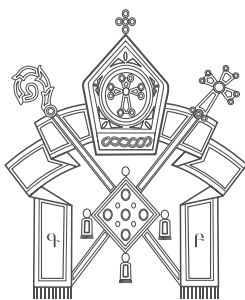

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ
ՍՈՒՐԲ ՊՍԱԿԻ
ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ
(Ե. - ԺԸ. ԴԱՐԵՐ)

Ս. ԷՋՄԻԱՇԻՆ

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

CATHOLICOSATE OF ALL ARMENIANS

**ARMENIAN WRITERS
ABOUT THE SACRAMENT
OF HOLY WEDDING**

By Hakob Kyoseyan

Holy Etchmiadzin - 2022

КАТОЛИКОСАТ ВСЕХ АРМЯН

**АРМЯНСКИЕ КНИЖНИКИ
О ТАИНСТВЕ
СВЯТОГО ВЕНЧАНИЯ**

Составил Акоб Кеосеян

Св. Эчмиадзин - 2022

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ
ՍՈՒՐԲ ՊՍԱԿԻ
ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ
(Ե.-ԺԸ. դարեր)

Աշխատասիրութեամբ
Յակոբ Քէօսէեանի

Ս. Էջմիածին - 2022

ՀՏԴ 27-452
ԳՄԴ 86.37
Հ 242

*Հրապարակում է երաշխաւորութեամբ
Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի
Հրապարակչական խորհրդի*

*Աշխատասիրութեամբ
Յակոբ Զէօսէեանի*

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ ՍՈՒՐԲ ՊՍԱԿԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ
Հ 242 **(Ե.—ԺԸ. ԴԱՐԵՐ)** / Կազմեց՝ Յ. Քէօսէեան.— Ս. Էջմիածին: Մայր Աթոռ
Սուրբ Էջմիածնի հրատարակչութիւն, 2022.— 440 էջ:

Ժողովածուն ընդգրկում է Ե.—ԺԸ. դդ. հայ մատենագիրների խորհրդածու-
թիւններն ու վերլուծական դիտումները Ս. Պսակի խորհրդի մասին: Հայ միջ-
նադարի ծիսական (եւ ոչ միայն ծիսական) մատենագրութեան մէջ ըստ
իրենց բովանդակութեան զատորոշւում են Ս. Պսակի վերաբերեալ խորհր-
դական, բարոյաբանական եւ հակաճառական բնոյթի մտածումներ, որոնք
հնարաւոր ընդգրկումով մէկտեղուած են ներկայ ժողովածուի մէջ:

Ժողովածուն ունի ոչ միայն գիտական, այլեւ գործնական նշանակութիւն.
այն կարող է օգտագործուել ծեսի աստուածաբանութեան դասաւանդման
մէջ:

ՀՏԴ 27-452
ԳՄԴ 86.37

Տպագրում է մեկնաստութեամբ
«ՍԱՐԳԻՍ ԳԱԲՐԻԷԼԵԱՆ» ՀԻՄՆԱԴՐԱՄԻ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

ա/ Խորհրդի աստուածաշնչական ակումբը

Ինչպէս միւս խորհուրդները, պսակը ևս հաստատագրուած է աստուածային տնօրինութեամբ: Արդէն Մենդոց գրքում պատկերուած մարդու արարումն ըստինքեան արարումն է տղամարդու եւ կնոջ, որպէս երկու անձանց, ովքեր միաւորուած են Աստծոյ հրահանգով «ի մի մարմին» (Մենդ. Բ 20, 25): Որ այս աստուածային հրահանգը ոչ այլ բան էր քան պսակի, որպէս խորհրդի հիմնակարգում, ուսուցանում է Փրկիչն ինքը. «Ձից՛ ընթերցեալ ձեր, թէ որ հաստատեացն ի սկզբանէ, արու եւ էգ արար զնոսա, եւ ասէ. Վասն այսորիկ թողցէ այր զհայր եւ զմայր եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ, եւ եղիցին երկոքեան ի մարմին մի: Ապա ուրեմն ոչ են երկու, այլ՝ մի մարմին: Արդ, զոր Աստուած զուգեաց՝ մարդ մի՛ մեկնեացէ» (Մատթ. ԺԹ 4-6): Այսու սրբազան Մատեանում նկարագրուածը ցոյց է տալիս, որ երկու անձանց միաւորումը արդիւնքը չէ նրանց քմածին, փոխշահաւէտ որոշման, այլ՝ Աստծոյ օրինակարգութեան, այն է՝ ամուսինների բնազանցական միութեան: Այս է պատճառը, որ «Աստուած նրան (կնոջն) անուանում է օգնական, որպէսզի ցոյց տայ, թէ նրանք մի են» (Ioan. Chrysost. In Col, 12, 5): Աստուած միշտ ներկայ է պսակի ժամանակ: Ինչպէս կարդում ենք Աստուածաշնչում, Աստուած կնոջն առաջնորդում է Ադամի մօտ (Մենդ. Բ 22), «Տէր եղ ուխտ ի մէջ քո եւ ի մէջ կնոջ մանկութեան քո...» (Մաղաք. Բ 14), «...Քեզ եղիցի նա ի կնութիւն...մինչեւ յաւիտենից» (Տովբիթ 2 17-18): Պօղոս առաքեալը հաստատում է, թէ պսակը պէտք է կատարուի «միայն Տերամբ» (Ա Կորնթ. է 39):

Պատումն ասում է, որ աստուածային յօժարութեամբ կատարուած առաջին պսակը մենամուսնական էր, քանզի միայն այդ պարագային է հնարաւոր ամուսինների փոխադարձ մերձաւորութիւնն ու փոխընկալումը¹: Այդօրինակ միաւորութիւնը պահանջում է երկու անձանց փոխադարձ համաձայնութիւն, որի մէջ իրականանում է Աստծոյ թագաւորութեան խորհուրդը: Ըստ այսմ «ամուսնութիւնը չի կարող մասնաւոր

¹ Մենամուսնական միութեան գաղափարն ակնարկուած է Եզնիկ Կողբացու Եղծ աղանդոցում, ուր վկայաբերելով Մենդ. Բ 24 («Թողցէ այր զհայր եւ զմայր իւր եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ»)՝ նկատում է. «զհետ կնոջ իւրոյ» ասէ եւ ոչ «զհետ կանաց» (տես աստ): Այս գաղափարն է շեշտում Յովհաննէս Ծործորեցին իր Մատթէի մեկնութեան մէջ, ուր կարդում ենք. «Աստուած ի սկզբանէ արու եւ էգ արար զմարդիկ, եւ միում առն մի ամուսին սահմանեաց՝ պաշտել զմիմեանս, որպէս զի ի ձեռն նոցա մահկանացուս տեսցէ բնութիւն...». տես աստ: Ս. Գրիգոր Տաթեւացին հետեւեալ կերպ է հիմնաւորում մենամուսնութիւնը. «Եւ որպէս մին կող էառ եւ շինեաց մին կին միոյ առն, նոյնպէս պարտ է լինիլ միոյ կնոջ մին այր եւ մին մարդոյն՝ մին կին». տես աստ:

անհատական նպատակ ունենալ. եթէ այդպէս լինէր, նա չէր համեմատուիլ Քրիստոսին եւ եկեղեցուն: Այլ ինչպէս որ մեծ նշանակութիւն ունի Քրիստոսի եւ եկեղեցու կապակցութիւնն Աստծոյ արքայութեան համար, այնպէս ամուսնական ընտանեկան կեանքը մի անհրաժեշտ տարր է Աստուծոյ արքայութեան իրականացման համար»²: Ազատօրէն ընդունելով այն, ինչ շնորհում է Աստծոյ կողմից, պսակի խորհրդի միջոցով մարդ մասնակից է դառնում Սուրբ Հոգու բարձրագոյն իրականութեանը: Խորհուրդը մատնացոյց է անում փրկութեան ուղին, պարզորոշ ուրուագծում ճշմարիտ կեանքի հեռանկարը:

Ծննդոց գրքում խօսւում է նաեւ ամուսինների միաւորութեան նպատակի մասին. «Եւ ասաց Տէր Աստուած. Ոչ է բարւոք մարդոյդ միայն լինել, արասցուք դմա աւգնական ըստ դմա» (Ծննդ. Բ 18), «Եւ արհնեաց զնոսա Աստուած, եւ ասէ. Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք գերկիր» (Ծննդ. Ա 28): Հստ այսմ տղամարդու եւ կնոջ միաւորութեան նպատակը զաւակներ ունենալն ու դաստիարակելն է, փոխօգնութիւնը կենցաղային, հոգեւոր խնդիրներում:

Ամուսնական միութեան միւս նշանակութեան մասին է խօսում Պօղոս առաքեալը. «Բարւոք է մարդոյ ի կին մարդ չմերձենալ, բայց վասն պոռնկութեան, իւրաքանչիւր ոք զիւր կին կալցի, եւ իւրաքանչիւր ոք կին զիւր այր կալցի. Կնոջ՝ այր իւր զպարտսն հատուցէ, նոյնպէս եւ կին՝ առն իւրում, զի կին մարմնոյ իւրում ոչ իշխէ, այլ՝ այրն, նոյնպէս եւ այրն իւրում մարմնոյ ոչ իշխէ, այլ՝ կինն: Մի զրկէք զմիմեանս, բայց եթէ ինչ ի միաբանութենէ առ ժամանակ մի, զի ուխտիցն պարապիցէք, եւ դարձեալ ի նոյն դարձիք, զի մի փորձեսցէ զձեզ սատանայ վասն անխառնութեան ձերոյ: Զայս ասեմ ներելով եւ ոչ հրաման տալով, քանզի կամիմ, եթէ ամենայն մարդ լինէր իբրեւ զիս, այլ իւրաքանչիւր ոք զիւր շնորհս ունի յԱստուծոյ՝ ոմն այսպէս եւ ոմն այնպէս: Բայց ամուրեացն եւ այրեացն ասեմ, լաւ է նոցա, թէ կայցեն իբրեւ զիս, ապա թէ ոչ ունիցին ժոյժ, ամուսնացին, զի լաւ է ամուսնանալ քան զչեռնուլ» (Ա. Կորնթ. է 2-9): Դարձեալ նկատում է. «Կամիմ զմանկամարդացդ ամուսնանալ, որդիս ծնանել, տնարարս լինել, եւ մի ինչ պատճառս տալ հակառակորդին ի հայհոյութեան աղագս...» (Ա. Տիմ. Ե 14): Սրանով առաքեալը յորդորում է սրբօրէն պահպանել ամուսնական միութիւնը՝ զերծ մնալու համար սեռական ալլասերումից:

Հակառակ ամուսնական միութեան՝ Աստծոյ կողմից տնօրինուած լինելուն՝ հոգեւոր կեցութեան առաւել լիակատար իրականացման համար Ս. Գիրքն էլ աւելի նախընտրելի է նկատում կուսութիւնը, որը սակայն յաղթահարելի չէ բոլորի համար: Քրիստոս ինքը հաւանութեան է արժանացնում կուսութիւնը մասնաւորաբար նրանց համար, ովքեր կարող են

² Ա. Տէր-Միքէլեան, Պսակի սուրբ խորհուրդը, Վաղարշապատ, 1894, էջ 8:

տանել այն (տե՛ս Մատթ. ԺԹ 12): Առաքեալը եւս նախընտրելի է համարում կուսութիւնը, որն առաւել նպաստամատոյց է՝ հասնելու հոգեւոր կեանքի բարձրագոյն նպատակների (տե՛ս Ա. Կորնթ. է 8, 32): Այսուամենայնիւ Ս. Գիրքը ամուսնութիւնը չի հակադրում կուսութեանը:

բ/ Խորհրդի աստուածաբանութիւնը

Եկեղեցին որդեգրում եւ կեանքի է կոչում պսակի վերաբերեալ աստուածային պատուիրանը: Հետեւելով ամուսնութիւնն արգելողների վերաբերեալ առաքեալի մտածումին (տե՛ս Ա. Տիմ. Դ 1-3)՝ նա հրապարակայնօրէն դատապարտում է նրանց, ովքեր առաջնորդուելով ամուսնութիւնը չար սկզբունքից բխեցնող արեւելեան իմաստասիրութեամբ, մերժում էին այն: Այդպիսիք էին էսսենեանները, Սատուրնիոսը, Բասիլիդեսը, Մարկիոնը, չաւելի ուշ էնկրատեանները (յանձին Տատիանոս Ասորու), մանիքեականները, Եւտաթէոս Սեբաստացու հետեւորդները եւ ուրիշներ³:

Պսակը համարելով Քրիստոսի եւ եկեղեցու միութեան խորհուրդը՝ Պօղոս առաքեալն այն սերտօրէն կապում է եկեղեցու մասին վարդապետութեան հետ: Քրիստոնէական ընտանիքը նա անուանում է «առտնին եկեղեցի» (Հռոմ. ԺԶ 4, Ա. Կորնթ. ԺԶ 19, Կողոս. Դ 15, Փիլիմ. 2): Ըստ այսմ, պսակին վերապահուած է երկակի դեր. Մի կողմից հասարակական յարաբերութիւնների կարգաւորում եւ միւս կողմից՝ եկեղացագործում: Այս ընդգծելով առաքեալը նկատում է. «Բայց վասն պոռնկութեան իւրաքանչիւր ոք զիւր կին կալցի, եւ իւրաքանչիւր ոք կին զիւր այր կալցի» (Ա. Կորնթ. է 2): Արդէն վաղ շրջանի հայրերը, աչքի առջեւ ունենալով Աստուածաշնչի հեղինակութիւնը, դրական շեշտով են խօսում ամուսնական միութեան, ընտանիքի վերաբերեալ. «Եթէ մէկը... օրինական համակեցութիւնը եւ զաւակների ծնունդը, կամ կերակուրի ճաշակումը համարում է ապականութիւն եւ չարիք՝ այդպիսինի մէջ բնակւում է ուրացող հրէշը», գրում է ս. Իգնատիոս Անտիոքացին (Աստուածազգեաց. +113/117) [Առ Ֆիլադ. 6, հմմտ. Առ Պոլիկարպ. 5]⁴: Ընտանիքի հոգեւոր արժէքը բարձր է գնահատում Կղեմէս Ալեքսանդրացին (+231): Ի տարբերութիւն

³ Պախարակելով պսակը մերժող հերձուածողներին՝ Տերտուլիանոսը ասում է. նրանք, ովքեր պնդում են, թէ «Քրիստոս եկել է բաժանելու ամուսններին եւ խախտելու պսակի միութիւնը, թէ նրա գալուատով ամէն տեսակ ամուսնութիւն դարձել է ապօրինի» «կարծում են, թէ հարկ է բաժանել մէկ մարմնի մէջ միաւորաւորներին, եւ դրանով ապստամբում են Աստծոյ դէմ, որն ամուսնու միջից դուրս է բերել նիւթ կնոջ ստեղծման համար՝ նրանց մէջ ցանկութիւն է ներարկել՝ միաւորուելու պսակով» (Tertull. Ad uxor. I, 3). տե՛ս **М. С. Желтов, Е.А.Агеев, свящ. Георгий Орехов, Прот.Владислав Цыпин**, Брак, Православное энц. т. 6, М., 2003, с. 147:

⁴ Տե՛ս Православное Догматическое богословие. сочинение Филарета Архиепископа Черниговского, часть 2, изд. 2, Чернигов, 1865, с. 339-342:

ծայրահեղ գնոստիկեան ընկալումների Կղեմէսը չի մերժում ամուսնութիւնը, այլ այն համարում է ադամորդիների պարտականութիւնը հասարակութեան նկատմամբ՝ մարդկային ցեղի հարատեւութեան եւ «տիեզերքի կատարելութեան համար»։ Սերնդագործութիւնը ծնողներին դարձնում է Արարչի գործակիցը (*Paedag.* II, 10)։ Ամուսինների փոխադարձ սէրը, փոխօգնութիւնը կեանքի է կոչում յաւիտենական մի կապ (*Paedag.* I 4)։ Այդ կապով են արժեւորում ընտանեկան սերտ յարաբերութիւնները, որոնք խորքի մէջ գոյաւորում են մի եկեղեցի, որովհետեւ ամուսինները միացել են Աստծոյ օրհնութեամբ (*Strom.* III, 10, 12)⁵։ Արժեւորելով սուրբգրային այն դիտումը, թէ օրինական ամուսնութիւնը անհրաժեշտ է հասարակական յարաբերութիւնների ճիշտ կազմակերպման համար՝ ս. Գրիգոր Աստուածաբանը նշում է. «Որպէսզի ամէն մի կին չձգտի ամէն տղամարդու, Խօսքը (=Բանը) քմահաճութիւններին սահման դրեց, ինչը կոչւում է ամուսնութիւն՝ այդ կապանքը՝ իրի (=ամուսնութեան կամ պսակի-Յ. Ք.) չափերը չիմացողների համար՝ որպէսզի նրանց յախուռն ձգտման, անսանձ պոռթկումների եւ անօրէն շփումների պատճառով չընդհատուէր մարդկութեան սրբազան ցեղը» (*Ծօրեն.* Կ. 5, Ը. 3)⁶։ «Լաւ է կնոջը յանձին ամուսնու պաշտել Քրիստոսին, ասում է նա, լաւ է նաեւ ամուսնուն յանձին կնոջ պատուազօրկ շանել Եկեղեցին» (*Greg. Nazianz. Or.* 37)։ Նոյն ճառում Աստուածաբանը նկատում է. «Երբ պսակն ըստ էութեան պսակ է եւ ամուսնական կապ, եւ ցանկութիւն է իրենից յետոյ թողնել երեխաներ, այնժամ պսակը բարի է, քանզի բազմապատկում է Աստծոյ հաճոյակատար անձանց թիւը»։ Պսակի հասարակական բարձր դերակատարութիւնն է շեշտում ս. Յովհան Ոսկեբերանը (+407)։ Նա ասում է. «Պսակը սահմանուած է այն նպատակով, որպէսզի մենք սանձարձակ չլինենք շտրուենք անառակութեան, այլ որպէսզի լինենք ողջախոհ» (*Ioan. Chrysost. In illud; Propt. forn.* 3)⁷։ Այս հիմամբ հայ եկեղեցական միտքը, յանձին ս. Գրիգոր Տաթեւացու, որոշարկում է ամուսնութեան երեք նպատակները. առաջին՝ «առ ի խորշելոյ պոռնկութենէ», երկրորդ՝ որդեծնութեան համար եւ երրորդ՝ ցանկասիրութիւնը զսպելու եւ բժշկելու համար⁸։ Այս երեք կէտերի համերաշխ միութիւնը կարելոր նախադրեալ է Աստծոյ արքայութեան մէջ մուտք գործելու համար։ Սա պսակի խորհրդի գերագոյն նպատակն է։

⁵ Տե՛ս Եզնիկ Ծ. վրդ., *Հայրաբանութիւն*, Ա., Ս. Էջմիածին, 1996, էջ 128-129:

⁶ Филарет, նշվ. աշխատ., Ը. 342, прим. 4:

⁷ Տե՛ս Желтов, Агеев..., նշվ. աշխատ., Ը. 149: Առհասարակ պսակի վերաբերեալ Ոսկեբերանի խորհրդածութիւնները մեկտեղուած եւ լուսաբանուած են հետեւեալ աշխատութեան մէջ. М. Григорьевский, *Учение свт. Иоанна Златоуста о браке*, Серг. Пос., 2000:

⁸ Ա. Տէր-Միքէլեան, նշվ. աշխատ., էջ 9:

Ամուսնական միութեան վերաբերեալ առաքեալի նկատումը չէր կարող վերաբերել բացառապէս նրա ծիսական գործառնոյթին: Սա բացատրելի է նրանով, որ խորհուրդը լիալիր է շնորհով: Այդ է մատնացոյց ասում առաքեալի խօսքը. «Խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի» (Եփես. Ե 32): Այստեղ «մեծ խորհուրդ» է որակում տղամարդու եւ կնոջ միութիւնն իբրեւ մէկ մարմին եւ ոչ թէ Քրիստոսի եւ եկեղեցու միութիւնը, քանզի առաքեալն ասում է. «խորհուրդս այս մեծ է», ինչը հաստատագրումն է դրան նախորդող «եղիցին երկոքին ի մարմին մի» խօսքի: Թղթի Ե 31 տեղիում ասում է պսակի, իբրեւ երկու անձանց միութեան, նախասկզբնական տնօրինութեան մասին, իսկ Ե 32-ում առաջադրուած են տղամարդու եւ կնոջ վերաբերեալ օրէնքներ: Հստ այսմ ամուսնական համակեցութեան կարգը հաստատագրուած է պսակի մասին օրէնքով, իսկ հաստատագրումը արդարացուած է ամուսնական միութեան խորհրդական նշանակութեամբ, որ բացուում է Աստծոյ Որդու մարմնաւորման միջոցով: «Խորհուրդս այս մեծ է» խօսքն ակներեւօրէն ցոյց է տալիս, որ պսակն աւելի քան ծիսական գործառնոյթ է, իսկ եթէ դիցուք ընդունենք նրա ծիսական հանգամանքը, ապա դրանից տրամաբանօրէն պէտք է բխեցուի, որ ինչպէս ամէն ծէս այն եւս արտայայտութիւնն է աստուածային զօրութեամբ օժտուած շնորհական նախօրինակի: Այստեղ այդ նախօրինակը Քրիստոսի եւ եկեղեցու միութեան իրողութիւնն է: Այսպիսով, եթէ պսակը պատկերն է, որ սրբագործուած է Քրիստոսի եւ եկեղեցու միութեամբ, ապա նա օժտուած է նոյն այն սրբազնագործող զօրութեամբ ինչ իր նախօրինակը՝ Քրիստոսի ու եկեղեցու միութիւնը:

Պատկերի եւ նախօրինակի սերտ յարաբերակցութիւնը, պատկերի ու նախօրինակի շնորհական ներկայութիւնը յստակօրէն գիտակցուած է եկեղեցու հայրերի եւ վարդապետների ժառանգութեան մէջ: Ուստի միանգամայն օրինաշափ է, որ նրանք այդ արձանագրում են ամենայն յստակութեամբ: Այսպէս, Որոգինեսը (+254) պսակն անուանում է «շնորհի խորհուրդ», Տերտուլիանոսը (Բ.-Գ. դդ.)՝ «մեծ խորհուրդ», եւ այն զետեղում է մկրտութեան, դրոշմի, հաղորդութեան կողքին՝ իր դիտումը եզրափակելով Մարկիոնի դէմ գրուած հետեւեալ տողերով. «Բաւական է եւ այն, որ եթէ առաքեալի մօտ դա մեծ խորհուրդ է, ապա հերետիկոսների մօտ՝ չնչին: «Բայց ես ասեմ» ասում է «ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի»: Նա մեզ բացատրում է խորհուրդը, բայց ոչ թէ բացառում, ներկայացնում է խորհրդի պատկերը՝ նախապէս ցոյց տրուած նրա կողմից, որին վերաբերում է խորհուրդը» (Adv. Marc. 5,18): Կղեմէս Ալեքսանդրացին քրիստոնէական պսակն անուանում է սրբազնագործող պսակ. «Համաձայնութեամբ կատարուող պսակը սրբազնագործում է, նկատում է նա, եթէ հաշուետու են լինում Աստծոյ առջեւ եւ [միանում] անկեղծ սրտով

յանուն հաւատի պողաբերման» (*Strom. lib. 4, #12*): Մէկ այլ տեղ գրում է. Թէպէտ կուսութիւնը ամուսնութիւնից լաւ է, սակայն ամուսնութիւնը եւս «հաստատուած է Աստծոյ կողմից, եւ այն մեծ եւ սուրբ գործ է» (*Strom. lib. 3, c. 3,12, Paedagog. 3,11,12*): «Պսակի արժանիքը, ասում է Օգոստինոս Երանելին (+430), բոլոր ժողովուրդների մօտ կայանում է մանկածնութեան եւ սրբութեան յոյսի մէջ, իսկ ինչ վերաբերում է Աստծոյ ժողովրդին, ապա նաեւ խորհրդի սրբութեան մէջ (*in sanctitate sacramenti*), որի պարագային նոյնիսկ ամուսնալուծութեամբ բաժանուածները չեն կարող միանալ ուրիշի հետ, քանի դեռ ամուսինը ողջ է» (*De bono. Coniugii, # 24*): Եկեղեցու այս վարդապետը մէկ անգամ չէ, որ հաստատում է, թէ քրիստոնէական պսակի անքակտելիութեան հիմքը նրա խորհուրդ լինելն է: Այս կապակցութեամբ իր նոյն աշխատութեան մէջ նա գրում է. «Ձեմ կարծում, թէ նա այդ ուժը կ'ունենար, եթէ եղական, անզօր եւ մահկանացու մարդկութեան մէջ չլինէր մէկ այլ առարկայի խորհուրդը, որը մահապատժի է ենթարկում նրանց, ովքեր փորձում են տրոհել անտրոհելին: Եւ ամուսնալուծութեան ժամանակ չի ոչնչանում մէկ այլ ամուսնական միութիւն...: Սակայն դա առաւելապէս լինում է ոչ այլ տեղ քան մեր Աստծոյ քաղաքում, նրա սուրբ լերան վրայ» (*De bono coniugii, # 7*): Ամբրոսիոս Մեդիոլանեցին (+397) ուսուցանում է. «Գիտենք, որ պսակի հիմնադիրն ու պահապանը՝ Աստուած, թոյլ չի տայ պղծել առաջաստը. Ով այդ բանն անի՝ մեղք կգործի Աստծոյ դէմ, նրա օրէնքները ոտնահարողը անարգում է շնորհը, որի հետեւանքով իբրեւ Աստծոյ դէմ մեղանշող զրկում է երկնային խորհրդից» (*Lib. 2 de Abrahamo...c. 7*): Ս. Բարսեղ Կեսարացին (+379 [վեցօր. 7,5.]) եւս. Գրիգոր Աստուածաբանը (*Epist. Ad Procop. 57*) խօսում են հոգեւորականի կողմից իրականացուող պսակի օրհնութեան վերաբերեալ: Այս մասին խօսում է նաեւ ս. Յովհան Ոսկեբերանը (*Homil in illud: Propt. Fornicat. # 2*), որն, ի դէպ, ասում է. «Մի՞թէ չես լսում, որ Պօղոսն ասում է, թէ պսակը խորհուրդ է եւ պատկերը Քրիստոսի այն սիրոյ, որ նա տաճեց եկեղեցու հանդէպ» (*In Genes. Hom. 56, # 1*): Հիմնուելով այն իրողութեան վրայ, թէ պսակը մեծ խորհուրդ է, որ յարաբերում է Քրիստոսին եւ եկեղեցուն՝ եզրակացնում է. «Հարկ չէ համարել, թէ պսակը պանդոկապանութիւն է, այլ՝ հաղորդակցութիւն կեանքին (*Βιωκοινωνίαν εἶναι τον γάμον*)» (*Op. t. 4, p. 240*): Ս. Եպիփան Կիպրացին (+415) անդրադառնալով այս իրողութեանը՝ գրում է. «Ո՛վ չի համաձայնի, որ պսակը պատուական է, եւ Աստծոյ շնորհի օգնութեամբ արժանի է դարձնում երկնքի արքայութեանը, երբ ինքը՝ Փրկիչը ներկայ էր պսակին, որպէսզի օրհնէր այն»: ԺՅ. դարի յոյն հեղինակ Գաբրիէլ Ֆիլատելֆիացին ամբողջացնելով հայրերի ու վարդապետների խորհրդածութիւնները՝ հաստատում է. «Պսակը խորհուրդ է. երբ տղամարդը եւ

կինը միաւորուում են, եւ նրանց կեանքի միութիւնն անտրոհելի է»⁹:

Հայ եկեղեցին եւս անվերապահօրէն ընդունում է պսակի խորհուրդ լինելը: Այս է հաստատում նոյնիսկ Հայ եկեղեցու հանդէպ քննադատական յատակ դիրքորոշում ունեցող նշանաւոր Կղեմէս Գալանոսը, որը մերժելով որոշ պատմիչների այն պնդումը, թէ «Հայք հաւատան զամուսնութիւն ոչ գոլ խորհուրդ եկեղեցոյ»՝ գրում է. «Հաստատապէս Հայք հաւատան եւ ուսուցանեն, թէ պսակն է ճշմարիտ խորհուրդ եկեղեցոյ, եւ տայ զաճումն սրբացուցիչ շնորհաց արժանաւոր ընդունողաց»¹⁰:

* * *

Հակառակ գնոստիկների այն պնդման, թէ ամուսնութիւնը մէկ այլ Աստծոյ՝ Դիմիուրգի տնօրինութիւնն է, Ալեքսանդրացին այն արժեւորում է խիստ դրականօրէն: Իր «Ստրոմատիս» երկի 3-րդ գրքում նա ամուսնութիւնը չի ստորադասում կուսութեանը. «Ամէն ոք, ով որոշում է լինել ամուրի, այնպէս էլ նա, ով պսակում է որդեծնութեան համար, պէտք է հաստատակամ լինի իր որոշման մէջ եւ չհակուի դէպ վատթարագոյնը...: Ինչպէս ամուրիութիւնն, այնպէս էլ պսակն ունեն իրենց ծառայութիւնն ու պարտաւորութիւնները Տիրոջ նկատմամբ. ես նկատի ունեմ հոգածութիւնը երեխաների եւ կնոջ հանդէպ» (Strom. 1, III, c. 2): Նա ասում է «Պսակն ըստ օրինի տղամարդու եւ կնոջ առաջին միութիւնն է օրինական մանկածնութեան համար» (Strom. 1, II, c. 23): Նա առաջին պսակն է անուանում իրական պսակ՝ այն հիմնաւորումով, թէ «Եկեղեցին եւս պսակով չի միաւորուում ուրիշի հետ, քանզի ունի հարսնացու. Իսկ մեզանից ամէն ոք, ով ցանկանում է, իրաւունք ունի ամուսնանալ, ըստ օրինի. Ես նկատի ունեմ առաջին ամուսնութիւնը» (Strom. 1, III, c. 11): Պսակը ճշմարիտ է, եթէ այն խորհրդապատկերն է Քրիստոսի եւ եկեղեցու միութեան, որ է մէկ եւ անտրոհելի: Այս միտքն առաւել յստակօրէն արտայայտուած է նրա հետեւեալ տողերում. «Եթէ ըստ օրինի կատարուած պսակը մեղք է, ապա ես չգիտեմ՝ ինչպէ՞ս է նա ասում, թէ գիտէ Աստծուն, նա, ով պնդում է, թէ Աստծոյ պատուիրանը մեղք է: Եթէ օրէնքը սուրբ է, ապա սուրբ է նաեւ պսակը» (Strom. 1, III, c. 12): Ըստ այսմ առաջին պսակը լինելով սուրբ, խորհուրդ է, որ պսակուողներին հաղորդում է ինչ-որ հոգեւոր մի բան, որ առաքեալի կողմից հաւասարեցւում է Քրիստոսի եւ եկեղեցու միութեանը:

⁹ Տե՛ս **Филарет**, նշվ. աշխատ. часть 2, с. 345-347: Պսակի որպէս խորհրդի հանգամանալից քննութիւնը տե՛ս. **В. А. Пляшкевич**, Брак, как таинство в древней христианской Церкви, ПО, 1883, т. 1, ном. 2, с. 199-237:

¹⁰ **Կղեմէս Գալանոս**, «Միաբանութիւն Հայոց սուրբ եկեղեցոյն ընդ մեծի սուրբ եկեղեցոյն Հռոմայ», հտ. Բ., մասն Բ., Հոռմ, 1661 (Conciliatōnis Ecclesiae Armeniae cum Romana. Secunda pars Controversialis, Tomus Secundus), էջ 712:

Թէպէտ երկրորդ ամուսնութիւնը մեղք չէ, սակայն դրան հակուածները պէտք է ամաչեն այդ հակումից (անդ)¹¹: Պսակի սրբութիւնն է շեշտուած հետեւեալ բառերով. «Իբրեւ սրբազան առարկայ պսակը պէտք է պահպանի ամէն տեսակ պղծութիւնից» (*Strom.* 1, II, c. 23): Պսակի սրբութիւնը երաշխաւորուած է նաեւ նրանով, որ այն սերտօրէն աղերսուած է ս. Հաղորդութեանը: Կղեմէսը քրիստոնէական եկեղեցում պսակողներին միութեանը վերապահում է մասնաւոր, սրբազնագործող զօրութիւն մանկածնութեան համար, այդ միաւորութեան մէջ տեսնում Աստծոյ շնորհը:

Խիստ բարձր գնահատելով կուսութիւնը, որ համաձայն Որոգիների, առաւել համերաշխ է Աստծոյ պատկերին եւ նմանութեանը (*In Math. t. XIV. n.16*)՝նա այսուամենայնիւ մոլորութիւն է համարում բոլոր նրանց կարծիքն, ովքեր վստահ էին, թէ ամուսնական կեանքը տանում է դէպ յաւիտենական մահ: Նա պախարակում է նրանց, ովքեր «արգելում էին պսակուել, եւ այն հիմամբ, թէ դա օգտակար է, հակադրում էին այլոց՝ հետեւելու ծայրահեղ մաքրութեանը» (*In Math. Comm. ser. X*): Հետեւելով եկեղեցու ընդհանուր դիրքորոշմանը՝ Որոգիները նուազ յարգանքով է խօսում երկրորդ ամուսնութեան մասին: Այսուամենայնիւ նա այս պարագային եւս խուսափում է կտրուկ դատողութիւններից, եւ հաւասարապէս սխալ է համարում այն պնդումը, թէ երկրորդ անգամ ամուսնացածները եւս չեն փրկուի (*In Ierem. hom. XIX, n.4*): Որոգիները վստահաբար հաստատում է, թէ երկրորդ անգամ ամուսնացածները կփրկուեն, սակայն նրանք կգիշեն կոյսերին եւ մէկ անգամ պսակուածներին ինչպէս տեսանելի եկեղեցում, ուր նրանք չեն ընտրում նուիրապետական ծառայութեան համար, այնպէս էլ Աստծոյ թագաւորութեան մէջ, ուր նրանք պսակուելու են (*In Luc.hom.XVIII*)¹²: Որոգիները նկատում է, թէ պսակո-

¹¹ А. Л. Катанский, *Догматическое учение о семи церковных таинствах*, С. Пб. 1877, с. 101-102:

¹² Չպախարակելով Աննա մարգարէուհու երկրորդ անգամ ամուսնացած լինելու պարագան՝ Որոգիները նկատում է. «Իսկ այժմ պատահում են երկրորդ, երրորդ, չորրորդ ամուսնութիւններ. լուում են նաեւ այլ բազմաթիւ (ամուսնութիւնների) մասին, եւ մենք գիտենք, որ այդպիսի ամուսնութիւնները մեզ հեռացնում են Աստծոյ թագաւորութիւնից: Քանզի ինչպէս եկեղեցական պաշտօնների ձեռքբերմանը խոչնդոտում են ոչ միայն անառակութիւնը այլեւ՝ ամուսնութիւնները, որովհետեւ ոչ եպիսկոպոսը, ոչ երէցը, ոչ սարկաւագը չեն կարող լինել երկամուսնացեալ, այսու, թերեւս նաեւ եկեղեցու ժողովականներից...նախաձնեալներից եւ անարատներից թող արտաքսուի երկամուսնացեալը ոչ այն պատճառով, որ նա ուղարկուելու է դէպ յաւիտենական կրակ, այլ որովհետեւ մասնակից չի լինելու Աստծոյ թագաւորութեանը...: Կարծում եմ, որ թէ միամուսնացեալը, թէ կոյսը, թէ կուսութեան մէջ յարատեւող ըստ էութեան Աստծոյ եկեղեցուց են (*esso de Ecclesia Dei*), իսկ երկամուսնացեալը, թէկուզ աչքի ընկած լինի բարի կենցաղով եւ հարուստ լինի այլ առաքինութիւններով, եկեղեցուց չէ, եւ նրանցից, ովքեր չունեն պղծութիւն կամ արատ, կամ նման մի բան, այլ երկրորդականների թուին է պատկանում, նրանցից է, ովքեր կանչում են Տիրոջ

ւողներին միաւորում է ինքն՝ Աստուած, «եւ քանի որ միաւորել է Աստուած, ուստի Աստծով միաւորուածների մէջ ներկայ է շնորհը» (*In Math. Comm.t XIV, n.16*): Անկախ ադամորդու հոգեւոր կեցուածքից շնորհի ներկայութիւնը պսակւողների եւ կոյսերի մէջ պսակն ու կուսութիւնը դնում է նոյն հարթութեան վրայ: Ըստ որում այս շնորհը մէկ անգամ ընդմիշտ տրուած շնորհ չէ, այլ ամէն անգամ պսակի խորհրդակատարութեան պահին աստուածային ներգործութեամբ պսակւողների վրայ հանգչող մասնայատուկ զօրութիւն է¹³:

Տերտուղիանոսի՝ պսակի վերաբերեալ դատողութիւնների շարժառիթը երկրորդ պսակի մերժումն ու հերետիկոսների մօտ կատարուող պսակի նկատմամբ եկեղեցում կատարուող պսակի առաւելութեան ապացուցումն է: Մասնաւոր հետաքրքրութեամբ աչքի է ընկնում կնոջը հասցէագրած երկը, ուր յորդորում է նրան իր մահից յետոյ չամուսնանալ երկրորդ անգամ: Թէպէտ մի կողմից նա արձանագրում է պսակի՝ Տիրոջ կողմից օրհնուած լինելը եւ դրա անհրաժեշտութիւնը մարդկային ցեղի յարատեւման համար (*Ad uxorem. Exhortatio castitatis. De monogamia lib. 1, c. 2*), բայց միւս կողմից, բերելով բազում հիմնաւորումներ, նկատում, թէ Աստուած ամուսիններից մէկի մահով ինքնին ենթադրում է պսակի վախճանը, ուստի «ինչո՞ւ վերականգնել այն, ինչի վախճանը դրել է Աստուած»: Երկրորդ պսակը վտանգաւոր է հաւատի եւ սրբութեան համար: Սրա ապացոյցն այն է, որ եպիսկոպոս չեն ձեռնադրում երկամուսնացեալին եւ կղերականների դասի մէջ չեն ընդունում այրիներին (անդ, *c.4-8*): Բայց եթէ մէկը չի կարող տանել կուսութեան սխրանքը, ապա թող ամուսնանայ երկրորդ անգամ, միայն ոչ այլ կերպ քան Տիրոջով, այսինքն՝ պսակուել քրիստոնեայի հետ (անդ, *1, II, c.1-2*): Պսակի խորհուրդն իրական է, երբ պսակւողները նախապէս սրբագործուած են մկրտութեամբ, քանզի պսակի ժամանակ «Աստծոյ շնորհը սրբագործում է միայն այն, ինչ գտնում է»: Ըստ այսմ Աստծոյ շնորհը սրբագործում է նաեւ պսակի պահին նորովի արտահեղմամբ: Սա նշանակում է, թէ Տերտուղիանոսը պսակի իրականացումը կապում էր շնորհի մասնայատուկ արտահեղման հետ, որը սրբագործում է ամուսնական կապը¹⁴:

զ/ Խորհրդի իրաւական բովանդակութիւնը

Համաձայն հռոմէական իրաւունքի, պսակն ինքնին ենթադրում է կողմերի փոխադարձ համաձայնութիւն: Իրաւունքի վաղագոյն յուշարձան-

անունը, եւ թէպէտ փրկուելու են Տէր Յիսուս Քրիստոսի անունով, սակայն ոչ մի կերպ չեն պսակուելու»։ տե՛ս **А. Л. Катанский**, նշվ. աշխատ., с.316:

¹³ **А.Л.Катанский**, նշվ. աշխատ. с.145-157:

¹⁴ **А.Л.Катанский**, նշվ. աշխատ., с. 178-180:

ներից մէկում այս կապակցութեամբ կարգում ենք. «Պսակը չի կարող կատարուած համարուել ոչ այլ կերպ քան բոլորի համաձայնութեամբ, այսինքն՝ նրանց ովքեր պատրաստուում են պսակուել եւ որոնց իշխանութեան տակ գտնուում են նրանք» (Dig. XXIII 2,2 հմմտ. Dig. XXIII 1.7, XXXV 1.15; L 17.30): Կողմերի փոխհամաձայնութեան անհրաժեշտութիւնը հաստատուում է Թէոդոսիոս Բ. եւ Վաղենտինոս Գ. կայսրերի կողմից 428 թ.¹⁵: Հայ եկեղեցաիրաւական միտքը եւս հրահանգում է կողմերի լիակատար փոխհամաձայնութիւն: Սահակ Պարթեւի անունով կանոններում ասում է, թէ՝ «Պատուէր արարէք նոցա, զի տղայոց կանայս մի՛ խաւսեացին, եւ մի՛ կատարելոցն՝ առանց զիրեարս տեսանելոյ միմեանց հաճութեամբ..., իսկ կատարելոցն, որոց զմիմեանս ոչ իցէ տեսեալ ի հաճոյս ինքեան, պսակ մի՛ իշխեք դնել առանց քննութեան...»¹⁶: Այսու պսակը պէտք է կատարուեր հոգեւորականի գիտութեամբ եւ օրհնութեամբ: Ամուսնական միութեան վերաբերեալ նախապէս յայտարարուում էր եկեղեցում մինչեւ քաղաքացիական պայմանագրի վավերացումը: Այս իրաւական կարգը գործում էր տակաւին վաղ եկեղեցում: Բնորոշ են ս. Իգնատիոս Անտիոքացու՝ ս. Պոլիկարպոս Զմիւռնացուն հասցէագրած թղթի հետեւեալ տողերը. «Իսկ նրանք, ովքեր ամուսնանում են եւ պսակուում, պէտք է միաւորուեն եպիսկոպոսի համաձայնութեամբ, որպէսզի պսակը լինի Տիրոջով, եւ ոչ թէ՝ քմահաճոյքով» (Ign. Ep. Ad Polyc. 5): Իսկ համաձայն Տերտուլիանոսի, առանց եկեղեցական համայնքի գիտութեան կատարուած պսակը, անառակութիւն է: Ժշմարիտ պսակը կատարուում է եկեղեցում, սրբագործուում է աղօթքով եւ հաստատուում ս. Հաղորդութեամբ (Tertull. Ad uxor. II, 9): Հռոմէական կայսրութեան մէջ այս կարգը պահպանուեց նաեւ քրիստոնէութեան ընդունումից յետոյ:

Եկեղեցին պսակը սրբագործում էր իր օրհնութեամբ, սակայն նա վաւերական էր համարում նաեւ քաղաքացիական կարգով կատարուած պսակը: Սա երեւում է այն բանից, որ եկեղեցին թէպէտ չէր օրհնում կրկնուող ամուսնութիւնները, սակայն ընդունում էր նրանց վաւերականութիւնը: Շուրջ 895 թ. Լեւոն Զ. Իմաստուն կայսրը իր 89-րդ նովելլայում հրահանգում է պսակը կատարել միայն եկեղեցու օրհնութեամբ: Սակայն այդ օրէնքը չէր վերաբերում ստրուկներին, այլ միայն՝ ազատներին: Ալեքսիոս Ա. Կոմնինոսը 1092 թ. հրապարակեց օրէնք, որը պսակի եկեղեցական օրհնութիւնն անհրաժեշտ էր համարում նաեւ ստրուկների համար: Անդրոնիկոս Բ. Պալեոլոգ կայսրը (1282-1328) եւ Կ. Պոլսի պատրիարք Աթանասիոս Ա.-ն (1289-1293, 1303-1309) մէկընդմիջտ արգելեցին

¹⁵ Տե՛ս Желтов, Агеев..., նշվ. աշխատ., с. 150:

¹⁶ Տե՛ս աստ:

պսակ կատարել առանց հոգեւորականի օրհնութեան: Ըստ այսմ տուեալ շրջանից սկսած պսակն անցաւ եկեղեցու իրաւասութեան ներքո: Յիշեալ կայսրերի տնօրինութեամբ պսակի կատարման համար անհրաժեշտ էր փեսայի եւ հարսի կամ նրանց ծնողների յայտարարութիւնը, որ նրանք պէտք է ներկայացնէին իրենց եպիսկոպոսին: Լուրջ խոչընդոտների պարագային պսակի համար անհրաժեշտ էր մասնաւոր թոյլտուութիւն: Պսակին նախորդում էր նշանադրութիւնը, որ ընկալւում էր որպէս եկեղեցական օրհնութիւն: Քանի դեռ պսակադրութիւնը պարտադիր չէր դարձել բոլոր քրիստոնեաների համար, եկեղեցական նշանադրութիւնը, որին կարող էին հետեւել ամուսնական յարաբերութիւնները, համարւում էր իրական ամուսնութիւն: Այդուհանդերձ տակաւին ս. Յովհան Ոսկեբերանի ժամանակ պսակադրութիւնը նկատուում էր եկեղեցական պսակի հիմնական կարգը (In Ep. 1 ad Tim. 9. 2):

Ըստ Տրուլեան ժողովի 98-րդ կանոնի, «անառակութեան մեղադրաքի ենթակայ է» նա, ով ամուսնական համակեցութեան համար կին է առնում դեռեւս կենդանի ուրիշ մէկի հետ նշանուածին: Սա նշանակում է, թէ եկեղեցին, համաձայն հոգեւոր կարեւորութեան, նշանադրութիւնն ու պսակադրութիւնը հաւասարեցնում էր: Իրերի այս կացութիւնը խոչընդոտում է նոր պսակադրութիւններին: Օրինակ փեսայի կամ հարսի մահուան դէպքում ողջ մնացածներից մէկը չի կարող պսակուել մահացած նշանածի՝ մինչեւ ազգականութեան 4-րդ աստիճանում գտնուող՝ հարազատի հետ: Սակայն միայն Լեւոն Իմաստուն կայսեր օրոք, նրա 74-րդ, 109-րդ նովելլաներում ասւում է, թէ եկեղեցու կողմից նշանադրութեան օրհնութիւնը չի կարող խախտուել: Եւ որպէսզի քիչ առիթ լինէր խախտելու պսակադրութեան պայմանը ինչպէս նշանուածների, այնպէս էլ պսակուածների համար, ամուսնութեան նպատակով կարգորոշուած էր տարիքային սահման՝ 12 տարեկան հարսի եւ 14 տարեկան փեսայի: Ալեքսիոս Կոմնինոսի՝ 1084, 1092 թթ. հռչակած նովելլաներում հաստատուում է եկեղեցական նշանադրութեան անխզելիութիւնը: Այսպիսով, եկեղեցու կողմից իրականացուած նշանադրութեան օրհնութիւնն իր նշանակութեամբ հաւասարուում էր բուն իսկ պսակին: Սակայն այդ նովելլաներով չէր փոխւում քաղաքացիական պսակադրութեան պայմանը: Քաղաքացիական նշանադրութիւնն իր բովանդակութեամբ եւ իրաւասութեամբ եկեղեցական նշանադրութիւնից յետոյ գրաւում էր երկրորդ տեղը, եւ Ալեքսիոս Կոմնինոսի օրոք անուանւում «անկատար նշանադրութիւն»¹⁷:

Եկեղեցական նշանադրութիւնն ու պսակը նոյնն էին իրենց իրաւական հետեւանքներով: Հարսնացուին կորցրած փեսացուն, որ պսակւում

¹⁷ Стѣн Е. Э. Липшиц, Законодательство и юриспруденция в Византии в IX-XI вв.: Историко-юридические этюды, Л., 1981, с.92:

էր ուրիշի հետ, համարոււմ էր երկամուսնացեալ: Ինչ վերաբերում էր քաղաքացիական նշանադրութեանը, եկեղեցին չէր ընդունում այն, եթէ ծնողների համաձայնութեան ժամանակ փեսացուի եւ հարսնացուի տարիքը չէր հասնում եօթի: Իսկ եթէ համաձայնութիւնը կայանում էր համեմատաբար բարձր տարիքում, ապա որոշ յարաբերութեամբ հաւասարուում էր եկեղեցական նշանադրութեանը: Օրինակ, եթէ մէկը նշանուած էր քաղաքացիական կարգով եօթ տարեկանից ոչ բարձր տարիքում, իսկ յետոյ պսակոււմ մէկ ուրիշի հետ, երկամուսնութեան պատճառով չէր կարող ձեռնադրուել հոգեւորական¹⁸:

Ընդհանրական եկեղեցին սահմանել է պսակադրութիւնն արգելող մասնաւոր օրեր: Այդպիսիք են Մեծի պահոց օրերը, չորեքշաբթիին եւ ուրբաթին նախորդող օրերը, Աւագ շաբաթ, եկեղեցական տօների օրերը: Սակայն եկեղեցական կարգով արգելուած օրերին կատարուող պսակը խորհուրդը չի դարձնում ոչ իրական անկախ թոյլ տրուած խախտումի շարժառիթից:

Քանի որ պսակը խորհուրդ է, եկեղեցին կանոնակարգել է մի շարք պայմաններ, որոնց պահպանումն անհրաժեշտ է ամուսնական միութեան համար: Այդ պայմանների բացակայութիւնը լուրջ խոչընդոտ է պսակադրութեան համար: Խոչընդոտները կարող են լինել բացարձակ կողմերից իւրաքանչիւրի համար եւ պայմանական՝ կողմերի ազգակցական կապի պատճառով: Արգելքներ կարող են լինել ոչ միայն արինակցական, այլեւ հոգեւոր կապի պատճառով: Տարբերակոււմ են նաեւ մի շարք խոչընդոտներ, որոնք լուծարում կամ չեն լուծարում (սրանք կոչոււմ են նաեւ արգելական) պսակը. առաջինի դէպքում պսակը համարուում է անվաւեր, ուստի եւ լուծարուած, իսկ երկրորդի դէպքում, թէպէտ պսակը վաւեր է համարոււմ, սակայն պսակուողներն ու պսակող հոգեւորականը ենթարկոււմ են կանոնական պատասխանատուութեան:

Պսակի համար բացարձակ խոչընդոտ է այն, երբ ամուսնացածն, առանց բաժանուելու, ամուսնանում է, քանզի քրիստոնէական պսակն բացարձակապէս մենամուսնական է: Ուստի երբ հոգեւորականը պսակուում է ձեռնադրումից յետոյ՝ այդ պսակն համարոււմ է անվաւեր: Այս մասին է վկայում ս. Բարսեղ Կեսարացու Զ. կանոնը: Համաձայն Տրուլեան (691-692 թթ.) ԽԴ, Բարսեղի ԺԸ., ԺԹ. կանոնների, վանականներին խստագոյնս արգելուած է պսակուել, քանզի նրանց կուսութեան ուխտը եկեղեցին ընդունում եւ հաստատում է իբրեւ նշանադրութիւն երկնաւոր Փեսայի՝ Քրիստոսի հետ¹⁹: Բիւզանդիայի քաղաքացիական օրէնքները

¹⁸ Желтов, Агеев...նշվ. աշխտ..с.150-151:

¹⁹ Առհասարակ կարեւորելով կուսութիւնը՝ ս. Կիպրիանոս Կարթագենացին (+258) յորդորում է. «Եթէ ձեզ նուիրել էք Քրիստոսին, ապա պէտք է պահպանէք ամօթը եւ կուսութիւնն առանց խայտառակութեան, եւ հաստատակամորեն ու հարատեւօրէն

պատիժների սպառնալիքի տակ նոյնպէս արգելում էին վանականներին ամուսնանալ: Սակայն կուսութեան խոստում տուած քրիստոնեաների պսակը մինչեւ Դ. դար ենթակայ չէր լուծարման: Եկեղեցական օրէնքների համաձայն, Յ-րդ պսակից յետոյ այրիութիւնը կամ Յ-րդ պսակի լուծարումը համարուում էր անյաղթահարելի խոչընդոտ նոր պսակի համար: Ինչ վերաբերում էր Յ-րդ պսակին, ապա համաձայն ս. Բարսեղի. «Երրորդ ամուսնութեանն արէնք ոչ գոն, վասն զի արինացն չհրամայեցաւ ինչ այսպիսի, այլ որպէս արտաքս ինչ եկեղեցւոյ ընկեցեալ տեսանեմ: Եւ դարձեալ հրապարակագոյժ առնել չէ բարւոք, որպէս հաճոյ թուեցաւ ոմանց ասել, թէ լաւ է այս, քան զպոռնկութիւն...»²⁰:

Պսակուելու համար խոչընդոտ է համարուում նախորդ ամուսնութեան լուծարումը: Անառակութեան մէջ մեղադրուողը չի կարող ամուսնանալ երկրորդ անգամ: Սա բխում է Աւետարանի բարոյական վարդապետութիւնից եւ վաղ եկեղեցու օրինակարգած սովորոյթից: Եւ այսուամենայնիւ եկեղեցին անհանդուրժելի վերաբերմունք չի ունեցել երկրորդ պսակի նկատմամբ. Այդ է հաստատում ս. Բարսեղի հետեւեալ հրահանգը. «Երկրորդացն արհնեսցէ քահանայն պսակ առ դրանն եւ դիցէ ի գլուխ նոցա առ դրան եկեղեցւոյն՝ մինչեւ ապաշխարեսցեն եւ արժանի լիցին արինաց»²¹: Այս է պատճառը, որ երկրորդ պսակի աղօթքի մէջ աղերս է վերառաքւում Աստծուն. «Թող, Տէր, զմեղս եւ զյանցանս սոցա, զկամայ եւ զակամայ, ընկալ զաղաւթս եւ զխնդրուածս սոցա, սրբեա զսոցա զհոգի եւ զմարմին, եւ շինեա զսոսա որպէս առաջին վարուքն կեալ ընդ միմեանս գործովք բարութեան յայսմ աշխարհիս»²²:

Ամուսնական կապը դադարում է ամուսիններից մէկի մահով: Ելնելով ադամորդու տկարութիւնից, եկեղեցին թոյլ է տալիս ամուրիին երկ-

ակնկալէք պարգեւներ ի հատուցումն կուսութեան: Իսկ եթէ չեն ցանկանում կամ չեն կարող այդպէս մնալ, ապա լաւ է պսակուեն քան արժանի դառնան գեհեմի կրակին իրենց յանցանքների պատճառով».*Cypr. Carth.Ep. ad Pomp.* ըստ **Желтов, Агеев ...**, նշվ. աշխտ.,с.154:

²⁰ Տե՛ս *Կանոնագիրք հայոց*, հտ. Ա., աշխտ. **Վազգեն Հակոբյանի**, Եր., 1964, էջ 337: Իսկ «Բասղի գիր կանոնական վասն պէսպէս եւ բիրապատիկ ախտից» գրութեան մէջ առաւել կտրուկ գնահատական է տրուում ինչպէս երրորդ, այնպէս էլ չորրորդ ամուսնութեանը. «Իսկ երրորդացն եւ չորրորդացն ոչ է ամուսնութիւն, այլ յարաժամ պոռնկութիւն, եւ ոչ զայնպիսիսն ընդունի եկեղեցի...».*Կանոնագիրք հայոց*, հտ. Բ., աշխտ. **Վազգեն Հակոբյանի**, Եր., 1971, էջ 166:

²¹ Տե՛ս *Կանոնագիրք հայոց*, հտ.Բ., էջ 166: Այս կապակցութեամբ ս. Գրիգոր Տաթեւացին նկատում է. «Հարանիքի ժամանակ միաւորուում են բնութենակից էակները: Մինչդեռ սրանից զուրկ են հրեշտակները, քանզի բնութենակից չեն Քրիստոսին: Ուստի «յերկրորդ պսակին ոչ դնի թագ եւ ոչ մերձ բեմին, այլ ի մէջ եկեղեցւոյն պսակին: Եւ ցուցանէ, զի ամուսնացեալքն ոչ ունին զկուսանաց պսակն եւ ոչ զնոյն տեղի».*տե՛ս աստ:*

²² *Գիրք Մեծ Մաշտոց...*, էջ 34, նաեւ՝ **Ա. Տէր-Միքէլեան**, նշվ. աշխտ., էջ 63:

րորդ անգամ ամուսնանալ: Այս թույլտութիւնն ակներեւօրէն հիմնուած է Պօղոս առաքեալի հետեւեալ խօսքի վրայ. «Կին կապեալ է ցորձան ժամանակ կենդանի է այր նորա, ապա եթէ ննջիցէ այր նոր, ազատ է, ում կամիցի ամուսնանալ, բայց միայն Տէրամբ» (Ա. Կորնթ. է 39): Քանի դեռ ողջ են ամուսինները պսակն անխզելի է: Պսակը կարող է խզուել միայն ամուսնական անհաւատարմութեան դէպքում (տէս Մատթ. Ե 32, ԺԹ 9 հմմտ. Հռոմ. է 2-3): Նորկտակարանեան պատուիրանին հետեւեալ լուսաբանութիւնն է տրուած ս. Բարսեղի կանոններից մէկում: Բացատրելով ամուսնալուծութեան տարաբնոյթ պատճառները՝ նա գրում է. «...Վճիռն Տեառն հատեալ է ի վերայ նորա, քանզի արանց եւ կանանց միապէս ունի մտածութիւն արէնսդրութեանն, քանզի ինքն ասաց, թէ՝ «Մի՛ մեկնել ի միմեանց առանց բանի պոռնկութեան» (Մատթ. Ե 32): Սովորութիւն մարդկան ոչ այսպիսի ինչ ունի, եւ մանաւանդ յաղագս կանանց բազում ինչ բանս հաւատարմագոյնս գտանեմք ասել, որպէս եւ ինքն առաքեալն ասաց, թէ՝ «Որ յարի ի պոռնիկն, մի մարմին լինի» (Ա. Կորնթ. 2 16): Սոյնպէս եւ Յերեմիա մարգարէ ասէ. Թէ թողցէ կին զայր իւր եւ լինիցի առն այլում, եւ եթէ դարձցի անդրէն առ այր իւր ո՞չ ապաքէն պղծելով պղծեցաւ կինն այն» (Երեմ. Գ 1): Եւ դարձեալ միւսն ասէ, թէ՝ «Որ ունիցի կին շուն՝ անմիտ է եւ ամպարիշտ» (Առակ. ԺԸ 22): Իսկ չար սովորութիւնն եւ զարս շունս եւ զկանայս շունս ի միասին կապեաց եւ արտաքոյ արիւնաց վարս ուսոյց, զի թէ եւ այրն մեկնելով ի կնոջէն եւ մերձենալով յայլ՝ շուն անուանի, նոյնպէս եւ կինն եթէ ակն եղեալ ցանկասցէ այլում առն եւ ոչ դարձցի անդրէն յայր իւր՝ շուն համարեալ է (հմմտ. Հռոմ. է 3)»²³: Այնուհետեւ շարունակելով²⁴ նկատում է, թէ սովորոյթը յորդորում է կանանց՝ ամուսիններին զերծ պահել դրանից թէպէտ նրանք մնում են անառակութեան մէջ: «Ըստ այսմ չգիտեմ, արդեօք կարո՞ղ է կնոջը լքած ամուսնու հետ ապրող կինն ուղղակիօրէն յորջորջուել անառակ. քանզի այստեղ մեղադրանքը ծանրանում է ամուսնուն լքածի վրայ, որի պատճառով է նա հեռացել ամուսնութիւնից...իր ամուսնուն լքած կինն անառակ է, որովհետեւ տեղափոխուել է մէկ այլ ամուսնու մօտ, մինչդեռ լքուած ամուսինն արժանի է ներողամտութեան, եւ նրա հետ բնակուողը չի մեղադրուում: Իսկ կնոջը լքած ամուսինը, որ միանում է ուրիշի հետ, ինքն իսկ անառակ է, քանզի նրա հետ շնութիւն է արել, եւ նրա հետ բնակուողը անառակ է, քանզի հրապուրել է օտար ամուսնու»²⁵: Այս կապակցութեամբ մէկ այլ կանոնում համառօտիւ արձանագրուած է. «Իսկ կինն եթէ թողցէ զայր

²³ Անդ, էջ 340-341:

²⁴ Շարունակութիւնը բացակայում է Կանոնագրքի հայերէն թարգմանութեան մէջ:

²⁵ Желтов, Агеев...նշվ. աշխտ, с.163:

իւր եւ բաժանեցի ի նմանէ եւ կամ այր՝ զկին իւր, պարտ է հաւաստեալ քննել եւ ի վերայ հասանել, եւ տալ նոցա ներումն ի ձեռն ապաշխարութեան»²⁶:

Ամուսնալուծութիւնը՝ *sine damno* բիւզանդական իրաւունքի համաձայն թոյլատրուած էր հետեւեալ դէպքերում. ա/ամուսնական համակեցութեան համար անկարողութիւն, բ/ ամուսիններից մէկի անյայտ բացակայութիւն (5 տարի, զինուորների համար՝ 10), գ/ամուսնու հոգեկան հիւանդութիւն, որը սակայն չի կարող ամուսնալուծութեան պատճառ լինել, եթէ այն ձեռք է բերում ամուսնութեան ընթացքում, դ/ամուսիններից մէկի վանք մտնելը²⁷, որի պարագային ամուսինն իրաւունք չունէր ամուսնանալ մէկ ուրիշի հետ, քանզի այդ կարող էր կասկածի տակ առնել համաձայնութիւն տուած ամուսնու բարեպաշտական նկատառումները: Սակայն Բիւզանդիայի քաղաքացիական օրէնքները, վանական ծառայութիւնը հաւասարեցնելով բնական մահուանը, թոյլ էին տալիս ամուսնանալ երկրորդ անգամ²⁸: Մինչդեռ, համաձայն հայ իրաւական մտքի, «բազումք են պատճառ արձակելոյ. նախ ազգակցութիւն հոգեւոր կամ մարմնաւոր կամ աւրինաւոր, բ/ պոռնկութիւն, գ/ տկարութիւն, դ/ բռնութեամբն, ե/ ծառայութիւնն, զ/ այսահարութիւնն, է/ անբժշկելի ցաւք որպէս գաղութիւն, ը/ թէ յառաջ պոռնկեալ իցեն ընդ միմեանս, թ/ թէ ուխտաւոր լինի այրն այն կամ սարկաւագ կինն, ժ/ անհաւատութիւնն, թէ մինն անհաւատ լինի՝ ոչ պսակի եւ թէ պսակն քակեցի, ժա/ թէ խաւեցեալ իցէ թէ նշանեալ ոչ կարէ առնուլ ազգական նորին, ժբ/ թէ ի կրանաւորութիւն ինչ հրաւիրին այրն կամ կինն, այլ հաւանութեամբ միմեանց արձակեցան: Այսոքիկ են պատճառք արձակման: Եւ վասն այլ ինչ ոչ արձակի»²⁹, բացառութեամբ մահուան, երբ «արձակի քակի շաղկապն պսակին»: Վարդապետօրէն զարգացնելով այս միտքը՝ Գրիգոր Տաթեւացին իր Հարցմանց գրքում նկատում է. «Եւ կրկին է շաղկապ պսակին, եւ կրկին է մահն, որ պատասխանի տայ նոցին այնպէս, զի է շաղկապ հոգեւոր, այսինքն՝ սրտիցն, եւ է շաղկապ մարմնաւոր՝ խառնմամբ սեռիցն: Իսկ ի մահն կրկին է՝ հոգեւոր եւ մարմնաւոր: Հոգեւոր մահուամբն արձակի հոգեւոր շաղկապն, այն է, յորժամ մարդն մեռանի աշխարհի՝ մտանելով ի կրանաւորութիւն: Եւ մարմնաւոր շաղկապն արձակի եւ քա-

²⁶ Կանոնագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 347:

²⁷ Այս խնդրի հետ են կապուած Լեւոն Գ. կայսեր Էկլոգի երկու յօդուածները, որոնք ամուսնալուծութիւնը հաստատում են բանաւոր (2,16) եւ գրաւոր (2,19) եղանակով. տե՛ս **И. П. Медведев**, *Развитие правовой науки*—«Культура Византии». Вторая половина VII—XII вв. М., 1989, с. 226:

²⁸ **Желтов, Агеев...**, նշվ. աշխտ., с.164:

²⁹ *Մեկնութիւն Մարթէի*, գրչագիր. տե՛ս **Ա. Տէր-Միքէլեան**, նշվ. աշխտ., էջ 67-68:

կի մարմնաւոր մահուամբն: Վասն որոյ ոչ է պարտ բաժանել զաւրինաւոր պսակն, որքան կենդանի իցեն»³⁰:

Պսակի համար լուրջ խոչընդոտ է համարոււմ մարմնական եւ հոգեկան անկատարութիւնը: Մարմնական անկարողութեան եւ հոգեկան արատի պատճառով պսակը նկատոււմ է անվաւեր:

Ամուսնական տարիքը եւս կարող է արգելք դառնալ պսակուելու համար: «Տղայոց պսակ մի՛ դիցէ քահանայն, հրահանգոււմ է ս. Բարսեղը, մինչեւ ի չափն հասանեն, եւ զիւրեանց հաճոյսն իմանան...»³¹: Եկեղեցական իրաւունքով սահմանուած ամուսնական տարիքը միշտ չէ, որ համապատասխանոււմ է քաղաքացիականին: Այսպէս, Լեւոն Իսաւրացի եւ Կոնստանդին Կոպրոնիմոս կայսրերի «էկլոգում» որոշարկուած է պսակի տարիքը. 15-ը տղամարդկանց եւ 12-ը՝ կանանց³²: Բարսեղ Մակեդոնացի կայսեր «Պրոքիրոնում» (870-879) այդ տարիքը համապատասխանաբար 14-ը եւ 12-ն է:³³ Հայ իրականութեան մէջ Դ.-Թ. դդ. ամուսնական չափահասութիւնն ապրել է հետեւեալ զարգացումը. «Դ.-Ե. դդ. երկրում գործել է տղաների եւ աղջիկների համար համապատասխանաբար 12-11 տարեկան հասակը: Միսարան «Մաշտոցի» ընդունումից յետոյ այդ տարիքը համապատասխանաբար դարձուել է՝ 14-11(12): Յետագայում՝ Ե.-Թ. դդ. նոր փոփոխութիւն է մտցուել, եւ նրանց տարիքը հասցուել է համապատասխանաբար 15-12 (13) տարեկանի: Յամենայն դէպս, ինչպէս երեւում է Ներսէս Շնորհալու կանոնից, ԺԲ. դարում տղաների համար սահմանուած էր 15, իսկ աղջիկների համար 12 տարեկան հասակը: Շնորհալին նաեւ հաւաստում է, որ այս տարիքը ոտնահարոււմ էր «յաղազս ազահութեան հայրենի ժառանգութեան, կամ վասն այլ ինչ պատճառի», որի հետեւանքով «բազում վնասք լինին յայնցանէ եւ պատճառս բաժանման յետոյ ի միմեանց»³⁴:

Եկեղեցական իրաւունքը սահմանել է ամուսնութեան թոյլատրելիութեան տարիքային վերին շեմը. 60-ը՝ աչրիների համար 70-ը՝ տղամարդկանց³⁵: Մինչդեռ ս. Բարսեղի «Գիր կանոնական վասն պէսպէս եւ բիւրապատիկ ախտից» կանոնական գրութեան մէջ թէ՛ տղամարդու եւ թէ՛

³⁰ Գիրք հարցմանց, էջ 610. տե՛ս Ա. Տէր-Միքէլեան, նշվ. աշխտ., էջ 66-67, նաեւ՝ աստ:

³¹ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 160-161:

³² «Էկլոգի» հրատ. *Ecloga Leonis et Constantini cum appendice*. Ed. A. Monferatus, Athenis, 1889:

³³ «Պրոքիրոնի» հրատ. Zeros J, Zeros P., *Jus graecoromanum*, t. II, Athenai, 1931, p. 114-228, Желтов, Агеев.... նշվ. աշխտ., с.155:

³⁴ Տե՛ս Ա. Հովհաննիսյան, Ամուսնա-ընտանեկան իրավունքը վաղ ավադական Հայաստանում (IV-IX դդ.), Եր., 1976, էջ 197:

³⁵ Желтов, Агеев..., նշվ. աշխտ., с.156:

այրիկների համար իբրեւ տարիքային վերին շեմ սահմանուած է 60-ը. «Այր վաթսնամեայ կամ կին, որ մերձ են ի վախճան, արժան է պարապել աղաւթից եւ երթալ յեկեղեցին, անդադար զցայգ եւ զցերեկ խնդրել ի Տեառնէ զթողութիւն մեղաց: Ապա թէ ջեռցին ի ցանկութիւն եւ կամին ամուսնանալ, զայնպիսիսն ոչ ընդունի եկեղեցի, զի ոչ է հարսանիս, այլ պոռնկութիւն...»³⁶:

Պսակն արգելող պայմանական խոչընդոտներից է արիւնակցական եւ հոգեւոր յարաբերութեան պարագան: Ամուսնացողների արիւնակցական մերձաւորութիւնն ինքնին բացառում է պսակը: Ամուսնութեան թոյլատրելիութիւնը որոշում է կողմերի ազգակցական աստիճաններով, որոնք լինում են ուղղահայեաց (վարից՝ վեր, տուեալ անձից մինչեւ իր նախնին եւ վերից վար, նախնուց մինչեւ տուեալ անձը) եւ կողային, որ իրենից ներկայացնում է երկու ուղղահայեաց գծերի միաւորութիւնը, երբ անձերը ծագում են ոչ թէ մէկը միւսից, իբրեւ անմիջական ազգականներ, այլ՝ մի ընդհանուր նախնուց. օրինակ հօրեղբայրը կամ հօրեղբօր զաւակները: Ընդհանրական եկեղեցին մերժում է մինչեւ 4-րդ աստիճան ամուսնութիւնը³⁷: Հայ եկեղեցին նոյնպէս հետեւում է դրան (Առք. ԼԴ, Շահպ. ԺԳ, Մխ., Ա., ճթ.)³⁸:

Խնամիական յարաբերութիւնները կեանքի են կոչում ի հետեւանս ամուսնական կապի: Խնամութիւնը հաւասարում է արիւնակցական հարազատութեանը, քանզի այր եւ կին դառնում են մէկ մարմին: Խնամիկներ են աները եւ փեսան, սկեսուրը եւ հարսը, աներձագը եւ փեսան, տագրը եւ հարսը: Խնամիութեան աստիճանի որոշման համար ձեւաւորում են երկու ազգակցական գծեր, մինչդեռ ամուսնու եւ կնոջ միջեւ նրանց կապող աստիճաններ չկան: Այսպիսով, աները եւ փեսան ներկայացնում են խնամիութեան առաջին աստիճանը, երկրորդը՝ խորթ մայրը եւ խորթ զաւակը, հարսը եւ տագրը, խնամիութեան վեցերորդ աստիճանը՝ ամուսնու հարազատը եւ կնոջ հարազատը, խնամիութեան եօթերորդ աստիճանը՝ կնոջ հօրեղբօր որդին եւ ամուսնու հօրաքոյրը կամ մօրաքոյրը, հօրեղբօր կինը³⁹:

³⁶ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 156: Իսկ Թադէոս առաքեալի (Գ.) եւ Սեանտոս եպիսկոպոսի (Դ.) անունով կանոններում ամուսնութեան թոյլատրելիութեան վերին շեմը աւելի ցածր է սահմանուած՝ 50 տարեկան. Ս. Հովհաննիսյան, նշվ. աշխտ., էջ 199:

³⁷ Սակայն եղել են բացառութիւններ. Օրինակ Լեւոն Իսավրացու եւ Կոնստանդին Կոպրոնիմոսի «Էկլոգը» արգելում է մինչեւ 6-րդ աստիճանի վրայ գտնուողների ամուսնութիւնը, իսկ 1166 թ. կայացած Կ.Պոլսի ժողովը՝ 7-րդ աստիճանի:

³⁸ Տե՛ս Նորայր Արք. Պողարեան, Կանոնագիրքս, Երուսաղէմ, 1992, էջ 28: Մերձաւորների մէջ ամուսնութիւնն արգելուած էր նաեւ հայոց Աղուանից աշխարհում. տե՛ս A. Orengo, *Forms of marriage and mourning among Caucasian Albanians the Middle ages*, Բանքեր Մատենադարանի, թիւ 29, Եր., 2020, էջ 309-318:

³⁹ Ս. Բարսեղի կանոններից մէկը հրահանգում է. «Եթէ ոք յիւր արեւն է եւ ի մերձաւորէ

Հոգեւոր ազգակցութիւնը եւս կարող է արգելադրիթ պատճառ լինել ամուսնութեան համար: Այդօրինակ յարաբերութեան բնորոշ օրինակ է մկրտուածի (սանիկ) եւ քաւորի (սանահայր) կապը: Յուստինիանոս կայսրը մասնաւոր հրահանգով արգելեց նրանց հնարաւոր ամուսնութիւնն՝ այն հիմնաւորումով, թէ «ոչ մի բան չի կարող յարուցել այդքան հայրական սէր եւ հաստատել այդքան օրինաչափ պսակի արգելք, ինչպէս սա» (CJ V 4. 26, 2⁴⁰): Տրուեան ժողովի մասնակիցները 53-րդ կանոնով արգելեցին քաւորի եւ սանիկի ծնողների միջեւ ամուսնութիւնը:

Ժամանակի ընթացքին եկեղեցաիրաւական միտքն արգելք դրեց նաեւ որդեգրի եւ որդեգրուածի ամուսնութեան վրայ: Այսպէս, Հռոմում եւ Բիւզանդիայում որդեգրուածը չէր կարող ամուսնանալ որդեգիրների մերձաւորների հետ: Լեւոն Իմաստուն կայսեր օրոք օրինակարգուց որդեգրութեան եկեղեցական կարգ (ՈՅՎ. 24). այն հրահանգում էր, որ որդեգրուածները չամուսնանան որդեգրի հարազատ զաւակների հետ նաեւ նրա մահից յետոյ⁴¹:

Պսակի իրաւական հիմքը հարսնացուի եւ փեսացուի փոխադարձ համաձայնութիւնն է: Կանոններն արգելում են քահանային «կատարել պսակի կարգը, եթէ ամուսնացողները միմեանց չեն տեսել ու հաւանել»⁴²: Այս կապակցութեամբ Սահակ Պարթեւ հայրապետի կանոններից մէկը հրահանգում է. «Պատուէր արարէք նոցա մի՛ կատարելոցն, առանց զիրեարս տեսանելոյ միմեանց հաճութեամբ... Իսկ կատարելոցն, որոց զմիմեանս ոչ իցէ տեսեալ ի հաճոյս ինքեան, պսակ մի՛ իշխէք դնել...»⁴³: Քաղաքացիական օրէնքներն արգելում են ծնողներին՝ պարտադրել զաւակներին ամուսնանալ համաձայն իրենց ցանկութեան: Եկեղեցաիրաւական միտքը եւս այս կապակցութեամբ դրսեւորում է իր յստակ դիրքորոշումը: Ս. Բարսեղի կանոններից մէկը հրահանգում է. «Մնաւոր բռնաբար զզաւակսն իւրեանց առն մի՛ տացեն, բայց իւրեանց հաճոյիւք, զի մի՛ ի փորձութիւն սատանայի անկցին, եւ վասն ընչից զտղայս ծերոց մի՛ տացեն...»⁴⁴: Տուեալ

խնամութիւն առնէ մինչեւ ի չորրորդ եւ ի հինգերորդ ազգն՝ պսակն անվաւեր լիցի եւ պսակադիրն լուծցի...»։ *Կանոնագիրք հայոց*, հտ. Բ., էջ 159 :

⁴⁰ **Codex Justinianus-** Corpus Juris Civilis, III, Berolini, 1959:

⁴¹ **Литваул**, նշվ. աշխտ, c.95:

⁴² **Ա. Մխիթարեան**, Պսակը եւ հարսանիքը հայոց մէջ, ըստ մատենագրական աղբիւրների (V-XVIII դդ.), Եր., 2018, էջ 242:

⁴³ Տե՛ս *Կանոնագիրք հայոց*, հտ. Ա., էջ 382, նաեւ՝ աստ:

⁴⁴ Տե՛ս *Կանոնագիրք հայոց*, հտ. Բ., էջ 161: Ինչպէս դժուար չէ տեսնել, այստեղ միաժամանակ խօսւում է սոցիալական հաշտարկով կատարուած ամուսնութեան մերժելիութեան մասին: Այս հրահանգի արձագանքը լսելի է նաեւ «Մաշտոց» ծիսամատենում, որը «քահանաներին պատուիրում է թոյլ չտալ մանկահասակ տղայի եւ մեծահասակ աղջկայ՝ «պառաւոյ» ամուսնութիւնը» («Գիրք մեծ Մաշտոց կոչեցեալ», էջ

դէպքում պսակը համարում է անվաւեր: Պարագան նոյնն է, երբ փեսացուն եւ հարսնացուն ամուսնանում են առանց ծնողների համաձայնութեան: Բարսեղեան կանոններից մէկն ասում է, թէ առանց հօր թոյլտուութեան կատարուած երեխաների պսակը պոռնկութիւն է, բայց ծնողների հետ հաշտութիւնը կարող է լինել ապաքինարար⁴⁵:

Պսակի վաւերականութեան անհրաժեշտ պայմաններից է կողմերի հաւատակից լինելը: Այն թելադրուած էր հռոմէական իրաւունքով: Միայն մէկ հաւատով շաղախուած ընտանիքը կարող է դառնալ «առունին եկեղեցի» (Հռոմ. ԺԶ 5, Փիլիմ. Ա 2): Պօղոս առաքեալը նկատում է. «Եւ մի լինիք լծակիցք անհաւատից. քանզի զի՞նչ հաղորդութիւն է արդարութեան ընդ անարէնութեան, եւ կամ զի՞նչ հաւասարութիւն է լուսոյ ընդ խաւարի» (Բ. Կորնթ. Զ 14): Վաղ եկեղեցու հայրերը եւ վարդապետները համարում էին, թէ Պօղոս առաքեալի այս խօսքը վերաբերում էր հաւատացեալներին եւ անհաւատներին (Cyp. Carth. Test. adv. jud, III, 62): Այս է պատճառը, որ եկեղեցին իր զաւակներին կոչ է անում ամուսնանալ «միայն Տերամբ» (Ա. Կորնթ. է 39)՝ այսինքն՝ հաւատակից քրիստոնեաների հետ: Հեթանոսների հետ քրիստոնեաների ամուսնութիւնը Տերտուլիանոսը համարում էր անառակութիւն, եւ արդար նկատում հեթանոսների հետ պսակուած քրիստոնեաներին զրկել եկեղեցական հաղորդակցութիւնից (Tertull. Ad. ux. II, 3)⁴⁶: Վաղ եկեղեցին արգելում էր նաեւ հերետիկոսների հետ ամուսնութիւնը: Լաոդիկեի կանոններից մէկն ասում է. «Զէ մարթ, ոչք եկեղեցւոյ մերոյ են, ի պէսպէս եւ ի ցոփ հարսանիս այլազգեաց մերձեցուցանել զուստերս եւ զգստերս, կին տալ նոցա կամ կին առնուլ ի նոցանէ»⁴⁷: Երկրորդ Նիկիական կանոններից մէկում յստակօրէն արձանագրուած է. «Ոչ է պարտ ուղղափառաց եկեղեցւոյ ընդ հերետիկոսաց ամուսնութիւն առնել»⁴⁸: Հայ իրաւական միտքը, աչքի առջեւ ունենալով եկեղեցաժողովների որոշումները, արգելում է այլահաւատների հետ ամուսնութիւնը: Այսպէս, Ներսէս Բ. -ի ԺԴ. կանոնն արձանագրում է. «Վասն որ հեթանոսս կին առնէ կամ լինի առն՝ չար է, մանաւանդ եթէ անհաւատութեան կան մնան: Եթէ թողցի կամ մեռցի անհաւատն՝ ԺԵ. ամ ապաշխարեսցէ եւ զծնունդսն ածիցէ ի հաւատս»⁴⁹: Մէկ այլ կանոնական հրահանգում («Սիրոնի հայոց կաթողիկոսի». ԺԱ.) կարգում

229). Տե՛ս Ս. Հ. Հովհաննիսեան, Ամուսնա-ընտանեկան իրավունքը վաղ ավադական Հայաստանում (IV-IX դդ.), Եր., 1976, էջ 200:

⁴⁵ Տե՛ս Желтов, Агеев... նշվ. աշխտ., с.158:

⁴⁶ Նշվ. աշխտ., с. 159:

⁴⁷ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 231:

⁴⁸ Կասնոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 86:

⁴⁹ Անդ, էջ 259-260, Ա. Տէր-Միքէլեան, նշվ. աշխտ., էջ 56:

ենք. «Քահանայք պատուէր արասցեն արանց եւ կանանց եւ դստերաց նոցա, զի ոչ արասցեն ընդ հեթանոսի զուգութիւն, զի չէ ամուսնութիւն, այլ անաւրէն եւ պիղծ խառնակութիւն, զի զինչ բաժին կայ հաւատացելոյն ընդ անհաւատին, զի չար է քան զշնութիւն...»⁵⁰։ Իսկ Կոստանդին Ա. Բարձրաբերդցի հայրապետի (1221-1267) Սսում 1243 թ. գումարած ժողովի ԺԵ. կանոնն իմի է բերում այս հրահանգները հետեւեալ կերպ. «Առաւել ջան տարցեն եպիսկոպոսք եւ քորեպիսկոպոսք զպոռնիկս եւ զշնացողս, զհմայս, եւ զամենայն յանցաւորսն զեհենին երկիւղիւ ի դարձ ածել։ Իսկ զանդարձան մարմնաւոր պատուհասիւ եւ հոգեւորաւ խրատել եւ տուգանել, մանաւանդ զայնպիսիսն, որ այր եւ կնոջ մէջ մտցեն, կամ բող ունիցին կին, կամ զկինն թողուն զաւրինաւոր եւ առ բողս երթան, կամ ատելութեան պատճառաւ թողուն զկանայսն առանց բանի պոռնկութեան։ Զայսպիսիսն առանց խղճի անողորմ տուգանաւք խրատեսցեն...եւ թէ կին լրբի եւ մարդ խաբէ կանամբի կամ ազապ, խրատեսցէ երէցն»⁵¹։

Քրիստոնէական բարոյականութիւնն ենթադրում է ամուսինների փոխադարձ պարտաւորութիւններ։ Այդ պարտաւորութիւնների կատարման վրայ է հիմնուած ընտանիքը։ Այս կապակցութեամբ նկատառելի է Պօղոս առաքեալի հետեւեալ հիմնարար մտածումը. «Այլ վասն որոյ գրեցէքն առ իս, բարուք է մարդոյ ի կին մարդ շմերձենալ։ Բայց վասն պոռնկութեան իւրաքանչիւր ոք կին իւր այր կալցի։ Կնոջ այր իւր զպարտսն հատուցէ, նոյնպէս եւ կինն՝ առն իւրում։ Զի կին մարմնոյ իւրում ոչ իշխէ, այլ այրն, նոյնպէս եւ այրն իւրում մարմնոյ ոչ իշխէ, այլ կինն։ Մի՛ գրկէք զմիմեանս, բայց եթէ ինչ ի միաբանութենէ առ ժամանակ մի, զի ուխտիցն (ոմանք՝ «աղաթից եւ պահոց») պարապիցէք, եւ դարձեալ ի նոյն դարձչիք, զի մի՛ փորձեսցէ զձեզ սատանայ վասն անառակութեան ձերոյ։ Զայս ասեմ ներելով եւ ոչ հրաման տալով» (Ա. Կորնթ. է 1-6)։ Ամուսնական հաւատարմութիւնը տղամարդու եւ կնոջ անառարկելի պարտաւորութիւնն է։ «Մի՛ շնար» մովսիսական հրահանգին (Ելք. Ի 14) հետեւեալ բացատրութիւնն է տրուած Քրիստոսի կողմից. «Լուարուք, զի ասացաւ. Մի՛ շնար։ Բայց ես ասեմ ձեզ, թէ ամենայն, որ հայր ի կին մարդ առ ի ցանկանալոյ նմա՝ անդէն շնացաւ ընդ նմա ի սրտի իւրում» (Մատթ. Ե 27-28)։

Ամուսնական կեանքի իրաւական պայմաններից մէկը ամուսինների համատեղ կեանքն է։ Քրիստոնէական բարոյականութեան դիտանկիւնից բնակութեան վայրի ընտրութիւնը իբրեւ ընտանիքի գլուխ պատկանում է տղամարդուն։ Բայց համատեղ կեանքն ամենեւին չի բացառում կողմերից մէկի ժամանակաւոր բացակայութիւն, որը սակայն չի կարող վնասել

⁵⁰ Անդ, էջ 10, Ա. Տէր-Միքէլեան, նշվ. աշխտ., էջ 56։

⁵¹ Տես Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն հայոց, աշխտ. Կ. Մելիք-Օհանջանյանի, Եր., 1961, (զվ. հԳ) էջ 306։

ընտանեկան խաղաղութեանը եւ ամուսնական յարաբերութիւններին: Պսակը լուծարելի է միայն այն դէպքում, եթէ այդ բացակայութիւնը եղել է ամուսնական անհաւատարմութեան պատճառով: Այս կապակցութեամբ ս. Բարսեղի կանոններից մէկն անառակութիւն է որակում արարքն այն կնոջ, ով առանց հաւաստիանալու երկար ժամանակ բացակայող ամուսնու մահուան եմասին, ամուսնանում է⁵²:

Ամուսնութեան նպատակը որդեծնութիւնն է: Երեխաները լիիրաւ անդամներն են ընտանիքի: Ծնողները պարտաւոր են գոհացնել ոչ միայն նրանց ֆիզիքական, այլեւ կրօնաբարոյական, հոգեմտաւոր պէտքերը, դաստիարակել քրիստոնէական բարձր ոգեկանութեամբ, նրանց մեծացնել հաւատի, աղօթասիրութեան, խոնարհութեան, այլեւայլ առաքինութիւնների ոգով: Պօղոս առաքեալն ուսուցանում է քրիստոնեայ ծնողներին. «Հարբ, մի՛ զայրացուցանէք զորդիս ձեր, այլ սնուցանիշիք զնոսա խրատու եւ ուսմամբ Տեառն» (Եփես. 2 4): Մէկ այլ տեղ դարձեալ կարդում ենք. «Իսկ եթէ ոք իւրոց եւ մանաւանդ ընտանեաց խնամ ոչ տանիցի, ի հաւատոցն ուրացեալ է, եւ չար եւս քան զանհաւատսն է» (Ա. Տիմ. 6 8): Նոյնիսկ յանուն ճգնական սխրանքի ծնողներն իրաւունք չունեն լքելու իրենց զաւակներին: Հետեւելով առաքելական պատուիրանին՝ Գանգրայի եկեղեցաժողովը (376) խստօրէն զգուշացնում է. «Ոյք հարկանեն, թողուն զորդիս իւրեանց եւ ոչ սնուցանեն եւ որչափ ձեռնհաս իցեն ոչ փոյթ առնիցեն վասն Աստուծոյ կարգին եւ սննդեանն մինչեւ ի կատարմանն հասակին, այլ որպէս ի պատճառս պահոց եւ վանականութեան արհամարհիցէ եւ անփոյթ առնիցէ, նզովեալ լիցի»⁵³:

Փոխադարձօրէն զաւակները նոյնպէս պարտաւոր են յարգել ծնողներին: Զաւակների պարտքն է հոգ տանել ծնողներին, աղօթել նրանց համար ինչպէս ողջ ժամանակ այնպէս էլ մահից յետոյ: Տասն պատուիրաններից մէկն ասում է. «Պատուեա զհայր քո եւ զմայր քո, զի քեզ բարի լիցի, եւ զի երկայնակեաց լինիցիս ի վերայ երկրին բարութեան...» (Եւր. Ի 12): Հաստատելով հինկտակարանեան պատգամը՝ Պօղոս առաքեալը յորդորում է. «Որդիք, հնազանդ լերուք ծնողաց ձերոց յամենայնի, զի այն է հաճոյ առաջի Տեառն» (Կոլոս. Գ 20): Գանգրայի եկեղեցաժողովի մասնակից հայրերը համապատասխանաբար մեղադրում են այն զաւակներին, ովքեր, ճգնակեցական մղումներից ելնելով, լքում են իրենց ծնողներին. «Եթէ ուրուք որդի, յորոյ ծնեալն է առաւել հաւատացեալ եւ առաքինի ի կարգս Աստուծոյ, կարդում ենք Ժ2. կանոնում, հեռանայցէ որպէս ի պատճառս աստուածապաշտութեան եւ արհամարհիցէ եւ ոչ զարժան եւ ոչ

⁵² Желтов, Агеев..., նշվ. աշխատ., с. 160-161:

⁵³ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 196:

զիրաւ պատիւ ծնաւդացն հատուցանիցէ իբրեւ ծնաւդաց, քան զամենայն աստուածապաշտութիւն մեծ եւ ահաւոր թուեսցի եւ հատուցումն բարեաց, այնպիսին նզովեալ լիցի»⁵⁴:

ե/ Խորհրդի ծիսական բովանդակութիւնը

Կանայի հարսանիքում իր ներկայութեամբ (Յովհ. Բ 1-11), իր այն խօսքով, թէ պսակուողները «ոչ են երկու, այլ մի մարմին, արդ, զոր Աստուած զուգեաց՝ մարդ մի՛ մեկնեսցէ» (Մատթ. ԺԹ 6), Քրիստոս յստակօրէն ցոյց տուեց, որ ընդհանուր սովորոյթի համաձայն պսակուողներն ունեն Աստծոյ օրհնութիւնը: Պսակի աստուածային ծագման մասին է խօսում Պօղոս առաքեալը (տես Ա. Կորնթ. է 10-17): Հետեւելով Քրիստոսի եւ առաքեալների վարդապետութեանը՝ եկեղեցին ի սկզբանէ իսկ, անկախ ազգային առանձնայատկութիւններով պայմանաւորուած ծիսական նկարագրից, պսակը համարել է աստուածադիր իրողութիւն: Քաղաքակրթական կեցութեան միւս կերպերի հետ այն դարձել է շնորհական եւ փրկչական (տես Ա. Կորնթ. է 4, Եբր. ԺԳ 14): Նոր կեանքի պարգեւը, աստուածացումը տրւում է բոլոր հաւատարիմներին ս. Հաղորդութեան խորհրդի միջոցով. ուստի պատահական չէ, որ պսակի կիզակէտը ս. հաղորդութիւնն է, որով եւ օրհնւում է ամուսնական կապը: Ինչպէս երեւում է, պսակի խորհրդակատարութիւնը ձեւաւորուել է ժամանակի ընթացքին: Առաջին քրիստոնեաները պսակւում էին համաձայն հինկտակարանեան կամ անտիկ սովորոյթների՝ հասկանալիօրէն ծէսից բացառելով քրիստոնէութեանն օտար սովորոյթները (օրինակ տնային աստուածութիւններին բերուող զոհերը եւ այլն): Արդէն Գ. դարում պսակի ժամանակ ջանում էին հրաւիրել եպիսկոպոսներ եւ քահանաներ, որոնց ներկայութեան մասին են խօսում Նէոկեսարիայի (7), Լաոդիկէի (54) եւ այլ ժողովների կանոնները⁵⁵: Նրանց աղօթքները, օրհնութիւնները, խորհրդական գործողութիւնները վերապրուկն են նախաքրիստոնէական պսակի: Եւ յիշաւի, նախաքրիստոնէական (հին հրէական, Անտիկ յունահռոմէական) պսակի մի շարք տարրեր (գլխաւորաբար գինով գաւաթի օրհնութիւնը, հարսի եւ փեսայի աջ ձեռքերի միացումը) հիւրընկալուել են քրիստոնէական պսակի արարարողակարգի մէջ⁵⁶:

Բ. դարասկզբում տակաւին զարգացած էր պսակի արարողակարգը: Սակայն եկեղեցին պահանջում էր, որ պսակը կատարուի «Տերամբ» (Ա. Կորնթ. է 39), այսինքն՝ քրիստոնէական բարոյականութեան վսեմ սկզբունքների պահպանմամբ, որպէսզի այն արտացոլումը լինի Քրիստոսի եւ եկեղեցու միութեան: Արդէն Գ. դարում պսակի կենտրոնական

⁵⁴ Անդ, էջ 196-197:

⁵⁵ Желтов, Агеев, Նշվ. աշխտ., էջ 166:

⁵⁶ Այս մասին տես Նշվ. աշխտ., c.167:

բաղադրատարր էր համարում ս. հաղորդութեան խորհուրդը, որը օրհնում էր պսակը եւ առհասարակ աղամորդու բովանդակ կեանքը: Այսպէս, Կղեմէս Ալեքսանդրացին գրում է, թէ պսակը մեղք չէ, «քանզի այն հաղորդակից է դարձնում անապականութեանը» (Strom. III 17,104), այն է՝ ս. հաղորդութեանը: Համաձայն Տերտուլիանոսի, քրիստոնեաների մէջ պսակը սուրբ է, որովհետեւ նրան «միաւորում է եկեղեցին, հաստատում ընծայաբերութիւնը (այսինքն՝ հաղորդութիւնը), նշանաւորում է օրհնութիւնը, հրեշտակները փառաբանում են, Հայրը հռչակում իրական» (Tertull. Ad uxor. II 9): Մէկ այլ տեղ Տերտուլիանոսը յիշատակում է քրիստոնեաների մասնակցութիւնը նշանադրութեանը (sponsalia) եւ պսակադրութեանը (nuptialium), որոնք կատարւում էին ըստ հռոմէական պսակի արարողակարգի (De idololatr. 16):

Դ. դարից սկսած պատարագը մատուցւում էր պսակի կատարման հետ կապուած: Այդ ժամանակ կեանքի են կոչւում պսակադրութեան արարողակարգեր, որոնք տարբեր տարածաշրջաններում տարբեր էին: Այդ արարողակարգերի մէջ գերիշխող էին քրիստոնէական խորհրդակատարութեան այնպիսի բաղադրիչներ որպիսիք են ս. հաղորդութիւնը, քահանայական օրհնութիւնը, ինչպէս նաեւ՝ հինկտակարանեան եւ անտիկ ժամանակներից ժառանգութիւն մնացած որոշ տարրեր (հարսի համար նախատեսուած ընծաների յանձնում, զգեստաւորում, քող, հարսնացուի եւ փեսացուի պսակաւորում, տարաբնոյթ օրհներգեր եւ այլն): Այս տարրերի մասին հեգնանքով են խօսում Տերտուլիանոսը եւ Գրիգոր Աստուածաբանը: Նրանք պախարակում են յատկապէս գլուխներին պսակ դնելու սովորոյթը, որ մնացել էր հեթանոսական ժամանակներից: Ս. Գրիգոր Աստուածաբանը յիշատակում է նաեւ պսակադրութեան որոշ այլ պահեր, որոնք ակներեւօրէն ժառանգուած էին հեթանոսական անցեալից (նորապսակների շքասենեակի զարդարում, ամբոխի կուտակում, նորապսակների աջ ձեռքերի միացում, աղմկոտ տօնախմբութիւն, հարսներգ): Վերջինի փոխարէն սրբազան հեղինակն առաջարկում է հնչեցնել ՃԻէ սաղմոսը (5-6), իսկ նորապսակներին բերուած ընծաները փոխարինել աղօթքներով (Եր. 193, 194, 231, 232): Նրա նկարագրութիւնից երեւում է, որ նորապսակների ձեռքերի միացումը կատարւում էր եպիսկոպոսի կողմից: Ի դէպ, Ե.-ԺԲ. դդ. գրամների եւ այլ առարկաների վրայ պատկերուած է նորապսակների ձեռքերը միաւորող Քրիստոս:

Վաղագոյն յուշարձաններում բացակայում է պսակի խորհրդակատարութեան որեւէ նկարագրութիւն: Այս տեսակետից եզակի է «Ի յիշտակ սուրբ առաքելոյն Թովմայի» երկը (Բ.-Գ. դդ.), ուր նկարագրուած է, թէ ինչպէս Թովմաս առաքեալը օրհնում է առաքաաստի մօտ կանգնած նորապսակներին, որի վերաբերեալ կարդում ենք. «Եւ նստաւ սուրբ առա-

քեալն, եւ վարդապետեաց նոցա զՔրիստոս, եւ եղեալ զձեռն իւր ի վերայ նոցա, եւ աւրհնեաց ցնոսա. Լիցի ընդ ձեզ Քրիստոս...»⁵⁷: Հաւանաբար պսակի կարգը, որ մինչ այդ կատարուում էր տներում, Դ. դարասկզբից միայն իրականացուում է եկեղեցիներում:

Ե. դարից սկսած պսակի խորհրդակատարութեանն աստիճանաբար տրուում է քրիստոնէական բացատրութիւն: Այսպէս, ս. Յովհան Ոսկեբերանը գրում է, թէ գլուխներին զետեղուող պսակները պէտք է ընկալել որպէս նորապսակների յաղթանակը մարմնական խորհուրդների նկատմամբ (*In ep. 1 ad Tim. 9,2*): Ըստ Պալլագիրոս Հելենապոլսեցու «Լափսաիկա» երկի (420 թ.), պսակադրութիւնը բաղկացած է եղել նշանդրեքից, հարսանեկան խնճոքից եւ «պսակին վայել» ինչ -որ արարողութիւններից, որոնք աւարտուում են, երբ բոլորը հեռանում են նորապսակների շքասենեակից (*Vita 8*):

Ինչպէս Արեւելքում, այնպէս էլ Արեւմուտքում պսակի խորհրդակատարութիւնն իր ձեւաւորման աւարտին է հասնում Ե. դարասկզբին: Պսակի արեւմտեան գործառոյթի վաղագոյն վկայութիւն կարելի է համարել Սիրիցիոս պապի՝ Հիմբերիոս Տարրագոնացուն (385) յղած նամակը (*Ep. 41*), ուր խօսւում է հոգեւորականի՝ նորապսակներին օրհնելու, ինչպէս նաեւ՝ նրանց գլուխները քողով ծածկելու վերաբերեալ: Ամբրոսիոս Մեդիոլանեցին նոյնպէս յիշատակում է նորապսակների վրայ կատարուող օրհնութիւնը (*Ep. 62, 7*): Իսկ *Praedestinatus* երկի (Ե. դարի երկրորդ քառորդ) անանուն հեղինակը գրում է նորապսակների՝ ս. Ընծաներին հաղորդուելու մասին (3,31): Այսպիսով, Արեւմուտքում Ե. դարակէսին պսակի կարգն իր մէջ ներառնում էր քահանայական աղօթքը, աջ ձեռքերի միաւորութեան արարողութիւնը, քողածածկումը եւ ս. հաղորդութիւնը:

Կ. Պոլսում (9. դ.) արդէն կենցաղավարում էին պսակադրութեան ժամանակ ընթերցուող աղօթքներ, որոնք ցարդ կիրառուում են խորհրդակատարութեան մէջ: Օրինակ Ռոմանոս Քաղցրերգուն վկայակոչում է դրանցից երկուսը Կանայի հարսանիքին նուիրած հոգեւոր երգում: Մավրիկիոս կայսեր պսակադրութեան (582) մանրամասն նկարագրութիւնն է տրուած Թեոփիլակտոս Սիմոկատտայի Պատմութեան մէջ (*Hist. I 10*), ըստ որի պատրիարքը կատարում է հանդիսաւոր արարողութիւն, միացնում նորապսակների աջ ձեռքերը, նշանում նրանց եւ հաղորդում ս. Ընծաներին: Այնուհետ տօնը շարունակւում էր պալատի սրահներից մէկում, ուր կայսրը բոլորի ներկայութեամբ քողը վերցնում է հարսի երեսից, որին

⁵⁷ «Ի յիշատակ սուրբ առաքելոյն Թովմայի, թէ որպէս յերուսաղէմ ի Հնդիկս չոգաւ». տես *Թանգարան հայկական հին եւ նոր դպրութեանց*, Գ. Անկանոն գիրք առաքելականք, աշխատ.՝ **հ. Քերովբէ վ. Չրաքեան**, Վենետիկ, 1904, էջ 373:

հետեւում է հարսանեկան երգ: Հարսնածուն նորապսակներին տալիս է գինով գաւաթը եւ սկսում է խնճոյքը, որի ժամանակ, ինչպէս նկատում է պատմիչը, նրանց վրայ չէին դրում պսակներ, «քանզի նորապսակները չլինելով հասարակ մարդիկ», նախապէս արդէն նշանուած էին: Սրանից կարելի է եզրակացնել, որ Զ. դարում հասարակ մարդկանց նշանդրեքի արարողութիւնը կարող էր կապուած չլինել եկեղեցական կարգին, այլ՝ տօնական խնճոյքին: Թէոդորոս Ստուդիտը (Թ. դ.) նշանդրեքը ներկայացնում է իբրեւ ինքնին ենթադրուող կարգ, ըստ որում նա վկայակոչում է «նշանդրեքի սրբազան աղօթքը», եւ այն անուանում *μυσταγωγία*, ինչը կարող է ակնարկել խորհրդի՝ ս. հաղորդութեան հետ ունեցած սերտ կապը. այն վկայում է աստուածային շնորհի ներկայութիւնը կարգի մէջ, որի պատճառով չպէտք է կատարուի երկամուսնացեալների վրայ (Theod. Stud. Ep. 22, 25, 28, 31, 50):

Թէպէտ Զ. դ. արդէն կար պսակի խորհրդակատարութիւնը, սակայն իրաւական առումով այն դառնում է պարտադիր շատ աւելի ուշ: Կայսրութեան մէջ եկեղեցական պսակադրութիւնը բոլորի համար պարտադիր է դառնում միայն Լեւոն Իմաստուն արքայի օրոք. Նրա 74-րդ նովելլան յիշատակում է նշանդրեքի ժամանակ կատարուող օրհնութեան մասին, իսկ 89-րդը պարտաւորեցնում է օրհնութիւն ստանալ համատեղ կեանքի համար⁵⁸: Ի վերջոյ Ալեքսիոս Ա. Կոմնինոսի (1084) 24-րդ նովելլայում խօսւում է նշանդրեքի եւ պսակադրութեան ժամանակ կատարուող եկեղեցական օրհնութեան մասին, իսկ 31-րդ նովելլայում (1092) եկեղեցական օրհնութիւնը պարտադիր կերպով տարածւում է նաեւ ստրուկների վրայ⁵⁹:

* * *

Անտրոհելի մասը կազմելով Արեւելաքրիստոնէական ոգեկանութեան՝ Հայ եկեղեցին վաղնջական ժամանակներից որդեգրել է յայտնութեան ընկալման, հոգեմտաւոր կեցութեան այն բոլոր եղանակները, որոնք սնել եւ զօրացրել են հոգեւոր-մշակութային դաշտն իր բիւրերանգ պտուղներով: Այդ պտուղներով է արգասաւորուած եկեղեցին, որի ինքնահաստատման կարեւոր բաղադրիչն էր ոչ միայն քարոզխօսութիւնը, դպրութիւնը, թարգմանական, ինքնուրոյն մատենագրութիւնը, այլեւ ծիսական կեանքն ու գործառոյթը, որը խորհրդարկութիւնների լեզուով արտայայտուած աստուածաբանութիւն էր: Իրենց հոգեւոր կարեւորութեամբ առաջնային էին ս. մկրտութեան եւ ս. հաղորդութեան խորհուրդները:

⁵⁸ Սակայն պէտք է նկատել, որ պարտադրանքը նախատեսուած էր արդէն Հուստինիանոս կայսեր 74(4,1)՝ 533 թ, 117 (4)՝ 542 թ. նովելլաներում, որոնք սահմանուած էին մասնաւորաբար կայսրութեան վերին խափի համար. տե՛ս *Липшиц*, նշվ. աշխտ., с. 95:

⁵⁹ См *Желтов, Агеев...*, նշվ. աշխտ., с.166-169:

Սակայն միւս եկեղեցիների նման Հայ եկեղեցին եւս իր գործունէութեան վաղագոյն շրջանից սկսած նոյնքան կարեւոր տեղ էր վերապահում ս. պսակի խորհրդին, որ հայ ծիսական իրականութեան մէջ կիրառուել է Դ. դարից: Փաւստոս Բուզանդի Պատմութեան մէջ պահպանուած վկայութիւնը մեզ յուշում է, որ այն կանոնական ուժ ունեցող ծիսակարգ է եղել արդէն այդ շրջանում⁶⁰: Բանաւոր եղանակով կատարուող կարգն իրեն պատշաճող ընթերցուածներով է. դարում տեղ է գտնում թարգմանուող ծիսամատեաններում: Ժամանակի ընթացքին ծիսակարգն աւելի է յղկուում, ինչ-որ չափով միօրինակութեան բերում, ճոխանում ազգային նկարագրով, եւ Թ.-Ժ. դդ. արդէն կանոնական յստակութիւն ունեցող խորհրդարկութեան բնագիրը ներմուծում է «Մաշտոց» ծիսամատեան⁶¹: Ուսումնասիրութիւնները ցոյց են տուել, որ պսակի կանոնը տարբեր վայրերում ընդօրինակուած տարբեր ձեւագրերում, տարբեր հրատարակութիւններում ունի շօշափելի տարբերութիւններ⁶²: Այս պարագան արգելադրել էր դրանք գետեղել ներկայ ժողովածուի մէջ, որ ունի մասնաւոր նպատակ՝ երեւոյթը ներկայացնել ընդհանուր մշակութային դաշտի տարբեր հարթութիւնների վրայ: Ըստ այսմ ժողովածուն (բացառելով ծիսականոնական բնագրերը) ընդգրկում է կանոնաիրաւական, բարոյաբանական, ծիսախորհրդական, միջեկեղեցական բովանդակութեան մատենագրական միաւորներ:

Հասարակական յարաբերութիւնները կարգաւորելու նպատակ ունեցող ամուսնութեան կամ պսակի խորհուրդը թելադրում է նրա վերաբերեալ կանոնական սահմանումները գետեղել իրաւական բնոյթ ունեցող ժողովածուներում: Այդպիսիք են «Կանոնագիրք հայոց»-ը, Դաւիթ Ալավկա որդու, Մխիթար Գոշի կանոնական աշխատութիւնները: Իրաւայարաբերութիւնների կարգաւորման համար Զ. դարից սկսած կեանքի են

⁶⁰ Տե՛ս Փաւստոս Բուզանդ, Պատմութիւն հայոց. տե՛ս Մատենագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 400. տե՛ս նաեւ աստ:

⁶¹ Տե՛ս «Գիրք Մեծ Մաշտոց կոչեցեալ, էջ 229-233: «Մաշտոց. Արարողութիւնք պաշտամանց եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, ըստ կարգաւորութեան սրբոց հարցն մերոց՝ բաղդաստութեամբ բազմաթիւ եւ հնագիւ օրինակաց իբր յիսնից նաեւ հնագոյն երկաթագիր ձեռագրի», Վենետիկ, 1831, էջ 44-89 («Կանոն նշան արինելոյ», էջ 44-51, «Կանոն պսակի հանդերձ արինելոյ», էջ 52-58, «Կանոն խաչփոխ առնելոյ» 59-61, «Կանոն կուսի պսակ առնելոյ» 62-78, «Կանոն արինութեան բաժակի հարսանեաց», էջ 79-80, «Կանոն թագ վերացուցանելոյ», էջ 81-82, «Կանոն երկրորդ պսակի, այսինքն՝ ամուսնութեան այրեաց», էջ 83-89): «Մաշտոց յորում աւանդին սրբազան արարողութիւնք ազգիս ըստ սահմանադրութեան Սուրբ Եկեղեցւոյս Հայոց», Էջմիածին, 1894, «Կանոն կուսի պսակին», էջ 121-162, «Կանոն պսակ վերացուցանելոյ», էջ 163-173, «Կանոն երկրորդ պսակին», էջ 174-189:

⁶² Տե՛ս Նորայր Արք., Պողարեան, Ծիսագիրքութիւն, Նիւ Յորք, 1990, էջ 106-110, Ա. Մխիթարեան, Պսակը եւ հարսանիքը հայոց մէջ՝ ըստ մատենագրական աղբիւրների (V-XVIII), Եր., 2018:

կողում ու կենցաղավարում մի շարք բնագրեր (վաղագոյնը Աբրահամ Աղբաթանեցու «Յաղագս դատաստանաց ամուսնութեան եւ քանիոնութեան ազգականաց» գրութիւնն է) որոնցում ներկայացւում է երկու սեռերի ամուսնութեան համար թոյլատրելի տարիքային շեմը, ինչպէս նաեւ, առողջապահական նկատառումներից ելնելով, սահմանւում են ազգակցական աստիճաններ, որոնք կարելի եւ թոյլատրելի են դարձնում ամուսնական կապը:

Պսակի, ամուսնութեան հետ սերտօրէն կապուած բարոյաբանական բնոյթի մտածումներ սփռուած են քարոզներում, սուրբգրային մեկնութիւններում (Ներսէս Լամբրոնացի, Սարգիս Շնորհալի, Սարգիս Կունդ, Գրիգոր Տաթեւացի, Մատթէոս Զուղայեցի) եւ այլուր: Սրանց մէջ վերհանւում են տղամարդու եւ կնոջ հոգեբնախօսական առանձնայատկութիւնները, վարքը, պահուածքը, փոխյարաբերութիւնների բնոյթը: Այսպէս Ներսէս Լամբրոնացին Առակաց մեկնութեան մէջ, բացատրելով «Կին ժրագլուխ եթէ գտանիցի՝ պատուականագոյն է այնպիսին քան զականս պատուականս» (ԼԱ. 10) տեղին՝ կնոջ հոգեւոր – բարոյական արժանիքները հակադրում է նիւթական բարիքին, անհամեմատ բարձր է դասում նրա բարութիւնը քան մեծագին քարերը, որովհետեւ ամուսնու տուած զարդերը արհեստական յօրինուածք են. եւ յիրաւի, եթէ կինը «վարուքն անզարդ է, զի՛նչ աւգտի ի քարանցն եւ թէ զարդարուն՝ այն է նմին առաւել պաճուճանք քան զքարինսն եւ առն իւրում սիրելի»: Բացատրելով Առակ. ԼԱ 11 տեղին՝ մեկնիչ հայրը նկատում է, թէ տղամարդու համար երկակի սփոփանք է, երբ նա մի կողմից վստահ է իր կնոջ սրբութեան (հաւատարմութիւն) եւ միւս կողմից տնտեսուարութեան վրայ: Եթէ չար, անբարոյ կինը կարող է օգտուել ամուսնու բացակայութիւնից եւ վատնել նրա ստեղծած բարիքը, ապա բարի կինը «ազատ է յայս գայթակղութենէս: Յետ այսր վստահէ նա այրն շինել զտունն, եւ լնու կինն, ասէ, զտունն, եւ լնու կինն, ասէ, զտունն այնքան բարեաւք», որ ամուսինը տան տնտեսական պէտքերի համար այլեւս կարիք չի ունենայ աւարառութեամբ զբաղուել: Կնոջ բարոյական արժանիքները բարձրօրէն գնահատելով՝ Լամբրոնացին նշում է, թէ առաքինի կինը «ի բարին քաջալերէ զայրն ի խաղաղութիւն՝ առ դրացին, ի սէր՝ առ մերձաւորս, յողորմութիւն՝ առ աղքատս, յաղաւթս՝ առ Աստուած, եւ ի չար կամաց խորշեցուցանէ»: Բացատրելով «Զգաւտի ածեալ հաստատութեամբ ընդ մէջ իւր, մխեաց զբազուկս իւր ի գործ...» (ԼԱ. 17-18) բառերը՝ Լամբրոնացին գնահատում է կնոջ միւս առաքինութիւնը՝ աշխատասիրութիւնը. «Գատեւորեալն արութեան եւ գործոյ է նշանակ, գրում է նա: «Ոչ հեղգ եւ ծոյլ դնի ի փափկութիւն մահճաց եւ միայն զայլոց գործս սահմանէ բանին, այլ եւ ինքն մխի ի գործակցութիւն ընտանեացն, եւ ճաշակէ ի քաղցրութենէ գործոյն, զի

է առողջութիւն մարմնոյն աշխատութիւն եւ քաջալերութիւն ընտանեացն իւր գործակցելն...»:

Կատարելապէս առաքինի կիրնը յետամուտ է ոչ միայն մարմնական, այլ եւ հոգեւոր բարիքին, «այլ եւ հոգեւորն ուղղէ ողորմութեամբ առ աղքատս, յորս ձգէ զձեռս տրիւք, եւ կերակրէ, եւ զգեցուցանէ զաղքատս եւ զտնանկս...»:

Կնոջ կարեւոր արժանիքներից է զուսպ պահուածքը, սակաւախօսութիւնը: Այս գաղափարին յետամուտ մեծանուն հեղինակը նկատում է, թէ գովասանքի արժանի է կնոջ ոչ միայն աշխատասիրութիւնը, տնտեսվարութիւնն ու խնայասիրութիւնն, այլեւ իմաստուն, խելամիտ պահուածքը, «ոչ անցանելն բանիւ...: Սա ունի եւ զայս շնորհ, զի ոչ է շուտափոյթ ի խաւսս, այլ լուեալ յԱստուծոյ աւրինացն, թէ ծանր բանին սխալանքն, չափով բարբառի զիմաստուն խաւսս...»:

Հայրերը խօսում են ոչ միայն կնոջ արժանիքների, այլեւ արատաւոր հակումների մասին: Այդ հակումներից է զարգամոլութիւնը, որին մասնաւորաբար անդրադառնում են Սարգիս Կունդը եւ Բարսեղ Մաշկեւորցին՝ հետեւելով հայրախօսական ժառանգութեան մէջ յաճախ շօշափուած այդ խնդրին⁶³: Առաջինն իր Կաթողիկէ թղթոց մեկնութեան մէջ, վկայակոչելով ս. Յովհան Ոսկեբերանի Մատթէոսի Աւետարանի մեկնութեան համապատասխան տողերը՝ գրում է. «Նա ի բազում տեղիս նախատէ զզարդասէր կանայսն, որք կարճեն զձեռս արանցն յողորմութենէ, եւ լինի գայթակղութիւն երիտասարդաց տեսութեամբ՝ թողեալ զոգիսն անխնամ, մարմինս պաճուէն...»⁶⁴: Կանանց զարգամոլութիւնը պախարակում է նաեւ Բարսեղ Մաշկեւորցին Մարկոսի Աւետարանի իր մեկնութեան մէջ: Կիրնը, որքան էլ որ զարդարուի, գրում է նա, չի կարող որեւէ բան աւելացնել Աստծոյ ստեղծածի վրայ: Յանդիմանելով կանանց մեծամասնութեանը բնորոշ այդ արատաւոր հակումը՝ մեկնիչը զարգասէր կնոջ շուրթերին դնում է այն յանձնապաստան չքմեղանքը, թէ նա զարդարւում է միայն իր ամուսնու համար: Բարսեղ վարդապետը, կանխելով այսօրինակ արդարացումը, գրում է. «Ոչ վասն առն զայդ առնես, այլ վասն այլոց: Զի զայրն գիտէ զքեզ՝ զինչ ես, զիարդ զայնու խաբեսցի, զի շինուիլն զաւտարսն կարէ խաբել եւ ոչ զիւրն: Նա թէ եւ վասն առն ի տունն միայն պարտ էր զարդարիլ, իսկ դուք յորժամ ի հրապարակս կամիք ելանել, յայնժամ աւելի զարդարիք»: Խնդիրը տեղափոխելով վարդապետական հարթութեան վրայ մեկնիչ հայրը նկատում է, թէ երբ Նւան մերկ էր նա

⁶³ Բացի ս. Յովհան Ոսկեբերանից, այս խնդրին անդրադարձել է Տերտուլիանոսն իր *De cultu feminarum I, II* («Կանանց զարդարվելու մասին») եւ **Կիպրիանոս Կարթագենացին** իր *De habitu virginum* («Կոյսերի հագուստի մասին») երկում:

⁶⁴ Տե՛ս աստ:

«զարդարեալ էր փառաւրն Աստուծոյ», բայց երբ հագաւ մեղքի հանդերձանքը՝ տգեղացաւ: Ըստ այսմ ծանրագին հանդերձանքը վայել է թեթեւաբարոյ կանանց, ովքեր իրենց ապականութիւնը քողարկում են անվայելուչ հանդերձներով: Մինչդեռ հաւատաւոր կնոջ հանդերձանքը բուն իսկ Աստուծոյ Միածին Որդին է, որովհետեւ ովքեր «ի Քրիստոս մկրտեցարուք՝ զՔրիստոս զգեցեալ էք» (Գաղատ. Գ 27): Միթէ պատժի արժանի չէ նա, ով արքայի տուած շքեղ հանդերձանքի վրայ մուրացկանի ցնցոտիներ է հագնում⁶⁵: Սրանով նա անարգում է Արքային՝ այն է երկնաւոր Հօրը:

Կնոջ եւ ամուսնու փոխադարձ պարտաւորութիւնների մասին է խօսում Սարգիս Կունդն իր Կաթողիկէ թղթոց խմբագիր մեկնութեան մէջ: Այստեղ նա վկայաբերում է Ոսկեբերանի հետեւեալ միտքը. «Եւ զայս եւս պարտ էր լսել. արանց սիրել պատուիրէ, կանանց՝ հնազանդել, զի ի սիրելոյն եւ կինն խնամօտ լինի, եւ ի հնազանդութեան կեան եւ այրն հանդարտագոյն»: Կանանց դիմելուց յետոյ մեկնիչ հայրը մասնաւոր յորդոր է կարգում տղամարդկանց: Յենուելով Պօղոս առաքեալի «Արք, սիրեցէք զկանայս ձեր որպէս Քրիստոս՝ զեկեղեցի» (Եփես. Ե 28) կոչի վրայ՝ Կունդը գրում է. «Կամիս, զի հնազանդ լինի քեզ կինն, որպէս Քրիստոսի՝ եկեղեցի, խնամ ունիցիս որպէս Քրիստոս՝ եկեղեցւոյն, եթէ զանձն ի վերայ հասանիցէ դնել»: Եթէ դու միաւորուել ես կնոջ հետ, պարտաւոր ես յանձն առնել նրան վիճակուած հոգսերը, հանդուրժել նրա թերութիւնները: Ինչպէս եկեղեցին անտարբեր գտնուեց Քրիստոսի նկատմամբ, սակայն նա, այդուհանդերձ «շարշարեցաւ վասն նորա, նոյնպէս եւ դու, թէպէտ եւ չգայցէ զքեւ կինն, կարես ածել սիրովն եւ խնամովն, դու առնուցուս կին ոչ այնպէս տգեղ՝ որպէս Քրիստոս՝ զեկեղեցի, բայց չգարշեցաւ եւ չատեաց...»:

Ծիսախորհրդական բացատրութեան բնորոշ օրինակ կարելի է համարել անանուն եւ անխորագիր մի քարոզ (պայմանականօրէն խորագրուած՝ «Վասն պսակի»), որ զետեղուած է 1370 թ. ընդօրինակուած մի ձեռագրում: Սա աստուածաբանական մի փոքրիկ աշխատութիւն է, ուր քսան պարբերութիւններից իւրաքանչիւրի մէջ վարդապետական զուգահեռներ են անցկացուած Քրիստոսի տնօրինական գործունէութեան տարբեր դրուագների հետ: Այլ խօսքով հեղինակը խորհրդարկութեան ամէն մանրամասն համարում է Քրիստոսի տնօրինական գործի ծիսական վերարտադրութիւնը: Երեւոյթի ճիշտ ընկալման համար նա պատշաճ է համարում նախ բացատրել «խորհուրդ» հասկացութիւնը: «Խորհուրդը» այն է, «որ վերերեւոյթ երեւի կերպարանք ինչ, բայց ունի ծածուկ ինչ յինքեան»: Ըստ այսմ եւ «խորհուրդք եկեղեցւոյ խորհուրդք կոչին, զի ունին ինչ ի ձեւոյ մարմնական, բայց ունի ծածուկ բազում ինչ»: Քարոզի

⁶⁵ Տես աստ:

այսօրինակ նախադրական մոտքն ըստինքյան դառնում է երկի բանալին: Խորհուրդը, որ քողածածկուած մի իրողութիւն է, յայտնի է դառնում եկեղեցում, «գորոյ զնմանութիւնն ցուցանէ խորհուրդ պսակին ի փեսայն եւ ի հարսն»: Արարչաբանական դիտարկումով հեղինակը նկատում է, թէ Աստծոյ գործը կատարեալ չէր լինի, «եթէ ոչ էր եղեալ մարդն», որի փրկութեան ու կատարելութեան համար Աստուած կամեցաւ մարդու եղական բնութիւնը «ի յիւր էութիւնն միացուցանել յաւիտենականն»: Այս նպատակին հետամուտ նա աշխարհ է առաքում իր Միածին Որդուն՝ Քրիստոսին, «գորոյ կերպաւորութիւնն մարմնաւոր փեսայն ցուցանէ»: Այսու փեսան խորհրդաբանօրէն ներկայացնում է Քրիստոսին, որն իր մարդեղութեամբ կատարեալ լրումն է բանական արարածների, որովհետեւ «ի բանականաց սկսանի խորհուրդ պսակին եւ ի բանականն կատարի, որ է Որդին»: Պսակի հոգեւոր կիզակէտը Քրիստոս - Փեսան է, որը միաւորւում է Հարս - եկեղեցուն: Ինչպէս Բանն Աստուած իր տնօրինական ընթացքի սկզբում, աշխարհ գալիս ընտրում է մարդու մարմինը, «զի ի յամենայն ստեղծուածոցս ի մարդոյս էաւ մարմին, որ էր ազգական նմա բանականութեամբն», այնպէս էլ փեսան է ընտրում հարսին, որը քրիստոնէութեամբ պէտք է հաւատակից լինի նրան:

Քարոզում ծիսական, սովորութեանական տարբեր գործառոյթներ յարաբերւում են աստուածաշնչական պատումի տարբեր դրուագների հետ: Այսպէս, նշանդրեքից յետոյ, սովորութեան համաձայն, պատրաստւում են հարսանիքի ու տալիս օժիտ: Սա համապատասխանութիւնն է համարւում անապատում Քրիստոսի՝ ժողովրդին հաց եւ ձուկ բաշխելու: Հարսանիքին նախորդող երեկոյեան հարսի եւ փեսայի շորերը տանում են հարսի տուն, իրենց հետ տանելով նաեւ քառագոյն հալուայ: Հարսի շորերը հանում են նրա վրայից, մերկացնում, մինչդեռ փեսայի շորերը չեն հանում, այլ հնի վրայ նորն են հագցնում: Սա համերաշխ է նկատւում այն բանին, որ խաչուելու ժամանակ Քրիստոս Աւետարանը տուեց մեզ «իբր զքաղցր մեղր»: Իսկ հալուան, որ կազմուած է իւղից եւ ալիւրից, խորհրդանշում է վարդապետների եւ իմաստունների խօսքը, «զի երբ խառնին սոքա, ապա անուշանան իբրեւ զհալուէս ի կոկորդս հաւատացելոց»: Հալուայի չորս գոյներից կարմիրը մատնացոյց է անում Մատթէոսի Աւետարանը, որ Քրիստոսի «զմարդկութիւնն պատմէ, որ է կարմիր, ըստ Երգոյն», դեղինը՝ Մարկոսի, «զի առիւծակերպ [առա]ջի հասել Աւետարանին իւրոյ, իսկ կանաչ՝ Դուկաս, որ ունի զհերկս եզանց՝ ի կանաչէ յառաջ եկեալ, իսկ սպիտակն՝ զՅովհաննէս, զի զանեղ բնութիւնն եւ պարտէզն քարոզէ՝ զԱստուածութիւնն, որ է սպիտակ»: Այնուհետեւ չորս գոյները խորհրդանշն են համարւում Քրիստոսի մարդեղութեանը բնորոշ չորս առաքինութիւնների՝ խոհեմութեան, ողջախոհութեան, արիութեան եւ արդարութեան,

քանզի խորհմութեան նշանակը սպիտակ գոյնն է, «որ է իմաստութիւնն», կանաչութեանը՝ ողջախորհութիւնը, քանզի ունի ծննդագործող զօրութիւն, դեղնութեանը՝ արիւթիւնը, «զի աստուածասէր է ցամաք մարմինն»:

Ի տարբերութիւն փեսայի, հարսի (= եկեղեցի) շորերը հանում են, ինչն ակնարկութիւնն է անառակ որդու պատմութեան մէջ հօր կարգադրութեան. «Վաղվաղակի հանէք, զպատմունճանն առաջին հագուցէք դմա, որ է անմեղութիւնն առաջին, որ ի դրախտին», որովհետեւ այնտեղ «ոչ ինչ գոյր ի բնութիւն մարդկային պատմութեան», այսինքն տակաւին զերծ էր մեղքից: Ձեռքին անցկացուող մատանին ցոյց է տալիս առաքինի գործը, ոտքին հագցուող կօշիկը՝ մեռյալ գործերից շրջուելը դէպ արդար գործեր: Մասնաւորաբար կօշիկը, որ հագցւում է մարմնի վերջնիւթեր մասին, ակնարկում է «ի դուռն մահու անյայտ առնել զմեղսն, որպէս եւ կաւշիկ՝ զոտսն»: Մինչդեռ փեսայի շորերը չեն հանում. դա բացատրւում է նրանով, որ նա լինելով նշանակը Քրիստոսի, ազատ է մեղքից, ուստի կարիք չունի հին զգեստը (= մեղքը, ինչից Աստուած իսպառ զերծ է) փոխելու: Երեկոյեան կատարուող այս գործողութիւնը «նշանակէ զվերջին դարն, յորում եկն Բանն Աստուած՝ առնուլ մարմին եւ տալ զաւրէնս իւր ի մեզ»:

Հստ նիւթի թելադրանքի հեղինակը կատարում է նաեւ դաւանաբանական վերացարկում. Նարօտը, որով կապւում է խաչը եւ կախւում փեսայի պարանոցին՝ «կարմիր ընդ բամբակի խառնեալ եւ երէկ կղի շարամանեալ. մի կուղն կարմիրովն խառն եւ երկուսն՝ անխառն, միայն բաՆբակ»:

Սա ակնարկ է պարունակում Ս. Երրորդութեան մասին. Միախառնուած կարմիրն ու սպիտակը ակնարկում է Որդու աստուածամարդկային բնութիւնը, մինչդեռ միւս երկուսը, որոնք անխառն են, ցոյց են տալիս Հայր Աստծուն եւ Սուրբ Հոգի Աստծուն, ովքեր միաւորուած են մէկ բնութեամբ եւ որոշարկուած երեք անձնաւորութեամբ՝ «անխառն եւ անբաժան, զոր ի ձեռն խաչին կախուիմք հաւատով ի պարանոցն Աստուծոյ...»:

Խորհրդաբանական դիտումներով հարուստ են ս. Գրիգոր Տաթեւացու քարոզները, որոնցից մէկում նա բնորոշում է պսակի առանձնայատկութիւնը հետեւեալ կերպ. եթէ միւս խորհուրդները վերաբերում են անցեալին, ապա պսակի խորհուրդը միտուած է ապագային, քանզի եթէ միւս խորհուրդները ընդգէմ են «անցեալ չարին», ապա «պսակն է ընդգէմ չարին, որ գալոցն է»:

Քարոզում տրուած է պսակի բաղկացուցիչ տարրերի խորհրդական բացատրութիւնը: Այսպէս, խօսելով պսակի նիւթական դրսեւորումը հանդիսացող մատանու իմաստի մասին՝ Տաթեւացին նկատում է, թէ «մատանին ցուցանէ զմին եւ զբոլոր եւ զկատարեալ սէրն հարսին եւ փեսային, եւ փեսայն՝ միոյ հարսին: Եւ որպէս բոլոր է մատանին, եւ է ի մատն այն, որ ունի զերակ սրտին, նոյնպէս բոլոր եւ կատարեալ սէր պարտ է ունիլ փեսային եւ հարսին»: Տալիս է մատանու խորհրդա-

բանական ընդարձակ բացատրությունը. Մատանին խորհրդանշում է հա-
ւատը, որը զանազանում է տարաբնույթ գործերը, ճիշտ այդպէս էլ Աստու-
ւած հաւատը հաստատում է մարդու բանականութեան վրայ, որպէսզի
վերջինս զանազանի շարն ու բարին: Ինչպէս մատանին դրում է հինգ
մատերից մէկի վրայ, ճիշտ այդպէս էլ հաւատը դրում է մեր իմացա-
կանութեան վրայ, որ հինգ զգայութիւններից մէկն է: Ինչպէս մատանին
ընդգրկում է մատն իր բոլոր կողմերով, «նոյնպէս բոլոր եւ ամբողջ հա-
ւատն պահէ զհոգի եւ զմարմին մեր յամենայն մոլութեանց եւ շարեաց»:
Մատանու գունային բաղադրութիւնը նոյնպէս ենթարկւում է խորհրդա-
կան վերացարկման. «գոյնն դեղին է կամ սպիտակ, որ ցուցանէ զպայծա-
ռութիւն հաւատոյս մերոյ. սպիտակն՝ զանմեղութիւն հոգւոյս եւ դեղին՝
զահ եւ զերկիւղ առաքինութեամբ մարմնոյս»: Իբրեւ մետաղ մատանին
օժտուած է ձայնային յայտանիշով. «ձայնեղ է նիւթն, եւ հաւատքն պարտ
է լինիլ յայտնի եւ ի լուր ամենեցուն»: Քրիստոնէութեան հոգեւոր նշանը
հաւատն է, որ աղամորդին պէտք է ունենայ այս կեանքում եւ անդենա-
կանում «յուսով տեսանէ զՓեսայն Քրիստոս, զի յոյսն ակն է հաւատոյն,
եւ յետ յարութեան սիրով միանայ ընդ Փեսային»:

Հինկտակարանեան պատումի առանձին դրուագներ նախանշաններն
են դիտւում պսակի խորհրդակատարութեան առանձին պահերի: Այս-
պէս, փեսայի բարեկամների եւ հարսանիքի միջնորդների նախօրինակ-
ները հրեշտակներն էին. քանի որ Ադամի ու Եւայի միութեան օրհնութիւ-
նը տրուած էր իր իսկ Աստծոյ կողմից, ուստի պատշաճ էր, որ հրեշտակ-
ները սպասաւորէին, «այլ եւ յայնժամ նախաստեղծքն յանմեղութեան
էին եւ ընկերակիցք հրեշտակաց»: Մեր այս մարմնաւոր հարսանիքն «է
խորհուրդ հոգեւոր հարսանեացն եւ միաւորութեան հոգւոյս առ Աստու-
ւած»: Ըստ այսմ էլ հարսանիքի խնամախօսները մարգարեներն էին,
ովքեր կանխապէս պատմեցին «զմարդեղութիւն Բանին եւ զփրկութիւն
մեր ծածկապէս»: Իսկ Բանի մարմնացումից եւ մարդացումից յետոյ մար-
գարէներին փոխարինելու եկան առաքեալներն, ովքեր դարձան փեսա-
յի բարեկամներն ու հարսանիքի միջնորդները, ինչպիսին էր Յովհաննէս
Մկրտիչը, որ Փեսայի՝ Քրիստոսի նախընթացն ու բարեկամն էր⁶⁶:

Այսօրինակ դիտումներով աչքի է ընկնում նաեւ Եղիա Կարնեցի Սիմո-
նեանի (ԺԸ. դ.) Երգ երգոց-ի մեկնութիւնն, ուր Ծննդոց գրքի առանձին
դրուագներ նախօրինակն են համարւում պսակի աւանդական ընթացքի
եւ կանոնակարգեալ խորհրդակատարութեան: Այստեղ կարդում ենք.
«Բայց արդ, տեսցուք եւ զկերպ հարսանեաց, զոր եղեւ նախ ի մէջ Աստու-
ծոյ եւ մարդոյ, որ սկիզբն էառ ի ստեղծագործութեան մինչ արար Աստու-

⁶⁶ Ամառան, էջ 198, նաեւ՝ աստ:

լած զմարդն ի պատկեր իւր: Հաստատուեցաւ, յորժամ եղ զնա ի դրախտին փափկութեան՝ «գործել եւ պահել» (Ծննդ. Բ 15), դաշնադրեցաւ», երբ Աստուած պատուիրեաց շուտել բարու եւ չարի գիտութեան ծառից, կատարուեց, երբ նա կարգուեց իշխան եւ թագաւոր բոլոր կենդանիների վրայ: Պսակուողների միաւորութիւնն սկսուեց Աստուծոյ «Ոչ է պարտ մարդոյ միայն լինել» խօսքով, հաստատուեց, երբ Ադամի կողից ստեղծուեց Եւան, դաշինքը եղաւ Ադամի «Այս այժմիկ ոսկր յոսկերաց իմոց եւ մարմին ի մարմնոյ իմոյ» խօսքով, կատարուեց Աստուծոյ օրհնութեամբ՝ «Աճեցէք եւ բազմացարուք»:

Ինչպէս վերը նկատուեց, Հայոց պսակի ծիսաիրաւական կանոնականութիւնը միջեկեղեցական յարաբերութիւնների դաշտում (մասնաւորաբար պապական Արեւմտաքի կողմից) ենթարկուել է կասկածի, պատճառ դարձել տարաձայն կարծիքների ու շահարկումների, որոնք հարկադրում են հայոց հայրապետներին տալ պատշաճ պատասխաններ: Միւթար Ա. Գոնեբրի կաթողիկոսը 1343 թ. Սիսում գումարում է մի ժողով, որի նպատակն էր հերքել Հռոմի կողմից հայոց հասցէագրուած վայրիվերոյ մեղադրանքները⁶⁷, որոնցից մէկն այն էր, թէ հայերը պսակի ժամանակ երկուստեք համաձայնութեան վերաբերեալ բացատրութիւններ չունեն, թէ ծնողները կամ ծանօթները բռնութեամբ ամուսնացնում են իրար չուզողներին: Մերժելով այս մեղադրանքը՝ հայերը վկայակոչում են քահանայական խրատը եւ «տէր ես» հարցումը, իսկ բռնութիւն գործողների վերաբերեալ նկատում, թէ նրանց տուգանում են «եկեղեցական եւ դրամական միջոցներով»: Միւս մեղադրանքն այն էր, որ թէպէտ հայերն ընդունում են ազգակցական եօթ աստիճանները, բայց «մինչեւ երրորդ եւ նուազագոյն աստիճանի մէջ պսակուողներն ալ չեն լուծեր»: Առարկում են, թէ ազգակցութեան արգելող աստիճանը համարում են հինգերորդը, իսկ խախտումների դէպքում լուծարում են պսակը: Ասում են, թէ հայոց եպիսկոպոսներն ու քահանաները, վճար ստանալով, լուծարում են պսակը, եթէ ամուսիններից մէկը միւսին հաճելի չէ: Պատասխանում են, թէ իրենք այլեւս նման լուծարումներ չեն կատարում, այլ դա միայն անում են եօթ տարի անց ներքինիների ու դիւահարների դէպքում: Ասում են, թէ հայերը հանդուրժում են բազմակնութիւնը. դա տարածուած է յատկապէս վաճառականների մէջ, որոնք տարբեր վայրերում կանայք էին պահում, ինչպէս նաեւ այն, որ ապօրինի զաւակներն օրինաւոր ժառանգ-

⁶⁷ Ժողովի առարկութիւն – որոշումների հայերէն քնագիրն անյայտ է. Դրանց լատինեւէն թարգմանութիւնը գետեղուած է. J. D. Mansi, *Sacrorum conciliarum nova et amplissima collection*, Venetiis, t.25, p.1185-1270, որի իմաստային ամփոփ վերապատումը ներկայացուած է համաձայն Մ. Արք. Օրմանեանի. *Ազգապատում*, պար. 1305 (տպ. Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 2001, էջ 2216-2217):

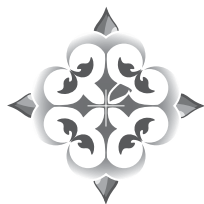
ներ էին համարում եւ յետագայում նոյնիսկ կարգում հոգեւորական: Պատասխանում են, թէ բազմակնութիւնն արգելուած է օրէնքով, սակայն չեն բացառում, թէ տարբեր վայրերում կարող են ապօրինի ամուսնութիւններ լինեն:

Ընդգրկուած միաւորների մէջ բացառիկ տեղ է զբաղեցնում Յակոբ Նաւեան պատրիարքի ս. պսակի խորհրդի բացատրութիւնը (1754): Այն իր տեսակի մէջ մի ուրոյն ուսումնասիրութիւն է, որն աչքի է ընկնում յստակ համակարգութեամբ, հարցադրումների հետեւողականութեամբ ու կանոնակարգութեամբ: Նրանում մեկտեղուած են վերոյիշեալ մշակութային բոլոր դաշտերը, որոնք լիալրուած են փաստական հարուստ նիւթով, դրա համակողմանի բացատրութեամբ: Գիտութեան համար այնքան անհրաժեշտ այս յատկանիշները ձեռք են բերուել իր օրերի եւրոպական գիտութեան նուաճումների մտացի կիրառութեան շնորհիւ: Երկը շարագրելիս հեղինակն աչքի առջեւ է ունեցել ժամանակի աստուածաբանական գրականութիւնը: Նա օգտագործել է մասնաւորաբար կիւղովիկոս Աբելլիի «Ուղղ եւ ծուծ աստուածաբանութեան» եւ Կղեմէս Գալանոսի «Միաբանութիւն Հայոց սուրբ եկեղեցւոյ ընդ մեծի սուրբ եկեղեցւոյն Հռովմայ» աշխատութիւնները: Նա այս աշխատութիւնները վկայակոչում կամ ակնարկում է յաճախ նաեւ խորագրի կամ հեղինակի անուան յիշատակութեամբ. «որպէս եւ ասի ի Իւղղ եւ ծուծ աստուածաբանութեան ի վերայ պսակին»⁶⁸ եւ այլն, կամ «պատրի Կղեմէսի» անունով⁶⁹: Անտեսուած չեն ժամանակի եւրոպական աստուածաբանութեան անառարկելի հեղինակութիւնների՝ Ալբերտ Մեծի եւ Թովմա Աքուինացու անունները, որոնք յաճախ վկայակոչուում են ըստ պատշաճի եւ անհրաժեշտութեան:

ՅԱԿՈԲ ՔԷՕՍԷԱՆ

⁶⁸ «Յաղագս պսակի խորհրդոյ». տէս **Լուդովիկոս Աբելլի**, Ուղղ եւ ծուծ աստուածաբանութեան», էջ 159-182 (պրակ Ե. «Յաղագս արգելմանց պսակին», էջ 171-180, պրակ Զ. «Յաղագս խօսման կամ նշանտութեան», էջ 180-182):

⁶⁹ Յակոբ Նաւեան պատրիարքն առաջնորդուել է մասնաւորաբար **Կղեմէս Գալանոսի** աշխատութեան հետեւեալ բաժիններով. «Խնդրի թէ ոյք իցեն արգելմունք բնական արինացն, որ խափանեն զպսակն» (էջ 715-726), «Յաղագս արգելմանց, որ խափանեն զպսակն դրական արինաւք» (էջ 726-733), «Միթէ կարող իցէ եկեղեցի ներել մարդկան ի վերայ ամենայն նախատացեալ արգելմանցն պսակին» (էջ 733-735), «Յաղագս պսակին ըստ աւանդութեան Հայոց» (էջ 736-771):

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ
ՍՈՒՐԲ ՊՍԱԿԻ
ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ

ՓԱԽՍՏՈՍ ԲՈՒԶԱՆԴ

<...>⁷⁰ Եւ յաւուրսն Ներսիսի հայրապետի ոչ ոք իշխէր ի նմանէ հանել կամ թողուլ զկին իւր զամուսին յամենայն երկիրն Հայոց, զոր միանգամ քաւղով կամ պսակաւ հարսանեացն արհնութեամբ առեալ էր, եւ ոչ այլ առնել միւսանգամ իշխէր ոք համարձակել:

ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵՒ

< ... >⁷¹ Պատուէր արարէք նոցա, զի տղայոց կանայս մի՛ խաւսեսցին, եւ մի՛ կատարելոցն՝ առանց զիրեարս տեսանելոյ միմեանց հաճութեամբ, եւ դուք քահանայք տղայոց ամենեւին իսկ պսակ մի՛ արհնէք մինչեւ ի կատարումն հասակի: Իսկ կատարելոցն, որոց զմիմեանս ոչ իցէ տեսեալ ի հաճոյս ինքեան, պսակ մի՛ իշխէք դնել առանց քննութեան, եւ ցնոսին ինքեանս հարցանելոյ՝ գուցէ բռնադատութեամբ ծնաւդացն ակամայ հաւանեալ իցեն, եւ զայնպիսի հարսանիս մի՛ իշխէք յանձն առնուլ, զի մինչեւ ցայսար յայդպիսի անկարգութենէ բազում վնասք գնացին յաշխարհի՝ հոգեւոր եւ մարմնաւոր:

Ապա եթէ լսեմ՝ եթէ ոք ի քահանայից յանդգնի եւ արտաքոյ մերոյ հրամանի այնպիսեացն պսակ արհնեսցէ՝ գիտացէ, զի քահանայն պատուհաս կրեսցէ ըստ արինակի վնասակարացն, եւ ծնաւդքն ոչ անպարտ լինին ի պատուհասէ < ... >:

ԵԶՆԻԿ ԿՈՂԲԱՅԻ

<...>⁷² Ապաքէն, պոռնկութիւն եւ շնութիւն ի մերձենալոյ ի միմեանս առն եւ կնոջ լինին: Եթէ յիւր կին ոք՝ Աւրինաւք ամուսնացեալ, մերձենայցէ վասն որդեծնութեան եւ զաւակի ս[ե]րելոյ, բար[ւ]ոք է մերձաւորութիւնն: Ապա եթէ ուրուք թողեալ զիւր կին՝ զայլոյ ամուսնութիւն թշնամանիցէ, գործ չարութեան գործէ: Եւ մերձաւորութիւնն նոյն է, եւ արինակ մերձաւորութեանն՝ ոչ նոյնպիսի, քանզի մին բուն հայր լինի որդւոց, եւ միւսն՝ գողունի:

Սոյն բանք են եւ վասն պոռնկութեան, եթէ վասն որդեծնութեան

⁷⁰ Փաւստոս Բուզանդ, Պարմութիւն հայոց. տէս Մատենագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 400:

⁷¹ Կանոնք Սահակայ Պարթեւի. ԻԷ., ԻԸ. տէս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., աշխտ. Վ. Հակոբյանի, Եր., 1965, էջ 382-383:

⁷² Եղծ աղանդոց [Ժ., Ի.]. տէս Մատենագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 453 [7-8]:

որ մերձենայցէ յիւր կին, յիրաւի է, ապա եթէ առ ցանկութեան՝ աւտար մարմնոց ցանկանայցէ, կարի իսկ անիրաւութիւն: Եւ յայտ է, թէ իրքն չարք յայնժամ լինին, յորժամ պէտքն Աւրինաւք ոչ վճարեսցին <...>:

<...> Եւ պատերազմաց սկիզբն յագահութենէ մարդկան եղեւ...: Նոյնպէս եւ պոռնկութիւնք առ ի չկալոյ ի սահմանս ամուսնութեանն, զոր Աստուած ի բնէ կարգեաց, թէ՛ «Թողցէ այր զհայր եւ զմայր իւր եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ» (Մննդ. Բ 24). «զհետ կնոջ իւրոյ» ասէ եւ ոչ «զհետ կանաց», զի եւ զառաջին սահման բնութեանն հաստատեսցէ, ասաց Տէր ի սուրբ Աւետարանսն, թէ՛ «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեսցէ» (Մատթ. ԺԹ 6, Մրկ. Ժ 9):

ԿԱՆՈՆՔ ՇԱՀԱՊԻՎԱՆԻ (444)

<... >⁷³ Եթէ որ կին առնիցի եւ պոռնկեսցի եւ զկարգ ամուսնութեանն սրբութեամբ ոչ պահեսցէ եւ զպսակն, զոր առ ի ձեռն քահանային ի սուրբ եկեղեցւոյն ի գլուխ իւր ընկալաւ եւ զաւգնականն, որ նմա վիճակեցաւ, ըստ գրեցելումն, եթէ՛ «Աւգնական առն իւրում ետու զկին իւր» (հմմտ. Մննդ. Բ. 18), եւ քարոզն աղաղակէ, թէ՛ «Պատուական է ամուսնութիւն եւ անարատ անկողինք, որ սրբութեամբ զուգին, բայց զշունս եւ զպոռնիկս դատի Աստուած» (Եբր. ԺԳ 4), եւ դարձեալ. «Այր մարմնոյ իւրում ոչ իշխէ, այլ կինն, նոյնպէս եւ կինն՝ իւրում մասրմնոյ ոչ իշխէ, այլ՝ այրն» (Ա. Կորնթ. Է 4): Արդ, եթէ ուրուք զաւրհնութեան զկեանսն եւ զհեշտութեան, զոր առ Աստուծոյ զփառաւորութիւն ի սուրբ եկեղեցւոյ, եւ ապա առ ոտն հոգար եւ զաւրհնութեամբ ամուսնութիւնն, զոր Աստուած ետ նոցա, պղծութեան կոխան արար, ի շնութիւն անկաւ եւ ի պոռնկութիւն եւ ի հանգանակս արբեցութեան, զայնպիսին կշտամբեսցեն գլխաւորքն գանիւք եւ բանիւք աւգտակարաւք եւ յեկեղեցւոյ ի բաց մերժեսցեն, եւ տուգան կալցին յեկեղեցի, եւ ի կարաւտեալս բաշխեսցեն, փոխանակ զի անարգեաց զեկեղեցին եւ զպսակ աւրհնութեան պղծեաց: Եթէ ազատ է եւ գան չէ մարթ հարկանել, ի տուգանն եւ յապաշխարութիւնն, եւ զպղծութիւնն այլ մի՛ եւս գործեսցէ, ապա մտցէ յեկեղեցի եւ ընդ ընկերս խառնեսցի: Ապա եթէ շինական է, գան յօլով արբցէ, Ճ. (100) դրան տուգան տացէ յեկեղեցի, եւ յաղքատս բաշխեսցեն եւ տարի մի ի պղծութենէն հեռացեալ՝

⁷³ Կանոնք Շահապիվանի.Գ-Է. Տես Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 432-440:

մտցէ յեկեղեցի եւ յընկերս խառնեսցի. Եթէ այր եւ եթէ կին կանոն այդ կացցէ:

Ապա եթէ ոք յառաջ քան զամուսնութիւնն ի պոռնկութեան գտաւ կամ ընդ աւտարի կամ որ նմա խաւսեալն էր, ընդ անարգանաց տուգան տացէ զինչ եւ արկցեն հայր եւ մայր կուսին, որպէս եւ Մովսէս հրամայեաց յԱրէնս (հմմտ. Բ. Օր. ԻԲ. 28-29): Եթէ կամեսցի զնոյն աղջիկն կին առնուլ, յառաջ ի ձեռն ապաշխարութեան սրբեսցին, եւ եթէ ի պսակն եկեսցեն, մի իբրեւ կուսանաց պսակ աւրհնեսցեն, այլ իբրեւ երկակին տեառնագրեսցեն լոկ: Ապա եթէ աղջկանն կամաւք է պոռնկութիւնն, տուգանին հայր եւ մայր աղջկանն, մի իշխեսցեն, այլ ճ (100) դրամ այրն եւ Ծ (50) դրամ աղջիկն տուգան տացեն յեկեղեցին եւ յաղքատս բաշխեսցեն: Ապա եթէ մինն սուրբ կուսան եւ մինն պոռնկեալ՝ կուսանին իբրեւ կուսանի աւրհնեսցի, եւ պոռնկացելոյն որպէս երկակի ուռ տեառնագրել վասն յաղթութեան թշնամոյն ի գլուխ դիցի, եւ յայսմհետէ զգոյշ:

Եթէ ոք զկին թողցէ՝ զորդուց մայր՝ առանց բանի պոռնկութեան (հմմտ. Մատթ. Ե 32) եւ կամ թէ արատ ինչ չար ի մարմնի չիցէ, այլ որ եթէ այրն շնաբարոյ իցէ եւ այլում ակն եղեալ իցէ, դատաստան այս լիցի՝ զորդիսն եւ զտուն եւ զկեանսն եւ զհողն եւ զջուրն եւ զամենայն ինչ բաժանեսցեն հասարակաց, զկէսն կնոջ տացեն: Եւ թէ կամք են [կնոջն] այր ի տուն ածել յինքն՝ համարձակ ածցէ: Զբաժինն կալցին եւ զարքունի հարկն ողջ արասցեն: Եւ այրն որ եթողն, է(7) ամ ապաշխարեսցէ եւ յեկեղեցի տուգան տացէ, թէ ազատ է՝ 3 (300) դրամ թէ շինական՝ գանալի լիցի եւ ճ(100) դրամ յեկեղեցի տուգանեսցի փոխանակ աւրհնութեամբ զամուսնութիւնն խոտելոյ:

Ապա թէ մինչդեռ ի պայքարին եւ ի տուգանի իցեն, եւ կին ոք յանդգնեալ կնաթողին կին լինի եւ ամ մի չիցէ անցեալ, յայտ եղեւ, թէ զառաջին կինն նա ետ թողուլ, կալցին զկինն եւ իւրկանոց տարի մի աղասցէ գողեացն: Եթէ ազատ է եւ իւրկանոց չերթայ՝ ճ (100) դրամ տացէ ի գողիսն:

Եթէ կին ոք արար եւ ամուլ պատահեաց, եւ այրն հանցէ զնա վասն ամուլութեան, որ ինչ կնոջն կարասի բերեալ է ի տուն, թէ աղախին թէ անասուն, եթէ հանդերձ եթէ արծաթ՝ առնուլ իշխեսցէ եւ գնալ: Եւ եթէ քան զամուլութիւնն այլ արատ չգուցէ ի [կինն] մարդն տուգան եւս տացէ կնոջն վասն անարգանացն, թէ ազատ է ՌՄ (1200) դրամ, եւ եթէ շինական՝ Ո (600): Ապա եթէ մինչդեռ ի դատին եւ ի տուգանսն իցեն, եւ ամ մի ի վերայ չէ անցեալ, եւ ոք ի կա-

նանց յանդգնեսցի եւ առն կին լինիցի, կալցին զկինն եւ իւրկանոց տացեն, քանզի յայտ եղեւ, եթէ հանելոյ կնոջն նա եղեւ պատճառ, եւ տարի մի աղասցէ գողեացն եւ յաղախնութեան կացցէ եւ յեկեղեցին Ճ (100) դրամ տուգան կալցին, փոխանակ զի բուն ամուսնութիւնն վասն նորա խոտեցաւ: Ապա եթէ ազատ է եւ ի գողենոց չերթայ՝ Ճ (100) դրամ տուգան տացէ գողեացն:

Ապա եթէ առնն յառաջագոյն խորհուրդ լեալ է, եթէ՝ «Զիմն թողում եւ զքեզ առնում», եւ կամ պոռնկութեամբ խանձական լեալ իցեն, Ճ(100) դրամ այրն տուգան տացէ յեկեղեցին: Եւ ապաշխարութիւն առնն Գ. ամս ընդ ունկնդիրս կացցէ եւ Ա՝ ընդ ձեռամբ մտցէ յեկեղեցի:

Եւ զորդոց մայր թողցէ կամ զամուլ առանց բանի պոռնկութեան կամ այլ արատոյ, առն եւ կնոջ պատուհաս, տուգան եւ ապաշխարութիւն, կանոն եւ սահման այդ կացցէ:

Եթէ կին ոք յառնէ ելանիցէ, կալցին եւ անդրէն յայր իւր տացեն, եւ մանաւանդ զոր վարձանաւք իցէ վարձեալ եւ ոչ բողաբար, եւ թէպէտ եւ վաճառեսցէ, թէպէտ եւ յաղախնութիւն կալցի, եթէ կամք իցեն՝ հոգեւոր եւ բարի խրատու եւ սիրով կալցին:

Ապա եթէ այրն չարաբարոյ ինչ է կամ պոռնիկ, կամ հանգանակող եւ արբեցող, կամ այլ ինչ խեղական, գանիւ եւ խրատու կշտամբեսցեն զայրն եւ հնազանդեցուցեն զերկոսին, եթէ ազատ է՝ տուգանաւք եւ խրատու զայրն ի կարգ ածցեն, ապա թէ դիւրափոխեսցի այրն՝ կինն պաշտեսցէ զնա:

Ոյք առեւանկ առնիցեն, կալցին զկինն եւ անդէն տացեն ցհայր եւ ցմայր իւր եւ տուգան տացեն փոխանակ անարգանացն, եթէ ազատ է՝ ՌՄ՝ դրամ, եթէ շինական է՝ Ո(600): Եւ որք հրոսն երթեալ էին աւգնականք սուտ փեսային՝ առ այրնն Ճ(100) դրամ տուգանեսցին, եւ զհրոսին դրամն զկէսն յեկեղեցի տացեն եւ զկէսն՝ կարաւտելոց: Ապա եթէ սուտ փեսայն ընդ աղջկանն պոռնկեցաւ առանց պսակ դնելոյ՝ յեկեղեցի տուգան կալցին Ճ (100) դրամ, զի զպսակն արհնութեան անարգեաց, Գ. ամս յապաշխարութեան կացցէ: Ապա եթէ երիցու ուրուք գաղտ պսակ եղեալ իցէ առանց հաւր եւ մաւր աղջկանն, երէցն զքահանայութիւնն չիշխէ պաշտել եւ Ճ(100) դրամ տուգան կալցին եւ կարաւտելոց տացեն եւ պսակն, զոր եդ, անվաւեր լիցի: Ապա եթէ յետ այսր խռովութեան եւ տուգանաց, դարձեալ ի հաւանութիւն գան կամաւք աղջկանն եւ ծնողացն, եւ թէ յառաջ պոռնկեալ են՝ պսակ մի՛ արհնեսցի, այլ իբրեւ զերկա-

կին ուռ տեառնագրեալ դիցի ի գլուխ, ապա եթէ կուսան կացեալք են՝ ըստ արինին պսակ արհնեսցի: Եթէ ազատ եւ եթէ շինական՝ կանոն այդ կայցէ <...>:

ԵՂԻՇԷ

<...>⁷⁴ Եւ զոր կող էառ ասիցէ ոք, զաջոյ, եթէ՝ զձախոյ, թուի թէ զձախոյ, զի ասեն, թէ կող մի աւելի է կնոջն ի ձախն, բայց յորժամ Աստուած է արարիչ, երկոքեանն աջոյ են: Եւ թէպէտ եւ ոսկր մի էառ, այլ զաւրութեամբ զբոլորին բնութիւնն իբրեւ ածս ոստոց ծառոց եւ կամ մատունս որթոյ, որ զամենայն բովանդակ ունի:

Եւ ելից ընդ այնր մարմին. Յայտ է զտեղին կոշին ելից մարմնով եւ զայլ մասունս լրմանն ի կողն հանեալ ելից: Եւ զի մարմին թանձրութեան է անուն եւ շաւշափմանն՝ թէ ոսկր եւ թէ միս: Եւ ած զնա առ Ադամ իբրեւ զայլ կենդանիս կոշեւ եւ նմա անուն, որ եւ նման նմա էր աւգնական ստեղծեալ, զոր շինուած կոշէ Աստուծոյ, զոր ոչ ոք կարէ քակել, բաց ի շինողէն: Եւ յիրաւի շինուած, զի առանց կնոջ աւեր է տուն: Վասն զի առն քաղաք եւ գաւառ եւ տուն կինն է <...>:

<...> Եւ առ այր քո դարձ քո և նա տիրեսցէ քեզ (Գ. 16). Եւ այս անցանէ ընդ ամենայն առնակին, որ առն կենակից է նմա, զսոր ոչ իմանալ, եթէ պատուհասէ, այլ եւ ոչ կարէ միայն ի գլխոյն կեալ տառապանաւք: Թէպէտ եւ ցաւաւք ծնանի, դառնայ ի նոյնն պատճառն:

Եւ նա տիրեսցէ քեզ. Զի նախ հաւասարք էին, եւ զի կամեցաւ ճոխանալ քան զայրն: Նախ ուտելով ի պտղոյն, ապա յիրաւի զրկեցաւ կինն ի հրապարակէ արանց՝ յիշխանութենէ եւ ի քաղաքավարութենէ, եւ առնէ տէրութիւն եւ ամենայն աստիճանք պատուականք <...>:

Եւ ասէ Տէր Աստուած. Ահա Ադամ եղև իբրև զմի ի մէնջ՝ ճանաչել զբարի և զչար, գուցէ զգիցէ զձեռն և առնուցու ի ծառոյն կենաց, ուտիցէ և կեցցէ յաւիտեան (Գ. 22). Ոչ հեզնական է բանս, զի ոչ վայել է Աստուծոյ ոտնահար լինել իւրոյ ձեռագործին, այլ ճշմարտելով ասէ. Եղև Ադամ ճանաչող բարւոյ եւ չարի՝ փորձիւ եւ ոչ զաւրութեամբ: Վասն զի Աստուած բնութեամբ ճանաչէ զամենայն, մարդ ի գործոց ճանաչէ, զոր մեք ի բնութենէ, սա արդ գիտաց: Եւ դարձեալ զի ցանկայ Ադամ լինել իբրև զմի ի մէնջ. Ահա եղև նմա ի կամս մեր

⁷⁴ Եղիշէ, Մեկնութիւն Արարածոց. տես Մատենագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 785-786 [1-7], 793-794 [27-32], 795 [1-4], 797-798 [19-7]:

աստուածանալ նորայոյն բնութեանն եւ լինել երկրորդ Ադամ, որոյ խորհուրդն յառաջ քան զյաւիտեանս ծածկեալ գոյր ի մեզ, եւ արդահա հիմն արկցի խորհրդոյն մինչեւ առցէ զկատարումն եւ ձգիցէ զձեռն ի ծառն կենաց, որ բուսանի ի պտղոյ արդարութեան եւ տայ զպտուղն ի ժամու իւրում ասելով «Այս է հացն երկնից իջեալ, զոր թէ ոք ուտիցէ զմահ մի տեսցէ յաւիտեան» (Յովհ. 2 50):

<...> Եւ կոչեաց Ադամ զանուն կնոջ իւրոյ կեանս: Նա, որ զամենայն կենդանեացն անուն կոչեաց եւ զկնոջն՝ Եւայ, զի մարգարէաբար գիտաց, թէ նա, որ մայր եղեւ մահու, լինի եւ մայր ամենայն մարդոյ, որ գալոց են յաշխարհ: Այն, որ առ ի ձեռաց նորա զպտուղն եւ ոչ ի ծառոյն զի մեռցի ընդ նմա գթովք. Յարինակ Տեառն, որ ընդ մեղաւորացս ընտրեաց մեռանիլ ողորմութեամբ իւրով: Եւ արդ, կոչէ զնա կեանք՝ մխիթարել զնա ի յոյս դատեր նորա՝ Մարիամու, որ ստուգապէս մայր եղեւ այնմ, որ ասացն՝ «Ես եմ կեանք» (Յովհ. ԺԴ 6): Նա է մայր ամենայն կենդանեաց: Զբանականս կոչէ կենդանի կատարեալ, որոց նա եղեւ մայր, քանզի թէպէտ մեռան նոքա ի ժամ յանցմանն այնու, զի մերկացան ի փառացն եւ ելին ի դրախտէն եւ անկան ի համարձակութենէն, որ առ Աստուած, այլ զի նախ քան զայն արհնեցան յաճել եւ ի բազմանալ. ակն ունի այնմ եւ կոչէ զաւգնական կեանս, զի նա է մայր: Թէ եւ կենաց տնկոյն չետ ուտել, զի մի՛ անհամասցի եւ այնու թուիցի աստուածանալ, եւ սուտ լինիցի վէճսն Աստուծոյ, այլ զնոսին իսկ առնէ պատճառս այլոց կենդանեաց:

Եւ եմուտ Ադամ առ Եւայ կին իւր և յղացաւ և ծնաւ զԿային: Եւ ասէ. Ստացայ մարդ Աստուծով: Եւ յաւել ևս ծնանել զՀաբել: Եւ եղև Հաբել հովիւ խաշանց, և Կային գործեր զերկիր (Դ. 1). Յանդգնեցան ոմանք ասել, թէ զի ի դրախտին չլինէր որդեծնութիւն այնր աղագաւ հանաւ ի դրախտէն: Այլ Աստուած ոչ ի գործոյն իմանայ, այլ նախ քան զգործելն իմանայ եւ գիտէ, զի պատկեր ասելով զմարդն զանմահութիւնն ցուցանէ, եւ ընդ անասունսն արհնելովն զնմանութիւնն: Զի թէ կացեալ էին ի դրախտին՝ աճէին անմահաբար եւ ընդին զգրախտն իբրեւ հրեշտակք՝ զերկինս, եւ զարինակն զորպէսն Աստուած գիտէ, զի թէ մահականացու գողով լցին զերկիր, որքան առաւել անմահ ծննդեամբ. Յետ և. (30) ամի ելիցն ի դրախտէն գիտաց Ադամ զԵւայ, սգով եւ տրտմութեամբ՝ նախ տանջելով զինքեանս եւ անկերակուր եւս զյովով աւուրս, մինչ ի ձեռն հրեշտակի Աստուծոյ զթացեալ Աստուծոյ մխիթարեաց զնոսա եւ հրամա-

յեաց ուտել ի պտղոյ երկրին՝ յոյս տուեալ զգալն մարմնով՝ կեցուցանել զնոսա, զոր Դաւիթ հայցէ ասելով. «Յիշեայ զբան ծառայի քո, որով եւ յուսացեր զիս» (Սղմ. ՃԺԸ 49) <...>:

ԱՐՐԱՀԱՄ ԱՂԲԱԹԱՆԵՑԻ

< ...>⁷⁵ Բայց մանաւանդ առաւելագոյն զգուշանալ յանիծեալ յամուսնութենէ մերձաւորաց, որ ազգաւ մաւտաւորութիւն է, եւ կործանին յայնքան չարիս: Քանզի ոչ միայն զխառնակութիւն ազգահամարութեանն գործեն այնպիսիքն, այլ եւ զազահոլութիւն, զոր արմատ ամենայն չարեաց ասաց առաքեալն, զհեթանոս աւրէնս անաստաուածս լինել, որպէս եւ նախամարգարէին ծանաւթացոյց ամենայն աստուածապաշտաց: Եւ բիւր եւ այլ չարիս, որպէս եւ իմաստնոց յայտնի է: Զի թէ աստուածային բերանն անիծանէ զմարդիկ, որ փոխեն զընկերի եղեալ սահմանս (տէն Բ. աւր. ԺԹ 14), իսկ զԱրարչին զբոլորեցուն սահմանադրութիւն եւ զպատուէր առ ոտն հարուն եւ արհամարհողք լեալք, մեծի բարկութեան արժանի է, այլ վասն նոցա եւ այլք: Եւ յայտ անտի է, զի ի հնումն, զորս ելից Աստուած, այսպէս ասաց, թէ՝ «Ըստ կրանից ազգաց Եգիպտացւոց եւ Քանանացւոցն մի՛ երթայցէք, ես եմ Տէր Աստուած ձեր» (հմմտ. Ղեւտ. ԺԸ 2-4): Եւ ի կարգ արկեալ՝ զայսպիսի անկողինս կոչեաց խայտառականաց առականս, որով ամբարիշտքն վարէին: Հրաժարեցոյց յառաջին ազգէն եւ ապա յերկրորդէն, եւ յասեալ յայն, զոր մեք խորթս կոչեմք, եւ ասէ. «Մի՛ յայտնեք, զի համհաւրեայ քոյր քո է» (Ղեւտ. ԺԸ 11): Եւ ապա յետ ոչ սակաւ բանից եւս զարմանալոյ արժանի իմն նշանակէ, քանզի իբր ասաց, թէ համհաւրեայ քոյր քո է, դարձեալ երկրորդէ այսպէս, թէ՝ զառականս կնոջ եւ դստեր նորա, որ լինի մին կին եւ միւսն խորթ, մի՛ յայտնեսցես, եւ զդուստր ուստեր նորա, այսինքն է՝ զխորթին եւ կամ զդուստր դստեր նորա մի՛ առնուցուս, քանզի ամբարշտութիւն է: Ապա վերագոյն քան զայս նշանակէ, որ նոյն մեզ երրորդ ազգ կարծի, ըստ յառաջ յայտնագոյն առնելոյ մեր, «զառականս դստեր ուստեր քոյ կամ դստեր դստեր քոյ մի՛ յայտնեսցես» (Ղեւտ. ԺԸ 10): Բայց մի՛ ոք կարծեսցէ զասացեալս ի վերայ ծնողին միայն, այլ եւ որք ի նմանէն, քանզի այս կատարեալ յիմարութիւն է: Քանզի ոչ ուրուք եղբայր առանց

⁷⁵ «Յաղագս դատաստանաց ամուսնութեան եւ քանիոնութեան ազգականաց» (608 թ.). տէն Մատենագիրք հայոց, հտ. Դ., էջ 38-41:

հաւր եւ կամ քոյր, այլ թէ եւ հաւրաքեռ որդի եւ կամ մաւրաքեռ, քանզի եւ ազգակցութիւնն մի եւ նոյն է եւ որդւոց: Զի որպէս առաջին եւ երկիր եւ երիր ազգ ասին, այսպէս եւ եղբարորդւոյն եւ կամ այլոց առ միմեանս առաջին ազգն եւ երկրորդն եւ երրորդն եւ քառորդ՝ ազգ ասին:

Եւ ոչ այսչափ, բայց եւ այլ որոշումն արժանի զարմանալոյ ուսուցանէ աստուածազանն մեզ արէնք՝ «զառականս նուոյ մի՛ յայտնեսցես, եւ զդուստր դստեր կամ զդուստր ուստեր նորա մի՛ առնուցուս» (հմմտ. Ղեւտ. ԺԸ 15): Որ ցուցանէ զայս իբր թէ մեռեալ որդւոյն, եւ նուոյն առն այլում եղեալ եւ ծնեալ ուստր, եւ նորա կին առեալ այլ դուստր ծնանիցի, մի՛ առնուցուս զնա կնութեան, զի ամբարշտութիւն է: Այսու զկատարեալն իսկ զսահման ցուցանէ եւ թէ՛ ցորս խոելրշելի է ամուսնութենէ:

Իսկ Սուրբ Հոգին Ովսեաւ մարգարէիւ զամենայն անհնարին եւ զչարաշար մեղս փոքր համարեցաւ առ այսու յանցմամբ եւ ամբաստանութեամբ: Լուր, որ զասացեալս նշանակէ՝ եթէ լոկ անուամբ գոյ զինչ հարազատութիւն ի միջի կայ, ասէ. «Դատաստան Տեառն է ընդ բնակիչս աշխարհի, զի ոչ գոյ ճշմարտութիւն եւ ողորմութիւն եւ գիտութիւն Աստուծոյ ի վերայ երկրի, այլ անէծք եւ ստուգութիւն եւ գողութիւն եւ շնութիւն եւ սպանութիւն հեղեալ է ի վերայ երկրի: Իսկ աւելի ամբարշտութիւն եւ կսկծելի մեղք այն են, որ արին ընդ արինս խառնեն, որ է ազգականաց ամուսնութիւն: Եւ հատուցումն այնմ զայս պատմէ վասն այդր ասէ, սուգ առցէ երկիր եւ նուազեսցի ամենայն բնակչաւքն իւրովք, այլ եւ զազանք անապատի եւ սողունք եւ թռչունք երկնից պակասեսցին, զի ոչ ոք էր, որ յանդիմանէր եւ դատէր» (հմմտ. Ովս. Դ 1-4): Արդ, մինչ բանն յանդիմանութեան եւ դատելոյ զայնպիսիսն ձեզ հաւատացաւ, եւ անփոյթ առնես, եւ զանձն դատապարտես, եւ որոց իշխեսն, բայց եթէ արեան յարին ոչ տաս խառնիլ, որ մինչեւ անուն մերձաւորութեան սպառի, արդարութեամբ կատարեալ զարդարես զքո վիճակդ: Իսկ յանդգնելոցն եւ պատերազմասիրաց ընդ Հոգւոյ Սրբոյ՝ բան կանոնին, զոր երանելի հարց ի Քրիստոս հաստատեալ է եւ մինչեւ ցայժմ իբրեւ զարեգակն անշիջանելի պահի, նոցա զայս աւանդեսցես. Սկիզբն ի հինգերորդէն յառաջ. Քանզի որ յանասնոցն բնութիւն սիրելի էր անկանել, այնց ողորմութիւն արարեալ զսահմանն մեղմացուցին, բայց լաւացն բնիկն է, որում տեղեակ է եւ քո սրբութիւնդ:

Յամենայն գրեթէ ի կանոնս այսոցիկ եղաւ սահման, այլ լիովին աստ, զոր առեալ եցոյց յաւրինաց եւ ի մարգարէից: Զոր եւ մեզ քննելի է զայսոսիկ, թէ ո՞ր արդեաւք յաւելուած ըստ նորոյն եղեւ ի ձեռն կանոնաց: Քանզի արէնքն հրաժարեցոյց զառ ի հարէ եւ զառ ի մարէ քեռէ, որ է ըստ այսմ՝ թէ պատահի առնուլ կին, եւ նորա իցէ դուստր, եւ եթէ զկնի առնույն ծնանիցի, իսկ կանոնք ըստ այսմ՝ մի՛ տալ զխորթս միմեանց եւ մի՛ զառ ի նոցանէ ծնունդս մինչեւ ի զարմն երրորդ, ապա ծնեալ ի ծնողաց խորթուցն, որ լինին հինգերորդ ազգ, ապա ամուսնասցին զխորթս միմեանց զխորթակիցսն ասէ մինչեւ ցերրորդն, յայտ է, զի զչորրորդին հրամայէ. եւ ծնեալ ի ծնողաց խորթուցն մինչեւ ցորդիսն. Երրորդին ասէ, որ խորթաւքն լինի չորրորդ եւ ծնողաւքն՝ հինգերորդ: Եւ զայս ասէր՝ թէ պատահի մին ի խորթուցն եւ մին ի ծնողացն խորթուցն, եւ կամ ի խորթուցն ծնողաց չորրորդ եւ խորթն հինգերորդ, ապա ամուսնասցին: Եւ զի արէնքն զհաւրաքոյր եւ զմաւրաքոյր յիշէ, իսկ կանոնք զծնունդ սոցա եւ զծնունդ զեղբար մար եւ զայլոց միապէս հրաժարեցուցանէ զխորթոց եւ զթոռանց, որ յորդույ եւ ի դստերէ, եւ զեղբարց ծնունդս, կանոնք եւ արէնք միաւրինակ հրաժարեցունցանեն նմանապէս եւ զծնունդս, որ ի նուէ:

ՍԵՔԷՆՍ⁷⁶

<...> Իսկ վասն տէրունեան խորհրդեանն, զոր մեծաւ զգուշութեամբ բաշխեմք, այսպիսի ինչ, վասն զի ոչ ունիմք իշխանութիւն զսուրբն յանսուրբն մատակարարել: Վասն զի ունիմք մեք կանոնք համաշխարհական կարգաց եւ արինաց, արանց եւ կանանց. զի որք կուսութեամբ զուգին՝ համարձակութեամբ վայելեն ի տէրունական մարմնոյն: Ըստ այնմ, թէ՛ «Պատուական է ամուսնութիւն ամենեւիմբք, եւ սուրբ են անկողինք» (Եբր. ԺԳ 4): Իսկ երկրորդեանքն, եւ եթէ կին կոյս իցէ, եւ միւսն երկրորդական՝ հրամայէ ապաշխարել երկոցունցն ի միասին զերեամ մի, եւ ապա հաւասարել արինաց: Իսկ զերրորդեանսն եւ զչորրորդեանսն ոչ ընդունի եկեղեցի, եւ ոչ իսկ իշխեն տալ զանուն հաղորդութեանն, ըստ այնմ, թէ՛ «Որ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ, դատաստան անձին իւրմէ ուտէ եւ ըմպէ անարժանութեամբ, դատաստան անձին իւրում ուտէ եւ ըմպէ, զի ոչ խտրէ մարմին Տեառն» (Ա. Կորնթ. ԺԱ 29): <...>

⁷⁶ ՍԵՔԷՆՍ, Պատմութիւն. աշխտ. Գ. Արգարյանի. տէս Մատենագիրք հայոց, հտ. Դ., էջ 549 [133-136]:

ՄԻՈՆԻ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ (ՊԱՐՏԱԽԻ. 768 թ.)

<...>⁷⁷ Երկրորդ ամուսնացելոցն մի՛թողացուցէ ի կարգէ ապաշխարութեան, ինքն պարկեշտաբար արբցէ, ապա եթէ ի գեղիս արբեցութեան գտցի՝ լուծցի:

Քահանայք պատուէր արասցեն արանց եւ կանանց եւ դստերաց նոցա, զի ոչ արասցեն ընդ հեթանոսի զուգութիւն, զի չէ ամուսնութիւն, այլ անաւրէն եւ պիղծ խառնակութիւն, զի զինչ բաժին կայ հաւատացելոյն ընդ անհաւատին, զի չար է քան զշնութիւն, եւ որ գարշագոյն է քան զշնութիւն՝ բնական յանցանքն <...>:

Երրորդացն զուգութիւն խառնակութիւն է, պղծագործ շնութիւն, անքաւելի յանցանք: Այնպիսիքն եթէ ապաշխարութեամբ կամին ջնջել զմեղս, նախ որոշեսցին ի միմեանց ի սպառ, ապա եղիցին արժանի ապաշխարութեան. եւ քահանայ որ զուգութեան նոցա պատճառ լինի՝ լուծցի եւ նզովեսցի <...>:

ՅՈՎՀԱՆ ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻ

<...>⁷⁸ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս վասն փրկական բանիցն յանդիմանութեան չարչարանաւք խաչեցաւ յաստուածամարտ ազգէն եւ յընդդիմակաց ժողովրդենէն: Եւ այժմ նոքա, որք զուղիղ բան եւ զփրկական վասն փրկական ոգւոց խաւսիցին, թշնամանեալ բամբասին ի կարծելոցն իմաստնոց: Այլ չէ այն իմաստութիւն, այլ իշխանական անիրաւութիւնս, զիմաստութիւն երկիւղ Տեառն է, եւ որ եգիտ գերկիւղն Աստուծոյ. Նա եգիտ եւ զիմաստութիւն: Այլ թէ իցէ եւս իմաստուն, չէ պարտ զաւգնականն իւր արհամարհել: Ապա իմաստուն էր եւ Մովսէս, սակայն լուաւ խրատուն Յոթորայ: Հոգեւոր էր եւ Դաւիթ, այլ պէտք եղեն եւ նմա Նաթանայ յանդիմանութիւնն: Զիմաստունք իմաստնոց լսեն եւ խանարհք խանարհաց հնազանդին: Զի որք ուղղապէս մտաց աչաւք նայիցին ի պատուիրանս Աստուծոյ, եւ հոգեւոր վարիւք զքացրութիւն սրտին ստացեալ ունին ազատաբարոյ բարուցն հանդարտութեամբ, չէ պարտ արհամարհել զայսպիսի աղերսաբանութիւնս: Քանզի երանելին Պետրոս ասէ, եթէ՝ «Արք իմաստութեամբ բնակեսցեն ընդ կանայս, իբրեւ տկար անաւթոյ արասցեն պատիւ կանանց» (Ա. Պետ. Գ 7):

⁷⁷ Կանոնք Սինի հայոց կաթողիկոսի (Պարտալի). Ժ., ԺԱ., ԺԳ. տնս Կանոնագիրք հայոց, հտ.Բ., աշխտ. Վ. Հակոբյանի, Եր., 1971, էջ 10, 11:

⁷⁸ «Թուղթ վասն կնաթողաց». տն՝ս Մատենագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 1231 -1232 [1-12]:

Եւ ոչ ատելութեամբ ինչ հեռանալ հրամայէ. զի «Ամենայն, ասէ, որ ատէ զեղբայր իւր, մարդասպան է» (Ա. Յովհ. Գ 15), իսկ որ «զկիսն իւր ատէ, անձնասպան է» (հմմտ. Եփես. Ե 28):

Այլ թէ վասն չքաւորութեան ոք որդւոյ առնիցէ ատելութիւն ընդ ամուսնոյ իւրոյ, չար է առաջի Աստուծոյ: Զի՞նչ աւգուտ է որդիս խնդրել, եւ զոգիս կորուսանել անիրաւ ատելութեամբն: Զի ոչ եթէ որդւոց խնդիր է առաջի Աստուծոյ: Զի՞նչ աւգուտ է որդիս խնդրել, եւ զաւգիս կորուսանել անիրաւ ատելութեամբն: Զի ոչ եթէ որդւոց խնդիր է առաջի Աստուծոյ, այլ անարատ ոգւոց: Քանզի եւ մարգարէն ասէ վասն անիրաւ որդիս խնդրելոյ, որոյ վարձք իւր առ Աստուած են, այն է՝ պտուղ որովայնի իւրոյ, եւ զաւակ սուրբ արձանութիւն նորա: Այլ ոչ գիտէ, եթէ վասն առնն յանցանաց արգել Աստուած զպտուղ որովայնին, եւ կամ վասն այլ բարւոյ չետ, զի բազում որդիքն են որ բարկացուցանեն զծնողս, եւ ընդ արին զկեանս նոցա անցուցանեն: Եւ վասն այնորիկ արդեաւք արգելու Աստուած <...>:

ՅՈՎՀԱՆ ՕԶՆԵՑԻ

<...>⁷⁹ Բայց առ սոքաւք եւ զայս եւս տեսանեմք յոմանս անկարգութիւն սովորութեամբ հիմնացեալ, զի զնոսա, որք յամուսնութիւն անդր գայցեն՝ ոչ տանելով ըստ արինաց հաւատացելոց յեկեղեցիս ի մէջ ժողովրդոց, հաղորդս առնելով ամենայն կարգաց եւ կրանից քրիստոնէութեան, եւ անդ յարժանաւոր տեղիսն զնոսա պսակեցցեն: Այլ առանց ժամու եւ աղաւթից, եւ առանց արհնելոյ եւ հաղորդութեան, արտաքոյ մնան, ուր կամք իցեն: Եւ քահանայն ընդ ձեռն ուրուք անդր երթողաց հրամայէ տանել զպսակն՝ թշնամանելով միանգամայն զպսակն եւ զպսակեալսն: Եւ որ ծանրագոյնն է քան զայսոսիկ, անարգանս ածելով ի վերայ խորհրդոյ իրին: Զի սուրբ առաքեալն ասէ, թէ՝ «Խորհուրդս այս մեծ է, զոր եւ ասեմ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի» (Եփես. Ե 32): Եւ նա յիւրմէ կամակորութենէ փոքր կացուցանել ջանայ զպատուական ամուսնութեանն մեծախորհրդութիւն, զինքն ի սպասաւորութեանն Աստուծոյ արձակեալ ի բաց տանի ի լծոյ, զի որ զժողովրդեանն Աստուծոյ ի վայր թողու զծառայութիւն, Աստուծոյ ոչ ծառայէ:

Եւ այս յորդւոց անտի Հեղեայ յայտ է, որք անպարապ լինելով

⁷⁹ [Ատենաբանութիւն.2]. Տէս Մատենագիրք հայոց, հտ.Է., էջ 27-28 [84-91]:

ի մարմնամոլութեանն յղփութենէ, հանապազափակ զդուրս խորանին Աստուծոյ ընդդէմ եկելոց անդր ուխտաւորացն պահէին, եւ միանգամայն անկեալք տարագրեցան ի կամաց հրամանատուին եւ յիւրեանցն պատուոյ (տէն Ա. Թագ. Բ 22): Ըստ նմին ւարինակի եւ սոքա զհեղգութեանն մեծարելով զախտ, ոչ տան թոյլ ամուսնացելոցն զհանդերձեալ կենացն ւարինակել յանձինս զխորհուրդ, այլ որպէս որք յամալթալիսն ըմբռնեալ իցեն գործս, այնպէս ըստգիւտ եւ գաղտագողի զյաղթութեանն առնուցուն ի գլուխ զպսակ, թագընկեցք առաւել քան թէ թագառութիւնելով <...>:

<...>⁸⁰ Ոչ է արժան յաւուր շաբաթու եւ կամ ճրագալուցի Զատկին պսակադիրս առնուլ, զի սուրբ աւուրք Յարութեանն առաջի կան, յորս պարտ է աղաւթել եւ հսկել, եւ հոգեւորական կարգաւք մխիթարել զանձինս, եւ ոչ մարմնական զեղխութեամբ զսուրբ աւուրցն խորհուրդ արհամարհել եւ ընդ ոտն հարկանել: Իսկ եթէ ոք գտցի զայս արարեալ, պսակն անվաւեր լիցի եւ պսակադիրքն ընդ պատժովք եղիցին մինչեւ ապաշխարեսցեն, եւ եպիսկոպոսին տեսեալ որպէս կամի մարդասիրեսցէ ի վերայ նոցա:

Ոչ է արժան, յորժամ առ վաղիւն պսակ է ընդունելոց, յերեկորէն ժողովս առնել եւ արբենալ եւ զեղխել, այլ պարկեշտութեամբ եւ աղաւթիւք արժանի առնել զինքեանս պսակին ւարհնութեան եւ աստուածային հաղորդութեան: Ապա թէ ոք գտցի զայս արարեալ, քահանայն զաւրն ի բաց փոխեսցէ, եւ որպէս ասացաքն՝ յայլում աւուր հրաման տացէ զգուշութեամբ եւ արժանաւոր կարգաւք պսակիլ եւ հաղորդիլ ւարինաց:

Զէ արժան ի սուրբ քառասնորդս Զատկին եւ մինչեւ ի սուրբ Պենտեկոստէն հարսանիս առնել, եւ զաւուրցն խորհուրդ թշնամանել, զի ամենայն ւար կիրակիէ է, եւ ի նոսա կատարի աստուածային խորհուրդն:

Պարտ եւ պատշաճ է զայնոսիկ, որք [ի] պսակելն հանդերձեալ են, քահանային յեկեղեցին տանել, եւ ի վերայ նոցա կատարել զկարգ եւ զկանոն ըստ ւարինաց քրիստոնէից, եւ անդ ի սրբութեան տեղիսն պսակել. զի ի միում տեղուոջ վայել է լինել պսակին եւ որ ընդունի զպսակն: Իսկ եթէ ոք ոչ այսպէս արասցէ, այլ որպէս եւ իցէ իւրով կամակարութեամբ եւ ծուլութեամբ անարգեսցէ զաւրէնս եւ զկարգ ամուսնութեանն՝ քահանայն լուծցի յիւրմէ պատո-

⁸⁰ Կանոնք Յովհաննու Իմաստասիրի Գ., Դ., Ե., ԺԵ. տէն Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 517-518, 521-522:

ւոյն եւ զպսակաւորսն վերստին պարտ է պսակել ըստ արինաց քրիստոնէից, եւ որպէս առաքեալն պատուիրէ, թէ՛ «Ամենայն ձեր ըստ կարգի եւ պարկեշտութեամբ եղիցի» (Ա. Կորնթ. ԺԴ 40):

ԱՆԱՆԻԱ ՄՈԿԱՑԻ

<....>⁸¹ Եւ նախ կամեցաք մաքրել զընծիւղեալ աղանդ Քաղկեդոնի...: Եւ նոյն ժամայն զհրաման թագաւորասաստ պայմանին դնէր, զի մի՛ ոք իշխեսցէ ամուսնանալ ընդ երկաբնակսն...եւ կամաւք հզաւրին առ ժամայն բարձան ամենայն անառակ կարգադրութիւն[ք]ն, որ էին յաշխարհին երանելոյ թագաւորին Աբասայ:

ԱՆԱՆԻԱ ՆԱՐԵԿԱՑԻ

< ... >⁸² Մի՛ ոք ի ձէնջ գաղտ պսակ դիցէք ումէք, այլ եթէ ծնողս ունիցի եւ միաբան իցէ եւ ոչ բաժանեալ՝ զիտութեամբ եւ կամաւ նոցին եղիցի: Իսկ եթէ ոչ է ընդ ծնողաց՝ հասարակաց տեսութեամբ յայտնի դիցի պսակն, զի վկայեսցի յամենեցունց, թէ ուղիղ է եւ թէ ընդդէմ արինացն Աստուծոյ, որով եւ երգոցն գոյնք եւ նուագարանացն զնոյն նշանակեն իբրեւ զվկայս պսակելոցն՝ զամենեցունց լսելիս եւ տեսանելիս կացուցանելով: Իսկ գաղտնին անվկայ է եւ անհաստատ եւ ոչ ընդ արինաւք, յորմէ պատուէր տամք ի բաց հրաժարել եւ ոչ յանդգնել յայսպիսի իրս վասն ազահուութեան:

Մի՛ եւ կնաթողաց արանց կամ այրաթողաց կանանց առանց կանոնական հրամանի դիցէ ոք պսակ, զի մի՛ լուծչիք դուք ի քահանայական կարգէ ըստ կանոնաց, եւ եղեալ պսակն քակտեսցի: Եւ եթէ բռնանան եւ ոչ բաժանին՝ ընդ պոռնիկս համարեալ լիցին:

Մի՛ եւ այնոցից, որ առեւանկս ասեն, դիցեն պսակ, զի հակառակ արինացն Աստուծոյ է եւ բիւր չարեաց պատճառք՝ ի սատանայէ շարժեալք ի մոլեկան ախտսն: Եւ բազումք այն իսկ են, որ յետուստ պսակին, յորժամ յագին դիւական տրփմամբն, մեծաւ ատելութեամբ բաժանին ի միմեանց, եւ պսակադիրն այսեացն կցորդ չարեաց լինիցի:

Մի՛ եւ տղայոց անմեղաց յաղագս ազահուութեան հայրենի ժա-

⁸¹ Քաղուած է. «Տեառն Անանիայի հայոց կաթողիկոսի յաղագս ապստամբութեան տանն Աղուանից, որ ընդ ժամանակս լեալ իցէ ձեռնադրութիւնն արտաքոյ Սուրբ Լուսաւորչի Աթոռոյն»։ տէս Մատենագիրք հայոց, հտ. Ժ., էջ 259-260:

⁸² Քաղուած է. «Նորին Անանիայի ասացեալ խրատ եւ կանոնս քահանայից եւ ժողովրդոց»։ տէս Մատենագիրք հայոց, հտ. Ժ., էջ 430-432 [23-48]:

ռանգութեան, կամ վասն այլ ինչ պատճառի պսակ դիցէ որ ի քահանայից, զի բազում վնաս լինին յայսցանէ ի պատճառս բաժանման յետոյ ի միմեանց, այլ ժամանակ պսակի է զարգանալ արութեան հասակին ԵԺ (15) անին կամ ԳԺ(13) կամ ԴԺ (14)՝ կնոջն, որպէս զի կարող լինիցին ըստ բանաւորաց հաճութեամբ զուգիլ ընդ միմեանս՝ առ ի հաստատուն լինելոյ զուգութեան: Եւ մի՛ ըստ անբանից առանց կամաց եւ յաւժարութեան անհաստատս գոլով եւ առժամայն պատահումն: Եւ այրն աւագագոյն պարտ է լինել ըստ ժամանակի քան զկինն, որպէս եւ Ադամ նախաստեղծեալ յԱստուծոյ եւ ապա զԵւա:

Մի՛ որ ի քահանայից ի բռնութենէ բռնաւորաց առանց առն եւ կնոջն կամաց պսակ դիցէ, որպէս լսեմք ի կողմանս Հայաստանեաց լինել, որ ընդ իշխանութեամբ այլազգեաց են, զի պսակն այն անհաստատ է եւ լուծանելի, եւ պսակադիրքն ոչ առանց պատժոց, թէպէտ եւ ակամայ է գործն, կաշառատութն բռնաւորաց, վասն ջատագով լինելոյ նոցին, անիրաւ գործեն. Յայն առաւել դատապարտութեան եւ անիծից են արժանի, զի զարէնսն Աստուծոյ եւ դատաստան լուծանելոյ փութան բռնութեամբ [...] ⁸³, վասն որոյ առանց խղճոյ է լուծումն այսպիսոյ պսակին, քանզի չէ ըստ հրամանին Աստուծոյ, այլ՝ ի մարդկային բռնութենէ:

Մի՛ որ համազգեաց, որոց արեան մերձաւորութիւն իցէ, այլ մինչեւ ի երկուց կողմանց զերրորդ ազգին գլխաւորութիւն կատարել ունիցին, եւ թէ զինչ պատճառաւ զչորեակ թիւն կանոնադրեցին հայրքն սուրբք սահման ամուսնութեան՝ ծանուցաք, զի գիտեցէք, քանզի բնութիւն մարմնոյ, ի չորից տարերաց գոլով, յիրաւի եւ մարմնական ազգակցութիւն մինչեւ ի չորրորդութիւն ժամանէ, որ է այսպէս՝ ի միոյ հաւրէ երկուց եղբարց բաժանել հաւասար ունին յինքեան զհաւրն գոյացութիւն, իսկ առ ի նոցանէ ծնունդքն զկեսարեան եղբայրութիւն, եւ չորրորդ ծնունդ, որ եղբարցն որդւոցն՝ զկիսոյն կեսարեանն միայն: Իսկ չորրորդ ծնունդ ծնունդն, որ ի սոցանէ, զչորեակ մասն արեանն մնացելոյ: Եւ այս Ժ. սահման եւ կէտ արեան մերձաւորութեան, եւ քանզի ամենայն փոյթ Աստուծոյ եւ աստուածայնոցն յաղագս սիրելոյ է զմիմեանս մարդկան՝ վասն այսաւրիկ իրաւունս համարեցան, որք Հոգւովն աւրինադրեցին զաւտարացեալս ի միմեանց միանալ սիրով ամուսնութեան: Կամ որպէս

⁸³ 1 բառ անհասկանալի. ծանոթ. հրատ.

ազգակցութեամբ, իսկ մերձաւորսն արեամբ բաւական վարկան համազգութեամբն միայն ունել կցորդութիւն սիրոյն առ իրեարս: Եւ այս է առաջին պատճառ շտալոյ թոյլ համացեղիցն ամուսնութեան: Են եւ այլք յոլովք, զորս իմաստնոցն թողուք քննել:

Եւ արդ, որ այս ի ընտրութեան ըստ աւրինացն Աստուծոյ լինիցի ի պսակն, որպէս եւ գրեցաք:

Եւ մի՛ այլում ժամու դիցէ զայն քահանայն, բայց առաւաւտէ աւուրն մինչեւ ցժամ ճաշուն: Եւ կերեալ եւ արբեալ զոք մի՛ թողուցուք յեկեղեցին, եւ մի՛ առակ կանանց կամ արանց, իբրեւ այլում ժամու չեն արժանի եկեղեցւոյ, զի պղծեսցի նոքաւք տաճարն Աստուծոյ, եւ աղտեղիցի պսակն արէնութեան:

Եւ ի ժամ կատարելոյ զպսակն՝ երգ գուսանացն լոեսցեն եւ դադարեսցեն, մինչեւ ելցեն եկեղեցոյն, զի մի՛ դիւական երգն խառնեսցի ընդ աստուածային երգոցն:

Եւ ի բուն բարէկենդանին արէ սկսեալ մինչեւ ցկատարումն պահոց շաբաթուն, որ յետ Պենտեկոստէին է, մի՛ ոք ի քահանայիցն տգիտութեամբ պսակ դիցէ ումէք, եւ ոչ ամենայն կիրակէիցս տարոյն, որպէս հաստատեցին կանոնաւ սուրբ հարքն առաջինք: Քանզի պահոց աւուրքն խորհրդոց աւուրքն սգոյ եւ տրտմութեան եւ խորհուրդ չարչարանաց Տեառն, եւ ոչ գինարբութեան եւ ուրախութեան եւ հարսանեաց:

Իսկ յիննունքն եւ կիրակէքն ունին զաւրինակ երկնաւոր փեսային Քրիստոսի հարսանեաց եւ հարսին եկեղեցւոյ, որ լինելոց է ի հանդերձեալ աշխարհին, յորժամ խառնեալ միանան ազգ մարդկան արդարոց ընդ ինն դասս հրեշտակաց, զոր եւ անուն իսկ աւուրցն ի յայտ առնէ՝ իննունք վերակոչելով, որով եւ հաւատացեալս ամենայն մանկունս առազաստէ հարսանեաց իսկ անուանեաց Տէրն:

Որոց հրամայէ ոչ պահել, որչափ Փեսայն ընդ ինքեանս ունիցին, որ են աւուրք յարութեան նորա մինչեւ ի վերանալ նմա յերկինս: Վասն այս պատճառի պատշաճ համարեցան հարքն սուրբք ի հոգեւոր հարսանեաց աւրինակի աւուրսն աւուրսն, յորում ասացաւ ի Տեառնէ՝ ոչ արանց կանայք առնել եւ ոչ կանայք արանց լինել՝ զմարմնականս զայս կատարել հարսանիս, որ է ախտաւոր եւ ծննդական <...>:

ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՅԻ

< ... >⁸⁴ Ապա եթէ հարցանէ ոք, թէ զհրարդ ի հարսն եւ ի փեսայ առակեաց, եւ զհրարդ մարթի զԱստուծոյ խորհուրդսն մարմնաւոր ցանկութեամբ նշանակել եւ զանշափ սէրն Աստուծոյ ախտի սիրոյ աւրինակաւ ի յայտ բերել: Նախ արժան է ցանկասէր բարս մեր աւաղել, որ այնշափ աւտարացեալ եմք յԱստուծոյ խորհրդոցն, որ այս անասնական ցանկութեամբ հարկեցաւ Հոգին Սուրբ ի ձեռն Սողոմոնի պատմել մեզ զանտիսն <...>:

<... > Արդ, նոյնպէս պարտ էր լուսաւոր եւ հրեշտակային սիրտ ստանալ, որ ոչ պիտոյանայր մեզ այնպիսի առակ ցուցակի ի հարսն եւ ի փեսայ կերպարանել զխորհուրդս Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ, եւ որ յերկինս են անիմանալի բարութիւնքն:

Արդ, քանզի զայդպիսի պատիւ կորուսաք եւ զայնպիսի աշս կուրացուցաք, աւն առեալ յերկրորդն դիմեսցուք եւ ի ձեռն մարմնաւորացս տեսցուք զհոգեւորսն, որպէս եւ պատմէ Սողոմոն՝ ընկալեալ զշնորհս Հոգւոյն Սրբոյ: Նաեւ սուրբ ամուսնութիւն եւ սէր փեսայի ընդ հարսին եւ հարսին՝ ընդ փեսային, որ ազատ լինի ի պիղծ խառնից, չէ աւտար ի Հոգւոյն շնորհաց, որով եւ խորհուրդն եւս ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի աւարտի, ըստ առաքելոյն, թէ՝ «խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ՝ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի» (Եփես. Ե 32) վկայեալ Սողոմոնի բանիցն: Արդ, որ զսուրբ ամուսնութիւն պղծէ պիղծ խառնակութեամբ եւ չար գործովք, զեկեղեցւոյ խորհուրդ պղծէ եւ զՔրիստոս անարգէ, որ այսմ աւրինակն է:

Բայց մեք դեռ առաջի եղեալ խորհուրդս մեկնեսցուք եւ ցուցցուք, թէ որչափ սէր ունի Աստուած առ մարդիկ, այնպէս որպէս փեսայ ընդ հարսին, որպէս ասէ Եսայի, թէ՝ «Որպէս ուրախ լինի փեսայ առ հարսին, այնպէս ուրախ լիցի Տէր ի քեզ: Եւ զոր աւրինակ բերկրի երիտասարդ ընդ կուսի, այնպէս բերկրեսցի Տէր ի քեզ» (Ես. ԿԲ. 5): Զոր եւ Դաւիթ իսկ ասէ յողբսն Յովնաթանու, թէ՝ «Բազում ցաւ է սէր քո ինձ, քան զսէր կանանց» (Բ. Թագ. Ա 26): Արդ, չիք յերկրի պատուականագոյն եւ առաւել, քան զսէր առն եւ կնոջ: Ապա եթէ ոմանց ոչ շատ կարծի եւ կարեւոր, յաղագս այնր յիշուի, զի ոչ սրբութեամբ լինի եկեալ յամուսնութիւնն, եւ ոչ սրբութեամբ իցէ պահեալ զկուսութիւնն, այլ անառակ պղծութեամբք իւրովք փախուցեալ իցէ

⁸⁴ **Գրիգոր Նարեկացի**, Մեկնութիւն Երգոց երգոյն Սողոմոնի, աշխտ. Լ. Յովսէփեանի. տե՛ս Մատենագիրք հայոց, հտ. ԺԲ., էջ 765-767 [29-46]:

յինքենէ զշնորհս Հոգւոյն: Իսկ որ անբիծ եւ անարատ գայ ի սուրբ ամուսնութիւնն, եւ անճառ սիրով սրբով Հոգւոյն Սրբոյ իցեն միաւորեալ ընդ միմեանս, այնմ արհնութեամբն արհնին, որով Ադամ եւ Եւայն արհնեալ միաւորեցան: Նա, որ այսպիսի սիրով եւ արհնութեամբ լինին միաւորեալ, ի վերայ իրերաց արեամբ չափ մեռանին: Նա եւս եւ վասն ընտանեաց սիրոյ բազումք ի Քրիստոսէ իսկ անկան եւ ուրախացան ի հալածանաց ժամանակսն: Այլ եւ Ադամ եւս ի դրախտէն եւ ի լուսէղէն փառացն յաղագս կնոջն սիրոյ մերժեցաւ եւ արտաքսեցաւ եւ ոչ վասն Աստուած լինելոյ, այլ ի նորա սիրոյն ծանր համարեցաւ քակիլ, որ գիտէր ճշմարտապէս, թէ պատժելոց էր ինքն յԱստուծոյ, զի ոչ էր անգէտ, այլ լի մարգարէական հոգւով, եւ զի դեռ եւս ոչ էր ի շնորհաց Հոգւոյն անկեալ, վասն զի չէր անցեալ զպատուիրանան: Նաեւ յետ ուտելոյն զպտուղն ոչ ի սպառ կորոյս գնդին, այլ որպէս մինչ ի դրախտին էր, Հոգւով Սրբով ծանեալ զամենայն կենդանեաց բարս եւ յածելն Աստուծոյ զնոսա առ Ադամ, ըստ իւրաքանչիւր բարուց եւ բնութեանց կարգեաց զմի մի անուանս նոցա: Եւ ի ննջելն իւրում, յորում ստեղծաւ Եւայ, եւ յածել զնա առ նա մարգարէութեամբ ասաց, թէ՝ «Այս այժմ յոսկր յոսկերաց իմոց» (Ծննդ. Բ 23), եւ որդեծնութեան աճումն, որ ի կնոջէն, եւ թողուլ զհայր եւ զմայր, եւ երթալ զհետ կնոջ, եւ լինել մարմին մի: Նա եւ յետ ուտելոյն ի պտղոյն գիտաց մարգարէութեամբ զփրկութիւնն մեր, զոր ի ձեռն կնոջն էր լինելոց, այսինքն՝ ի ձեռն սուրբ Աստուածածնին, վասն որոյ եւ կեանս կոչեաց զկինն (տէս Ծննդ. Գ 20), ապա թէ ոչ այդպէս, զհարդ կոչէր զնա կեանս, որ ամենայն ծննդոց Ադամայ մահու պատճառն եղեւ: Նա եւ որպէս ասէ սուրբ Լուսաւորիչն, թէ՝ Զայս ասելով զամենայն, որ մինչ ի կատարած աշխարհի գործք լինելոց էր յերկրի եւ ի ձեռն Քրիստոսի զփրկութիւնն, գիտաց նա⁸⁵ < ...>:

ԱՆԱՆԻԱ ՍԱՆԱՀՆԵՑԻ

<...>⁸⁶ Ասացաւ ասէ. Որ արձակէ զկին իւր, տացէ նմա գիր արձակմանն: Բայց ասեմ ձեզ, թէ որ արձակիցէ զկին իւր առանց բա-

⁸⁵ Միտքը քաղուած է. «Վարդապետութիւն սրբոյն Գրիգորի». ԻԴ. տէս Մատենագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 1435 [56]:

⁸⁶ Տէս Անանիա Սանահնեցի (ԺԱ դար), Մեկնութիւն Աւետարանին Մատթէի, աշխտ. Հ. Քոստեյանի, Ս. Էջմիածին, 2007, էջ 141-142. Սանահնեցին հատուածս բերել է ս. Յովիան Ոսկեբերանի Մատթոսի Աւետարանի դասական մեկնութիւնից. տպ. Վենետիկ, 1826, էջ 273-274

նի պոռնկութեան, նա տա նմա շնալ, և որ զարձակեալն առնու, շնա (Մատթ. Ե 32).

Եւ նա աւանիկ եւ այլ իմն նշանակ շնութեան ցուցանեմք աստ, եւ թէ զինչ իցէ, ասացից. աւրէնք իմն հին էին. Եթէ այն, որ ատիցէ զկին իւր յինչ պատճառս եւ իցէ, մի՛ ոք արգել հանել, եւ փոխանակ այլ ածել ի տուն: Եւ թուղթ եւս ապահարզանի տալ կնոջն, զի մի՛ լիցի նմա իշխանութիւն առ այր իւր դառնալ, զի մի՛ գոնեայ կերպիւրանաւք ինչ հայթայթանք լինիցին երկրորդ ամուսնութեան: Եւ թէ համարձակեալ էր զառաջինն հանել եւ այլ առնել եւ դարձեալ յառաջինն դառնալ, բազում չար խառնակութիւն լինէր, եւ միշտ զմիմեանց կանայս յապշտակէին, եւ յայտնի իսկ հանապազ շնութիւնք գործէին: Վասն որոյ հնարեցաւ զայս տալ զիր ապահարզանի. զի թէ հրամաեալ էր աւրինացն զատելի կինն ի տան ունել, սպանանէր իսկ զատելի կինն, զի այնպէս յանդուգն էր հրէից ազգն, զի յորդիսն ոչ խնաէին, եւ զմարգարէսն կոտորէին, եւ իբրեւ ջուր հեղուին զարիւն, որչափ եւս եւ ի կանայսն չխնաէին: Վասն այնորիկ զփոքրն թողացուցանէ, զի զմեծ վնասն խափանիցէ: Եւ զի յառաջինսն այսպիսի աւրէնք ոչ էին, լուր՝ զինչ ասէ. «Մովսէս, ասէ, վասն խստասրտութեան ձերոյ հրամայեաց զայն» (Մատթ. ԺԹ 8), զի մի՛ անդէն ի տան մահս գործիցէք, այլ ի բաց հանջիք: Եւ զի ոչ միայն զսպանութիւնն, այլ եւ զցասումն կարճէ, յայն սակս եւ զայսպիսի աւրէնս դնէ: Եւ վասն այնորիկ ստեպ զառաջին բանս աւրինացն յիշէ, զի ցուցցէ, թէ ոչ հակառակ ինչ, այլ յոյժ միաբան նոցին է, զի ոչ լուծանէ, այլ առաւել յուղղութիւն ածէ, եւ միշտ ընդ արս խաւսի. «Որ արձակէ, ասէ, զկին իւր»: Թէպէտ եւ այլ ոչ առնէ, այնու իսկ արար զանձն պարտական, զի շնացաւ կնոջն ի հանել, եւ միւսն զայլոյ հանեալն առնլովն եղեւ շնացող: Եւ զի մի՛ ամենեւին ի կնահանն ձգիցէ զվնասն եւ ճոխանալով պատճառս տացէ կնոջն: Եւ այնմ, որ առնուլն կամիցի զկինն՝ փակեաց զդուրս առ ի նմանէ, զի ասելովն, թէ՝ «Որ արձակեալն առնէ, շնացաւ»: Սա իսկ զկինն ածէ ի զգաստութիւն, եւ յամենեցունց խնու զճանապարհ նորա: Եւ զի ուսցի, թէ ամենայն հարկաւորութեամբ այնմ, որ սկզբանէ բաժին տուաւ, նմա պարտ է նստել, եւ թէ յայնմանէ վրիպեսցի, յայլմէ ումեքէ պատսպար մի՛ գտցէ, զի ի հարկէ այնուհետեւ նեղիցի յանձն առնուլ իւրում ամուսնոյն հսկել: Ապա եթէ ծանրագոյն ինչ զայս համարեսջիր՝ յիշեսջիր առաջին բանսն, որովք երանէ զսոդսն, եւ տեսջիր, զի յոյժ դիրին է եւ հնարաւոր, զի հեզն եւ խաղաղարարն

Եւ խոնարհն սրտիւ եւ ողորմածն զհարդ յանձն առնուցու զկինն հանել, որ զայլոյ կազ ի հաշտութիւն ածիցէ, զի՛արդ իցէ, զի ինքն ընդ իւրում կնոջն կազ գրգռիցի: Եւ ոչ այսու միայն, այլ եւ այլով եւս արիանակաւ ցուցանէ զարեւնս թեթեւագոյնս, եւ յայտ առնէ զպատճառս արձակելոյն եւ չարձակելոյն, ասելովն, թէ՛ «առանց բանի պոռնկութեան», ապա թէ ոչ, ի նոյն իսկ դառնալոց էր, զի թէ հրամաեալ էր, թէպէտ ընդ բազումս լինիցի, սակայն ունիցի ի տուն, եւ ոչ հանիցէ: Այնպիսի իշխանութիւն կործանէր զիրան: Տեսանես՝ զհարդ միաբանեն յետին բանքս ընդ առաջինսն, զի որ ոչն հայիցի յարատ ի կին ընկերին՝ յայտ է, թէ ոչ պոռնկի, իսկ որ ոչն պոռնկի՝ ոչ տա պատճառս այլում առն հանել զիւր կինն: Վասն այնորիկ մեծաւ զգուշութեամբ պարսպեալ պնդէ բազում երկիւղիւ ածել ի ճգունս զայրն, եթէ հանել զայն, զի եթէ պոռնկութեան կնոջն ինքն լիցի պատժապարտ, զի մի՛ յորժամ լսիցես, թէ՛ «Խլեայ եւ ընկեա ի բաց զակն քո» զկնոջն կարծիցես, թէ վասն դոյզն ինչ իրաց պարտիցէ արձակել, յարէ ի նոյն ի դէպ ժամանակի եւ յառաջագոյն նորին յուղղութիւն, զի միով իրաւք հրամաէ հանել եւ միւսովն՝ չհրամաէ <...>:

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՍԵԻԼԵՌՆՑԻ

<...>⁸⁷ Պատուէ դարձեալ եւ այնու զարեւնս, զի որ նովաւ կապեցան մարմինք՝ որոշումն արտաքոյ բնութեան շունս գործէ, յորմէ բաժանեցաւ եւ առ որում բնակեաց:

ԴԱԻԻԹ ԱԼԱՎԿԱ ՈՐԴԻ

<...>⁸⁸ ԺԶ. Վասն հայ կնոջն, որ լինի առ քուրդի պատճառս քրիստոնէութեան.

Հայ կին թէ լինիցի առ քուրդի, գոլով քրիստոնեայ եւ ոչ մեկնեսցի ի նմանէ ի պատճառս քրիստոնէութեան, մի՛ ոք հաղորդեսցի նմա ի քահանայից կամ յաշխարհականաց, ի քահանայից մի՛ առցէ

⁸⁷ Քաղուած է. «Մեկնութիւն սրբոյ Աւետարանին, որ ըստ Ղուկասու՝ արարեալ սուրբ վարդապետին Իգնատիոսի...», Կ.Պոլիս, 1824, էջ 318

⁸⁸ Քաղուած է. «Դաւիթ վարդապետ Ալաւկա որդի, որ գրեաց զկանոնական արէնադրութիւնս գեղեցկայարմարս եւ պիտանացուս ի խնդրոյ քահանայի միոջ, որում անուն էր արքայութիւն՝ ի քաղաքէն Գանձակայ». տես Մատենագիրք հայոց, հտ. ԺԶ., [կանոն ԺԶ.-ԺԹ.,] էջ 685- 686:

զխոստովանութիւնն նորա եւ մի՛ զմանկունս նորա ի մկրտութիւն եւ մի՛ հաղորդեսցէ ի ժամ մահուան նորա, եւ մի՛ մատուցէ պատարագ յետ մահուան, եւ մի՛ առցէ տուրս ընծայից նորա: Ապա թէ յանդգնեալ ոք եւ զկանոնաց բանս խափանէ ի պատճառս ազահութեան կամ երկիւղի, նզովեալ եւ ի կարգէն լուծցի: Բայց յետ դարձի եւ ապաշխարութեան ընդունել պարտ է յեկեղեցի, նովաւ հանդերձ զնորայն եւ այնուհետեւ հաղորդել ընդ նմա ամենեցուն անխտիր:

ԺԷ. Վասն կնոջ, որ առ քուրդի նստի

Վասն կնոջ, որ առ քուրդի կացեալ, եթէ մահուամբ, եթէ կենաւք զղջացեալ ի բաց կայցէ եւ հայի կին լինիցի, թէ յառաջագոյն աւրինաւորի ուրումն չէր կացեալ կին, եւ եթէ միում կացեալ էր, եւ յետ այնորիկ առ քուրդի նստաւ, առանց աւրինաց ունի, այն պոռնկութիւն է համարեալ: Յետ այնորիկ եթէ վարուքն սրբիցէ, եւ ի սրբութիւն փութասցէ, արժան է զնա կին առնել, եւ մի՛ խոտորեսցեն վասն առաջին անսուրբ կենացն, որով վարեցաւ առ այլազգիսն:

ԺԸ. Կին, որ շնա ընդ քուրդի

Ընդ քուրդի շնայ կին, սողոմականաւն հանդերձ, թէ յաւժարութեամբ՝ կրկին ապաշխարեսցէ զշնութիւնն զսողոմականն, ապա թէ անայցելու գտեալ եւ երկոքումբք չարիւքն բռնադատեալ, կամ աղախին ի տեսունէ իւրմէ, նոյն եւ ծառայ, անպարտական են: Բայց վասն սրբութեան երեք ամ ապաշխարեսցեն: Բայց առն աւելի տեսանի, քան կնոջ, զի սոցա հնար տեսանի զերծանելոյ:

ԺԹ. Վասն որք կամաւ զդստերս այլազգիսն տան

Այլ են ի քրիստոնէից, որք կամաւ զդստերս իւրեանց կին տան այլազգեաց վասն մարմնաւոր կենաց: Նոյնպէս եւ զմանկունս իւրեանց ծախեն յանհաւատութեան: Այնպիսիքն նզովեալ եղիցին ի կեանս եւ ի մահ եւ յետին թոշակին մի՛ եղիցին արժանի:

ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

<...>⁸⁹ Մի ոք ի ձէնջ գաղտ պսակ դիցէ ումեք, այլ եթէ ծնաւդս ունիցի եւ միաբան իցէ եւ ոչ բաժանեալ, գիտութեամբ եւ կամաւ

⁸⁹ «Առ դասս քահանայից». տես «Թուղթ ընդհանրական արարեալ երիցս երանեալ սուրբ հայրապետին մերոյ տեառն Ներսիսի Շնորհալոյ», Ս. Էջմիածին, 1865, էջ 83-87,

նոցին եղիցի: Իսկ եթէ ոչ ընդ ծնողաւք հասարակաց տեսութեամբ յայտնի դիցի պսակն, զի վկայեսցէ յամենեցունց, թէ ուղիղ է եւ ոչ ընդդէմ արինացն Աստուծոյ, որով եւ երգոցն ձայնք եւ նուագարանացն զնոյն նշանակեն. Իբրեւ թէ վկայս պսակելոցն զամենեցունց լսելիս եւ զտեսանելիս կացուցանելով: Իսկ գաղտնին անվկայ է եւ անհաստատ եւ ոչ ընդ արինաւք, յորմէ պատուէր տամք ի բաց հրաժարել եւ ոչ յանդգնել յայսպիսի իրս վասն ազահութեան:

Մի՛ եւ կնաթողաց արանց կամ այրաթողաց կանանց առանց կանոնական հրամանին դիցէ ոք պսակ, զի մի՛ լուծջիք դուք ի քահանայական կարգէ ըստ կանոնաց, եւ եղեալ պսակն քակտեսցի, եւ եթէ բռնանան եւ ոչ բաժանին՝ ընդ պոռնիկս համարեալ լիցին:

Մի՛ եւ այնոցիկ, որք առեւանգս ասին, դնիցէ պսակս զի հակառակ արինաց Աստուծոյ է, եւ բիւրք չարեաց պատճառք ի սատանայէ շարժեալք ի մոլեկան ախտսն: Եւ բազումք այն իսկ են, որ յետ սուտ պսակին, յորժամ յագին դիւական տռփմամբն, մեծաւ ատելութեամբ բաժանին ի միմեանց, եւ պսակադիրքն այսպիսեացս կցորդ չարեաց նոցին լինիցին:

Մի՛ եւ տղայոց անմեղաց յաղագս ազահութեան հայրենի ժառանգութեան, կամ վասն այլ ինչ պատճառի պսակ դիցէ ոք ի քահանայից, զի բազում վնասք լինիցին յայնցանէ եւ պատճառս բաժանման յետոյ ի միմեանց: Այլ ժամանակ պսակի է ի զարգանալ արութեան հասակին ի հնգետասանին լամ եւս առաւել՝ կնոջն, որպէս զի կարող լինիցին ըստ բանաւորաց հաճութեամբ զուգիլ ընդ միմեանս առ ի հաստատուն լինելոյ զուգութեան, եւ մի՛ ըստ անբանից, առանց կամաց եւ յաւժարութեան անհաստատ գոլով եւ առ ժամայն պատահումն: Եւ այրն աւագագոյն պարտի լինել ըստ ժամանակի քան զկինն, որպէս զԱդամ նախ ստեղծեալ Աստուծոյ եւ ապայ՝ զԵւայ:

Մի՛ ոք ի քահանայից ի բռնութենէ բռնաւորաց առանց կամաց առն եւ կնոջն պսակ դիցէ, որպէս լսեմք ի կողմանս Հայաստանեայց լինել, որ ընդ իշխանութեամբ այլազգեաց են: Զի պսակն այն անհաստատ է եւ լուծանելի, եւ պսակադիրքն ոչ առանց պատժոց, թէ եւ ակամայ է գործն, եւ կաշառատութն բռնաւորաց վասն ջատագով լինելոյ նոցին անիրաւ գործն յայն առաւել դատապարտութեան եւ անիծից են արժանի, զի զաւրէնս Աստուծոյ եւ դատաստանս եկեղեցւոյ լուծանել փութան բռնութեամբ աւագաց: Վասն որոյ առանց խղճոյ է լուծումն այնպիսւոյ պսակին, քանզի չէ ըստ հրամանին Աստուծոյ, այլ՝ ի մարդկային բռնութենէ:

Մի՛ ոք համաազգեաց, որոց արեան մերձաւորութիւն իցէ, պսակ աւրհնութեան դիցէ, այլ մինչեւ ի յերկուց կողմանցն զշորրորդ ազգին գլխաւորութիւն կատարեալ ունիցին: Եւ թէ զի՛նչ պատճառաւ զշորեակ թիւն կանոնադրեցին հարքն սուրբք սահման ամուսնութեան, ծանուցուք, զի գիտիցէք: Քանզի բնութիւն մարմնոյ ի շորից տարերաց գոլով, յիրաւի եւ մարմնական ազգակցութիւն մինչեւ ի շորրորդ թիւն ժամանէ, որ է այսպէս. ի միոյ հաւրէ երկուց եղբարց բաժանեալ՝ հաւասար ունին յինքեանս զհաւրն գոյացութիւնս, իսկ առ ի նոցանէ ծնունդքն՝ զկէս արեան եղբայրութեանն, եւ երկրորդ ծնունդն, որ յեղբարցն որդւոց, զկիսոյ կէս արեանն միայն, իսկ շորրորդ ծնունդն, որ ի սոցանէ, զշորեակ մասն արեանն մնացելոյ: Եւ այս է սահման եւ կէտ արեան մերձաւորութեան:

Եւ քանզի ամենայն փոյթ Աստուծոյ եւ աստուածայնոցն յաղագս սիրելոյ է զմիմեանս մարդկան, վասն այնորիկ իրաւունս համարեցան, որք Հոգւովն աւրինադրեցին զաւտարացեալսն ի միմեանս միանալ սիրով ամուսնութեանն կապակցութեամբ, իսկ զմերձաւորսն արեամբ՝ բաւական վարկան համազգակցութեամբն միայն ունել զհաղորդութիւն սիրոյ առ իրեարս:

Եւ այս է առաջին պատճառ ոչ տալոյ թոյլ համացելիցն ամուսնութեան, են եւ այլք յոլովք, զորս իմաստնոցն թողաք քննել:

Եւ արդ, որ այսպիսի ընտրութեամբ ըստ աւրինացն Աստուծոյ լինիցի պսակն, որպէս եւ գրեցաք, մի՛ յայլում ժամու դիցէ զայն քահանայն, բայց յառաւատէ աւուրն մինչ ցժամ ճաշոյն, եւ կերեալ եւ արբեալ զոք մի՛ թողուցուք յեկեղեցին, եւ մի՛ յանառակ կանանց կամ յարանց, որ յայլում ժամու չեն արժանի եկեղեցւոյ, զի մի՛ պղծեսցի նոքաւք տաճարն Աստուծոյ, եւ աղտեղասցի պսակն աւրհնութեան:

Եւ ի ժամ կատարելոյ զսուրբ պսակն՝ երգ գուսանացն լռեալ դադարեսցեն մինչեւ ելցեն յեկեղեցւոյն, զի մի՛ դիւական երգն խառնեսցի ընդ աստուածային երգոցն:

Եւ ի բուն բարեկենդանի աւրէ սկսեալ մինչեւ ցկատարումն պահոց շաբաթուն, որ յետ Պենտեկոստէին է, մի՛ ոք ի քահանայից տգիտութեամբ պսակ դիցէ ումեք, եւ ոչ յամենայն կիւրակէս տարւոյն, որպէս հաստատեցին կանոնաւ սուրբ հարքն առաջինք: Քանզի պահոց քառասնորդացն աւուրք սգոյ եւ տրտմութեան է եւ խորհուրդ շարշարանաց Տեառն եւ ոչ գինարբութեան եւ ուրախութեան հարսանեաց, իսկ յինունքն եւ կիւրակէքն ունին զաւրինակ երկնաւոր փեսային Քրիստոսի հարսանեաց եւ հարսին եկեղեցւոյ, որ լինելոց է ի հանդերձեալ աշխարհին, յորժամ խառնեալ միանան

ազգ արդարոց մարդկան ընդ ինն դասս հրեշտակաց, զոր եւ անուն իսկ աւուրցդ յայտ առնէ յինունք վերակոչելով, որով եւ զհաւատացեալս ամենայն մանկունս առազաստի հարսանեաց անուանեաց Տէրն, որոց հրամայէ ոչ պահել որչափ զփեսայն ընդ ինքեանս ունիցին, որ են աւուրք յարութեան նորա, մինչեւ ի վերանալ նորին յերկինս⁹⁰։ Վասն այսր պատճառի ոչ պատշաճ համարեցան հարքն սուրբք ի հոգեւոր հարսանեացն արինակի աւուրսն, յորում ասացաւ ի Տեառնէ ոչ արանց կանայս առնել եւ ոչ կանայք արանց լինել, զմարմնականս զայս կատարել հարսանիս, որ է ախտաւոր եւ ծննդական, եւ որոց ի հարսանիսն երթիցեն քահանայք. Զայս խրատ պատուիրանի աւանդեմք <...>։

<...>⁹¹ Պահեսցեն եւ հրամայեալ արէնսն ի Տեառնէ, որ յաղագս առն եւ կնոջ անբաժանելի զուգաւորութեան, զի բաց ի բանէ պոռնկութեան եւ որ այլ եւս են ի կանոնս սուրբ հարցն գրեալ պատճառք, այլովք իւրք մի՛ արասցէ բաժինս, որպէս լսեմք զոմանց յեպիսկոպոսաց Արեւելից, զի արհամարհելով զարէնս Աստուծոյ՝ բաժանեն անխտրաբար սակս սակաւ ինչ մամոնայի, զի թէ որ արձակէ զկին իւր եւ արասցէ այլ՝ շնայ, ըստ բանին Քրիստոսի, ապա եւ արձակեալն ընդ նմին, զոր արձակեաց՝ շնութեան մեղաւքն պատժիցի<...>։

Մի՛ ոք ի քահանայից ի բռնութենէ բռնաւորաց առանց կամաց առն եւ կնոջն պսակ դիցէ, որպէս լսեմք ի կողմանս Հայաստանեայց լինել, զի պսակն այն անհաստատ է եւ լուծանելի եւ պսակադիրքն՝ ոչ առանց պատժոց <...>։

ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ, ԵՓՐԵՄ ՎԱՐԴԱՊԵՏՆԵՐ

<...>⁹² Ասացաւ, ասէ, եթէ արձակիցէ զկին իւր տացէ նմա թուղթ ապահարզանի (Մատթ. Ե 31).

Ոչ վայրապար հրամայէին առնել արէնք, այլ զի մի՛ իշխանութիւն⁹³ լինիցի կնոջն ի նոյն այրն դառնալ, եւ եթէ զայս այսպէս չէր

⁹⁰ Տողերը քաղուած են Անանիա Նարեկացուց. Տես աստ։

⁹¹ «Նորին տեառն Ներսիսի սուրբ կաթողիկոսի եւ տիեզերալոյս վարդապետի գիր շրջաբերական առաքեալ ի կողմանս Արեւելից ի Կարս...». տես Թուղթ ընդհանրական, էջ 304։

⁹² Քաղուած է ս. Ներսէս Շնորհալու աշակերտների՝ Արիստակեսի ու Եփրեմի՝ Մատթէի Ավետարանի խմբագիր մեկնութիւնից. ՄՄ, ձեռ. 5155,թ. 93աբ

⁹³ Զեռ. ի շնութիւն

հրամայեալ, բազում անխտիր խորհուրդք լինէին, եւ միշտ զմիմեանց կանայս յափշտակէին ամենեքեան, յայտնի իսկ յանապազ շնութիւնք գործէին: Վասն որոյ ոչ ի սակաւ ինչ միսիթարութիւն հրամայեցաւ զգիրն ապահարզանի տալ: Եւ այս վասն այլոց մեծամեծ չարեաց լինէր, զի եթէ հրամայեալ էր արինացն զատելի կինն ի տան ունել, սպանանէր այր զկինն, զոր ունէր: Քանզի այնպէս յանդուգն էր հրէիցն ազգ, որ եւ ոչ յորդիս խնայէին եւ ոչ ի մարգարէս, թող թէ՛ ի կանայս: Վասն այնորիկ զփոքրն թողացուցանէ, զի զմեծ վնասն խափանեսցէ.

Որ արձակէ զկին իւր, նա տա նմա շնալ, և որն զարձակեալն առնէ, շնայ (Ե. 32).

Զի մին թէպէտ եւ այլ կին ոչ առնուցու, այնու առնէ զանձն պատժապարտ, զի շնալ ետ կնոջն ի հանելն: Եւ միւս զայլու հանեալն առնլով եղեւ շնացող: Եւ զայս մի՛ ինչ զմտաւ ածիցես, թէ նա եհան, եւ ես կին առնիցեմ, չեն ինչ բանք, զի թէպէտ նա եհան, սակայն նորա կին է, որ եհանն: Իսկ ասելովն, թէ՛ «որ զարձակեալն առնէ, շնայ»՝ ակամայ եւ զկինն ածէ ի զգաստութիւն, եւ յամենեցունց խնու զճանապարհս նորա: Եւ զի ուսանիցիս, թէ ամենայն հարկաւ յայնր անուն, յորում ի սկզբանէն բաժին տուաւ նմա պարտ է նստել, եւ կամ թէ ի նմանէն վրիպել եւ յայլ ումեքէ պատսպարան չգտանել, ի հարկէ այնուհետեւ յանձն առնուլ իւրում ամուսնին եւեթ սկել: Իսկ ասելովն, թէ՛ «առանց բանի պոռնկութեան» ցուցանէ եւ յայտ առնէ զպատճառս արձակելոյն եւ շարձակելոյն <...>:

ՍԱՐԳԻՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ

<...>⁹⁴ Սոյնպէս և կանայք հնազանդ լինել արանց իւրեանց (Ա. Պետ. Գ 1).

Ի բազում ինչ իրս պիտանացու է կնոջ հնազանդութիւն առ այրն. նախ ըստ կարգի ստեղծմանն Աստուծոյ յառաջ զայրն ստեղծանել եւ ապա երկրորդ ստեղծուած յառնէն ստեղծանել զկինն: Արդ, երկրորդին պարտ եւ արժան է ի հնազանդութեան կալ առաջնոյն եւ ապա, ըստ դատապարտութեան արինակի «Առ այր քո, ասէ, դարձ քո, եւ նա տիրեսցէ քեզ» (Մենդ. Գ 16), եւ այսու առաւել եւս պարտի կալ ի հնազանդութեան: Բայց հնազանդութիւն կամ ըստ ծա-

⁹⁴ Տե՛ս Սարգիս Շնորհալի, Մեկնութիւն եօթանց թղթոց Կաթողիկեայց, Կ. Պոլիս, 1826, էջ 290-293

ռայիցն արինակի ասէ եւ կամ թէ եւս առաւել բարձրագոյն քան զնոցայն: Վասն զի ծառայութեան հնազանդութիւնս մարդկային բնութիւնս արինադրեաց, թէպէտ եւ յետոյ առաքինութիւն եղեւ եւ աստուածային պատուիրան, իսկ զկնոջն առ այրն հնազանդութիւն նոյն ինքն ամենեցուն Տէրն արինադրեաց. «Առ այր քո դարձ քո, ասէ, եւ նա տիրեսցէ քեզ» (Ծննդ. Գ 16): Տեսանէս զկերպարանս հնազանդութեան, տեսանէս զկապանս անխզելիս եղեալ ի վերայ կնոջն: Նմին իրի եւ սա ի նոյն միտս յարեալ ասէ. Այնպէս և կանայք հնազանդ լինել արանց իւրեանց: Այսինքն՝ ըստ արինադրութեան Աստուծոյ պարտ եւ արժան է ունել առ նոսա զհակառակութիւն. մի՛ ստամբակել, մի՛ խակութիւնս ինչ կամ ատելութիւնս առ այրն ցուցանել, այլ իբրեւ գլխոյ եւ կամ իբրեւ Տեառն կալ ի հնազանդութիւն: Զայսոսիկ եւ Պաւլոս յաւելուածով ասէ, կանայք հնազանդ լինիցին արանց իւրեանց յամենայնի իբրեւ Տեառն, զի այր է գլուխ կնոջ որպէս եւ Քրիստոս գլուխ է եկեղեցւոյ, եւ ինքն է փրկիչ ամենայն մարմնոյ, այլ որպէս եկեղեցի հնազանդ է Քրիստոսի, նոյնպէս եւ կանայք՝ իւրեանց արանց:

Տեսնը զպատկառելի արինակն եւ զառաւել զարմացման արժանաւոր հնազանդութիւն կանանց առ արս իւրեանց ի Քրիստոս եւ եկեղեցի: Եւ էր վասն այնպիսի հնազանդութիւնս պահանջեն ի կանանց եւ Աստուած եւ առաքեալք նորա: Վասն զի անհնարին յանդուզն է ազգ կանանց առ հեշտութիւնս եւ առ զարդարանս եւ առ ամենայն վատթարութիւնս անարգելս. Վասն զի կին դառն մորիկ տան խռովութիւն առն, տրտմութիւն ընտանեաց: Եւ մանաւանդ ի պակասել ախորժակացն ի հպտանսն եւ ի զարդարանսն եւ յայլ ամենայն պշրանսն, որքան եւ տրտում դէմս ցուցանէ, երգիծանէ զայրն, բամբասէ, կնատեաց եւ վատթարազգի կարդայ եւ յայլս այնպիսի անբերելի այրատութիւնս այրատանայ, եւ հնազանդի առնն:

Զայսոսիկ տիրապէս տեսեալ իմաստունն Սողոմոն նմանագոյնս բարբառեցաւ ի դէմս կանանց. «Հայեցայ, ասէ, յամենայն արս, եւ ի հազարաց զմի ոք տեսի հաւատարիմ, հայեցայ եւ յամենայն կանայս, եւ զմի ոք ոչ տեսի հաւատարիմ» (Ժող. և 29): Իսկ մարգարէն Նսայի երկայնագոյնս ձաղէ զպշրանս նոցա եւ զքարշել ստորոտիցն եւ հենգնեալ յանդիմանէ զգունակ գունակ հանդերձս նոցա, եւ զկաքաւել ոտիցն, եւ զմեղմեխանս աշացն եւ զայլ ամենայն լկտութեան եւ անհնազանդութեան կերպարանս:

Զի եթէ իցեն, ասէ, նոքա ապստամբք ի բանէ անտի, յաղագս կանանց գնացից: Այսպէս թուին ասացեալքս բազմաց, եթէ ի դէմս կանանց խաւսեցաւ զբանն ապստամբութեան: Եւ անտի առնուն զկարծիսն՝ յասելն յաղագս կանանց գնացից, իբրու թէ զայրատութիւնս նոցա նշանակէ բանիւն, եւ զհեշտութիւնս, եւ զամենայն ախտաւոր հտպտանսն: Բայց այսոքիկ ինձ ոչ թուին ի ճշմարտութենէ անտի լինել. Վասն զի զկանայսն խրատէ հնազանդ լինել արանցն իբրեւ տեառն եւ գլխոյ, եւ պահանջէ ի նոցանէ առաքինութիւնս որպէս վայել է կանանց զգաստից եւ պիտանեաց յամենայն իրս եւ յամենայն բանս այնպէս վարել առ արսն որպէս աստուածպաշտութեան բան պահանջէ ի նոցանէ առաքինութիւնս, եւ հնազանդ լինել արանցն՝ ոչ միայն աստուածապաշտիցն եւ առաքինութեամբ զարդարելոցն, այլ եւ անհաւատիցն եւ պազշտելոցն եւ որ ապստամբք եղեն ի բանէն: Բան զհաւատոյն ասէ, եւ որ ինչ ըստ հաւատոյն առաքինութիւնք եւ բարեկարգութիւնք կատարին:

Արդ, վասն զի ասաց՝ կանանց հնազանդ լինել արանց. Զի մի՞ ոք կին պատճառեսցէ՝ անհաւատ եւ աներկիւղ առն ի հնազանդութեան կալ, որ ոչ տացէ նմա տեղի, ըստ կրանից աստուածապաշտութեան վարիլ առ անկողինսն, եւ յայլ կարգս քրիստոնէութեան ի տանս տերունականս եւ կամ յայլ ուխտադրութեան աւուրս ասացեալս ի Պաւլոսէ:

Նմին իրի ասաց. Զի եթէ իցեն նոքա ապստամբք ի բանէ անտի, յաղագս կանանց գնացից: Զոր ինչ միանգամ վերագոյնն ծառայիցն հրամայեաց տերանցն հնազանդ լինել (ոչ միայն բարերարացն եւ հեզոց, այլ եւ կամակորացն: Նմանապէս եւ կանանցն պատուիրէ արանցն հնազանդ լինել) ոչ միայն երկիւղածացն եւ աստուածապաշտութեամբ զարդարելոցն, այլ եւ անհաւատիցն եւ պազշտելոցն եւ ապստամբիցն ի բանէն ճշմարտութեան: Եւ նմա կամ իցէ բնակել ընդ կնոջն քրիստոնէի, մի թողցէ զնա, ըստ առաքելական խրատուն, եթէ՝ «Սուրբ է կինն անհաւատ արամբն» (Ա. Կորնթ. է 14), ապա եթէ անհաւատն մեկնեսցի, զի ի խաղաղութիւն կոչեաց զմեզ Աստուած, զի ոչ հարկ ի վերայ կայ եղբաւրն կամ քեռն յայնպիսի իրս: Այսորիկ աղագաւ ասաց. Զի եթէ իցեն նոքա ապստամբք ի բանէ անտի: Այսինքն՝ անհաւան եւ հակառակող առ պարկեշտ գնացս քրիստոնէութեան, եւ հեթանոսակիր ցանկութեամբքն վարի անծտրութեամբ առ ամուսնութիւն. Մի՛, ասէ անհնազանդութիւն ցուցանել առ նա, եւ մի ելանել ի նմանէ ի պատճառս պարկեշ-

տութեան, այլ բարեկարգութեամբ ընդ նմա կալով, համեստ գնացիւք շահել զնորա փրկութիւն: Սորին վասն ի սոյն յարեալ ասէ. Եւ առանց բանին իսկ շահեսցին՝ տեսանելով զձեր բարւոք գնացս: Թէպէտ եւ նոքա ապստամբք իցեն յերկնաւոր իմաստութենէն, այլ իբրեւ տեսանիցեն զձեզ, զի ըստ քրիստոնէութեան եւ գործքն վկայեսցեն, եւ ըստ բանիցն եւ արդիւնքն ի գլուխ ելանիցեն, եւ ոչինչ ի հակառակացն, որպէս կարծէին, տեսանիցեն ինչ ի ձեզ. Լկտի ծաղր եւ կամ պոռնկական երգք, կամ այրատք հայեցուածք կամ յայլ ինչ ի սոյնպիսեացս անվայելուչ կերպարանաց, այլ բարս ցածունս, գնացս պարկեշտս, հայեցուածս ողջախոհս, պատկառանաւք կալ առ նոսա եւ առ աւտարսն, բանս խրատականս յաճախեալ առ նոսա սակս ուղիղ հաւատոյն խոստովանութեան: Զայսոսիկ տեսանելով ի ձեզ և առանց բանին իսկ մեծապէս շահեսցին:

Թուի ինձ այս այն է, զոր Պաւղոս այլով բանիւ եւս լուսաւորագոյնս ասէ. Զի՞ գիտես կին դու, եթէ զայր քո ապրեցուցանիցես ընդ նմա կալովն, թէպէտ եւ անհաւատ է եւ ստամբակ, ի նմանէ ոչ բաժանելովն: Իբրեւ ասաց, եթէ պարկեշտ գնացիւքն շահել կանանց զարանցն զփրկութիւն, ապա եւ զկերպարանս պարկեշտութեան ի դէմս ածէ [նոցա] եւ հրաժարեցսուցանէ յամենայն նիւթական զարդարանաց, որ ի պայծառութենէ ականց պատուականաց, եւ յոսկւոյ ընդ մարգարտոյ յեռելոյ եւ յայլոց գունակ գունակ զարդարանաց: Եւ ուսուցանէ, եթէ ոչ վայելէ կնոջ քրիստոնէի եւ յուսացելոյ յԱստուած ընդ այնպիսի պշրանս գալ, եւ այնպիսի պոռնկական կերպարանս զգենուլ, որ անհաւատիցն վայելէ, եւ զամենեցուն զյայրատացն զաշնս յինքն դարձուցանել՝ ունելով բանին այսպէս.

Որոց լինիցի ոչ արտաքուստ հիւսիւք և ոսկեհոտ ծամակալաւք, կամ պաճուճեալ զգեստուք զարդ.

Ամենայն աւրինակաւ ճշտիւ վարս պահանջէ ի կանանցն երկիւղածութեան եւ աստուածաշատութեան, եւ զգտեալսն ի մարդկանէ զանազան արուեստս գեղեցկութեան, հակառակ բնական պատկերին եւ գունոյն, զոր Աստուած ստեղծ [ի բացէ ընկենուլ եւ ոչ ունիլ բնաւ] այս ի հիւսս գլխոյն եւ յոսկեհոտ ծամակալս, ի սնգոյրս եւ ի ծարիրս եւ ի բազմագունակ հանդերձս պայծառս, զարէն բոզիցն [կերպարանաց], որ ի կապելայս նստին ի գայթակղութիւն տեսողացն, եւ յայրատ երիտասարդացն, եւ այնպիսի տգեղ կերպարանաւք զամենեսեան առ ինքեանս ի նշաւակութիւնս ձգեն: Եւ են նոքա իբրեւ զարմացեալ դեւս, եւ որք ընդ նոսա խառնակին՝ ոչ

իբրեւ ընդ կանայս, այլ իբրեւ ընդ դեւս գտաւոյս զամենայն անաւ-
րէնութիւնս:

Ջայսպիսի լիտի կերպարանս կանանց եւ սուրբն Եսայիաս բամբասէ «զմեհեւանդս նոցա ասէ եւ զծամակալս, եւ զառտնին արկանելին, եւ զերեւելի լակոնացին, զբեհեզն եւ զծիրանին, եւ զշղարշատեռն, եւ զերկնագոյնն» (Ես. Գ 20), եւ զայլ ամենայն զանվայելուչ կերպարանս:

Արդ, յայսցանէ յամենեցունց հրաժարեցուցանէ երանելիս Պետրոս զկանայս, որ զաստուածպաշտութենէ բուռն հարեալ են, եւ զայլ իմն զարդս անձին, որ աստուածայինն է, ուսուցանէ նոցա: Եւ զգեղ երեսաց եւ զմրազարդ յանից եւ զկարմրութիւն շրթանց եւ զզարդ պարանոցի ոչ որ զբնական գոյն երեսացն խափանէ խանգարելով, այլ որ զբնական պատկեր սկզբնատպին ծաղկեցուցանէ, եւ որ ի հիւսս գլխոյն եւ յոսկէհուռ ծամակալս եւ ի պաճուճեալ հանդերձս ասէ՝ ունել զնազելի գնացս, որովք զայրն շահեսցէ <...>:

ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻ

<....>⁹⁵ Կին ժրագլուխ եթէ գտանիցի՝ պատուականագոյն է այնպիսին քան զականս պատուականս (Առակ. ԼԱ. 10). Եցոյց նախ միանգամ եւ երկիցս զդաժան կանանցն ճանապարհս, եւ խրատեաց խորշել յայնպիսեացն: Այժմ ի մէջ առնու զառաքինութիւն կնոջն եւ զբարեզարդութիւնն, զի ամենայն ինչ մեր ի շարն որոշի եւ ի բարին ոչ ըստ բնութեան, այլ ըստ անձնիշխան կամաց, քանզի որ բարի է, կարող է շար փոփոխել եւ որ շար՝ կարող է՝ բարի: Վասն զի մի սկիզբն է արարչութեան եւ ոչ երկուս, ըստ հերձուածող մարկիոնացւոցն: Արդ, բնութիւն կանաց մի է, սակայն ոմանք ինքնիշխան կամաւք շարացան եւ ոմանք ի բնական բարութիւն մնացեալ գովին պատուականութեամբ քան զքարինս, զի զքարինսն այրն ի զարդ կնոջ ստանայ: Եւ թէ կինն վարուքն անզարդ է, զի՞նչ աւգտի ի քարանցն եւ թէ զարդարուն՝ այն է նմին առաւել պաճուճանք քան զքարինսն եւ առն իւրում սիրելի:

Վստահ է ի նա սիրտ առն իւրո. այնպիսին յաւարաց երբէք ոչ կարաւտացի (ԼԱ. 11). Մեծ մխիթարութիւն է առն, յորժամ անկասկած լիցի ի կինն, ըստ երկուց. նախ՝ վասն անձին իւրոյ սրբութեան եւ ապա վասն տան շինութեան: Արդ, շար կինն ասէր ցանմիտ երի-

⁹⁵ Տե՛ս Ներսէս Լամբրոնացի, Մեկնութիւն Առակաց, ՄՄ, ձեռ. 1142,թ.197ա- 201ա

տասարդան, թէ այրն իմ առ զքսակ արծաթոյն եւ հեռացաւ, եկ եւ վայելեսցուք ի միմեանս: Իսկ բարի կիինն ազատ է յայս գայթակղութենէս: Յետ այսր վստահէ նա այրն շինել զտունն, եւ լնու կիինն, ասէ, զտունն այնքան բարեալք, որ չկարաւտանա, որ իւր այրն յաւարէ եւ յարտաքին շահէ, ինչս ամբարէ ի յարկն:

Գործակից է առն իւրում ամենայն բարեաց և կենաց և ոչ չարեաց (Լկ. 12). Ի բարին քաջալերէ զայրն, ի խաղաղութեան՝ առ դրացիսն, ի սէր՝ առ մերձաւորս, յողորմութիւն՝ առ աղքատս, յաղաւթս՝ առ Ասատուած, եւ ի շար կամաց խորշեցուցանէ:

Գտնալ ասր և կտաւ, արար անայթս պիտանիս ձեռաք իւրովք, և եղև իբրև գնաւ շահաբեր (Լկ. 13). Ասի եւ կտաւ, զոր զգենուն Միշերկրեայքս յարեւմտից եւ յեգիպտոսէ, աստ նաւուք գայ: Արդ, այս կիինս յայս նաւացս անկարաւտ պահէ զայրն, զի զանգործ ասրն, որ յոչխարաց գործեաց եւ զկտաւն ի զանազան ազգս կերպասուց յաւրինեաց՝ լնուլ զպէտս որդւոցն եւ ծառայիցն, եւ հանգոյն եղեւ նաւուցն, որք գան յարեւմտից եւ այսպիսի բեռամբք:

Ի հեռաստանէ ժողովէ իւր գանձս, յառնէ ընդ արշալոյսս և տայ կերակուր ընտանեաց և գործնաժշտաց (Լկ. 14-15): Ժողովէ ի հեռաստանէ վաճառաշահութեամբ, քանզի գործ տանն հանէ ի վաճառ, եւ զգանձս գնողացն սեպհականէ, յառնէ ասէ ի կերակրել զընտանիսն առաւաւտուն, զի մի, յորժամ ի գործսն յղեսցէ, հակառակեսցին, թէ քաղցնուն: Արդ, բարեկարգէ, զի արանցն, որք յարտաքին գործն են, յերկրագործութիւն, ի հաւտսն, ի բեռնակիրսն, նոցա կերակուր տա, եւ արտաքս յղէ յառաւաւտն, եւ նաժշտացն, որք ի տանն են, գործ տայ՝ վաստակել մինչեւ ի դէպ ժամ կերակրոյն:

Տեսանէ զանդ գեղեցիկ և գնէ գնա, և ի պտղոյ ձեռաց իւրոց տնկէ զերկիր (Լկ. 16): Ոչ միայն ի տնարարութիւն, այլ եւ յարտաքին գործս ձեռն ձգէ, որ առնն է եւ ոչ կնոջ, սակայն նա առատանա շինութեամբ, եւ գնէ անդաստան ի ձեռակերտէ իւրմէ, եւ տնկէ այգիս եւ ձիթենիս եւ այլ մրգաբերս:

Զգաւտի ածեալ հաստատութեամբ ընդ մէջ իւր, մխեաց զբազուկս իւր ի գործ, և ճաշկեաց զի քաղցր է գործել, և ոչ շիջանի ճրագ ի նմանէ զամենայն գիշերս (Լկ. 17-18). Գաւտեւորեալն արութեան եւ գործոյ է նշանակ, որպէս այն, զոր ասէ. «Գաւտի ընդ մէջ ածեալ պաշտեա զիս» (Ղուկ. Ժէ 8): Այսպէս եւ սա: Ոչ հեղգ եւ ծոյլ դնի ի փափկութիւն մահճաց եւ միայն զայլոց գործս սահմանէ բանիւ, այլ եւ ինքն միսի ի գործակցութիւն ընտանեացն, եւ ճաշակէ

ի քաղցրութենէ գործոյն, զի է առողջութիւն մարմնոյն աշխատութիւն եւ քաջալերութիւն ընտանեացն իւր գործակցելն: Եւ զայս ոչ միայն յաւրն, այլ եւ՝ գիշերն, զի կանանց գործ որպէս ցերեկ նոյնպէս գիշերն կատարի՝ մանել ասոր եւ կտաւ եւ այլ այսպիսիս:

Ջձեռն իւր ձգեաց յաւգուտ և զմատունս անձանձրոյթ տա ի լոյս⁹⁶ (ԼԱ. 19). Ձեռքն ոչ ձգի դատարկ, այլ յաւգտակարս վաստակս՝ յոստայնանգութիւն, ի կտաւամանութիւն, եւ մատունքն անձանձրոյթ սպասաւորութեամբ ճրագացն ի գիշերն աշխատի:

Ջձեռն իւր ընդարձակեաց աղքատաց և կարկառ պտուղ տնանգի (ԼԱ. 20): Այս է կատարեալ բարիք, զի ոչ միայն մարմնականին զկնի փութայ, այլ եւ հոգեւորն ուղղէ ողորմութեամբ առ աղքատս, յորս ձգէ զձեռս տրիւք, եւ կերակրէ, եւ զգեցուցանէ զաղքատս եւ զտնանկս, որպիսի էր Տաբիթայն, զորս մաղթանաւք կերակրեալ աղքատացն յարոյց առաքեալն Պետրոս (տէն Գործք Թ 32-43):

Ոչ ինչ հոգայ ի տանէ կողմանէ այր նորա, յորժամ ուրեք յամիցէ, զի ամենեքին, որ զնովաւ են, զգեցեալ են կրկին պատմութեանս (ԼԱ. 21).

Այրն զնայ, կամ ի հեծելազաւրս թագաւորաց, կամ ի վաճառս քաղաքաց, կամ ի հրեշտակութիւն իշխանաց, եւ ունելով զկնոջն իմաստութիւն տնաւրէն՝ անհոգութեամբ կա յաւտարութիւն եւ մեծաւ հանգստեամբ գիտելով, թէ իմաստութիւն կնոջն, զորս ընդ ձեռամբ իմով կրկին սգեստիւք անկարաւտ պահէ:

Արար առն իւրում բեռեզս և ծիրանիս և անձին իւրում արկանելիս (ԼԱ. 22): Այս է սեփհական գործ կնոջ՝ մանել եւ ներկել ի զանազան որակս գունոց, նա պատրաստեաց առն զծիրանի քղամիթն եւ մետաքս, որ է թագաւորական գոյն, եւ այսու պաճուճեալ շքեղաշուք եւ անպատկառ առնէ զնա ի մէջ համապատիւ մարդկանն: Նոյնպէս եւ իւր նիւթէ սգեստս պատշաճաւորս, եւ ոչ ծանրանայ առն զնել եւ բերել:

Երևելի է ի դրունս այր նորա, յորժամ նստիցի ի մէջ ժողովրդեան ի մէջ ծերոց և բնակչաց երկրի (ԼԱ. 23). Նախ եւ առ ձեռն զմարդ երեւելի սգեստուցն զարդարանքն առնէ, եւ այսու յաչս տեսողացն, թագաւորք եւ իշխանք որոշին ի հասարակաց մարդկանէ: Արդ, զսա սգեցոյց բեհեզս սպիտակ եւ բարակ եւ ծիրանի թագաւորական ի վերոյ, եւ առաքեաց յատեան քաղաքին: Վասն այսոր ի

⁹⁶ Ընկալլալ բնագրում. «իլոյ»

նստելն ընդ ծերոց ժողովս եւ ընդ նախաթոռոց երեւելի լինի տեսողաց, եւ պաճուճանաւք սգեստուցն ամենեսեան ի նա ակնարկեն եւ զառաջին պատիւն առնու շքեղութեամբ սգեստուցն առանց բարուցն գիտութեան: Ապա թէ եւ ի բանս գտանեն զնա իմաստուն հաստատութեամբ մեծարի:

Կտաւս արար և վաճառեաց արկանելիս արար քանանացոց (ԼԱ. 24): Ոչ թէ զառն պէտս եւ զընտանեացն ելից եւ եթ գործով կտաւոցն, այլ զառաւելն ի վաճառ բերէ, եւ զոր ոչն ունի զգանձս այնու ամբարէ: Իսկ քանանացոց արկանելիքն յիշատակին, զի սոքա սահմանակիցք էին իսրայէլացոցն, եւ ատար պատահէր ձեւս զգեստուց սոցա ի նոցանէն ցուցանէ, թէ ի պէտս շահավաճառութեան եւ զայն կտաւս գործեաց, որ քանանացոցն է արկանելիք, զի գնեսցեն նոքա յաւժարութեամբ, եւ մի՛ յապաղեսցի վաճառ ձեռակերտին իւրոյ:

Ջրերան իւր երաց չափով և իմաստութեամբ, և կարգ եղ լեզուի իւրում (ԼԱ. 25): Այս է կատարեալ գովութիւն, զի ոչ միայն վաստակասէր է եւ շահաբեր, այլ եւ իմաստասէր, որ սակաւուց է ոչ յանցանելն բանիւ, մանաւանդ ի կանանց ազգն: Սա ունի եւ զայս շնորհ, զի ոչ է շուտափոյթ ի խաւսս, այլ լուեալ յԱստուծոյ արիւնացն, թէ ծանր է բանին սխալանքն, չափով բարբառի զիմաստուն խաւսս եւ կարգով խրատեալ յառաքելոյ, որ ասէ՝ «ոչ ճոխաբան լինել քան զայր մարդ, այլ ի լուութեան կալ» (Ա. Տիմ. Բ. 12):

Ջաւրութիւն և մեծավայելչութիւն զգեցաւ, և ուրախ եղև յաւուրս յետինս (ԼԱ. 26) Աստ գաւրութիւն թէ ոչ զմարմնոյն կոշել, այլ՝ զմտացն, զի յողորմածութենէն, յերկասիրութենէն, ի բանիցն չափաւորութենէ զաւրացաւ հոգի նորա, եւ վայելչացեալ պայծառացաւ առաքինութեամբն, որով եւ ուրախ եղև յաւուրս յետինս, զի լրման առաքինութեան հետեւի ուրախութիւն, եւ կամ ուրախ լինի ի հանդերձեալ աւուրն, ուր ամենայն բարեաց գործիցէ հատուցումն:

Պարկեշտ են ճանապարհ տան նորա և հաց դատարկութեան ոչ եկեր (ԼԱ. 27): Ոչ ընթանան, ասէ, ի յարկս տան նորա լկտի կանայք կամ շոգմոզք, կամ բոզք, որք զճանապարհն ոտիւք իւրեանց աղտեղեցան, այլ՝ համեստքն եւ հեզքն, եւ ի նոցանէ շաւղացն է պարկեշտ ճանապարհն, եւ հաց դատարկութեան, ասէ, ոչ եկեր, այսինքն՝ դատարկութեամբ առանց աւուրն գործոյ ոչ կերակրեցաւ, այլ վաստակովն եւ աշխատութեամբն համեղացուցանէ զաւրջատարէ ճաշակումն կերակրոցն:

Եւ ողորմածութիւնք նորա կանգնեցին զորդիս նորա և մեծացուցին (ԼԱ. 28): Այս է կատարեալ շնորհ, զի ի բարեգործութենէ իւրմէ խնամքն Աստուծոյ գթայ որդիս նորա, եւ կանգնէ, եւ անկարաւտ պահէ, որպէս ասէր առ Սաղոմոն. «Եթէ ոչ էր վասն իմ եւ վասն Դաւթի ծառայի իմում՝ պատառէի յաւուրս քո զթագաւորութիւնդ» (Գ. Թագ. ԺԱ. 11-12): Նոյնպէս եւ մանգունքն աղաւթէին վասն Աբրահամու սիրելոյ քո եւ Իսահակայ ծառայի եւ Յակոբայ ընտրելոյ գթա ի մեզ: Այսպէս սորա բարեգործութեան սերմնն ետ որդոց իւրոց զպտուղն, եւ ըստ շնորհին Աստուծոյ կանգնեցան եւ մեծացան:

Եւ այր նորա գովէ զնա և ասէ (ԼԱ. 28). Այրն գովէ զնա ոչ ըստ բղջախոհ կամաց եւ ոչ ըստ անբան ցանկութեան, որով սովոր են արք զգեղ կանանց գովել, այլ սա տայ զնորին գովութիւն, որով զեկավարէ տանն իւրոյ, եւ անխռով անցանէ ընդ աշխարհական ծովս:

Բագում դստերք ստացան մեծութիւն, բագումք արարին զարութիւն, բայց դու առաւել եղեր, և զանցուցեր զամենքումք (ԼԱ. 29). Լուր, ասէ, ո՞վ կին եւ ծանիր, զի բագում մեծատանց զաւակք եւ յազնուական ազգէ դստերք թագաւորաց եւ իշխանաց ստացան մեծութիւն տանց եւ զաւրաց անհանճարով եւ աստուածպաշտութեամբ, բայց դու քան զնոսին առաւել գտար եւ անթերի կատարմամբ յերկիւղածութիւն, ի տնարարութիւն ի բանից չափ յողորմածութիւն գերազանց գտար նոսա, զի նոքա զմինն ի քոոցդ կամ զերկուսն ստացան տնարարք, որք եղեն, չզաւրեցին լինել առաքինիք, եւ առաքինիքն հեղգացան ի տնարարութիւն: Դու հոգոյ եւ մարմնոյ կատարմամբ առաւել եւ գերազանց գտար քան զամենեսեան զնոսա:

Սուտ հաճութիւնք և ընդունայն գեղ կնոջ ոչ գո ի քեզ (ԼԱ. 30ա): Սուտ հաճութիւն է մարմնոյն պայծառութիւն եւ ունայն գեղ, քան զի արդարեւ սուտ է մարմինն եւ նորին վայելչութիւն, ըստ Երզոյն, «շնչէ ի նմա հողմն մահուն, ոչ է եւ ոչ եւս երեւի» (Սղմ. ՃԲ. 16), եւ սուտ է, զի որպէս սուտ խաւսքն բանն պաճոյճ է եւ գործքն՝ անպտուղ, այսպէս եւ գեղն արտաքին սուտ տհաճութիւն է, զի ծաղկաւք եւ երանգաւք նկարի ի կինն, եւ ներքինն անվաւ երեւի, այս, ասէ, ի քեզ ոչ երեւի, զի դու հաճոյ ես հոգոյդ արութեամբդ եւ տնարարութեամբդ եւ երկասիրութեամբդ:

Ջի կինն իմաստուն և բարեպաշտան արիւնեսցի (ԼԱ. 30բ). Կին, ասէ, ոչ աւրհնի, որոյ մարմնոյն որակութիւն պատահեաց գեղազարդ, զի այս ոչ է իւր վաստակ, այլ արարչին շնորհ, այլ աւրհնի կին, որ իբր զքեզ է, որ զիմաստութենէ բուռն հարեր եւ տնարար

եղեր, եւ զողորմածութենէ եւ զհամեստութենէ եւ առ Աստուած այսու բարեպաշտիս քեզ եւ որ իբր զքեզդ են պատշաճի արհնութիւն յԱստուծոյ եւ ի մարդկանէ գովութիւն:

Ջերկիւղաժս Տեառն գովեսցէ նա, տուք նմա ի պտղոյ շրթանց նորա, և գովեսցի ի դրունս այր նորա (ԼԱ. 31). Սա ասէ ոչ թէ միայն զանձն իւր բարեկարգութեամբն տայ այլոց ի գովութիւն, ըստ որում ասաց թէ բարեպաշտութեամբն արհնի, այլ եւ ինքն աննախանձ կամաւք զամենեսեան, զոր տեսանէ երկիւղիւն Աստուծոյ զարդարեալս, բարեհամբաւէ եւ գովէ, բերկրեալ ընդ նոցին բարեպաշտութիւն եւ ոչ նախանձեալ: Արդ, եւ դուք երկիւղածք Աստուծոյ, որք առէք զպտուղ շրթանց նորին զգովութիւն, դարձուցէք եւ տուք նմին զնոյնն, եւ ձեզ զնա գովել եւ բարեհամբաւել ընդ իւր եւ զիւր զլուխն, եւ զմարմնակիցն զայրն գովեսցէք ի դրունս քաղաքաց եւ ի հրապարակաս ատենից, որք այնպէս ուղղութեամբ պատշաճեցան միմեանց եւ բարեպաշտ գտան:

Ձի ճախք առն առաջի երեսաց իւրոց երթիցեն և աջողեսցին յաւիտեանս յաւիտենից (ԼԱ. 31). Ճանապարհ է կենցաղոյս ընթացք, յոր ուղղեկից է կինն իմաստուն առնն իւրոյ, եւ ոչ ստերիւրի ի նորին շաւղացն եւ ի կամացն, եւ այսպէս աջողի ի ներկայ յաւիտեանս եւ առ յապա: Քանզի որ երկու ճահս ունիցին այր եւ կին, հակառակք են: Թագաւորութիւն յանձն բաժանեալ եւ ոչ աջողին, իսկ սա իմաստուն կինս ոչ այսպէս, այլ հնազանդութեամբ եւ խոնարհութեամբ առաջի աշացն ունի զառն ճանապարհն եւ զհետ նորին գնա ըստ աստուածադիր արինացն եւ աջողի ի ներկայ յաւիտեանս ի տնարարութիւն եւ ի խաղաղութիւն եւ ի հանդերձեալ յաւիտեանն զպտուղ բարեգործութեան աստ ժառանգեն ի մասն վիճակի սրբոցն ի լոյսն հաւատոց:

Այս բանիցս, եթէ կամիցիս տալ ընդարձակ միտս՝ լայնացեալ հաի ի խորհուրդ եկեղեցոյ, զոր առաքեալ հարսն Քրիստոսի կոչեաց յասելն, «Խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ՝ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի» (Եփես. Ե 32): Հաի եւ ի յոգիս մեր իւրաքանչիւր այս ըստ նորին առաքելոյ: «Խաւեցայ զձեզ իբրեւ զկոյս մի սուրբ՝ յանդիման կացուցանել Քրիստոսի» (Բ. Կորնթ. ԺԱ. 2), քանզի կին ժրագլուխ է (Առակ. ԺԲ. 4), որ հարսնանայ Քրիստոսի՝ տեսական եւ գործնական առաքինութեամբն, եւ պատուական է քան զքարինս հեթանոսական հանճարոյն: Ի սորա ուղղութիւն ապաստան լինի Փեսայն իւր Քրիստոս, զի Աստուծոյ գործակից է յանձին աւգուտ եւ

յաւտարաց: Սա ինքն յանաւորութենէ բեհեզոյ հոգիական վարուց պարզութենէ եւ ի մարմնական ասույ ճգնութենէ ընծաէ Քրիստոսի զպտուղ առաքինութեան իբրեւ զնաւ շահաբեր ի մէջ կենցաղոյս ծփանաց: Որ եւ յառնէ ի նսեմութենէ մարմնական հոգոց, եւ տայ կերակուր մտաց զաղաւթսն եւ զխոկումն եւ գործ նաժշտացն, յայտ է, թէ՝ զգայարանացն զիւրաքանչիւրոցն ուղղութիւն: Յետ որոյ գնէ զանդաստան գեղեցիկ՝ զերկնից արքայութիւն սոքաւք, եւ տնկէ ի նմա զհաւատս իւր, զյոյս եւ զսէր: Եւ այսպէս զաւրացեալ արիանայ՝ գաւտեպնդեալ ի գործիականն, եւ նորին ճաշակմամբն պայծառանայ տեսողականն, եւ ոչ շիջանի ի նմա ճրագ խոկմանն, որ կերակրի յիւղոյ գործոյն, այլ յամենայն գիշեր կենցաղոյս հաի, եւ զվերինն տեսանէ, յետ որոյ ոչ մնայ առ ինքն քաղաքն եւ ճրագն լուցեալ, այլ ձգի յաւգուտ այլոց, եւ ապա ցուցաւ անձին իւրոյ զայլս լուսաւորէ, եւ զաղքատս ի հանճարոյ կերակրէ վարդապետական բանիւ, եւ Փեսայն նորա Քրիստոս զանձն արարեալ նմին զժողովուրդն ոչ հոգայ, զի զորս ուսուցանէ զգեցուցանէ կրկին զտեսողականն եւ զգործնականն: Սա ինքն յեկեղեցոյն, զոր մշակ է, արար Քրիստոսի Փեսաին իւրոյ բեհեզս՝ զկոյսս եւ ծիրանիս՝ զվկայսն, եւ եմուտ առաջի նորին այս արկանեւեաւքս <...>:

ՍԱՐԳԻՍ ԿՈՒՆԴ

<...>⁹⁷ Սոյնպէս կանանց հնազանդ լինել արանց իւրեանց (Ա. Պետ. Գ 1) իբր տեառն: Խրատէ առաքեալն զհաւատացեալսն ի Քրիստոս՝ կանայսն հնազանդ լինել արանց որպէս տերանց՝ ոչ բանիւք, այլ՝ գործովք փառաւորեսցեն զարսն՝ հնազանդ լինել Քրիստոսի՝ ճշմարիտ Տեառն, եւ պահել զամենայն պատուիրանս նորա, զի պաշտեսցին առանց բանի, որ յերկեղած կանանցն իցեն, զի որ բանիւ կամ գործով [ուսու]ցանէ զընկերն դարձուցանելով՝ շահեցաւ զեղբայրն կամ զքոյրն:

Ոկ. Եւ զայս եւս պարտ էր լսել. արանց սիրել պատուիրէ, կանանց՝ հնազանդել, զի ի սիրելոյն եւ կինն խնամօտ լինի, եւ ի հնազանդութեան կեան եւ այրն՝ հանդարտագոյն: Գիտասշիք, զի ի Տեառնէ առնոյք զհատուցումն, քանզի Քրիստոսի ծառայք էք⁹⁸: Զի

⁹⁷ Տե՛ս Կարգիս Կունդ, Մեկնութիւն Կաթողիկեայ թղթոց, աշխտ. Հ. Քյոսեյանի, Ս. Էջմիածին, 2003, էջ 84-86 ;

⁹⁸ Հմմտ. Մեկնութ. Եփես. '«Յովհաննու Ոսկեբերանի Կոստանդնուպալսի եպիս-

թէ իցեն նոքա ապստամբք ի բանէ անտի, յաղագս կանանց գնացից, եւ առանց բանին շահեսցին գիտել երկեղիւ զձեր պարկեշտ գնացս:

Աթ. Գիտել երկեղիւ զսրբութիւնն, այսինքն՝ զարդարել զանապական գնացս ձեր:

Ոկ. Ոմն իմաստուն յետ բազում երանութեան եղ եւ զայս. Կին յորժամ զարամբն գայցէ, որպէս Աստուած յառնելն արու եւ էգ արար, եւ կարի իսկ յորդեսէր ամուսնութեանն շատեղծ արտաքուստ զկինն, զի մի՛ իբր ընդ ոտ հայեսցի այրն⁹⁹:

Ոչ արտաքուստ հիւսիք ոսկեհոտն ծամակալիք կամ պաճուճեալ զգեստութ, այլ զծածուկ սրտին մարդն (3-4).

Աթ. Այլ զհոգին զարդիւք առաքինութեամբ, որպէս բանիւք եւ գործովք ուսոյց առաքեալն, զարդարեսցեն՝ ոչ մեղանշել, այլ զամենայն բարիս գործել, որպէս ասաց Տէր. «Որոց բարիս գործեալ է՝ յարութիւն կենաց եւ որոց չար արարեալ՝ յարութիւն դատաստանաց» (Յովհ. Ե 29): Եւ Դաւիթ. «Բարի առնէ Տէր բարեացն եւ այնոցիկ, որք ուղիղ են սրտիւք, իսկ զթիւրեալսն յափշտակութեամբ տանի ընդ այնոսիկ, որ գործեն զանաւրէնութիւն» (Սղմ. ՃԻԴ 4) աւտար ամուսնութեանն:

Անեղծութեամբ հեզութեամբ, որ է հանդարտութիւն հոգւոցն առաջի Աստուծոյ բազմապատիկ (4).

Ոչ եղծանել զլոյս մտացն բարկութեամբ, քանզի Աստուածաբան ասէ. «Առաջին լոյս Աստուած, երկրորդ լոյս հրեշտակք, երրորդ լոյս մարդն»¹⁰⁰, զարդարեալ առաքինութեամբ. Այլ լոյս էք ի Քրիստոս. «Զինչ հաղորդութիւն է լուսոյ ընդ խաւարի» (Բ. Կորնթ. 2 14), կամ տաճարի Աստուծոյ եւ մեհենաց: Եւ հեզութիւն բնաբար բնակեալ ի մարդիկ, որ ասի հանդարտութիւն: Եւ Տէրն ասէր. «Ես յո՞ բնակեցայց, թէ ոչ ի հեզս եւ ի հանդարտս եւ որք դողան ի բանից իմոց» (Ես. 42 2): Եւ դարձեալ. «Երանի հեզոց, զի նոքա ժառանգեսցին զերկիր» (Մատթ. Ե 5), որ ոչ կոխեաց ոտք մահացուաց, զի ինքն նախ վկայէ ի պտղոյ իւրոյ նախ աստ եւ այլն եւս յերկինս ընդ հրեշտակս:

կոպտապետի Մեկնութիւն թղթոցն Պաղոսի առաքելոյն», հտ. Ա., Վենետիկ, 1862, էջ 880:

⁹⁹ Ոսկեբերան, Մեկնութիւն Եփես., անդ, էջ 877- 878:

¹⁰⁰ Քաղուած է. «Գրիգորի Աստուածաբանի Խաւար ի ծնունդն Քրիստոսի», ՄՄ, ձեռ. 948, թ.181ա:

Քանզի այսպէս և կանայքն, որք յուսացեալ էին յԱստուած, զարդարէին զանձինս հնազանդել իւրեանց արանցն: Որպէս Սառայ հնազանդէր Աբրահամու և տէր իւր կոչէր զնա, բարեգործք էին և ոչ կասկածէին (5-6).

Եւ զնախկին կանայսն յիշեցուցանէ նոցա, որ սուրբ վարուք եւ հոգեւոր գործաւք զարդարեցին զհոգիս իւրեանց: Որ սերմանէ ի մարմին՝ ի մարմնոյ հնձեացէ զապականութիւն, իսկ որ ի հոգիսն սերմանեն զբարի գործս՝ ի հոգւոյ անտի ժառանգեն զանմահութիւն, զոր Յովհանն ի բազում տեղիս նախատէ զզարդասէր կանայսն, որք կարճեն զձեռս արանց յողորմութենէ, եւ լինին գայթաղութիւն երիտասարդաց տեսութեամբ՝ թողեալ զհոգիսն անխնամ, մարմինսն պաճուճեն: Իսկ սուրբ կանայք զհոգիս պայծառացուցին հոգեւոր գնացիւք¹⁰¹:

Գլուխ ամենայնի, զի համամիտք իցէք, համակարիք, եղբայրասէրք, ազնուագութք, խոնարիք (8).

Գիտացեալ առաքեալն, թէ որպիսի չար գոյ՝ ոչն լինել համամիտս ի Քրիստոս հաւատացելոց, քանզի զհամամտացն զհետ երթայ այս ամենայն բարիք, վշտակիցք, որպէս մի մարմին գոլով եւ սիրելով զմիմեանս: Եւ Պաւլոս ասէ. «Արք, սիրեցէք զկանայս ձեր որպէս Քրիստոս՝ եկեղեցի» (Եփես. Ե 28): Կամիս, զի հնազանդ լինի քեզ կինն որպէս Քրիստոսի՝ եկեղեցի, խնամ ունիցիս որպէս Քրիստոս՝ եկեղեցւոյն, եթէ զանձն ի վերայ հասանիցէ դնել: Դու զուգեար ընդ կնոջ, առնուս վասն նորա շարշարանս: Իսկ նա մինչ յատելութեան էր ընդ նմա եկեղեցի, շարշարեցաւ վասն նորա: Նոյնպէս եւ դու, թէպէտ եւ չգայցէ զքեւ կինն, կարես ածել սիրովն եւ խնամովն, դու առնուցուս կին ոչ այնպէս տգեղ՝ որպէս Քրիստոս՝ զեկեղեցի, բայց չզարշեցաւ եւ չատեաց <...>:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄՈՒՇԻ ՈՐԴԻ

<...>¹⁰² Իբրև փեսայի եղ ինձ պսակ և իբրև զհարսն զարդու զարդարեաց զիս (Եսայի ԿԱ. 10).

Պսակէ բոլորեալ ի նարաւտոյ ասուէ, որ դնեն ի գլուխ փեսայք

¹⁰¹ Տես «Յովհաննու Ոսկեբերանի Աւետարանագիրն Մատթէոս», գիրք Ա, Վենետիկ, 1826, էջ 321:

¹⁰² Տես Յովհաննէս Մուշի որդի (ԺԲ. դար/, Մեկնութիւն Եսայեայ, աշխտ.Ա. Տեր-Ստեփանյանի, Ա. Մխիթարյանի, Ա. Էջմիածին, 2009, էջ 337:

ի հարսանիս: Ոչ այնպէս, այլ պարզեւեաց շնորհս անապա[կա]ն սգեստս պայծառագարդս եւ բոլորեալ պսակս յանմատոյց լոյսոյն, մանաւանդ, թէ ինքն բոլորիցն Աստուած է պսակ բոլորեալ եկեղեցւոյ իւրոյ: Պսակեաց, ասէ, զի հարսանիք եղեն եւ հոգեւոր հարսանիք, զի ոգիքն ընդ Աստուծոյ եղեն խորհրդակիցք: Տէն զաղքատութիւն հարսինն, զի եւ զհանդերձն եւ զզարդն ի փեսա[յ]էն առնու, որպէս աղախին ոք, որ թագաւորին հաճոյ լինիցի, եւ չգտանիցէ հանդերձ հարսնութեան: Եւ թագաւորն տայցէ զամենայնն եւ զարդարեսցէ, նոյնպէս եւ եկեղեցւոյ Քրիստոս ետ զամենայն զարդս, եւ զարդարեաց:

ՄԽԻԹԱՐ ԳՈՇ

<...>¹⁰³ Գլուխ Զ.

Յաղագս դատաստանաց առն և կնոջ, որք անկար գոն լուծանել զկուսութիւն

Յարմարումն առն եւ կնոջ ըստ պատշաճի ցուցեալ է՝ ժամանակաւ երէց լինել առն, եւ կրտսեր՝ կնոջն, որպէս ի ստեղծմանն ցուցաւ նախաստեղծիցն, զի ամենայնիւ իշխան լիցի այրն ի վերայ կնոջն, որպէս յայլսն, նմանապէս յամուսնանալն:

Եւ եթէ պատահի ամուսնութեամբ ոչ տիրել կնոջ առն, ըստ հրամանի կանոնաց ի միասին զժամանակն կացցեն: Եւ թէ դատաստան լիցի բաժանմանն, զամենայն զկնոջն զինչսն զբերեալ ի տուն առն՝ տացէ ի ձեռն կնոջն եւ արձակիցէ լինել առն այլում: Եւ զի թէպէտ ոչ ըստ կանոնաց առաջնոցն է, այլ ըստ վերջնոցն, այնպէս թողացաւ: Բայց մի՛ լիցի յաղագս այսորիկ տուգանք առն, զի ակամայ է ախտն. եւ ամենայնն տացի, բայց ի հանդերձիցն, զոր արարաւ երկոցունցն ի հարսանիսն: Եւ եթէ անասուն բերեալ իցէ, զգլուխն տացեն եւ զաճն յերկուս բաժանիցեն յաղագս աշխատելոյ ի պահելն:

Զայսոսիկ իրաւունս հաճոյս վարկաք դատաստանի, զի որպէս ոչ տիրէ ամուսնութեամբ կնոջն, մի՛ լիցի իշխան ընչից նորա: Սակայն հաւանութեամբ եւ ըստ կամաց առն լիցի այլում առն, եւ այրն կին արասցէ ամուսնացեալ:

¹⁰³ Մխիթար Գոշ, Գիրք դատաստանի (Ա խմբագրութիւն). տէն Մատենագիրք հայոց, հտ. ԺԹ., էջ 161-176:

Գլուխ Է.

Յաղագս դատաստանաց դարձեալ առն և կնոջ, եթէ պատահի միոյն այսահարիլ, կամ ախտանալ ուրկութեամբ, կամ բորոտութեամբ, և կամ հիւանդութեամբ յերկար ժամանակեայ, կամ հաշմութեամբ և որ ինչ նման սոցունց

Եթէ պատահի առն եւ կամ կնոջ այսահարիլ, քննել արժան է. եթէ յառաջ քան զի միասին գալն իցէ եւ ծածկեցաւ խաբէութեամբ ի ծնողացն կնոջ, ի տունս իւրեանց առցեն եւ զընծայս ուխտից եւ զայլ ծախս պիտոյից ինքեանք հոգասցեն եւ մի՛ այրն, զի ոչ ի տան առն, այլ կանխաւ ի տան իւրեանց ախտացաւ: Զայդ յամենայնսն ըստ սահմանի կանոնաց արասցեն: Եթէ բժշկիցի, յայր իւր դարձեալ տացի, եթէ անսասցէ այրն, ապա եթէ ոչ իշխան լիցի:

Ապա եթէ ի տան առն լեալ ախտն իցէ, այրն ըստ ցուցմանդ հոգասցէ մինչ ի սահման բժշկութեան: Ապա եթէ անբժշկելի զկնի եւթն ամին իցէ, ըստ հրամանի վերջնոցն կանոնաց արձակիցի յառնէն ի տուն հաւր իւրոյ հանդերձ իւրովք ընչիւք, եւ այրն այլ կին արասցէ: Եւ եթէ մանկունք իցեն, առ իւր առն կալցի, եւ ըստ կարի զկեանս եւս հոգասցէ կնոջն, սակայն թողութեամբ ի կնոջէն եղիցի, եւ ապա առցէ այլ կին: Իսկ եթէ ի տան հաւր իւրոյ եղեալ իցէ ախտաւոր, իշխան լիցի այրն ի լնու սահմանի բժշկութեան եւ ոչ բժշկիլ, եւ նախ քան զսահմանն առանց կամաց կնոջն առնուլ այլ կին: Եւ իրաւունք դատաստանի բաժանմանն նոյն լիցի, որ եւ յառաջագոյն անկարողացն ասացաւ:

Իսկ եթէ առն պատահիցի ախտն ի դիւէ, եթէ նախ քան զպսակն առնուլ, իշխան լիցի կինն մնալ սահմանի բժշկութեան եւ կամ ոչ մնալ, եւ թէ յետ պսակին համբերել բժշկութեան սահմանին արժան է, եւ ըստ հրամանի առն լիցի այլում:

Այլ թէ լիցի ուրկութիւն կամ բորոտութիւն, այսոքիկ ախտք դժուարաւ ծածկին: Եթէ գիտելով յանձն առ կարծեալք բժշկութեան, իբրու զի չէր տարածեալ ախտն, պարտապան է ամենայնի բառնալ եւ ոչ իշխան է թողուլ, ապա թէ զղջացեալ կինն թողութիւն առն արասցէ առնուլ կին՝ առցէ: Նման այսմ լիցի, եթէ ի տան առն ախտն եղեալ իցէ: Իսկ եթէ խորամանկեալ զողացան ծնողքն, իշխան է այրն թողուլ զկինն եւ առնուլ այլ, ըստ իւրոց կամացն: Եւ իրաւունք դատաստանի այս լիցի. գիտելով զախտն յառնուլն եւ ի տան առն ախտանալն, մինչ ի մահ զկեանս նոցա հոգասցեն եւ զինչսն բաժնի անդրէն դարձուցեն, իսկ ծածկելով ծնողացն՝ ինքեանց հոգքն լի-

ցին իւրեանց ընչիւքն: Ապա թէ առն պատահիցի ախտն. եթէ նախ քան զպսակն կարծեալք առողջութեան, եւ եթէ զկնի պսակին, ոչ է իշխան կինն առնուլ այր, բայց եթէ խաբէութեամբ ծածկեալ իցէ, իշխան է կինն առնուլ այր արտաքոյ կամաց նորա:

Եւ եթէ պատահիցի յերկար եւ անբժշկելի հիւանդութիւն, եւ կամ հաշմութիւն, եւ կամ այլ ինչ, որով անկար գոյ կնութեան, ի տան առն պատահեալ՝ ոչ է իշխան թողուլ այրն: Ապա եթէ խղճացեալ կնոջն՝ հրաման տայցէ առնն առնուլ կին՝ առցէ եւ զկեանս նորա հոգասցէ եւ զինչս նորա ի ձեռս նորա տացէ, ըստ դատաստանի իրաւանց: Նոյն եւ պատահման առն լիցի, եւ ըստ հրամանի առն՝ լիցի այլում կինն:

Գլուխ Ը.

Յաղագս դատաստանաց առն և կնոջ գերելոյ

Եթէ ի տանէ առն մատնիցի ի գերութիւն, յառնէն միայնոյ գնեսցի, եւ թէ ի տանէ ծնողացն՝ յերկուցն, յորժամ ոչ ըստ կամաց առն անդ իցէ: Եւ այդ լիցի այդմ դատաստան: Բայց ժամանակն անսալոյ՝ կանոնացն լիցի, զի եթէ ոչ գտցէ մինչեւ ցեւթն ամն շրջեալ, կին առցէ կամաւք ծնողաց կնոջն գերելոյ, եւ զինչսն աւանդէն դարձուցէ զտուեալն ի բաժնի: Եւ առն գերելոյ նոյն լիցի՝ առնուլ այր կնոջն ըստ սահմանի ժամանակի:

Գլուխ Թ.

Յաղագս դատաստանաց ատելութեան առն և կնոջ

Յորժամ դիւական ախտիւ զմիմեանս այր եւ կին ատիցեն առանց շնութեան պատճառի, եթէ նախ քան զամուսնութիւն իցէ սկիզբն ախտիցն եւ յառնէն իցէ, եւ ոչ կամիցի յարմարիլ ընդ նմա, սահման բաժանման այսահարացն լիցի: Զկնի բազում խրատու եւ յանդիմանութեան քակտիցին, եւ ըստ կանոնաց դատաստանի այրն ոչ իշխէ առնուլ կին, եւ կինն լիցի առն տանելով զիւրն բաժին եւ յերից զմինն յառնէն, իբր զի անարգեաց զպսակ նորա:

Նոյն դատաստան կացցէ, թէ կնոջէն իցէ, եւ ոչ իշխէ առն լինել, բայց եթէ խղճացեալք միմեանց հրամայիցեն: Բայց հրամանաւ եպիսկոպոսին լիցի միմեանց ներելն, յորժամ ի դէպ եւ հաճոյ Տեառն կարծիցէ զներելն: Այսպէս յամենայնսն լիցի ի կամաց առաջնորդին միմեանց հրաման տալն, զի առաջնորդքն եւ ոչ նոքա միմեանց իշխեն: Իսկ տուգանք եւ ապաշխարութիւն ցուցեալ է ի կանոնաց:

Իսկ եթէ զկնի ամուսնութեան եւ որդիս ծնանելոյ ախտն իցէ, ըստ վերագոյն սահմանին խրատիւք եւ յանդիմանութեամբ բազում մեկնիլն լիցի, եւ զկէս ընչիցն կնոջն տացէ, իբր զի միացեալք էին, եւ ոչ իշխէ, բայց եթէ ըստ հրամանի կնոջն, առնուլ կին: Եւ եթէ ըստ իւրոց կամացն, որում ական եղեալ իցէ եւ առնուցու, կանոնքն զայդոցիկ ցուցին զդատաստան, եւ զտուգանս, եւ զապաշխարութիւն: Իսկ եթէ ի կնոջն իցէ մեկնիլն անպատճառ, յերիցն զմին մասն յիւրոց ընչիցն առն թողցէ, եւ մի լիցի առն ալլում, բայց եթէ ի հրամանէ առնն:

Գլուխ Ժ.

Յաղագս դատաստանաց շնացողաց առն և կնոջն

Եթէ շար յայսոսիկ ախտս գտցի կին ուրուք, իշխան լիցի այրն արձակել զնա, ըստ հրամանի Տեառն (Մատթ. Ե 32, ԺԹ 9): Եւ զի ոչ թողացուցանէ զարձակեալ առնուլ, զի ընդ առն հաշտեսցի, ըստ առաքելոյ (Ա. Կորնթ. Է 11), եւ կամ անայր մասցէ, վասն որոյ զղջանալով կնոջն իշխան լիցի դարձեալ առնուլ, եւ այդ առանց բանի պոռնկութեան: Նոյն իշխան լիցի շնացող կնոջ այր ի զղջանալն առնուլ զնա եւ կամ ոչ: Իսկ կին ոչ լիցի առն, ըստ դատաստանի կանոնաց, բայց այր իշխան է առնուլ կին, եւ կին առն լիցի ըստ հրամանի առն: Եւ կին ոչ իշխէ ի շնացող առնէ ելանել, բայց վասն խրատու առ ժամանակ մի մեկնիլ: Իսկ բաժանման յեղանակ ընչիցն նոյն լիցի, որ վասն ատելութեան գրեցաւ:

Գլուխ ԺԱ.

Յաղագս դատաստանաց ամլոց արանց և կանանց

Ամուլ գտեալ կին ուրուք՝ մի լիցի յաղագս այնորիկ արձակել զնա, զի Արարչին է բնութեան տալ զծնունդն: Փորձելի է, զի թէ ի ցաւոց իցէ՝ բժշկաւք աւգնեսցի, եւ թէ չիցէ ըստ այսմ, բառնալի է զբնաւորական ամլութիւնն:

Ապա եթէ յաղագս անժառանգութեան տեսանիցէ զայրն տրտմեալ եւ ցաւակցեալ, ըստ արինակին Աբրահամու եւ Սառայի, տացէ համարձակութիւն առնուլ կին՝ առցէ, բայց մի լիցի զամուլն եւ զծննդականն ի միասին պահել: Նոյնպէս թէ առն իցէ անծնունդ լինել, արասցէ: Իսկ սահման ժամանակին առաւել քան զանկարողացն լիցի, եւ մի նուազ:

Եւ եթէ կինն ալլում ոչ կամիցի լինել, զկեանս, իբր այրութեան

յայլում տան, մինչ կենդանի է, հոգասցէ եւ զինչս բերեալ զկնոջն դարձուցէ: Իսկ եթէ կանխաւ գիտասցէ զամուլութիւն եւ տուփանաւք առնուցու ցանկութեամբ, մի՛ լիցի մինչեւ ի մահ մեկնիլ: Զայդ ճշմարիտ կարծեմ դատաստան:

Գլուխ ԺԲ.

Յաղագս դատաստանաց, թէ ըստ որո՞ց պատճառաց ելցէ կին յառնէ

Յորժամ կինն զառն զչար ախտ գիտասցէ զարուագիտութեան, եւ կամ զանասնագիտութեան, եւ կամ ընդ այլազգիս պղծիցի, իշխան լիցի ելանել, ապա եթէ զղջացեալ՝ զհայր խոստովանութեանն հաւատացուցէ եւ նովա՝ զկինն, մի՛ ելցէ: Բայց զապաշխարութիւն եւ զմիջոց սահմանին մեկնելոյն ի կնոջէն ցուցցէ հայր խոստովանութեանն հաստատիցէ: Իսկ եթէ միանգամ եւ երկիցս զայս արասցէ եւ ի նոյն կացցէ ախտ, ելցէ իրաւամբք դատաստանի՝ զկէս ընչիցն տանելով յառնէն:

Գլուխ ԺԳ.

Յաղագս դատաստանաց, թէ ատելութեան պատճառաւ զմիմեանս թողցեն այր և կին և ընդ այլում զուգիցին, և պատահի մեռանել ընդ որ զուգեցաւ, և առ միմեանս դարձցին

Եթէ կին ատելութեամբ յառնէն մեկնեսցի եւ այլում լիցի, եւ պատահի մեռանել զոր էառն, եւ հարկաւորաբար յառաջինն դարձցի, իբր զի չիցէ առեալ այրն այլ կին, կալցէ զնա զղջացեալ, զոր չէր արժան լինել առն այլում եւ եղեւ, թէպէտ եւ իշխան է չառնուլ, զի ի կնոջէն իցէ պատճառն մեկնելոյ, սակայն շահելոյ աղագաւ զոգի նորա՝ առցէ: Սոյնպէս թէ առն պատահի առնուլ այլ կին, եւ մեռցի զոր էառն, եւ զղջացեալ դարձցի յառաջինն, իբր զի այլում չիցէ լեալ կին, առցէ, եւ հաւանեսցի նմա կինն յաղագս զղջմանն եւ ապաշխարութեանն աւրինակի երկուցն:

Իսկ եթէ զկնի մեկնելոյն ի միմեանց այրն կին առցէ եւ կինն՝ այր, եւ մեռանիցի կին առն եւ այր կնոջն, զոր առին, եւ զի այլ պսակ ոչ է նոցա հարկաւորեալք դառնան առ միմեանս, որ պատճառ մեկնելոյն եղեւ՝ զապաշխարութիւն նմա տալով, միաւորեսցին:

Եւ եթէ այր կնոջն մեռանիցի, եւ կին առն կենդանի իցէ, եւ կինն իցէ պատճառ մեկնելոյն եւ հարկաւորաբար զղջացեալ զայրն խնդրէ, չէ արժան առնուլ զնա առնն ըստ իրաւանց, մանաւանդ թէ

մանկունք իցեն, եւ այլ այր ոչ հասանիցէ կնոջն, ապա եթէ հասանիցէ՝ իշխան լիցի այր գհարկիւ զղջացեալ կինն առնուլ եւ կամ ոչ։ Նմանապէս եթէ կինն առն մեռանիցի։

Գլուխ ԺԴ.

Յաղագս դատաստանաց, եթէ վաճառականութեամբ և կամ յաղագս այլոյ իրիք այրն յամիցէ, և կինն այլում լիցի

Յորժամ այր վասն պատճառի իրիք եւ կամ յաղագս վաճառի ի ճանապարհ երթեալ յամիցէ, անսալ արժան է կնոջն։ Ապա եթէ համբաւ չար գայցէ մահու եւ այլոց կորստեան, մի՛ լիցի այլում առն մինչեւ ստուգիցէ, թէ եւ յամել հասանիցէ ամս բազումս։ Ապա թէ եւ հաւաստի յաղագս մահուան բանն, մինչեւ յեւթն ամ մի՛ առցէ այր, ըստ սահմանի գերելոցն։ Իսկ եթէ նախ քան զսահմանն առն լիցի եւ կամ քան զստուգելն, եւ գայցէ այրն, իշխան է առնուլ զկին իւր, թէ եւ այնմ առն պսակ ոչ իցէ, եւ մանկունք իցեն։ Ապա թէ ինքեան պսակ իցէ եւ հաւանիցի աղաշողաց, կամք իւր են հնազանդիլ կամ՝ ոչ։

Ապա եթէ զկնի սահմանին եւ ճշմարիտ կարծեալք սուտ մահուանն գայցէ, մի՛ առցէ զկին իւր, թէ ինքեան պսակիցէ եւ այնմ առն չիցէ։ Ապա թէ այնմ առն իցէ եւ իւր չիցէ՝ առցէ, թէ եւ մանկունք իցեն։ Իսկ եթէ այնմ չիցէ եւ ոչ իւր, եւ յայնմանէ մանկունք իցեն, մի՛ առցէ, զի զկնի սահմանի դարձաւ։ Ապա թէ այսմ ոչ անսասցէ, հարցեալ զկինն՝ զոր ախորժէ՝ նմա լիցի, զի թերեւս այդպէս հակառակութիւնն լիցի լուծեալ։ Եւ պատշաճ յաղագս երիտասարդութեանն տեսեալ ի նա յանգեցուցեն յերկուցն, եթէ անսան։ Զայդ տեսաք յաղագս այդոցիկ իրաւացի դատաստան։

Իսկ եթէ յամեալ այր յաշխարհ հեռի, թէ վաճառականութեամբ եւ թէ այլով պատճառաւ, եւ կին անդ առնուցու, եւ թէ չյամեալ արասցէ, կին նորա մի՛ լիցի առն այլում մինչեւ ցեւթն ամ, գուցէ զղջացեալ գայցէ։ Ապա թէ զկնի այնորիկ, իբր ստուգէ զամենայն ի ձեռն քահանայից, լուծցի յաւրինաց առն եւ այլում լիցի։ Այլ մի՛ նախ քան զայսոսիկ այլով պատճառաւ առն լիցի, թէ եւ յամել հասանիցէ բազում ամ, զի պատահի քսան ամ յամել նոցա, աւելի եւ պակաս, ստուգիւ եւ փորձիւ լիցի։ Իսկ եթէ զկնի սահմանի գայցէ, յորժամ առն լեալ իցէ կինն, մի իշխեսցէ առնուլ զնա ըստ դատաստանի, զի անարգեաց զպսակն աւրհնութեան։

Գլուխ ԺԵ.

Յաղագս դատաստանաց, եթէ միշտ կագիցի այր ընդ կնոջ անարգելով, և հարկանելով՝ բեկանիցէ, կամ խլիցէ կամ խեղիցէ

Եթէ դիւական ախտիւ լցեալ այր զկին իւր անարգէ նախատանաւ միշտ, եթէ խորթը իցեն եւ այնորիկ աղագաւ մոլի դատաստան լիցի, թէ յառաջնումն յանձին կալաւ զնոսա, համբերել պարտի, ապա թէ ոչ յազգ դարձցի կնոջն:

Իսկ եթէ յաղագս ժանդ բարուց գործէ, բեկանէ կամ խլէ, դատաստան նոյն լիցի, որպէս աւտարացն՝ հատուցանել զտուգանս, որոց կնոջն են, եւ կրկին լիցի, զի մի՛ իբրեւ զհարճս կալցին, այլ իբրեւ զմարմին ինքեանց, եւ այդ՝ յորժամ զղջասցին: Իսկ եթէ ի նոյն յամառութեան կացցեն, երկիւղ է՝ մի՛ գուցէ հարեալ սպանցէ, յետ բազում խրատու եւ յանդիմանութեան մեկնեսցի, զի Տէր իսկ ասաց. «Մովսէս վասն խստասրտութեան ձերոյ ասաց թողուլ զկանայս ձեր» (Մատթ. ԺԹ 7-9): Եւ զի մի՛ լոկ պատճառաւ խստասիրտք լիցին՝ յաւել՝ զառանց բանի պոռնկութեան: Եւ զի յԱւրէնսն հրամայեցաւ թողուլ, զի մի՛ գործիցի մահ: Եւ ի Տեառնէ նորին աղագաւ ասացաւ, զոր եւ աստ նորին աւրինակաւ պատշաճ զմեկնիլն դատեցաք: Իսկ ընչիցն բաժանումն գրեալ է յաղագս ատեցողաց:

Գլուխ ԺԶ.

Յաղագս դատաստանաց, եթէ ոչ յայտնի ախտ իցէ ուրկութեան և կամ այլ ինչ այսպիսի խելագարութեան, պոռնկութեան կամ այսահարութեան, որովք ոչ է թողուլ զմիմեանս կամ թողուլ, այլ միայն յիմարութեամբ զմիմեանս թողուն

Եթէ այր անպատճառ, յաղագս պակասամտութեան ընդ վայր յածելով թողու զկին՝ ոչ ինչ զնորա հոգալով, եւ կինն համբերէ ի վեր քան զեւթն ամ, եւ բազում անգամ, որ կնոջ են, յանդիմանեն եւ կոչեն, եւ նա ոչ կամի, եւ հաւաստեն, թէ ոչ է հնար, ի բերանոյ նորա խնդրիցեն՝ կամ առնուլ զկինն եւ կամ հրաման լինել արձակման, եւ զկնաթողացն ապաշխարել, եւ այլ կին ոչ իշխէ առնուլ, որչափ կենդանի է կին նորա,- եւ այս դատաստան ամենայն անպատճառ կնահանից լիցի,- եւ կամ կինն խղճացեալ հրամայիցէ: Նոյն լիցի դատաստան եւ յաղագս կնոջն, եթէ ըստ այդմ ախտի պատահիցի:

Գլուխ ԺԷ.

Յաղագս դատաստանաց արանց և կանանց ուրացողաց

Եթէ պատրեալ ի սատանայէ եւ ի նորին արբանեկաց կամ ի

բռնութենէ՝ ուրասցի այր, մի՛ բնակեացէ կին նորա ընդ նմա, թէ եւ բռնաբարիցէ, զի մի՛ ի մոլորութիւն նորա անկցի: Իսկ եթէ յանձին կալցի յաշխարհ երթալ հեռի եւ անդ ապաշաւանաւք ունել զճշմարտութիւն, յաղագս առն փրկութեան ընդ նմա գնասցէ կինն՝ միշտ յորդորելով եւ մխիթարելով, եւ ընդ նմա ըստ կարի ապաշխարել, զի իբր զշահող ոգւոյ նորա վարձս առցէ: Նոյն լիցի, թէ կնոջն պատահի: Զնոյն եւ իրաւունս պահելի է զխոտորեալն յաղանդս եւ ի հերձուածս:

Գլուխ ԺԸ.

Յաղագս դատաստանաց, եթէ քինու վասն այր կնոջ անկցի յուրացութիւն, և կամ կին առն

Իսկ եթէ այր, քինու կնոջ, անկցի յուրացութիւն, զղջացեալ կամաւորի ապաշխարութիւն կնոջն լիցի եւ աւկամայի՝ առն: Ապա եթէ անզեղջ կացցէ, արիւն նորա, ըստ իրաւանց, ի կնոջէն խնդրեսցի գնով, հանդերձ ապաշխարութեամբ, եւ դատաստան նորա Տեառն լիցի: Նմանապէս եթէ կինն անկցի:

Եւ եթէ զիւրովին երթայցէ, եւ կամ խեղդիցի այր եւ թէ կին, նոյն լիցի դատաստան: Ըստ դատաստանի կանոնաց կարծեմ եւ խափանել զամուսնութիւն զերկրորդ:

Գլուխ ԺԹ.

Յաղագս դատաստանաց առն և կնոջ զմիմեանս սպանողաց

Եթէ այր զկին սպանցէ յաղագս պոռնկութեան, արեան դատաստան լիցի բաւանդակ, զի ի Տեառնէ արձակել հրամայեցաւ եւ ոչ սպանանել (տե՛ս Մատթ. Ե 32, ԺԹ 9), եւ թէ ըստ այլ պատճառի ի չարութենէ բարուց՝ կրկին տուժիցի: Իսկ եթէ կին զայր դեղաւք սպանանէ եւ կամ այլ աւրինակաւ, նոյն լիցի դատաստան:

Բայց մի՛ ոք զապաշխարութիւն հայցիցէ ի գիրս դատաստանի, զի այդ կանոնաց է եւ ոգւոյ, իսկ սա՝ մարմնոյ, եւ ապաշխարութիւն յաղագս տուգանին թեթեւ լիցի: Եւ զի ոչ անըմբոն կարծեմ եւ զոգւոյ դնել դատաստան երբեմն, որպէս եւ նա՝ զմարմնոյ:

ՍԱՀՄԱՆՔ ԿԱՆՈՆԱԿԱՆՔ ՏԵԱՌՆ ԿՈՍՏԱՆԴԻՆԱՅ ՀԱՅՈՑ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ (1243)

Ե. <...>¹⁰⁴ Իսկ քահանայքն զպսակն եւ զկնունքն նաւթութեամբ արասցեն յեկեղեցիս եւ հաղորդեսցեն, բայց թէ մահու երկիւղ իցէ երախային, յորժամ եւ իցէ՝ արասցէ առանց դրամի:

Զ. Ամենայն քահանայագործութիւն՝ կնունք, պսակ եւ թաղումն երկիւղիւ եղիցի՝ առանց զրուցի եւ ծաղու, մեծաւ յուսով եւ աղաւթիւք մերձակայից <...>:

Ը. Զպսակն ընտրութեամբ արասցեն՝ վեց ծննդովք հեռացեալք յազգակցութենէ արեան. փեսայն մի՛ պակաս քան զշորեքտասան ամն, եւ հարսն՝ քան զերկոտասան¹⁰⁵:

ԺԵ. Առաւել ջան տարցեն եպիսկոպոսք եւ քորեպիսկոպոսք զպոռնիկս եւ զշնացողս, զհմայս եւ զամենայն յանցաւորսն գեհնին երկիւղիւ ի դարձ ածել: Իսկ զանդարձսն մարմնաւոր պատուհասիւ եւ հոգեւորաւ խրատել եւ տուգանել, մանաւանդ զայնպիսիսն, որ այր եւ կնոջ մէջ մտցեն, կամ բող ունիցին կին, կամ զկինն թողուն զաւրինաւոր եւ առ բողս երթան, կամ ատելութեան պատճառաւ թողուն զկանայսն առանց բանի պոռնկութեան: Զայսպիսիսն առանց խղճի անողորմ տուգանաւք խրատեսցեն, եւ թէ պատուաւոր մարդ է, եւ ընդդէմ ասէ եկեղեցւոյ ւարինաց լրբութեամբ, թագաւորն խրատեսցէ զալանի մեղքն, եւ իշխանքն՝ զմեղադրանք, եթէ ոչ առնեն զայս, եւ նզովք, եւ թէ կինն լրբի եւ մարդ խաբէ կանամբի կամ ազապ, խրատեսցէ երէցն <...>:

ՎԱՐԴԱՆ ԱՐԵՒԵԼՅԻ

<...>¹⁰⁶ Արդ, մի՛ ոք զարմասցի ընդ անուանս փեսայի եւ հարսին,

¹⁰⁴ Տե՛ս Կիրակոս Գանձակեցի, Պատմութիւն հայոց (գլ. ԽԳ.), աշխտ. Կ. Ա. Մելիք-Օհանջանեանի, Եր., 1961, էջ 304-306:

¹⁰⁵ Այս կապակցութեամբ Մ. Արք. Օրմանեանը նկատում է. «Շահապիվանի ժողովին մէջ տեսանք երեք ճիւղերու արգելքը երկուգիծերը միանգամայն առնելով (պար. 230). այստեղ երեքը երկու գիծերու վրայ գատ գատ առնուելով, ճիւղերը վեցի բարձրացած են, եւ այս ալ յայտնապէս լատիներու նմանողութեան արդիւնքն է, որոնք իւրաքանչիւր գիծը մինչեւ չորս տանելով ութը ճիւղերու արգելք կ'ընդունէին, հայերը կերպով մը անոնց մօտեցած կ'ըլլան՝ իրենց համագումար երեքը իւրաքանչիւր գիծի վերածելով». Ազգապատում, հտ. Բ., պար. 1119 (իրատ. Ս. Էջմիածին, 2001, էջ 1903):

¹⁰⁶ Քաղուած է. «Հոգիապայծառ սուրբ հայրն Վարդանայ լուսաւոր վարդապետի

քանզի չէ աւտար ի Գրոց ոչ ի Հնոց եւ ոչ ի Նորոց կտակաց: <...> Եւ Յոհաննէս գողէր. «Որ ունի զհարսն՝ նայ է փեսայ» (Յովհ. Գ 29), եւ Տէրն զՀաւրէ ասէ առնել հարսանիս որդւոյ իւրոյ (տէս Մատթ. ԻԲ 2): Վասն որոյ ոչ է պարտ անհոգանալ ի խորհրդական յանախտ եւ յանճառելի փափագմանէ հոգեկան բաղձանաց հարսինն, այլ մերկանալ զհին մարդն գործովքն իւրովք եւ զգենուզ զնորն զհարսանեաց վայելչական հանդերձ արժանաւոր կոչմանն եւ փեսային փառաց լուացմամբ եւ զատուցմամբ ի սովորական եւ յաւրինաւոր հեշտութեանց անգամ, ահիւ եւ դողութեամբ կալ առ ընթեր աստուածընկալ լերինս այսմիկ, մի՛ գով անյայտութենէն ծածկեալ եւ պակուցիչ հրով բորբոքելով եւ որոտմամբ փողոց, զի գազանական ցասումն ի չհասկանալն, կամ անասնական հեշտախտութենէն կիրք, ի մարմնապէս խաւսս մի՛ մերձեսցի, այլ ի վեր քան ի մարդիկ գոլ <...> ուր ոչ կրին կիրք արուի եւ իգի, այնպէս լուիցուք թագուհոյ հարսին, որ է բնութիւնս որք միական, միասիրտ ի բաղձանս Աստուծոյ սրբեցին զինքեանս յամենայն մարմնական կրից եւ շարժմանց, եւ ի Տէրն յարեցեալ եղէն մի հոգի, որ յԱղամայ հետէ բորբոքեցան ի սէր անմահ Փեսային բովանդակ լրումն, որ ի բնութենէս միացեալ կոչին մի հոգի եւ մի հարսն՝ կոյս սուրբ խաւսեցեալ առն միում, որ մի մարմին <...>:

<...>¹⁰⁷ Գ. Զինչ տարածոց (այսպէս) պահեն զտղայսն, որ մեղք չտեսանեն եւ յիշընցք չսեն, մինչեւ ԺԵ. տարին զփեսացուն անարատ պահեն եւ զհարսացուն (այսպէս) մինչեւ ի ԺԴ. եւ բնաւ մի՛ պակաս հարսն քան զԺԲ. տարին, ապա թէ ուզեն զաշխարհք անկարելոր եւ զանարատսն պսակեն: Շաբաթ մին պահաւք ամենայն տունն փեսային եւ հարսինն, իւրենք եւ երեցն անաւթի. թէ խալատին, կորուսին զպսակն [թէ հարկ լինի հարսն քան զԺԲ. տարին եւ խիստ Ժ., թէ այլ պակաս պսակեն, պսակադիրն եւ որ պսակել հարկ առնեն, ընդ անիծաւքն են]¹⁰⁸:

Դ. Անարատ պսակածքն Ը. աւր սուրբ կենաւք կենան, եւ յԸ. աւուրն զնա երէցն եւ ցետին աղաւթքն կարդայ, եւ զպսակն ի վեր

արարեալ համառաւ մեկնութիւն Երգոյ երգոցն պարզ եւ դիւրահաս...», ՄՄ, ձեռ. 4066, թ. 193 ք-194ա:

¹⁰⁷ Քաղուած է «Ասիմանք ժողովելոյ Ձագա, որ եղեւ ի ձեռն տէր Գրիգորոյ եւ Վարդան վարդապետին», աշխտ. Գարեգին վրդ. Յովսէփեանի, «Շողակաթ» Ս. Էջմիածնի. Հայագիտական ժողովածու. Գիրք Առաջին. Նուիրուած հայ գրի եւ տպագրութեան մեծ յոբելեանին. 412-1512-1912, Վաղարշապատ, 1913, էջ 43-44:

¹⁰⁸ Անկիւնաւոր փակագծի մէջ առնուածը թուում է ներմուծութիւն (ծանոթ. հրատ.):

առնու, եւ խրատ տայ, որ զշորեքշաբաթ եւ զուր[բ]աթ եւ զկիրակի, եւ զԸ. արէք Յայտնութեան եւ զԽաչի, եւ զԱղուահացսն եւ զՅինունքն սուրբ կենան կան[կ]ողնոց: Որ պսակ չէ ի դնուիլ այն է պատճառ: Յեր[կ]ուշաբաթն արէն մինչեւ յուրբաթն աւուրն Գ. հետ աղաւթեն, թէ ժամատեղ չեն կարել երթալ, կին դստերաւքն ԼԶ. ծնդրով: Շաբաթ արն եւ կիրակէին մեծ եւ փոքր ի ժամատեղն գնան, կիրակէին անգործ կան եւ խոստովանին զշաբաթն սխալանքն: Յամէն Խ. ար հաղորդին արինապահքն, Գ. ար ի զատ կան յանկողնոյ եւ ի Դ.- ին հաղորդին, եւ Գ. ար հարկիք դնեն, հաղորդին <...>:

Ժ. Զամուսնութիւն խրատն առանց ամաչելոյ տայ քահանայն, եւ զկարեւորքն չպսակէ եւ ոչ զսնիկոսքն¹⁰⁹ եւ որք բաբասած են, եւ կարծիս կայ թէպէտ, որ սուտ են, չգնեն տղայ գիրկն. Գերի է աշխս / / եւ ի կիրակի, թէ այս չէ ի կարել յարգելու ի շնալոյ եւ յարբեցութենէ, եւ զիրար յատելոյ, եւ ի մատնելոյ եւ ի խռով կալոյ եւ զիւր յասելոյ եւ ի գողանալոյ, այլ մեծ չար է պահել աւծ / / աստէն եւ անդէն / /, եւ այսպիսիքս թէ չսեն եւ չդառնան ի չարեաց՝ արեան եւ աւերման աշխարհիս պարտական են, եւ այնպիսեացն չանեն քահանայութիւն <...>:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԼՈՒՋ ԵՐԶՆԿԱՅԻ

<....>¹¹⁰ Յաղագս պսակի և խրատ ամուսնացելոց

Եւ արդ, որք այսպէս սրբութեամբ սնանին, եւ լինի կտրիճ տղայն ԺԵ. տարոյ՝ փեսացու է, եւ աղջիկն՝ ԺԴ. տարոյ, եւ թէ այլ նեղին՝ ԺԲ. տարոյ, եւ ապա թէ ուզեն զայս անցաւոր աշխարհիս կեանս՝ ամուսնանան: Եւ պարտ է քահանային, որ քննէ յառաջ, որ չլինին կարեւորք, այլ երկու դեհէն մինչեւ ի Դ. ծնունդն հեռացեալ լինին, որ է այսպէս. Երկու եղբար կամ երկու քուրոջ թոռներն խնամիք լինին ու զիւրեանց ծնունդքն իրաց տան, եւ որ խնամութեամբ հետ մի յի-

¹⁰⁹ Տեն Գր. Տաթ. Մեկն. Ես մարգ. ԽԳ, Ժ. «կնքահայրն, այսինքն՝ սանտիկնոցն», «զի սանտիկոս զարինակ Յովհաննու ունի». Ձեռ. թիւ 1241/1128, 376 եր. Տեն եւ Հայկ. Բառ. «սինտեկնոս.suunteknos (ծանոթ. հրատ.)= Հովհաննէս Կոլոտիկ, Մեկնութ. Ես. տեն «Եկեղեցու հայրերը եւ վարդապետները սուրբ Մկրտոյթյան խորհրդի մասին», Գիրք Բ, աշխտ. Հ. Քէօսէանի, Եր., 2015, էջ 82, էջ 339, ծխք. 71:

¹¹⁰ Քաղուած է՝ «Նուաստ վարդապետի Յովհաննիսի Եզնկայեցոց խրատ հասարակաց քրիստոնէից...». տեն Է. Մ. Քաղդասարյան, Հովհաննէս Երզնկացին եւ նրա խրատական արձակը, Եր., 1977, էջ 154:

րար խառնել լինին: Այլ աւտարքն նոյնպէս Դ. ծնունդ հեռանան եւ ապա այլ խնամենան: Եւ եթէ մէկ դեհն Դ. լինի եւ մէկն Դ.՝ եւ այն: Եւ թէ քան զայս պակաս լինի, ի սուրբ հայրապետացն յանէծք եւ ի բանադրանքն են մատնել այնպիսիքն եւ քահանայն եւ ժողովուրդն: Որոց եւ Աստուած սպառնայ մարգարէիւն Ովսէիւ, եթէ՝ «Սուգ առցէ եւ նուազեսցին ամենայն բնակիչք երկրի, զի արիւն ընդ արիւնս խառնին» (Ովսէ Դ. 5), այսինքն է՝ զազգականացն արիւնն ամուսնութեամբ խառնեն, զոր եւ սրբոց հարանցն կանոնքն արգելուն:

Ե¹¹¹. Կանոնք սուրբ հարցն.

Եթէ ոք առնու կին ի մերձաւորէն իւրմէ մինչեւ ի վեցերորդն արժան է ի միմեանց եւ ծանր ապաշխարութիւն դնել ի վերայ, զի չէ ամուսնութիւն, այլ յարակայ պոռնկութիւն, եւ ընդ անիծիւք Արարչին:

Կանոնք սուրբ հայրապետացն

Եթէ ոք առնու կին ի մերձաւորէն իւրմէ մինչեւ ի վեցերորդն եւ յեւթներորդն՝ նզովեալ եղիցին, եւ մեկնեսցեն ի միմեանց առաջնորդքն:

Եւ վասն պսակին անարգելոյ Ճ. (100) դրամս տացեն յեկեղեցին եւ Գ. ամ առ դրանն ապաշխարեսցեն: Բայց վարդապետն իշխան է զինչ կամեսցի՝ արասցէ: Նոյնպէս եւ զհարսնացուն, թէ քան զԺԲ. (12) տարին պակաս պսակէ, եւ թէ խիստ նեղին եւ փեսան այլ տղայ է, նա տասն տարոյ: Եւ որ քան զԺ. (10) տարին պակաս է եւ պսակէ՝ ընդ անիծիւք են, զի աւրինակ ԺԴ. (14) տարոյն է, եւ թէ այլ պակաս ԺԲ. (12), եւ վասն ժամանակիս զերկու տարին այլ պակասեցուցին սուրբ վարդապետքն մեր:

Արդ, որ քան զԺ. (10) պակաս պսակէ հարսն՝ նա այնպիսի պսակն անհաստատ է, եւ քահանայն, որ պսակեաց, Ժ. (10) ամ ապաշխարէ:

Եւ թէ քանի մեծ մեղք եւ չարիք է ի լինիլ յայն մէջն, որ զփոքր աղջիկն պսակեն, զայն ոչ կարեմ գրել ի գրի աստ: Վասն որոյ թողէք զչար սովորութիւն: Զի եւ սուրբ հայրապետն հայոց Սահակ կանոնեալ է. «Տղայոցն հասակաւ պսակ մի՛ դիցեն քահանայք»: Նոյնպէս եւ կատարելոցն, որ ոչ են տեսեալ զմիմեանս եւ հաճել, զի բազում

¹¹¹ Տե՛ս Է. Բաղդասարեան, Հովհաննէս Երզնկացի... էջ 154-157

վնասք լինին յայսցանէ: Նոյնպէս եւ զերկու տղայ եւ որ զմի մաւր կաթն են կերեալ մի պսակել: Եւ այր եւ կին, որ միոյն եղբաւր դուստր լինի եւ միոյն եղբաւր որդի՝ մի տալ իրերաց եւ մի պսակել: Նոյնպէս եւ թէ քուրոջ ծնունդ լինի: Զհարսնացուն յորժամ քննես, որ չեն կարելոր եւ հասնի, եւ կամիս պսակել՝ խոստովանեցո՛ւ եւ զփեսայն եւ զհարսն, եւ ապա պսակես զանարատ կուսութեամբ կացածքն:

Եւ փեսայն եւ հարսն եւ երէցն, որ պսակէ, անաւթի լինի եւ զկերեալսն եւ զարբեալսն մի՛ թողցեն յեկեղեցին, եւ զանառակ արս եւ զկանայս: Եւ զպսակն յառաւաւտէն մինչեւ ի ճաշքն արասցեն, եւ յետ պսակին պատարագ լինի, եւ հաղորդին, եւ յետ արհնութեան պսակին Ը (8) աւր սուրբ կենան, եւ յետ Ը (8) աւուրն գնայ երէցն եւ զյետի աղաւթքն կարդայ եւ զպսակն ի վեր առնու, եւ խրատ տայ զԱստուծոյ արէնքն, եւ այսպէս ասէ. «Որդեակք իմ եւ հաւատացեալք Քրիստոսի, ամուսնութիւնն վասն այն է, որ որդեծնութիւն լինի եւ աճումն, ըստ արհնութեանն Աստուծոյ, եւ ոչ յաղագս հեշտասիրութեան»: Եւ խրատ տայ, որ զչորեքշաբաթն եւ զուրբաթն եւ զկիրակին, զԱղուհացքն եւ զԻնունքն եւ զայլ տէրունական տաւնսն՝ զութարէքն, զխաչի եւ զյայտնութեան սուրբ կեմնան յանկողնէն: Եւ որ այն աւուրքն պսակ չէ ի դնուիլ, այն է պատճառ, որ չկայ հրաման անկողնոյ եւ ամուսնութեան: Եւ որ յայս աւուրքս պսակ դնէ՝ հակառակ՝ արինացն Աստուծոյ եւ ընդ պատժաւք է: Զի եւ ի կանոնս սուրբ հարցն այսպէս գրեալ է. Եթէ ոք ի կիրակէ անգիտութեամբ ի կին իւր մերձենայ՝ է. աւր ապաշխարէ, թէ գիտելով՝ Ի. աւր, եւ թէ սովորութեամբ՝ ընդ անիծիւք է: Նոյնպէս եւ յորժամ յղի իցէ կինն, մի՛ ամուսնասցի, մինչեւ ծնցի զմանուկն: Ոչ իմանաս մտաւքդ, եթէ անպատշաճ է, որ միտս եւ իմաստութիւն մարդոյ ունի յայն աւուրս ի կինն մերձենալ: Այլ եւ զայս ուսուցանեն աստուածային արէնքն. «Ոչ մերձենալ ի կինն, յորժամ յապահարսն լինի», այսինքն՝ յորժամ ի կանանց արինին իցէ կինն, մի՛ մերձեսցի ի նա այր իւր: Եւ զինչ է պատճառն. Զոր արինակ մշակ ոչ սերմանէ ի ճահճախուտ վայր զսերմն, զի մի՛ նուզեցուցեալ ողողեսցի, այսպէս զարինակ անդաստանի բերէ անձն կնոջն եւ այր՝ զմշակի, եթէ յայնր ժամանակի մերձաւորի անպտուղ լինի, եւ թէ սաղմ առ ի խառնեալ ընդ իրար, ապականէ զգաղափար մանկանն ի զանազան ախտս՝ յուրկութիւն, որ է գողութիւն, ի պիսակոտութիւն, ի դիւահարութիւն եւ յայլ գարշելի եւ անբժշկելի ցաւս: Արդ, որ յայսմ ժամանակի մերձենայ ոք մոլելով, չարեացս այսոցիկ պարտական է

եւ մանկանց սպանողք: Եւ որ որ յանդգնի՝ մահապարտ է: Եթէ կինն ծածկէ յառնէն՝ նա է պարտական մեղացն:

Եւ արդ, լուարուք հաւատացեալք եւ քահանայք, եթէ մեք ամաշեմք եւ ոչ քարոզեմք, եւ դուք ամաշէք եւ ոչ խրատէք, ի մեղաց նոցա եւ ի խղճէ ոչ եմք անպարտ: Զոր արինակ բժիշկ, որ գիտէ զցաւս հիւանդի, եթէ ոչ զգուշացուցանէ, եւ նա վնասի, պարտական է խղճոյ, եւ թէ բժիշկն զգուշացոյց, եւ նա ոչ պատրաստեցաւ՝ ինքն է անձին իւրսոյ վնասող:

Եւ զայս իսկ պարտ է գիտել քրիստոնէից, զի այր եւ կին, որ Աստուծոյ հրամանան եւ արինաւք եւ սուրբ պսակաւն միաւորեալ են, չկայ հրաման այլ թողլոյ կամ բաժնելոյ, որպէս եւ Քրիստոս հրամայեաց, թէ՝ «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեսցէ» (Մատթ. ԺԹ. 6, Մրկ. Ժ 9): Մի՛ սովորեսցին առաջնորդք եւ մի՛ թոյլ տացեն բաժնելոյ եւ հրամանացն Աստուծոյ մի՛ կայցեն հակառակ:

Այլ եւ այր եւ կին մի՛ սովորութիւն առեալ յամենայն փոքր պատճառէ երդնուլ միմեանց, որպէս սովոր են անմիտք եւ անիմաստք, զի թէ վասն երդման թողուն զիրար, Աստուծոյ հրամանին եւ ուխտին կոխողք են, թէ ոչ, որ այլ ի շիջանել բարկութեանն ի միասին բնակեն, նա երդմնահարք, նա երդմնահարք եւ այնպէս Աստուծոյ յանցաւորք: Արդ, որ միանգամ անգիտութեամբ արարին զայս, քահանայն լուծ դիցէ, եւ պահաւք եւ մատաղով քաւեսցին, եւ այլ մի՛ մեղիցեն:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԾՈՐԾՈՐԵՑԻ

<...>¹¹² Ապաքէն ասացաւ, եթէ որ արձակիցէ զկինն իւր՝ տացէ նմա զարձակմանն (Մատթ. Ե. 31).

Աստուած ի սկզբանէ արու եւ էգ արար զմարդիկ եւ միում առն մի ամուսին սահմանեաց՝ պաշտել զմիմեանս, որպէս զի ի ձեռն նոցա մահկանացուս տեւեսցէ բնութիւն: Իսկ ազգն հրէից Ժպիրհք էին եւ խստասիրտք, եւ ի պատճառս ատելութեան զկանայս սպանանէին: Արդ, զի մի՛ այս լիցի՝ փոքր այս յանցանաւք արձակել հրամայելով, սորպէս ունի Երկրորդումն արէնք, զմեծն խափանեաց, այսինքն՝ զսպանութիւն, զի թէ զատելի կինն հարկաւ ի տունն հրամայէր ունել, երբ խնայէր յարին կնոջն, որ զորդիս եւ զմարգարէս

¹¹² Քաղուած է Ներսէս Ծնորիալի (եւ Հովհաննէս Ծործորեցի), Մեկնութիւն Մատթէի Աւետարանի, Կ. Պոլիս, 1825, էջ 119- 120, 120-122:

խողխողէին: Վասն այսորիկ հրաման ետ արէնքն արձակել, բայց ոչ առանց թղթի ապահարզանի, զոր «արձակման» ասէ: Է՞ր վասն. զի այս կնոջն ի միսիթարութիւն էր, եւ մի՛ լիցի ի շխանութիւն ի նոյն այրն դառնալ, որ արհամարհանաւք զիր ետ, եւ արձակեաց զնա: Եւ դարձեալ, եթէ զայս ոչ էր հրամայեալ, անխտրաբար զմիմեանց կանայս յափշտակէին, եւ յայտնապէս շնութիւնք գործէին: Եւ զի մի՛ այս լիցի՝ զրոզն կնքեաց: Եւ կամ թէ ասելն. «Տացէ նմա զարձակմանն». Զբաժինս կնոջն յայտ առնէ եւ զտուգանս անարգութեան, որպէս եւ Աբիմէլէք Սարայի՝ կնոջն Աբրահամու, հազար սատեր ի պատիւ երեսաց նորա, վասն զի անարգեաց զնա որպէս թէ ի կինն ոչ խնայեացէ հանել յինչսն խնայեացէ եւ ի տուն իւր ունիցի զկինն, եւ մի՛ ի սակաւ պատճառս ատելութեան արձակեացէ զամուսին իւր: Իսկ առ ի միտս միտքն արիւնակ իմն իբր սերմանող ի զգայութեանս այր կոչի, իսկ զգայութիւն վասն ընդունակ լինելոյն, կին անուանի <...>: Դարձեալ լսի եւ այսպէս, թէ՝ «Որ արձակէ զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան» պոռնիկ կոչէ, որ երկու ունին կանայս, քան զի այլ է շնութիւն եւ այլ՝ պոռնկութիւն. պոռնկութիւն է արձակ ընդ արձակ կամ կապեալ ընդ արձակ: Իսկ շնութիւն է՝ կապեալ առ կապեալ կամ արձակ ընդ կապեալ: Արդ, թէ ոք կապեալ է ի կինն եւ առնուցու այլ՝ արժան է ասէ արձակել: Իսկ թէ ոք մի ունիցի կին, եւ արձակէ զայն, նա իսկ է պատճառ նորա շնութեան, որպէս ասացաք ընդ կապեալն խառնակել: Արդ, որ ընդ քեզ կապեցաւ, եւ զայն արձակմամբն այլ ոք առնու, շնացող է, որպէս դու արձակելովն: Կամ ասէ, թէ՝ Որ զարձակմանն հրաման տայ, դատաւոր գոլով, եւ նա շնացող է, վասն զի զարէնս պատառեաց, եւ ոչ միայն շնացող, այլ եւ՝ սպանող, որպէս ասէ Սիրաքն, թէ «Սպանող է ընկերի իւրում, որ բաժանէ զկինն նորա» (Սիր. ԼԴ 26):

<...> Բայց ասեմ ձեզ, եթէ ամենայն, որ արձակէ զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան, նա տայ նմա շնալ (Մատթ. Ե 32).

Հեզոց եւ նորոց աշակերտաց բնաւին փակէ զարձակմանն բան, զի մի՛ ոք յաղագս ատելութեան իշխեսցէ հանել արտաքս զկին իւր եւ այլ փոխանակ նորա ածել ի տուն, զի այն վասն խստասրտութեան նոցա գրեցաւ, իսկ այժմ, զոր Աստուած զուգեաց ոչ է կար մարդոյ մեկնել քան թէ նա, որ կապեացն, եւ դարձեալ լուծանէ մահուամբ: Վասն այսորիկ ասէ, թէ՝ «Որ արձակէ զկին իւր՝ նա տայ նմա շնալ», զի յամենայն կողմանց խնու զճանապարհ արձակմանն, զի այրն թէպէտ այլ կին ոչ առնուցու, սակայն պատժապարտ է, զի շնալ ետ

կնոջն ի հանելն: Իսկ թէ այլ ոք առնէ զհանեալ կինն՝ զանձն անվտանգ կարծեցեալ, եւ զնա շնացող անուանէ, զի ոչ նորա է կինն, այլ որ հհանն: Վասն որոյ առաջին բանին զայրն զգաստացուցանէ եւ երկրորդին՝ զկինն, զի գիտելով կնոջն, թէ ոչ գոյ հնար այլում առն լինել, եւ ի հնազանդութիւն առնն կայցէ, եւ այրն, զի մի՛ պատժապարտ կոչեսցի ի հանելն առ կին իւր սիրովն գնայցէ: Իսկ ասելովն, թէ՝ «առանց բանի պոռնկութեան», յայտ առնէ զպատճառ արձակելոյն եւ շարձակելոյն, զի թէ այս ոչ գուցէ ի միջի՝ անհնարին է տալ արձակումն: Իսկ թէ լինիցի վկայութեամբ՝ արձակել արժան է. ընդէ՞ր: Նախ, զի ինքն զինքն ի սիրոյ առն իւրոյ բաժանեաց, եւ գործով հոմանիս իւր զուգեաց, վասն որոյ եւ բանիւ եւս բաժանել ի դէպ է, զի մի՛ որդիքն շնութեան զհայրենիս հարազատ որդւոցն ժառանգեսցեն:

Եւ երկրորդ, զի մի՛ նախանձեալ առն վրէժս առնէ ի կնոջն եւ սիղեխէն, զի «բուռն է նախանձ առնակնոջ, եւ ոչ հանդուրժէ յաւուր բարկութեան» (Առակ. 2 34) ասաց իմաստունն: Տես եւ զայս, թէ որպէս միաբանի այս ընդ առաջնոյն, զի որ ոչ հայի յարատ՝ ոչ շնայ՝ նա ոչ արձակէ զկին իւր լինել առն այլում, եւ թէ արձակէ՝ ոչ հրամայէ այլում լինել որչափ կենդանի է կինն, որպէս հրամայէ առաքեալ <... >:

ԲԱՐՍԵՂ ՄԱՇԿԵՒՈՐՑԻ (ՇՆՈՐՀԱԼԻ)

<...>¹¹³ Եւ այնուհետն ոչ են երկու, այլ՝ մարմին մի (Մրկ. Ժ 8)

Զի զոր արինակ զմարմինն բաժանել կարի անպատշաճ է, նոյնպէս եւ ի կնոջն մեկնել կարի անաւրէն, եւ ոչ այսչափ միայն:

Արդ, որ Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեսցէ (Ժ9).

Եւ եցոյց, եթէ բնութեան արտաքոյ եւ անաւրէն է գործն, արտաքոյ քան զբնութիւն, զի մի մարմին ընդ երկուս կտրի, եւ անաւրէն, զի Աստուծոյ զուգեալ է, եւ հրամայեաց չքակել, եւ քակեցին:

Արդ, զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեսցէ.

Վասն ցանկութեան երկրորդ կնոջ թողուլ զառաջինն, եւ այսպէս ոչ տայր թոյլ առն՝ թողուլ զկին իւր, բայց եթէ մահու եւ պոռնկութեան, նոյնպէս եւ ոչ թողուլ կնոջն զայրն:

¹¹³ Տես «Մեկնութիւն սրբոյ Աւետարանին, որ ըստ Մարկոսի՝ արարեալ երանելոյն Բարսղի Շնորհալի վարդապետի ճոն կոչեցելոյ, ըստ մակադրական անուանն, լուսաւոր մտօք եւ իմաստալի յորդորակաք... աշխատասիրութեամբ տ. Անդրեաս վարդապետի Նարինեան Ակնեցոյ», Կ. Պոլիս, 1826, էջ 63-65:

Եւ ի տան դարձեալ աշակերտքն գնոյն հարցին ցնա (10)

<...> Զի կարի իմն տաղտուկ թուէր զկին լի ամենայն չարեաւք ունել եւ անսալ, քան զանհամբոյր գազանն ցանկ ի ներքս արգելուլ, այլ թէպէտ նոքա խոժոռեցան, սակայն Քրիստոսի ոչ ինչ փոյթ եղեւ, յաղագս որոյ վերստին հաստատէ զասացեալն:

Եւ ասէ ցնոսա, եթէ այր արձակեսցէ զկին իւր, և արասցէ այլ, շնայ (Ժ. 11).

Մատթէոս այլ պարզ եւ յայտնի ասէ. «Որ թողու զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան եւ առնիցէ այլ, շնայ». որով ցուցանէ, եթէ մարմնոյ պոռնկութիւն կարէ բաժանել զամուսնութիւն: Եւ դարձեալ հոգեւոր երկիւղին Աստուծոյ կարէ մարդ արձակել զկին իւր, որպէս ընթեռնումք, զի բազումք վասն կրանաւորութեան թողին զկանայս, իսկ այլ պատճառ բնաւ չկայ, եւ ոչ գրեալ է յաւրէնս Աստուծոյ:

Եւ կին եթէ ելցէ յառնէ իւրմէ և եղիցի առն այլում, շնայ (Ժ. 12).

Զի բազում անգամ պատահէ եւ այս՝ կանանց արհամարհել զարս, յաղագս այսորիկ եւ զնա ընդ պատժովք արկանէ: Նաեւ Մատթէոս ոչ միայն զկինն, այլ եւ ընդունողն նորա դատապարտէ՝ ասելով, թէ՝ «եւ որ զարձակեալն առնէ, շնայ»: Եւ այսպէս զերեսին զգուշացոյց: Զի այրն յորժամ լսէր, թէ պատճառ պոռնկութեան կնոջն ինքն է, զգուշանայր հանել, եւ նա, որ կամէր առնուլ՝ յորժամ գիտէր, թէ պոռնկութիւն համարեալ է իւր՝ ոչ առնոյր: Այլ եւ ինքն՝ կինն յակամայ լռէր ի լրբութենէ, յորժամ գիտէր, թէ ոչ ոք ընդունելոց է զնա: Գրէ եւ Պաւղոս. «Կին յառնէ իւրմէ մի՛ ելցէ, ապա թէ ելցէ՝ անայր կացցէ, կամ դարձեալ ընդ առն իւրում հաշտեսցի: Եւ առն զկին իւր մի՛ թողուլ» (Ա. Կորնթ. է 11): Յայտ է, թէ որչափ ի պարկեշտութեան է, իսկ եթէ պոռնկի՝ ինքնին ելոյժ զաւրէնսն, արժան է արձակել, ապա թէ ոչ՝ այն, որ արձակէ, շուն է, զի վասն չար ցանկութեան արձակեաց զնա:

Եւ արդ, փառաւորեսցուք զԱստուած հոգւով եւ մարմնով, եւ զհրարդ լիցի այս. հոգւով, որ մտաւքն զչարիս չխորհիցի եւ չնախանձիցի եւ ոչ շարակնիցէ, եւ մարմնով, որ ոչ որովայնամուկեսցի եւ արբենայցէ, եւ ոչ շնասցի եւ պոռնկեսցի, եւ կին ոչ ի սնգոյր եւ ի ծարիր նկարիցէ զերեսս: Ասա, զի՛նչ կարես յաւելուլ յԱստուծոյ ստեղծուածն, զի՛ ջանաս թշնամանել զԱստուած, զգործ նորա ուղղել զարդուքն: Եւ զի առնեմ ասէ՝ չկամիմ ես զայն, այլ վասն առն: Ոչ վասն առն զայդ առնես, այլ վասն այլոց: Զի այրն գիտէ զքեզ՝ զինչ ես, զհրարդ այնու խաբեսցի, զի շինուիլն զաւտարսն կարէ խաբել

եւ ոչ զիւրն: Նա թէ եւ վասն առն ի տունն միայն պարտ էր զարդարիլ, իսկ դուք յորժամ ի հրապարակս կամիք ելանել, յայնժամ աւելի զարդարիք: Այլ տգեղ են, յիրաւի զայն առնեն, զուր ջանան, զի տգեղն, որչափ շինուի, աւելի երեւի տգեղութիւնն: Նաեւ չէ վնաս տգեղութիւն, իսկ ի գեղոյն՝ վիշտք եւ վնասք, զի որ չիցէ գեղեցիկ, զնմանէ եւ ոչ ոք չար կարծէ, իսկ գեղեցիկն թէ եւ կարի զգաստ իցէ, ի չար կարծիս անկանի, եւ իւր այրն կարծեալք կեցցէ ընդ նմա: Գիտեա, զի եւ Եւայ որչափ մերկ էր, զարդարեալ էր փառաւքն Աստուծոյ, եւ յորժամ զգեցաւ զմեղացն հանդերձ, յայնժամ եղեւ տգեղագոյն: Նոյնպէս եւ դու, յորժամ զզարդասիրութեան հանդերձ զգենուս, զրկիս ի փառացն Աստուծոյ, եւ տգեղանաս:

Արդ, հանդերձ խաղցող բոզիցն է. կնոջ հաւատացելոյ այլ հանդերձ տուեալ է յԱստուծոյ՝ Միածին Որդին Աստուծոյ, ըստ այնմ, թէ՛ «Որք ի Քրիստոս մկրտեցարուք՝ զՔրիստոս զգեցեալ էք» (Փաղատ. Գ 27): Ասա, թէ թագաւոր զհանդերձն իւր զգեցուցանէր քեզ, եւ դու ի վերայ այնր զմուրողաց հանդերձ ագանէիր, ո՞չ պատժեալ լինէիր: Զայս ասացի, զի ցուցից, թէ եւ առանց չար գործելոյ պատժելոց է զարդասէրն, որում չիք հնար առանց չարի լինել, զի ի փառասիրութիւն կրթէ, եւ յայլ բազում չարիս: Բարի է ոսկին, այլ ի տուրս տալ եւ ոչ զոտս եւ զձեռս նովաւ կապել: Երկիր, գուցէ լսիցես զահագին զբանն, թէ՛ «Կապեցէք զդորա զոտս եւ զձեռս, եւ հանէք ի խաւարն արտաքին» (Մատթ. ԻԲ 13): Գիտեա, զի դժոխոցն վերակացուաց չարիս ուսուցեր դու, զի նոքա զոտսն եւ զձեռսն միայն գիտէին կապել, իսկ դու եւ ի գլուխդ եւ յերեսդ եւ յականջսդ եւ ի վիզդ եւ ի կործքդ եւ ի մէջքդ զարդուք կապեցեր: Վասն որոյ այդքան զայդքան կապանս ընդունելոց էք ի նոցանէ եւ հանելոց ի խաւարն արտաքին եթէ ոչ զամենայն զարդսն մանրիցէք եւ տացէք կարաւտելոց եւ ի գինս գերեացն նեղելոց: Եւ այլ ազգ եւս. Դուստր ունիս՝ զգոյշ լեր, զի մի՛ եւ նա ուսցի զնոյն չար, լեր զգաստութեան աւրինակ դասերն եւ մի՛ լկտութեան: Այդոքիկ յաւուրս հարսնութեան վայելեն, բայց յետոյ տաղտկալիք թուին տեսողացն: Նաեւ զզարդասէրսն եւ ոչ ոք ի մաքրից գովէ, այլ՝ պակշոտք, բայց եւ ոչ նոքա գովեն, այլ իբրեւ զլկտի պարսաւեն:

Զարդ այն է, զոր Պաւղոս հրամայէ՝ մի՛ ի զարդս ոսկւոյ եւ պայծառ զգեստուց, այլ որպէս վայել է աստուածապաշտ կնոջ՝ բարի գործովք զարդարիլ (տէս Ա. Տիմ. Բ 9-10): Նաեւ կին, որ չունի զարդ, եւ չէ զարդասէր, եւ ոչ զարդարէ զինքն բարի գործովք, ըստ

խրատուն Պաւղոսի, իբրեւ զգարդասէրսն պատժելոց է: Կամբն ոսկի զարդ կրել յանձին եւ սնգոյր եւ ծարիր յաշտդ, եւ յերեսսդ նկարել, զմտաւ ածջիր զարտասուս սրբոցն, եւ այնպէս, իբրեւ զմարգարիտ հեղ զերեսաւքդ զարտասուսն, որով աւելի գեղեցկասցիս, թէպէտ եւ վասն մեղացն քոց զայն առնիցես: Զի չիք ինչ, որ իբրեւ զարտասուս ջնջիցէ զմեղս եւ պայծառացուցանէ զհոգին, եւ գեղեցիկ զմարմնոյն երեսս ցուցանէ:

Եւ զայս ոչ վայրապար խաւսիմք ընդ ձեզ, այլ մի՛ զբողս եւ զգուսանս ի հարսանիսս բերիցէք՝ զհնարսն սատանայի, զի բողանոցքն զարշելիք եւ պիղծք են յաղագս բողիցն եւ գուսանացն, հնարեցաւ զնոսա ի հարսանիսն մուծանել, զի եւ զնա պիղծ եւ աղտեղի արասցէ: Զի՞նչ պիտոյ են անդ բողքն եւ գուսանքն, զի առաւել ասեն ուրախութիւն լիցի. նա չէ ուրախութիւն այն, այլ՝ թշնամանք հարսինն եւ կոչնականացն. թէ այն ուրախութիւն է եւ ոչ թշնամանք, զի պոռնիկն բացագլխով իբրեւ զուղտս, որ ի դարափն անհեթեթ վազվազեն եւ իբրեւ զշորիս սրընկեն, ընդէր եւ զհարսն չարուցանես ի խաղ, զի եւ նա ընդ նոսա լկտենայցէ, ապա ուրեմն խայտառակութիւն է զխաղացողսն եւ զգուսանս ի հարսանիս բերել: Գիտես, զի ի հարսանիքն զարդ եւ կապ յԱստուծոյ է որոշեալ, լուծումն եւ քակտումն է պոռնկութիւն: Մարթ է այլ իւիք ուրախացուցանել զհարսանիսն՝ հանդերձիցն պայծառութեամբք, սեղանոցն լիութեամբք, մեծարոյ արամբ եւ պարկեշտ կանամբք: Գայցեն եւ կոյսք զիւրեանց հասակակիցն պատուել եւ առնականայք զնա, որ ի նոցանէ համարին լինելոց է, մեծարել: Երկուց դասուցն վայել է մտանել ի հարսանիս կուսիցն եւ առնականանց, իսկ բողիցն զի՞նչ խնդիր կայցէ անդ: Պարտ էր նոցա ընդ հողով ծածկիլ, յորժամ հարսանիք լինիցին, զի ապականութիւն հարսանեացն բողութիւն է: Եւ յորժամ սերմանէ ոք կամ տնկէ, չկամի ասել կամ լսել զանբերութիւն եւ կամ գինի ի հնձանէ կրիցէ՝ ոչ լսել կամի զանուն քացախոյ եւ ոչ ասել, զի խտրէ թէ՛ գուցէ վնաս լիցի, իսկ ուր ցածութիւն է՝ զհարդ իցէ, զի զքացախն ի մէջ ածես, զի քացախ ամուսնութեան պոռնկութիւն է: Ընդէր ասիցես, թէ կաքաւիցէ այս անուն կոյս, ո՞չ գիտես, զի մեծ խորհուրդ է հարսանիքն, որպէս ասէ Պաւղոս. «Խորհուրդս այս մեծ է, զոր ես ասեմ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի» (Եփես. Ե 32): Եկեղեցւոյ եւ Քրիստոսի յարինակ կատարի, եւ դու բողս բերես անդ: Եւ եթէ կոյսքն ասեն՝ չխաղան, ապա եւ ոչ առնականայք, նաեւ ոչ մի ոք: Զի՞նչ հարկ խաղալն իցէ ի յանհաւատիցն հարսանիքն վայելէ այն

եւ ի մերումս՝ լռութիւն եւ ցածութիւն, զի խորհուրդ մեծ կատարի, զի երկուքն մի մարմին լինին, եւ թէ երկուքն մի ոչ լիցին՝ բազումս ոչ առնեն. զառաջինն զմին զԱդամ յերկուս բաժանեաց, իսկ այժմ՝ զերկուսն մի առնէ:

Տեսանէս զխորհուրդ հարսանեացն արար ի միոջէ մի, դարձեալ զերկոսին արար մի, զի այր եւ կին չեն երկու մարդք, այլ՝ մի մարդ: Տեսցէ զայս ոք եւ ի ստեղծուածոց մարմնոյն, զի ի միոյ կողմանէ եղեւ կինն, եւ իբրեւ խեղեփք են երկոքեան, վասն այն եւ աւգնական կոչէ, զի ցուցցէ, թէ մի են, նմին իրի եւ քան զհայր եւ զմայր նախամեծար առնէ զկինն: Ասէ եւ մարգարէն. Կտոր ոգւոյ նորա է, զի ցուցցէ, թէ ոչ միայն մարմնով մի են, այլ եւ՝ հոգւով:

Ասացից թէ՝ եւ զի՛արդ է խորհուրդ եկեղեցւոյ, զոր աւրինակ եւ Քրիստոս եկն առ եկեղեցի, եւ հոգեւոր ամուսնութեամբ ամուսնացաւ ընդ նմա: «Խաւսեցայց զձեզ, ասէ, առն միում իբրեւ զկոյս մի սուրբ յանդիման կացուցանել Քրիստոսի» (Բ. Կորնթ. ԺԱ 2): Աւրինակ Քրիստոսի գալստեանն են հարսանիքն, եւ դու արբենաս եւ խեղկատակես. զի ուր արբեցութիւն է եւ խառնախաւսութիւն, անդ եւ՝ սատանայ: Աստ խորհուրդն Քրիստոսի կատարես եւ զսատանայ կոչես ի ձեռն երգոցն եւ աղտեղի խաւսիցն: Կամիս քաղցր երգ լսել՝ զհրեշտակացն լուր եւ մի՛ զմարդկան, եւ զի՛արդ հնար է ասէ զայն լսել, եթէ զայն ամենայն ի բաց հանես, եւ զայ Քրիստոս յայնպիսի հարսանիս հրեշտակաւքն հանդերձ, եւ սքանչելիս գործէ՝ ոչ ի ջրոյ գինի առնելով, այլ եւս զարմանալի զլոյծ եւ զցուրտ ցանկութիւն ի հոգեւորն դարձուցէ, զի ուր գուսանքն իցեն ոչ մտանէ Քրիստոս, եւ եթէ մտանէ՝ նախ ի բաց հրամայէ հանել զնոսա եւ ապա սքանչճելագործէ: Զինչ քան զսատանայական պարսն չար կայցէ եւ հալածիչ շնորհացն Աստուծոյ: Այնպէս ոք արասցէ հարսանիս որպէս խրատեցի, եւ ապա տեսցէ անդ զխնդութիւնն: Եւ եթէ աղքատ իցես՝ մի՛ շրջիր տանէ ի տուն հանդերձս պայծառս խնդրել, զի ոչ ի ցոյց են իրքն, այլ ուրախ արա զտունն ընտանեաւքն: Կոչեա զդրացիս եւ զբարեկամս, զորս գիտես, եթէ հանդարտք իցեն, եւ նախ քան զամենայն զաղքատսն կոչեա, եւ մի՛ նախատինս զիրսն համարիցիս, զի զաղքատքն զՔրիստոս կոչես:

Զարգարեսչիք զհարսն փոխանակ ոսկի եւ մարգարտեայ զարդուց ցածութեամբ եւ հեզութեամբ, եւ մի՛ ինչ աղաղակ լիցի, կոչեսցի փեսայն եւ առցէ զկոյսն: Ուտելն եւ ըմպելն մի՛ արբեցութեամբ, այլ բաւականութեամբ, եւ տեսչիր՝ որչա՛փ ուրախութիւնք անտի

ծնանին, ըստ հոգւոյ եւ ըստ մարմնոյ՝ շնորհաւքն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի <...>:

[ՎԱՄՆ ՊՍԱԿԻ¹¹⁴]

[...]Զի խորհուրդ ասին, որ վեր երեւոյթ երեւի կերպարանք ինչ, բայց ունի ծածուկ ինչ յինքեան, զորաւրինակ՝ ի գիշերի շաւափեսցէ ոք զանաւթ ինչ, որ ունի թանձրութիւն ինչ, բայց զորաւրինակ նորին, աներեւոյթ է ի նմանէ:

Այսպէս եւ խորհուրդք եկեղեցւոյ խորհուրդ կոչին, զի ունին ինչ ձեւոյ մարմնական, բայց ունի ծածուկ բազում ինչ, զոր ասէ առաքեալս (տէն Ա. Կորնթ. Բ 7):

Դարձեալ. զի ստեղծումն, որ արարն յԱստուծոյ, ուրէր երիս խորհուրդս: Նախ՝ զի բանականաւ սկսաւ, այսինքն՝ ի հրեշտակաց եւ ի բանականն աւարտեաց, այսինքն՝ ի մարդն, զի ոչ էր կատարեալ գործն Աստուծոյ, եթէ ոչ էր եղեալ մարդն:

Երկրորդ՝ զի խորհրդեամբ ի մարդոյս բնութենէ կամեցաւ զարժանաւորս իւր ընտրել, զորաւրինակ եթէ ոք ծառ տնկէ, եւ այն վասն պտղոյ է, թէպէտ ոմն տերեւ է եւ չուլք եւ ծաղիկ, սակայն կերակրելին պտուղն է: Սոյնպէս, թէպէտ բազում անհատք ծնան յԱդամայ, այլ Աստուած զարժանաւորս իւր ժողովեաց զշտեմարանանս իւր, ըստ՝ ժողովեաց զցորեանն յըշտեմարանն եւ զյարդն այրեսցես (հմմտ. Մատթ. Գ 12, Դուկ. Գ 17):

Երրորդ՝ զի կամէր Աստուած ի յարարած բնութենէս ի յիւր էութիւնն միացուցանել յաւիտենականն, զոր յետ ժամանակաց եկն էառ մարմինն: Զայս ասէ առաքեալն. «խորհուրդն, որ ծածկեալ էր յազգաց եւ յամենայնից, յայտնեցաւ» (Կողոս. Ա 26) եւ եկեղեցի, զորոյ նմանութիւնն ցուցանէ խորհուրդ պսակին ի փեսայն եւ ի հարսն:

Դարձեալ. Քրիստոս ունէր կերպ նմանութեան՝ նախ քան զմարմնանալն, եւ ի ժամանակ մարդեղութեանն եւ ի խաչին եւ յետ յարութեանն, զորոյ զկերպաւորութիւնն մարմնաւոր փեսայն ցուցանէ: Զի երեւի արարածովքս իմացեալ տեսանի (Հռոմ. Ա 20), որպէս ասէ առաքեալն, զորս տեսեալն ելի ի բնութենէ առաքելոյս, որ ասէ խորհուրդն: Այսպէս եւ զերիս զառաջին խորհուրդն ունին

¹¹⁴ ՄՄ, ձեռ.3937, Ժողովածու, 1370 թ., թերթ 192բ – 196 բ. վերջից թերի. հրատ. համաձայն. Ա. Մխիթարեան, Պսակը եւ հարսանիքը հայոց մէջ, ըստ մատենագրական աղբիւրների (V-XVIII), Եր., 2018, էջ 273-282. սրբագրուած են վրիպակներ, արձանագրուած չնկատուած սուրբգրային որոշ տեղիներ:

կատարեալ ինքեան մարդն, զի ի բանականաց սկսանի խորհուրդ պսակին, եւ ի բանական կատարի, որ է Որդին: Վասն որոյ եթէ ոք ամուլ իցէ, ոչ առնէ կատարեալ զբանն Աստուծոյ, ոչ տալ հրաման ամուսնութեան, զի զցանկութիւն ախտին միայն հանէ եւ ոչ կատարեալ արհնութիւնն Աստուծոյ, որ ասէ. «Աճեցէք եւ բազմացէք» (Ծննդ. Ա 22,28): Նմանապէս եւ զարժանաւորսն Քրիստոսի յառաջ բերէ սուրբ ամուսնութիւնն, որպէս զՅովհաննէս եւ զՍամուէլ եւ զայլն ամենայն: Իսկ պողոնիկն շուն կոչի, զի չկատարէ խորհուրդ Աստուծոյ, որ առ արժանաւորսն իւր ունի, վասն որոյ եւ արտաքոյ բարեացն Աստուծոյ տանջի ի դրունս դժոխաց: Նմին նման՝ յԱստուած միացուցանէ խորհուրդ պսակին, յորժամ սուրբ անկողնով կացեալ եւ բարեպէս զաւակ ծնեալ, հարսնանան Քրիստոսի հոգով: Եւ ի կատարածի միանայ ընդ փեսային հարսնացեալ եկեղեցի: Վասն որոյ ասէ առաքեալ խորհուրդն ըստ նմին արինակի. Եւ ունի փեսայն եւ եւ մուտ: Ըստ շարադրութեանն, որ նախ քան զմարդանալ Բանին, զորս տեսցուք, թէպէտ եւ ոմանց անդէպ թուի, բայց ոչ առաքելոյն Պաւլոսի, որ ասէ. «Խորհուրդս այս մեծ է» (Եփես. Ե 32): Եւ ի ժամ խաչին եւ յետ յարութեանն, զոր կարգաւորաբար յայտնի արասցուք, զի յայտնի լիցի բան առաքելոյն, որ ասէ. «Խորհուրդս այս». «Ես [աս]եմ ի Քրիստոսն [եւ] յեկեղեցի»:

Արդ, նախ սովորութիւն է ազգաց՝ փեսային խնդրել հարսն: Եւ կրկին կերպիւ ընտրեն. Նախ՝ ի յիւրեանց հաւատոյն, թէ հայ քրիստոնեայ է եւ թէ այլ քրիստոնեայք, եւ ապա ի մէջ նոցա յընտիր պատուական ազգէ մեծատանց եւ յազատաց, զի գոն աղքատ եւ գոեհիկ հայք:

Այսպէս եւ Բանն Աստուած ընտրեաց զմարմինն իւր, զի ի յամենայն ստեղծուածոցս ի մարդոյս էառ մարմին, որ էր ազգական նմա բանականութեամբն, եւ ապա ի մէջ մարդոյս ի զաւակէն Աբրահամու բուռն հարկանէ, ասէ առաքեալ, եւ ոչ յայլ զարմէ, վասն որոյ եւ որք ընտրենն զխնամին իւր, այնպէս ընտրեսցեն, զի եղիցին ըստ նմանութեան Աբրահամու, զոր Աստուած ետես, ընտրեաց եւ հաւան եղեւ նմա: Զի երիս բարութիւնս գոյր կատարեալ ի յԱբրահամ. նախ՝ զի հաւատաց յԱստուած կատարելապէս մինչեւ «համարեցաւ նմա յարդարութիւն» (Գաղատ. Գ 6), Բ.՝ ողորմած էր. յայտ է, զի առ կաղնեան Մամբրէին ընդ խորանն (տես Ծննդ. ԺԸ 1), որ էր ի վերայ չոր///, Գ.՝ զի ոչ երբէք լինի ընթեր//ացեալ, թէ խառնակեցաւ երբէք Աբրահամ յաւտար անկողին, այլ՝ միայն յամուսին իւր:

Այսպէս թէ ընտրեսցեն քրիստոնեայքն՝ զհաւատովն եւ զողորմածն եւ սրբեալ ամուսնութեամբն ընտրեսցեն, զի եղիցին նման բարձրելոյն, որ առ Աբրահամ: Եւ տէս, զի ազգականքն ընտրեն եւ ոչ փեսայն, որպէս եւ Հայրն Աստուած ի հին արէնսն եւ ոչ Բանին անձնաւորութիւնն:

Երկրորդ՝ սովորութիւն է, զի յետ ընտրութեանն երթեալ խաւսին եւ տան թաս գինի եւ ի մայր հարսինն եւ կամ ի համանմանս նոցին: Զայս արար Աստուած, զի ընդ խաւսելն Աբրահամու եւ ընդ որդոց նորին հաւանութեամբ արինացն ետ Աստուած զԲ. պնակ՝ ի տաւն Մովսիսի եւ Ահարոնի, որք ծնողք էին բանիւ ժողովրդեանն, զի որպէս գինի ուրախ առնէ զմարմինն եւ Բանն Աստուծոյ՝ զհոգին մխիթարէ, եւ ապա յետ նորա ի մարգարէսն, որք հոգացողք էին բնութենէս ի բնակութիւն Բանին Աստուծոյ: Որպէս ասէ առաքեալ: Խաւսեցեալ զձեզ, իբրեւ զկոյս մի սուրբ Փեսային Քրիստոսի (տէս Բ. Կորնթ. ԺԱ. 2): Վասն որոյ եւ խաւսեցողքն պարտին լինել քահանայք, որք են յաստուածակոյս կողմանէ եւ ասողքն հեզք, որպիսին՝ զՄովսէս (տէս Թիւք ԺԲ 3), ասէ:

Երրորդ՝ սովորութիւն է յամենայն տաւնի եւ տարեկանաց գնալ ի տուն հարսինն ընծայիւք եւ կերակրովք: Զայս արար Աստուած ի յարէն յայնմանէ, որ հաճեցաւ յԱբրահամն եւ ի Մովսէս յամենայն դարու եւ ի ժամանակի առաքէր մարգարէս բանիւ եւ մարգարէութեամբ, նշանաւք եւ արուեստիւք: Վասն որոյ եւ եկեալքն ի տուն հարսինն, պարտի նմանիլ մարգասրէիցն, զի կարասցեն տալ եւ հաշտեցուցանել զաւտար ազգիսն առ փեսայն:

Չորրորդ՝ սովորութիւն է գնալ քահանայիցն եւ տանել նշան, եւ այն մատանի կամ ապարանջան կամ գինդ, որ ետ պատրումն, եւ կնիք առ հարսն եւ կամս նորա, մինչ զի այլ ոչ գոյ հնար՝ քակել նոցա ի միմեանց: Զայս արար Աստուած, զի առաքեաց զԳաբրիէլ, որ եբեր նշան Կուսին զաւետիսն եւ զհոգին Սուրբ եւ զգաւրութիւն Բարձրելոյն, որպէս ասէ յԱւետարանի անտ: Զի աւետիսն էր յունկն Կուսին// իբրեւ զգինդ եւ Հոգին Սուրբ իբր զմատանի ի մատունսն, զի էր մարմնացուցանող Բանին Աստուծոյ եւ որպէս մատամբ ներգործէր: Վասն որոյ եւ Տէրն մատանին ասէր Հոգոյն, իսկ զաւրութիւն Բարձրելոյն իբրեւ զապարանջան՝ լայն եւ հաստատ՝ զգործ եւ զկնիք կուսութեանն՝ պահեալ ի ծնունդն եւ յետ նորին: Վասն որոյ կանոնեցաւ յեկեղեցի նշանեալն իբրեւ զպսակեալ լինի անքակելի, զի որպէս յետ միաւորութեան Բանին ի մարմինն յարգանդ Կուսին, այլ ոչ քակեցաւ: Այսպէս նոր նշանեսցին, անքակելի մնասցեն:

Հինգերորդ՝ զի յետ նշանացն սովորութիւն է առնել պատրաստութիւն հարսանեացն եւ տալ զաւթիտսն հաց եւ միս [եւ] զինի եւ այլ ոչ ինչ, զի աւելի ինչ խնդրելն յանաւրինացն է: Զայս արար Քրիստոս, զի ետ ժողովրդեանն հաց եւ ձուկն, եւ զայս կրկին անգամ յանապատին, նա թէ՛ զսքանչելիսն ամենայն, որ ի յաշսն եւ ի յականջսն եւ ի ձեռսն եւ ի բոլոր մարմինն, նա թէ՛ զարիւն իւր ըմբելի եւ զմարմինն հաց ետ, որ կեանս տայ աշխարհի:

Իսկ արդ, այսօրիկ լինին նախ քան զհարսանիսն, որպէս եւ խորհուրդ կատարեցաւ ի Քրիստոս նախ քան զխաչելութիւն մարմնացեալ Բանին:

Իսկ վեցերորդ՝ կատարի սովորութիւն ի ժամանակ հարսանեացն, որպէս եւ Քրիստոս ի ժամ խաչելութեանն: Եւ զի յերեկոյին ժամուն առնեն հալուէս Դ. գունով՝ կարմիր եւ դեղին, կանաչ եւ սպիտակ: Եւ զհանդերձն փեսային եւ հարսին ի վերայ եղեալ, տանին նախ ի տուն հարսինն: Բայց զհարսինն զամենայն ինչ մերկացուցանեն ի նմանէ եւ ապա զնորն զգեցուցանեն, իսկ փեսայի ոչ հանեն, այլ ի վերայ հնոյն զնորն զգեցուցանեն: Այսպէս արար եւ զԲանն Աստուած, զի ի ժամ խաչին ետ զԱւետարանն իբր զքաղցր մեղր: Որպէս ասէ մարգարէն. Քաղցր են ի քիմս իմ բանք քո, որպէս զմեղր բէ[րան] (Սղմ. ՃԺԸ 103): Եւ զայն խառնեալ հալուէ, յիւղոյ եւ յալերէ, որ նշանակէ. իւղն՝ զվարդապետաց բանն, եւ ալերն՝ զբան իմաստութիւն իմաստնոցն, զի երբ խառնին սոքա, ապա անուշանան իբրեւ զհալուէս ի կոկորդս հաւատացելոց: //Իսկ որակ հալուէիցն. Կարմիրն նշանակէ զՄատթէոս, զի մարդկութիւնսն պատմէ, որ է կարմիր, ըստ Երգոյն, իսկ դեղինն՝ զՄարկոս, զի առիւծակերպ [առա]ջի յասել Աւետարանին իւրոյ, իսկ կանաչ՝ Դուկաս, որ ունի հերկս եզանց, ի կանաչէ յառաջ եկեալ, իսկ սպիտակն՝ զՅովհաննէս, զի զանեղ բնութիւնն եւ պարտէզն քարոզէ՝ զԱստուածութիւնն, որ է սպիտակ: Իսկ ի մարդկանէ ընկալաւ զԴ. առաքինութիւնն՝ խոհեմութիւնն եւ զողջախոհութիւնն, զարիութիւնն եւ զարդարութիւն: Զի սպիտակութիւնն նշանակէ զխոհեմութիւնն, որ է իմաստութիւնն, իսկ կանաչութիւնն՝ զողջախոհութիւնն, զի ծննդկան է, իսկ դեղինն՝ զարիութիւնն, զի աստուածասէր է ցամաք մարմինն, ըստ Փիլոնի: Իսկ կարմրութիւնն զարդարութիւն նշանակէ, զի կշռէ փոխանակ արեանն Քրիստոսի, զիւր արեանն հեղումն: Զայս արդարութենէ ասէր առաքեալն. «Լնում զպակասութիւն չարչարանացն Քրիստոսի ի մարմնի իմում» (Կողոս. Ա 24):

Իսկ զի զհարսին զհանդերձսն ամենայն հանեն, զի ոչ ինչ գոյր ի բնութիւն մարդկային պատմութեան, ընդ որում Հայրն երկնաւոր զանառակ որդին ասէ. Վաղվաղակի հանէք զպատմութեանն առաջին, հագուցէք դմա, որ է անմեղութիւնն առաջին, որ ի դրախտին, եւ մատանի ձեռս՝ զգործս առաքինութեան, եւ կաւշիկ յոտս (Ղուկ. ԺԵ 22)՝ զմեռելոտի ի գործոցն զարդարանա: Եւ զի ի յոտսն, որ է վերջին մասն, այսինքն՝ ի դուռն մահու անյայտ առնել զմեղսն, որպէս եւ կաւշիկ՝ զոտսն: Իսկ փեսային ոչ հանեն. նշանակէ, զի յԱստուած ոչ ինչ ապականութիւն ոչ գոյր, այլ ամենայն ինչ նորա սուրբ է, այլ զի մարդկային բնութիւն զգեցաւ: Որպէս ասէ մարգարէն. «Տէր թագաւորեաց զվայելչութիւն զգեցաւ» (Սղմ. ՂԲ 1): Վասն այնորիկ ոչ հանեն ի փեսայէն ինչ: Իսկ երեկոյն նշանակէ զվերջին դարն, յորում եկն Բանն Աստուած՝ առնուլ մարմին եւ տալ զաւրէնս իւր ի մեզ: Իսկ զի ի ձեռն քահանայիցն լինի այս, զի միջնորդութեամբ մարգարէիցն եւ առաքելոցն տուան արէնքն, զորոյ նշանակութիւնն ունի մին քահանան հարսինն եւ մին՝ փեսային:

Իսկ եւթներորդ՝ զի ի ժամ հարսանեացն հրաւիրակ առաքին ի տուն հարսին՝ տալ աւետիս գալոյ հարսանեացն, զոր գեղջուկքն աղուէս կոչեն վասն թաքնաբար գալոյն, զորոյ նշանակութիւնն Յովհաննէս Մկրտիչն է, ըստ որում ասէր ինքն. «Որ ունի հարսն՝ նա է փեսայ, իսկ բարեկամ փեսային նմա ուրախութեամբն ուրախ լինի վասն ձայնի փեսային» (Յովհ. Գ 29), զի ետ աւետիս յաշխարհի՝ «գայ զաւրագոյն, քան զիս, որում չեմ արժանի զխրացն կաւշկաց լուծ[անել]» (Մրկ. Ա 7): Իսկ ի դժոխս ետ աւետիս ոգւոցն զգալն Միածնին եւ զազատիլ նոցին, որոյ պարգեւք ընկալեալ զմարգարէսն զինք, նախ գուշակեցին վասն Բանին, եւ ապտակս ածաւ Ադամայ ի սատանայէ, զի ոչ եղեւ գիտակ տնաւրէնութեան Բանին, ըստ առաքելոյ. «զի թէ էր ծանուցեալ ոչ արդեւք, զի Տէրն փառաց ի խաչ հանէի[ն]» (Ա. Կորնթ. Բ 8):

Ութերորդ՝ զի սովորութիւն է, զի մինչեւ ի ժամանակ պսակին գալ եւ առնուլ եւ ուտել է մերձաւորաց փեսային ի տան հարսին, իսկ յետ պսակին՝ այլ ոչ: Զայս արար Տէր մեր, մինչ չեւ էր խաչեալ ի յաշխարհի ընդ մարդկան շրջէր, ընդ նոսին ուտէր եւ ննջէր, խաւսէր եւ վարդապետէր եւ սքանչելիսն կատարէր, իսկ յորժամ յարեան ի մեռելոց, այլ ոչ երեւեցաւ ժողովրդեանն եւ ոչ եկէր ընդ

նոսա, զի կատարեցան¹¹⁵ տնաւրէնութիւնք մարդեղութեան նորին եւ ծանաւթացան հաւատով նորա, մանաւանդ թէ փոխանորդ իւր թողեալ, ըստ որում ասէր. «Մեծամեծ եւս քան զնոյն գործիցէք, զի ես առ Հայր երթամ» (Յովհ. ԺԴ 12):

Իսկ իններորդ՝ սովորութիւն է՝ տանել ի դուռն եկեղեցոյն բազում երգաւք եւ նուագարանաւք, ծնծղայիւք եւ քնարիւք եւ երիվարաւք: Զայսպիսի նշանակութիւն ի Մննդեանն Քրիստոսի հրեշտակք գովեցին՝ «Փառք ի բարձունս» երգելով, եւ ի գալն Երուսաղէմ յովանակաւ բազում ժողովուրդք տարածանէին զհանդերձս եւ ճաւճանակէին մանկունքն եւ գովէին մինչեւ եմուտ ի տաճարն, եթէ քարինքն աղաղակեցին (տէն Դուկ. ԺԹ 41):

Իսկ իններորդ՝ սովորութիւն է ի դրան եկեղեցոյն զինահարել նախ մայրն ի փեսայն եւ ապա քահանայն զհարսն ի փեսայն եւ ապա անդրադարձեալ եւ երկոքեանն յանձն առնուն: Զայսոսիկ նշանակեաց Պետրոս յասելն. «Տէր, ահաւասիկ մեք թողաք զամենայն եւ եկաք զկնի քո» (Մրկ. Ժ 28): Արդ, զինչ լինելոց է մեզ, զոր յանձն էառ, որն դուք, որ թողիք եւ եկիք զկնի իմ, հարիւրապատիկ տամ աստ եւ հանդերձելումն (տէն Մրկ. Ժ 29): Իսկ յանձն առնուլ մարդոյս նշանակէ որդոցն Որոտման ասելն: Կարող եմք զբաժակն ըմբել եւ զմկրտութիւնն մկրտել (հմմտ. Մրկ. Ժ 39): Իսկ զի Մայրն եւ // յանձնէ զհարսն, այս ասելն է. Մառան գինի ոչ ունեմք վասն հարսանեացն (տէն Յովհ. Բ 3):

Իսկ տասներորդ՝ սովորութիւն է, զի նարաւտ ոլորեալ՝ կարնիր ընդ բամբակի խառնեալ եւ երէկ կղի շարամանեալ. մի կուղն կարմրով խառն եւ երկուսն՝ անխառն, միայն բանբակ, զոր մանեն փեսեղբայրն եւ քահանայն, հարսին քոյրն եւ քահանայն, եւ նովաւ կապեն զխաչն ի պարանոցն փեսային: Այս զդաւանութիւն Սուրբ Երրորդութեանն նշանակէ, յորոց մի անձն միաւորեալ ընդ մարմինն, զոր նշանակէ կարմիրն, իսկ երկուսն առանց կարմրոյ՝ զՀայր եւ զՀոգին: Եւ այն միաւորեալ մի բնութիւն երրորդական անձնաւորութիւն՝ անխառն եւ անբաժան, զոր ի ձեռն խաչին կախուիմք հաւատով ի պարանոցն Աստուծոյ, այսինքն՝ առաքելոցն աւրինաւքն եւ ի վերայ լանջաց նորա կամք հանապազ ի վերայ ժողովրդեան նորա, իսկ//նեն, այսինքն՝ ուսուցանեն զայս //նոր աւրինացն եւ փեսեղբայրն՝ դասք հեթանոսաց//եւ ժողովուրդ՝ հին աւրինացն//

¹¹⁵ Տպ. կատարացն

զՅովհաննէս Մկրտիչն նշանակէր, որ վկայէր: Սա է, վասն որոյ եսն ասէի՝ առաջի իմ եղեւ Քրիստոս (տէն Յովհ. Ա 30): Այսոքիկ նշանակեն զփեսայութիւնն Քրիստոսի, որ ի ժամ խաչելութեանն:

Իսկ մետասաներորդ՝ սովորութիւն է, զի արտաքոյ եկեղեցոյն յանձնեն եւ ի մէջ եկեղեցոյն պսակեն եւ արտաքոյ եկեղեցոյն առնեն զգործ ամուսնութեան: Եւ այսոքիկ նշնակեն, զի արտաքոյ դրախտին ստեղծաւ մարդն կնան եւ ի դրախտին պսակեցաւ: Ասաց. «Եղիցին երկոքեանն ի մարմին մի» (Մատթ. ԺԹ 5): Եւ ի դրախտէն ելեալ, ապա ամուսնացան: Վասն որոյ թէպէտ յեկեղեցին պսակին, այլ ոչ ամուսնանան, զի այս անարգանաց գործ է, որ ոչ վայել է դրախտին նոցա, «զի մարդ ի պատուի էր, եւ ոչ իմացաւ» (Սղմ. ԽԸ 21) եւ այլն:

Իսկ երկոտասաներորդ. սովորութիւն է՝ պատարագաւ պսակել, ժամամտաւ եւ ամենայն, որ ինչ պատարագին կարգն, զի Քրիստոս արինակել է: Ըստ առաքելոյս, վասն որոյ ինչ ճշմարտութիւնն է, զայն արինակին յայտնի առինք:

Իսկ երեքտասաներորդ. սովորութիւն է՝ պսակ անուանել եւ պսակ դնել ի գլուխ փեսային եւ հարսինն: Այս այն է, որ ի յԵրզսն պատմի. «Տեսէք զՍողոմոն արքայն, որ պսակեց մայր իւր յաւուր փեսայութեան» (Երգ. Գ 11), որ է խաչին // փուշ պսակն, որ եգին ազգականք մար նորա ի ժամ շարշարանացն: Եւ զի թագաւոր էր Քրիստոս, զոր արժանապէս պսակեցին, իբր նախատինս զնելով (հմմտ. Մատթ. Իէ 37), եւ զայս, որ նմա ի նախատինս եղաւ, մեք ճշմարտապէս ստուգեմք ի ձեռն արինակիս՝ զնա Թագաւոր եւ Տէր կարդալով:

Իսկ չորեքտասաներորդ. սովորութիւն է՝ սպիտակ հանդերձ փեսային սգեցուցանել եւ խաչ գաւտի կապել կարմիր՝ յետոյ եւ առաջի, մանաւանդ, զի յետ ընթերցմանն արհնել եւ զայն ըմբել տալ՝ զկէսն հարսինն եւ զկէսն փեսային: Սպիտակ հանդերձ զկուսութիւն փեսային ցուցանէ, որ կացեալ է ի ժամ փեսայութեանն, իսկ խաչկապն՝ իբր թէ խաչելոյն զարուրթեամբն պահեցաւ, զի «առանց իմ ոչինչ կարէք առնել» (Յովհ. ԺԵ 5): Իսկ բաժակն հաւասարապէս ըմբելն՝ զշարշարանսն արինացն Քրիստոսի միապէս յանձին ունել, զի է Քրիստոս Յիսուս եւ «ոչ արու եւ ոչ էք, զի ամենեքեան դուք մի էք ի Քրիստոս Յիսուս» (Գաղատ. Գ 26), ասէ առաքեալ:

Իսկ հնգետասաներորդ. Զի սուր է քարշեալ յաջմէ եւ յահեկէ ի հանելն յեկեղեցոյն: Զի հրամայեաց Աստուած բոցեղէն սրոյ շուր-

ջանակի պահել զճանապարհս ծառոյն կենաց ի հանելն զԱղամ (տէս Ծննդ. Գ 24):

Իսկ վեշտասաներորդ՝ զի նստին յաստիճան եկեղեցւոյն, եւ ամենեքեան պար առեալ երկրպագեն՝ Թագաւոր զնա կարդալով, զորոյ գերազանցութիւնն զՔրիստոսի պատմէ մարգարէն, «որպէս փեսայ, զի ելանէ յառագաստէ» (Սղմ. ԺԸ 6) եւ ցնծան, զորաւրինակ՝ տեսաք ելես[ցի] յառագաստէ եկեղեցոյ, եւ ի կարաւորութէնէ նորին երկրպագեմք աւրինակի նորին, այլ եւ ելանելն նորա յեկեղեցւոյն աւրինակ է գալստեան [յեր]կնից, յորժամ միանայ ընդ Փեսային, «յորում ամենայն լեզու խոստովան լիցի, թէ Տէր է Յիսուս ի փառս Աստուծոյ Հաւր» (Փիլիպ. Բ 11):

Իսկ եւթնեւտասաներորդ. սովորութիւն է՝ այլ ոչ դառնալ ի տուն հարսին, այլ երթան ի տ[ուն] հաւրն փեսային: Զի Քրիստոս [մին] չեւ ի ժամ խաչելութեանն յաշխարհի, իսկ յորժամ /// ի խաչին, առեալ զը[նութիւն] մարդոյն, համբարձաւ ի սեպհա[կ]ան տուն Հաւրն՝ յերկինս, ապա անիմաստ է այլ դառնալ ի տուն հարսին:

Ութնեւտասաներորդ. սովորութիւն է՝ ի տեղի բարձր նստ[ել]///, որ ակներեւ /// տեսանի/// //ըմ[պ]ել մինչեւ յերեկոյ, իսկ երեկոյն առաջի իւրոցն ուտել սակաւ ինչ: Վասն զի Քրիստոս ի ժամ խաչին պարգեալ էր ձեռաւք, եւ ոչ ջուր անգամ ետուն նմա, զի ասէր. «Ծարաւ եմ» (Յովհ. ԺԹ 28): Այլ եւ յետ յարութեանն ի տուրնջեան ան [անախտ]աբար կայր, իսկ երեկոն որսք փակելովք ասէր. «Մի՞թէ ունիք ինչ ուտելոյ ///» նմա ձկան խորովելոյ մասն (Յովհ. ԻԱ 5): Ապա ուրեմն անմտութիւն է փե[սայ]ին առաջի ժողովրդեանն ուտ[ել ինչ]:

Իննեւտասաներորդ. Զի եւթն ///հարսանեաց որչափ նստի փեսայն յառագաստն՝ մանկունք նախատինս տան հարսնքուերն, որ նշանակէր զնախատինք հրե[այ] ժողովրդեանն, որ քոյր էր հ[ե]թանոսաց հարսին, զի նա էր հարսն Քրիստոսի, եւ արտաքսեցաւ /// «յԱստուծոյ աշացն ելին» (Ա. Թեսաղ. Բ 15), ասէ առաքեալ.///մարդկան ատելի եղեն:

Քսաներորդ. Զի յետ եւթն աւուր [վերացուցանեն] պսակն, եւ ապա հրա[ման տար յԼ. աւուրն] /// կատարելութիւն ընտրեալքն ի բնութենէս, իբրեւ զմի հարսն արժանաւորեալք մտանեն յառագաստն, ըստ այնմ. «Եկն փեսայն եւ պատրաստութիւնքն մտին ի հարսանիսն, եւ փակեցաւ դուռն» (Մատթ. ԻԵ 10):

Իսկ զի ճանապարհին կամ յայլ տեղոյ¹¹⁶ կամ ի միատունն հալածեն, եւ կալնուն զկիրճս ճանապարհաց եւ խնդրեն ինչս, եւ ոչ թողուն մինչեւ առնուն: Եւ այս թերեւս զերէց որդոյն ունի զհակառակութիւն, որ լուեալ զձայն պարուցն ուրախութեան անառակին, հարցանէ. «Ո՞վ է սա թագաւոր փառաց» (Սղմ. ԻԳ 9), եւ թէ՛ «Ուլ մի երբէք ոչ ետու զիս» (Ղուկ. ԺԵ 29):

Այսոքիկ եւ այլ բազում, որ արինակ է Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ առ մարմնաւոր փեսայս, վասն որոյ խորհուրդս այսմ է: Դարձեալ մեծ լսես, մի՛ այսպէս իմասցիս, թէ պսակ մարդոյս մեծ է, քան Քրիստոս, իբր թէ հազիւ արինակի Քրիստոս ի սոսա, այլ մեծանալով զայն, ասէ, թէ ոչ անասնական իմն է այս գործ պսակիս, այլ մեծ իմն է, զի ի Քրիստոս արինակի եւ յեկեղեցիս, իսկ զարինակ սիրոյ ասես///:

ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵԻԱՅԻ

<....>¹¹⁷ Թէ ի դրախտին ծնունդ ոչ լինի. Հարցումն (պրակ ԾԹ.)

Ի դրախտին լինէր մարմնական ծնունդ որպէս այժմ ի յերկրի, թէ՞ ոչ:

Պատասխանի. Ոմանք կամին ցուցանել ապականացու գոլ զդրախտն եւ շաղաշարումն արուի եւ իգի, եւ առաւել ցանկութիւն եւ ծնունդ զաւակաց: Եւ բազում մտացածին բանս տողեն, որ ընդդէմ է ըստ Գրոց եւ ուղղափառ հարց: Նախ զի ասէ աստուածային հրամանն. «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք զերկիր». յերկիր ետ հրաման աճելոյ եւ ոչ ի դրախտին: Երկրորդ՝ զի դրախտն է տեղիք անապական, եւ ոչ լինէր ի մարդոյն ծորումն ինչ աղտեղութեան եւ ոչ որպէս տնկոցն: Արդ, եթէ ծորումն ոչ լինէր եւ ոչ ապականութիւն մարմնական եւ ոչ ծնունդ ախտական: Երրորդ՝ եկեղեցի սուրբ արինակ է դրախտին: Արդ, պսակ արհնութեան դնի յեկեղեցին, եւ մանկարարութիւն՝ ոչ: Նոյնպէս եւ ի դրախտն եղեւ պսակ արհնութեան, եւ մանկարարութիւն՝ ոչ: Չորրորդ՝ զի թէ լինէր անդ ախտական ծնունդ որպէս ի յերկրի, կարատանայր մարդն ամենայն պիտոյից զաւակին. սննդեան, աճելոյ, խնամելոյ եւ այլոցն: Եւ այսոքիկ ոչ են ի դրախտին եւ ոչ զգեստ մարմնական: Հինգերորդ՝ նախ քան զյանցանելն էին Ադամ եւ կինն մերկ, եւ ոչ ամա-

¹¹⁶ Տպ. գեղոյ

¹¹⁷ Տես Գրիգոր Տաթեւացի, Գիրք հարցմանց, Բ տպ. Երուսաղէմ, 1993, էջ 225-226

չէին: Վասն զի ոչ ունէին ցանկութիւն հեշտութեան: Վեցերորդ՝ զի ասէ սուրբն Գրիգոր Նիւսացին ի գիրս Կազմութեան, եթէ առաջին կեանք դրախտին էր կուսութիւն եւ անապականութիւն եւ հրեշտակաց նմանութիւն, եւ յետ յարութեան կրկին դառնա՞ք յառաջին կեանս դրախտին՝ յանապականութիւն եւ ի հրեշտակաց հաւասարութիւն: Արդ, եթէ առաջին կեանքն էր ամուսնութեամբ եւ որդեծնութեամբ որպէս նոքա շաղակրատեն, ապա եւ վերջին յարութեան նոյնպէս է լինելոց: Եւ լինի աղանդն այնոցիկ, որք ասեն մարմնաւոր արքայութիւն եւ կերակուր եւ ամուսնութիւն եւ այլ աղճատանք¹¹⁸: Զորս զայնպիսի ասացողքն եւ ընդունողքն որոշեալ նզովէ եկեղեցի Քրիստոսի Աստուծոյ:

Իսկ եթէ ոք հարցանէ՝ ապա վասն է՞ր ստեղծան ծննդական անդամքն, յորժամ ոչ ծնանէին ի դրախտին: Ասեմք, թէ կանխագէտ է Աստուած, եւ նախ ծանեալ, զի ոչ կարէին աճել անմեղութեամբ ի դրախտին որպէս զհրեշտակս, վասն որոյ կազմեաց նոցա մարմին, զի յերկրի անասնապէս աճեսցին: Եւ թէ ոք պնդեսցէ զաւրինակ եւ զորպիսութիւն անմեղութեան ծննդեանն՝ զայս ասեն սուրբ վարդապետք, եթէ որպէս հրեշտակք աճեսցին յերկինս, նոյնպէս եւ մարդկան ազգ՝ ի դրախտին: Եւ եթէ ասեն, հրեշտակք յանէից գոյացան եւ ոչ ի միմեանց, իսկ մարդկան ազգ պարտ էր ի միոյն ծնանիլ: Ասեն սուրբք՝ որպէս ի միոյ լուսոյ բազում լոյսք վառին: Եւ եթէ ասեն՝ անկատար է այս ծնունդս: Ասեն սուրբք, եթէ զորաւրինակ Աստուածածին կոյսն Մարիամ կուսութեամբ ծնաւ առանց սերման կատարեալ եւ ճշմարիտ, նոյնպէս եւ ի դրախտին կարէին ծնանիլ կուսութեամբ եւ առանց սերման կատարեալ մարդ ի բնութենէն Ադամայ, եւ կամ որպէս Եւա ի կողիցն Ադամայ, եւ կամ այլ ինչ եղանակաւ որպէս ինքն գիտէ ամենագէտ Արարիչն: Այլ մեզ, զոր Գիրք սուրբք լռեալ են, լռութեամբ պատուեսցի, եւ մի՛ մտացածին բանիւք վտարանդեալ ի գուր կորստեան անկցուք <...>:

<....>¹¹⁹ Զի՞նչ էր գիրն ապահարզանի.

Պատասխանի. Մովսէս արէնս ետ, զի գիր տացեն մեկնելոյ զայր եւ զկին: Եւ այս վասն խստասրտութեան նոցա, զի մի՛ սպանումն լիցի, այլ արձակեալ կինն ոչ դառնայր յառաջին այրն վերստին, թէպէտ մեռանէր վերջին մարդն: Եւ եթէ նա եւս թողոյր, այլք զարձա-

¹¹⁸ Ակնարկում է հազարամեայի (հիլիազմ) վարդապետութիւնը, որի վաղագոյն հետետորդը առաքելական հայրերից Պապիասն (շուրջ 60-130 թթ.) է:

¹¹⁹ Տես Գիրք հարցմանց, էջ 400-401

կեալ կինն առնուին: Իսկ նորս ոչ այսպէս, այլ հրամայէ Քրիստոս թէ՝ «Զոր Աստուած զուգեաց եւ միացոյց՝ մարդ մի մեկնեցէ», եւ «Որ զկին իւր արձակէ նա տայ նմա շնալ, եւ թէ այլ մարդ զարձակեալն առնու՝ շնութիւն է նմա»: Փակեաց թէ ամենեւին ոչ բաժանի արհնեալ պսակն մինչ ի մահ: Զի որպէս քահանային աւծումն ի հոգւոյն ոչ բաժանի յաւիտեան, եւ պսակին արհնութիւն, որ ի մարմինն է, ոչ բաժանի մինչ ի մահ մարմնոյն: Իսկ որ խտրոց դնէ, թէ՝ «առանց բանի պոռնկութեան» զայն ցուցանէ որ պատճառաւ իրիք կամ պոռնկութեամբ կամ այլ ինչ յորժամ բաժանին, առանց ամուսնութեան մնասցեն, թէ երկուքն են բաժանմանն պատճառ մինչեւ հաշտեցին: Եւ թէ մինն է պատճառ, որ եւ իցէ, թէ այրն եւ թէ կինն առանց ամուսնութեան մնասցէ, եւ միւսն զուգեացի այլոյ, որ չէր պատճառ:

Հարց. Զինչ է խորհուրդն.

Պատասխանի. Մովսէսին պատճառն վասն խստասրտութեան նոցա է որպէս Տէրն ասաց. Զի մի՛ սպանումն լիցի: Իսկ որ զարձակեալն առնուին, եւ յառաջին բաժանեալն ոչ տային վասն երկիւղի առն եւ կնոջ էր, զի մի՛ լիցին պատճառ բաժանման: Իսկ խորհուրդն ի յարէնքն նոցա է, զի փոփոխական էր արէնքն նոցա, եւ որ փոխիւր, այլ ոչ դառնայր յարէնս նոցա: Նոյնպէս եւ նորոյս խորհուրդն, զի անբակտելի է կինն: Զի քրիստոնէութիւն որպէս մկրտութիւն եւ այլն անբաժանելի է ի հոգւոյն, թէպէտ ուրանայ լեզուաւ եւ գործով, եւ որ յառաջինն դառնայ, զի ներումն եւ թողութիւն շնորհէ:

Հարցումն. Վասն է՞ր է, որ մին կինն թէ բազում այր առնէ՝ պոռնիկ է, եւ թէ այրն բազում կանայս առնէր՝ չէր պոռնիկ որպէս ի հինն արէնս:

Պատասխանի. Պոռնիկն ըստ այսմ, որ շնացող է թէ՛ կինն եւ թէ՛ այր՝ քարկոծէր արէնքն, այլ որ մարդն առնոյր բազում կանայս եւ կինն՝ ոչ, այս է պատճառն. Նախ բնական. զի կամէր Աստուած բազմացուցանել զծնունդն: Եւ մին այր կարէ ի բազում կանանց ծնանիլ զաւակ, այլ մին կնոջ ի բազում արանց ոչ բազմանայ ծնունդ: Երկրորդ՝ բարոյական. զի մին կնոջ ի բազում արանց ոչ երեւի հարազատ զաւակն, իսկ մի այր ի բազում կանանց կարէ ծնանիլ հարազատ մանկունս եւ սիրել զնոսա: Երրորդ՝ արիւնական. զի որպէս մին զլիսոյ բազում անդամ կարէ լինիլ, այլ ոչ անդարադարձեալ, նոյնպէս գլուխն է՝ այր կարէ բազում կանայս առնուլ: Զորրորդ՝

խորհրդական. զի մի է Քրիստոս փեսայ, եւ զեկեղեցիս հրէից եւ հեթանոսաց ընկալաւ իւր հարսն սուրբ: Եւ մի է Աստուած եւ արարածք՝ բազումք, եւ մի հաւատ եւ հաւատացեալք՝ բազումք: Ըստ այնմ. «Մեզ մի է Աստուած Հայր եւ մի Տէր Յիսուս Քրիստոս, եւ մի հաւատ եւ մի մկրտութիւն բազմացս» (Եփես. Դ 5), ասէ առաքեալն: Իսկ մի այր եւ բազում հաւատք եւ բազում աստուածք շնութիւն է հոգեւոր: Ըստ այնմ. «Շնայր Երուսաղէմ ընդ քարի եւ ընդ փայտի» (Երեմ. Գ 9)՝ զկուռսն ասէ <...>:

<...>¹²⁰ Հարց. Վասն է՞ր են խորհուրդք եկեղեցւոյ.

Պատասխանի. Վարդապետք դնեն բազում պատճառս: Նախ ըստ զանազանութեան մարդկան, որ են յեկեղեցի.... Պսակն, որ է խորհուրդ նոր զինուորս ի ներս մտանելոյ ի ձեռն մարմնաւոր ծննդեան... Պսակն է խորհուրդ ողջախոհութեան, զի ողջախոհ ամուսնութեամբ զսպեսցէ առ ինքն զբոլորս ցանկութիւն, եւ արգելցի ի շնութենէ եւ ի պոռնկութենէ... Պսակն է ընդդէմ ցանկութեան, զոր բարեխառնէ եւ անմեղադրելի առնէ <...>:

<...>¹²¹ Վասն պսակի հարցումն.

Զինչ է պսակն.

Պատ. Պսակն է խորհուրդ մեծ, որով ւարհնութիւն Աստուծոյ կատարեալ լինի, որպէս ասաց. «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք գերկիր» (Ծննդ. Ա 22): Դարձեալ պսակն է զուգահաւասարութիւն արուի եւ իգի՝ ունելով անբաժանելի կենցաղավարութիւն: Եւ այս աճման սկիզբն պսակն է, որ միանայ հարսն ընդ փեսային: Եւ լինի ըստ սահմանադրութեան Աստուծոյ ծննդագործութիւն: Յայս միտս հայելով Պաւղոս ասէ. «Պատուական է ամուսնութիւն եւ սուրբ անկողինք» (Եբր. ԺԳ 4), ըստ ւարինացն Աստուծոյ: Որով լինի պսակս այս դաշն եւ կապ ի մէջ առն եւ կնոջն, որով լինի անքակ միութիւն: Ըստ այնմ, թէ՛ «Թողցէ այր զհայր իւր եւ զմայր իւր եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ, եւ եղիցին երկոքին ի մարմին մի» (Ծննդ. Բ 24): Եւ այս միութիւնս լինի ի ձեռն պսակին: Եւ որպէս ասէ Քրիստոս. «Զոր Աստուած զուգեաց մարդ մի մեկնեսցէ»: Եւ այս լինի ի ձեռն պսակին, որ տուեալ լինի ի ձեռն խորհրդոյ: Եւ գիտելի է, զի պսակն սկսանի ի նշանադրութիւն, հաստատի հաւանութեամբ սրտիցն, յորժամ

¹²⁰ Գիրք հարցմանց, էջ 587, 588

¹²¹ Գիրք հարցմանց, էջ 609-611

յայտնեն բանիւ, զի երկուց կամաց հաւանումն հաստատէ զպսակն: Իսկ կատարի պսակն արհնութեամբ քահանային եւ մարմնական զուգաւորութեամբն: Իսկ թէ վասն էր դնի նշան: Ասեմք, թէ որպէս ծառն, որ նախ ծաղկի եւ ապա պտղաբերի, նոյնպէս եւ նշանն պսակին ծաղիկն է, զի յայնմհետէ հարսն փեսային լինի նշանեալ, եւ փեսայն հարսինն է յատկացեալ: Եւ որպէս հրեշտակապետն Գաբրիէլ նախ ետ զաւետիս սրբոյ Կուսին, եւ նա խորհէր ի միտս, եւ ապա հաւանեցաւ եւ ասէ. «Կամ աղախին Տեառն» (Ղուկ. Ա 38), եւ ապա յղացաւ եւ ծնաւ զԲանն Աստուած մարմնացեալ: Նոյնպէս եւ նախ նշան դնի հարսին: Իսկ հաւանումն երկուց կամացն հաստատութիւն է պսակին: Զի բռնութեամբ եւ առանց հաւանելոյ միմեանց, այսինքն՝ փեսային եւ հարսին՝ ոչ հաստատի պսակն: Եւ որպէս ասէ Գիրն, թէ «զկողն զոր շինեաց կին, էաժ առ Ադամ» (Ծննդ. Բ 22), այսինքն՝ զի տեսեալ հաւանեսցին միմեանց: Զայս ունի խորհուրդ, որ հարսն եւ փեսայն յառաջ քան զպսակն տեսանեն զմիմեանս, եւ հաւանին սրտիւք եւ կամաւք եւ ապա պսակին: Իսկ ի կատարումն պսակին նախ է արհնութիւն քահանային, եւ ապա մարմնական զուգաւորութիւն: Որպէս եւ Քրիստոս ի կատարածի նախ արհնէ ասելով. «Եկայք արհնեալք Հաւր իմոյ»: Եւ ապա միաւորի ընդ եկեղեցի սուրբ ի ժառանգութիւն արքայութեան: Վասն որոյ նախ քահանայն արհնէ հոգեւորապէս, եւ ապա մարմնաւորապէս զուգակցին: Նոյնպէս եւ ի դրախտին նախ արհնեաց Աստուած եւ ասէ. «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք զերկիր», եւ ապա ասաց. «Եղիցին երկոքին ի մարմին մի»: Այս է արհնութիւն պսակին:

Եւ որպէս Աստուծոյ Բանն կատարէ զհաղորդութիւն, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ» (Մատթ. ԻԶ 26): Նոյնպէս Աստուծոյ Բանն է, որ առնէ զերկոսեանն մի՝ զայրն եւ զկինն:

Արդ, բարի պսակն եռակի է, այսինքն՝ հաւատն, զաւակն եւ խորհուրդն: Հաւատն է, զի ոչ ոք ի յերկուցն պղծեսցի աւտար անկողնով, որպէս այն, որ թողու զհաւատն եւ ուրանայ բանիւ, զշաղկապ հաւատոյն հատանէ եւ հաւատովն պղծի: Նոյնպէս որ աւտար անկողնով պղծէ զշաղկապ պսակին, որոշի յարհնութենէն եւ պղծի անկողինն սուրբ: Իսկ զաւակն, զի ծնցի եւ սնուցանի ի պաշտաւնն Աստուծոյ, զի վասն ծննդեան զաւակին է հրաման պսակին: Իսկ խորհուրդն այն է, զի մի՛ բաժանեսցին: Զի թէպէտ եւ եկեղեցի սուրբ կարէ բաժանել վասն արգելմանցն, զի բազում արգելմունք գոն պսակին, որպէս ազգակցութիւն հոգեւոր կամ մարմնաւոր,

կամ տկարութիւն բնութեան, կամ պոռնկութիւն, կամ այսահարութիւն, կամ ծառայութիւն կամ բռնութեամբն, կամ այլ ինչ այսպիսի պատճառ, որով բաժանին այրն եւ կիներն: Այլ ոչ է պարտ բաժանել զպսակն զայն, որ արինաւք լինի պսակեալ, ըստ այնմ. «Զոր Աստուած զուգեաց մարդ մի՛ մեկնեսցէ»: Սակայն ի մահն արձակի եւ քակի շաղկապ պսակին: Եւ կրկին է շաղկապ պսակին, եւ կրկին է մահն, որ պատասխանի տուայ նոցին այսպէս: Զի է շաղկապ հոգեւոր, այսինքն՝ սրտիցն: Եւ է շաղկապ մարմնաւոր խառնմամբ սերիցն: Իսկ մահն կրկին է՝ հոգեւոր եւ մարմնաւոր: Հոգեւոր մահուամբն արձակի հոգեւոր շաղկապն, այն է՝ յորժամ մարդն մեռանի աշխարհի՝ մտանելով ի կրաւնաւորութիւն: Եւ մարմնաւոր շաղկապն արձակի եւ քակի մարմնաւոր մահուամբն, վասն որոյ ոչ է պարտ բաժանել զարինաւոր պսակն որքան կենդանի իցեն <...>:

<...>¹²² Հարցումն. Մարթ է աւելի քան զմին կին առնուլ թէ՛ ոչ:

Պատասխանի. Մին կին է միոյ առն արինադրեալ եւ ոչ աւելի յաղագս բազում պատճառի: Նախ զի մին կին ետ Աստուած մին մարդոյն Ադամայ ի յաւգնութիւն, նոյնպէս եւ ամենեցուն արինադրեաց: Երկրորդ՝ զի մի կող էառ եւ ի նմանէ շինեաց: Երրորդ՝ զի ասէ. «Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի» եւ ոչ երեքն, կամ բազումք: Զորրորդ՝ ի բնութենէ իրացն յայտ է, որպէս ասէ «Արու եւ էգ արար զնոսա»: Հինգերորդ՝ զի զոյգ զոյգ արար զնոսա, որպէս ասէ. «Զոր Աստուած զուգեաց մարդ մի՛ մեկնեսցէ»: Վեցերորդ՝ զի եւ առաջին ծնաւղքն եւ հարք թէպէտ աւելի կին առնուին վասն զաւակաց, այլ հարսանիսն կրկնեալ ոչ ընթերցեալ լինի: Եւթներորդ՝ զի եւ Քրիստոս ոչ ընդ բազում, այլ ընդ մի Կաթողիկէ եկեղեցի միաւորի: Այսպէս եւ աստուածային արինաւք մի այր ընդ միոյ կնոջ զուգաւորի եւ ընկերակցի: Իսկ այժմ ի մէջ քրիստոնէից ի մեռանիլ միոյն՝ միւսն եւս ածեն, եւ ոչ է աստուածային հրաման, այլ առաքելական ներումն ի դեղ անժուժկալութեան, զի մի՛ ի պոռնկութեան անդունդս կործանեսցին: Իսկ որ երրորդ կրկնի՝ ի պոռնկութեան սակի գրի ի կանոնս սրբոց հարց:

Հարցումն. Վասն էր պոռնկութիւն այժմ արգելեալ է. զի ահա նահապետքն բազում կանայս առին եւ հարճ եւս: Եւ դարձեալ գործ այս լրումն է աստուածային հրամանին, որ ասէ. «Աճեցէք եւ բազմացարուք»:

¹²² Գիրք հարցմանց, էջ 612-613

Պատասխանի. Ասեմք, թէ սակաւ հեշտութիւն կապեցաւ յամուսնութիւն, նախ, զի արք վասն նորա ի զազիր տեղիսն խոնարհեսցին եւ ապա կանայք զծանրութիւն երկանցն կրեսցեն: Եւ հեշտութիւն է վասն որդեծնութեան եւ որդեծնութիւն՝ վասն հեշտութեան, կամ ի պաշտանն Աստուծոյ, եւ է որդեծնութիւն բարի, եւ հեշտութիւն՝ չար: Արդ, նահապետքն առնուին բազում կանայս վասն որդեծնութեան եւ լրման մարմնաւոր արհնութեան: Իսկ ի նորս փոխեցաւ ի հոգեւոր արհնութիւն եւ ծնունդ: Եւ զմարմնաւորն ի սկզբան չափաւորն կապեաց որպէս Ադամ եւ Եւա: Իսկ պոռնկութիւն ի բնական արէնս եւ ի գրաւորն եւ ի նորս խոտեալ է: Նախ զի միայն զհեշտ ցանկութիւն սիրեն հանապազ ինքն եւ գորխակիցն իւր: Եւ երկրորդ՝ ընդդէմ արինացն Աստուծոյ կորուսանի բեղմնաւորիլն վասն յաճախ սերմանցն: Վասն այն խոտեալ է եւ պիղծ յամենայն արէնս <...>:

<...>¹²³ Արարչագործն Աստուած յորժամ ստեղծեաց զԱդամ, ասէ. «Ոչ է բարւոք մարդոյդ միայն լինիլ, այլ արասցուք աւգնական ըստ դմա» (Ծննդ. Բ 18): Նախ զայն ցուցանէ, թէ մարդ է մարդոյ աւգնական, զի թէպէտ կային այլ կենդանիք աւգնական մարդոյ ի բեռն ի լուծ եւ յայլ պէտս, այլ ի յառաքինութիւն եւ ի սրբութիւն հոգւոյ մարդ է աւգնական մարդոյ: Եւ յորդեծնութիւն եւ յայլ շինութիւն տան կինն է աւգնական: Վասն այն ասէ. «Ոչ է բարի մարդոյ միայն լինիլ»: Եւ դարձեալ Աստուծոյ միայն է բարի միայնակ գոլն, զի անկարաւտ եւ անեղ բնութիւն է: Իսկ այլ արարածք եղականք են, եւ կարաւտ միմեանց: Որպէս ինն դասք հրեշտակացն են յերկինս փառաբանիչք Աստուծոյ հազարք հազարաց եւ բիւրք բիւրուց, նոյնպէս ի յերկրի բարի է բազմութիւն մարդկան: Նախ զառատ մարդասիրութիւն Աստուծոյ ցուցանեն, եւ երկրորդ՝ զի միմեանց աւգնական լինին ի շինել, ի տնկել, ի յարուեստ, ի պէտս մարմնոյ եւ յուսումն հոգւոյ եւ յուրախութիւն միմեանց: Եւ այլ բազում բարիս ի միմեանց գտանեմք, վասն այն ասէ. «Ոչ է բարի մարդոյդ միայն լինել» (Ծննդ. Բ 18): Եւ թէ ոք ասիցէ՝ կինն եղեւ պատճառ յանցանաց մարդոյն որպէ՛ս է բարի: Նախ պատասխանեմք, եթէ կանխագէտ է Աստուած. գիտէր, զի մարդն անմեղութեամբ ոչ կարէր աճիլ որպէս հրեշտակք, վասն այն մարմին ստեղծ, եւ զկինն

¹²³ «Նորին քարոզ պսակին ի բանն. Արար Աստուած զմարդն ի պատկեր իւր, արու եւ էգ արար զնոսա, արինեաց զնոսա եւ ասէ. Աճեցէք եւ լցէք զերկիր». տեն «Գիրք քարոզութեան որ կոչի Ամառան հատոր՝ արարեալ սրբոյ իորն մերոյ Գրիգորի Տաթեացոյ...», Կ. Պոլիս, 1741, էջ 192-195

աւգնական ետ, զի անասնական ծննդեամբ աճիցին եւ բազմանայցեն մարդիկ, որպէս աւրհնեաց եւ ասէ. «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք գերկիր»: Դարձեալ ասեմք, թէ Աստուած բարի է բնութեամբ եւ առատ եւ բարեբար, ոչ կարէ մին մարդոյ մեղք զբոլոր բարութիւն Աստուծոյ խափանել եւ արգելուլ, այլ միայն ինքն՝ մեղաւորն ի բարութենէն Աստուծոյ զրկի: Զոր աւրինակ արեգակն բոլոր զիւր լոյսն ծագէ, այլ թէ մի մարդ զակն իւր խփէ, զարեւու լոյսն ոչ կարէ արգելուլ, այլ ինքն միայն զրկի: Նոյնպէս թէպէտ կինն մեղանշեաց, այլ զբազում բարութիւնս ոչ արգել Աստուած ի մարդկան ազգէ: Եւ դարձեալ ասեմք. թէպէտ կինն մեղանշեաց, այլ բազում արք ընտիրք եւ արդարք ի նմանէ ծնան, որպէս նահապետքն եւ մարգարէքն եւ ամենայն ընտրեալք մինչ ի կատարած աշխարհի, եւ վասն բարի ծննդոց նորա խնամեաց եւ պահեաց զկինն, թէպէտ պատճառ եղեւ յանցանաց: Նաեւ այժմ բազում մարդիկ են ի յերկրի չարք եւ մեղաւորք, եւ թոյլ տայ Աստուած նոցա մնալ ի յերկրի վասն բազում պատճառի: Նախ զի թէպէտ ինքեանք չարք եւ մեղաւորք են, ի ծնունդս նոցա բարի մարդ լինելոց է. վասն այն բարի զաւակին պահէ Աստուած զչար ծնաւդսն: Երկրորդ՝ թէ ծնաւդք նոցա բարի են եղեալ՝ վասն բարի ծնաւդացն ներէ չար զաւակացն, որպէս վասն բարի նահապետացն Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ եւ այլոցն, ներէր Աստուած հրէից ազգին: Երրորդ՝ թէ չար մարդն այն ունի ի ծածուկ մասն ինչ բարի զոր մեք ոչ գիտեմք, զայն հատուցանէ նոցա ի կեանս յայս: Զորրորդ՝ թէ ինքեանք չարք են՝ այլոց բարւոյ լինին պատճառք երկրի, գաւառի, շինութեան եւ խաղաղութեան: Զոր աւրինակ փուշն ոչ ունի պտուղ, այլ պտղաբերսն պահէ. վասն այն խնամեմք զնոսա: Հինգերորդ՝ ի ձեռս նոցա այլոց հոգեւոր բարի լինի. Որպէս չար բռնաւորք նեղեն զքրիստոնեայս եւ զաղքատս, եւ այնու պսակք եւ վարձք նոցա բազմանան: Վեցերորդ՝ զի Աստուած ոչ կամի զմահ մեղաւորին, ըստ այնմ. «Ոչ կամիմ զմահ մեղաւորին, այլ զդառնալն նորա եւ զկեալն» (Եզեկ. ԺԸ 32): Վասն այն պահէ զնոսա ի յերկրի, զի զղջասցին եւ դարձին ի մեղաց: Այս, զոր ասացաք, եւ այլ բազում պատճառ գոյ, որ ներէ Աստուած մեղաւորին, կամ վասն ինքեան, կամ վասն այլոց բարութեան:

Նոյնպէս եւ նախամայրն Եւա թէպէտ յանցեաւ, յետոյ ապաշխարեաց, եւ բազում զաւակք ի նմանէ ծնանելոց էին, վասն այն ներեաց Աստուած: Դարձեալ եւ գլխաւորն ամենեցուն, թէ կինն ոչ էր յանցեալ՝ Բանն Աստուած ոչ էր մարդացեալ: Եւ այս ամենայն

բարութիւնս, որ եղեւ Քրիստոսիւ, խափանեալ լինէր: Զի թէպէտ արդարքն անմեղութեամբ մտանէին յարքայութիւն երկնից ի տեղի անկելոց հրեշտակացն, այլ ոչ շնորհաւքն Քրիստոսի: Եւ բնութիւնս մեր ոչ լինէր ընդ Աստուած միաւորեալ, եւ ոչ ի հրեշտակաց երկրպագեալ, եւ ոչ տեսանէաք զմարդն մարդկան արարիչ որպէս եւ այժմ: Այլ եւ ոչ առատ մարդասիրութիւն երեւեալ եւ ոչ պատուականութիւն մարդոյս ցուցեալ, որպէս այժմ, որ ի խնդիր եկն Բանն Աստուած, եւ չարչարանաւք խաչիւ եւ մահուամբ հրաւիրեալ մեծարեաց զմեզ յերկինս: Այլ զի թէ ոչ էր Աստուած մարդացեալ, մեք որդիք Աստուծոյ ոչ լինէաք եւ ոչ եղբայր Քրիստոսի եւ ժառանգակից, եւ ոչ Հոգւովն Սրբով ծնանէաք եւ ոչ ճաշակեաք զմարմին եւ զարիւն Որդւոյն Աստուծոյ: Այլ թէ ի դրախտէն էաք վերափոխեալ՝ ոչ ոք առնոյր զպսակ մարտիրոսական եւ զայլ ճգնութեան եւ ոչ առաքելութեան եւ ոչ մարգարէութեան եւ ոչ նահապետութեան, որք հարք եղեն Քրիստոսի ըստ մարմնոյ: Այլ եւ խափանեալ լինէր ի յերկրի ամենայն գործք եւ արուեստք շինելոյ, տնկելոյ, գործելոյ զերկիր, հանճար, ուսումն, կարեկցութիւն միմեանց, եւ այլ ամենայն բարութիւնք, զորս ոչ երկարեմ, հետեւեցան յանցմանն Եւայի: Եւ թէ ոք ասիցէ անհանճար մտաւք, յորժամ այս ամենայն բարութեանս պատճառ եղեւ մեղքն Եւայի՝ վասն էր ինքն պատժեցաւ: Ասեմք, եթէ մեղքն ըստ ինքեան չար է, եւ պակասութիւն բարւոյ եւ արդարութեան: Նաեւ ինքն Եւա ոչ յայն պատճառս մեղանշեաց թէ այս ամենայն բարութիւնս հետեւի մեզ, այլ մարդասիրութիւն Աստուծոյ եւ ամենիմաստ գիտութիւն հնարեաց զփրկութիւն մեր: Որ ոչ կամեցաւ զկորուստ մարդկան ազգի, այլ ի չարէն բարի արար մեզ, եւ փոխեաց ի մեղաց յարդարութիւն, ի մահուանէ՝ ի կեանս, ի յերկրէ՝ յերկինս: Եւ յայսմանէ երեւի բարութիւն Աստուծոյ եւ նախախնամութիւն, զի ի չարէն հոգն զմեզ ի բարի եւ անարժանիցս եւ մեղաւորացս շնորհեաց փրկութիւն եւ պարգեւ: Ապա ուրեմն պատճառ փրկութեան մերոյ Քրիստոս է եւ ոչ Եւա, եւ շնորհք նորա արդարացուցին զմեզ եւ ոչ գործք մեր: Եւ թէ ոք ասիցէ, թէ Եւա եւ Ադամ անմեղ էին կացեալ՝ որպէս աճէր մարդկային բնութիւնս: Ասեմք, եթէ ոմանք ասեն զդրախտն ապականացու գոլ, եւ շաղաշարումն արուի եւ իգի, եւ առաւել ցանկութիւն եւ ծնունդ զաւակաց: Եւ բազումք մտացածին բանս տողեն, որ ընդդէմ Սուրբ Գրոց եւ ուղղափառաց հարց: Նախ զի ասէ աստուածային հրամանն. «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք զերկիր».

լոյ եւ ոչ ի դրախտին: Երկրորդ՝ զի դրախտն է տեղի անապական եւ ոչ լինէր ի մարդոյն ծորումն ինչ աղտեղութեան եւ ոչ տնկոցն: Արդ, եթէ ծորումն ոչ լինէր եւ ոչ ապականութիւն մարմնական եւ ոչ ծնունդ ախտական: Երրորդ՝ եկեղեցի սուրբ արինակ է դրախտին: Արդ, պսակ արհնութեան դնի յեկեղեցին, եւ մանկարարութիւն՝ ոչ: Նոյնպէս եւ դրախտ եղեւ պսակ արհնութեան, եւ մանկարարութիւն՝ ոչ: Չորրորդ՝ զի թէ լինէր ախտական ծնունդ որպէս ի յերկրի, կարաւտանայր մարդն ամենայն պիտոյից զաւակին. սննդեան, աճելոյ, խնամելոյ եւ այլոցն: Եւ այսոքիկ ոչ են ի դրախտն եւ ոչ զգեստ մարմնական: Հինգերորդ՝ նախ քան զյանցանելն էին Ադամ եւ կին մերկ, եւ ոչ ամաչէին, վասն զի ունէին ցանկութիւն տոժանաց առ միմեանս: Արդ, ի յանմեղութեան միշտ այնպէս մնային, ապա ոչ ունէին ցանկութիւն հեշտութեանց: Վեցերորդ՝ եւս յայտնի, զի թէ ապականացու էր զապականեալն Ադամ վասն էր հանէր ի դրախտէն՝ յայտ է, զի դրախտն չէ ապականացու, եւ ոչ զապականացու բնակիչս ընդունի: Եւթներորդ՝ զի ասէ սուրբն Գրիգոր Նիւսացին ի գիրս Կազմութեան, եթէ առաջին կեանքն դրախտին էր կուսութիւն եւ անապականութիւն եւ հրեշտակաց նմանութիւն, որ եւ յետ յարութեան վերստին դառնամք յառաջին կեանս դրախտին յանապականութիւն եւ հրեշտակաց հաւասար: Արդ, եթէ առաջին կեանքն Ադամայ ամուսնութեամբ էր եւ որդեծնութեամբ որպէս նոքա ասեն, ապա ի վերջին յարութեան նոյնպէս է լինելոց, եւ լինի աղանդն մահմետականացն մարմնաւոր արքայութիւն եւ կերակուր, եւ ամուսնութիւն եւ այլ աղճատանք, զորս նզովէ սուրբ եկեղեցի զայնպիսի ասացողս եւ զխորհողս, եւ եղիցին նզովեալ:

Իսկ եթէ ոք հարցանէ. Ապա վասն էր ստեղծան ծննդական անդամքն, յորժամ ոչ ծնանէին ի դրախտին: Ասեմք, եթէ առաջագէտ է Աստուած, եւ նախ ծանեալ, եթէ ոչ կարէին աճիլ անմեղութեամբ ի դրախտին որպէս զհրեշտակս, վասն որոյ կազմեաց նոցա մարմին, զի յերկրի անասնապէս աճեսցին: Եւ եթէ ոք պնտեսցէ զարինակ եւ զորպիսութիւն եւ զորպիսութիւն անմեղութեան ծննդեանն: Զայս ասեն վարդապետք սուրբք, եթէ որպէս հրեշտակք աճեցան յերկինս, նոյնպէս եւ մարդկան ազգ ի դրախտին աճէին: Եւ թէ ասէ հրեշտակք յանէից գոյացան եւ ոչ ի միմեանց, իսկ մարդկան ազգ պարտ էր ի միոյն ծնանիլ: Ասեն սուրբք՝ որպէս ի միոյ լուսոյ բազում լոյսք վառէին: Եւ թէ ասեն՝ անկատար է այս ծնունդս: Ասեն վարդապետք սուրբք, եթէ զոր արինակ Աստուածածինն կոյսն Մարիամ կուսու-

Թեամբ ծնաւ առանց սերման կատարեալ եւ ճշմարիտ, նոյնպէս եւ ի դրախտն կարէին ծնանիլ կուսութեամբ եւ առանց սերման կատարեալ մարդ ի բնութենէն Ադամայ: Եւ կամ Եւա կողիցն Ադամայ եւ կամ այլ ինչ եղանակաւ, որպէս ինքն գիտէ ամենագէտ արարիչ: Այլ մեք ոչ միայն, թէ զլինելոցն ոչ գիտեմք, զի ոչ եղեալքն Աստուծոյ են գիտելի, այլ զայս, որ եղեալ է եւ առ մեզ ի ներկայս, բազում աշխատութեամբ կարասցուք գտանել, զի այս է մեզ քննելի, որպէս արինաւոր ամուսնութիւնս արուի եւ իգի: Զի այսպէս սահմանեն զպսակն, եթէ՝ պսակն է արդար զուգակցութիւն արուի եւ իգի՝ ունելով անբաժանելի կենցաղավարութիւն: Արդ, պսակն սկսանի ի նշանադրութիւն, հաստատի հաւանութեամբ սրտից, յորժամ յայտնեն բանիւ, զի երկուց կամացն հաւանութիւն հաստատէ զպսակն: Իսկ կատարի պսակն արհնութեամբ քահանային եւ մարմնական զուգաւորութեամբ: Իսկ թէ վասն է՞ր դնի նշան, այս է. որպէս ծառն, որ նախ ծաղկի եւ ապա պտղաբերի, նոյնպէս նշանն պսակին ծաղիկն է: Զի յայնմ հետէ հարսն փեսային լինի նշանեալ, եւ փեսայն հարսին է յատկացեալ: Եւ արինադրեցաւ ի բանն այն, յորժամ ոչ գտաւ աւգնական մարդոյն, նա ասաց Աստուած. «Ոչ է բարւոք մարդոյդ միայն լինիլ, արասցուք դմա աւգնական ըստ դմա» (Մննդ. Բ. 18): Զի ծնողն եւ արարիչն Աստուած խորհեցաւ վասն հարսանեացն Ադամայ, եւ նշանեաց զԵւա՝ կազմեալ աւգնական նմա: Այսպէս ծնողք փեսային հոգան եւ նշանեն զհարսն վասն որդւոյն իւրեանց: Եւ որպէս հրեշտակապետն Գաբրիէլ նախ ետ զաւետիս սրբոյ Կուսին ասելով. «Ուրախ լեր, բերկրեալ, Տէր ընդ քեզ: Եւ նա խորհէր ի միտս, թէ զինչ իցէ ողջոյնս այս» (Ղուկ. Ա. 28): Եւ յորժամ լուաւ, թէ՝ «Հոգին Սուրբ եկեսցէ ի քեզ» (Ղուկ. Ա. 36) իմացաւ զճշմարտութիւն բանին, ապա հաւանեցաւ եւ ասէ. «Կամ աղախին Տեառն, եղիցի ինձ ըստ բանի քում» (Ղուկ. Ա. 38): Եւ ապա յղացաւ եւ ծնաւ զԲանն Աստուած մարմնացեալ եւ մարդացեալ: Նոյնպէս եւ նախ նշան դնի հարսինն, իսկ հաւանումն երկուց կամացն հաստատութիւն է պսակին, զի բռնութեամբ եւ առանց հաւանելոյ միմեանց փեսային եւ հարսին ոչ հաստատի պսակ: Եւ այս երեւեցաւ ի բանն այն, որ ասէ Դիրն, թէ՝ «Զկողն, զոր շինեաց ի կին, էաժ առ Ադամ» (Մննդ. Բ. 22): Այս էր ածելն առ Ադամ, զի տեսեալ հաւանեցին միմեանց: Այլ եւ անդամն զլիսոյն մերձ պարտ է լինիլ, այլ եւ միասին առցեն զպսակն արհնութեան: Ի յայս միտս նախ քան զպսակն արհնութեան, ի յայս միտս նախ քան զպսակն պարտ է,

զի տեսցեն զմիմեանս հարսն եւ փեսայն, եւ հաւանեացին կամաւք եւ ապա պսակին: Իսկ կատարումն պսակին նախ է արհնութիւն քահանային եւ ապա մարմնական զուգաւորութիւն: Որպէս Քրիստոս նախ արհնէ ասելով. «Եկայք արհնեալք Հաւր իմոյ», եւ ապա միաւորի ընդ եկեղեցի սուրբ ի ժառանգութիւն արքայութեան: Վասն որոյ այժմ քահանային արհնութիւն է եւ ապա մարմնաւոր զուգաւորութիւն, վասն զի նախ արհնեաց զնոսա եւ ասէ. «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք զերկիր»: Եւ ապա ասաց. «Եղիցին երկուքն ի մարմին մի»: Վասն զի աստուածային Բանն է, որ պսակէ եւ արհնէ զնոսա, որպէս Աստուծայ Բանն կատարէ զհաղորդութիւն, որ ասէ. «Այս է մարմին իմ եւ այս է արիւն իմ» (Մատթ. ԻԶ 26,28): Նոյնպէս Աստուծոյ Բանն է, որ առնէ զերկոսեանն մի մարմին զայրն եւ զկինն: Իսկ թէ ոք ասիցէ՝ Աղամ ասաց զայս, թէ՝ «Եղիցին երկուքն ի մարմին մի», ասեմք, թէ Աստուծոյ բանն, որ ասաց յայտնի, թէ՝ «Արհնեաց Աստուած»: Իսկ ի ծածուկ արհնութիւն այն էր, թէ «Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի», որ զայս մարգարէական հոգւովն յայտնեաց Աղամայ: Եւ թէ ոք ասիցէ, թէ ձեւ բանին ներկայական պարտ է լինիլ, որպէս այն. «Այս է մարմին իմ»: Իսկ այս ապառնի է, որ ասէ. «Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի»: Ասեմք, թէ՝ արիւնեացս եւ աճեցէքս ներկայական է, եւ եղիցին՝ ապառնի. Զայս ցուցանէ, թէ պսակին կատարումն կրկին է. է ի ներկայն արհնութեան բանին եւ է յապառնին մարմնաւոր զուգաւորութեամբ, վասն այն արհնեաց ասէ եւ եղիցին: Դարձեալ եղիցին նշանակէ զայնոսիկ, որք մինչ ի կատարած աշխարհի պսակին մարմնական զուգաւորութեամբ: Դարձեալ սահմանեն զպսակն ասելով. Պսակն է արդար հատուցում երկուց պատշաճաւոր անձանց ի մի զուգաւորութեանց: Եւ դարձեալ պսակն է արդար զուգաւորութիւն առն եւ կնոջ՝ անբաժանելի պահելով զկենցաղավարութիւն: Արդար զուգաւորութիւն վասն այն ասի, որ ոչ պարտի լինիլ, եթէ ոչ վասն ծնանելոյ զաւակս ի պաշտանն Աստուծոյ, զի ասեն վարդապետք, թէ՝ որ սաստիկ սիրէ զկինն, շնացող է: Արդ, բարի պսակն եռակի է, այսինքն՝ հաւատն, զաւակն եւ խորհուրդն: Հաւատն է, զի ոչ ոք ի յերկոցունց պղծեսցի աւտար անկողնով, որպէս այն, որ թողու զհաւատն եւ ուրանայ բանիւ, զշաղկապ հաւատոյն հատանէ եւ հաւատովն պղծի: Նոյնպէս որ աւտար անկողնով պղծէ զշաղկապ պսակին, որոշի արհնութենէն եւ պղծի անկողինն սուրբ, որպէս գրէ առաքեալն. «Պատուական է ամուսնութիւն եւ սուրբ անկողին,

բայց զշունս եւ զպոռնիկս դատէ Աստուած»։ Իսկ զաւակն, զի ծնցի եւ սնուցանիցի ի պաշտաւնն Աստուծոյ, զի վասն ծննդեան զաւակին է հրաման պսակին։ Իսկ խորհուրդն այն է, զի մի բաժանեցի, զի թէպէտ եւ եկեղեցի կարէ բաժանել վասն արգելմանց, զի բազում արգելմունք գոն պսակին, որպէս ազգակցութիւն հոգեւոր կամ մարմնաւոր, կամ տկարութիւն բնութեան, կամ պոռնկութիւն, կամ այսահարութիւն, կամ ծառայութիւն, կամ բռնութեամբն, կամ այլ ինչ այսպիսի պատճառաւ, որք բաժանին այր եւ կին։ Այլ ոչ է պարտ բաժանել զպսակն զայն, որ աւրինաւք լինի պսակեալ, ըստ այնմ, թէ՛ «Զոր Աստուած զուգեաց՝ մարդ մի՛ մեկնեացէ»։ Սակայն ի մահն արձակի եւ քակտի շաղկապ պսակին։ Եւ կրկին է շաղկապ պսակին, եւ կրկին է մահն, որ պատասխանի տայ նոցին։ Այսպէս. Զի է շաղկապ հոգեւոր, այսինքն՝ սրտիցն, եւ շաղկապ մարմնաւոր խառնման սերիցն։ Իսկ մահն կրկին է՝ հոգեւոր եւ մարմնաւոր. հոգեւոր մահուամբն արձակի հոգեւոր շաղկապն, այն է՝ յորժամ մարդն մեռանի աշխարհի՝ մտանելով ի կրանաւորութիւն։ Եւ մարմնաւոր շաղկապն արձակի եւ քակի մարմնաւոր մահուամբն, վասն որոյ ոչ է պարտ բաժանել զաւրինաւոր պսակն որքան կենդանի իցեն։ Եւ լինի ամուսնութիւն վասն երից. կամ խորշելոյ ի պոռնկութենէ, կամ վասն զաւակ ծնանելոյ։ Արդ, երկոքին սոքա պատուական եւ սուրբ են։ Այլ երրորդն է վասն վաւաշոտ ցանկութեան միշտ, եւ այս է մեղք։ Վասն որոյ պարտ է գիտել եւ ընտրել ժամանակն, զտեղին, զորպիսութիւն եւ զկերպ ամուսնութեան, զի իցէ պատուական եւ սուրբ եւ աւրհնութեանցն Աստուծոյ արժանաւոր։ Եւ առանց այսոցիկ ընտրութեան բարւոքն ոչ բարւոք լինի, եւ պատուականն՝ պիղծ եւ խոտան եւ ի զազիր մեղս համարեալ լինի։ Եւ զայս առնէ խաբէութիւն եւ հնարքն սատանայի, զի ամենայն բարեաց հակառակ եւ խափանող է։ Զի կամ յաճախ սիրով եւ ցանկութեամբ ի մեղս տանի եւ կամ ատելութեամբ բաժանել եւ քակել տայ. զի թէ այսպէս եւ թէ այնպէս զաւրէնս Աստուծոյ կոխել տայ եւ արհամարհել, յորոց փրկեացէ Քրիստոս Աստուած յայնպիսի հնարից սատանայի առ հասարակ զամենայն հաւատացեալս անուան իւրոյ, եւ աւրհնեացէ զպսակն ողջախոհութեան սուրբ ամուսնացելոցն. Ամէն։

<...>¹²⁴ Թմբութիւն ի վերայ Ադամայ ոչ բնական քուն է, որ յաշ-

¹²⁴ «Նորին քարոզ դարձեալ վասն պսակին ի բանն. «Եւ էարկ Տէր Աստուած թմբութիւն Ադամայ, եւ ննջեաց եւ էառ կող մի կողիցն նորա, եւ շինեաց Ադամայ ի կին» եւ այլն. Ծննդ. Բ 21. տես Ամառան հատոր, էջ 195-198

խատանաց մարմնոյն եւ ի կերակրոյ գոյանայ, եւ ոչ ապշութիւն եւ խելաց ցնորոմն անախորժելի, այլ է յափշտակութիւն մտացն վերացեալ առ Աստուած մարգարէութեան հոգւով, որպէս Աբրահամ ետես ի ննջմանն, եւ Պաւղոս յափշտակեցաւ յերրորդ յերկինս, այսպէս եւ Ադամ: Իսկ թէ վասն է՞ր թմրեցաւ. նախ զի մի զգասցի զցաւ կողին, եւ կարող էր Աստուած առնուլ զկողն յարթնութեան առանց ցաւոց, այլ էր խորհորդ. զի որպէս յերկիրն, յորմէ առաւ հողն Ադամայ, ոչ ցաւեաց, նոյնպէս Ադամ ոչ ցաւեաց յառնուլ կողին: Երկրորդ՝ զի բազում ինչ ետես ի ննջմանն վերամբարձեալ մտաւք վասն Քրիստոսի եւ վասն եկեղեցւոյ. զարթուցեալ ասաց մարգարէութիւն: Երրորդ՝ զի ննջելոյն Քրիստոսի ի վերայ խաչին, շինեցաւ եկեղեցի ի կողէն, յորժամ եւ արիւն եւ ջուրն ի հաստատութիւն եկեղեցւոյ. Զուրն՝ ի մկրտութիւն աւազանին եւ արիւնն՝ ի ճաշակումն հաղորդութեան: Այսպէս եւ ի ննջելոյն Ադամայ շինեցաւ կինն ի կողէն, որպէս ասէ. «էառ ի կողիցն նորա եւ ելից ընդ այնր մարմին»: Եւ ընդէ՞ր ի հողոյ ոչ ստեղծ զԵւայ որպէս զԱդամ. նախ զի մի՛ իցեն հաւասարք պատուով եւ հասակաւ կամ ժամանակաւ, այլ նախապատիւ եւ առաջին է այրն, եւ երկրորդ՝ եւ կրտսեր կինն, զի առաջին ժամն ստեղծաւ Ադամ եւ յերկրորդն՝ կինն: վասն այն յաւրինաւոր պսակին պարտ է, զի լիցի հարսն կրտսեր քան զփեսայն: Երկրորդ՝ զի թէ ի հողոյ էր ստեղծեալ, լինէին այր եւ կինն աւտար եւ անգութ առ միմեանս, այլ՝ ի մարմնոյ Ադամայ, զի սիրեսցէ այր զկին իւր որպէս զիւր մարմին, եւ ցաւակից լիցին միմեանց: Երրորդ՝ զի թէ երկուքն ի հողոյ էին՝ լինէին աննմանք եւ այլատեսակք, որպէս եզն եւ ձի են ի մի հողոյ, այլեւայլ բնութիւնք: Ապա եւ մանուկն ի նոցանէ լինէր այլատեսակ եւ աննման ծնողացն: Զորրորդ՝ զի թէ ի հողոյ էր կինն՝ պիտոյ էր նմա այլ եւս որիշ փշումն եւ շունչ կենդանութեան, եւ այլ աւրհնութիւն եւ հրաման որպէս Ադամայ: Վասն այն ի յԱդամ ստեղծաւ, զի զաւրութեամբ ընդ Ադամայ ընկալաւ զաւրհնութիւն եւ զփշումն շնորհաց եւ զայլն: Որպէս առաքեալն Թաւմայ էառ ընդ այլ առաքեալսն զփշումն Հոգւոյն, թէպէտ չէր ընդ նոսա ի վերնատանն: Հինգերորդ՝ զի թէ կինն եւս ի հողոյ էր ստեղծեալ, յայնժամ սկիզբն մարդկան ազգի ոչ լինէր մինն, այլ՝ երկուքն: Այլ այսու եւս նման է մարդն Արարչին. Զի որպէս Աստուած միայն սկիզբն է բոլոր աշխարհի, նոյնպէս եւ առաջին մարդն միայն էր սկիզբն բոլոր տեսակին: Եւ դարձեալ որպէս Հայր Աստուած սկիզբն է Որդւոյ ծննդեան եւ Հոգւոյ բղխման, նոյնպէս եւ Ադամ սկիզբն է

Սեթայ եւ Եւայի՝ միոյն՝ ծննդեամբ եւ միւսոյն բղխմամբ: Այլ այս աւ-
րինակ եւ նա՝ ճշմարտութիւն, եւ հեռի է արինական եւ իրաւք ինչ
նմանի: Վեցերորդ՝ ըստ խորհրդոյ, զի որպէս Եւայի սկիզբն է Ադամ,
նոյնպէս եւ եկեղեցի սուրբ սկսաւ ի Քրիստոսէ, եւ նա է գլուխ մարմ-
նոյ եկեղեցւոյ, որպէս ասէ առաքեալն. «Խորհուրդս այս մեծ է, բայց
ես ասեմ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի» (Եփես. Ե 32): Յաղագս ասացեալ
պատճառացս՝ ոչ յատար հողոյ ստեղծեաց զկիւնն, այլ՝ ի կողէն
Ադամայ: Իսկ թէ վասն էր ի կողէն եւ ոչ յայլ ինչ մասնէ: Նախ զի
հնազանդ լիցի Ադամայ եւ լուռ: Երկրորդ՝ ի կողէն էառ, զի մի՛ տկար
ոք իցէ, այլ զաւրէղ, զի կողեղ եւ հաստակող կոչեմք զըմբիշս: Եր-
րորդ՝ զի շարժումն ցանկութեան ի կողիցն զաւրանայ, նոյնպէս եւ
ցանկութեան առն տեղի կիւնն է, եւ բեղմնաւորէ եւ սնուցանէ
զսաղմն: Զորրորդ՝ զի կողն է միջասահման վայր: Յուցանէ զպատիւ
կանանց՝ ոչ հաւասարիլ գլխոյն, եւ ոչ ընդ ոտիւք կոխան եւ անարգ,
այլ զմիջինն սէրն ստանալ առ նա: Հինգերորդ՝ զի ի կողն կեռ ոսկր
է. նշանակէ, թէ կիւնն է ժողովումն եւ հաւաքումն մարդոյն եւ ըն-
չիցն, զի մարդն է որպէս գետ եւ կիւնն որպէս ծով, առ որ ժողովին
գետք: Վեցերորդ՝ կողն զերեսն փայլուն ունի եւ զմէջն՝ բրոր, նոյն-
պէս եւ կիւնն ի դէմս ցուցանէ զգեղեցկութիւն, այլ ի սիրտն նենգու-
թիւն ունի լցեալ, զի այլ է ի լեզուին եւ այլ է ի սրտին: Եւաթներորդ՝
երկու երեսս ունի կողն, նոյնպէս եւ կիւնն ունի զդէմս առ իւրսն եւ
առ աւտարսն: Ութներորդ՝ սուր է բերան կողին, այսպէս սուր է եւ
հատանող լեզու կնոջն, եւ պատառէ լեզուան որպէս զշար գազան:
Վասն որոյ իմաստասէրն Սեկունդոս կոչէ զկիւնն ընտանի գազան,
հանապազորդ կռիւ¹²⁵: Եւ այս Գ.(3) յատկութիւնս անզգամ կանանց
յարմարի եւ ոչ համեստից: Իններորդ՝ որպէս Ադամ ետ զկողն եւ
էառ մարմին, զի ասէ. «Ելից ընդ այնր մարմին»: Այսպէս ողջախոհ
արք տան զգաւրութիւն կանանց, եւ առնուն զտկարութիւն եւ
զփափկութիւն: Եւ որպէս մին կող էառ եւ շինեաց մին կին միոյ
առն, նոյնպէս պարտ է լինիլ միոյ կնոջ մին այր եւ մին մարդոյն՝
մին կին, եւ այս է ըստ արինացն Աստուծոյ: Իսկ կրկինն ներելով եւ
թոյլ տալով է, այլ ոչ ըստ կանոնաց: Եւ տես ի կատարմունսն, զի
ամուսնացեալքն ոչ առնուն զթագն ի գլուխս, եւ ոչ առաջին բեմին,
այլ ի մէջ եկեղեցւոյն պսակին: Իսկ երրորդն եւ այլն պոռնկութիւն
է, եւ ոչ գոյ պսակ, որպէս այն, որ կենդանի գոլով երկու կանայս

¹²⁵ Տէս «Բանք իմաստնոց», Սոփերք Հայկական, հտ. Ա, Վենետիկ, 1853, էջ 67,
նաև՝ ՄՄ, ձեռ. 4307, թ. 102բ:

առցէ: Եւ որպէս կողն նախ ի յԱղամ էր եւ յետոյ շինեցաւ կին եւ եղեւ մի մարմին անբաժանելի ի նմանէ, նոյնպէս արիւնաւոր կինն անբաժանելի է յառնէն, զի զարհնութեան պսակն ոչ ոք կարէ քակել, ըստ այնմ, «զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեսցէ» (Մատթ. ԺԹ 6), որպէս ցուցաւ յառաջնումն: Եւ որպէս Աստուած էառ զկողն եւ շինեաց կին, նոյնպէս ամենայն մարդոյ պարտ է սրբութեամբ կալ մինչ խնամաւքն Աստուծոյ եւ արհնութեամբ լիցի մարդոյն կին: Եւ ողորմելի են նոքա, որք պղծեն զինքեանս ի մոլեգին ցանկութիւնս: Նախ զի որպէս ոչ կարէ մարդն ինքն հանել զիւր կողն, նոյնպէս ոչ կարէ մարդ ինքեան կին ածել: Երկրորդ՝ եւ թէ հատանէ զիւր կողն՝ ոչ կարէ լնուլ ընդ այնր մարմին, նոյնպէս ոչ ոք կարէ ինքն զինքն պսակել կամ շնութեամբ կին ստանալ, զի այն ոչ լինի մարդոյն կին, այլ պղծութիւն նմին, զի պղծի սերմն եւ ինքն՝ ընդ նմին. զի երկու իր պղծութիւն է սերման: Նախ յորժամ բաժանի յինքենէ, պղծի սերմն: Երկրորդ՝ թէ աւտար մարմին անկանի շնութեամբ պղծի: Ապա յայտ է, յորժամ առ մեզ է, սուրբ է սերմն, եւ յորժամ ի հալալ տեղի անկանի ի կին, որ է մարմին իւր, սուրբ է եւ պատուական ամուսնութիւն: Տասներորդ՝ ըստ խորհրդոյ որպէս ի վերոյ ցուցաւ, զի ի կողիցն Աղամայ շինեցաւ կինն եւ ի կողիցն Քրիստոսի շինեցաւ եկեղեցի սուրբ մկրտութեամբ ջրոյն եւ հաղորդութեամբ արեանն: Յայս միտս սովորութիւն է եկեղեցւոյ յետ պսակին հաղորդել ի սուրբ խորհրդոյն զարիւնաւոր ամուսնացեալսն եւ կամ արհնեալ զինի տալ երկոցունց: Զի հաղորդութեամբ արեանն եղեւ միացեալ հարսնացեալ եկեղեցի ընդ Փեսային Քրիստոսի: Եւ Քրիստոս արհնեաց զգինին ի հարսանիսն ի Կանա գալիլեացւոց, եւ դարձեալ ամենայն խորհրդոց կատարումն է հաղորդութիւն սուրբ, որպէս ասէ սուրբն Դիոնէսիոս. Վասն այնորիկ յետ պսակին հաղորդին¹²⁶: Եւ թէ ասիցէ ոք. Յոր կողից էառ յաջոյ թէ՞ ի ձախոյ: Ասեն վարդապետք, եթէ ի ձախոյ եւ յայտ է. նախ զի կինն ի ձախոյ կողմն գոյանայ յարգանդի, եւ դարձեալ, զի կնոջն մին կող աւելի է ի ձախն: Եւ դարձեալ, ըստ մեզ արիւնակի աջովն ստեղծեաց եւ էառ զկողն, կարգաւոր է ի ձախոյն առնուլ ի դիմացն կոյս: Յայս միտս ի մտանել յեկեղեցին, փեսայն ունի զհարսն ի յաջ կողմն իւր՝ աջ ձեռաւքն ըմբռնեալ զձեռն: Եւ յորժամ ի դուրս գան, դարձուցանէ զհարսն ի ձախ կողմ փեսային, ձախոյ

¹²⁶ «Յաղագս եկեղեց. քահանայապետ.». III, 1. տէն Dionysius, p. 70:

ձեռաւքն ըմբռնեալ: Եւ յաջակողմն նստի հարսն փեսային ի բարձր տեղուոյ: Զայս նշանակէ Գ. (3) փոփոխումն, զի աջովն Աստուծոյ ստեղծաւ կիսն ի կողէն եւ եղաւ ի յաջ կողմն ի բարձր տեղուոյ ի դրախտին: Եւ յորժամ ի ձախ կողմ աշխարհի անկման կիսն եղեւ պատճառ, վասն այն զձախ ձեռն ըմբռնեալ ի դուրս ելանէ յեկեղեցւոյն, որ է դրախտ ի վերայ երկրի: Եւ թէ ոք ասիցէ Եւա ի յԱդամայ կողէն է, ապա դուստր է Ադամայ եւ ոչ կին՝ ասեմք, եթէ ի ծնունդս զաւակին պիտոյ է երեք ինչ: Նախ զի իցէ յառնէ եւ ի կնոջէ, երկրորդ՝ ի սերմանէ կամ յարենէ, երրորդ՝ ի ծննդական մասնէ յառաջ եկեալ, եւ ոչ ներգործութեամբ առն, այլ աստուածային զաւրութեամբն առաւ ի կողէն, ապա ուրեմն ոչ է դուստր Ադամայ Եւա: Զի որպէս ածս ոստոց կամ մատունս որթոց տնկեն, եւ զամենայն ինչ ունի զաւրութեամբ զծաղիկ, զտերեւ, զպտուղ եւ զգլին: Նոյնպէս եւ կողն այն լոկ միայն զամենայն ունի զաւրութեամբ՝ զմիս եւ զարիւն եւ զշիւ, զմորթ եւ զգլին, որ յետոյ եղեւ ներգործութեամբ կազմեալ եւ շինեալ, որպէս ասէ Գիրն. «Շինեաց զկողն, զոր էառ յԱդամայ ի կին» (Ծննդ. Բ 22): Զկիսն շինուած կոչէ Աստուծոյ: Նախ զի Աստուծոյ է շինուած: Ոչ ոք կարէ քակել, բայց միայն նա, որ շինեացն, որպէս այն, որ զհոգի եւ զմարմին կապեաց ի մի, ոչ ոք իշխէ լուծանել, բայց նա, որ կապեացն, եւ նա արձակեսցէ եւ վերստին անլոյծ կապեսցէ: Դարձեալ «շինուած» կոչէ, զի առանց կնոջ աւեր է տունն, եւ տան շինութիւն կիսն է: Եւ դարձեալ, զի առն քաղաք եւ գաւառ եւ տունն կիսն է եւ հանգստարան եւ բնակութիւն եւ ժողովումն որպէս ասացաք ի վերոյ: Զայս սովորութիւն կալան այժմ, եւ կոչեն զկիսն տուն. Տուն ունիս, տուն առեալ ես: Վասն այն ասէ. «Զկողն, զոր շինեաց, էաժ առ Ադամ»: Եւ տեսեալ Ադամայ՝ նախ հիանայ եւ հրաժարելով ասէ. «Այս այժմ ոսկր է յոսկերաց իմոյ» (Ծննդ. Բ 23): Իբր թէ այս գեղանիշ պատկերս այն մերկ եւ դատարկ կողն իցէ: Երկրորդ՝ յանձնառական եւ հաւատալի ասէ: Ստուգապէս այս է ոսկր յոսկերաց իմոց, որ եւ մարմին եւս ի նոյն զաւրութենէն առաւ: Երրորդ՝ մարգարէանայ եւ ասէ: Այս այժմ միայն է ոսկր եւ մարմին հանեալ յառնէ, յայսմ հետէ այլ ոչ լինիցի, այլ յառնէ եւ ի կնոջէ սերմանեալ. «Սա կոչեսցի կին, զի յառնէ իւրմէ առաւ»: Ինքն ստուգաբանէ զանունն «կինն», այսինքն՝ կէս մարդոյ, կամ կող, որ է զաւրութիւն մի, կամ զի կենդանւոյ առաւ, կամ կողաբոյս եւ կողածին: Այս է մեկնութիւն կնոջ անուանն: «Վասն այնորիկ թողցէ այր զհայր իւր եւ զմայր, եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ» (Ծննդ. Բ 24): Զայն մար-

գարէանայ, եթէ յետոյ լինին հայր եւ մայր, եւ ծնունդք, դստերք եւ որդիք, որք հարսնանան եւ փեսայանան, եւ թողուն զհայր եւ զմայր: Որպէս նախ ինքն կատարեաց, զի եթող զհայր եւ զարարիչն Աստուած պատուիրանաւն¹²⁷, եւ զմայր զբնութիւն, յորմէ ստեղծաւ, եւ շոգաւ զհետ կնոջ իւրոյ, եւ լուաւ նմա, եւ ել ի դրախտէն, որում ոչ էր պատշաճ: Եւ յայնմ հետէ սովորութիւն կալեալ թողու փեսայն զծնաւդսն, եւ երթայ առ հարսն: Եւ ապա հարսն զիւր ծնողսն թողու, եւ գայ զհետ փեսային, եւ պսակի: Եւ դարձեալ, թէ շփոթումն ինչ լինի տանն, թողու մարդն զծնողսն եւ երթայ զհետ կնոջն: Սակայն աւրինաւորն այն է, որ վատթարն զհետ լաւին երթայ, այսինքն՝ կինն երթայ ի տուն հաւր առն իւրոյ, որպէս եւ եղև ի կատարումն մեծի խորհրդոյն, զի Տէրն մեր անբաժանելի Աստուածութեամբն ի Հաւրէ եկեալ, եւ եթող զմայրն ի տրտմութեան եւ գայ ի Խաչ զհետ եկեղեցւոյ, ապա այնուհետեւ հարսնացեալ եկեղեցի թողեալ զամենայն, այսինքն՝ զհայրենի սովորութիւն կռապաշտութեան եւ զմայրենի սովորական մեղս, եւ երթայ զհետ Փեսային Քրիստոսի ի տուն հայրենի՝ ի հաւատս եւ ի գործս սուրբս եւ նոքաւք՝ յարքայութիւն երկնից: «Եւ եղիցին երկուքն ի մարմին մի» (Ծննդ. Բ 24): Նախ վատթարն ասէ, որ է մարմին, եւ ոչ ասէ մի հոգի, ըստ այնմ. «Որ միանայ ի Տէր՝ մի հոգի է եւ որ միանայ ի կին՝ մի մարմին է», այսինքն՝ մի է հեշտախտութիւն եւ ցանկութիւն երկուցն: Դարձեալ մի մարմին, զի ցաւակից եւ խնդակից լինին միմեանց որպէս մի մարմին իրերաց, ըստ առաքելոյն. «Եթէ վշտանայ մի անդամն՝ վշտանան ամենայն անդամքն ընդ նմա, եւ թէ փառաւորի մի անդամն՝ խնդան ամենայն անդամքն ընդ նմա» (Ա. Կորնթ. ԺԲ 26): Դարձեալ մի մարմին են երկոքեանն, եւ կէս մարդոյ է միմեանց միւսոյն: Եւ թէ ասիցէ ոք, եթէ կէս մարդոյ են առանց միմեանց, ապա առն առանց կնոջ ոչ է պարտ եթէ գործ ինչ կատարեսցէ կամ աղաւթեսցէ կամ այլ ինչ: Ասեմք, եթէ մի մարմին լինի այր եւ կին եւ ոչ թէ մի անձն, զի իւրաքանչիւր ոք յատուկ անձամբ կատարէ գործել զինչ եւ կամեսցի: Չորրորդ՝ դարձեալ մի մարմին, զի յերկուցն սաղմն մածեալ լինի ի միմարմին զաւակին: Հինգերորդ՝ լինին մի մարմին, զի այրն զգեղ կնոջն եւ զհամեստութիւն իւրն համարի եւ կինն զինչս եւ զփառս առնն իւրն համարի: Վեցերորդ՝ սոսկալին եւս. Քրիստոս գլուխ եւ մարմին՝ եկեղեցի, եւ գլուխ

¹²⁷ Ափրահատի ճառերից մէկում եւս Ծննդ. Բ. 24-ը բացատրում է գրեթէ նոյն ոգով հմմտ. **Յ. Քէօւէեաւ**, Եկեղեցու հայրեր, վարդապետներ. IV-VIII, Եր., 2020, էջ 96:

եւ անդամքն մի են ըստ Պաւղոսի. «Մարմին եմք ի մարմնոյ նորա եւ ոսկր յոսկերաց նորա» (Եփես. Ե 30): Զոր եւ արհնեսցէ զձեզ ճշմարիտ գլուխն Քրիստոս ի փառս եւ ի պատիւ անդամոյ իւրոյ՝ կալ եւ մնալ ձեզ ի մարմնի ի պատճառս արհնութեան յորդեծնութիւն զաւակաց ի լրումն եկեղեցւոյ սրբոյ եւ ի յաճումն երկնաւոր պսակացն ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր, որ է արհնեալ յաւիտեանս. Ամէն:

<...>¹²⁸ Խորհուրդն է ծածկելոց իրաց յայտնութիւն: Եւ է (7) են խորհուրդք եկեղեցւոյ, այսինքն՝ Մկրտութիւն, Դրողմն, Պատարագն, Ապաշխարութիւն, Աւծումն, Կարգ քահանայութեան եւ Պսակն: Եւ իւրաքանչիւր ոք ի խորհրդոցս է ընդդէմ անցեալ չարին: Իսկ պսակն է ընդդէմ չարին, որ գալոցն է: Այլ եւ զսպումն է ցանկութեան, զի զողջախոհութիւն աւանդ է մեզ, այլ եւ է ընդդէմ մահու, զի զոր մահն ապականէ զբնութիւնս, սա ծննդեամբ զաւակաց վերստին զարգացուցանէ եւ ընդ գտեղին: Վասն այն յառաջին արարչութեան արհնեաց զպսակն եւ ասէ. «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք զերկիր»: Իսկ յերկրորդ արարչութեան Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս եմուտ ի հարսանիսն ի Կանա եւ արհնեաց զնոսա, եւ դարձոյց զշուրն գինի, վասն որոյ ասէ. «Խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի», զի պարտ է մեզ զհետ ընթանալ եւ կարգաւ յայտնել զխորհրդոյն մեծութիւն: Եւ նախ սկիզբն պսակին նշանն է, որ կատարի յերկուց, այսինքն՝ ի հաւանական խաւսիցն եւ ի նշանէ մատանւոյն եւ յայլոցն: Զի թէ երկու կամքն ոչ հաւասարին եւ ոչ հաւանին՝ անհաստատ է պսակն, որպէս բռնութեամբն եւ ակամայն: Եւ հաւանումն կամացն երեւի ի տեսանելն աշաւք եւ ի խաւսիլն լեզուաւ, եւ յարդիւնս նշանին, եթէ իցէ մատանի կամ այլ ինչ նիւթ: Եւ այն քահանայից եւ արանց եւ կանանց միջնորդութեամբ: Եւ այս վասն երկու պատճառի. Նախ զի յերկուց եւ յերից վկայիցն հաստատ լիցի բան նշանին, եւ երկրորդ՝ քահանայն է արհնող նշանին եւ պսակին, եւ առանց նորա ոչ կարէ լինիլ: Եւ արք եւ կանայք, փեսաւէրք եւ հարսնածուք ի կողմանէ փեսային եւ հարսինն: Եւ մատանին ցուցանէ զմին եւ զբոլոր եւ զկատարեալ սէրն հարսին եւ փեսային: Զի որպէս մատանին է ի մին մատն, նոյնպէս հարսն է ի միոյ փեսային եւ փեսայն՝ միոյ հարսին: Եւ որպէս բոլոր է մատանին, եւ է ի մատն այն, որ ունի զերակ սրտին, նոյնպէս բոլոր եւ կատարեալ սէր պարտ է ունիլ փեսային

¹²⁸ «Նորին դարձեալ վասն պսակին. «Խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի» (Եփես. Ե 32). տես Ամառան հատոր, էջ 198-203

եւ հարսին: Եւ այս երեւեցաւ ի սկիզբն նախահաւրն Ադամայ, որում
 ասաց Աստուած. «Ոչ է բարւոք մարդոյդ միայն լինիլ, արասցուք
 ազնական ըստ դմա: Եւ էառ ի կողիցն նորա եւ շինեաց կին, եւ
 էած առ Ադամ տեսանել զնա»: «Տեսանելն» այն էր հաւանումն մի-
 մեանց: Եւ Աստուած ներգործող պսակին եւ արհնող: Իսկ փեսա-
 ւէրք եւ հարսնածուք հրեշտակք էին յայնժամ: Ուստի՛ յայտ է. նախ
 զի այնմ իրի, որոյ Աստուած է քահանայագործող՝ հրեշտակաց
 պարտ է սպասաւորել, այլ եւ յայնժամ նախաստեղծքն յանմեղու-
 թեան էին եւ ընկերակիցք հրեշտակաց: Եւ յայնմ հետէ սկսան մար-
 դիկ նախ խաւսիլ զհաւանական խաւսսն միջնորդիւ եւ անընդմի-
 ջաբար, եւ ապա զնել նշան հարսին եւ փեսային միջնորդութեամբ
 քահանային եւ արանց եւ կանանց որպէս ասացաւ: Այլ եւ յորժամ
 կամեցաւ Բանն Աստուած առնուլ զմեր բնութիւնս եւ լինիլ մարդ,
 նախ առաքեաց զհրեշտակապետն Գաբրիէլ յաւետիս Կուսին: Որ
 եկեալ առ նա ասէ. «Ուրախ լեր բերկրեալդ, Տէր ընդ քեզ, եւ նա ընդ
 բան ողջունին խոռվեցաւ»: Եւ յորժամ ստուգեաց ի հրեշտակէն, թէ՛
 «Հոգին Սուրբ եկեսցէ ի քեզ, եւ զաւրութիւն բարձրելոյն հովանի
 լիցի ի վերայ քոյ»՝ ապա հաւանեցաւ եւ ասէ. «Կամ աղախին Տեառն,
 եղիցի ինձ ըստ բանի քում»: Եւ ապա եկեալ Բանն Աստուած մարդ
 եղեւ ի սրբոյ Կուսէն: Յայս միտս նախ նշան զնի հարսին ի փեսայէն
 եւ ապա հարսնէն՝ ի փեսային: Եւ այս մարմնաւոր հարսանիքս է
 խորհուրդ հոգեւոր հարսանեացն եւ միաւորութեան հոգւոյս առ
 Աստուած, որպէս ասէ առաքեալն. «Խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես
 ասեմ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի»: Զի այն առաջին խնամախաւաքն
 էին մարգարէքն, որք յառաջ ժամանակաւ պատմեցին զմարդեղու-
 թիւն Բանին եւ զփրկութիւն մեր ծածկապէս եւ միոյ ազգին հրէից:
 Եւ յետ այնորիկ յորժամ Բանն մարմնացաւ եւ երեւեցաւ մարդկան,
 առաքեալքն եւ հետեւողքն փեսաւէրք եւ հարսնածուք եղեն, որպէս
 էր Յովհաննէս նախընթաց եւ հրաւիրող, զի ասէր. «Որ ունի հարսն
 նա է փեսայ, իսկ ես բարեկամ եմ փեսային» (Յովհ. Գ 29): Եւ առա-
 քեալն ասէր. «Խաւսեցայց զձեզ իբրեւ զկոյս մի սուրբ յանդիման
 առնել երեսացն Աստուծոյ» (Բ. Կորնթ. ԺԱ 2): Իսկ նշան մատան-
 ւոյն հաւատն է, որ զնի ի մատն, որ է զանազանող գործոյն, նոյն-
 պէս եւ Աստուած զնէ զհաւատն ի բանականութիւն մարդոյն, զի նա
 որոշէ եւ զանազանէ զբարի եւ զչար: Երկրորդ՝ որպէս մատանին
 զնի ի մին մատն ի հնգիցն, նոյնպէս եւ հաւատն զնի ի յիմացումն
 մեր, որ մի է ի հինգ զգայութեանց ներքնոյն: Երրորդ՝ մատանին է ի

մատն յայն, որ ունի զերակ սրտին, նոյնպէս եւ հաւատք մեր առ Քրիստոս է ջերմ սիրով սրտի հաստատեալ, որպէս ասէ առաքեալն. «Ոչ թլփատութիւն ինչ է եւ ոչ անթլփատութիւն, այլ՝ հաւատք սիրով յաջողեալ» (Գաղատ. 2 15): Չորրորդ՝ որպէս մատանին ոչ է պարտ, որ լինի արձակ կամ նեղ, նոյնպէս եւ հաւատք ձեր առ Քրիստոս ոչ է պարտ, որ լինի աւելի կամ պակաս, այս է՝ դնել, զոր ոչ ունի, կամ ուրանալ, զոր ունի: Հինգերորդ՝ եւ որպէս մատանին պատէ զմատն յամենայն կողմանց, նոյնպէս բոլոր եւ ամբողջ հաւատն պահէ զհոգի ու զմարմին մեր յամենայն մոլութեանց եւ չարեաց: Վեցերորդ՝ եւ որպէս բոլոր է մատանին, նոյնպէս եւ հաւատք մեր բոլոր պարտ է լինիլ առ Քրիստոս առանց թերութեան եւ երկմտութեան: Եւթներորդ՝ որպէս պատուական է նիւթ մատանւոյն՝ ոսկի կամ արծաթ, նոյնպէս պատուական եւ անբիծ է հաւատքն մեր առ Քրիստոս: Ութերորդ՝ գոյնն դեղին է կամ սպիտակ, որ ցուցանէ զպայծառութիւն հաւատոյս մերոյ. սպիտակն՝ զանմեղութիւն հոգւոյս եւ դեղինն՝ զահ եւ զերկիւղ առաքինութեամբ մարմնոյս: Իններորդ՝ ձայնեղ է նիւթն, եւ հաւատքն պարտ է լինիլ յայտնի եւ ի լուր ամենեցուն, որպէս ճրագն ի վերայ աշտանակի դնի եւ ոչ ընդ գրուանաւ (տէս Մատթ. Ե 15, Մրկ. Դ 21): Տասներորդ՝ որպէս մի է կնիք մատանւոյն ի բազում կնքեալ մոմս, նոյնպէս եւ հաւատքն առ մեզ ի բազումս մի եւ նոյն տպաւորութիւն է ի մէջ մեր եւ Քրիստոսի՝ ի նմանէ ի հոգիս մեր գրեալ եւ պատկերացեալ, զայսմանէ ասէր իմաստունն Պորփիրիոս: Նախ քան զբազումս ի բազումս եւ ի վերայ բազմաց մի եւ նոյն կնիք հաւատոյն կայացեալ: Դարձեալ հաւատն դնի նշան քրիստոնէին ի կեանս յայս եւ ի մահուանն յուսով տեսանէ զՓեսայն Քրիստոս, զի յոյսն ակն է հաւատոյն, եւ յետ յարութեան սիրով միանայ ընդ Փեսային: Զի աստ հաւատն է ի մեզ կատարեալ եւ յետ մահու յոյսն, զի «յոյս նոցա լի է անմահութեամբ» (Իմաստ. Գ 4), ասէ Սողոման, եւ ի յարութեան սիրով լինիմք կատարեալ, որպէս ասէ առաքեալն. «Սոքա երեքեան՝ հաւատք, յոյս, սէր, եւ առաւել քան զսոսա սէրն է» (Ա. Կորնթ. ԺԳ 13): Զի անտանաւր հաւատն է ընդ աղաւտ տեսութիւն եւ յոյսն հեռագոյն բարձեալ լինի եւ նուազեալ լինի, այլ սէրն առաւելեալ, որ միաւորէ ընդ Փեսային Քրիստոսի, որպէս իմաստունք կուսանքն կազմեցին զլապտերս եւ մտին յառագաստ փեսային: Եւ յառակ հարսանեացն է տեսանել, որ այրն մեծատուն արար հարսանիս որդւոյ իւր, եւ եկն շուրջ հայիլ զբազմականաւքն եւ այլն: Որ ցուցանէ, թէ աստ հաւատալն է եւ հաւա-

նիլն եւ անդ միաւորիլն ընդ Փեսային Քրիստոսի: Զայս ունի խորհուրդ: Իսկ արինակ հարսին եւ փեսային նշանակէ զկատարեալ սէրն, զոր ունի Քրիստոս ընդ եկեղեցի, զի ի մէջ ամենայն մարմնական սիրոյ կատարեալ եւ առաւել է սէր փեսային եւ հարսին, որպէս ասէ յԵրգսն վասն եկեղեցւոյ. «Սէր քո յիս որպէս զսէր հարսին»¹²⁹ եւ այլն: Այս է խորհուրդ նշանին: Իսկ յետ այնորիկ պսակին կարգաւորութիւն է, որ նախ երթայ փեսայն ի հարսին տունն, եւ առնու զհարսն եւ տանի յեկեղեցին եւ պսակի, որպէս ասէ Գիրն. «Թողցէ այր զհայր եւ զմայր իւր եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ, եւ եղիցին երկոքեանն ի մարմին մի» (Մննդ. Բ 24): Եւ այս խորհուրդ կրկին է. նախ է մարդեղութիւն Բանին, եւ երկրորդ՝ միաւորութիւն հարսնացեալ եկեղեցւոյ: Եւ նախ զառաջինն, զի Բանն Աստուած անբաժանելի միաւորութեամբ ի Հաւրէ եւ ի Հոգւոյն իջեալ յերկնից յարգանդ սրբուհւոյ Կուսին, էառ յարէնէ Կուսին որպէս զկողն յԱդամայ եւ միաւորեաց ընդ իւրում Աստուածութեան, եւ եղեւ մարդ կատարեալ: Եւ այս վասն բազում յատկութեանց կողին: Նախ որպէս անդ զկողն էառ եւ շինեաց կին, նոյնպէս եւ աստ Բանն Աստուած զարիւնն էառ ի Կուսէն եւ եղեւ մարդ խառնելով յինքեան: Երկրորդ՝ որպէս կողն այն ունէր զաւրութեամբ զայլ մասունս անդամոցն, նոյնպէս եւ եւ արիւն Կուսին ունէր զաւրութեամբ ի յինքն զբոլոր անդամս մարմնոյն զոսկր, զմիս, զարիւն, զերակս, զմորթ եւ զայլն: Երրորդ՝ որպէս կողն այն աննման էր Ադամայ՝ անկերպ, անկենդան եւ անպատիւ, եւ կազմելովն կերպացաւ եւ կենդանացաւ հաւասար Ադամայ: Նոյնպէս եւ արիւն կուսին աննման էր Աստուծոյ եւ միաւորութեամբն եղեւ Աստուած կենդանութեամբ եւ կերպիւ եւ հաւասար Աստուծոյ, ըստ այնմ. «Որ ի կերպարանս Աստուծոյ էր, ոչ ինչ յափշտակութիւն համարեցաւ զլինիլն հաւասար Աստուծոյ» (Փիլիպ. Բ 6), այսինքն՝ զմարդկայինս բնութիւն: Զորրորդ՝ անդ մին կող էառ եւ կազմեաց, նոյնպէս եւ Բանն ի Կուսէն զմին անհատ բնութիւն առեալ միաւորեաց ընդ ինքն եւ ոչ զընդհանուրն, որ է ի մակամտածութեանս մերում: Հինգերորդ՝ եւ որպէս մին կողն այն եղեւ ենթակայ եւ հիմն, եւ շինեցաւ բոլոր մարմինն եւ դէմն ի վերա նորա: Նոյնպէս մին անձն Բանին Աստուծոյ եղեւ հիմն եւ ներքոյ եղեալ բոլոր մարդկութեան, եւ յինքն խառնելով անձնաւորեաց զբնութիւնս ի մի անձն եւ ի մի դէմ եւ ի մի բնութիւն Բանին մարմ-

¹²⁹ Ինչպէս երեւում է, քաղուած է ընկալեալ թարգմանութիւնից զանազանուող Երգի մէկ այլ թարգմանական տարբերակից:

նացելոյ, ըստ սուրբ հարցն: Վեցերորդ՝ եւ որպէս աջն Աստուծոյ էառ զձախ կողն Ադամայ եւ շինեաց կին, նոյնպէս աջն Աստուծոյ, որ է Միածին Բանն, էառ զձախ կողն, որ է յանցաւոր բնութիւնս Ադամայ, եւ միաւորելով յինքն, ծնաւ անմեղ եւ անապական մարմին՝ հանելով յառաջին յաջ եւ յանխոտոր բնութիւն Ադամայ, որ նախ քան զյանցանելն: Եւ յանքերորդ՝ որպէս կողն մէջն է՝ մերձաւոր առ ոտսն, նոյնպէս Բանն Աստուած մարդ եղեւ ի ժամանակի մերձ առ վերջին դարս կենցաղոյս: Ութերորդ՝ որպէս կողն զաւրութիւն է, զի հաստակող ասեմք զըմբիշս, այսպէս Բանն մարմնով զաւրացաւ եւ յաղթեաց թշնամւոյն, ըստ այնմ. «Զգեցաւ Տէր զաւրութիւն, ընդ մէջ իւր էած» (Սղմ. ՂԱ 1): Իններորդ՝ կողն է ցանկութեան տեղի եւ մարմին լինիլն է սէր Բանին, զի մարդեղութեամբն սէրն Աստուծոյ յայտնեցաւ ի մեզ, ըստ այնմ. «Այնչափ սիրեաց Աստուած զաշխարհս մինչեւ զՈրդին իւր Միածին ետ» (Յովհ. Գ 16): Տասներորդ՝ որպէս կողն նախ քան զառնուլն ի յԱդամ էր եւ յետոյ առ ինքն միացաւ անբաժանելի, նոյնպէս եւ մարդկութիւնս ստեղծուած է Բանին, էառ Բանն եւ առմամբն ի նոյն ինքն ի Բանն միաւորեցաւ անբաժանելի: Զի որպէս Աստուածութեան նորա ոչ գոյ սկիզբն նոյնպէս եւ մարդկութեան նորա ոչ է վախճան: Վասն որոյ ասէ. «Եղիցին երկուքն ի մարմին մի», այսինքն՝ յերկուց բնութեանց անբաժանելի միութեամբ մի դէմ, մի անձն եւ մի բնութիւն միաւորութեամբն: Եւ այս աւրինակ եւ խորհուրդ եւ ստուեր եւ նա ճշմարտութիւն եւ իր, ըստ այնմ. Մարմին Քրիստոս է: Այսքան վասն առաջին խորհրդոյն մարդեղութեան Բանին, եւ այլ առաւելն եւ բազմազան տեսութիւն միաւորութեան Բանին եւ մարմնոյն անճառ մնասցէ եւ լուութեամբ պատուեսցի: Իսկ երկրորդ միաւորութիւն է հարսնացեալ եկեղեցւոյ ընդ Փեսային Քրիստոսի: Եւ այս եւս ըստ յատկութեան կողմն: Առաջին՝ զի որպէս նախ էր Ադամ եւ յետոյ շինեցաւ կինն ի կողէն, նոյնպէս եւ նախ է Փեսայն Քրիստոս եւ յետոյ հարսնացան եկեղեցիք քրիստոնէից: Երկրորդ՝ ի ննջելն Ադամայ առաւ կողն եւ շինեցաւ կինն, նոյնպէս եւ ի ննջելն Քրիստոսի ի վերայ խաչին, բացաւ կողն եւ շինեցաւ եկեղեցի ի կրկին վաստակացն արեան եւ ջրոյ, զի սրբիմք ջրովն եւ ճաշակեմք զարիւնն: Երրորդ՝ կողն է ի մէջ գլխոյն եւ ոտիցն, եւ Քրիստոս միաւորի ընդ եկեղեցի միջին սիրով, ի վայր քան զիսկական մարմին իւր, եւ ի վեր քան զհասարակ մարմնակիցս: Զի միաւորեցաւ ընդ մարմինն իւր անձամբ եւ բնութեամբ, եւ հաւատացեալս՝ շնորհաւք եւ սիրով, եւ յան-

հաւատան եւ ի չարսն միայն նախախնամութեամբ եւ արդար քննութեամբ, որք են ոտք վերջին եւ կցորդ մարմնոյ նորա: Զորրորդ՝ կողն գոգ է եւ ժողովող, նոյնպէս եւ Քրիստոս ժողովէ զհաւատացեալս առ ինքն «որպէս հաւ զձագս եւ ընդ թելաւք իւր պահպանէ» (Ղուկ. ԺԳ 34): Հինգերորդ՝ որպէս կողն է ցանկութեան տեղի, եւ եկեղեցի սիրելի է Քրիստոսի որպէս հարսն՝ փեսային: Վեցերորդ՝ կողմն եւա եւ Ադամ եղեն մի մարմին, եւ Քրիստոս եւ հաւատացեալք լինին մի մարմին, ըստ այնմ. «Մարմին եմք ի մարմնոյ նորա եւ անդամք յանդամոց նորա» (Ա. Կորնթ. ԺԲ 27): Եւաթներորդ՝ որպէս ի կողէն Ադամայ կինն զաւրացաւ եւ ելից ընդ այնր մարմին, այսինքն՝ հանգիստ, եւ այս հետեւի ամենայն առն եւ կնոջ սրբապէս: Այսպէս եւ Տէր մեր Քրիստոս զաւրութիւն եւ աւգնական է եկեղեցւոյ եւ հանգչի ի հաւատացեալս իւր: Ութերորդ՝ որպէս սկիզբն Եւայի եւ կողին է Ադամ, նոյնպէս եւ սկիզբն եկեղեցւոյ է Քրիստոս, «որ է անդրանիկ ամենայն արարածոց» (Կողոս. Ա 15) եւ շնորհաց եւ արդարութեան եւ անդրանիկ յարութեան մեռելոց: Իններորդ՝ որպէս յեւայէ եւ յԱդամայ լինի ծնունդ մարմնական ցաւոց եւ դատապարտութեան, այսպէս ի մէջ եկեղեցւոյ լինի ծնունդ հոգեւոր եւ զաւակ արհնութեան, ըստ մարգարէին, եթէ՝ «Զաւակ արհնեալք են յԱստուծոյ եւ ծնունդք նոցա ընդ նոսա» (Ես. ԿԵ 23): Տասներորդ՝ կողն եւա կոչեցաւ. կէս մարմնոյ, որ է կող մի, կամ կողածին կամ կողաբոյս: Նոյնպէս եւ եկեղեցի կոչի կողածին եւ կողաբոյս եւ կէս մարմնոյն Քրիստոսի, զի ի կողէն Քրիստոսի ծնաք եւ բուսաք, եւ մեք անդամք, եւ Քրիստոս զլուիս մեր: Զի որպէս ի գլխոյն իջանեն յանդամսն կենդանական շարժմունք եւ զգայութիւնք, այսպէս ի Քրիստոսէ առ մեզ իջանեն ի ձեռն հաւատոյն կենդանութեան շարժմունք եւ հոգեւոր զգայութիւնք: Եւ որպէս այրն զգեղ եւ զհամեստութիւն կնոջն իւր համարի եւ կինն՝ զինչս եւ զփառս առ իւր, այսպէս եւ սրբութիւն առաքինութեան մերոյ վերակոչի գլխոյն մերոյ Քրիստոսի, եւ փառք եւ ինչք եւ ժառանգութիւն Քրիստոսի՝ հարսին եկեղեցւոյ իւրում: Իսկ որ փեսայն երթայ ի տուն հարսին եւ բերէ ի պսակն, այն, որ ասէ. «Թողցէ այր զհայր եւ զմայր իւր եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ»: Զի որպէս թողու զփեսայն զհայր եւ զմայր իւր եւ երթայ զհետ հարսինն, նոյնպէս Քրիստոս անբաժանելի Աստուածութեամբն ի Հաւրէ եկեալ, թողու զմայրն ի տրտմութեան, եւ գայ ի Խաչ վասն սիրոյ եկեղեցւոյ: Եւ դարձեալ ի կատարածի գայ Փեսայն Քրիստոս եւ մտանէ ի տուն աշխարհի եւ տանի ի հայրենի ժառան-

գութիւն իւր, ըստ այնմ. «Եկայք արհնեալք Հաւր իմոյ» (Մատթ. ԻԵ 34), եւ ապա ի յարքայութիւն երկնից բազմեցուցէ: Իսկ այն, որ ըմբռնէ փեսայն աշոժն իւրով զձախ ձեռն հարսին մինչեւ յեկեղեցի տանին, այսպէս աշն Աստուծոյ Միածինն Որդի աշոժն իւր ըմբռնեալ ունի զեկեղեցիս, որ դեռեւս են ի ձախ կողմ աշխարհի մինչեւ մտանեն յանդրանկաց եկեղեցիս վերին, զաջ ձեռս նոցա ըմբռնեալ ունի յայնժամ փոխին եւ լինին աջակողմեանք, ըստ այնմ. «Կալար զաջոյ ձեռանէ իմմէ ի խորհուրդս քո առաջնորդեցեր ինձ, եւ փառաւք ընկալար զիս» (Սղմ. ՀԲ 24): Իսկ յորժամ կամեցաւ Բանն Աստուած մարդ լինիլ զձախողակի բնութիւնս մեր ի յաջն փոխեաց, վասն այն յաջակողմն արգանդի Կուսին բնակեցաւ որպէս կարգ է ամենայն արու մանկանն ի յաջ կողմն մաւրն գոյաւորիլ, իսկ էզն՝ ի ձախն: Նոյնպէս ի վերայ խաչին կամեցաւ զմեզ որդիս ծնանիլ, վասն այն զաջակողմն կողին եբաց եւ շինեաց զեկեղեցի յաջ կողմն իւր: Որպէս եւ այժմ աւազանն ի յաջ կողմն եկեղեցւոյն: Եւ դարձեալ ի միւսանգամ գալստեանն «ընդ աջմէ իւր դասեսցէ զեկեղեցի սուրբ», որպէս ասէ Աւետարանն: Եւ առաքեալն ասէ. «Այնպէս յամենայն ժամ ընդ Տեառն լինիցիմք» (Ա. Թեսաղ. Դ 16): Իսկ նոր հանդերձ եւ զգեստ զարդուց հարսին եւ փեսային են թուով եաւթն: Զորս բոլոր անձինն է եւ երեք՝ գլխոյն: Նշանակ է այնմ, յորժամ Ադամ եւ Եւա էին ի փառակենցաղ դրախտին անապական մարմնով եւ լուսազարդ փառաւք, ուստի յայտ է, զի ոչ տեսանէին զմերկութիւնս միմեանց: Եւ եաւթն թուով, զի եաւթնեկի շնորհաւք զարդարեալք էին նախ քան զյանցանելն պատուիրանին, այսինքն՝ չորս ի մարմինն եւ երեք՝ ի հոգին, զորս ի յարութեան վերստին ստանալոց եմք զեաւթն զարդս զայսոսիկ: Եւ յորժամ յանցեան եաւթնեկի մեղաւք, մերկացան յեաւթն շնորհացն, եւ եաւթն պատիժս կրեցին: Վասն որոյ ասէ. «Եւ բացան աչք երկոցունց, եւ տեսին, զի մերկք էին» (Ծննդ. Գ 7): Նոյնպէս Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս ի մարդեղութեամբ տնաւրէնութեամբ իբր գլուխ մեր էառ եաւթնարփեան շնորհս, եւ ետ անդամոց իւրոց, որք ծնանին հոգեւոր աւազանին ծննդեամբ, կամ յորժամ նորոգին մաքրութեամբ որպէս յառակս անառակին ասէ. «Հանէք ի դմանէ զհնութիւն մեղաց եւ զառաջին պատմուճանն զգեցուցէք դմա» (Ղուկ. ԺԵ 22): Իսկ յետ աստի կենացս ի յարութեան աւուրն, յորժամ գայ Փեսայն Քրիստոս, զեկեղեցի սուրբ զարդարէ եաւթն զարդիւք, յորոց երեք է ըստ մարմնոյն, եւ երեք ըստ հոգւոյն: Զի մարմինք սրբոցն չորիւք զարդարին: Նախ

պայծառութիւն մարմնոյն, «զի արդարքն ծագեսցին յարքայութեան երկնից որպէս զարեգակն» (Մատթ. ԺԳ 43): Երկրորդ՝ անշարժարութիւն, զի անկրելիք լինին եւ անմահք: Երրորդ՝ թեթեւութիւն, զի նուրբ եւ թեթեւ լինին եւ ոչ թանձր եւ ծանր: Չորրորդ՝ երազութիւն, մինչ զի ոչ ինչ դիմատիպ լինի եւ արգիլել կարէ: Եւ այնքան երազ լինին եւ սուր, մինչ զի ուր միտքն կամիցին եւ մարմինն անդ հասանիցէ: Այլ եւ Քրիստոս յառաջ քան զշարժարանսն զչորեսին զայսոսիկ եցոյց ի մարմինն իւր սուրբ. զպայծառութիւն՝ յայլակերպիւն, զերազութիւն, յորժամ գնաց ի վերայ ծովուն, զանաւորութիւն, զի ծնաւ մարմնով կուսութեան, եւ զանշարժարութիւն ի վերնատանն ի ժամ ընթրեացն, յորժամ զմարմինն իւր սուրբ ետ ուտել աշակերտացն, զի իմանալի է, թէ անշարժարելի էր ներգործութեամբ եւ ոչ զաւրութեամբ: Չորեքին սոքա զարդարանք են մարմնոյն: Իսկ զարդարանք հոգւոյն երեք են: Նախ՝ ճանաչումն իմացմանն առանց տգիտութեան, զի տեսանեն զԱստուած դէմ յանդիման, երկրորդ՝ զմայլումն աստուածային ուրախութեան եւ սիրոյ, զի ցնծութիւն լինի առանց տրտմութեան, ըստ այնմ. «Դարձեալ տեսից զձեզ եւ ուրախ արարից, եւ զուրախութիւն ձեր ոչ ոք հանիցէ ի ձէնջ» (Յովհ. ԺՁ 22): Երրորդ՝ ըմբռնումն եւ ուսումն առանց մոռացման, զի աստ բազում ինչ ուսանիմք եւ մոռանամք եւ անդ անմոռաց պահեմք: Այս են է (7) զարդքն, որ տուեալ լինին հարսին եկեղեցւոյ, վասն որոյ ասէ Նսայի. «Յնծասցէ անձն իմ ի Տէր, զի զգեցոյց ինձ հանդերձ փրկութեան եւ պատմուճան ուրախութեան իբրեւ զարդու զարդարեաց զիս» (Շա. ԿԱ 10): Եւ դարձեալ որպէս մարմնաւոր հարսին տուեալ լինին երեք իրք, այսինքն՝ բաժինք, աւժիտք եւ պարգեւք՝ բաժինքն տուեալ լինին ի հաւրէ հարսինն վասն պիտոյից պսակին: Եւ աւժիտքն ի փեսայէն լինին տուեալ: Իսկ պարգեւքն ի բարեկամացն լինին տուեալ: Այսպէս հոգեւոր հարսին եկեղեցւոյ բաժին լինի տուեալ արքայութիւն երկնից ի ստացուածս հարսին: Իսկ աւժիտն է խնդութիւն, զոր ունին ի տեսութենէն Քրիստոսի: Իսկ պարգեւն է ուրախութիւն յընկերակցութենէ սրբոցն եւ ի հրեշտակացն դասուց: Իսկ քաւղն արկեալ զերեսաւք հարսին եւ նոր հանդերձն երկոցունց: Զի որքան նախաստեղծքն ի դրախտին էին՝ անապականութիւն էր զգեստ նոցա եւ լուսեղէն փառքն, եւ ոչ ունէին ցանկութեամբ նայիլ ընդ միմեանս: Ի նոյն տիպ քաւղ արկանի զերեսաւքն, զի մի՛ հայեսցի փեսայն ցանկութեամբ առ հարսն: Դարձեալ որքան եմք ի մարմնի աստ՝ յե-

րեք ժամանակս մասին ծածուկ եւ ընդ աղաւտ տեսանեմք զՓեսայն Քրիստոս, այլ յայնժամ յայտնի եւ բացաւ երեսաւք դէմ յանդիման, որպէս ասէ առաքեալն. «Այժմ տեսանեմք ընդ հայելի արիւնակաւ, այլ յայնժամ դէմ յանդիման տեսանեմք զնա որպէս եւ էն» (Ա. Կորնթ. ԺԳ 12): «Եւ յայնժամ նորոգեսցի մարմին խոնարհութեան մերոյ, ըստ նմանութեան մարմնոյ փառաց իւրոց» (Փիլիպ. Գ 21): «Զի արդարքն ծագեսցին իբրեւ զարեգակն ի թագաւորութեան երկնից» (Մատթ. ԺԳ 43): Զայս ցուցանեն նոր հանդերձն եւ քաւղն արկեալ զերեսաւքն: Իսկ թագ եղեալ ի գլուխն նշանակ է թագաւորութեան Ադամայ, որ տէր եւ իշխան եղեւ ամենայն կենդանեաց, այլ եւ գլուխ եւ տէր եղեւ կնոջն: Եւ այժմ փեսայն եղեւ տէր կնոջն եւ թագաւոր եւ հարսն թագուհին, վասն որոյ երկուցն դնի թագ պսակին, զի մի մարմին եղեն պսակաւն: Վասն որոյ պսակ կոչի, որ է բոլոր եւ կատարեալ, զի բոլորապէս ընկալան զկատարելութիւն այր եւ կինն ի ձեռն պսակին: Իսկ նարաւտին գոյնք որակացն կարմիր եւ սպիտակ արեանն եւ ջրոյն ունին զխորհուրդ բղխեալ ի կենարար կողէն Քրիստոսի, որով միացեալ պսակեցաւ եկեղեցի սուրբ: Եւ թագն փշեղէն պսակացն, զոր ընկալաւ ի գլուխ իւր փեսայն երկնաւոր, որպէս ասէ յԵրզն. «Տեսաք զարքայն Սողոման, որ պսակեաց զնա մայր իւր յաւուր ուրախութեան սրտի իւրոյ» (Երզ. Գ 11): Իսկ որպէս ի հարսանիսն երեք զգայարաւք ամենայն բարեկամքն հաղորդին, այսինքն՝ ի տես, ի լուր եւ ի ճաշակն, իսկ մինն յատուկ, որ է միաւորութիւն շաւշափեւեացն է միայն հարսին եւ փեսային: Այսպէս եւ հրեշտակք խնդակիցք լինին մարդկան ի տես եւ ի լուր եւ յայլն, այլ եկեղեցի միայն կոչի հարսն եւ միանայ ընդ Փեսային Քրիստոսի: Զի ի հարսանիսն լինի միաւորութիւն բնութեանցն, եւ զայս ոչ ունին հրեշտակք, զի ոչ են բնութենակից Քրիստոսի: Եւ այն, զի յերկրորդ պսակին ոչ դնի թագ եւ ոչ մերձ բեմին, այլ ի մէջ եկեղեցւոյն պսակին: Եւ ցուցանէ, զի ամուսնացեալքն ոչ ունին զկուսանաց պսակն եւ ոչ զնոյն տեղի: Զի ասեն վարդապետք, եթէ ի դասս հրեշտակաց միայն կուսանքն խառնին ի տեղի անկելոցն: Իսկ ողջախոհ ամուսնացելոցն լինին այլ որոշմունք եւ դասք հանգոյն ինն դասուց հրեշտակաց: Իսկ երեք ասի հարսանեացն այն է, զի երեք ժամ ուրախութեամբ եղեն ի միասին Ադամ եւ Եւա ի դրախտին, յետ այնորիկ ի ներքոյ ծառոյն ստուերացան: Իսկ ուրախութիւն մարմնական է յերեք ժամանակս, այսինքն՝ յանցեալն, ի ներկայս եւ յապառնին, որպէս երէկ, այսաւր եւ վաղն, վասն այն

երեք ար լինի հարսանիս: Եւ դարձեալ, մին ար վասն փեսային եւ մին ար վասն հարսինն եւ մին վասն միաւորութեան, որք լինին մի մարմին՝ լինի երեք ար ուրախութիւն հարսանեաց: Իսկ յետ եաւթն աւուրն ի յուլնեորդն լինի վերացումն թագին, եւ ապա հրաման զուգաւորութեան մարմնական: Այն է, որ է (7) ժամ կացին նախաստեղծքն ի դրախտին եւ ապա արտաքսեցան, զի յառաջին ժամ աւուրն ուրբաթի Ադամ ստեղծաւ եւ յերկրորդ ժամն՝ կինն ի կողէն, եւ ի յերրորդ ժամն խաբեաց աւձն զԵւա եւ ի վեց ժամն կերին ի պտղոյն, եւ յինն ժամն ընդ երեկս արտաքսեցան ի դրախտէն¹³⁰: Որոց եղեւ ուրախութիւն ի միասին Ադամայ ընդ Եւայի երեք ժամն եւ չորս ժամն տրտմութեամբ: Վասն այն յետ երեք աւուր հարսանեացն չորս ար այլ կան ի տանն, որ վճարի եաւթն ար, եւ յուլն աւրն երթան յեկեղեցին եւ առնուն զթագն: Դարձեալ է այլ իմն խորհուրդ, զի եաւթն աւրն նշանակ է զեաւթն դար կենցաղոյս, եւ է մարմնաւոր թագ եւ պսակ ի կեանս յայս: Իսկ ի հանդերձեալն յութեորդ դարն վերանան ամենայն թագք եւ պսակք: Իսկ այն, որ յետ ուլն աւուրն հրամայէ քահանայն զուգաւորիլ նոցա մարմնով, վասն եաւթն շնորհաց Հոգւոյն, եւ եաւթն խորհուրդն եկեղեցւոյ պարտ է անարատ սրբութեամբ պահել զանկողինն: Եւ դարձեալ եաւթն են աւուրք արարչութեան, պարտ է պահել զեաւթն թիւն անարատ: Եւ շինուածք մեր ի չորս տարերաց են, եւ երեք զաւրութիւն է հոգւոյն՝ բան, ցասումն եւ ցանկութիւն: Այլ եւ ունիմք չորս առաքինութիւնք: Ստացական, որ է խոհեմութիւն, արիութիւն, ողջախոհութիւն եւ արդարութիւն: Եւ երեք առաքինութիւն աստուածային, որ է հաւատ, յոյս եւ սէր, որ լինի եաւթն. վասն Աստուծոյ պահելի է եաւթն ար սրբութեամբ: Իսկ ըստ հոգեւորին, զի եկեղեցի հարսն է Քրիստոսի, եւ ի յեաւթն դար կենցաղոյս ոչ է միաւորութիւն, այլ ի յութեորդին լինի իսկապէս միութիւն եկեղեցւոյ ընդ Փեսային Քրիստոսի, եւ նովալ՝ ընդ Հար եւ Հոգւոյն Սրբոյ, ըստ որում ասաց. «Որպէս դու Հայր ի յիս եւ ես ի քեզ, եւ սոքա ի մեզ իցեն, զի տեսանիցեն զփառսն իմ» (Յովհ. Ժէ 21): Որոց լիցի եւ մեզ ամենեցուն արժանաւորիլ տեսլեան անմահ Փեսային եւ սիրով միանալ ընդ նմա, որ է արհնեալ յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն:

¹³⁰ Ըստ Պոլիքրոնիոս Ապամեացու (Ե դար), Ադամն ու Եան ստեղծուել են վեցերորդ օրուայ սկզբին, մեղք գործեցին այդ օրուայ վեցերորդ ժամին, իսկ իններորդ ժամին արտաքսուեցին դրախտից. См П. Гурьев, *Полихроний епископ Апамейский*, М., 1890, с. 73:

<...>¹³¹ Վասն գովութեան ժրագլուխ կնոջ.

Հարցումն. Վասն է՞ր. ասէ. Կին ժրագլուխ թէ որ գտանիցէ, պատուական է, քան զքարինս պատուականս (Առակ. ԼԱ 10):

Պատասխանի. Զի զքարինս պայծառ վասն զարդու նորա բերէ այր նորա, եւ պատուական է այնպիսին վասն բազում պատճառի, զոր աստ թուէ ըստ կարգի: Նախ զի ասէ. գործակից է առն իւրում ամենայն բարեաց և ոչ չարեաց (ԼԱ. 12), այսինքն՝ խրատէ զնա աղաւթել առ Աստուած, ողորմել՝ աղքատաց, սէր՝ բարեկամաց, խաղաղութիւն՝ դրացեաց: Երկրորդ՝ զի վստահ է ի նա սիրտ առն նորա, ասէ, եւ այս վասն երկու իրաց, այսինքն՝ վասն սրբութեան նորա եւ վասն տնարարութեան նորա: Երրորդ՝ զի կարգաւորէ զգործաւորսն յիրաքանչիւր գործ, որպէս ասէ. Յառնէ ընդ առաւառս և տայ կերակուր ընտանեաց և գործ նաժշտաց, զի մի՛ ապիցեն, թէ անաւթի ենք (ԼԱ. 15), եւ չերթան ի գործ: Զորրորդ՝ ոչ միայն տայ այլոց գործ, այլ եւ ինքն աշխատի եւ գործէ ձեռաւքն, մանէ կամ ուտայնէ, որպէս ասէ. Մխնաց զբազուկ իւր ի գործ և ճաշակեաց, զի քաղցր է գործելն (ԼԱ. 17): Հինգերորդ՝ վասն առաւել ժրութեան ոչ միայն ի ցերեկի գործէ, այլ եւ՝ ի գիշերի, որպէս ասէ. Ոչ շիջանի ճրագ նորա զամենայն գիշերս (ԼԱ. 18), այլ անձանձրոյթ տայ ի լոյս: Վեցերորդ՝ զի եւ ի հեռաստանէ ժողովէ զմեծութիւն, որպէս ասէ. Գտեալ ասր և կտաւ, արար հանդերձս պիտանիս, և վաճառեաց, և եղև իբրև զնաւ շահաբեր (ԼԱ. 13): Եաւթներորդ՝ զի եւ զարանց գործ կատարէ արիութեամբ, այսինքն՝ ի շինել, ի տնկել եւ ի գործել զերկիր, որպէս ասէ. Պնդեալ հզարապէս զմէջս իւր (ԼԱ. 17), զի գաւտին արիութեան է նշանակ: Տեսեալ, ասէ, անդաստան գեղեցիկ, եւ գնէ զնա, եւ ի պտղոց ձեռաց իւրոց գործէ զերկիր: Ութերորդ՝ զի պատրաստէ հանդերձս իւր եւ առն իւրում եւ ամենայն ընտանեացն, եւ ոչ կարաւտին արտաքուստ գնելոյ, որպէս ասէ, արար առն իւրում բեհեզս եւ ծիրանիս եւ անձին իւրում արկանելիս, եւ որ ընդ նովաւ են, զգեցեալ են պատմութեանս կրկնակի: Աստ գիտելի է, զի սեփհական գործ կնոջն մանելն է եւ ներկելն, վասն որոյ ասէ. Գտեալ ասր եւ կտաւ, եւ արար հանդերձս, եւ աստ ասէ՝ բեհեզս ծիրանիս, որ զանազան որակ գունոցն նշանակէ: Իններորդ՝ զի պարգերեսանք է առն իւրում, որպէս ասէ. Երևելի է ի դրունս այր նորա, յորժամ

¹³¹ Տե՛ս Գրիգոր Տաթևացի, Սողոմոնի Առակների մեկնությունը, Քննական քննադիր եւ աշխարհաբար թարգմանությունը Խ. Գրիգորեանի, առաջաբանը եւ ծանոթագրությունները ակադ. Ս. Արեւշատեանի, Եր., 2000, էջ 154-164:

նստի ի մէջ ժողովրդոց և ծերոց (ԼԱ. 29)՝ վասն երկու իրաց. Մին վասն հանդերձին պայծառութեան՝ բեհեզին, որ է սպիտակն եւ ծիրանոյն, որ է թագաւորական, եւ երկրորդ վասն սրբութեան կնոջն, որ պարծանք է առն, որպէս այլուր ասէ. «Կին ժրագլուխ պսակ է առն իւրում» (ԺԲ 4): Տասներորդ՝ զի համակամ է առն իւրում եւ միախորհուրդ, որպէս ասէ. Ճանապարհք առն առաջի աչաց իւրոց են (ԼԱ. 31), եւ ոչ որպէս չարքն երկմիտ ի միմեանց, որ «տուն բաժանեալ յանձն աւերի» (Մրկ. Գ 25): Այլ սոքա ի ճանապարհ կենցաղոյս միաբան ընթանան յամենայն գործ, վասն որոյ յաջողի նոցա յաւիտեանս յաւիտենից: Այսքան վասն գովութեան ըստ մարմնաւորին: Նոյնպէս եւ ըստ հոգեւորին պատուական է կին ժրագլուխ վասն բազում պատճառի: Նախ զի այնպիսին ողորմած է աղքատաց, տայ կերակուր քաղցելոց եւ ծածկոյթ մերկացելոց, որպէս ասէ առակ. Ձեռս իւր բանայ աղքատաց և պտուղ կարկառէ տնանկաց (ԼԱ. 20): Երկրորդ՝ զի աղաւթէ յարածամ¹³² եւ ի նոյն տքնի, որպէս ասէ առակ. Զիաց դատարկութեան ոչ եկեր (ԼԱ. 27): Հաց դատարկութեան մի այն է, որ զայլոց ուտեն, երկրորդ՝ այն է, որ շատ ուտէ, եւ կամ հանապազ ուտէ, եւ դատարկ մնայ ի գործոյ, երրորդ՝ այն է, որ առանց աղաւթից ուտէ: Իսկ սա իւր վաստակն ուտէ եւ նախ զայլս կերակրէ եւ հանապազ աղաւթէ, որպէս ասէ. Ձգէ ձեռն իւր յաւոտ (ԼԱ. 19), այսինքն՝ համբառնալով յաղաւթս: Երրորդ՝ զի իմաստուն է եւ չափաւոր ի խաւսս, որպէս ասէ, զբերան իւր երաց չափով և իմաստութեամբ, և չափ եղ լեզուի իւրում (ԼԱ. 26), զի կանանց ազգ կարի շատախաւս եւ վայրագրոյց են, վասն որոյ սաստէ Պաւլոս կորնթացոց. «Կանայք լուռ լիցին» (Ա. Կորնթ. ԺԴ 34): Իսկ սա գիտէ զբանիւ յանցումն, վասն այն չափով խաւսի, զի «որ բանիւ ոչ յանցանէ, նա կատարեալ մարդ» (Յակ.Գ 2) ասէ Յակոբոս, եւ Տէրն. «Ընդ ամենայն դատարկ բանի համարս տալոց էք, ասէ, յաւուրն դատաստանի» (Մատթ. ԺԲ 36): Զորրորդ՝ զի ասէ. Պարկեշտ են ճանապարհք տան նորա (ԼԱ. 27), այսինքն՝ զի չարքն եւ վատակացքն ատելի են նմա, եւ չեն ընկերակիցք նորա, այլ պարկեշտքն եւ բարիքն, որ իւր նման են, զնոսա սիրէ եւ առ նոսա նստի: Հինգերորդ՝ զի զորդիս եւ զընտանիս խրատէ սուրբ լինել եւ աւրինապահ, ամենայն իրաւք գեղեցիկ, որպէս զինքն, վասն որոյ ասէ. Զբերան իւր բանայ հանճարով և արէնսդրութեամբ (ԼԱ. 26):

¹³² Հրատ. մէջ թիրիմացաբար զետեղուած «տարածամ» ընթերցուածը:

Վեցերորդ՝ զի վասն բարութեան նորա խնամէ Աստուած զգաւակս նորա եւ տունս նորա, որպէս ասէ. Ողորմութիւն նորա կանգնէ զորդիս նորա և մեծացուցանէ (ԼԱ. 28), վասն որոյ երեք մանկունքն զառաքինութիւն հարցն յիշէին առ Աստուած՝ ասելով. «Վասն Աբրահամու եւ Իսահակայ եւ Իսրայէլի սրբոյ քո ողորմեա մեզ»։ Եւ առ Սողոմոն ասէ Աստուած. «Եթէ ոչ վասն Դաւթի ծառայի իմոյ պատառէի յաւուրս քո զթագաւորութիւնդ քո» (Գ Թագ. ԺԱ 11)։ Եաւթներորդ՝ զի զայնպիսին գովէ այր նորա՝ ասելով. Բազում դատերք ստացան մեծութիւն տանց, և բազումք արարին զառաքինութիւն, բայց դու առաւել եղեր քան զամենեսեան (ԼԱ. 29), այսինքն՝ զի նոքա զոմանս ունին եւ զոմանս՝ ոչ, զի թէ առաքինիք էին, տնարարք չէին, եւ տնարարքն ծովանան յառաքինութենէ։ Իսկ դու զհոգեւորն եւ մարմնաւորն կատարելապէս ունիս. զտնարարութիւն, որպէս ասացաք եւ զաղքատսիրութիւն եւ զհամեստութիւն եւ զայլն ամենայն։ Ութերորդ՝ զի ասէ, սուտ հաճութիւն եւ ընդունայն գեղ կնոջ ոչ գոյ ի քեզ։ Սուտ հաճութիւն ասէ եւ ունայն զգեղն վասն երկու պատճառի. Նախ զի «յանկարծ շնչէ ի նա հողմն մահուն, ոչ է եւ ոչ եւս երեւի տեղի նորա» (Սղմ. ԼԶ 10), ասէ Դաւիթ, եւ երկրորդ, զի որպէս սուտ խաւսքն բանն պաճոյճ երեւի, անպտուղ է, նոյնպէս եւ կինն, որ զերեսն զարդարէ միայն կերպարանաւք ի վերոյ, այլ ինքն զարշելի է եւ սուտ, եւ սատանայի թակարդ է այնպիսին ի կորուստ մարդկան։ Այնպիսին ոչ գովի ի մարդկանէ եւ ոչ աւրհնի Աստուծոյ, այլ ասէ. Կին բարեպաշտան եւ իմաստուն աւրհնեսցի, այսինքն՝ յաստուծոյ եւ ի մարդկանէ, որպէս ասացաք։ Իններորդ՝ զի երկուդաժն Տեառն գովեսցէ նա (ԼԱ. 30), ասէ, այսինքն՝ ոչ միայն ինքն բարեպաշտան է, զոր նախանձաւտքն եւ չարքն զայլոց գովութիւն ծածկեն եւ չարահամբաւ լինին։ Տասներորդ՝ զի ասէ. Տուք նմա ի պտղոց շրթանց նորած, և գովեսցի ի դրունս այր նորա (ԼԱ. 31), այսինքն՝ դուք երկիւղածք, որ ընկալայք զգովութիւն շրթանց նորա, դարձուցէք փոխարէն եւ գովեցէք զնա, զի «գովելի են գեղեցիկքն» ասէ իմաստասէրն¹³³, ընդ նմին եւ զայրն, որ գլուխ է նորա, գովեցէք ի դրունս թագաւորաց եւ ի հրապարակս քաղաքաց։ Այսքան գովութիւն է բարեպաշտ կնոջն։

¹³³ Արիստոտէլի Յաղագս առաքինութեան. տես «Կորին վարդապետի, Մամբրէի Վերծանողի եւ Դաւթի Անյաղթի մատենագրութիւնք», Վենետիկ, 1833, էջ 629 (ծանօթ. հրատ.)։

Վասն պարսաւանաց չար և վատ և անարգ կանանց. եւ բազում իրաւք դնէ պարսաւանս չար եւ վատ եւ մոլի կանանց: Նախ՝ զի ասէ. «Մի՛ հայիր ի կին չար, զի մեղր կաթէ ի շրթանց նորա, եւ կատարած նորա դառնագոյն է քան զլեղի» (Ե. 3), այսինքն՝ քաղցրապատիր բանք կնոջն հեշտութեամբ ըմբռնէ ի գործն, եւ յետ գործոյն վաղ կամ անագան ի խիղճ մտացն եւ ի զագիր մարմնոյն չարչարի եւ դառնանայ, որպէս Ամոնին եղեւ (տէս Բ. Թագ. ԺԳ 15): Երկրորդ՝ զի ասէ, «սուր երկսայրի է սպանանող» (Ե. 4), այսինքն՝ կին չար զմարմին աստ սպանանէ եւ զհոգին՝ ի հանդերձեալն, ըստ այնմ. «Պոռնիկք զարքայութիւն Աստուծոյ ոչ ժառանգեն» (Ա. Կորնթ. 2 9): Երրորդ՝ զի ասէ. «Հեռի կաց ի նմանէ, զի մատնես զկեանս քո աւտարաց» (Ե. 20), այսինքն՝ զի սէր մանկանն կապի ընդ ինքն, ընդ նմին տանի եւ զամենայն ստացուածս նորա: Չորրորդ՝ զի ասէ. «Մի՛ յաճախեր առ աւտար կին, որ ոչ քո իցէ, զի որսան ի կորուստ կամ ի մահ դատաւորաց կամ ի տանջանքն յաւիտենից: Հինգերորդ՝ զի ասէ. «Պահեա զքեզ յառնակին կնոջէ» (Ե. 20), որով մատնիս ի դատաստանն Աստուծոյ եւ ի սուր առն նորա եւ ի պատիժ դատաւորաց: Վեցերորդ՝ զի «գին կնոջ պոռնկի որչափ նկանակ միոյ հացի է» (2. 26), ասէ, զի դիւրին է կապանք պոռնկաց: Եաւթներորդ՝ ասէ, «կին չար զարանց պատուականաց զոգիս որսայ» (2. 26): Ութերորդ՝ ասէ. «Կինն ընդառաջ լիցի պոռնկական կերպարանաւք, եւ մոլորեցոյց զնա, իբրեւ արջառ ի սպանումն եւ իբրեւ զշուն ի տուն» (Ե. 10): Իններորդ՝ զի ասէ. «Զբազումս տապաստ հարկ յերկիր եւ անթիւ են սպանեալք ի կնոջէ» (Ե. 26): Տասներորդ՝ ասէ. «Ճանապարհք դժոխոց են տուն նորա, որ տանին յշտեմարանս մահու» (Ե. 27), զի որպէս ճանապարհն ի քաղաքն ածէ եւ կին պոռնիկն ի դժոխքն եւ ի մահն յաւիտենից: Մետասաներորդ՝ ասէ. «Կին անզգամ եւ յանդուգն եւ անամաւթ կարաւտ լիցի հացի» (Թ. 13): Երկոտասաներորդ՝ «նստի, ասէ, ի դուրս տան իւրոյ, եւ ասէ անցաւորացն, որ իցէ անմտագոյն, առ իս դարձցիր» (Թ. 15): Երեքտասաներորդ՝ եւ «Ցպակասամիտսն ասէ. Հաց գողութեամբ կերիջիք եւ ջուր գողութեամբ արբջիք» (Թ. 17): Չորեքտասաներորդ՝ ասէ. «Երկրածինք առ նմա կորնչին» (Թ. 18): Հնգետասաներորդ՝ Վասն չար կանանց ամուսնացելոց ասէ. «Աթոռ անարգութեան կին, որ ատեայ զիրաւունս, զի լեզուագարի եւ անկարգ եւ անարգ աթոռ է առն անհանգիստ» (ԺԱ. 16): Վեշտասաներորդ՝ «Իբրեւ գինդ ոսկի ի քիթ խոզի, այնպէս է կնոջ չարի գեղեցկութիւն իւր» (ԺԱ. 22): Նախ

զի ընդ աղբ մեղաց թաւալէ, երկրորդ՝ զի անպատշաճ է այնպիս-
ւոյն գեղն, երրորդ՝ ատելին բարուք սիրելի ոչ լինի այնու գեղովն:
Եւթնեւտասաներորդ՝ ասէ. «Որպէս որդն փայտին վնասակար է»
(ԻԵ 20), նոյնպէս կորուսանէ զայր կին չարագործ: Ութեւտասանե-
րորդ՝ ասէ. «Իմաստունն կանայք շինեն զտունս, իսկ անզգամք ձե-
ռաւք իւրեանց կործանեն» (ԺԴ 1): Իննեւտասաներորդ՝ ասէ. «Որ
ունի կին շուն, անմիտ է եւ ի բոզանոց լկտութեամբ գնայ» (ԺԸ 24):
Քսաներորդ՝ Նոյնպէս եւ շուն կնոջ լուանայ եւ ասէ. Չիք իմ գոր-
ծեալ զանաւրէնութիւնս»: Քսանմէկերորդ՝ «Մի՛ տար զմեծութիւն
կանանց եւ մի՛ զկեանս քո եւ զմիտս քո ի խորհուրդս յետինս» (ԼԱ.
3): Քսաներկուերորդ՝ «Կաթիլ հանէ զայր ի տանէ, եւ կին անզգամ
հանէ զայր ի տանէ իւրմէ» (ԼԷ. 15) <...>:

<...>¹³⁴ **հարց.** Վասն էր ախտաւոր սիրով փեսային եւ հարսին
նշանակէ զսէրն աստուածային:

Պատասխանի. Զ. պատճառի. Նախ որպէս ասէ սուրբն Գրիգոր
Նարեկացին, վասն մերոյ տկարութեանս, զի ընդելեաք ախտաւոր
սիրոյ¹³⁵, եւ է ի խորհրդոց եկեղեցւոյ: Որպէս ասէ առաքեալ. «Պա-
տուական է ամուսնութիւն եւ սուրբ անկողինք»: Եւ դարձեալ ասէ.
«Մեծ է խորհուրդս այս ի Քրիստոս եւ եկեղեցի» (Եփես. Ե 32): Եր-
րորդ՝ վասն առաւել սիրոյն, որ ունի փեսայն առ հարսն, զառաւել
սէրն Աստուծոյ նշանակեաց: Ուստի յայտ է, զի բազումք վասն սի-
րոյ հարսինն ուրանան զհաւատն եւ ի մահ տան զանձինս: Զորրորդ՝
վասն առաւել միաւորութեան փեսային եւ հարսին. զի կամաւք եւ
հոգւով եւ մարմնով միաւորութեան, զոր ոչ ունին առ միմեանս եղ-
բարք կամ ծնողք: Հինգերորդ՝ փեսայ եւ հարսն նշանակէ զմիշտ
ուրախութիւն, որ եղեւ Քրիստոսի, եւ եբարձ զարտաւոր յամենայն
աշաց նախ երկրաւորացս եւ ապա երկնաւորացն: Եւ ի կատարա-
ծի առ հարսն ուրախ առնէ զերկինս եւ զերկիր եւ զհրեշտակս եւ
զմարդիկ: Վեցերորդ՝ զի հաւասարակշիռ է սէրն նոցա որպէս փե-
սայի առ հարսն եւ հարսին առ փեսան, այնպէս սէրն Քրիստոսի
ընդ եկեղեցի: Զի մեռաւ վասն սիրոյն եւ եկեղեցւոյս առ նա: Զի՞ ո՞
մեկնեսցէ զմեզ ի սիրոյն Քրիստոսի” (Հռոմ. Ը 35), իսկ այլ ընդա-
նեաց լինին առաւել եւ նուազ եւ ոչ զոյգ:

Հարց. Վասն էր փեսայ կոչի Քրիստոս:

¹³⁴ Տե՛ս Գրիգոր Տաթեւացի, Մեկնութիւն Երզնգ երգոյն, ՄՄ, ձեռ.1200,թ. 367ա – 395բ

¹³⁵ Տե՛ս աստ:

Պատասխանի. Վասն ժ. պատճառի. Նախ զի գերազանց եւ ջերմ է սէրն ընդ եկեղեցի որպէս փեսայի առ հարսն: Երկրորդ՝ վասն առաւել միաւորութեան, որպէս ասացաք: Երրորդ՝ միայն փեսայն է տէր հարսինն, եւ Քրիստոս միայն է տէր եւ գլուխ եկեղեցւոյ, զի ունի զբնութիւնս մեր: Չորրորդ՝ միայն փեսայն է եղեալ ի մէջ բազմութեան եւ Քրիստոս միայն է թագաւոր անվախճան: Հինգերորդ՝ թագ դնէ եւ հարսինն հաւասար իւր եւ Բանն Աստուած ընդ բնութիւնս միանալով եղեւ առեալն մարմին, որպէս առողն Աստուած: Այլ եւ ի կատարածի զամենայն սուրբ իւր թագ է, ըստ առաքելոյ, “*ընդ նմին եւ թագաւորեմք*” (Բ. Տիմ. Բ 12), եւ թէ՛ “*Գաս Աստուած ի մէջ աստուածացելոցն*”: Վեցերորդ՝ փեսայն ցանկայ միշտ զկատարումն կամացն, եւ Քրիստոս՝ զփրկութիւն մարդկան: Եւթներորդ՝ Փեսայն վասն որդեծնութեան լինի. եւ ծնաւ Քրիստոս զհաւատացեալս աւագանան: Ութներորդ՝ սերմանող է փեսայն. Եւ Քրիստոս զբոլոր բարութիւնս սերմանեաց մեզ: Իններորդ՝ քաղցր է ձայն հարսինն փեսային, եւ լսէ նմա, եւ քաղցր է երգն եկեղեցւոյ Քրիստոսի, եւ տայ զխնդրելին: Տասներորդ՝ փեսայն թողու զհայր եւ զմայր եւ գնա զհետ հարսինն, ըստ Ադամայ (տե՛ս Ծննդ. Բ. 24), եւ Քրիստոս եթող անբաժանաբար զՀայր ի յերկինս եւ զմայրն տրտմագին՝ եկեղեցի, եւ եկն մարմնով ի մահ, եւ հոգւով՝ ի դժոխս եւ ազատեաց զհոգիս մարդկան: Յաղագս այսր Փեսայ կոչի Քրիստոս եւ մարգարէն. «*Որպէս փեսայ ելանէ յառագաստէ իւրմէ*» (Սղմ. ԺԸ 6):

Հարց. Վասն էր կոչի հարսն եկեղեցի սուրբ, որպէս ասէ Յովհաննէս. «*Որ ունի հարսն՝ նայ է փեսայ*» (Յովհ. Գ 29):

Պատասխանի. Եւ այս վասն ժ. պատճառի. Նախ որպէս փեսայն խաւսի զհարսն եւ երթայ առ նա, նոյնպէս Բանն Աստուած նախ սիրեաց զեկեղեցի եւ եկն ի յերկիր ըստ այնմ. «*Ոչ եթէ մեք սիրեցաք զնա, այլ նա նախ սիրեաց զմեզ*» (Ա. Յովհ. Դ 10) ասէ: Երկրորդ՝ զի զարդարեալ է հարսն զարդիւք փեսային, եւ եկեղեցի սուրբ զարդարեալ է աստուածային եւ մարդկային առաքինութեամբն եւ ի նմանէ զգեցեալ, ըստ այնմ. «*Յնծասցէ անձն իմ ի Տէր, զի զգեցոյց ինձ հանդերձ փրկութեան եւ պատմութեանաւ ուրախութեան*» (Ես. ԿԱ 10), որպէս հարսն զարդու զարդարեաց զիս: Երրորդ՝ հարսինն նշան դնէ եւ ապա՝ պսակ, նոյնպէս եւ եկեղեցւոյ խնամախաւս եկին մարգարէքն եւ առաքեալքն, եւ նշանեցաւ հաւատովն, եւ սրբեցաւ աւագանան աստ, եւ կոչի յուսովն յետ մահու եւ պսակի սիրովն ի հանդերձեալն ընդ իմաստուն կուսանացն մտանել յառագաստն

(տե՛ս եւ հմմտ. Մատթ. ԻԵ 4): Չորրորդ՝ Թագուհի կոչի հարսն որպէս յարանուամբ ի Թագաւորէն Թագուհի եւ փեսայուհի, սոյնպէս եւ եկեղեցի սուրբ ի Քրիստոսէ՝ քրիստոնեայ եւ ի Փրկչէն փրկեալ կոչի: Հինգերորդ՝ մի է հարսն ի բազմաց եւ մի է ընդհանրական եկեղեցի սուրբ, որ ընդ ոլորտս տիեզերաց, յառաջին մարդոյն մինչեւ ի վերջինն, որք հոգւով եւ հաւատով հարսնացան Քրիստոսի: Վեցերորդ՝ մի է կամք եւ սիրտ եւ մարմին հարսին ընդ փեսային, եւ եկեղեցի սուրբ մի է կամաւք եւ հոգւով եւ մարմնով ընդ Քրիստոսի այնու, զի ունի զմարմինն մեր եւ զհոգի, մի եմք ընդ նմա մարմնով նաեւ հոգւով. «Զի որ միանայ ի Տէր՝ մի հոգի է» (հմմտ. Ա. Կորնթ. Զ 17), ասէ առաքեալն: Նաեւ ըստ Աստուածութեան պատկերեմք ի նմա: Եւ յայտ է կատարեալ միաւորութիւն ի ճաշակումն հաղորդութեան մարմնով եւ արեամբ միանամք ի մարմին եւ հոգին Քրիստոսի: Եւ զի Աստուծոյ է մարմինն եւ արիւն, միաւորիմք ընդ Աստուածութեան նորա: Սոյնպէս եւ կատարեալ միաւորութիւն եկեղեցւոյ, որպէս ինքն ասաց. «Հայր դու ի յիս եւ ես՝ ի քեզ, եւ նոքա ի մեզ իցեն, եւ եղիցին կատարեալք ի մի» (Յովհ. ԺԷ 21): Եւսթիներորդ՝ կոչս է հարսն եւ կոչսն զանապական եւ զսուրբ լինելն եկեղեցւոյ նշանակ է: Ութերորդ՝ հարսն ցնծութեան է կոչումն, եւ դարձեալ սուգն եկեղեցւոյ յուրախութիւն Քրիստոսի, զի բարձաւ արտաւար ամենայն աշաց: Իններորդ՝ կարող է սերման եւ կրէ սուրբ եկեղեցի զամենայն բարութեան սերմանս ի Քրիստոսէ, որպէս ասացաւ: Տասներորդ՝ աճեցուցանէ հարսն, եւ եկեղեցի սուրբ միշտ աճէ ծննդեամբ: Այլ եւ աճէ արդեամբ զՃ (100)-աւոր, զԿ (60)-աւոր եւ զԼ (30)-աւոր պտղաբերեալ (հմմտ. Մատթ. ԺԳ 8): Յաղագս այսորիկ հարսն կոչի եկեղեցի սուրբ որպէս ի գիրս Երզոց երգոյն:

<...> Հարց. Խանդակաթ սիրով (Բ. 5):

Պատասխանի. Ահ ունի եւ սէր եւ խոցոտեալ է ի սէր փեսային, վասն որոյ ասաց. Տարէք ի տան գինոյն, զի մի կուտեցէք զսէրն, զի կաթեաց յիս սէր նորա, եւ խնձորով եւ իւղով հաստատեցէք, զի նուազեալ եմ ի սիրոյ նորա, եւ բժշկեմ: Իսկ որ նետ կոչէ կրկին դիմաւք, զի սէր փեսային հարսինն է նետ եւ խոցոտիչ եւ սէր հարսին՝ փեսային նետ: Եւ որքան զնեղութիւն եւ զանձկութիւն գտանէ՝ առաւել սիրելի է փեսային: Աջ եւ ահեակ փեսային յայտնի է, որ է փառաւք եւ ամք կենաց, իսկ հարսինն, զոր ինչ յայլմէ նեղութիւն կրէ, ահեակ է, եւ ոչ յինքենէ յաւելութիւն աջ է: Եւ այնպէս ըմբռնէ փեսայն եւ որպէս մայր զորդին առեալ ի գիրկն ի մէջ աջոյն եւ

ահեկին, գգուէ զնա ասելով. Գլուխ քո այս է եւ երեսդ այս է, նոյն-
պէս եւ զեկեղեցի գգուէ Սէր՝ զգլուխն եւ իւղ զանդամունքն դար-
ձեալ որպէս նետ գգուէ առ երկինս գլուխն նետին, սէրն անդամք
իւղն, աղեղն՝ խաշն ի վերայ եղեալ ահեակ մարգարէին եւ աջ՝ առա-
քեալքն. այս է միտքն: Իսկ որ երդմնեցոյց զդստերսն Երուսաղէմի
(Բ. 7) նախ խրատ տայ կանոնաւք ելանել ի սէրն Քրիստոսի, զի
թէպէտ հաւատովն դստերք եղեն եւ յուսովն գործեցին զառաքի-
նութիւն, այլ կատարումն սէրն է: Երկրորդ՝ կանոնէ, թէ զարթուցէք
զփեսայն. այց առնէ մեզ եւ խնդրէ զվրէժն ի թշնամեաց եկեղեց-
ւոյ որպէս ինքն կամեցաւ, թէ վասն տառապանաց աղքատին այժմ
յառնեմ ի դատաստան (Սղմ. ԺԱ 6): Երրորդ՝ կանոնէ երդմամբ՝ յա-
մենայն զաւրութենէ սիրել զնա, որպէս եւ նա սիրեաց զմեզ, եւ դնէ
զանձն ի վերայ նորա, եւ որպէս հրեշտակք շուրջ պատին սիրով
եւ առնեն զկամս նորա, ըստ այնմ «եղիցին կամք քո, որպէս յեր-
կինս եւ յերկրի» (Մատթ. 23 10), եւ որպէս Հայր եւ Հոգին ընդ նմա
էին յերկրի, նոյնպէս եւ դու կամաւք եւ մտաւք, անբաժ սիրով լեր
ընդ նմա յերկինս: Եւ զաւրութիւն եւ ուժգնութիւն. սա է վասն հրեշ-
տակացն, զի մի քան զմի գերագոյն են Պետութեամբ եւ Իշխանու-
թեամբ, որպէս թագաւորք քան զիշխանս եւ բարձրութեամբ որպէս
երկին քան զերկիրս, եւ փառաւք որպէս արեգակն քան զաստեղս,
եւ ուժգին որպէս հրեշտակք քան զմարդիկ: Այս է միտքն եւ այլն
յայտնի է <...>:

<...>¹³⁶ Զի սուրբ է եւ հալալ ամուսնութիւնն, ըստ Պաւղոսի.
«Պատուական է ամուսնութիւն եւ սուրբ է անկողին» (Եբր. ԺԳ 4),
որ զնոյն սրբութեամբ պահէ, եւ ըստ կանոնաց սրբեսցի <...>:

<...>¹³⁷ Վասն արձակման կնոջ. Հարց. Տացէ նմա զարձակմանն:
Պատասխանի. Այսինքն՝ զթուղթ ապահարզանին: Տէն զկարգն:
Շնութիւն Գ. (3) է. նախ՝ սրտին, երկրորդ՝ աշացն, երրորդ՝ գործոց:
Վասն Դ. (4) պատճառի Մովսէս գիր ետ արձակելոյ զկին. Նախ
զի մի՛ սովորեսցի կին ի յայրն դառնալ եւ ելանել ըստ կամաց իւ-
րոց: Երկրորդ՝ զի մի՛ յափշտակեսցեն աւտարք զկանայս միմեանց:
Երրորդ՝ զի մի՛ յայտնի շնութիւն գործիցի ընդդէմ արինացն: Զոր-
րորդ՝ զի մի՛ սպանումն լիցի՝ պահելով ի տան զատ զիւր կինն: Եւ

¹³⁶ Տէն **Գրիգոր Տաթեւացի**, Մեկնութիւն Իմաստութեանն Սողոմոնի, ՄՄ, ձեռ. 1299, թ. 207բ- 245բ

¹³⁷ Տէն **Գրիգոր Տաթեւացի**, Մեկնութիւն Աւետարանին Մատթէոսի, ՄՄ, ձեռ. 3578, թ. 87ա -88ա:

այս յԳ (3) դէմս. Կամ մարդն սպանիցէ զկինն ատելի, կամ կին՝ զմարդն, կամ կինն՝ զմիւս կինն:

Հարց. Զի՞նչ է ասելն. Ի սկզբանէ ոչ եղև այնպէս: Պատասխանի. Նախ բաժանումն կնոջ ոչ գոյր ի նահապետսն մինչ ի Մովսէս: Երկրորդ՝ զի մին կին առնուին, որպէս Ադամ եւ Նոյ եւ այլքն: Իսկ Քրիստոս յառաջինսն կացոյց՝ ոչ բաժանել զկին եւ ոչ առնուլ բազում կին, այլ՝ մի: Ըստ այնմ. «Որ Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեացէ», եւ «Եղիցին երկուքն ի մարմին մի» եւ ոչ թէ բազումք:

Հարց. Նայ տայ նմա շնալ, և որ զարձակեալն առնէ, շնայ: Պատասխանի. Մարդն, որ եհան զկինն, պատճառ եղեւ շնութեան նորա: Եւ այն մարդն, որ էառ զնա, շուն կոչի: Եւ այս մարդս թէ այլ կին էառ, երկուքն շնացողք են: Այսպէս ի Դ (4) դէմս շնութիւն եղեւ: Եւ թէ ասէ այն մարդն, թէ նա էհան եւ ես առի: Ասեմք, եթէ կինն նորա է, թէպէտ ի տանէն էհան, զի ոչ հեռաւոր տեղն եւ ոչ ժամանակն ոչ կարէ քակտել զպսակն: Եւ դարձեալ թէ՛ պատճառէ հանելն շնութիւն է քեզ եւ թէ՛ անպատճառ՝ կին է նորա եւ ոչ քեզ:

Հարց. Ապա զի՞նչ լինի բաժանեալ կինն եւ մարդն: Պատասխանի. Կինն անայր մնացէ, կամ թէ դարձցի ի յառաջին մարդն իւր, նոյնպէս եւ այր զկին իւր մի՛ թողցէ, ապա թէ թողու՝ այլ կին ոչ առնու:

Հարց. Վասն է՞ր ի նորս թողեալքն դարձեալ առնուն եւ ոչ ի հինն: Պատասխանի. Վասն երից. նախ, զի ի հինն բազում կանայս առնէին, իսկ ի նորս մինն է: Երկրորդ՝ անդ զմինն թողեալ եւ զմիւսն առնուին, որպէս այլազգիք, այլ աստ ոչ: Երրորդ՝ զի աստ շնորհին թողեալ լիցի, յորժամ զղջացի: Եւ վասն Գ (3) պատճառի պոռնկեալ կինն դարձցի յայրն իւր. նախ՝ թէ այրն իցէ պատճառ պոռնկութեան այն, երկրորդ՝ թէ խաբէութեամբ ոք ննջեաց, եւ նայ կարծեաց զայր իւր, երրորդ՝ թէ բռնադատեալ իցէ, չորրորդ՝ թէ եւ այրն ի նոյն մեղս իցէ:

Հարց. Առանց բանի պոռնկութեան: Պատասխանի. Խտրոց դնելով եւ զպատճառս արձակելոյ, եւ ոչ արձակելոյն ցուցանէ: Եւ բազումք են պատճառք արձակելոյ նախ՝ ազգակցութիւն հոգեւոր կամ մարմնաւոր, կամ ակրինաւոր: Երկրորդ՝ պոռնկութիւն, երրորդ՝ տկարութիւն, չորրորդ՝ բռնութեամբն, հինգերորդ՝ ծառայութիւն, վեցերորդ՝ այսահարութիւն, եաւթներորդ՝ անբժշկելի ցաւք, որպէս գոթութիւն, ութերորդ՝ թէ յառաջն պոռնկեալ իցեն ընդ միմեանս, իններորդ՝ թէ ուխտաւոր լինի կինն կամ այրն՝ կարգաւոր, սարկաւագ կամ դպիր, տասներորդ՝ անհաւատութիւն, թէ մինն անհաւատ

լինի՝ ոչ պսակի եւ պսակեալն քակի, մետասաներորդ՝ թէ խաւսեցեալ լինի, եւ նշանեալ՝ ոչ կարէ առնուլ ազգական նորա, երկոտասաներորդ՝ եթէ ի կրանաւորութիւն ինչ հրաւիրին այրն կամ կին, այլ հաւանութեամբ միմեանց արձակեսցին: Այսոքիկ են պատճառք արձակելոյ, եւ վասն այլ ինչ պատճառի ոչ արձակի կինն:

Հարց. Զամուլ կինն ո՞չ է պարտ արձակել: Պատասխանի. Ասեմք, թէ ոչ վասն Դ (4) պատճառի. նախ զի ոչ գիտեն զպատճառս ամուլթեան. յառնէն թէ՛ ի կնոջէն: Երկրորդ՝ զի եւ Սառայ եւ Աննայ ամուլ էր: Երրորդ՝ զի ոչ իւր կամաւ է: Զորրորդ՝ թէպէտ զաւակ ոչ լինի, սակայն ի պոռնկութենէ խորշի: Այլ ի միտս. Որ արձակէ առանց պոռնկութեան, նա տայ շնալ: Զի առաջինքդ ժողովուրդն յորժամ վասն ազահութեան եւ նախանձու եւ ոչ վասն մեղաց եւ շնութեան անիծանեն եւ մերժեն զոք յեկեղեցոյ, եւ նա գայթակղեալ անկանի ի հաւատոց եւ լինի այլազգի կամ հերձուածող, եւ յերեք կողմանէ լինի շնութիւն, այսինքն՝ արտաքսողին եւ արտաքսելոյն եւ ընդունողին: Այսքան առ այս <...>:

ԿԱՆՈՆ ԱԶԳԱՀԱՄԱՐ ՃԻԻՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

<...> Կանոն ազգականութեան.¹³⁸ Հարցումն. Ո՞րն է է (7) ազգն, զոր է (7) պորտ կոչեմք:

Պատասխանի. Գիտելի է, զի նախ առաջին բաժանի ազգն ի բնականն եւ յաւրինացն եւ ի հոգեւորն: Արդ, բնականն է մարմնոյն եւ աւրինացն խնամութեամբ, եւ հոգեւորն որդեգրութեամբ, վասն զի ունիմք զմարմին եւ հոգի եւ աւրէնք:

Արդ, մարմնոյ ազգն բաժանի յերեք դէմս. Ի վեր, ի վայր եւ ի կողն: Ի վերն այսպէս. առաջին մեք եւ հայրն եւ պապն մեր, հաւր պապն, եւ պապու հայրն, եւ պապուն պապն, եւ ապուպապն, որ է է (7), նմանապէս եւ ի մաւր կողմն: Իսկ ի վայր ի խոնարհ. Առաջին մեք, եւ որդին, եւ թոռն, եւ թոռին որդին, եւ թոռին թոռն, եւ նորա որդին, եւ թոռնիայն, որ է է (7): Իսկ ի կողմանէ. որպէս եղբայր եւ քոյր մեր, եւ նոցին ծնունդքն: Եւ հաւր եղբայր եւ քոյր եւ մաւրաքոյր եւ եղբայր, եւ ծնունդք նոցա մինչեւ յեաւթն ազգն: Այս է մին

¹³⁸ Տե՛ս Գիրք հարցմանց, էջ 611-612. բնագիրը նոյնութեամբ տեղ է գտել. «Գիրք Մեծ Մաշտոց կոչեցեալ, յորում հաւաքեալ ասանդին ըստ մեծի մասին կարգք եւ կանոնք արարողութեան Հայաստանեայց Սուրբ Եկեղեցոյ՝ արարեալ նախնեաց եւ կարգաւորեալ ի մերոց սրբոց թարգմանչաց ի շնորհաւիայլ մեծաց վարդապետաց...», Կ. Պոլիս, 1807, էջ 227-228:

եղանակ է (7) պորտից պարզապէս: Երկրորդ եղանակն այսպէս. զի Բ (2) են հայր եւ մայր մեր, եւ Բ (2) ծնունդ որդին եւ դուստրն, եւ Բ(2) եղբայրն եւ քույրն, եւ մեք ի մէջն է(7) երորդ: Երրորդ եղանակ այսպէս. զի հայրն եւ որդին եւ թոռն, որ է Գ (3) եւ թոռին թոռն, որ է Դ(4), եւ եզր արենակցութեան: Չորրորդ եղանակն այսպէս. զի Դ (4) ազգակցութիւն մարմնական, զի մարմինն է ի չորից տարերց: Եւ երեքն հոգեկան, զի հոգին եռամասնեայ է: Եւ սոքա լինին է(7) ազգ, ըստ մեծին Ներսէսի: Հինգերորդ՝ ի նորս Զ (6) ազգ է, որպէս ասէ մեկնիչն Վարդան այսպէս. զի Դ (4) ծնունդն ի մէջն է, ըստ չորից տարերց կատարման: Եւ առաջին ծնողն, ուստի յառաջ եկին Դ (4) ծնունդքն, եւ Ե (5) երորդն, որ լինի խնամութիւն: Լինի այս Զ (6) ազգ: Այս բնական ազգակցութիւն եւթն աստիճան աւրինացն:

Իսկ աւրինացն է խնամութեամբ: Զի աւտար են ազգք միջնորդութեամբ փեսային եւ հարսին, որ են մի մարմին, լինին նոքա եւ մի ազգ: Եւ որպէս ի մէջ արենազգացն ոչ լինի խնամութիւն մինչեւ ի չորրորդ ծնունդն: Նոյնպէս եւ ի մէջ խնամոցն ոչ լինի այլ խնամութիւն մինչ ի Դ (4) ազգն:

Իսկ հոգեւոր ազգն է կրկին. Նախ աւագանին ծննդեամբ, եւ երկրորդն՝ որդեգրութեամբ, որպէս Մովսէս եղեւ որդեգիր դստերն փարաւոնի: Արդ, հասարակ կանոնք այսպէս եղին հարքն սուրբք, եթէ ի հոգեւոր ազգն ոչ լինի խնամութիւն մինչ ի Դ (4) ծնունդն այսպէս: Զի կնքահայրն եւ սանամայրն ծնունդ մի, եւ նոցա զաւակն՝ Բ(2), եւ նոցա թոռն Գ(3), եւ չորսն, որ է թոռին թոռն, լինին խնամիք: Որոյ պատճառ է, զի հոգին եռամասնեայ է, այսինքն՝ բան, ցասումն եւ ցանկութիւն, վասն որոյ երբ յերեք ազգն ժամանէ, վճարին Գ(3) մասունքն:

Իսկ որդեգիրն, որ բանիւ եւ կամաւք լինի, ոչ լինին խնամիք մինչ ի կրկին ծնունդն, վասն զի բանից եւ կամաց են զաւակք: Եւ բանն կրկին է, այսինքն՝ ներտրամադրեալն եւ յառաջբերեալն, նոյնպէս եւ մասունք մտացն իմացումն է եւ կամքն:

Իսկ աւրինաց ազգն, որ են խնամիքն, եւ բնականն, որ են մարմնականք, ոչ լինին խնամիք մինչ ի Դ (4) ծնունդն: Վասն զի մարմինն ի չորից տարերց է, եւ ի Դ (4) ծնունդս փոխին Դ (4) արիւնք տարրականք, ըստ այսմ աւրինակի: Զի եղբայրն եւ քույրն ունին զբոլոր արիւն ծնողին, եւ նոցա որդին, որ է թոռն հաւրն, ունի զկէս արեանն, եւ թոռին որդին՝ զերրորդ մասն, եւ թոռին թոռն՝ զչորրորդ մասն: Եւ աստ վճարեցաւ արիւնն եւ ազգն, յետ լինի նոցա ի Ե (5) երորդ ծնունդն խնամութիւն:

Նոյնպէս եւ արիւնաւոր ազգն խնամութեան պահի մինչ ի Դ (4) ծնունդն: Զի եւ նա եւս մարմնոյ եւ արեան ազգակից լինի: Այսքան առ այս:

Հարց. Վասն է՞ր ի հին արէնս եղաւ յիւր ազգէն առնուլ հարսն, եւ ի նորս՝ յաւտար ազգէ:

Պատասխանի. Ի հին արէնս եղաւ յազգէն իւրմէ առնուլ կին, զի անխառնակ եւ անշփոթ երեւեսցի մարդանալն Բանին յազգէն Յուդայ, որպէս ասացաւ ի վերոյ ի Լ. գլուխն Գ. համարն, իսկ ի նորս՝ ընդ աւտար ազգս առնել խնամութիւն, զի սէրն սփռեսցի եւ տարածեսցի ի բազում ազգս: Վասն որոյ յաւտար ազգէ լինին խնամիք եւ յաւտարէն՝ հոգեւոր որդիք:

Դարձեալ Բանն Աստուած Փեսայ կոչի հարսին եկեղեցւոյ, եւ զաւտար բնութիւնս մարդկան միաւորեաց ընդ ինքեան: Յայսմանէ ուսեալք ազգ քրիստոնէից՝ յաւտար ազգէ առնեմք զհարսն: Այլ որպէս ի հինն ոչ առնէին ընդ հեթանոսացն խնամութիւն, որք չէին թլփատեալք, նոյնպէս եւ մեք ոչ առնեմք խնամութիւն ընդ այլազգիս, որք ոչ են մկրտեալք:

ՄԱՏԹԷՈՍ ԶՈՒՂԱՅԵՑԻ

<....>¹³⁹ Գիտելի է, զի կին կէս մարդոյ թարգմանի, որպէս ասէ Գիր, թէ յառնէ իւրմէ առաւ, եւ այս յայտնէ, թէ ամենայն իրաց մարդոյն կէս պարտ է լինել կնոջն, նմանապէս եւ մարդն՝ կնոջն: Եւ զայս առաքեալն յայտ առնէ. «Այրն ոչ տիրէ իւրոյ անձին, այլ՝ կինն, եւ կինն ոչ տիրէ անձին իւրոյ, այլ՝ այրն» (հմմտ. Ա. Կորնթ. է 4), այսինքն՝ զիւրաքանչիւր ցաւ անձին իւրոյ միւս անձն կրել: Եւ զի բնաւորեցաւ ի մեղաց մերոց ոչ մնալ միշտ ի խաղաղութեան եւ յառողջութեան, այլ երբեմն առողջ եւ երբեմն հիւանդ, երբեմն նստելով ի տան, եւ երբեմն գնալ ի գերութեան, երբեմն կենդանի, եւ երբեմն մահու գրաւիլ: Եւ յայսոսիկ ի միասին կրել ում եւ հանդիպեսցի. Թէ՛ առն, թէ՛ կնոջն: Եւ արդ, ով եղբարք, որ հրաւիրեալ էք ամուսնանալ, եւ դուք ի մարդոյ բնութենէս գոլով, եւ ձեզ պատահի այս լինել. գերութիւն, սով եւ աղքատութիւն, խոց եւ կուրութիւն, աւտարութիւն եւ գողութիւն, պիսակութիւն եւ այլ ամենայն պատահար: Եւ դուք

¹³⁹ Մատթէոսի վարդապետի ասացեալ «Եւ առ մի ի կողիցն եւ ելից ընդ այնր մարմին: Եւ շինեաց տէր Աստուած զկողն, [զոր առ յԱդամայ] ի կին»․ տես **Մատթէոս վարդապետ Զուղայեցի**, Քարոզներ, (Ուսումնասիրութիւն, քննական բնագրեր) հրատարակութեան պատրաստեց Խաղ քահանայ Ղազարեանը, Ս. Էջմիածին, 2015, էջ 476-479:

մի՛ ի բարի ժամանակին ընդ միմեանս գոլով խաղաղութեամբ եւ ի խռովութեան քակտիլ եւ թողուլ զմիմեանս, վասն որոյ ժողովեալ քահանայք եւ ժողովուրդք եւ արք եւ կանայք ի դուռն սուրբ եկեղեցւոյ լինել վկայ միաբանութեան ձերոյ, զի այսաւր ի դրան սուրբ եկեղեցւոյս ի քեզ յանձնեմ զկինս զայս, զի ի հանդերձեալ ատենին խնդրեմ ի քէն զարիւն սորա, արդ տէ՛ր ես պատահարաց սորա: Նոյնպէս եւ զայրն ի կինն յանձնէ այս եղանակաւ:

Եւ այս եւս գիտելի է, զի երկու ազգ է միաբանութիւն առն եւ կնոջն. Նախ կամաւորն եւ ապա մարմնաւորն: Եւ զի նախ զկամաւոր միաւորութիւն ստանալ պարտ է, այսինքն՝ ի նշան դնել: Եւ զայս ուստի ուսաք, այսինքն՝ ի հրեշտակապետէն Գաբրիէլի, յորժամ ետ զաւետիս Կուսին եւ խաւսեցաւ զնա հարսն երկնաւոր Փեսային: Նմանապէս եւ մեք քահանայիւք խաւսիմք զհարսնութիւն այս անուն կին այս անուն առն, եւ զի զքահանայ հրեշտակ Աստուծոյ ասէ մարգարէն (տէ՛ս Մաղաք. Բ 7): Եւ զի նախ հաւանեցաւ բանից հրեշտակին Կոյս սուրբ ասելով. “Նղիցի ինձ ըստ բանի քում” (Դուկ. Ա 38), եւ ապա Բանն Աստուած էջ յորովայն Կուսին, վասն որոյ նախ պարտիմք հաւանութեամբ առն եւ կնոջն միացուցանել զկամսն, եւ ապա յետոյ մարմնաւոր միաւորութիւն լինել: Եւ զի կամաւոր միաւորութիւն պատուական է քան զմարմնաւորն, վասն որոյ արէնքն հրամայէ զնշանեալն ոչ առնուլ այլ ումեք յազգականաց առն մեռելոյն, զի ճշմարիտ կին է նմա, որ մեռան: Եւ յայտ է յերից: Նախ զի մարմնաւոր շաղաշարութիւն հետեւի կամաւորին, որպէս ասացաւ, ըստ արինացն Աստուծոյ: Երկրորդ՝ զի մարմնաւոր խառնումն առանց կամաւորին նման է պոռնկութեան եւ բռնութեամբ քարշելոյն: Երրորդ՝ զի կամաւորն նմանի արինացն Աստուծոյ, որ հարկ է քակել զազգապեղծսն, թէպէտ եւ մարմնով խառնին եւ բազում որդիս ծնեալ լինին, այսպէս եւ որ կամաւոր միաբանեալ են, դատաստանաւ առնուն ի բռնութեամբ քարշողացն, եւ այս ամենայն յազգս միապէս է, վասն որոյ պատուական է նշանեալ քան զմարմնով շաղաշարեալն: Ի սոյն խորհուրդ ոչ է պարտ արձակել զնշանեալն այրն ի կուսէն, վասն զի կէս խորհրդոյս կատարեալ է ի վերայ նոցա: Եւ ապա յետոյ ի ձեռն նոյն քահանային պարտի առնուլ հրաման միաւորութեան մարմնոյ եկեղեցւոջն, որպէս ի կամաւորն:

Եւ զի երկու ասացաք զմիաւորութիւն սոցա՝ մարմնաւոր եւ կամաւոր, նոյնպէս եւ երկուս է անշատումն սոցա. կամաւոր միաւորութեան՝ է՛ բաժանումն պոռնկութիւն, իսկ մարմնաւորին՝ մահն, զի

մինչդեռ կենդանի են այրն եւ կինն, ոչ գոյ հնար բաժանման նոցա, զի «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի մեկնեսցէ» (Մատթ. ԺԹ 6), ասաց Տէրն: Իսկ զի ասէ առաքեալն Պաւղոս, թէ՝ «Պատուական է ամուսնութիւն եւ սուրբ են անկողինք» (Եբր. ԺԳ 4): Մի թէ գործն սուրբ է, իբր թէ վարձս առնու եւ ոչ անդի, վասն որոյ պատժի, այլ է միջակարէն՝ ողջախոհ միաւորութիւն, մինչ զի ոչ տանջի եւ ոչ փառաւորի: Իսկ սուրբ վասն երկու պատճառի ասի. Մին՝ զի վասն որդեծնութեան ընթացցէ այրն առ կինն եւ երկրորդ՝ վասն խորշելոյ ի պոռնկութենէ: Իսկ յայսցանէ ի զատ այլն ամենայն շուն եւ պոռնիկ համարեալ է, այսինքն՝ հանապազն եւ յանյազն: Իսկ զի նարատ կապեմք յերեք կողմանէ եւ հանդերձ կարմրով, նշանակէ Երրորդութիւն: Իսկ կարմիր մանեալ ընդ բամբակի՝ զմարմինն, որ ընդ Բանին միաւորեալ: Իսկ զի խաշնարատն ցուցանէ, թէ հաւատացեալ է սա Երրորդութեան եւ զխաշ Քրիստոսի բարձեալ: Իսկ մատանին ի ձեռն, այսինքն՝ ոսկոյ կամ արծաթոյ, նշանակէ մաքուր գործոց առաքինութեան: Իսկ զի այն մասն, որ ի վերոյ է, ճկտանն դնի, զի ի սրտէն երական գայ ի յայն մատն եւ վասն այն յայն մատն դնի, զի որպէս մատանին պատէ զմատն յամենայն կողմանց, եւ սէր առն ընդ կնոջ սրտին պատեալ է անիբացդնելի, է մինչեւ ի մահ, եւ անդրադարձեալ: Իսկ կաւշիկն զարիութիւն նշանակէ, որ ի հաւատսն: Իսկ պսակն ի գլուխն, որ կոչի թագ, նշանակ է Քրիստոսի, որ է զփշեղէն պսակն ի գլուխն յաւուր փեսայութեան ի խաշին, վասն որոյ փեսայ անուանեմք եւ թագաւոր, եւ համբուրեմք երկրպագելով զսէր Քրիստոսի ի նա ցսուցանելով: Իսկ հանդերձ սպիտակ՝ զպայծառ հաւատն, այսինքն թէ՝ Քրիստոսէ: Իսկ որ ընդ ուսն պատեալ է խաշանման՝ նշանակ է սիրոյն, որով վառեսցի ի սէրն Քրիստոսի: Իսկ զի արտաքոյն եկեղեցւոյ աւանդեմք զկինն առ այրն, նշանակէ, զի դրախտին ոչ գոյր զուգաւորութիւն առն եւ կնոջն: Իսկ զի ի մէջ եկեղեցւոյն տամք զէութիւն բանին ասելով. «Եղիցին երկոքին ի մարմին մի» (Մատթ. ԺԹ 5). ցուցանէ, թէ ի դրախտին եդան արէնքն առն եւ կնոջ, եւ անդ ասաց Աստուած լինել մի անձն, թէպէտ եւ անդ ոչ միաւորեցան, որպէս եւ ոչ յեկեղեցւոյ լինի միաւորութիւն մարմնաւոր: Իսկ պսակն անուանի բոլոր, մինչ զի բոլորն ոչ խոռի, եւ թէ խոռի, ոչ է բոլոր, այսինքն՝ զի է առաջինն կինն մարդոյն պսակ, ըստ հրամանին Աստուծոյ. «Եղիցին երկոքեանն ի մարմին մի»: Իսկ յորժամ մեռանի երկրորդն, ոչ է պսակ, այլ՝ հրաման, զի մի աղտեղասցին: Իսկ երրորդն եւ չոր-

որորդն ամենեւին պիղծ է եւ շուն եւ չէ ընդունելի Աստուծոյ վասն կրկին պատճառի: Նախ զի մահն հրաման է Աստուծոյ, եւ թէ արժան էր այն մարդոյն կնոջով լինել յաշխարհի, թէ մեռաւ առաջինն, ապրեալ էր երկրորդն, եւ զի ոչ ապրեցաւ երկրորդն, յայտ է թէ ոչ է կամք Աստուծոյ: Երկրորդ՝ վասն կարի աղտեղութեան, զի բաւական է ի պէտս մարմնոյն առաջին եւ երկրորդն եւ ի յաճախելն աղտեղանայ եւ ոչ կարողանայ մարմինն <...>:

ԳԼՈՐԳ ԵՐԶՆԿԱՅԻ¹⁴⁰

Հարցումն, թէ զինչ էցէ պսակն: Պատասխանի. Պսակն է խորհուրդ մեծ, որով արհնութին Աստուծոյ կատարեալ լինի, զոր ասաց. «Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք գերկիր» (Ծննդ. Ա 22, Թ 1): Եւ աճման սկիզբն է, որ միանայ հարսն ընդ փեսային: Յայսմ յաելով Պաւղոս ասէ. «Պատուական է ամուսնութիւն եւ սուրբ են անկողինք նոցա» (Եբր. ԺԳ 4): Եւ գիտելի է, զի պսակն սկսանի ի նշանադրութիւն եւ հաստատի հաւանութեամբ սրտից: Յորժամ տեղի տայ բանին, զի երկուց կամաց հաւանումն հաստատէ զպսակն: Իսկ կատարի պսակն արհնութեամբ քահանայիցն: Իսկ թէ վասն է՞ր դնի նշան: Ասենք, թէ որպէս ծառն լի նախ ծաղկի, ապա՝ պտղաբերի, զի ծառն ծաղկովն զարդարեալ է եւ ծաղիկն ի ծառն կայացեալ: Այսպէս հարսն եւ փեսայն, փեսայն եւ հարսն, ոչ ոք կարէ բաժանել: Եւ որպէս հրեշտակն Գաբրիէլ ետ զաւետիսն Մարիամու, եւ նախ խորհեցաւ ի միտն եւ ապա հաւանեցաւ, այսպէս նշան դնելն նախ խորհի եւ ապա տեղի տայ: Իսկ հաւանումն երկուց կամացն ոչ է պսակ, զի ասէ Գիորն, թէ կողն, զոր առ յԱդամայ շինեաց կին եւ աժ առ Ադամ, զի տեսեալ հաւանեսցին միմեանց, զի զայս ունի խորհուրդ, որ հարսն եւ փեսայն յառաջ քան զպսակն տեսանեն զմիմեանս եւ հաւանին սրտիւքն, եւ ապա պսակեն: Դարձեալ նշան դնի յաւրինակ հոգեւոր հարսին, որ է հոգիք հաւատացելոց քրիստոնէից, եւ փեսայ Քրիստոս է, ըստ այնմ. «Ի մէջ գիշերի լինի բարբառ. Ահա փեսայ գայ, արիք ընդ առաջ նորա» (Մատթ. ԻԵ 6): Զի յայս խորհուրդ երկու տանուտէր եւ մի քահանայ դնեն զնշանն յաւրինակ նահապետացն եւ մարգարէիցն, որ խաւեցան

¹⁴⁰ «Երիցս երանեալ տիեզերալոյս վարդապետի եւ քաջ հռետորին Գեորգեա մեծ վարդապետին արարեալ խրատ վասն պսակի». ՄՄ, ձեռ. 2335, Թ. 163ա-164ա. մասամբ հրատարակուած. «Ընտրանի հայ եկեղեցական մատենագրութեան», աշխտ. Պ. Խաչատրեանի, Յ. Քեօւէեանի, Ս. Էջմիածին, 2003, էջ 705-707:

զպատգամն Աստուծոյ յականջս մարդկան: Եւ նշանն է գինդն եւ մատանին ի մատն, թէ ականջովն լսեց եւ սրտին հաւանեցաւ, զի ի սրտէն երակ կայ ի մատն: Եւ գինդն եւ մատանին բոլորէ զբոլոր հաւանութիւնս սրտին եւ կամացն նշանակէ: Եւ այն, որ փեսայն ելանէ ի տանէ հաւրն փեսաւարաւքն եւ գնայ ի դուռն հարսինն զայն ցուցանէ, որ Քրիստոս ել ի հայրական ծոցոյ եւ եկն ի դուռն Կուսին յաւրինակ բնութեանս, եւ փեսաւէր Գաբրիէլ հրեշտակն: Եւ որպէս փեսայն առնու զհարսն եւ երթայ ի դուռն եկեղեցւոյն ի պսակ, այսպէս Քրիստոս առնու զբնութիւնս մեր հարսն ի կուսէն, եւ եկն ի Գողգոթայ ի պսակել: Եւ այսպէս պսակի փեսայն թագ ի գլուխն եւ թուրն մէջն կապեալ, այսպէս պսակի բոլորչի փշոց բոլորեալ եղին ի գլուխն Քրիստոսի եւ թուրն՝ զնաչն, որ զթշնամին սպանանէ: Եւ որպէս փեսայն զհարսն յաջ կողմն առնու եւ մտանէ յեկեղեցի աջ ձեռամբն զծախ ձեռն առնու զհարսինն ի մտանելն յեկեղեցին զայն ցուցանէ, զի Եւա յաջ կողմն էր յԱդամայ ի դրախտին, եւ Քրիստոս զաւագակն աջակողմեան եմոյծ ի դրախտին եւ ի կատարածի յաջ կողմն իւր զարդարսն դասէ: Եւ որպէս քահանայն ընթերցմամբ եւ Խաչին եւ Աւետարանաւ արհնէ զփեսայն եւ զհարսն, եւ բաժակ եւս արհնէ եւ տայ փեսային եւ հարսինն զայն նշանակէ, որ արհնեաց Աստուած զԱդամ եւ զԵւայ: Եւ ոչ յեկանելն յեկեղեցւոյն փեսայն ձախ ձեռաւքն զհարսին աջ ըմբռնէ եւ ի ձախ կողմն առնու զայն ցուցանէ, որ ձախ եղեւ Եւայ Ադամայ եւ ի ձախ կողմն աշխարհի ընկեց զԱդամն, եւ ի կատարածի զմեղաւորս տանջէ: Եւ այն, որ է (7) ար լինի հարսանիսն եւ յուրախութիւն եւ յԸ (8) երորդում սպառի եւ ի հոգս աշխարհիս անկանի: Այսպէս Ադամ եւ Եւայ է (7) ժամ կացին ի դրախտին եւ յԸ (8) երորդում ելան եւ անկան ի հոգս աշխարհի, եւ մեղաւորք յետ է (7) դարուս ի յԸ (8) երորդին առաքին ի դժոխս: Եւ որք արինաւոր անկողնաւք ոչ կենան եւ բաժանին ի միմեանց թէ՛ փեսայն եւ կամ հարսն պատճառ լինի բաժանելոյն նա յահեղ դատաստանին բաժանին ի Քրիստոսէ եւ առաքին ի հուրն անշէջ:

Բայց խորհուրդս այս մեծ է. ասեմք, թէ գինշ է պսակն. Պսակ է բոլոր հաւատն, խաչկոճն, զոր ունի ընդ ուսովն, նշանակէ զաստուածսիրութիւն, ուռսն նշանակէ զԱդամ, նուռն նշանակէ անհուն ընդդէմ Աստուածութեան, խնձորն նշանակէ զԵրրորդութիւն՝ սպիտակութիւն, կարմրութիւն եւ հոտն. Սպիտակութիւն զՀաւրն բերէ զաւրինակ, որ է լոյս համասփիւռ, իսկ կարմրութիւն՝ զՈրդւոյն

Միաժին ունի զնմանութիւն, որ արեամբն ներկեցաւ ի վերայ խաչին, եւ փրկեցան տիեզերք պատուական արեամբ Գառինն Աստուծոյ: Իսկ հոտն զՀոգւոյն Սրբոյ ունի զաւրինակ, որով հոտոտեցան տիեզերք ամենայն ոմանց հոտ ի մահուանէ ի մահ եւ ոմանց՝ ի կենաց ի կեանս: Ձուն կարմիր նշանակէ զփրկական արիւնն Քրիստոսի, որ եհեղ ի վերայ խաչին: Բամբակի սպիտակութիւնն նշանակէ զաշխարհս, որ ի խաւարէ ի լոյս էած: Սուրն, որ ընդ փեսայն, նշանակէ, որ պատերազմի ընդդէմ մեղաց:

Հարցումն. Վասն է՞ր փեսայն թագաւոր կոչի: Պատասխանի. Վասն երկուց պատճառի. Նախ՝ զի թագաւորն տէր է աշխարհիս, եւ փեսայն հարսինն է տէր: Երկրորդ՝ զի թագաւորն թագ ունի, նոյնպէս եւ սոցա թագ դնեն ի խորհուրդ Աղամայ վասն Դ (4) պատճառի. Առաջին, զի Աղամ բարձր տեղիք ունէր զգրախտն եւ սոքա ի բարձր մունիսայ նստին, երկրորդ՝ զի Աղամ ուրախութեամբ միշտ յուրախութիւն փափկանայր, նոյնպէս եւ սոքա ըստ կարողութեան իւրեանց փափկանան, երրորդ՝ զի Աղամ ուրախութեան պատճառանաւք էր զարդարեալ, այսպէս եւ սոքա՝ իւրեանց հանդերձին, չորրորդ՝ զի Աղամ ի դրախտին պսակեցաւ եւ արտաքոյ ամուսնացաւ նոյնպէս եւ սոքա յեկեղեցի պսակին եւ արտաքոյ ամուսնանան: Դարձեալ ի խորհուրդ առաջին գալստեանն վասն չորս պատճառի. Նախ զի Քրիստոս զխաչն ետ հաւատացելոց, եւ ասաց. «Որ ոչ առնու զխաչն իւր եւ գայ զհետ իմ՝ չէ ինձ արժանի»: Եւ սոցա խաչի կոճ կապեն, աւր առնուն զխաչն եւ հետեւին Քրիստոսի: Երկրորդ՝ զի ի գլուխն Քրիստոսի փառաց պսակ եղին, որ ջնջեաց զփուշ մեղացն Աղամայ, եւ ի գլուխս սոցա թագ դնեն, որ ընդդէմ է մեղաց պատերազմին եւ ողջախոհութեամբ վարժին զկեանս իւրեանց, եւ ի վերայ հաւատոյ զարինս իւրեանց հեղցեն: Երրորդ՝ զի ի կողէն Քրիստոսի ջուր եւ արիւն բղխեաց, որ նշանակէ զնարաւտ սոցա՝ կարմիրն՝ զարիւն եւ սպիտակն՝ զջուրն: Չորրորդ՝ զի արտաքոյ խաչեցաւ ... եւ ամուտ ի ներքին կողմն վարագուրին (հմմտ. Եբր. 2 19), այսպէս եւ փեսայն... զձեռն հարսին եւ մտանէ յեկեղեցին եւ պսակին ի խորհուրդ վերջին գալստեանն, որ Քրիստոս իջանէ յերկնից փողով եւ փառաւք...նոյնպէս փեսայն երթայ ի դուռն հարսին բազմութեամբ եւ երգովք/// (թերի):

<...>¹⁴¹ Գիտասցիք հոգեւոր որդեակք իմ, որք հանդերձեալ էք

¹⁴¹ [Գէորգեայ Երզնկացոյ] խրատ զգուշութեան, զոր տացէ քահանայն փեսային եւ հարսին, որ պատրաստեալ են պսակ առնուլ կանխաւ ի ժամ պսակ դնելոյն, եթէ

կապիլ ընդ միմեանս լծով արինաւոր ամուսնութեամբ հրամանան Աստուծոյ: Ահաւասիկ առաջի Աստուծոյ եւ սրբոյ տաճարին նորա ծանուցանեմ ձեզ, եւ դուք երկիւղիւ լուարուք, զոր ասեմս առ ձեզ: Պարտ է գիտել, զի ոչ վայրապար գործ կամ արհամարհելի եւ թեթեւ իրք է խորհուրդս եւ կատարողութիւն արինաւոր հարսանեաց, որ քահանայական աջոյ արհնութեամբ եւ եկեղեցական խորհրդածութեամբ կատարի: Այլ կատարի մեծ եւ յոյժ պատկառելի այնչափ, մինչ զի առաքեալն Պաւլոս յարինակ եւ ի խորհուրդ առնուլ զնա Քրիստոսի Աստուծոյ փեսայութեան եւ եկեղեցւոյ սուրբ եւ անպական հարսնութեան, եւ Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ մեծ խորհրդովն պատուելի եւ մեծարգի ցուցանէ զամուսնութիւն: Եւ յիրաւի, զի չէ ամուսնութիւն գիւտ ինչ ուրուք կամ մարդկային հնարք, այլ արարչադիր սահման եւ աստուածեղէն արուեստ յետ ելանելոյ մարդոյն ի դրախտէն, ի ձեռն ամուսնութեան արինադրեաց Աստուած, զի աճեցեալ բազմասցին մարդիկ: Եւ վասն աճմանն պիտոյից ի մահկանացու յաշխարհս այս սահմանեցաւ ամուսնութիւնս, եւ ոչ եթէ վայրապար վասն սնոտի հեշտութեան: Վասն այսորիկ եւ զսէրն, զոր տնկեաց Աստուած ի բնութիւնս աճեցոյց եւ սաստկացոյց ի մէջ առն եւ կնոջն իւրոյ, եւ սահմանեաց չիինիլ աշխարհի սէր քան զփեսային եւ զհարսին: Եւ վասն այսր պատճառի ոչ ի հողոյ շինեաց զկիւնն, այլ յոսկերացն Ադամայ, զի մի՛ այրն իբրեւ յաւտար ոք հայիցի ի կիւնն, այլ իբրեւ յիւր մարմինն, զորս բանն Աստուծոյ միաւորեաց եւ անչափ մեծացոյց զսէր կնոջն ի սիրտ առն իւրոյ, զի վասն սիրոյ կնոջն արինադրեաց Աստուած, զի թէ հարկ լինիցի մարդոյ զհայրն եւ զմայրն թողուլ եւ երթալ զհետ կնոջ իւրոյ: Ահա տես թէ որչափ ամրագոյն եւ անխզելի կապով պնդեաց զմիաւորութիւն առն եւ կնոջ վասն պիտոյից որդեծնութեան, վասն որոյ եւ ասաց, թէ՝ «Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի», «Զոր Աստուած զուգեաց եւ միաւորեաց, մարդ մի՛ մեկնեցէ»: Վասն որոյ ոչինչ զաւրէ քակել կամ մեկնել, որպէս զի զմի մարմին կատարեալ կազմել զմարդոյ կամ զանասնոյ. ոչ ոք կարէ յերկուս հատանել, վասն որոյ եւ առաքեալքն Քրիստոսի Պետրոս եւ Պաւլոս Քրիստոսի խաւսելովն ասեն, թէ այնպէս պարտին արք սիրել զիւրեանց կանայս որ-

ոչ զգուշացուցանէ քահանայն եւ ընթեռնու զքարոզս մեծաւ զգուշութեամբ ահիւ եւ դողութեամբ, ինքն տացէ զվրէժ անձանց նոցա յաւորն դատաստանի, ըստ Պաւլոսի. «Խորհուրդս այս մեծ է», եւ թէ՛ «Պատուական է ամուսնական» ՄՄ, ձեռ. 2111, թ. 416ա – 417բ. հմմտ. Երուսաղէմ, ձեռ. 846, էջ 30-34:

պէս զիրեանց մարմինս: Եւ քան զայս եւս մեծագոյն եւ պատկառելի հրամայէ ասելով. «Արք, զիրեցէք զկանայս ձեր, որպէս Քրիստոս սիրեաց զեկեղեցի, եւ զանձն իւր ի խաչ ետ վասն նորա» (Եփես. Ե 25): Տեսանէս, զի մահուափ սէր պահանջէ յարանց ի վերայ կանանց: Արինադրէ եւ կանանց, զի հնազանդ լիցին արանց, եւ պատկառեցուցանէ եւս, թէ որպէս եկեղեցի, որ է հարսն Քրիստոսի, հնազանդ է Քրիստոսի, նոյնպէս եւ կանայք, ասէ, իւրեանց արանցն ամենայնի: Զայս աստուածային եւ զարհուրելի հրամանս Աստուծոյ եւ առաքելոց նորա իբրեւ միջնորդ եւ քահանայ գոլով հրամանաւն Աստուծոյ: Այժմ երկրորդեմ եւ խաւսիմ յականջս փեսայիդ եւ հարսիդ, զի յայտնի եղեւ յասացելոցս: Ահա զի աստուածային բանին, զոր ընթեռնու քահանայն, կապին եւ միաւորին այրն եւ կինն: Եւ չէ հնար այլ քակիլ ի միմեանց որպէս եւ ոչ անդամք մարմնոյ ի զլիսոյ իւրմէ: Զի թէպէտ եւ վէրք ինչ կամ զանազան ցաւ սաստկագին պահէ մարմնոյն, սակայն ոչ ախորժէ գլուխն բաժանել կամ կտրել յիւրմէ զհիւանդացեալ եւ զվիրաւորեալ անդամն զձեռն կամ զոտն կամ զայլ ինչ յանդամոցն, այլ մանաւանդ առաւել խնամակալութիւն եւ զգութն յայնժամ ցուցանէ առ վիրաւոր մարմինն, եւ մեծապէս վշտանայ եւ հոգայ եւ հնարի, զի մի՛ բաժանեալ հատցի անդամն իւր յինքենէ, զի գիտէ, զի կտրումն անդամոյն յինքենէ ցաւ է եւ պակասութիւն, միանգամայն ամաւթ եւ պատկառանք: Նմանապէս եւ թէ զլիսոյն վտանգ ցաւոց ինչ պատահէ, բոլոր մարմինն վշտանայ եւ անյապաղ փութով սպասաւորէ վասն առողջութեան զլիսոյն, զի մի ինքն ընդ նմին կորիցէ: Այսպիսի սիրով եւ խնամով պարտին վարիլ առ միմեանս այրն եւ կինն, եւ զամենայն պատահմունս եւ զդիպուածս ծանրութեան միմեանց բառնալ պարտին, զորս աստուածային արէնքն հրամայեն, այսինքն՝ զակամայ սխալանս ինչ եւ զտգիտական յանցմունս, եւ զայլ դիւական խռովութիւնս, որ ծնան եւ սնուցին զնա, որ պատահէ մարդոյ որպէս տկար բնութեան յառ եւ ի տուրս վասն տանց պիտոյից, յորս պարտին ներել միմեանց վասն արինաց սիրոյն: Այլ եւ հնազանդութեան դիպուածս միմեանց, որ յաճախ պատահէ միամիտ սիրով դարմանել զկաղութիւն, զկուրութիւն, զխեղութիւն թէ պատահէ եւ որքան զայսոսիկ դժնդակագոյնք են թէպէտ լիցի, զոր աղաւթելի է, զի մի՛ լիցի, բայց թէ լիցի պատահել՝ առանց տրտնջելոյ եւ առանց տաղտկանալոյ տանիլ պարտին միմեանց եւ դարմանել խնամակալութեամբ որչափ աստուածային սահմանն արինադրէ եւ մանաւանդ յառնէն

իրբեւ ի գլխոյ եւ ի կատարելագունէ պահանջէ իրաւունքն զայսոսիկ, եւ յառաջ՝ զմարմնական վշտաց պատահումն: Զբարուց կնոջն բառնալ զթեթեւամիտ տխմարութիւն, զի մի՛ վասն ամենայն չնչին եւ սակաւ սխալանաց բարկասցի ի վերայ կնոջն, զի բնութեամբ տկար է կինն եւ պակաս յիմաստութենէ: Եւ վասն այնորիկ արժան է ներելոյ, եւ բազում ինչ առ տկարութեան եւ յիմարութեան սխալ է: Յորս չէ արէն ի փոքունս բարկութեամբ կամ հարուածով գանից խրտուցանել, այլ երկայնմտութեամբ եւ մեղմով զգաստացուցանել: Զի այսպէս եւ սուրբ առաքեալն Պետրոս արինադրէ արանց իմաստութեամբ շահել զկանայս, եւ իբրեւ տկար անաւթոյ խնամ տանել կանանց (տէս Ա. Պետ. Գ 7): Տես, զի ահայ պատուական եւ պայծառ է ի պէտս մեր շիշ կամ այլ ինչ անաւթ ապակեղէն, բայց վասն դիւրաբեկ բնութեան եթէ ոչ բազում խնամաւք զգուշանամք նմա, վաղվաղակի բեկանի, եւ հեղեալ, որ ի նմա իւղ եւ կամ գինի վնաս փոխանակ շահու, կրեմք ի նմանէ: Նոյնպէս եւ կանանց արինադրեն ամենայն համեստութեամբ եւ ամաւթղածութեամբ հնազանդիլ արանց իւրեանց որպէս Սառա՝ Աբրահամու, եւ մի՛ տալ պատճառս բարկութեան լեզուանութեամբ կամ հեղք եւ յոյլ տարտամութեամբ, այլ մանաւանդ ժրագլուխ իմաստութեամբ պսակ լինիլ առն իւրոյ տնարարութեամբ եւ աստուածպաշտութեամբ:

Եւ յետ այսց բանի քահանայն պահանջէ ի նոցանէ խոստովանութիւն յանձն առնուլ նախաճառելովս: Զայսոսիկ, ո՞վ որդեակք, ի կարճոյ համառատեցի յականջս ձեր զաստուածային արինաց զպատուէր ի զառն եւ կնոջ, պահանջէ այժմ ի ձէնջ աստուածային արէնքն առաջի սուրբ եկեղեցւոյս զհաւանութիւն յանձնառութեան, եւ զխոստումն կատարման պատուիրանացն Աստուծոյ, զոր առաջի ձեր խաւսեցայ: Խոստանա՞յք առաջի Աստուծոյ՝ պահել երկիւղին Աստուծոյ առ իրեարս զհաստատութիւն աստուածաւանդ սիրոյն: Եւ նովին սիրովն վստահին Աստուծոյ՝ յաւժարութեամբ բառնալ զծանրութիւնս միմեանց, մանաւանդ զմարմնական վտանգս՝ զկուրուութեան, զկաղութեան, զերկար կամ զանբժշկելի զհիւանդութեան եւ զայլոց վտանգից որչափ աստուածային արէնքն հրամայեն: Խոստանա՞յք առնուլ յանձն փութով ի կատարումն ասացելոցս: Եւ նոքա ասեն. Այոյ:

Եւ ապա տացէ քահանայն զաջ ձեռն հարսին ի յաջ ձեռն փեսային, եւ ասէ զայս ինչ. Ըստ աստուածային հրամանին, զոր ետ Աստուած նախնեացն մերոց. Եւ այս անուն քահանայս, զայս հարցն

տամ քեզ այժմ ի հնազանդութիւն. Տէր ես: Եւ փեսայն ասէ. Տէր եմ կամաւն Աստուծոյ: Եւ ասէ քահանայն ցհարսն. Հնազանդ ես: Եւ ապա պատասխանի հարսն. Հնազանդ եմ, ըստ հրամանին Աստուծոյ: Եւ զայս երիցս անգամ հարցանէ քահանայն: Եւ երիցս անգամ պատասխանի տան նոքա: Եւ ապա ասէ քահանայն. Աստուած ի մէջ սոցա եւ սոքա՝ մի: Եւ ապա ասէ զաղաւթս արհնութեան: Արդ, եթէ այսու արինակաւ կեցջիք ընդ միմեանս սիրովն Աստուծոյ՝ խնամքն Աստուծոյ պահեսցէ զձեզ յելս եւ ի մուտս, եւ արհեսցէ զգործս ձեռաց ձերոց: Եւ աճեցուցէ զձեզ հոգեկան եւ մարմնական բարութեամբք, զի աստէն խաղաղութեամբ եւ աստուածաշատութեամբ կեցեալք ի հանդերձեալն խոստացեալ բարեացն արժանի լինիջիք հասանել շնորհաւք եւ մարդասիրութեամբ Տեառն մերոյ եւ Փրկչին Յիսուսի Քրիստոսի, որում վայել է փառք, իշխանութիւն¹⁴²:

ՅԱՆՈՐ ԴՐԻՄԵՑԻ

<...>¹⁴³ Գիտելի է ազգականութիւն տարորոշեալ անձանց է եւ ոչ անհաւատին, զի անհաւատն ինքն է, որ ոչ հատանիլ կարէ եւ ոչ բաժանիլ, եւ ինքն ինքեան ազգ զիարդ կարէ լինել, վասն որոյ ազգականութիւն տարորոշեալ անձանցն է, որ լինին Բ (2) եղբայրք եւ կամ քուրք, եւ կամ քոյրք եւ եղբարք: Եւ որք ի նոցանէ ծնեալք յառաջ գան եւ տարանջատին անձամբք ի միմեանց: Իսկ այր եւ կին թէպէտ որ տարորոշք են ըստ դիմացն, սակայն աստուածաին հրամանաւն մի մարմին են եղեալ, եւ ըստ այսմ զանհատի ունին զտեղի: Ապա ուրեմն յայտնի է, զի ծնողքն ոչ են ազգականք, այլ են այր եւ կին եւ մի մարմին: Այլ ազգականութիւն ի նոցանէ սկզբն առնու, ըստ Դ (4) կերպի՝ ի վերուստ որպէս սոցա հայրն եւ մայրն, ի ներքուստ որպէս որդիքն սոցա, ի աջմէ որպէս ընդանիք առն, ի ձախմէ որպէս ընդանիք կնոջն, քոյրք եւ եղբայրք: Իսկ որդիք, որ ի սոցանէ յառաջ գան, ունին բոլոր արիւնն ազգականութեան, եւ թոռունքն՝ երրորդ մասն, եւ որդիքն թոռանցն՝ զերկրորդ մասն, եւ թոռունք

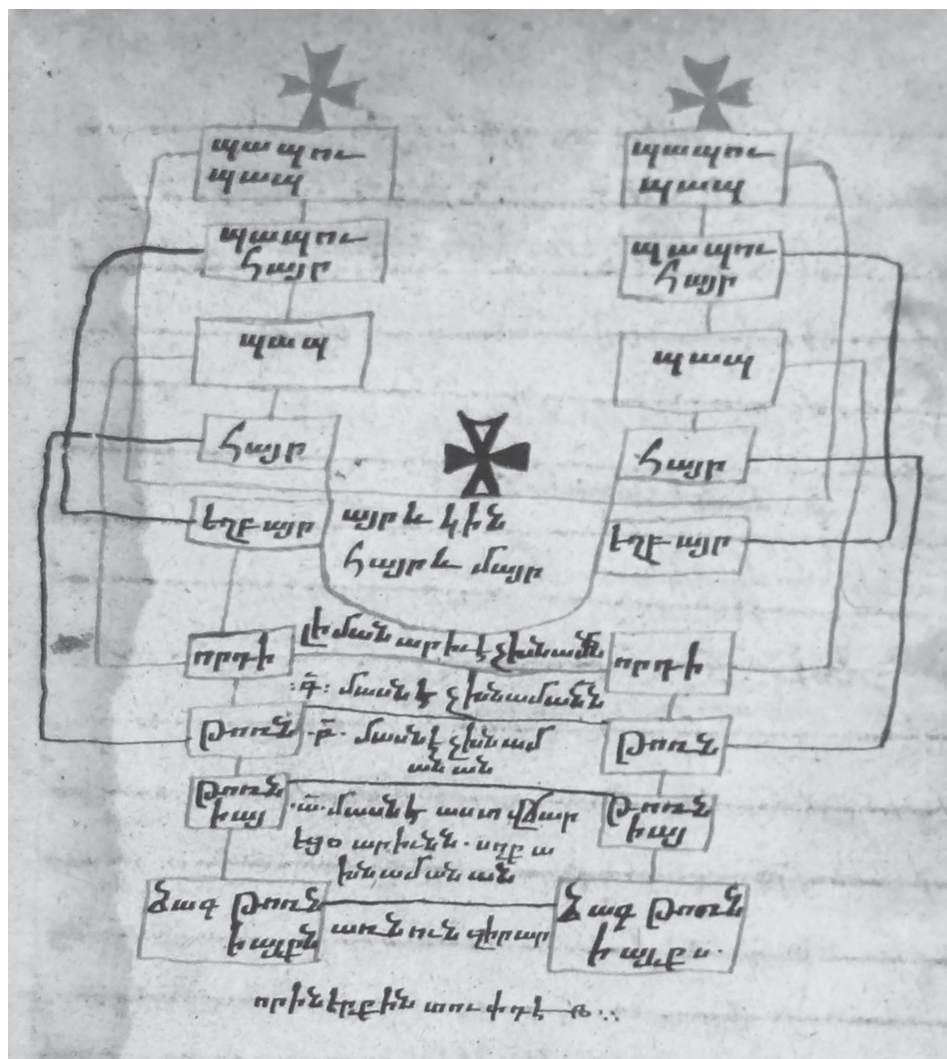
¹⁴² Ձեռագրում կարմրագրով տրուում է հետեւեալ ծանուցումը. «Այլ վասն առն եւ կնոջ խրատք զգուշատրք գրեալք կան ի Կ. (60) համարն Քարոզգրքիս (163թ. – 168ա. «Ի նուաստ վարդապետէ Յովհաննէս Երզնկացոյ խրատ եւ կանոն հասարակաց...». տէս աստ), զոր պարտ է ի ժամ պսակին քահանային զգուշացուցանել, վասն զի է (7) ազգ պոռնկութիւնք գոն ի մէջ առն եւ կնոջ» (թ. 417բ.):

¹⁴³ «Ի խնդրոյ Թումայ վարդապետին աստուածաբնակ ուխտին Մեծոփայ եւ ծառայաբար կատարեալ ճգնաւոր աստուածակիր հոգեւից առն Յակոբ վարդապետի Ղրիմեցոյ յաղակս ազգականութեան», ՄՄ, ձեռ. 641, թ. 254ա.- 257ա.:

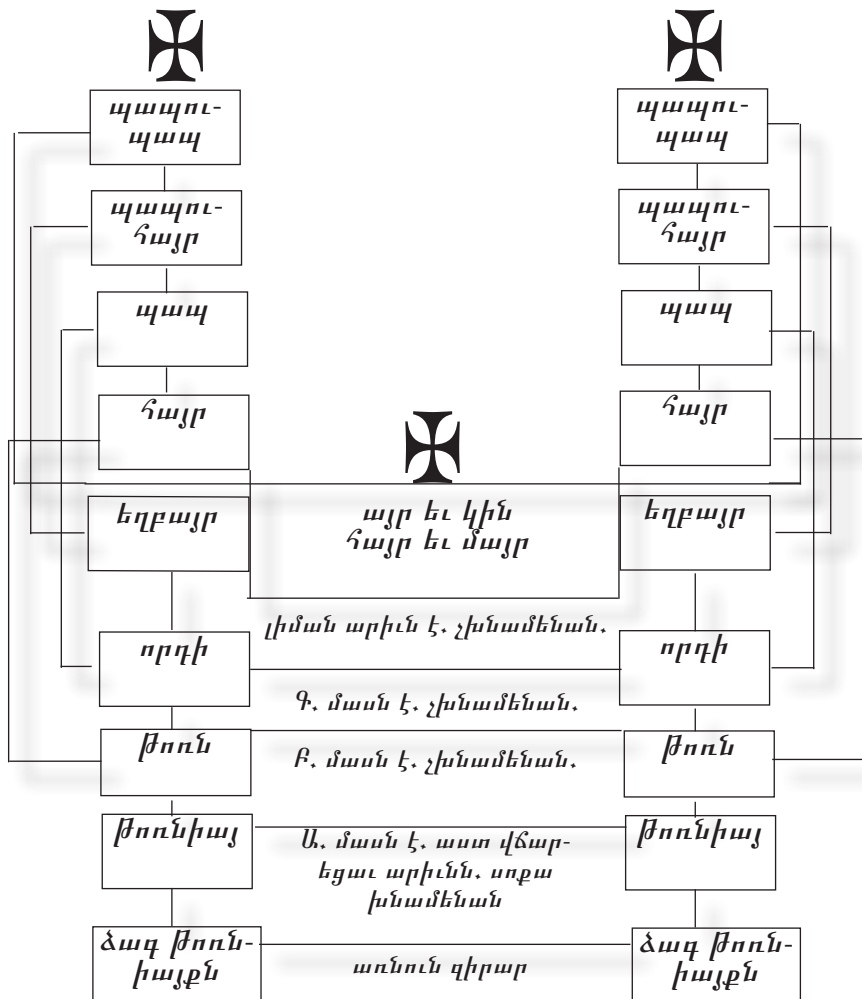
Թոռանցն, որ է Թոռնայքն, զմի մասն: Եւ աստ վճարի արինն ազգականութիւն: Սոքա խնամանան, եւ որդիք սոցա, որ են ձագ Թոռնիայքն, առնուն զիրար: Եւ ըստ դրոշմեալ աղբերոյդ տես ի միջին տուփն, որ այր եւ կին, հայր եւ մայր է գրած, եւ ի վեր սոցա խաչն, ի ներքոյ սոցա Բ (2) եղբայրք, որ զաւակէն, սոքա շխնամենան, եւ որդիք եղբարցն շխնամենան, եւ Թոռնունք եղբարցն շխնամենան, եւ Թոռնիայք եղբարցն սոքա խնամենան, եւ որդիք սոցա, որ են ձագք Թոռնիայքն, առնուն զիրար, որպէս դրոշմեալ է ի տփերդ: Իսկ տփերքն ի վերոյ միջի տփին են, որ այր եւ կին է գրած, եւ խաչն ի վերայ, որ հայք եւ պապքն են առն եւ կնոջն: Յորժամ պապուն պատուն, որ ի վերին տուփն է, եւ ի փոքրիկ խաչն ի վերայ, թէ նոցա այլ Թոռունք լինենան ի այլ տղայոցն, որ իւրեանց ժամանակն հասեալ լինենան: Որ ինքեանք եւ նոքա պապուն պապուն Թոռունքն լինենան, նա խնամենան, եւ մէկի զիւրեանց տղայքն տան, եւ թէ իւրեանց պապուն հաւրն այլ Թոռներ լինենայն, նա իւրեանց Թոռներն խնամենան: Եւ թէ իւրեանց հաւրն այլ Թոռներ լինենան, որ իւրեանց քուերց եւ եղբարց Թոռունք լինենան, նա իւրեանց Թոռանց տղայքն խնամանան, որ Թոռնեայքն առնուն զիրար:

Եւ տես ի կարմիր եւ ի սեւ թելերդ, որ քաշէր եմ ի տփերդ (տես նկար 1):

Հաւրքուր որդիքն եւ քեռ որդիքն շխնամանան: Հաւրքուրոջ Թոռունքն եւ քեռուն Թոռունքն շխնամանան: Հաւրքուրոջ Թոռնիայքն եւ քեռուն Թոռնիայքն խնամանան, եւ սոցա տղայքն առնուն զիրար, որ է հաւրքուրոջ ձագ Թոռնիայքն եւ քեռուն ձագ Թոռնիայքն, որ է ի ներքին տփին, որ գրած է թէ առնուն զիրար: Այլ եւ զայս գիտացիր, թէ հաւրքուրորդին լինին եւ թէ քեռորդիք եւ թէ հաւրքուր դստերք եւ թէ քեռ է դստերք եւ թէ հաւրքուր դստերք եւ թէ քեռ է դստերք եւ թէ հաւրքուր որդիք եւ թէ քեռորդիք միապէս են որպէս հաւրքուր որդիք եւ քեռորդիք միապէս են, որպէս հաւրքուրորդիք եւ քեռորդիք չիկա զանազանութիւն յարու եւ էգն, որ չխաբութիւնս, զի այս այլազգաց է, որ զէքն աւտարացուցանեն եւ ոչ քրիստոնէից, զի եղբայրն եւ քուրն, որ պապ եւ մամ են Թոռներուն, նոքա իւրեանց հաւրէն, որ ի վերին մեծ տուփն է եւ խաչ ի վերայ, զարինն համահաւասար ունին, ամենեցուն Թոռնիայքս խնամանան եւ ձագ Թոռնիայքս առնուն զիրար: Այսպէս իմայ եւ զհաւրեղբար որդւոցն, զդստերքն եւ զդստերքն: Նոյնպէս եւ զմաւրքուրոջ զդստերաց զդստերքն իմայ: Սոցա ամենեցուն Թոռնիայքն խնամանան եւ ձագ Թոռներն առնուն զիրար, որպէս դրոշմեցի զտփերդ յայտնի եւ առանց տարակուսանաց իմաստուն մտաց: Բայց թէ մէկն Թոռնիայ

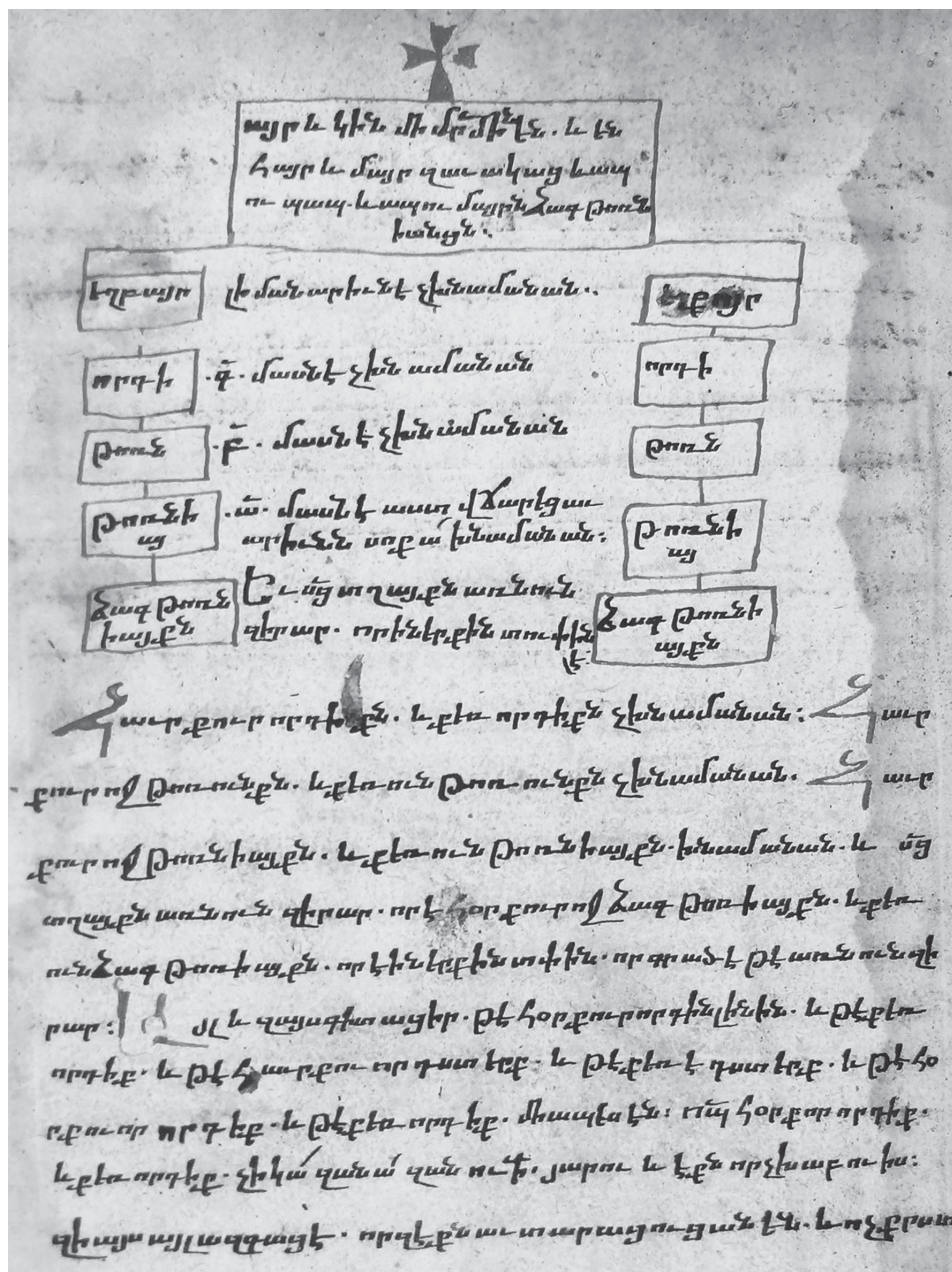

Նկ. 1, ՄՄ, ձեռ. 641, ք, 255ա

որ ի ներքին տուփդ է....

Եւ միւսն ձագ թոռնիայ չի հասնիր, զի պարտ է, որ ի հասարակ պապէն եւ ի մամէն, որ Բ (2) ձագ թոռնիացն հաւասարէ, որ է պապու պապն եւ ապու մամն, որ է վերին մեծ տուփն եւ խաչն ի վերայ: Ի նոցանէ Ե., Ե. գլուխ գայ մինչեւ ի ձագ թոռնիայքդ եւ վեցերորդքն, որ են ձագ թոռնիայքն, առնուն զիրար: Իսկ ի յառանձնակի եւ [յ] ատուկ պապերուն եւ մամերոյն, որ ի ներքոյ վերին մեծ տփին են, որ ապուպապն է եւ ապումամն, թէ երկու եղբարք են եւ թէ եղբայր եւ քուր եւ թէ երկու քուրք, պարտ է, որ ի նոցանէ Դ, Դ. գլուխ իջա-

Նկ. 2, ՄՄ, ձեռ. 641, ք, 257բ

նէ մինչեւ ի թոռնիայքն, որ խնաման: Որպէս եւ համար տփերոյդ ցուցանէ, ապա եւ հինգերորդքն, որ էն ձագ թոռնիայքն առնուն զիրար: Իսկ յորժամ Ա. թոռնիայ լինի եւ Ա. ձագ թոռնիայ, նա թոռնի կողմն Գ. է անցեալ. Այս գլուխ մի պակաս է, բայց ձագ թոռնիային լիման է, զի Դ. է, եւ պիտի որ Բ. կողմն Ը գայ: Բայց թէ Ա. թոռնիայ լինի եւ մի ձագ թոռնիայի տղայ, այսու ուղիղ է, զի թէ ի թոռնիայ կողմանէն գլուխ մի աւելի է, զի Ե. է, որ լինի դարձեալ Ը: Եւ թէ Ա. թոռն լինի, մէկեւն ձագ թոռնիայ թոռն, եւ այս եւս ուղիղ է, զի Ը է: Զի [յ]որժամ մի կողմանէն գլուխ մի պակաս լինի, նայ պարտ է ի մէկեւ կողմանէն գլուխ մի աւելի լինի, որ Ը. գլուխն բոլորի, զի այս ի լիման թիւ է, եւ կուհասնի, որ առնուն զիրար: Բայց եւ զայս եւս գիտելի է, զի են ի եղբարց, զի կեսայեղբայրք են եւ կեսաքուրք, զոր հաւրդս ասեն. եւ այս Բ. կերպիւ լինի, զի է, որ Բ. հաւրէ լինի եւ մի մաւրէ, եւ է, որ Բ. մաւրէ լինի եւ մի հաւրէ: Սոքա զանազանին, զի այնոցիկ, որոց մայրքն է Բ. եւ հայրն՝ մի, սոքա հարազատ եղբարք են, եւ զարիւն ազգականութիւն ի հաւրէ բոլոր ունին: Սոցա թոռնիայքն խնամանան եւ ձագ թոռնիայքն առնուն զիրար: Ապա թէ Բ. հաւրէ լինի եւ ի Ա. մաւրէ, սոքա զկէս արեան ունին, զի կինն կէս է, եւ զաւակքն ի նմանէ ոչ կարեն առնուլ զարիւն ազգականութեան ի լիման որպէս ի հաւրէն սոցա թոռունքն խնամանան եւ թոռնիայքն առնուն զիրար. (տես նկար 2):

Այսքան յաղագս մարմնաւոր ազգականութեան, որ ըստ վարդապետաց սրբոց դրոշմեցաք զտուփս ի յաղուսեակսդ՝ Դ. զխաւք վճարել արիւն ազգականութիւն վասն Դ. տարերցդ շաղախառնութեան մարմնոյն:

Եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս. Ամէն:

ԱՆԱՆՈՒՆ

<...>¹⁴⁴ Վասն արձակման կնոջ տացէ նոցա զարձակմանն, այսինքն՝ զթուղթ ապահարզանին: Տէս զկարգն: Շնութիւն Գ (երեք) է. նախ՝ սրտին, երկրորդ՝ աչացն, երրորդ՝ գործոցն: Ասաց զսրտին անդէն շնալն եւ զաչացն խլել: Այժմ ասէ վասն գործոց: Վասն Դ

¹⁴⁴ Քաղուած է Մատթէոսի Աւետարանի մի անանուն մեկնութիւնից (որ շարադրուած է թերեւ ժՁ.-ԺԷ. դդ., եւ թիրմացաբար վերագրուած Եվսեբիոս Կեսարացու [+ 339] գրչին. «Սուրբ Գրքի հայերէն մեկնութիւնների մատենագիտութիւն». պատրաստեցին Եզնիկ եպս. Պետրոսեան, Արմէն Տէր-Ստեփանեան, Հայաստանի Աստուածաշնչային ընկերութիւն, 2002, էջ 122[29]). ՄՄ, ձեռ. 5002, թ. 74բ. -75ա.:

(չորս) պատճառի Մովսէս գիր ետ արձակելոյ: Նախ՝ զի մի՛ սովորեացի կինն ի յայրն դառնալ եւ ելանել ըստ կամաց իւրոց: Երկրորդ՝ զի մի՛ յափշտակեացեն ատարք զկանայս միմեանց: Երրորդ՝ զի մի՛ յայտնի շնութիւն գործիցի ընդդէմ աւրինացն: Զորրորդ՝ զի մի՛ սպանումն լիցի՝ պահելով ի տան զատելի կինն: Եւ այս յԴ (երեք) դէմս. Կամ մարդն սպանցէ զկինն ատելի, կամ կինն՝ զմարդն, կամ կինն՝ զմիւս կինն:

Հարց. Զի՞նչ է ասել. Ի սկզբանէ ոչ եղեւ այնպէս:

Պատասխանի. Նախ զի բաժանումն կնոջ ոչ գոյր ի նախապետսն մինչ ի Մովսէս: Երկրորդ՝ զի մի կին առնուին որպէս Ադամ, նոյ եւ այլքն: Իսկ Քրիստոս յառաջինսն կացոյց՝ ոչ բաժանել զկինն եւ ոչ առնուլ բազում կին, այլ մի կին, ըստ այնմ. «Որ Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեացէ», եւ «Եղիցին երկուքն ի մարմին մի», եւ ոչ թէ բազումք: «Նա տայ նմա շնալ, եւ որ զարձակէ...»:

Պատասխանի. Մարդն, որ եհան զկինն պատճառ եղեւ շնութեան նորա: Եւ այն մարդն, որ էառ զնա, շուն կոչի: Եւ այս մարդ, թէ այլ կին էառ՝ երկուքն շնացողք են: Այսպիսի Դ (չորս) դէմս շնութիւն եղեւ: Եւ թէ ասէ այն մարդն, թէ՛ նա եհան, ես առի՝ ասեմք, եթէ կին նորա է, թէպէտ ի տանէն էհան, զի ոչ հեռաւոր տեղն եւ ոչ ժամանակն ոչ կարէ քակտել զպսակն: Եւ դարձեալ թէ պատճառ է հանեալն շնութիւն է քեզ, եւ թէ անպատճառ կին նորա է եւ ոչ քեզ:

Հարց. Ասա, զի՞նչ լինի բաժանեալ կինն եւ մարդն:

Պատասխանի. Կինն անայր մնացէ կամ թէ դարձցի յառաջին մարդն իւր, նոյնպէս եւ հայր զկին իւր մի՛ թողցէ, ապա թէ թողու՝ այլ կին ոչ առնուցու:

Հարց. Վասն է՞ր ի նորս թողեալքն դարձեալ առնուն եւ ոչ ի հինն:

Պատասխանի. Վասն երից. նախ՝ զի հինն բազում կանայս ունէին ի նորս՝ մինն է: Երկրորդ՝ անդ զմինն թողեալ եւ զմիւսն առնակին որպէս այլազգիք, այլ աստ՝ ոչ: Երրորդ՝ զի աստ շնորհեսն թողեալ լիցի, յորժամ զղջացի: Եւ վասն Դ (չորս) պատճառի պոռնկեալ կինն դարձցի յայրն իւր: Նախ՝ թէ այրն իցէ պատճառ պոռնկութեան եղեալ: Երկրորդ՝ թէ խաբէութեամբ ոք ննջեաց, եւ նա կարծեաց զայր իւր: Երրորդ՝ թէ բառնա՝ դատեալ իցէ: Զորրորդ՝ թէ եւ այրն ի նոյն մեղս իցէ:

Հարց. Առանց բանի պոռնկութեան:

Պատասխանի. Խտրոց դնելով եւ զպատճառս արձակեալ եւ ոչ արձակեալ այն ցուցանէ:

Եւ բազումք են պատճառք արձակելոյ. նախ ազգակցութիւն հոգեւոր կամ մարմնաւոր կամ արիւնաւոր. երկրորդ՝ պոռնկութիւն, երրորդ՝ տկարութիւն, չորրորդ՝ բռնութեամբն, հինգերորդ՝ ծառայութիւն, վեցերորդ՝ այսահարութիւն, եւթերորդ՝ անբժշկելի ցաւք որպէս գաւդութիւն, ութերորդ՝ թէ առաջ պոռնկեալ իցեն ըստ միմեանս, իններորդ՝ թէ ուխտաւոր լինի կինն, կամ այրն՝ սարկաւագ, տասներորդ՝ անհաւատութիւն. Թէ մինն անհաւատ լինի՝ ոչ պսակի, եւ թէ պսակն քակեսցի, մետաստաներորդ՝ թէ խաւսեցեալ լինի եւ նշանեալ ոչ կարէ առնուլ ազգական նորին, երկոտասներորդ՝ թէ ի կրաւնաւորութիւն ինչ հրաւիրին այրն կամ կինն, այլ հաւանութեամբ միմեանց արձակեցան: Այսոքիկ են պատճառ արձակման, եւ վասն այլ ինչ ոչ արձակի:

Հարց. Զամուլ կինն ոչ է պարտ արձակել:

Պատասխանի. Ասեմք, թէ ոչ վասն Դ (չորս) պատճառի. նախ՝ զի ոչ զիտեն զպատճառ ամուլթեան յայտնեն, թէ ի կնոջն, երկրորդ՝ զի եւ Սառա եւ Աննա ամուլ էր, երրորդ՝ զի ոչ իւր կամաւ է, չորրորդ՝ թէպէտ զաւակ ոչ լինի, սակայն ի պոռնկութենէ խորշի, այլ ի միտս, որ արձակէ առանց բանի պոռնկութեանն: Զի առաջնորդքն ժողովրդեան, յորժամ վասն ազահութեան եւ նախանձու եւ ոչ վասն մեղաց եւ շնութեան անիծանեն զոք եւ մերժեն յեկեղեցոյ, եւ նա գայթակղեալ անկանի ի հաւատոյ եւ լինի այլազգի կամ հերձուածող: Եւ Գ (երեք) կողմանէ լինի շնութիւն, այսինքն՝ արտաքսողին եւ արտաքսելոյն, եւ վասն ընդունողին: Այսքան առ այս <...>:

ՄԽԻԹԱՐ ՍԵՐԱՍՏԱՅԻ

<...>¹⁴⁵ Լուարուք, զի ասացաւ՝ մի՛ շնար. (Ե. 27)

Այսինքն, ասացաւ՝ ոչ արտաքին գործով եւ ոչ ներքին ախորժմամբ լինիցիս ընդ կնոջ, որ է այլոյ, ընդ որով իմացեալ լինի արգելումն ամենայն տեսակաց վաւաշոտական գործոց: Բայց չարամեկնիչքն փարիսեցւոց զայն եւեթ համարէին շնութիւն, որով պղծիր կինն աւտար ի ձեռն զուգման: Իսկ եթէ ոք ցանկայր ի սրտի լինիլ ընդ ուրուք կնոջ, եւ ոչ զուգիցիր ընդ նմա վասն իրիք պատճառի արգելողի, ոչ համարէին զայն ի մեղս: Ուստի ընդդէմ այսպիսւոյ թիրազունի մեկնութեան, ասաց.

¹⁴⁵ Տես Մխիթար Սեբաստացի, Մեկնութիւն Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի, Վենետիկ, 1737, էջ 98-101:

Բայց ես ասեմ ձեզ, թե ամենայն որ հայի ի կին մարդ առ ցանկանալոյ նմա, անդէն շնացաւ ընդ նմա ի սրտի իւրում (Ե. 28).

Այսինքն, բայց ես ասեմ մեկնելով զբանս պատգամաց, թէ նաեւ այն, որ ի սրտի իւրում յաւժարեցաւ առ մեզս ցանկութեան եւ առ ի սնուցանել զտուփումն եւ առ հեշտանալ հայեցաւ գեղ կնոջ, է շնացող ի ձեռն կամաց իւրոց եւ ի կողմանէ ինքեան, թէպէտ կինն, որ եղեւ հայեցեալ, ոչ պղծեցաւ: Քանզի պատգամ Տեառն մինչ ասաց. «Մի՛ շնար», ոչ միայն արգել զարտաքին պղծեցումն առնակնոջ ուրուք, եւ կամ ազատ կնոջ ուրուք, այլ նաեւ արգել զյաւժարութիւն կամաց ցանկացողաց առ այնպիսի զուգումն, եւ կամ առ այնպիսի հեշտութիւն: Վասն որոյ եթէ ոք ոչ զուգիցի, նաեւ ոչ առ զուգումն զյաւժարութիւն ունիցի, այլ միայն զյաւժարիցի կամաւ առ հեշտութիւն ցանկութեան ի ձեռն հայեցման, շնայ ի սրտի իւրում: Եւ որքան առ այս, ասէ. «առ ի ցանկանալոյ», որպէս զի իմացեալ լինիցի, թէ ոչ միայն նա որ բաղձանաւք զուգման հայի ի կինն, է շնացող, այլ նաեւ այն, որ բաղձանաւք հեշտութեան հայիցի, է շնացող, նաեւ այն. որ ո եւ իցէ այլով կերպիւ յաւժարի կամաւք առ հեշտութիւն ցանկութեան մարմնոյ ըստ ծննդական անդամոյն, է շնացող թէ՛ մտաւք եւ երեւակայմամբ միայն իցէ, թէ՛ հայեցմամբ իցէ եւ թէ՛ շաւշափմամբ եւ կամ այլով ո եւ իցէ միջոցիւք: Ի ձեռն ասացելոցս յայտնապէս երեւի, թէ առաջին շարժումն ցանկութեան, որ պատճառի յապականութենէ բնութեան, մինչ հանդիպի մարդոյն ընդդէմ կամացն եւ հաւանութեան, ոչ ենթանկանի այսմիկ հրամանի: Վասն զի որ ոչ է ի կամաց ի ձեռն ընտրութեան եւ կամ թոյլատուութեան, ոչ կարէ գոլ մեղք: Եւ այս իմացեալ լինի այնքան առ խորհուրդս որքան եւ առ երեւակայմունս, որք մանաւանդ ի յերազոց հանդիպին, նաեւ որքան առ յակամայական շարժմունս անդամոց:

Դարձեալ գիտելի է, զի փարիսեցիքն եւ դպիրքն ի տալն վերոասացեալ թիւր մեկնութիւնս, թէ ցանկալն սրտիւ ոչ արգելանի յայսմիկ հրամանի, եթէ ասիցիւր նոցա, թէ ընդէր ուրեմն Աստուած ասաց. «Մի՛ ցանկար կնոջ ընկերի քոյ», պատասխանէին, թէ առնակին կնոջ ցանկալն արգելանի, եւ ոչ թէ ցանկալն կնոջ, որ իցէ ազատ: Եւ որքան առ այս Տէրն մեր առ ի յարմատախիլ առնել զարադանդս եւ զթիւր մեկնութիւնս նոցա ասաց. Որ հայի ի կին մարդ առ ի ցանկանալոյ, որով ցուցանէ, թէ ընդ ո եւ իցէ կնոջ, թէ ազատ իցէ եւ թէ առնակին, ոչ միայն շնալն եւ պոռնկիլն արգելանի ի ձեռն այնր հրամանի, այլ նաեւ հայիլն առ ի ցանկալ, արգելանի <...>:

Ապաքէն ասացաւ, եթէ որ արձակիցէ զկին իւր՝ տացէ նմա զարձակմանն (Ե. 31).

Արդարեւ ասացեալ էր ի ձեռն Մովսիսի, թէ որ կամիցի արձակել զկին իւր, տայցէր նմա զարձակմանն, այսինքն՝ տայցէր զգիր ինչ ի ձեռս կնոջ, յորում գրեալ իցէր այսպէս. Կինս այս, թէպէտ էր հաւատարիմ, եւ առանց իրիք խարդախութեան առ անկողինն, սակայն վասն ոմանց այլոց պատճառաց ոչ գոլով ինձ յարմար, արձակեմ զսա: Եւ արձակեցեալ կինն այնու վկայականաւ գրովն գնացեալ ամուսնանայր: Եւ եթէ կինն շնացեալ իցէր՝ ոչ արձակիր, այլ՝ քարկոծիր, որպէս գրեալ է Աւրինաց 22,22: Սակայն Մովսէս զթոյլտուութիւնն զայն առ ի արձակել զկին վասն ո եւ իցէ վնասու, սակա խստասրտութեան ժողովրդեանն արար, որպէս եւ մեկնեաց Տէրն մեր, Բայց ի սկզբանէ ոչ էր այնպէս: Եւ Մովսէս այնու կարաց թոյլ տալ յայնմիկ ժամանակի, զի տակաւին Քրիստոս ոչ էր եկեալ, եւ պսակն դեռեւս նշանակ միաւորութեան, որ ի մէջ Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ, ոչ էր եղեալ, որպէս զի ըստ ամենայնի անլուծանելի լինիցիր: Սակայն փարիսեցիքն զթոյլատուութիւն Մաւսէսի որպէս զհարկաւոր հրաման հռչակէին, նաեւ յորդորէին, զի վասն ո եւ իցէ վնասու կարիցեն արձակիլ կանայք ի յարանց, որպէս զի անտուտ կարիցեն չարաշահիլ ինքեանց զփառս, մանաւանդ յիշխանաց: Ուստի որպէս զտէր եւ զաւրինադիր ասէ Տէրն մեր:

Բայց ես ասեմ ձեզ, եթէ ամենայն որ արձակէ զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան, նա տայ նմա շնալ, և որ զարձակեալն առնէ՝ շնայ (Ե. 32).

Այսինքն, ասեմ ըստ սկզբնականի կացութեան, զոր ի գրախտին կացոյց Աստուած եւ ըստ նորոյս ւարինի, զոր ես այժմ կացուցանեմ. Եթէ ամենայն որ արձակէ զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան, այսինքն, մինչ կինն ոչ է պոռնկեալ եւ արձակէ՝ այնպիսին ընդ արձակելն զնա, թէ եւ ոչ առնուցու ինքն զայլ կին՝ տալովն զառիթ կնոջն, զի առնուցու զայլ այր, տայ նմա շնալ, եւ մինչ այս լինի, նաեւ այն որ զարձակեալ կինն առնու՝ շնայ: Վասն զի մինչ մի անգամ պսակեցաւ կին ոք ընդ առն, ցորքան կենդանիք են երկոքեանն, կապ պսակին գոյ, եւ ցորքան կապն այն գոյ, եւ ոչ է լուծեցեալ ի ձեռն մահուան միոյն եւ կամ միւսոյն, ո ոք եւ իցէ այլ, եթէ լինիցի ընդ միոյն եւ կամ ընդ միւսոյ սոցին՝ է շնացող: Եւ ասէ. առանց բանի պոռնկութեան, որով տայցէ մեզ իմանալ, թէ մինչ վասն բանի պոռնկութեան արձակիցէ այրն զշնացեալ կին իւր, արձակելովն ոչ տայ նմա շնալ,

այսինքն՝ ոչ լինի ինքն պատճառ կնոջ, եթէ կինն գնացեալ շնայցէ: Վասն զի կինն եղծեաց զհաւատարմութիւն անկողնոյն, եւ ինքնին սկսաւ շնալ: Եւ զայս թոյլտուութիւն առ ի արձակել զկին շնացեալ վասն այնորիկ արար Տէրն մեր, զի ի հնումն պատիժն այսպիսեաց էր քարկոծիլն, եւ Տէրն մեր մինչ ոչ կացոյց զաւրէն պատժոյ մահուան մարմնոյ վասն այսպիսեաց (որպէս յայտ է ի շնացեալ կինն, զոր ածին առ ինքն ի դատել. Յոհ. 8,11), այլ զաւրէն ապաշխարութեան, որ է մահ կամաց, փոխանակ քարկոծման թոյլ ետ, զի այրն իբրու առ ի պատիժ շնութեան կնոջն կարիցէ արձակել զնա առանց մեղաց, զի գնացեալ միայնութեամբ իւրով տանջեսցի կինն եւ ապաշաւիցէ: Բայց արձակելովն ոչ հետեւի, զի կարիցէ արձակողն կամ արձակեցեալն ամուսնանալ ընդ այլում, վասն որոյ յարէ Տէրն մեր անմիջապէս, թէ՛ Որ արձակեալն առնէ, այսինքն՝ արասցէ կին ինքեան, շնայ, յորմէ իմանի, թէ վասն ո եւ իցէ պատճառի թէ արձակողն եւ թէ արձակեցեալն ոչ կարեն ամուսնանալ ընդ այլում: Քանզի եթէ որ զարձակեցեալն առնէ կին՝ ինքեան շնայ, ապա որքան եւս առաւել շնայ արձակեցեալն, յորժամ առնու զայլ այր:

Ասացի ի վերոյ, թէ թոյլ ետ, վասն զի ոչ պարաւանդեաց այնպէս իբրու թէ հարկաւոր իցէ առն, զի արձակիցէ զշնացեալ կինն, եւ կամ կինն՝ զշնացեալ այրն, այլ թէ կարէ արձակել առանց մեղաց, յորժամ սիրտն ոչ տանի այնպիսոյ անհաւատարմութեան, եւ կամ անուղղելի երեւի շնացեալ ամուսինն: Բայց եթէ սիրտն տանիցէ, եւ կամ եթէ ոչ տանիցէ՝ համբերիցէ, եւ յաղթահարիցէ զցաւ սրտին, եւ շնացեալ ամուսինն: Բայց եթէ սիրտն տանիցէ, եւ կամ եթէ ոչ տանիցէ՝ համբերիցէ եւ յաղթահարիցէ զցաւ սրտին, եւ շնացեալ ամուսինն զղջացեալ, զներումն խնդրիցէ յանմեղ ամուսնոյն, յայնժամ, եթէ անմեղ ամուսինն ոչ արձակիցէ զկինն, այլ սիրով ընդունիցի որպէս եւ նախ, այն է գործ կատարելութեան: Եւ մանաւանդ յայնժամ ներել պարտ է շնացեալ ամուսնոյն եւ ոչ արձակել, յորժամ անմեղ ամուսինն գիտէ զինքն ոչ կարել ունիլ զյոյժ եթէ արձակիցէ: Ուստի անմեղ ամուսինն նախ պարտի ճանաչել զիւր ինքն, թէ արդեաւք կարէ՞ ժուժել մինչեւ ի սպառ եւ ապա արձակել զշնացեալ ամուսինն: Քանզի թէպէտ պարտական ոչ է պահել առ ինքն զկին իւր շնացեալ, բայց պարտական է ունիլ զյոյժ, զի մի՞ եւ ինքն անկցի ի շնութիւն, ուստի պարտի մտածել եւ զայս, եւ ըստ այնմ առնել <...>:

ԵՂԻԱ ԿԱՐՆԵՑԻ ՍԻՄՈՆԵԱՆ

<...>¹⁴⁶ Բայց գիտել արժան է, զի հարսն անուն առ ինչ է, քանզի որ հարսն է, յայտ է, թէ ունի զփեսայ, եւ որ փեսայ ասի, երեւի թէ ունի զհարսն: Բայց հարսն եւ փեսայ ասեմք այնց, որք չեւ եւս են եկեալք առ միմեանս, զի եւ զկնի գալստեան կոչին այր եւ կին եւ ոչ հարսն կամ փեսայ: Իսկ եւ առաջիկայ բանք սրբոյ մատենիս, որ հանդերձեալ եմք ի մեկնել ի սկզբանէ մինչեւ ցվախճան զհարսնէ եւ զփեսայէ ընծեռէ, եւ սկսանի այսպէս. Հարսն ասէ. Ուրեմն հարկաւորիմք գիտել նախապէս, թէ ով է հարսն եւ ով փեսայ: Վասն որոյ նկատեմք ի խորս Սուրբ գրոց, ուստի ուսանիմք մարմնառիկ տնօրինութիւն Բանին Աստուծոյ կոչեցեալ հարսանիս, զորս ծանուցանէ մեզ առակաւոր վարդապետութիւն նորին ի սուրբ Աւետարանին, թէ նմանեցաւ յարքայութիւն երկնից առն թագաւորի, որ արար հարսանիս որդւոյ իւրոյ իւրում (Մատթ. ԻԲ 2), եւ սրբազան աւետարանիչն Յոհաննէս ի տեսլեան լուաւ ձայն մեծ, որ ասէր. «Եկն հարսանիս Գառին, եւ հարսն նորա պատրաստեաց զինքն» (Յայտ. ԺԹ 7 եւ ԻԱ 9), եւ թէ նմանեցաւ արքայութիւն երկնից տասն կուսանաց, որք ելին ընդառաջ փեսային եւ հարսի (Մատթ. ԻԵ 7): <...> Եւ իբրեւ փեսայ ընդ հարսին բնակողի համեմատել կամելով կայծակնամաքուր մարգարէն ասէ, թէ՝ «Զոր աւրինակ բնակի փեսայ առ հարսին, այնպէս ուրախ լիցի Տէր ի քեզ» (Ես. ԿԲ 5): Եւ փեսայն վաղեմական ունեցեալ զսէր իւր պատմէ, թէ սիրով յաւիտենականաւ սիրեցի զքեզ, վասն այնորիկ ձգեցի զքեզ ի գթութիւն» (Երեմ. ԼԱ 3), եւ Պաւլոս քաղաքական սիրոյ աւրինակէ ասելով. «Որպէս այր է գլուխ կնոջ, նոյնպէս եւ Քրիստոս գլուխ է եկեղեցւոյ, վասն որոյ պարտին եւ արք սիրել զկանայս իւրեանց իբրեւ զիւրեանց մարմինս սնուցանել զնա եւ դարմանել որպէս եւ Քրիստոս՝ զեկեղեցի, զի անդամ եմք մարմնոյ նորա եւ յոսկերաց նորա, վասն այսորիկ թողցէ այր զհայր եւ զմայր իւր, եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւ-

¹⁴⁶ Քաղուած է. «Գիրք մեկնութեան Երզոց երզոյն Սողոմոնի՝ շարայարեցեալ վարդապետացն յաթինացոց, եւ այլք բանք պիտանիք եղեալք առ այս՝ համառօտեալ Յակոբ եւեթ պիտակէ, զոր ի բազում գրեանց կուտեալ ի մի վայր ի գրաստունս իւրոյ անծին ի բազում աշխատանաւք, թուին Հայոց 1198 (=1749) ի Կարին, ձեռամբ Յակոբ եւեթ դպրէ սակս իւրոյ անծին, ի վեհապետութեան մօրս մերոյ գահոյին Սրբոյ Էջմիածնի անյաղթելի յաթոռոյն եւ ընդհանրական եկեղեցոյն Քրիստոսի տեառն Ղազարու յոգնավիշտ սրբազան կաթողիկոսի ինքնակալ եւ ընդհանրական հայրապետին Ամենայն հայոց, զոր տէր Յիսուս կեանս երկարս տացէ ի պարծանս Հայկազեանս սեռի. Ամէն», ՄՄ, ձեռ. 1162, թ. 10ա.-13ա. տես նաեւ տպ. Կալկաթա, 1820:

րոյ, եւ եղիցին երկոքին ի մարմին մի: Խորհուրդս այս մեծ, բայց ես ասեմ՝ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի»: Կամի ասել, թէ խորհուրդս այս է մեծ, եւ գաղտնի, եւ ծածուկ, զի է նշան եւ արինակ միաւորութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ (Նփես. Ե 23):

Բայց, արդ, տեսցուք եւ զկերպ հարսանեացն, զոր եղեւ նախ ի մէջ Աստուծոյ եւ մարդոյ, որ սկիզբն էառ ի ստեղծագործութեան մինչ արար Աստուած զմարդն ի պատկեր իւր: Հաստատեցաւ, յորժամ եդ զնա ի դրախտին փափկութեան՝ «գործել եւ պահել» (Մննդ. Բ 15), դաշնադրեցաւ, երբ պատուիրեաց նմա Աստուած՝ չուտել ի ծառոյն գիտութեան բարւոյ եւ չարի, կատարեցաւ, յորժամ եդաւ իշխան եւ թագաւոր ի վերայ ամենայն կենդանեաց:

Երկրորդ՝ եղեւ հարսանիք ի մէջ դրախտին Ադամայ ընդ Եւայի: Սկսաւ մինչ ասաց Աստուած. «Ոչ է պարտ մարդոյդ միայն լինիլ»: Հաստատեցաւ, որ էառ մի կողիցն Ադամայ եւ ելից ընդ այնր մարմին, դաշնադրեցաւ ի յասելն Ադամայ. «Այս այժմիկ ոսկր յոսկերաց իմոց եւ մարմին ի մարմնոյ իմմէ»: Կատարեցաւ մինչ արհնեաց զնոսա Աստուած, եւ ասէ. «Աճեցէք եւ բազմացարուք»:

Երրորդ՝ եղեւ հարսանիք ի Նազարէթ Բանին Աստուծոյ ընդ սրբոյ Կուսին, այսինքն՝ երկրորդին Ադամայ ընդ երկրորդին Եւայի, սկսաւ յամսեանն վեցերորդի, յորժամ առաքեցաւ Գաբրիէլ առ Կոյսն սուրբ: Հաստատեցաւ մինչ խորհէր սուրբ Կոյսն ի միտս իւր, թէ՛ Որպիսի ինչ իցէ ողջոյնս այս: Դաշնադրեցաւ, յորժամ ասաց հրեշտակն. «Ահա յղասջիր եւ ծնցիս որդի»: Կատարեցաւ ի պատասխանելն, թէ՛ «Ահաւասիկ կամ աղախին Տեառն» <...>:

Իսկ եւ Բարսեղ Կեսարացին ասէ. Այսմ պսակի տրի մատանի իշխանութեան եւ կաւշիկ համարձակութեան՝ կոխել զաւճ եւ զկարիճ, եւ զարդարանք հարսանեաց (զի Փեսայն Քրիստոս ինքն զինքն զգեցոյց հարսին, տէս Գաղատ Գ 27) եւ նշան խոստման, զորմէ ասէ. Խաւսեցայ զքեզ ինձ հաւատով, զի ծանիցես զՏէր, եւ զգեցուցի քեզ պէս պէս, եւ ագուցի քեզ երկնագոյն, կերէր նաշիհ եւ իւղ եւ մեղր, եւ եղէր գեղեցիկ յոյժ յոյժ, եւ գրկեցար ի գրկանս թագաւորութեան (Ովս. Բ 20, Եզեկ. ԺԶ 10): <...>

Ահա այսոքիւք հաւաստի ծանեաք, թէ Փեսայ է Քրիստոս, եւ Հարսն՝ Եկեղեցի սուրբ, ըստ Յովհաննու, թէ՛ «Որ ունի հարսն նա է փեսայ», զի կամի ասել. որ ունի զգործ փեսայի, որ է զորդիս ծնանիլ, վասն այն գործ Քրիստոսի էր մկրտել, որով վերստին ծնանէր զորդիս ի հարսնէ Եկեղեցւոյ, զոր Յովհաննէս իւր մկրտութեամբն

ոչ կարէր, զի ոչ էր փեսայ հարսին Եկեղեցւոյ, եւ ոչ կարէր ծնանիլ զորդիս յայլմէ հարսնէ, եթէ ոչ յԵկեղեցւոյ, որ է արինաւոր Հարսն Քրիստոսի: Սուրբն Յոհան Ոսկիաբանն ի մեկնութեան Յոհաննու Աւետարանին ժէ. ճառին ասէ վասն Յոհաննու Մկրտչին, թէ իբրեւ փեսաւէր այնպէս գործէր, քանզի որպէս արէն է փեսայի, ուր եւ իցէ, առժամայն ոչ խաւսիլ ցհարսն, այլ ինքն լռելեան կալով, այլք զնմանէ ծանուցանեն, եւ ապա տան զհարսն ի ձեռս նորա, այսպէս եւ Քրիստոս Փրկիչն մեր եկն խաւսիլ ինքեան զԵկեղեցին սուրբ, եւ ինքն ոչ խաւսեցաւ, այլ միայն գալով եկն առ սիրելին իւր Յոհաննէս: Իսկ նա զաջ հարսինն ետ ի ձեռս նորա, եւ աւանդութեամբ բանից, որ վասն նորա զորդիս մարդկան աւանդեաց նմա: Եւ յորժամ նա ընկալաւ զնոսա, այնչափ բարձրացոյց զնոսա, զի այնուհետեւ այլ ոչ եւս դարձան առ աւանդիչն իւրեանց: Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ եւ զմիւսն պարտ է մեզ զգուշութեամբ իմանալ. զոր արինակ ի հարսանիս ոչ եթէ նախ հարսն երթայ առ փեսայն, այլ նա փութով գայ առ նա, թէպէտ եւ որդի թագաւորի իցէ եւ հարսն աննշան եւ աղքատ ոք, կամ թէ եւ աղախին ոք իցէ, զոր որդի թագաւորի առնուցու: Սոյնպէս եւ աստ գործեցաւ: Ոչ եթէ բնութիւն մարդկան ել յերկինս, այլ ինքն էջ առ նուաստս եւ տկարս, եւ յետ լինելոյ հարսանեացն ոչ եթող զնա աստ կալ, այլ եւ էառ զնա եւ ի վեր համբարձ առ Հայր իւր, վասն որոյ ոչ ծածկապէս խաւսեցաւ Յոհաննէս ընդ աշակերտսն իւր եւ ապա աւանդեաց զնոսա Քրիստոսի, այլ՝ դէմյանդիման ժողովրդեանն, յորժամ ամէն ոք լսէր զբանս նորա, ասէր զնոսա. «Ահա գառն Աստուծոյ» (Յովհ. Ա 29), եւ թէ՛ «Նմա պարտ է աճիլ եւ ինձ՝ մեղմանալ» (Յովհ. Գ 30): Ուստի երգէ Եկեղեցիս, թէ երկնաւոր Փեսայ անստուեր լոյս իմանալի, որ ի յերկնից իջէր ի սէր հարսին քոյ Եկեղեցւոյ, զոր խաւսեցաւ քեզ բարեկամն եւ փեսաւէրն քո Յոհաննէս: Եւ Շնորհալին մեր սուրբն Ներսէս ասէ, թէ՛

Որ մինչ ի բանտն էր, առաքէր, եւ զգալոցն հարցանէր,
Դու ի ներքին բանտն գայցես, եթէ զայլ ոք առաքեսցես,
Զի աւետիս տամ խնդալով, եւ կարապետ լինիմ յուսով,
Որպէս յերկրի ձայն բարբառով եւ ի դժոխս որոտալով,
Զի դու Փեսայ ես երկնային, ես՝ հարսնածու մաքուր հարսի,
Դու արեգակն առաւաւտին, եւ ես՝ ճրագ գիշերային:

Բայց գիտելի է, զի մարմնաւոր հարսնացեալքն, որք են կոյսք, զկնի միաւորութեան ոչ մնան կոյսք, եւ Քրիստոսի հարսնացեալքն, որք ոչ էին կոյս, զկնի միաւորութեան, եղիցին կոյս, զի են հաւա-

տով՝ մաքուր, յուսով՝ հաստատ, սիրով՝ ամբողջ, վարուք՝ անապական: Վասն որոյ եկեղեցին եւ արդարացեալ հոգին ասի կոյս: Զայս կամի ծանուցանել առաքեալն, որ գրէր Կորնթացւոց վասն ամուսնացելոցն, թէ՝ «Խաւսեցայ զձեզ իբրեւ զկոյս մի սուրբ՝ յանդիման կացուցանել Քրիստոսի» (Ա. Կորնթ. ԺԱ 2): Զի որովհետեւ ամենեքեան, որք աշխատին սակա փրկութեան հոգւոց, փեսաւէր կոչին Փեսային Քրիստոսի, եւ ւարիորդ հարսին Եկեղեցւոյ, որոյ աղագաւ այնպէս գրէր Պաւլոս, զի կամէր ասել, թէ՝ ես ոչ եմ փեսայ, եւ ոչ կամիմ զձեզ ինձ հարսնացուցանել, այլ՝ Քրիստոսի, եւ զձեզ նմացուցանել ցանկամ, եւ ընդ նմա պսակել մաքուր եւ ողջախոհ պսակաւ, զի նա է Փեսայ եւ ես՝ բարեկամ նորա, պահապան եւ առաջնորդ հարսին, վասն որոյ զհոգիս մեր ինձ յանձնեցեալ, զարդարեմ եւ ածեմ ի յառագաստ նորա իբրեւ զկոյս հարսունս ամբողջ հաւատով, յուսով եւ սիրով <...>:

ՅԱԿՈԲ ՆԱԼԵԱՆ

<...>¹⁴⁷ Յաղագս խորհրդոյ պսակին. և նախ ըստ որում է պաշտան բնութեան՝ ի շորս պրակս բաժանեալ.

Նախ՝ արդեաւք իցէ՛ բնական իրաւանց,
Երկրորդ՝ արդեաւք անկանի՛ ի ներքոյ պատուիրանի,
Երրորդ՝ արդեաւք նորին գործն իցէ՛ պատեհ,
Զորրորդ՝ արդեաւք իցէ՛ արդիւնաւոր:

Պրակ Ա. Արդեաւք պսակն իցէ՛ բնական իրաւանց.

Մինչ խորհուրդ պսակին յաճումն բնութեան եւ ի տեսակին պահանութիւն սահմանեցաւ յԱստուծոյ, յայտ է, թէ գոլով առ ամենայն ազգս նոյնպիսի եւ միակերպ է ի բնական իրաւանց, այլ ոչ այնպիսի, թէ յորմէ հրաժարողն անիրաւել թուեսցի բնութեան՝ իբր ազատարէն զկուսութենէ բուռն յարկանելովն, զի այնպիսի կացութիւն զերկինս լցուցանէ, եւ որ այնմ ցանկայ, տայ զկապարն եւ գնէ զոսկին: Դարձեալ ամենայն իրի, որոյ հետեւումն, ըստ նախկնոյն, ասի բնական, իսկ Աստուած ի բնէ սահմանեաց ի սկզբան զաճումն բնութեան՝ ասելով. «Աճեցէք եւ բազմացարուք»: Եւ նոյնոյ սահմանի հետեւի բնութիւն, ուրեմն է բնական: Ուստի եւ Արիստոտել ի հինգ գրքոջ Մեթաֆիզիկային Դ. գլուխ բնութիւն կոչէ զծննդոց լինելու-

¹⁴⁷ Ըստ ՄՄ, ձեռ.2980,թ. 178ա -372բ

թիւն: Զի որպէս ինքեանք յինքեանս գոն, զսկիզբն շարժման ունին, եւ ոչ ըստ պատահման: Եւ ըստ այսմ բնութիւն ասի չորս կերպիւ. Նախ լինելութիւն կենդանեաց, ըստ ծննդեան, երկրորդ՝ սկիզբն նորին իւրաքանչիւր ուրուք շարժման, երրորդ՝ նիւթն եւ տեսակն, չորրորդ՝ էութիւն իւրաքանչիւր իրի¹⁴⁸: Իսկ պսակն է սկիզբն շարժման ծննդեան եւ դադարման, ըստ նոյնոյ տեսակի. Եւ զայս Աստուած սահմանեաց, զորմէ հասարակաբար ասի, թէ բնութիւն է աստուածային կարգ ամենայն իրաց, որով շարժիմք եւ սկսանիմք եւ վախճանիմք: Այլ զի Աստուած զայսպիսի շարժումն ի բնութեան նախապէս սահմանեաց ի դրախտին, զի յանհատից անհատք առաջեսցին, եւ տեսակն անապական մնասցէ, եւ մի՛ իցեն մարդիկք խառնածինք: Վասն որոյ եւ պսակն ասի բնական իրաւանց, ըստ սահմանադրութեան Աստուծոյ: Իսկ եթէ ոմանք ցանկան կուսութեան՝ ոչ այնու եղծանիլ կամին զբնութիւն, այլ լաւագունին բաղձան, ըստ որում ասէ առաքեալն. «Որ ամուսնացուցանէ զկոյսն՝ բարւոք առնէ, եւ որ ոչ ամուսնացուցանէ՝ լաւ եւս առնէ» (Ա. Կորնթ. է 38):

Այլ թէպէտ պսակն կատարի միջնորդութեամբ անձնիշխանութեան, եւ ոչ թուի գոլ բնական, ըստ որում կարէ ոք հաւանիլ այնմ եւ յաւժարիլ եւ ոչ յաւժարիլ, սակայն զի առ հասարակն առաւել պատկանի յաւժարիլն առ այն, ասի բնական: Եւ կուսութիւն ըստ որում սակաւուց է յաւժարելի ոչ ասի բնական, այլ՝ գերբնական առաքինութիւն եւ բաղձանք հրեշտակական: Որպէս ասէ Նիւսացին ի գրքոյ Կուսութեան, թէ կուսութիւն առանձին հրեշտակաց է յատկութիւն, թէ որպէս այն ի նոսա ոչ է զաւրութիւն եւ առաքինութիւն, այլ՝ բնական, որպէս եւ անմահութիւնն ի շնորհաց տուեալ նոցա յԱստուծոյ, որ ոչ ասի առաքինութիւն¹⁴⁹: Արդ, ամուսնութիւն (որ եւ պսակն) ասի եւ է պաշտաւն բնութեան, զի որդիքն աւրինաւք ծնեալք պարտին պաշտաւն տանիլ ծնողաց, մինչ ի նոցանէ ունին զգոլն, զսնունդն եւ զուսումն: Եւ այսպէս կացուցաւ ի բնական աւրինի: Ասի եւ դեղ ցանկութեան, եւ այս զկնի անկեալ բնութեան մինչ ցանկութիւն զաւրացաւ ի մարդն: Ասի եւ խորհուրդ, զի տայ զշնորհս առ ի դիւրապէս տանիլ զբեռն ամուսնութեան:

Առարկիցես նախ, թէ բնութեան աւրէնն ազատ է ի հարկեցմանէ եւ անտանջելի: Եւ ասէ Դաւիթ փիլիսոփայն, թէ ոչ ոք ըստ բնութեան

¹⁴⁸ Պրակ Դ. «Թէ բնութեան քանիք են նշանակութիւնք». Տէս ՄՄ, ձեռ. 926, Թ. 228բ-237ա

¹⁴⁹ Տէս ՄՄ, ձեռ. 1013, Թ. 176ա-200բ, նաեւ՝ ձեռ. 469, Թ. 201ա-259բ

մեղանշէ, բայց չարն տանջելի է¹⁵⁰: Իսկ առաքեալն ասէ. «Ի վերայ արդարոց արէնք ոչ գոն, այլ: Ի վերայ պոռնկաց» (Ա. Տիմ. Ա 10): Ուրեմն պսակն է բարոյական իրաւանց քան ի բնական իրաւանց:

Ասելի է, թէ եւ բնական իրաւանց ընդդէմ մեղանշաւոյն պատժելի է, որպէս եւ մարդասպանն: Նմանապէս եւ որ պոռնկութեամբ ապականէ զկարգ բնութեան, պատժի, որպէս Յուդայ ի բնական արինի զպոռնկացեալ զնու իւր հրամայեաց այրել (տէս Ծննդ. ԼԸ 24): Ուրեմն ոչ ինչ արգելու զպսակն գոլ բնական, թէ եւ արինաւք պատժիցի: Իսկ առ բան Դաւթի ասելի է, թէ նա խաւսի ընդդէմ մանիքեցուց, որք զչարն անեղ ասէին եւ վասն այնորիկ անտանջելի, սակայն զգործողն չարին եւ զչարն պատժէին, ըստ այնմ անիծեալ է ձեռագործն (հմմտ. Բ. օր Իէ 15), ինքն, եւ որ արար զնա: Իսկ մեղքն ապաշխարութեամբ մահացուցանի: Ուրեմն չարն ոչ է անեղ, զի անկանի ենթ բարոյականի պատժոյ վասն խոտորելոյն ի բնական կարգէն: Ասիցես երկրորդ՝ թէ խորհուրդքն շարակարգին ի դեղ հոգեկան հիւանդութեանց եւ յաւելուն զարդարեցուցիչ շնորհ: Իսկ շնորհն ի պսակին ոչ բարեխառնէ զցանկութիւն ուրեմն եթէ ի բնական իրաւանց է, ոչ պահանջէ զգերբնական շնորհ խորհրդոյն:

Ասելի է, թէ մինչ շնորհն կատարէ զբնութիւն տուեալ լինի եւ յայսմ խորհրդոյ, որպէս զի թեթեւաբար տարցէ ոք զբեռն ամուսնութեան: Ուստի վերագալով եւ աւգնելով բնական իրաւանցն պսակին, ոչ զնա արտաքսէ ի բնութենէ, այլ գեղեցկացուցանէ իբր զտեսակ զնիւթն տգեղ եւ անկերպ: Ուստի եւ ի գոլն նիւթոց առն ու կնոջ հրաման էառ յԱստուծոյ աճեցման՝ առ ի անմահ մնալ տեսակին:

Ասիցես՝ երրորդ՝ թէ բնական արէնքն անխափանելի է, իսկ ի յարութեան ոչ արք կանայս առնեն եւ ոչ կանայք արանց լինին: Ուրեմն այն, որ պսակաւ լինի եւ կարէ խափանիլ՝ ոչ է ի բնական իրաւանց:

Ասելի է, թէ բանն մեր ոչ է վասն յարուցելոցն, զի այն է բնազանցական, այլ վասն կարգի բնութեան ներկայ կենիս, որ աճմամբ եզերի ի յարութեան, եւ ոչ եւս պահանջէ յայնմ հետէ զծնունդ, զսնունդ եւ զաճումն: Ուստի ցորքան է ի յաջորդութեան, ասի եւ բնական իրաւանց, զոր կարէ արարիչն բնութեան խափանել: Ուրեմն թէ եւ է խափանելի, ոչ կարէ ոչ գալ բնական:

¹⁵⁰ Քաղուած է հայերէն ձեռագրերում Դաւիթ Անյաղթի անունով շրջանառուող «Ամենայն չար տանջելի» երկից, որն իրապէս պատկանում կամ վերագրւում է Գրիգոր Նիսացու գրչին. տէս PG, t.46, 541 ;

Ասիցես՝ չորրորդ՝ թէ մինչ բնութիւն հարկն ջատագովէ եւ պսակն խտրէ զոմանս աստիճանս արենակցութեան եւ այլն: Ուրեմն ոչ է ի բնական իրականց:

Ասելի է, թէ բնութիւն առնանի կրկնապէս. մինն, որ ի հարկէ այնպէս ձգտեցուցանէ, որպէս հրոյ զառ ի վեր շարժումն, եւ ծանրութեան՝ զառ ի վայր: Եւ մինն, որ ըստ անձնիշխանութեան ընտրողապէս. առաջինն է անասնոց եւ երկրորդն՝ բանականաց: Ուստի որպէս զի անձնիշխանութեամբն որոշիցի յանբանութենէ, աւրինաւք սանձահարի յաւժարութիւն ըստ անբան մասին որպէս եւ աւրինաւք բնութեան յոմանս անբանս շաղաշարութիւն ընդ ծնողաց, որպէս գրեալ է գերիվարէն մեծին Աղեքսանդրի, թէ ի վերայ մարն ծածկեալ աշաւք քարշեալ, յետ ճանաչելոյն սպան զինքն եւ զարբանեակն:

Պրակ Բ.

Արդեաւք ամուսնութիւն անկանի ենթ պատուիրանի:

Ամուսնութիւն (որ եւ ըստ մեզ պսակն) ոչ անկանի ի ներքոյ պատուիրանի, թէ եւ իցէ ի բնական իրականց: Նախ զի ի բնական իրականց արգելումն ոչ լինի: Իսկ Քրիստոս արգել առաքելոց զպսակն (եւ այն վասն լաւագոյն բարւոյ հետեւման իւրոյ, յորժամ ասաց) ասելով. Որ ոք ոչ թողու զկին իւր եւ գայ զկնի իմ՝ չէ ինձ արժանի: Որով ոչ իմանի վասն արձակման կապելոցն, զի վասն այն ասէ առաքեալն. «Կապեալ ես ի կին՝ մի՛ խնդրեր արձակիլ, այլ զոր տակաւին» (Ա. Կորնթ. է 20), այլ զոր տակաւին ունի ոք ի կամս զամուսնանալն, եւ կարէ հրաժարիլ վասն լաւագունին, այսինքն՝ վասն կուսութեան:

Երկրորդ՝ զի թէպէտ պսակն է ի բնական իրականց, այլ ոչ զրկէ զոք ի գերբնականէն: Իսկ եթէ պատուիրանաւ հարկ դնէր ոչ ամուսնացողքն մեղանչէին, զորոյ ընդդէմն ասէ առաքեալն. «Թէ որ ոչ ամուսնացուցանէ զկոյսն իւր լաւ եւս առնէ» (Ա. Կորնթ. է 38):

Երրորդ՝ զի կուսանաց ոչ խոստացեալ լինէր մեծագոյն վարձ արքայութիւն Աստուծոյ, ըստ այնմ. «Են ներքինիք, որք զանձինս իւրեանց արարին ներքինիս վասն արքայութեան Աստուծոյ» (Մատթ. ԺԹ 12): Եթէ ամուսնութիւն իցէր ի ներքոյ պատուիրանի՝ եւ ոչ յապատութիւն անձնիշխանութեան թողեալ:

Չորրորդ՝ զի թէ կուսութիւն տուրք Աստուծոյ է (ըստ այնմ. «Այլ որոց տուեալն է») պսակն անվարձ լինէր, եթէ պատուիրանաւ ար-

գեղանիւր:

Հինգերորդ՝ զի այն, որ ըստ պարտեաց է՝ ոչ եւս ասի շնորհ (տէ՛ս Հռոմ. Դ 4), այլ առաքեալն եւ զկուսութիւն եւ զամուսնութիւն կոչէ շնորհ (տէ՛ս Ա. Կորնթ. է 7): Ուրեմն եւ երկոքեանք ազատք են ի պարտեաց եւ ի հարկողութենէ, եւ ի կամս ապաստանք եւ կարաւտ շնորհացն Աստուծոյ:

Վեցերորդ՝ զի թէպէտ առ հասարակ բարին բնութենէ ամուսնութիւն ի հարկաւորաց է, այլ ոչ ըստ ամենայն անհատից նորա, որպէս եւ հիւսնութիւն թէպէտ հարկաւոր է հասարակութեան, այլ ոչ ամենեքեան կարեն հիւսն լինիլ:

Եւթներորդ՝ զի մարդն ազատ է եւ անձնիշխան: Իսկ եթէ պսակն անկանէր ի ներքոյ հրամանի՝ բազումք գոլով ողջախոհք՝ ի բնութենէ պարտ էին ամուսնանալ ընդդէմ կամաց եւ կորուսանել զանձնիշխանութիւն իւրեանց եւ անկարելեաւ կապիլ: Եւ այս լինէր, որպէս թէ ումեք կուրի արտաքոյ հրաշից հարկ դնել ի տեսանել:

Ութներորդ՝ եթէ պսակն հարկ դնէր ամենայն ումեք ի ներքոյ պատուիրանի՝ զներհակն ոչ ասէր առաքեալն վասն կուսական կացութեան, թէ՛ «Կամիմ զի ամենայն մարդ լինիր իբրեւ զիս» (Ա. Կորնթ. է 7):

Առարկիցես նախ՝ թէ որպէս բարձմամբ հիման բոլոր շինուածն կործանի, նմանապէս եւ բարձմամբ ամուսնութեան՝ բնութիւն, այլ որպէս հիմն է բարձող ամենայն շինուածոց, այսպէս եւ պսակն՝ բոլոր բնութեան: Ուրեմն պսակն է կայութիւն բոլոր բնութեան: Ասելի է, թէ ոչ ի բոլորէն բառնիլ ասեմք զպսակն, զի եղծանիցի բոլոր բնութիւն (թէ եւ Աստուած այլով կերպիւ կարէ զնոյն հաստատուն պահել), այլ թէ ոչ ամենայն անհատ պարաւանդի ի ներքոյ այնմ բեռին տքնիլ ի հարկէ:

Ասիցես երկրորդ՝ թէ միջնորդն այն խափանելի է, որ բազմաց բարութեանց արգելումն առնէ, իսկ յամուսնութենէ բազում բարութիւնք յառաջ գան. մարգարէք, առաքեալք եւ այլն. Խափանիչն այնոցիկ արգիլելի է, այսինքն՝ կուսութիւն, եւ պսակն հարկաւոր է:

Ասելի է, թէ կուսութիւն զբնական բարիսն խափանէ, բայց զգերբնականսն աճեցուցանէ, ուստի զնոցանէ ասի. «Բազում են, որդիք սկնդկիդ քան զարամբւոյն» (Ես. ԾԴ 1): Իսկ որ կուսութիւն խափանէ զբարիս բնութեան՝ «Աստուած ի քարանց կարէ յարուցանել զորդիս Աբրահամու» (Ղուկ. Գ 8), ըստ ասից Մկրտչին: Իսկ եւ պսակն հարկաւոր է առ բնութիւն նկատել եւ ոչ ամենայն անհատսն: Ուստի կարեն ոմանք ամուսնանալ եւ ոմանք՝ ոք:

Ասիցես երրորդ՝ թէ պսակն է ի ներքոյ պատուիրանի բնութեան, զորմէ դրական արինաւք ոչ եղեւ զնմանէ պատուիրան ականդեալ վասն գոլոյն ամենեւին յայտնի:

Ասելի է, թէ առաւել յայտնին եւ պարզ բնական արէնն այն, թէ «զոր ինչ կամիք, թէ արասցեն մարդիկ, արարէք եւ դուք նոցա» (Ղուկ. 2 31) եւ այլն: Եւ սակայն դրականապէս ականդեցաւ ի Տեառնէ, եւ զպսակէն ոչ երբէք, թէպէտ զաճեցուցանեն ասացաւ, թէ՝ «Աճեցէք եւ բազմացարուք»:

Պրակ Գ.

Արդեաւք գործն պսակին իցէ պատեն

Գործն պսակին այնպէս պատեհաւոր է մինչ զի արգելողքն մարդիկ չար կոչին եւ քակտեալք ի հաւատոց եւ աշակերտք դիւաց, որպիսիք էին մանիքեցիքն, որք զպսակն ասէին ականդութիւն սատանայի (տէս եւ հմմտ. Ա. Տիմ. Դ 3): Դարձեալ զի կամաւքն Աստուծոյ սահմանեցաւ պսակն, եւ կամքս Աստուծոյ է կանոն ամենայն ուղղութեանց: Ուրեմն գործն պսակին պատեհ է: Դարձեալ ոչ ոք չար գործէ ընդունակ արհնութեան, իսկ զնախածնողացն ասի, թէ Աստուած արհնեաց զնոսա, եւ ասէ. «Աճեցէք»: Դարձեալ, զի պսակն է ի ստորասական պատուիրանաց, ըստ այնմ. «Կամիմ մանկամարդացն ամուսնանալ, որդեակս ծնանիլ» (Ա. Տիմ. Ե 14), եւ «Թէ ամուսնացուցանէ զկոյսն իւր բարւոք առնէ» (Ա. Կորնթ. Է 38): Իսկ գործն այն ոչ է անպատեհ, մինչեւ յաճումն պաշտանէիցն Աստուծոյ: Դարձեալ ամենայն բարի պարգեւք յԱստուծոյ են (տէս Յակ. Ա 17), իսկ պսակն հաւասար կուսութեան շնորհ կոչի յառաքելոյն (տէս Ա. Կորնթ. Է 7): Ուրեմն պատեհ է եւ գործն, զի եթէ սկիզբն եւ զանկուածն սուրբ է, ապա եւ՝ ոստն (տէս Հռոմ. ԺԱ 16): Դարձեալ զի Աստուած անփորձ է ի չարեաց, եւ Հոգի Տեառն ոչ բնակի ի մարմնի վարեցելոյ մեղաւք, եւ ոչ համընթանայ ընդ չար կամս: Իսկ Քրիստոս հանդերձ կուսիւ մարբն եւ աշակերտաւքն գնաց ի հարսանիս, որ ոչ գնայր, եթէ անպատեհ իցէր պսակն, զոր սակայն իւրով ներկայութեամբն արհնեաց եւ հաստատեաց: Դարձեալ նշանատուութիւն է իբրեւ ծաղիկ կատարեալ պտղոյ պսակին: Իսկ եթէ պսակն անպատեհ իցէր՝ Քրիստոս ոչ կամելոց էր ծնանիլ ի խաւսեցեալ Կուսէ իբր նշանատուութեամբ ծաղկեցելոյ, թէ որպէս զպտուղն Հոգին Սուրբ յառաջ եբեր:

Դարձեալ եթէ անպատեհ իցէր գործն պսակին՝ ոչ ինքն Աստուած առ ածէր զեւա առ Ադամ եւ ոչ անբաժանաւրէն զուգակցէր: Դարձեալ եթէ անպատեհ իցէր գործն պսակին եւ անպարկեշտ՝ առաքեալն ոչ զայն կոչէր պարտուց հատուցումն (տէս Ա. Կորնթ. է 4): Դարձեալ թէպէտ ցանկութիւն առ այն գործն մտանէ եւ վասն այնորիկ անպարկեշտ երեւի, սակայն է որպէս զներքին ջերմութիւն ի տունկսն: Նաեւ ոչ զցանկութիւն անպատեհ եւ շար ասի մինչ գործն չիցէ թիւր եւ ընդդէմ արինացն Աստուծոյ:

Առարկիցես նախ թէ գործն պսակին անասնական է, եւ մարդոյն անասնոյն հետեւիլն անպատեհ է:

Ասելի է, թէ մարդն, ըստ որում մարմնաւոր, եւ ծննդեան եւ աճման կարաւտ (որ ոչ լինի առանց այնմ գործոյ), ուստի բարեխառնի գործն խորհրդով եւ աւգնութեամբ սրբարար շնորհաց:

Ասես՝ երկրորդ. եթէ գործն պսակին արինաւոր լինէր՝ Դաւիթ ոչ ասէր զինքենէ՝ անարինութեամբ յղացեալ եւ ի մեղս ծնեալ (Սղմ. Ծ.7): Իսկ Դաւիթ ոչ ծնաւ ի պոռնկութենէ, այլ՝ արինաւոր ամուսնութենէ: Ուրեմն եւ գործն արինաւոր ամուսնութեան անպատեհ է եւ մեղաւք լի:

Ասելի է, թէ Դաւիթ խաւսի անդ զսկզբնական մեղաց, որով ծնեալքն աղտեղանան վասն ցանկութեամբ յղանալոյն եւ ծնանելոյն, ըստ այնմ Իմաստութեան. Մածեալ արեամբ ի սերմանէ առն եւ ի ցանկութենէ քնոյ ի վերայ հասելոյ (տէս Իմաստ. է 2): Իսկ զայն աղտն սրբէ մկրտութիւն նախ քան զպսակն ի հայրն եւ ի մայրն թէպէտ ներսամտէ ի յղացեալն իբր գաւսութիւն ինչ նախնեաց ի թոռունսն ածանցեալ եւ սահեալ, եւ կամ զի ի սաստիկ զղջմանէ սրտին եւ ի գարշեցմանէ մեղացն շնութենէ զզուելով իբրեւ զՅոբ եւ զԵրեմիաս անիծանել կամէր զաւր ծննդեանն իբրեւ թէ կամէր ասել՝ ոչ բարւոք յղացաւ եւ ծնաւ զիս մայր իմ, եւ երանի թէ ոչ էր ծնեալ քան թէ ծնանելով մեղանչէի ես ընդդէմ Աստուծոյ:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ գործն պսակին երբեմն ներմտանէ սաստիկ հեշտութիւն, այլ որպէս ասէ Սեքսթոս, թէ որ սաստկապէս սիրէ զկինն իւր՝ շնացող է: Ուրեմն գործն պսակին ոչ տարբերի ի շնութենէ, եւ վասն այնորիկ անպատեհ է:

Ասելի է՝ թէպէտ բնութիւն ոչ սանձի քանոնաւ հրամանի, սակայն կակղանայ շնորհիւ, ըստ այնմ գիտացի, թէ ոչ այլ իւրեք կարեմ լինիլ ժուժկալ, եթ ոչ Աստուած տացէ (Իմաստ. Ը 21): Եւ այն սաստիկ ցանկութիւն ոչ լինի մեղադրելի, եթէ կամքն ոչ հեշտասցի ի գործն,

այլ ասիցէ ըստ Տաւրիայ. «Տէր ոչ եթէ ըստ պոռնկութեան ինչ առնում ինձ զքոյրս զայս, այլ՝ ճշմարտութեամբ» (Տովբիթ. Ը 9), այսինքն՝ վասն որդեծնութեան:

Ասիցես չորրորդ՝ եթէ ի գործն ամուսնութեան ոչ իցէր մեղք, զկնի շաղաշարութեան ոչ ինչ պիտոյ էր ջրով լուացուիլն, որպէս ասի Ղեւտ. (Ղեւտ. ԺԵ 28):

Ասելի է, թէ լուացուիլն այն ոչ է վասն ներքին սրբութեան եւ մաքրութեան, այլ արտաքին սրբութեան, զոր եւ մատակ առիւծն ասի ունել, զի մի՛ արականն ի հոտոյն ճանաչիցէ զշաղաշարումն ընդ ընծոյն: Եւ առաքեալն մարմնոյ արդարութիւն կոչէ զայնպիսի լուացումն (տէս Եբր. Թ 9):

Ասիցես հինգերորդ՝ թէ մինչ գործն թիւրէ՛ զբարի դիտաւորութիւն ոչ ինչ աւգնէ՝ իբր թէ գողասցի ոք, զի տացէ աղքատաց: Իսկ գործն ամուսնութեան բարեխառնի հաւատով, զաւակով եւ խորհրդով: Ուրեմն է որպէս աւշինտը, որ բարեխառնի շաքարով, այսինքն՝ մեղք, սոր լինի անմեղադրելի, ըստ երից վերնոց:

Ասելի է, թէ գործն արինաւոր ամուսնութեան ոչ երբէք անկանի ի ներքոյ մեղաց, թէպէտ քարշէ ի ներելի մեղս վասն սաստկապէս հեշտանալոյն, որ ոչ է մեղք, այլ պատիժ ի նախկին ծնողաց քարշեալ: Եւ ոչ է չար, այլ նման չարի, ըստ որում եւ Քրիստոս ասի եկեալ ի նմանութիւն մարմնոյ մեղաց (տէս Հռոմ. Ը 3): Եւ զի բարի է եւ անմեղադրելի, վասն այնորիկ յառաջ ածէ զերիս բարսութիւնս ոչ զի ինքն այնորիւք սրբեսցի, այլ զի սուրբ է, զսուրբս յառաջ ածէ: Ուրեմն ոչ վասն բարեխառնելոյ եւ զթիւրն ուղղելոյ զերիս բարութիւնս յառաջ ածէ:

Պրակ Դ.

Արդեաք գործն պսակին իցլ՝ արդիւնաւոր

Արդիւնք ասի իբր վարձն ի գործոց որպէս եւ ցորեանն ասի արդիւնք երկրագործութեան: Արդ, թէպէտ ի փոխաբերական հեշտութիւն նկատեալ ոչ երեւի գործն ամուսնութեան արդիւնաւոր եւ շահաւէտ, սակայն նկատեալ ի բարիսն, այսինքն՝ ի հաւատարմութիւն իրերաց. ի զաւակն եւ ի խորհուրդն ասի արդիւնաւոր եւ շահաւէտ եւ գործ վարձատրելի: Նախ զի պատուական եւ սուրբ կոչի, զի որպէս շունք եւ պոռնիկքն պատժին, նմանապէս եւ արինաւորապէս կապակցեալքն վարձատրին: Երկրորդ՝ զի այնու գործով սնուցանին զաւակունք տքնութեամբ ի պաշտանն Աստուծոյ, եւ

Աստուած տայ վարձ զփոխարէնն այնր տքնութեանն: Եւ կամ զի ինքեանք տան զպտուղ իւրեանց Աստուծոյ որպէս եւ Աննա մինչ խոստացաւ զՍամուէլ բաժին Աստուծոյ, եւ Աստուած յաւել նմա իբրեւ զվարձ վեց զաւակս (տէն Ա. Թագ. Ա 11-28, Բ 21): Երրորդ՝ զի որպէս աճեցուցիչքն քանքարաց շնորհացն Աստուծոյ ի վերայ բազմաց կացուցան, նմանապէս եւ որք զտուեալ բարիսն Աստուծոյ՝ զզաւակունսն աստուածապաշտարէն եւ երկիւղիւ սնուցանեն մեծապէս վարձատրին: Զորրորդ՝ զի ամենայն գործ առաքինութեան է վարձատրելի, իսկ ամուսնութիւն է գործ արդարութեան, զի այնու այր եւ կին զմիմեանց պարտսն հատուցանեն արդարապէս, ուրեմն է վարձատրելի: Հինգերորդ՝ զի ոչ միայն բարին, այլ եւ որ զչարն խափանէ վարձատրելի է, որպէս եւ խաղաղարարն որդի Աստուծոյ կոչի (տէն Մատթ. Ե 9) վասն խափանելոյ զչարն խռովութեան: Իսկ գործն ամուսնութեան խափանէ զչարն պոռնկութեան (ըստ այնմ այլ վասն պոռնկութեան իւրաքանչիւր այր զիւր կին կալցի) ուրեմն է վարձատրելի: Վեցերորդ՝ Քրիստոս վասն սիրելոյ զեկեղեցին մատնեաց զանձն իւր ի մահ, եւ շնորհեցաւ նմա անուն եւ ի վեր քան զամենայն անուն (Փիլիպ. Բ 10): Իսկ եւ ամուսնական գործն եթէ ոչ իցէր վարձատրելի՝ ոչ առ այն վերաբերէր առաքեալն զսէր առն եւ կնոջ ասելով. «Արք, սիրեցէք զկանայս ձեր որպէս եւ Քրիստոս սիրեաց զեկեղեցի» (Եփես. Ե 25):

Առարկիցեա նախ՝ թէ զգայական սէրն առն եւ կնոջ մթացուցանեն զմիտն, ըստ որում եւ մարմին եղծանելի ծանրացուցանէ զոգի (Իմաստ. Թ 25): Իսկ միտն է պատուական մասն հոգւոյն, ուրեմն պատճառ վնասու նորա առաւել տանջելի է քան թէ վարձատրելի: Ուստի ոչ է արդիւնաւոր գործն պսակին:

Պատասխանեմ, թէ բանն մեր ոչ է զանբարեխառն սիրոյ առն եւ կնոջ, այլ զհամեստէն, եւ ոչ կամաւք առ ի նոյն հակեցեալ լինի, զի եւ բազմիցս ախորժելի կերակուրք բաղձանաւք ուտին, այլ ժուժկալքն ընդ ախորժելն խոժոռին, ուստի միտն, որ պարտաւորի այնու հեշտութեամբ եթէ ոչ ընտրողապէս հաւանեսցի եւ գերեսցի ի կամս մարմնոյն, եւ ոչ այնու կորուսանէ զվարձն արդարագործ պսակին, որպէս եւ ոչ ախորժակն եւ հեշտութիւն ոմանց առաքինութեանց զրկեն զառաքինիսն ի վարձուց վասն ողջախոհ մոլութեան: Նաեւ զի սաստիկ սէրն եւ կամ հեշտութիւն ոչ է մեղք, այլ՝ պատիժ մեղաց, որպէս եւ մահն: Այլ մահն ոչ զրկէ զոք ի վարձուց առաքինութեանց, նմանապէս եւ ոչ հեղութիւն, եթէ ոչ իցէ ընդդէմ աւրինաց եւ արգելմանց:

Ասիցես երկրորդ՝ թէ վարձատրելի գործքն տաժանմամբ իւիք են, այլ ոչ հեշտութեամբ, իսկ գործն պսակին տանելի թուի ըստ հեշտութեան եւ ոչ ըստ կրիցն, ուրեմն գործն ամուսնութեան ոչ է վարձատրելի:

Ասելի է, թէ գործն պսակին ոչ ըստ այնմ, զի հեշտալի է, վասն այնորիկ վարձատրելի, (զի ամենայն հեշտութիւն ունի առակցեալ ինքեան զմեղս ինչ) այլ ըստ այնմ, որ հեշտութիւն ամուսնութեան բարեխառնի երիւք բարեաւքն պսակին, այսինքն՝ հաւատոյ, զաւակի եւ խորհրդոյ: Նաեւ սոյնպէս ի վերոյ ասացաւ. ոչ ամենայն հեշտութիւն մեղք է, զի եւ առն առաքինւոյ հանգչիլն ի կրից հեշտութիւն է, եւ քաղցելոյն՝ յագիլն, այլ ոչ մեղք: Նաեւ զի ի պատճառէն գովի ամենայն ինչ եւ կամ պարսաւի: Իսկ պատճառն ամուսնութեան բարի է, թէ եւ ներսամտիցէ անդ հեշտութիւն ինչ աւրինաւոր եւ ըստ կարգի բնութեան. ուրեմն արդիւնաւոր է:

Ասիցես երրորդ՝ եթէ ժամանակաւոր է, որ հեշտացուցանէ եւ յաւիտենական է, որ տանջէ: Իսկ ի յամուսնական գործս գոյ ժամանակաւոր հեշտութիւն, ուրեմն տանջելի է քան թէ վարձատրելի:

Ասելի է, թէ այն է հեշտութեանցն արտաքոյ հրամանի եւ բնութեան, որպէս թէ պոռնկութեամբ հեշտասցի ոք: Այլ ոչ զայնց, որ բարեխառնին երեք բարեօք եւ հրամանաւ, զի եւ ստացումն իմաստութեան եւ առաքինութեան հեշտալիք են, այլ ոչ վասն այնորիկ պատժելիք, այլ՝ վարձատրելիք: Զի ասէ Դաւիթ ի Սահմանաց գրքոջ. Որք իմաստասիրութեան տենչան բանից եւ առ ի նմանէ հեշտութենէն ծայրիւ մատին միայն ճաշակեալք, ամենայն կենցաղական ոգւոց բարեաւ ասացեալք¹⁵¹:

Ասիցես չորրորդ՝ թէ գործքն բնականք ոչ վարձուց արժանաւորին եւ ոչ պատժոց, որպէս յայտ է յանասունս եւ ի հոսմունս աստեղաց, իսկ եթէ ամուսնութիւն է ի բնական իրաւանց, ուրեմն անվարձ է:

Ասելի է, թէ յանասունս եւ յաստեղս ոչ գոլով շարժումն անձնիշխան կամաց եւ ընտրողութիւն բարւոյ եւ չարին, վասն այնորիկ ոչ վարձատրին եւ ոչ պատժին, իսկ յամուսնութեան առակցի անձնիշխանութիւն, որով ընտրի բարին ամուսնութեան եւ խոտեցեալ լինի չարն մոլութեան կամաւք եւ հաւանութեամբ բանին, վասն այնորիկ եւ ըստ կարգի եւ սիրոյ կիրառողքն վարձատրին մինչ ըստ հրամանին Աստուծոյ վարին ի գործս ամուսնութեան:

¹⁵¹ Դաւիթ Անյաղթ, Սահմանք. տեն Մատենագիրք հայոց, հտ. Գ., էջ 147 [1]:

Գլուխ երկրորդ

Յաղագս պսակին, ըստ որում է խորհուրդ՝ ի չորս պրակս բա-
ժանեալ.

Նախ՝ Արդեաւք պսակն իցէ՝ խորհուրդ,

Երկրորդ՝ Արդեաւք պահիւր էր կացուցանել յառաջ քան զմեղսն,

Երրորդ՝ Արդեաւք տայ զշնորհս,

Չորրորդ՝ Արդեաւք մարմնական շաղաշարութիւն իցէ՝ յէութենէ
ամբողջութենէ պսակին

Պրակ Ա.

Արդեաւք պսակն իցէ՝ խորհուրդ

Մինչ խորհուրդքն եկեղեցւոյ կայանան ի դեղ ինչ մեղաց կամ
ներկայի, որպէս մկրտութիւն կամ ապառնոյ որպէս դրոշմն կամ
ներկայի ներգործականի որպէս ապաշխարութիւն: Եւ ամուսնու-
թիւն գոլով յԱստուծոյ կացուցեալ ի նշան սուրբ իրի միաւորու-
թեան Քրիստոսի ընդ մարդկային բնութեան, եւ եկեղեցւոյ յատկա-
պէս ասի եւ է խորհուրդ: Ուստի առաքեալն զպսակն կոչէ մեծ խոր-
հուրդ, եւ վերաբերելի ի նմանութիւն միաւորութեան Քրիստոսի եւ
եկեղեցւոյ (տես Եփես. Ե 32)՝ նախատպեալ ի պսակն Ադամայ եւ
Եւայի: Թէպէտ պսակն Ադամայ եւ Եւայի էր միայն ի պաշտաւն եւ
յաճումն բնութեան, եւ յետոյ յաւելաւ նաեւ ի դեղ ցանկութեան: Զի
որ ասէ վարդապետն Վճռոց եւ այլք, թէ ի դրախտին յառաջ քան
զմեղքն պսակն էր միայն ի պաշտաւն բնութեան, ուր էր անբիծ
առագաստ եւ պատուելի հարսանիք, որով առանց տապոյ յղանա-
յին եւ առանց ցաւոյ ծնանէին: Իսկ արտաքոյ դրախտին կացուցաւ
առ ի խորշելոյ յանպատեհ շարժմանէ: Նախ կինն էր յաճումն բնու-
թեան, երկրորդն էր ի զսպումն եւ ի դեղ ցանկութեան, եւ առ ի խոր-
շելոյ ի պոռնկութենէ:

Առարկիցես նախ թէ՝ ամենայն խորհուրդք նորոյ աւրինացս են ի
դեղ ինչ մեղաց, եւ հասանին ի վախճան որպէս մկրտութիւն սրբե-
լով զդեղս, դրոշմն՝ զաւրացուցանելով, ապաշխարութիւն՝ արձակե-
լով եւ այլն: Իսկ պսակն վերագալով ոչ տայ զաւգնութիւն ընդդէմ
ցանկութեան, ուրեմն ոչ է խորհուրդ:

Ասելի է, թէ որպէս մկրտութիւն բառնայ զմեղս եւ ոչ բառնայ
զգիրասահութիւն մեղանշելոյն, նմանապէս եւ պսակն աւգնէ ըստ
աւրինի վարողացն նովաւ, եւ ոչ է պակասութիւն մինչ ոչ բառնայ
զցանկութիւն, զի ի դեղ ցանկութեան սահմանեալ է, որպէս զի յայ-
լոց եւ ի պոռնկութենէ խորշիցի ոք եւ ոչ թէ ի ցանկութենէ իւրմէ

հատանիցի, զի թէ այնպէս իցէր բարձմամբ ցանկութեան՝ ոչ եւս լինէր որդեծնութիւն, որ գլխաւոր պատճառն է պսակին:

Ասիցես երկրորդ՝ թէ յամենայն խորհուրդս տրի նիւթ ինչ արտաքոյ զխորհուրդն ընդունողաց որպէս ի մկրտութեան՝ ջուրն, դրոշմին՝ միւռոնն եւ այլն, եւ ոչ ումեք հաւանութիւն առնանի ի տեղի նիւթոյ որպէս ի պսակին հաւանութիւն կամաց փեսային եւ հարսին: Ուրեմն զրկիլով ի պատկանաւոր նիւթոց՝ ոչ եւս ասի խորհուրդ:

Ասելի է, թէ որպէս ի նիւթս այլոց նիւթոց կայանայ տեսակն նմանապէս եւ ի հաւանութիւն այլոց ամուսնացելոցն կամաց կայանայ տեսակն այն, թէ՛ «Եղիցին երկոսեան ի մարմին մի», եւ թէ՛ «Աստուած զուգեաց մարդ մի՛ մեկնեսցէ»: Ուստի ոչ է հարկ, զի արտաքին նիւթս կայանայցէ բան պսակին, այլ ի հաւանութիւն երկուցն սրտից եւ կամացն, առ որս եւ դիցէ վախճան պսակին, զի երկուցն միաւորութենէ յառաջացի պսակն:

Ասիցես երրորդ, թէ ի քաղաքական միաւորութեան կայանայ բան պսակին, իսկ գերազանց արինական այսորիկ խորհրդոյ, որ է միաւորութիւն Քրիստոսի ընդ մարդկային բնութեան ոչ կայանայ ի քաղաքական միաւորութեան, ուրեմն մինչ ոչ ունի զնոյն գունակ նմանութիւն՝ ոչ ասի խորհուրդ:

Ասելի է, թէ պակասութիւն նմանութեան ոչ այլայլէ զնմանն, զի նման ասի, որ ամենեւին նոյն է, այլ եւ, որ ըստ մասին ինչ ունի զբաղդատութիւն: Որպէս եւ Քրիստոս արինակի ի գառն, ըստ որում՝ պատարագելի եւ անմեղ, այլ ոչ ըստ ամենայն յատկութեանց գառինն: Նմանապէս եւ խորհուրդ պսակին բաղդատի միաւորութեան Քրիստոսի, ըստ սիրոյ եւ կամաց երկոցունց եւ ըստ յառաջագայութեան զաւակին ի միաւորութենէն յայնմանէ եւ ոչ ըստ անձնաւորական միաւորութեան, որ ոչ է եղեալ եւ ոչ եւս եղանի:

Չորրորդ՝ ասիցես, թէ խորհուրդն առնէ, զոր եւ նշանակէ, որպէս արտաքին լուացմամբ ի մկրտութեան՝ ներքին լուացումն մեղաց, իսկ ի պսակին ոչ ինչ հոգեկան իր նշանակի, այլ միայն կայանայ ի միաւորութեան, ուրեմն ոչ է խորհուրդ:

Ասելի է, թէ արտաքին միաւորութենէն արուին եւ իգին նշանակի ներքին միաւորութիւն Քրիստոսի, եւ այն բաւական նշանակութիւն է:

Պրակ Բ.

Արդեաւ պարտ էր կացուցանել յառաջ քան զմեղքն

Պսակն ի յԱստուծոյ կացուցաւ յառաջ քան զմեղքն, թէպէտ ոչ ի

դեղ ցանկութեան, այլ ի պաշտան բնութեան եւ յաճումն մարդկային տեսակի, ապա թէ ոչ Աստուած ասէր. «Ոչ է բարւոք մարդոյդ միայն լինիլ» եւ այլն: Դարձեալ, զի Աստուած գոլով նախագէտ՝ գիտէր զանկումն մարդոյն, եւ զմահանալն, ուրեմն արժանի էր կացուցանել զպսակն, զի յաջորդութեամբ զաւակաց ազգ մարդկան տեւել կարիցէր: Դարձեալ զի Աստուած ի յաւիտենից նախասահմանեալ էր զմարմնանալն Քրիստոսի ի Կուսէն, եւ ոչ էր պատկան առնուլ զանձն Ադամայ, եւ զի մի՛ Երրորդութիւն լինէր չորրորդութիւն, եւ զի մի՛ դեղն կանխագոյն եւ առանց բաղձանաց հիւանդին տուեալ լինէր: Իսկ եթէ յետ մեղաց թաւշակն (որ է մահն) տիրելոց էր, եթէ ոչ կացուցանէր զամուսնութիւն՝ ոչ եւս ի վախճան ժամանէր խորհուրդն Աստուծոյ վասն ի Կուսէն մարմնանալոյ Բանին Հաւր: Դարձեալ՝ զի պսակն համեստացուցանէ զհեշտութիւն ցանկականին պատճառաւ երից բարեացն նորին եւ վասն կանոնաւորելոյ զբնութիւն ի ներքոյ աստուածային հրամանին, զի մի՛ մարդն անասնաբար առ կին եղբար իւրոյ վրնջիցէ (հմմտ. Երեմ. Ե 8): Վասն որոյ պատշաճապէս կացուցաւ պսակն: Դարձեալ եթէ պսակն ոչ կացուցանիւր յԱստուծոյ՝ լինէր որպէս զծառն գիտութեան բարւոյ եւ շարի եւ հպողացն ի գործն ամուսնութեան պատճառ գլորման, եւ ընդունայն լինէր ստեղծումն կնոջն, եթէ արգելանիւր հպումն առ այն, եւ ոչ լինէր քաղաքական ընտանութիւն եւ սնունդ զաւակաց ի պաշտանն Աստուծոյ եւ ոչ փոխաբերական զմայլումն ինչ եւ այլք բարիք, որք ի պսակէն յառաջ գային:

Արդ, պսակն կացուցաւ նախ քան զմեղքն, եւ այն ի պաշտան բնութեան եւ զկնի մեղացն իբրեւ զդեղ ցանկութեան ի բնական արէնս, եւ ի յաւրէնսն Մովսիսի յատկացուցաւ, զի ըստ Սաղոմանի. «Արբցէ ամենայն իւր ամանոյն» (Առակ. Ե 15), եւ ի յաւրէնսն շնորհաց ի նշանակ միաւորութեան Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ, եւ ըստ այսմ է խորհուրդ եւ ըստ այլոց աւգտութեանց, այսինքն՝ սիրելութեան եւ ծառայութեան, զոր ունին առ միմեանս հարսն եւ փեսայն, եւ ըստ այսմ կացուցաւ մարդկային եւ կայսերական աւրինաւք:

Առարկիցես նախ թէ խորհուրդքն են ի դեղ ինչ մեղաց, ուրեմն ոչ էր պարտ կացուցանիլ նախ քան զմեղքն:

Պատասխանեմ, թէ ոչ էր կացուցանելի ի դեղ ցանկութեան, զի ցանկութիւն յայնժամ զսպեալ էր ի ներքոյ հրամանի բանին, ստորասեմ ի պաշտան բնութեան, եւ իբրեւ դեղ նախապատրաստական բացասեմ:

Ասիցես երկրորդ, թէ ոմանք ասեն զաճումն ի դրախտին լինելոց իբրեւ զլապտերաց ցուցումն ի միմեանց, ըստ այնմ զբազմանալն, ուրեմն յաւելորդ էր պսակն:

Ասելի է, թէ եւ լուցումն ճրագաց ի միմեանց ոչ լինի առանց հպեցման, եւ որք զայն ասեն՝ կամեն համեստացուցանել զգործն եւ ոչ խափանել զպսակն: Զի եւ Աստուած ոչ հրամայէ եթէ ոչ զհամեստն եւ զբարին: Ուստի բաւական համեստութիւն էր մինչ հրամանաւն Աստուծոյ բարեխառնիւր:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ Աստուած, ի դնել զհիմն բնութեան, զԱդամ արար ի հողոյ եւ կինն՝ ի կողէ նորա, ուրեմն միշտ այնպէս աճեցուցանելոց էր եւ ոչ պսակաւ:

Պատասխանեմ, թէ մինչ գործն ստեղծման էր անմիջապէս յԱստուծոյ, այնպէս պարտ էր առնել, այլ զի Աստուած ոչ միշտ գործէ անմիջապէս, վասն այնորիկ թոյլ ետ բնութեան այնպիսաբար աճիլ, ապա թէ ոչ միշտ նորապէս առնելոց էր զամենայն, եւ սուտ լինէր հանգչիլն Աստուծոյ յաւուր եաւթներորդի:

Ասիցես չորրորդ՝ թէ որպէս մարդն տարբերի մտաւք ի յանասնոց, նմանապէս եւ աճմամբ, իսկ մտաւք հաւասարիլ հրեշտակաց եւ գործով՝ անասնոց անպատշաճ թուի:

Պատասխանեմ, եթէ մարդն միայն իմացական իցէր ըստ կերպի հրեշտակաց՝ միանգամայն բազմաթիւ ստեղծանելի էր, եւ ոչ կարատանայր ծննդեան եւ սննդեան, այլ զի մարմնաւոր եւ զգայական էր՝ պարտ էր ընդ նմանութիւն իւրոյ յառաջ բերել զնմանս, եւ ըստ այսմ ոչ էր անպատշաճ մտաւքն հաւասարիլ հրեշտակաց եւ աճմամբն՝ զգայականաց:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ խորհուրդքն կացուցան ի Քրիստոսէ, ուրեմն, որ նախ զգալուստն նորա կացուցաւ պսակն, ոչ է խորհուրդ:

Պատասխանեմ, թէ ոչ է ընդդէմ, զի կացուցումն երբեմն ըստ այլ մտաց իցէ եւ յետոյ եւ յայլ միտս փոխեսցի. որպէս լուացմունքն աւրինականք փոխեցան ի խորհուրդ մկրտութեան, նմանապէս եւ պսակն, որ էր ի պաշտաւն բնութեան, եւ ի դեղ կացուցաւ ի Քրիստոսէ իբրեւ խորհուրդ, զի տակաւին մինչ չեւ էր մարմնացեալ, ոչ ունէր առ այն զվերաբերիլն, վասն այնորիկ ոչ էր խորհուրդ, այլ զկնի կարաց վերաբերիլ ի խորհուրդ միաւորութեան Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ:

Պրակ Գ.

Արդեաւք պսակն տայ զշնորհ

Մինչ Բանն մարմնացեալ կացոյց զխորհուրդս, եւ յաւել զշնորհս, եւ խոստացաւ զվարձն փառաց, եւ պսակն գոլով խորհուրդ նորոյ արինաց, պարտ էր հաւասարիլ ընդ այլոց խորհրդոց նոյնովք յատկութեամբք: Արդ, եթէ շնորհն այն պարգեւիւր ի յաճումն բնութեան, այն գոյր եւ ի բնական արինի, որ արհնութեամբն Աստուծոյ աճեցմանն էառ հրաման, եւ առ ի զսպումն ցանկականին տակաւին եւ այն կացուցաւ յետ մեղացն ի դեղ ցանկութեան: Եւ թէ ի յաւգնութիւն փոխաբերական զմայլման գործն այն եւ հեշտութիւն կարէր լինիլ եւ առանց շնորհաց, զի շնորհն յայսմ խորհրդեան ոչ տրի յաճումն ցանկութեան, այլ ի սանձումն բորբոքման նորա, եւ թէ առ ի դիւրապէս տանիլ զբեռն ամուսնութեան եւ առ ի յաւգնութիւն գործոցն նորա հաւանական է, զի մինչ տրի շնորհն, յաճախի եւ կարողութիւն առ ի զնոյն գործելոյ դիւրապէս, ըստ Թովմայի: Սակայն եւ այս ոչ է այնքան հաստատ, զի անտարբերաբար երեւի եւ ի հեթանոսս, որք ոչ հաղորդք են խորհրդոցն եկեղեցւոյ: Ուրեմն մնայ, թէ առ ի բաղդատիլ նախատպի միաւորելն Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ տրի շնորհն, որով եւ պսակն քրիստոնէին կարիցէ զանազանիլ ի պսակէ անհաւատից, որք ոչ հաւատալով մարդեղութեան Քրիստոսի, զրկին ի նմանութենէ միաւորութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ, նաեւ ի կարել հաճոյանալ Աստուծոյ այնու խորհրդով:

Առարկիցես՝ նախ, թէ առ ի նմանութիւն Քրիստոսի պահանջի մանաւանդ նմանութիւն ըստ առաքինութեան եւ կրից (ըստ այնմ՝ «Աւրինակ առէք եղբարք չարչարանացն եւ համբերութեան զմարգարէս. զհամբերութիւն Յաւրայ լուարուք եւ զկատարումն Տեառն տեսէք» [Յակ. Ե 10-11]), քան թէ ըստ խորհրդոց: Ուրեմն շնորհն զոչինչ բերէ ի պսակին առ ի նմանութիւն Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ:

Ասելի է, թէ յամենայն խորհուրդս պարգեւին շնորհք ոչ միայն զի իցեն ի դեղ մեղաց, այլ եւ զկնի առողջութեան առ ի նմանիլ առողջ գլխոյն Քրիստոսի: Ուստի եւ ապաշխարութիւն ոչ միայն խորհուրդ ասի, այլ եւ առաքինութիւն: Ուստի եւ զմկրտելոցն ասէ առաքեալն. «Արք, սիրեցէք զկանայս ձեր որպէս եւ Քրիստոս սիրեաց զեկեղեցի, եւ զանձն իւր մատնեաց վասն նորա, զի նա սրբեսցէ աւազանին բանիւ, զի կացուցէ: Զի կացուցէ ինքն իւր յանդիման զեկեղեցի փառաւոր, անարատ եւ անաղտ» եւ այլն (Եփես. Ե 25-27): Ուրեմն եւ նմանութիւն, որ առ այն լինի շնորհաւք, իսկ առաքինութիւնքն ըստ շնորհաց եւ ըստ գործոց նման առնեն Քրիստոսի:

Պատասխանեմ, թէ առաքեալն զհայր հաւատացելոց զգերբնական շնորհ կուսութեան այլ ոչ արգելոյր յամուսնութենէ, զի եւ զերկոսեանն զշնորհ կոչէր ի նոյն տեղւոջն: Ըստ որում ասէր. «Որ ամուսնացուցանէ զկոյսն բարւոք առնէ, եւ որ ոչ ամուսնացուցանէ՝ լաւ եւս առնէ». նոյն զլ. 38, եւ թէ՝ «Կամիմ մանկամարդացն ամուսնանալ» (Ա. Տիմ. Ե 14):

Պրակ Դ.

Արդեաւ մարմնական շաղաշարութիւն ից՞ յամբողջութենէ այսորիկ խորհրդոյ

Որպէս կարգն կատարեալ ասի, թէ եւ քահանայն ոչ երբէք պատարագեսցէ, նմանապէս եւ պսակն կատարեալ է ի մէջ աւրինաւոր անձանց թէ եւ ոչ շաղաշարիցին մարմնական խառնմամբ: Եւ պատճառն է նախ զկնի այնորիկ ոչ կարեն բաժանիլ յիրերաց եւ ընդ այլոց դաշնադրել զպսակ, զի ասէ առաքեալն. «Կին կապեալ է ցորքան այր իւր կենդանի իցէ» (Հռոմ. Է 3):

Երկրորդ՝ զի կարեն համաբնակիլ ի միասին առանց գայթակղութեան, որպէս յայտ է յԱնաստասիոս քահանայն, որ ընդ կնոջ իւրոյ եկաց կոյս եւ անարատ իբրեւ ընդ քեռն իւրոյ ի ժամանակս սրբոյն Բարսղի¹⁵²:

Երրորդ՝ զի որպէս մկրտութեամբ լինի ոք որդի Աստուծոյ շնորհաւք եւ ժառանգ արքայութեան, որ թէ եւ մեղաւք զրկիցի յարքայութենէ իբրեւ ի վախճանէ, տակաւին մկրտութիւն ստոյգ է, զի արար, որ ինչ է յիւր կողմանէ (թէ եւ մկրտեցեալն զրկիցէ զինքն ի վախճանէն), նմանապէս եւ ի պսակին թէ եւ ոչ հետեւիցի շաղաշարութիւն իբրեւ երկրորդական կատարելութիւն պսակին, տակաւին պսակն խորհուրդ է եւ կատարեալ, ապա թէ ոչ առանց մեղաց կարէին թարց կամաց միմեանց ի կարգ ինչ մտանել եւ կամ ընդ այլոց ամուսնանալ, որ է ընդդէմ:

Չորրորդ՝ զի պսակն սուրբ խորհուրդ է, որ եթէ առանց շաղաշարութեան ոչ լինէր կատարեալ՝ հետեւիւր, թէ խորհուրդն ի հեշտութենէ կախիւր:

Հինգերորդ՝ եթէ պսակն է խորհուրդ միաւորութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ, եւ Քրիստոս ընդ եկեղեցւոյն անարատաբար միաւորի, այսինքն՝ ընդ հաւատացեալ հոգիս: Ուրեմն եւ առանց խառն-

¹⁵² Տես Յայմատուրք տէր Իսրայէլի, Ա Յունուար, աշխտ. Եզնիկ արք. Պետրոսեանի, Ա. Էջմիածին, 2008, էջ 46-47:

ման եւ շաղաշարութեան պսակն կատարեալ է:

Առարկիցես նախ, թէ պատճառաւ միաւորութեան այրն եւ կինն մի մարմին ասին, իսկ եթէ բարձցի այն՝ բառնի եւ միաւորութիւն:

Ասելի է, թէ բարձմամբ միաւորութեան բառնիւր եւ կապն նախ քան զշաղաշարութիւն Ադամայ եւ Եւայի Աստուած ոչ ասէր, թէ եղիցին երկոքեան ի մարմին մի, եւ ոչ Յովսէփ կոչիւր այր Մարիամու, թէ որպէս ազատ էին ի գործոյն:

Ասիցես երկրորդ, թէ իրն անկատար ասի մինչ ի վախճան ոչ հասանի, որպէս վիժեցուցիչն աննկար սաղմին ոչ ածիւր ի մահ, այլ կիսոյ արեանն լինէր պարտական (տէն Ելք. ԻԱ 22): Ուրեմն եւ պսակն եթէ յերկրորդ կատարելութիւն ոչ ժամանիցէ շաղաշարութեամբ՝ ոչ հասանի ի վախճան իւր, ուրեմն անկատար է:

Ասելի է, թէ առաջնովն կատարեալ է, այսինքն՝ հաւանութեամբ սրտից եւ կամաց արուին եւ իգին, որք զպսակն առնեն կատարեալ: Եւ այս է յէութենէ պսակին, թէպէտ երկրորդին անկատար. զի թէ եւ վախճան ոչ ժամանիցէ, տակաւին անլոյծ կապիւ կապեցեալք են: Որպէս յական աղբերէ թէ եւ ոչ ոք ըմպիցէ՝ ոչ վասն այնորիկ աղբիւրն դադարի ի բխելոյ: Նաեւ զի վախճանն կախի ի դիտաւորութենէ, իսկ եթէ մահ գիպէր միում ի յերկուց ամուսնեաց նախ քան զշաղաշարիւն՝ ոչ վասն այնորիկ համարէին աւտարք, այլ ըստ դիտաւորութեան իւրեանց, զոր ունէին, կոչեցեալք լինէին կողակիցք, այսպէս սուրբն Ալեքսիանոս ի մահուանն տակաւին կին իւր կոչեաց զմարգարիտ, զոր ոչ երբէք գիտաց զնա ի կեանս իւր¹⁵³:

Ասիցես երրորդ՝ թէ պսակն է անբաժանելի միաւորութիւն աւրինաւոր արուին եւ իգին, իսկ մշտակայ անկարութիւն շաղաշարութեան լուծանէ զկապն զկնի երից ամաց, ուրեմն շաղաշարութիւն միաւորէր եւ կատարէր զպսակն:

Ասելի է, թէ անկարութիւն այն եթէ նախքան զպսակն իցէ՝ զկնի երից ամաց ոչ կարելոյ հատուցանելոյ զպարտն միայն՝ ի յերկուց լուծանի պսակն իբրեւ խաբէական եւ ոչ իսկապէս միաւորական: Ուստի մշտակայ անկարութիւն անմեղադրելի առնէ զլուծումն այն, զի համարի, թէ մարդն իցէ պսակեցեալ ընդ կոճեղ իմիք: Ուստի ոչ գոլով ստոյգ պսակ՝ ոչ եւս ասի լուծումն, եւ ըստ այսմ պսակն մնայ անլուծանելի:

Ասիցես չորրորդ՝ թէ վախճան պսակին է աճումն տեսակին, որ

¹⁵³ Տէն «Գիրք որ կոչի Հարանց վարք», Կ. Պոլիս, 1720, էջ 538- 549, նաեւ՝ «Վարք սրբոց հարանց եւ քաղաքավարութիւնք նոցին...», հտ. Ա., էջ 138-161:

լինի շաղաշարութեամբ: Ուրեմն եթէ բարձցի շաղաշարութիւն՝ լուծանի եւ կապն, եւ պսակն ոչ եւս կոչի պսակ. «Աճեցէք» ասելն Աստուծոյ լինի վարկպարագի:

Ասելի է, թէ անկատարութիւն երկրորդի կատարելութեան պսակին ոչ դնէ զանկատարութիւն առաջնոյ կատարելութեան, զի եւ տունկն ոչ անկանի ի տունկ գոլոյ, թէ եւ ոչ պտղաբերեսցէ:

Գլուխ Երրորդ

Յաղագս նշանատուութեանց՝ յերիս պրակս բաժանեալ.

Նախ՝ արդեաւք զինչ է նշանտուքն,
Երկրորդ՝ արդեաւք ո՞չք կարեն դաշնադրել զնշանատուքն,
Երրորդ՝ արդեաւք նշանատուութիւն կարէ՞ լուծանիլ:
Պրակ Ա.

Արդեաւք զինչ իցէ նշանտուքն

Նշանն է ապառնի հարսանեաց խոստումն. Այսպէս Եղիազար՝ ծառայն Աբրահամու նշանեաց զՌեբեկայ ի հարսնութիւն Իսահակայ գնդիւ եւ ապարանջանաւ (տե՛ս Ծննդ. ԻԴ 22), զոր առ ապայն տանելոց էր զնա ի հարսնութիւն Իսահակայ: Զի որպէս որ ի միջոյ հոտից միոյ ոչխարի հաւանի՝ յեղջերս նորին զիր ինչ կապէ, եւ կամ երանգով ինչ նշանաւորէ, զի յայլոց անձեռնարկելի եւ անգնելի լիցի, այսպէս եւ նշանախաւսութիւն ընդ Սուրբ Գրոց գնտիւ եւ ապարանջանաւ լինի, որպէս զի աղջիկն ի հասարակաց յատկասցի նշանատուին առ ապայն առնլի ի նմանէ: Ուրեմն նշանն ոչ կայանայ ի տուեալն, զի այն է նշան նշանի եւ իբր երաշխաւոր ապառնի խոստմանն հարսանեաց ընծայ նախընթաց: Եւ ըստ այսմ նշանն ոչ առնէ զպսակն, այլ յատկացուցանէ զպսակելին, որպէս յայտ է ի Ռեբեկայ: Եւ զի ոչ լինի սոսկ հաւանութեամբ ծնողաց եւ ազգականաց աղջկանն, այլ եւ հաւանութեամբ նորին, վասն այնորիկ ծնողքն եւ եղբարքն Ռեբեկայ ասացին. «Կոչեսցուք զաղջիկն եւ հարցցուք» (Ծննդ. ԻԴ 57): Պիտոյ է եւ հաստատութիւն դաշամբք, որպէս ասաց Տաւրիա. Ոչ ինչ ճաշակեմ աստ մինչեւ հաստատէք առ իս զիրսդ (Տով. Է 10): Նաեւ յաւժարութիւն ծնողացն աղջկան, որպէս ասաց հայրն Սառայի Հռազուէլ. «Առ զնա քեզ ըստ արինաց, եւ քեզ լիցի»: Եւ զի ընդ հաւատակցին առնելի է զդաշն, վասն այնորիկ անդ ասի վասն Սառայի առ Տաւրիա. «Առ զնա քեզ, զի դու եղբայր ես աղջկանն» (Տով. Է 13): Եւ թէ ոչ է պարտ նախ քան զհարսանիսն յառաջ ունել զաղջիկն առ փեսային վասն վտանգի եւ գայթակղութեան,

վասն որոյ եւ Յաւսէփ հրամանաւ հրեշտակին ապա թէ կալաւ զՄա-
րիամ ի խնամս եւ ի տուն իւր (տէն Մատթ. Ա 20), նաեւ զկնի հաւա-
նութեան ծնողացն տակաւին խնդրի եւ հաւանութիւն փեսայացո-
ւին եւ հարսնացուին, եւ այս կամ խոստմամբ ընդ իրերաց եւ կամ
մատանեալ, գնտալ, կամ ապարանջանալ, կամ երգմամբ:

Իսկ ի ներքոյ ոմանց յատկութեանց եւ թուեաց, նախ յորժամ
ասիցէ փեսայացուն ցաղջիկն. Առնում զքեզ, եթէ հաճոյ իցէ ծնո-
ղաց իմոց, որ ի կալն այսպիսի դաշին, կեայ եւ նշանն: Երկրորդ՝
եթէ ասիցէ. Առնում զքեզ, եթէ ամլացուցանես զքեզ: Եւ այս է ան-
հաստատ: Երրորդ՝ եթէ ասիցէ. Առնում զքեզ, եթէ համաձայնիս ընդ
իս ի գողութեան, որ բարձեալ էութեամբն մնայ նշանն հաստատ, եւ
թէ ոչ լուծանի, զի ոչ համաձայնի վախճանի պսակին:

Առարկիցես նախ, թէ ի վերայ ներընդունակաց ոչ տրի հաստատ
վճիռ, որպէս թէ վաղիւն թուի անձրեւել, ուրեմն անպատճառ անձ-
րեւէ: Ուրեմն եւ կամք մարդոյն մինչ փոփոխական է, ոչ պարտի
վճիռ տալ առնելոյ կամ ոչ:

Ասելի է, թէ ներընդունականքն ազատք են ի կամաց մերոց եւ
կախեալք ի կամաց առաջնոյ պատճառին, վասն այնորիկ ոչ հա-
մաձայնին կամաց մերոց: Իսկ աստ զրեոյ ազատութիւն կամաց եւ
ընտրողութիւն. Կարէ ոք դաշնադրել յատուկ կամաւ իւրով:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ նշանատուութիւն պարտի լինիլ յատկական
իմն յայտնութեամբ, որպէս Եղիազար՝ ծառայն Աբրահամու վճռեաց
ի միտս իւր զյատկութենէ առնլի աղջկանն, որդւոյ տեառն իւրոյ:

Ասելի է, թէ ոչ միշտ պահելի է կերպն այն, ապա թէ ոչ միշտ
յայտնութեան կարաւտ լինէր իրն եւ խափանիւր ազատութիւն կա-
մաց մարդոյն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ վասն ապառնեաց ոչ ոք պարտի ազատա-
բար խոստանալ: Ուստի մինչ Արիստոտէլ էհարց մեծին Աղէքսանդ-
րի, թէ՛ ի թագաւորելն քում զի՞նչ տացես ինձ, պատասխանեաց.
Վասն վաղուեանն զի՞նչ գրաւական տաց մինչ եղիցի զոր ասեսդ:
Յայնժամ փորձեալ ընտրեցից՝ զինչ վերին նախախնամութիւն
զխոստումն տալ հրամայեսցէ. ԺԴ. զլուխ Պատմութեան նորա¹⁵⁴:
Ուրեմն եւ ի նշանադրութեան սոյն կարգ պահելի է:

Ասելի է, թէ եւ յայսմիկ ոչ անսխալապէս վճռի, այլ եթէ Աստուած
տնաւրինեսցէ՝ այնպէս եղիցի: Այլ Աղէքսանդրոս կարէր կանխաւ

¹⁵⁴ Տէն Պատմութիւն Ալեքսանդրի Մակեդոնացոյ. հայկական խմբագրութիւններ,
աշխտ. Հ. Սիմոնեանի, Եր., 1989, էջ 369

խոստանալ եւ առ ապայն կատարել, սակայն այնպէս պատասխանեաց փիլիսոփայաւրէն եւ ոչ արքայաբար:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ նշանն ոչ զանազանի ի պսակէն, զի ի Սուրբ Գիրս նշանեցեալքն կին կոչին որպէս յայտ է (Ծննդ. ԻԹ 20, Մատթ. Ա 10): Ուրեմն մինչ ներկայապէս կոչին, ոչ եւս նշանն ասելի է, խոստումն վասն ապառնի հարսանեաց:

Ասելի է, թէ ի Սուրբ Գիրս ոչ զանազանաբար դնին այնպիսի կատարեալք ի տեղի անկատարի, որպէս եւ ի թղթոջն Յուդայի ասի. «Ահաւասիկ եկն Տէր» (14), եւ խաւսի զերկրորդ գալստենէն կատարեալ եղանակաւ վասն անսխալաբար եղանելի գոլոյն, բայց թէ ոչ այնու կատարեալ էին իրքն. Յայտ է զի Յակոբ ասաց. «Տուք ինձ զկիւնն իմ, զի մտից առ նա» (Ծննդ. ԻԹ 21) եւ վասն Մարիամաւ կուսին ասի. «Մինչ չեւ եկեալ էր առ միմեանս» (Մատթ. Ա 18): Ուրեմն կատարեալ անունն ոչ կատարեալ առնէ զպսակն:

Պրակ Բ.

Արդեաւք ոյք յորում հասակի կարեն դաշնադրել զնշանն

Որովհետեւ ի քաղաքական ւարէնս ամենայն իրաց եւ դժուարութեանց կանոնք եւ վճիռք սահմանեալք են, նմանապէս եւ եկեղեցին գոլով քաղաք Աստուծոյ կենդանւոյ, ոչ պարտ էր պակաս գտանիլ ի կանեոնս զիրացն խորհրդոց եւ զդատաստանաց: Վասն որոյ տուեալ է կանաւն եւ ժամանակ նշանատուութեան, թէ որպէս ի զանազան ազգս զանազանապէս: Քանզի ազգի մերում ոչ պահի ժամանակ նշանատուութեան ի ժամանակս եաւթնից ամաց: Զի ոմանք ծնողք պէշիկ քերթմէ առնեն մինչ մանկունքն տակաւին ստնդիայք են, եւ այս վասն այնորիկ, զի առ մեզ որդիքն հազիւ թէ առանց ծնողաց կամաց կարեն ամուսնանալ ի ներքոյ մահացու մեղաց, որպէս եւ ասի Իւղղ եւ ծուծ աստուածաբանութեան ի վերայ պսակին¹⁵⁵, թէպէտ յետոյ եթէ յայնպիսի դաշնադրութիւն առ դիպի անհաւանութիւն տղային եւ աղջկան, եւ յայնժամ անհիմն է նշանն, իսկ եթէ հաւանեսցին իրերաց՝ հաստատէ: Այլ եւ ոմանց նշան եղեալ լինի ի տիս զարթուցման բնութեան, յորժամ երկու կողմանքն կարեն վճարել զպարտս միմեանց, եւ այս հաստատագոյն է, յորժամ տղայն իցէ գոնեայ ժԵ ամեայ եւ աղջիկն ժԲ., որպէս ասէ Շնորհալին յԸնդ-

¹⁵⁵ Տես Լուդովիկոս Աբելի, Ուղղ ու ծուծ աստուածաբանութեան, էջ 169:

հանրականին իւրում¹⁵⁶։ Իսկ եթէ պակաս քան զեաւթն ամն դաշնադրիցին՝ զնշանն անհաստատ լիցի, եթէ ոչ ի մեծանալն ընտրողապէս հաւանեացին իրերաց։

Առարկիցես նախ թէ որ ընդ դաստիարակութեան է՝ ի կարգի ծառայից է, ըստ առաքելոյն, իսկ ծառայից ոչ հրամայի նշանիլ եւ ամուսնանալ (տէն Գաղատ. Դ)։ Ուրեմն եւ եաւթնամենից մանկանց ոչ է արէն նշանախաւսել։

Ասելի է, թէ դաստիարակաւ եղեալն թէպէտ ոչ յաւելի է քան զծառայն, սակայն տէր է ամենայն ժառանգութեանց հաւրն եւ գաւառապետաւք եւ հազարապետաւք կառավարէ զիշխանութիւն հայրենական։ Որպէս եւ Յաւսիաս Ը ամեայ թագաւորեաց, եւ ձեռամբ իշխանաց կառավարեաց զթագաւորութիւն։ Նմանապէս եւ է ամեայ տղայն թէպէտ ոչ ինքեամբ, սակայն կամաւք ծնողացն, եւ նոցին առնելովն կարէ դաշնադրել եւ խոստանալ զապառնի հարսանեաց։ Եւ ի յարբունս հասանիլն ոչ կարէ եղծել, եթէ ոչ ունիցի զարգելման պատճառ ինչ որպէս թէ ի կրաւնս ինչ մտանելով եւ կամ անկարութեամբ իւրք։

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ խոստումն լինի յատուկ կամաւք, իսկ է ամեայ մանկունքն ոչ ունին զընտրողական յատուկ կամս եւ զճանաչումն, այլ բռնի ձգին յոչ ախորժելիս եւ զգայականապէս քարշին ի հեշտալիս։ Ուրեմն ոչ ընտրողապէս կարեն խոստանալ զապառնուոյ հարսանեաց։

Ասելի է, թէ որպէս ի մկրտութեան ոչ յատուկ կամաւք, այլ հաւատով եկեղեցւոյ մկրտին, նմանապէս եւ աստէն՝ հաճութեամբ ծնողացն։ Նաեւ զի յատուկ կամք եւ ընտրողութիւն եւ կարողութիւն հասակի խնդրի ի պսակն եւ ոչ ի նշանատուութեան, զի է խոստումն ի կատարեալ հասակին զառնելեաց եւ ոչ յանկատարութեան, վասն որոյ խոստումն է հաստատ։

Ասիցես՝ երրորդ, թէ խոստումն է սոսկ բանիւ, իսկ նշանատուութիւն երբեմն գնտաւ եւ ոսկաւք լինի եւ երբեմն՝ երդմամբ։ Ուրեմն խոստումն զապագայ հարսանեաց ոչ է բանիւ խոստման, ուրեմն ոչ է ճշմարիտ։

Պատասխանեմ, թէ եւ սակայն ի բնական արէնս այնպէս դիպեցաւ որպէս Հոբեբկայ, եւ պսակն է ի բնական իրաւանց, եւ նշանն պարտի հետեւիլ իբրեւ անկատար՝ կատարեցելոյն։ Վասն որոյ որ-

¹⁵⁶ Տէն Ներսէս Շնորհալի, Թուղթ Ընդհանրական, Ս. Էջմիածին, 1865, էջ 84։

պէս ի մէջ բազմաց ոչխարաց գնողն միում ի նոցանէ նշան դնէ, զոր գնելոցն է, նմանապէս եւ ի նշանին: Իսկ երգումն լինի առ ի հաստատութիւն խոստմանն որպէս եւ դաւանութիւն՝ ի մկրտութեան:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ խոստումն մանաւանդ կայանայ ի տալն քան ի յառնուլն, որպէս եւ Յակոբ խոստացաւ տալ տասանորդս, եթէ խնդրելեացն հասանէր (տէս Ծննդ. ԻԸ 22): Ուրեմն եւ ի նշանատուութեան նոյն կարգ պահելի էր, զի փեսայացուն զինքն տալ խոստանայցէր քան թէ առնուլ զնշանեցեալն:

Ասելի է, թէպէտ եւ պսակի հաւասարապէս խոստումն լինի առողին եւ առեցելոյն, այսինքն՝ փեսային եւ հարսին, սակայն առաւելապէս փեսային պատկանի առնուլն քան տալն որպէս եւ Բանին Աստուծոյ ասի առնուլ զմարդկութիւն եւ ոչ մարդկութեան՝ Աստուածութիւն: Իսկ առ խոստումն Յակոբայ նկատի գործն առաքինութեան արդարութեան եւ ոչ բան խորհրդոյ, վասն որոյ ոչ է նման:

Պրակ Գ.

Արդեաւք նշանն կարէ լուծանիլ

Կարէ լուծանիլ նշանն. Նախ եթէ մինն ի նշանեցելոց կամի կրաւնաւոր լինիլ: Երկրորդ՝ եթէ երկոքեանն կամաւ կուսութիւն խոստանան: Ծնողքն ոչ կարեն բռնադատիլ պատճառաւ պսակին, զի այնպիսին եւ զկատարեալն լուծանէ, բայց հաւանութեամբ երկոցունցն, որպէս յայտ է յառաքեալսն, որք թողին զամենայն եւ զնացին զհետ Յիսուսի, զի փոքր բարին տեղի տալոց է մեծագունին: Երրորդ՝ սակս սաստիկ ատելութեան իրերաց, եթէ իցէ այն վտանգաւոր պատճառաւ եւ ոչ կարիցեն համոզիլ: Չորրորդ՝ ի դիպուածոց իմեքէ ի մշտնջենաւոր անկարութենէ բնութեան: Հինգերորդ՝ ի կիսասարկաւագութենէ եւ անդր, եթէ առեալ իցէ զաստիճան ինչ, ոչ եւս կարէ ամուսնանալ, եւ նշանածին հրաման է ընդ այլում նշանիլ: Վեցերորդ՝ եթէ մինն յետ նշանին գտցի ի պոռնկական գործս, զի եւ առաքեալն զանարատսն կամեցաւ հարսնացուցանել Քրիստոսի (տէս Եփես. Բ 28): Եւթներորդ՝ եթէ բորտեսցի մինն եւ յանբշկելի ինչ ախտ անկանիցի, եւ կամ յայլ երկիր կամիցի գնալ, որ աղջիկն ոչ կամեսցի, կամ անհաշտելի խռովութիւն անկցի ի մէջ ծնողաց նոցա: Ութներորդ՝ եթէ արգելումն իցէ չհասութեան: Իններորդ՝ սակս շար ունակութեան միոյն եւ միւսոյն: Տասներորդ՝ վասն պակասութեան հասակին ի վայր քան զեաւթն ամն: Մետասաներորդ՝ վասն հերետիկոսութեան միոյն յերկոցունցն:

Առարկիցես վասն առաջնոյն, թէ առաքեալն կամի մանկամարդաց ամուսնանալ քան թէ կուսակրան լինիլ: Եւ ի ԿԹ կանոնի սրբոյն Բարսղի ասի. Այր, որ թողու զկինն իւր վասն աստուածաշատութեան, նգովեալ եղիցի¹⁵⁷: Տէս եւ ՀԲ կանոնս նորա¹⁵⁸: Այլ թէպէտ նշանն ոչ է խորհուրդ եւ ոչ կատարեալ, սակայն է ծաղիկ պսակին, իսկ թաւթափեալ ծաղկին, ծառն ոչ պտղաբերէ: Ուրեմն կրանաւորութիւն ոչ լուծանէ զնշանն:

Ասելի է, թէ յորժամ վերագայ կատարեալն՝ ունայնայնայ մասնաւորն: Ուստի կրանաւորութիւն գոլով պաշտան բարի առ Աստուած, որ եթէ կատարեալ դիտաւորութեամբ կամի ոք կուսաբար ծառայել Աստուծոյ կարէ զպաշտանն բնութեան, այսինքն՝ զնշանն լուծանել իբրեւ անկատար, եւ մարմինն պարտի տեղի տալ պատուական մասին հոգւոյն ըստ կամաց նորա: Իսկ առ բանն սրբոյն Բարսղի ասեմ, թէ նա խաւսի զպսակեցելոցն, որք ոչ պարտին առանց կամաց միմեանց ուխտել զկրանաւորութիւն:

Ասիցես՝ երկրորդ, եթէ նշանեցեալքն կուսութիւն խոստանայցեն եւ կարիցին լուծանել զնշանն, կամին խայտալ զՔրիստոսիւ եւ ամուսնանալ, զոր արգելու առաքեալն (տէս Ա. Տիմ. Ե 11):

Ասելի է, թէ առաքեալն անդ խաւսի զմանկամարդ այրեաց, եւ ոչ զկուսանաց: Նաեւ զի զազատութիւն կամաց ոչ ոք կարէ բռնադատել, մանաւանդ, եթէ իրն իցէ ի լաւ անդր, եւ բարի վախճանաւ: Եւ այսպէս է կուսութիւն: Ուրեմն կարեն յատկաւ կամաւ լուծանել զնշանն եւ հետեւիլ անաղտ կուսութեան:

Ասիցես՝ երրորդ, եթէ նշանն կարիցէր լուծանիլ՝ Աստուած ի ձեռն հրեշտակի ոչ արգելոյր Յաւվսէփ անգիտակ գոլով մեծի եւ գաղտնի խորհրդոյն, եւ կամ սոսկացաւ իբրեւ խռիւ ծառայել ծախիչ հրոյն, վասն այնորիկ կամեցաւ արձակել, բայց խորհրդազգած եղեալ ի հրեշտակապետէն, զոր իբրեւ զկին ունելոցն էր, առ ապայն ունեցաւ զնա ի մայր Աստուծոյ եւ իբրեւ թագուհւոյ իւրոյ ծառայեաց, որ եթէ անկարելեաւ այնպէս չիցէր՝ կարէր իրաւամբ արձակել:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ նշանատուութիւն երբեմն լինի երդմամբ, իսկ երդմնազանցութիւն մեծ մեղք է, զի ասէ Փրկիչն. «Հատուցես Տեառն զերդմունս քո» (Մատթ. Ե 33):

Ասելի է, թէ երդումն ոչ երբէք խզի, եթէ վերագրեալ պատճառաց

¹⁵⁷ «Բարսղի գիր կանոնական վասն պէս պէս եւ քիւրապատիկ ախտից», տէս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 118:

¹⁵⁸ Տէս անդ:

մինն ի մէջ եկեացէ, զի երդումն լինի զամբողջութենէն, եւ յորժամ ոչ գտաւ ամբողջ մինն ի յերկուց, որպէս թէ դաշնագրեաց երդմամբ գնել զոսկի, եւ պատրեալ զնա ետուն զկապար: Որ պատրեացն, պարտական է հատուցմանն, կամ զոսկին եւ կամ զգինն, եւ որ ելոյժ զշանն՝ եկաց հաւատարիմ յերդման իւրում, զի ամբողջէն երդուաւ, եւ ոչ եգիտ ամբողջ վասն այնորիկ մնաց յերդմանն իւրում:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ ատելութիւն բազմիցս ի չարահամբաւութենէ լինի, եւ կամ ի թելադրութենէ չար պառաւանց, ուստի ոչ է բաւական պատճառ զնշանն լուծանելոյ:

Պատասխանեմ՝ բարձեալ այնոցիկ պատճառաց վասն պարզ ատելութեան կարէ քակիլ նշանն, զի այն ատելութիւն իբր զմատաղ տունկ թիրապէս տնկեալ. Որքան որ արմատասցի՝ միշտ թիւրի զառիվեր:

Ասիցես՝ վեցերորդ, եթէ նշանն աւրհնեալ իցէ՝ ոչ կարէ լուծանիլ:

Ասելի է, թէ եւ աւրհնեալ իցէ, եթէ մինն ի վերոգրելոցն դիպեսցի (որպէս թէ նախ քան զպսակն մինն կամիցի կուսակրաւն մնալ եւ կամ ախտանայցէ անբժշկելի հիւանդութեամբ, եւ կամ կամիցի պատրանաւք բնականաւ մերձ տեղոց աղջկանն, եւ յայտնեսցի տանելոց զնա յաւտար երկիր, եւ ոչ զմիտն ազդեալ ծնողաց աղջկանն եւ նմին եւ այլովք բանաւոր պատճառաւք) կարէ քակիլ նշանն, զի ոչ է խորհուրդ եւ կատարեալ:

Գլուխ Դ

Յաղագս սահմանի ամուսնութեան

Յերիս պրակս բաժանեալ: Նախ՝ արդեաւք ամուսնութիւն իցէ՝ ի սեռէ շաղաշարութեան: Երկրորդ՝ արդեաւք պատկանաւորապէս անուանի: Երրորդ՝ արդեաւք պատուկանաւորապէս սահմանի:

Պրակ Ա

Արդեաւք ամուսնութիւն իցէ՝ ի սեռէ շաղաշարութեան

Որք միասին թէ եւ ըստու պատահման (որպէս սիրոյն շաղկապաւ) ի ձեռն միաւորութեան մի ասին, որպէս այն, թէ՝ «բազմութեան հաւատացելոց էր սիրտ եւ անձն մի». Գործք [Դ 32], զի շաղկապաւ սիրոյ եւ կամաց մի գոլ թուէին: Իսկ եւ յամուսնութեան ասացաւ յԱստուծոյ. «Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի» ոչ միայն սիրով, այլ եւ զուգաւորութեամբ: Ուստի եւ Արիստոտէլ Ե գրքոյ

Մէթաֆիզիկային Զ գլուխ զարդարութիւն եւ զերաժշտութիւն առ մի գոյացութիւն անձին Կալլիասայ միացեալ մի ասէ, զի ի միում գոյացութեան պատահին ենթակայանալ¹⁵⁹: Եւ որպէս քաղաքական միութիւն լինի շաղկապիւ խաղաղութեան, նմանապէս եւ ամուսնական միաւորութիւն՝ սիրով, թէ իցէ սիրով Հոգւոյն Սրբոյ, եւ այն է ձրիական առաքինութիւն, եւ թէ իցէ զգայական, եւ այն է ըստ բնութեան, եւ թէ իցէ սիրով զաւակի, եւ այն է տնտեսական:

Դարձեալ ի մէջ առն եւ կնոջ է առնչութիւն իմն, որոց գոլն կախի ի միմեանց, զի այր կնոջ այր է, եւ կին առն կին է: Իսկ որք թարց իրերաց գոլ ոչ կարեն միասին: Իսկ եւ հայրութիւն եւ մայրութիւն, յորոց միջի կայանայ զաւակն իբրեւ գոյացական շաղկապ, եւ նոքա միասին: Եւս որք համակուտակմամբ լինին մի, որպէս շեղջն ցորենոյ, եւ կամ բազում զինուորք ի միում գնդի: Ուրեմն եւ ի միաւորութենէ առն եւ կնոջ լինի առնչական եւ շեղջական եւ համագնդական միաւորութիւն, եւ ըստ այսմ ամուսնութիւն է ի սեռէ շաղաշարութիւն:

Առարկիցես՝ նախ, թէ որք եւ յետ միաւորութեան տակաւին բազումք ասին մի գոլ ոչ կարեն, իսկ այսպէս է յամուսնութեան:

Ասելի է, թէ յամուսնութեան ոչ լինի միութիւն ըստ անհատից, այլ ըստ յաւդաւորութեան սիրոյ: Նաեւ զինուորքն միասին ի միում գնդի թէ եւ յիրերաց զանազանք իցեն, նմանապէս եւ ի շաղաշարութեան միասին այրն եւ կինն, թէ որպէս իցեն այլեւայլ անհատք եւ յետ միաւորութեան:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ աւգնականքն իրերաց ոչ ասին մի, իսկ Եւս ստեղծաւ ի յաւգնութիւն Ադամայ, իսկ աւգնիչն ընկերին ոչ միասին ընդ ընկերին: Ուրեմն աւգնութիւն ոչ է ի սեռէ շաղաշարութեան. Որպէս թէ բազումք աւգնելով միմեանց քարշեցին զմի առասան:

Ասելի է, թէ յիրաւի կինն ստեղծաւ աւգնական առն, եւ սակայն ասացաւ. «Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի», եւ թէ՝ «Զոր Աստուած զուգեաց մարդ մի՛ մեկնեսցէ» եւ այլն: Զի եւ անդամունք մարմնոյ միմեանց աւգնականք ասին եւ սակայն ի միում մարմնի են, իսկ այր եւ կին գործով շաղաշարութեան մի ասին:

Ասիցես՝ երրորդ, եթէ ամուսնութիւն իցէր ի սեռէ շաղաշարութեան՝ ամենայն շաղաշարեցեալք ամուսնացեալք կոչէին, իսկ եւ առ անբանս գոյ շաղաշարութիւն, եւ ոչ ասին ամուսինք:

Ասելի է, թէ անբանքն ոչ են ընդունակք խորհրդոյ եւ ոչ անձնիշ-

¹⁵⁹ Պր. Զ «Թէ մինն քանի կերպիւ ասի». տես Արիստոտելի Ստագիրացոյ գիրք Բնագանցականաց...»գիրք Ե, ՄՄ, ձեռ.926,թ. 228բ-237ա:

խանութեամբ տուեցեալք, եւ ոչ ընտրութեամբ զուգակցին, վասն որոյ եւ ոչ ամուսինք, այլ կոչին ընկերք, որպէս զտատրակէն ասի, թէ ի մեռանիլ իգին, արուն ոչ եւս ընկերակցի ընդ այլոյ¹⁶⁰:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ որք շաղաշարութեամբ ոչ զուգակցին, ոչ եւս կողակիցք ասելիք են: Բայց ներհակն յայտ է եւ յԱլէքսիոսէ, որ ոչ զուգակցեալ ընդ մարգարտի հարսին իւրոյ, տակաւին զնա կին իւր կոչեաց ի մահուանն:

Ասելի է, թէ զուգակցութիւն եւ մարմնական միաւորութիւն ոչ է յամբողջութենէ պսակին, որպէս ասացաւ Բ. գլուխ Դ. պրակին: Ուստի որք միանգամ արինաւք նշանեցեալք եւ պսակեցեալք իցեն, թէ եւ ոչ եկեալք առ միմեանս, տակաւին ամուսինք կոչին, եւ ոչ ոք կարէ նախ քան զմահ միոյն ամուսնանալ ընդ այլոյ:

Պրակ Բ.

Արդեաւք պատկանաւորապէ՛ս անուանի

Այս խորհուրդս կոչի բազմադիմի անուամբ. նախ զի կոչի կողակցութիւն վասն Եւայի առման ի կողէն Ադամայ: Երկրորդ կոչի կնութիւն եւ այրութիւն նոյնով կերպիւ, զի Ադամ ասաց. «Սա կոչեսցի կին, զի յառնէ իւրմէ առաւ» (Մենդ. Բ 23): Երրորդ՝ կոչի եւ հարսանիք. եւ այս նկատմամբ Քրիստոսի Փեսային եւ եկեղեցւոյ հարսին, որ հոգեւորապէս պսակեալք են: Ուստի եւ վայելչապէս նախ քան զշարագուգիլն տղային եւ աղջկանն կոչին հարսն եւ փեսայ, եւ զկնի պնորիկ՝ այր եւ կին: Եւ կամ զի քաղիւ ծածկի գլուխ հարսին վասն ամաւթխածութեան, եւ թէ զկուսութիւն եւ կնքեալ ունէր մինչեւ ցայնժամ, զոր ընծայել կամի փեսային իբրեւ զշուշան: Զորրորդ՝ կոչի ամուսնութիւն իբր լծակցութիւն առն ընդ կնոջ եւ կնոջ՝ ընդ առն մշտնջենաւորապէս: Հինգերորդ՝ կոչի կենակցութիւն, զի Ադամ կոչեաց զանուն կնոջ իւրոյ կեանք վասն լինելոյն նորա մայր ամենայն մարդկան, զի մարդն ի մէջ ամենայն կենդանեաց ասի ամենայն կենդանի, զի ամենայն պատահմունք ի նմա են, եւ ամենայն սեռք զնմանէ ստորոգին, որպէս ասի ի Տրամբանութեան: Վեցերորդ՝ կոչի պսակ ոչ միայն վասն գլխոյ պսակին հարսին եւ փեսային, ընդ որում ասէ Յսայի. «Իբրեւ փեսայի եդ ինձ զպսակ» (Յս. ԿԱ 10), որ տուեալ լինի նոցա իբր վասն կուսութեան մենամարտեալք եւ պսակեալք վասն յաղթութեան մարմնոյ: Այլ եւ

¹⁶⁰ Քաղուած է Բարոյախոսից. աշխտ.Գ. Մուրադյանի. տէս «Բանբեր Մատենադարանի», 23,եր., 2016, էջ 325

ըստ որում որպէս պտուղն է պսակ ծառոյն, նմանապէս եւ զաւակն պսակ ծնողացն, ըստ այնմ. «Պսակ ծերոց որդիք որդւոց» (Առակ. Ժէ 6), ըստ որում. «Կին ժրագլուխ պսակ է առն իւրում» (Առակ. ԺԲ 4): Եւ կամ որպէս պսակն բոլորածեւ միանայ, այսպէս առն եւ կինն՝ ի մի մարմին բոլորածեւ սիրով: Իսկ գեղջկաւրէն կոչի կարգուիլ վասն մտանելոյն ի կարգ զինուորութեան աշխարհի: Այսոքիկ ասին զմիոյ ամուսնութենէ եւ զպսակէ խորհրդոյ իբր զիրէ միոջէ, որ է բազմանուն, եւ պատշաճապէս դնին, եւ պսակն եւս սոքաւք պատշաճապէս ցուցանի:

Առարկիցեա՝ նախ, թէ՛ անունն է սահման կարճառաւտ, որ զէութիւն իրին առանց մեկնելոյ ցուցանէ¹⁶¹: Իսկ անուանքս այսոքիկ կարաւտին մեկնութեան, որպէս կողակցութիւն:

Ասելի է, եթէ յորժամ անուանքն ստորականք են եւ զէութիւն իրաց պարզապէս ցուցանեն, մեկնութեան ոչ կարաւտին, որպէս մարդ, կենդանի, աղբիւր եւ այլն: Իսկ յորժամ իրքն բաղադրականք են, կամ ի ձայնէն դնին անուանքն, որպէս ճնճղուկ՝ ի ճճուողական հնչմանէն, կամ ի գործոյն որպէս սղոց ի սաւղալոյն, կամ ի պարունակութենէն որպէս սափոր¹⁶², կամ ի ստուգաբանութենէն որպէս յափշտակութիւն, որ է յափշտակութիւն, կամ ի նախնեաց որպէս երբայցեցիք: Եւ զի կինն կազմեցաւ ի կողէ առն, վասն այնորիկ այն նախնական անուամբն պսակն կոչի կողակցութիւն եւ կինն կողակից իբրեւ ստուգաբանութենէ անուանն¹⁶³:

Ասիցեա՝ երկրորդ, թէ անուանք խորհրդոց համեստագոյնք են, եւ զշնորհ ինչ ըստ անուանն նշանակեն որպէս մկրտութիւն՝ զվերածնելութիւն եւ այլն: Իսկ յանուանս ամուսնութեան ոչ գոյ այնպիսի անուն, որ զշնորհ ինչ առակցեալ նշանակիցէ, ուրեմն անպատշաճապէս յարանուանի:

Ասելի է, թէ բաւական է մինչ կոչի սրբազնութիւն նոր աւրինաց եւ կամ նման գերազանց խորհրդոյ միաւորութեան Քրիստոսի սիրով ընդ հարսին եկեղեցւոյ:

Ասիցեա՝ երրորդ, թէ որ միանգամ յատուկ կերպիւ եղեալն է, եւ յետոյ ոչ նոյնակերպ, այլ՝ ըստ այլոյ կերպի, ոչ պարտի նախկնա-

¹⁶¹ Դաւիթ Անյաղթ, Սահմանք, պր. Գ. տէն Մատենագիրք հայոց, հտ.Գ., էջ155[13,15]

¹⁶² Հմմտ. Դաւթի փիլիսոփայի մեկնութիւն քերականին, էջ 85, Ստեփաննոսի Սիւնեցոյ Մեկնութիւն քերականին, էջ 188-189 տէն Նիկողայոս Աղոնց, Երկեր. Հայերէնագիտական ուսումնասիրութիւններ, հրատ. պատրաստեց Պ. Յովհաննիսեանը, Եր., 2008:

¹⁶³ Հմմտ. Գրիգոր Տաթեւացի, Քարոզգիրք Ամարան, էջ 198

կան անուամբ կոչիլ մինչ ոչ է ըստ նմա կերպի, որպէս Եւա գոլով առեալ ի կողէն Ադամայ յարմարապէս կոչի կողակից, իսկ հասարակն ոչ այնպէս: Ուրեմն ոչ է պարտ զպսակն կոչել կողակցութիւն:

Ասելի է, թէ որպէս առաջին մարդն ի հողոյ եղեալ որդիք նորա կրեն զանուն նորա հողածին, նմանապէս եւ կինն միանգամ առեալ ի կողէն, ամենայն կանայք կոչին կողակիցք՝ ոչ առնելով խտրութիւն ինչ վասն այնպիսաբար ոչ յառաջ գալոյն:

Պրակ Գ.

Արդեաւք պատշաճապէս սահմանի պսակն

Ամուսնութիւն, որ է պսակն գոլով խորհուրդ եկեղեցւոյ, սահմանի այսպէս. «Պսակն է արինաւոր եւ անբաժանելի լծակցութիւն առն եւ կնոջ ի հաղորդակցութիւն աստուածային եւ մարդկային իրաւանց»: Նախ ասի «արինաւոր», զի այր ընդ առն եւ կին ընդ կնոջ ոչ լծակցին, եւ ոչ են արինաւորք ի ներգործելն եւ ի կրելն, եւ կամ արինաւոր ասի, յորժամ ոչ լինի ընդդէմ արգիլմանց պսակին:

Երկրորդ՝ ասի «անբաժանելի», զի մարդ ոչ կարէ բաժանիլ զարինաւորապէս զուգակցեալսն, ըստ Տեառն ասից, թէ՛ «Զոր Աստուած զուգեաց՝ մարդ մի մեկնեսցէ»:

Երրորդ՝ ասի «լծակցութիւն», զի երկու աւտար անձինք կապին լծով ամուսնութեան առ ի կրել զտաժանմունս որդեծնութեան, եւ կամ զի աւգնականք լինին միմեանց եւ յաջողութիւնս եւ ի ձախորդութիւնս, եւ իբրեւ երկու ամուլք կրեն զարաւր աշխատանաց կենցաղոյս, որով վարեալ զերկիր առնուն զարդիւնս վաստակոց իւրեանց՝ զաւակաց եւ այլոց փոխաբերական կրից եւ զուարճութեանց:

Չորրորդ՝ առն եւ կնոջ ասի, զի սողոմայականին եւ իգաց ընդ էգս խառնակման ոչ ասի պսակ եւ ամուսնութիւն, զի ոչ են յաւգուտ բնութեան եւ արգելեալք յԱստուծոյ եւ ընդ անիծիւք, չարութեամբ դիւսաց եւ խրատութեամբ նոցին ներսպրդեալ ի մարդիկ:

Հինգերորդ՝ ասի ի հաղորդակցութիւն աստուածային եւ մարդկային իրաւանց, որովք ցուցանի, թէ ամուսնացեալքն ծնանին զաւակս առ ի պաշտան ծառայութեան Աստուծոյ եւ յանեղծ պահելոյ զտեսակն մարդկային բնութեան:

Առարկիցես՝ նախ, թէ սահման պսակի ոչ յարմարի պսակին, զի պսակն է զարդ գլխոյ ի նշան ինչ արժանաւորութեան յոսկոյ եւ յականց պատուականաց ընդելուզեալ, իսկ պսակն ոչ է այսպէս. ուրեմն անպատշաճապէս սահմանի:

Ասելի է, թէ մինչ պսակ անուամբ իմանամք զամսունութիւն յարմար անձանց անբաժանելի լծակցութեամբ, սահմանի պսակի յարմարի ամուսնութեան, իսկ եթէ նկատեմք ի կազմութիւն պսակին, որ երկու ծայրին ի միասին եկեալ լինի բոլորածեւ, եւ ըստ այսմ այր եւ կին եկեալ ի միասին, լինի մի բոլորակ, եւ քաղաքական անձն, եւ ըստ այսմ սահման պսակին յարմարի այսմ խորհրդոյ: Իսկ վերոյգրեալ արինական է ըստ հոմանուան, որ անուամբ մի է եւ իրաւք՝ զանազան:

Ասիցեա՛ երկրորդ, թէ պսակն ոչ է միշտ անբաժանելի, զի լուծանի հաւանութեամբ երկոցունցն մինչ զկուսութիւն խոստանան:

Ասելի է, թէ եւ ոչ այնու լուծանի պսակն, այլ խափանէ գործ եւ վախճանն: Իսկ գործն ոչ է յէութենէ իրին, որպէս թէ ասիցեա հուրն ոչ այրէ, զի ընդ մոխրով է թաղեալ, ուրեմն ոչ է հուրն: Նաեւ զի որպէս պսակն լուծանի բնական մահուամբ, նմանապէս եւ բարոյական մահուամբ, այսինքն՝ մշտնջենաւոր ողջախոհութեան խոստացմամբ:

Ասիցեա՛ երրորդ, թէ խորհուրդքն առնեն, զոր նշանակեն, որպէս արտաքին լուացմամբ ի մկրտութեան՝ ներքին լուացումն մեղաց: Իսկ աստ թէպէտ նշանակի միաւորութիւն Քրիստոսի ընդ մարմնոյն է մի անձն, եւ միաւորութիւն ընդ եկեղեցւոյ է շնորհիւ, որոյ ի բառնիլն, բառնի եւ միաւորութիւն, իսկ ի պսակին դնի անբաժանելութիւն. ուրեմն ոչ է նման:

Ասելի է, թէ նմանութիւն ոչ է ամենեւին նոյն, ուստի ըստ որում անբաժանելապէս միաւորին այրն եւ կինն ի պսակին, ունին զնմանութիւն Քրիստոսի միաւորութեան ընդ մարմնոյն, զի նա յիւրում յաւիտենին միաւորեալ է ընդ մարդկութեան, եւ սոքա ի ժամանակական իւրեանց յաւիտենին, որ եթէ անմահք մնային՝ յաւիտենական լինէր եւ միաւորութիւն իւրեանց, իսկ ըստ իւրում Քրիստոս շնորհի միաւորի ընդ հոգւոց հաւատացելոց եւ մեղաւք բաժանի: Այսպէս եւ այրն եւ կինն պսակաւ միաւորին եւ ուխտիւ կուսութեան բաժանին ըստ գործոյն եւ ոչ ըստ խորհրդոյն:

Գլուխ Հինգերորդ

Յաղագս հաւանութեան ամուսնութեան ըստ ինքեան՝ ի հինգ պրակս բաժանեալ.

Նախ՝ արդեաւք հաւանութիւն իցէ՛ արարողական պատճառ ամուսնութեան,

Երկրորդ՝ արդեաւք հաւանութիւն պարտ իցէ՝ Բացայայտիլ բանիւք,

Երրորդ՝ արդեաւք հաւանութիւն բացայայտեալ բանիւք զապառնուոյ առնէ՝ զամուսնութիւն,

Չորրորդ՝ արդեաւք հաւանութիւն բանիւք զներկայէ բացայայտեալ. զներկայէ թարց ներքին հաւանութեան արտաքինն առնէ՝ զճշմարիտ ամուսնութիւն,

Հինգերորդ՝ արդեաւք հաւանութիւն ի ծածուկ արարեալ բանիւք զներկայէ՝ առնէ զամուսնութիւն:

Պրակ Ա.

Արդեաւք հաւանութիւն իցէ՝ արարողական պատճառ ամուսնութեան

Հաւանութեամբ ոչ իմանի ըստ գեղեցկութեան եւ չափակցութեան իրերաց փեսային եւ հարսին, զի զայն առնէ զգայական ախորժակն, որ է ամուսնական, զի այնու որդիքն Սեթայ տուփահարեցան ի դստերս Կայենի, յորմէ պատճառեցաւ ջրհեղեղն: Այլ նշանակէ զհաւանութիւն երկուց կամացն ի վերայ մարմնոց իւրեանց, որպէս եւ հիւանդն տայ իշխանութիւն բժշկին, զի որպէս եւ կամեսցի նա զարհեստն իւր ի կիր արկցէ ի մարմին նորա վասն բժշկութեան իւրոյ: Եւ առ այս նկատելով ասէ առաքեալն, թէ՝ «Կին մարմնոյ իւրոյ ոչ իշխէ, այլ՝ այրն» (Ա. Կորնթ. է. 4) եւ հակադարձեալ: Իսկ իշխելն այն ոչ է ի հարկէ եւ բռնութեամբ, այլ ազատ կամաւք: Զի թէ ի հարկէ լինէր՝ թերեւս այրն զաւրութեամբ ուժոյն կարէր ենթարկել զկինն եւ ոչ կինն՝ զայրն վասն տկարութեան իւրոյ:

Դարձեալ, զի եկեղեցին է հարսն Քրիստոսի եւ միաւորութիւն այն լինի սիրով եւ կամաւք: Եւ ի մէջ առն եւ կնոջն արտաքոյ մարմնականի զուգաւորութեան պարտի լինիլ եւ հոգեւոր իմն շաղկապումն, որով խորհուրդն պսակի ունիցի զիր ինչ եւ ի հոգւոյ, եւ այս է հաւանութիւն կամաց ազատութեան որպէս զի եւ կամեսցին կարիցեն եւ զկուսութիւն ուխտել եւ մնալ: Ուստի եւ յաղաւթս աւրհնութեան պսակին ասի՝ «սիրել զմիմեանս պարկեշտ վարուք եւ զգաստ մտաւք, եւ անբիծ հաւատով»¹⁶⁴: Եւ ոչ միայն պատճառ որդեծնութեան եւ քաղաքական միաբանութեան, որոց մինն գտա-

¹⁶⁴ Տե՛ս «Գիրք Մեծ Մաշտոց կոչեցեալ, յորում հաւաքեալ ասանդին ըստ մեծի մասին կարգք եւ կանոնք արարողութեան Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ», Կ. Պոլիս, 1807, էջ 30

նի եւ յանասունս եւ միւսն՝ ի մէջ անհաւատից: Եւ վասն այնորիկ ոչ ասին խորհուրդ, այլ զի եւ կամաւք հաճութեան սիրով առ միմեանս շաղկապիցին, որպէս եւ յաղաթս արհնութեան պսակին ասի. «Միաւորեալք սիրով եւ հեղութեամբ¹⁶⁵»:

Առարկիցես, նախ թէ կամքն (յորմէ յառաջ գայ հաւանութիւն) միշտ փոփոխական է, այլ որպէս թերի կամաւք մկրտեցեալն զնիւթականն առնու, այլ ոչ զիրն խորհրդոյն, այսինքն՝ զշնորհս, նմանապէս եւ յայսմ խորհրդեան, ուրեմն, հաւանութիւն ոչ առնէ զպսակն:

Ասելի է, թէ որպէս մկրտեցեալն հաւատով եկեղեցւոյն սրբի ի մեղաց, թէ եւ ոչ առնու զշնորհն (եթէ թերի մտաւք մատիցէ ի խորհուրդն), նմանապէս եւ որ ունի ի մտի զնախկնական հաւանութիւն, թէ եւ պատահմամբ փոփոխեցեալ որպէս է կամքն, շնորհ խորհրդոյն ընու զպակասութիւն նորա: Զի որպէս որ ի վաճառս գնէ զիր ինչ հաւանելով, թէ եւ յետոյ զղջասցի, զոր ինչ աւգտի (ոչ գոլով խաբէութիւն ի միջի) նմանապէս եւ որ ետ զհաւանութիւն, եւ զկնի կատարմանն զղջասցի, այնպիսին ոչ ի մեղաց զղջայ, այլ՝ ի բարւոյն, եւ ըստ այսմ դատապարտելի է զղջումն այն քան թէ հաւանելի եւ վարձատրելի:

Ասիցես՝ երկրորդ, եթէ հաւանութիւն է արարողական պատճառ ամուսնութեան, բաւական է ի խորհուրդ պսակին, եւ ոչ եւս պիտոյ է եկեղեցական արհնութիւն: Եւ ըստ այսմ մինչ Ադամ հաւանեցաւ Եւայի յաւելորդ էր Աստուծոյ զուգաւորելն զնոսա եւ ասելն. «Եղիցին երկոքեանն ի մարմին մի»:

Ասելի է, թէ եկեղեցին արհնէ զպսակն ի վերայ հաւանութեան նոցա իբրեւ վկայ, այլ ոչ իբրեւ արարողական պատճառ: Իսկ Աստուած, իբրեւ նախկին հեղինակ, կապակցեաց զԱդամ եւ զԵւա առ ի պաշտան բնութեան, վասն որոյ եւ ասաց. «Աճեցէք եւ բազմացարուք»: Նաեւ զի թէ միայն ի հաւանութիւն կայանայր բանն՝ ոչ եւս լինէր խորհուրդ թարց արհնութեան եկեղեցւոյ, զի ըստ այնմ եւ պոռնիկք հաւանին իրերաց, այլ ոչ է այն խորհուրդ, զի ոչ ունին վկայ արինաւոր կապակցութեան իւրեանց:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ արարողական պատճառն երբեմն սխալի ի գործն եւ քակէ զշինեալն, եւ այս որքան առ գործս մարդկան: Իսկ զԱստուծոյ զղջալ ասի ոչ վասն սխալման, այլ զի կամի զարարեալն եղծել: Իսկ եթէ հաւանութիւն է արարողական պատճառ պսակին

¹⁶⁵ Անդ

կամ սխալեալ վարկանելով կամի քակել եւ քակէ, եւ կամ ըստ Աստուծոյ միայն եղծել կամելով զարարեալն եւ եղծէ: Ուրեմն բարձեալ հաւանութեան լուծանի եւ կապն միաւորութեան պսակին, եւ սակայն անբաժանելի լծակցութիւն կոչեցաւ:

Ասելի է, թէ անհաւանութիւն ի նշանատուութեան (ըստ գրեալ պատճառացն ի վերոյ) քակէ զնշանն, այլ ոչ զկատարեալ պսակն, զի ոչ որ զգոսացեալն ձեռն իւր հատանէ եւ ոչ որ զցաւագնեալ աչքն իւր հանէ, այլ՝ դարմանէ, ուստի եւ «Քրիստոս զանձն իւր մատնեաց վասն եկեղեցւոյ, զի զնա սրբիցեր աւագանին բանիւ» (Եփես. Ե. 26), ըստ առաքելոյն, նմանապէս եւ անհաւանութիւն պատճառեալ ի վնասու իմեքէ, տանելի է վասն խորհրդոյն եւ ոչ լուծանելի՝ մտածելով այրն, եթէ եւ ինքն գտանէր ի պակասութեան ինչ ոչ կամէր, զի ընկերն թողցէր զինքն, նմանապէս եւ՝ կինն: Իսկ թէ Աստուած զգործ զղջացողի առնէ եւ քակէ զշինեալն ոչ վասն իւր սխալմանն, զի անսխալապէս գործէ զամենայն, այլ վասն սխալման քակեցելոյն այսմ ոչ կարէ հաւասարիլ ստեղծեալ բնութիւն, եւ զոր քակեն՝ ոչ է շինեալն իւր, այլ զուգեալն Աստուծոյ. ուրեմն զոր զուգեալն է՝ մարդ ոչ կարէ մեկնել:

Պրակ Բ.

Արդեաւք հաւանութիւն պարտի բացայայտել բանիւք

Մինչ եկեղեցին դատէ զգործս եւ ոչ զխորհուրդս, եւ ոչ որ գիտէ զմարդոյն, եթէ ոչ հոգի մարդոյ, որ ի նմա: Ուրեմն եւ յայսմ խորհրդեան (որպէս ի մկրտութեան՝ դաւանութիւն) պարտի հաւանութիւն լինիլ արտաբերեալ բանիւ, զի եւ Ադամ զկնի հաւանութեան սրտին արտաբերեաց եւ բանիւ՝ ասելով. «Այս այժմ ոսկր յոսկերաց իմոց եւ մարմին ի մարմնոյ իմմէ, սա կոչեսցի կին» (Ծննդ. Բ. 23):

Դարձեալ՝ եթէ հաւանութիւն ոչ իցէր արտաբերելի բանիւ վասն Ռեբեկայ ոչ ասէին եղբարքն եւ ծնողքն, թէ՝ «Կոչեսցուք զաղջիկն եւ հարցցուք ի բերանոյ նորա» (Ծննդ. ԻԴ. 28):

Դարձեալ՝ յամենայն խորհուրդս խնդրի զգալի նշան ինչ, նմանապէս եւ յայսմ խորհրդեան գոնեայ բան զգալի ձայնիւ յայտնիչ յղացման մտացն եւ հաւանութեան կամացն որպէս եւ ի մկրտութեան արտաքին լուացմամբ մարմնոյն՝ ներքին լուացումն հոգւոյն ի մեղաց:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ի մկրտութեան մանկանց ոչ գոլով արտաբերական բան, եւ սակայն խորհուրդն առնու զլրումն: Նոյնպէս եւ յայսմ խորհրդեան բաւական է ներքին հաւանութիւն թարց բանի:

Ասելի է, թէ մանուկն մկրտի հաւատով եկեղեցւոյն եւ խոստովանութեամբ կնքահաւրն, որ լնու զպակասութիւն ձայնի նորա իւրով դաւանութեամբն որպէս փոխանորդ, վասն այնորիկ ի մանկանէն ոչ խնդրի բան: Իսկ աստ զի գան կատարեալք հասակաւ ոչ է նոյնպէս:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ երբեմն Աստուած ընդունի զդիտաւորութիւն փոխանակ գործոյ որպէս զգեւորմն Իսահակայ, ըստ դիտաւորութեան Աբրահամու, ուրեմն եւ յայսմ խորհրդեան:

Ասելի է, թէ ի բարոյականս ճշմարիտ է այն, այլ ոչ ի խորհրդականս, զի որ արատ աշաւք հայի ի կին մտաւք ցանկանալոյ՝ ներքնապէս շնացեալ կոշի յատենին Աստուծոյ, այլ ոչ յատենին եկեղեցւոյ, նմանապէս եւ ի պսակին թէպէտ ներքին հաւանութիւն բաւական է յատենին Աստուծոյ, այլ ոչ յատենին եկեղեցւոյ եւ կամ ի բարձումն երկբայութեան պսակելի անձանցն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ բանիւ հաւանութեան ոչ այլ ինչ առնէ, եթէ ոչ զսրտի հաւանութիւն բացայայտել, եւ այն առաւել ստոյգ է քան զարտաբերութիւն բանիւ, ըստ որում ասէ առաքեալն. «Եթէ սիրտք մեր ոչ ստգտանիցեն՝ ունիմք համարձակութիւն առ Աստուած» (Ա. Յովհ. Գ. 21):

Ասելի է, թէ զգերբնականաց թերեւ հաւաստի իցէ այս, այլ ոչ զխորհրդականացն, եւ որ կարելի է գնալ ըստ անկասկած ճանապարհ՝ երկբայելի է գնալ ընդ անկոխն: Զի թէ մտաց ունակութիւն ի հաւատն բաւական իցէր՝ ոչ ասէր առաքեալն՝ սրտիւ հաւատալ յարդարութիւն եւ բանիւ խոստովանել ի փրկութիւն (Հռոմ. Ժ 10): Զնոյն ասելի է եւ ի հաւանութեան, որ լինի բերանով:

Պրակ Գ.

Արդեաւք հաւանութիւն եղեալ ներկայ բանիւ զապառնոյ առնէ՞ զամուսնութիւն

Հաւանութիւն զապագայէ թէ եւ բանիւք բացայայտիցի, ոչ առնէ հաւաստի զամուսնութիւն, զի այն առ նշանատուութիւն թէպէտ ճշմարիտ է, այլ ոչ առ պսակն, քանզի ներսամտեալ երեւի թէակհանութիւն ինչ: Որպէս թէ այր ոք ասիցէ կնոջ միոյ. Մինչեւ ի տասն տարի եթէ ողջ մնացից եւ դու համբերիցես՝ առից զքեզ, եւ թէ՛ Կամիմ առնուլ զքեզ, եթէ Աստուած կամեսցի եւ ծնողքն իմ յաւժարեսցին զկնի հնգից ամաց: Զի այսպիսի կախըմբռնմունք յայտ առնեն, թէ ոչ կամի առնուլ եւ ի պայմանեալ ժամանակին: Ուստի յայնպիսի թէականութենէ կախեալ հաւանութիւն ոչ առնէ զամուսնութիւն, զի

այս լինէր որպէս թէ խոստովանահայր ոք դնէր ումեք զբաւարարութիւն հատուցման՝ ասելով, թէ՝ եթէ բաղդէ իմեքէ գտցես զքսակ մի դրամ՝ զկէսն տացես ի պարտս քո, զոր եւ զրկեցերն: Նաեւ եթէ ոք խոստանայր ընդունիլ զմկրութիւն, եթէ ապրիւր տասն տարի եւս՝ այն խոստումնս ոչ առնէր զնա մկրտեալ գոյ, նմանապէս եւ բանիւ խոստումն ոչ առնէ զպսակն:

Առարկիցես՝ նախ, թէ Յակոբ հաւանեալ Ռաքելի առնելոց զնա զկնի եաւթն ամաց կոչեաց զնա կին իւր: Ուրեմն հաւանութիւն բանիւ բացայայտեալ զապագայէ, առնէ ճշմարիտ զամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ Յակոբ եւ հայրն Ռաքելի հաստատապէս դաշնադրեալ էին զապագայ ամուսնութենէն եւ ոչ թէականաբար, ուստի ի կալն ուխտին հաստատէր զդաշն, եւ համարիւր Ռաքել կին նորա եւ ոչ թէ շաղաշարութեան:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ վախճանն ըստ կարգի դիտմանն նախկին է քան զոր վասն վախճանի, իսկ գործքն կախին ի դիտաւորութենէ որպէս պտուղն՝ ի ծառոյ: Ուրեմն եւ որպէս զապագայ պսակէ դաշնադրէ ներկայ բանիւ նկատման վախճանին հաստատէ զամուսնութիւն: Ասելի է, թէ ի բնականս եւ ի գերբնականս յիրաւի է. ի բնականս ոչ ծնեալ մանուկն նախկին է քան զշապիկն կարեցեալ վասն նորա, եւ ի գերբնականս, զի երանութիւն նախկին է քան զոր սակս երանութեան առաքինութիւնքն: Իսկ յազատ անձնիշխանական ոչ մտանեն այնպիսի պայմանք, զի թէ ոք վասն ապառնուոյ խաւսիցի ընդ ումեք չեւ եւս լցեալ ժամանակն, ըստ այլում դաշնադրեալ զպսակէ ներկայապէս, կարէ զապագայէն զանց առնել եւ ընդ ներկային ամուսնանալ:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ գոնէ նկատմամբն Աստուծոյ (որոյ առաջի լինի ուխտն) ապառնիքն իբրեւ զներկայէն, որպէս հեթանոսքն գայլք կոչեցեալ ի մարգարէէն (տե՛ս Ես. ԺԱ. 6) ի Քրիստոսէ կոչեցան ոչխարք թէ որպէս արտաքոյ գաւթի (տե՛ս Յովհ. Ժ 1): Եւ յայս խորհուրդս գոլով կացուցեալ յԱստուծոյ, ըստ մտաց նորա ապառնիքն իբրեւ ներկայք թուին, եւ հետեւելի է ըստ նկատման նորա: Ուրեմն ապառնի խոստումն առնէ զներկայ պսակ:

Ասելի է, թէպէտ նկատմամբն Աստուծոյ ապառնիքն իբրեւ ներկայք են տեսողապէս, այլ ոչ իրականաբար, ապա թէ ոչ ստեղծուածքն լինէին յաւետակից Աստուծոյ, զի տեսանէր յաւիտենից: Բայց տեսութիւն Աստուծոյ ոչ հարկ դնէ իրողութեանց: Նմանապէս թէ եւ Աստուած տեսանէ զխոստումն առնելոց զայս ինչ կոյս դստէր

իմոյ, այլ ոչ է առեցեալ, եւ որ յապագայն կամի ամուսնանալ՝ ոչ է ամուսնացեալ, եւ ըստ այնմ հաւանութիւն բանիւ զապառնուոյ ոչ առնէ զամուսնութիւն:

Պրակ Դ.

Արդեաւք հաւանութիւն բանիւք զներկայէ բացայայտեալ թարց ներքին հաւանութեան առնէ՞ զճշմարիտ ամուսնութիւն արտաքին

Արտաքին հաւանութիւն լինի կամ լինի ի հարկեցմանէ ծնողացն եւ կամ ի պատրեցմանէ գեղոյ աղջկանն, եւ կամ վասն ընչից միոյն, եւ կամ վասն յակամայ սակս նախականիսեալ խառնակմանն: Իսկ ներքին ազատ յայսոցիկ պատճառաց միայն ի սիրոյ յառաջացեալ եւ կամաւք ախորժեալ: Այլ որպէս յակամայ մկրտութիւն եւ ընդ խաղարկեալն ոչ ներտպէ զկնիք եւ ոչ տայ զշնորհ, այսպէս եւ որ թարց ներքին հաւանութեան արտաքսապէս հաւանի, թէ եւ բանիւ բացայայտիցէ, ոչ լինի ընդունակ խորհրդոյն, եւ ոչ կարէ ամուսնութեան դաշն կատարել, զի արտաքին սոսկ հաւանութիւն ոչ պատասխանէ ներքին դիտաւորութեան: Եւ եթէ բռնութեամբ հարկիցի ի ծնողացն եւ յերկիւղէ մահո՞ւ ոչ ունի զդիտաւորութիւն ամուսնութեան, թէպէտ զկնի կատարման պսակին ոչ կարէ լուծանել: զեղեալն, զի որպէս ասէ Սուրբ Գիրն. Խաբող կուսին եւ ննջողն առնլոց է զնա ի կնութիւն (տէս Ելք ԻԲ. 16, Բ. աւր. ԻԲ. 28): Ուրեմն եւ խաբեցեալն, սակայն զկնի պսակին ոչ եւս, զի համարի յայնմհետէ հաւանեալ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ Փրկիչն ասէ. «Ի բանից քոց արդարասցիս եւ ի բանից քոց պարտաւորեսցիս» (Մատթ. ԺԲ. 37), եւ թէ՛ Ի բերանոյ քումմէ դատեցից զքեզ՝ ծառայ անհաւատ (հմմտ. Մատթ. ԻԵ. 26): Ուրեմն թէ եւ սրտիւ ոչ հաւանեսցի ոք, արտաքին հաւանութիւն բաւական է:

Ասելի է, թէ որպէս մեղք ոչ համարի ումեք ի գործս, յորժամ բռնութեամբ վարի ի մեղս, որպէս ասէ Ալբերտ է գրքոջ Լ գլուխ, թէ այն որ բռնութեամբ ապականի ըստ մարմնոյ ընդդէմ կամաց իւրոց, ոչ կորուսանէ զոսկեղէն պսակին¹⁶⁶, այսպէս եւ արտաքին հաւանութեամբն ոչ պարտաւորի ոք յամուսնութիւն թարց ներքին հաւանութեան: Իսկ բանք Տեառն են զգործոց բարոյականաց, որք ոչ նմանին այսմ: Թէպէտ եւ Աստուած զբանն սոսկ առանց կամաց արտաբերեալ ոչ դատէ իբրեւ զկամաւոր, զի ընդդէմ է արդարու-

¹⁶⁶ Տես Ալբերտգիրք, էջ 492:

թեան նորա, իսկ զդատարկ բանից համար խնդրէ վասն ընդունայն կորուսանելոյն ումեք զժամանակն ի բանս դատարկս:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ մեծագոյն վնասն առնէ պարտաւոր, եւ ոչ բարեխառնի իբրեւ զոչ կամաւք, որպէս թէ ոք զկոյս մի բռնադատեաց ի գիշերի՝ կարծելով զնա կին իւր՝ լինի պարտաւոր հատուցման գնոջ կուսութեան աղջկանն, եւ արդեամբք իւրով զնա տալ առն ումեք: Նմանապէս եւ որ արտաքին բանիւ հաւանի եւ ոչ սրտիւ, ըստ վարկման աշխարհի հաւանի սրտիւ հաւանեալ եւ պարտաւորի:

Ասէ, թէ ի կուսապղծութեան գործն անպատեհ հեւ կատարեալ գոլով՝ լնու զտեղի պակասութեան հաւանութեան յատենի եկեղեցւոյ, թէ եւ ոչ յատենին Աստուծոյ, վասն այնորիկ պարտաւորի հատուցանել: Իսկ աստ զի ոչ գոյ կատարեալ գործ եւ ոչ ներքին հաւանութիւն, վասն այնորիկ անպարտ է մարդ յայնպիսի դաշնադրութենէ:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ որ որդիս ծառայից իւրոց արտաքոյ կամաց նոցա մկրտեսցէ, համարի ճշմարիտ մկրտութիւն, ուրեմն եւ որ սրտիւ ոչ հաւանի՝ առնէ զամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ ծառայքն ոչ ունին զսեփական կամս եւ որդիք նոցա են իբրեւ ինչք Տեառն եւ ընդ նոցա կամս կախեալք: Վասն այնորիկ տեարք նոցա իշխեն ի վերայ որդւոց, եւ յատուկ կամաւ իւրեանց տան մկրտել: Իսկ աստ զի յատուկ կամաց տեարք են ամուսնացեալքն մինչեւ ոչ հաւանեսցին սրտիւ, ոչ առնեն կատարեալ դաշն ամուսնութեան:

Պրակ Ե.

Արդեաւք հաւանութիւն ի ծածուկ արարեալ բանիւք զներկայէ, առնէ զամուսնութիւն

Մինչ կամքն հրամայող հաւանութեան, յորժամ աղջիկ ոք եւ կամ տղայ հաւանեսցին սրտիւ ի յամուսնութիւն, թէ ոչ արտաբերիցեն զայն բերանով, առնեն զճշմարիտ ամուսնութիւն, զի բերանն է իբրեւ գործիք եւ թարգման սրտին, եւ իբր ծառայ պատասխանող հրամանի տեառն, լռելոց է ծառայն: Եւ ըստ այսմ ի կամիւ սրտին, թէ եւ լռեսցէ բերանն, հաւանութիւն կատարեալ է, եւս առաւել եթէ եւ բերանն համաձայն կամացն տացէ զվկայութիւն: Նաեւ զի ուր գտանի պատշաճաւոր նիւթ եւ տեսակ, անդ է եւ ճշմարիտ խորհուրդ: Իսկ աստ ավրինաւոր անձինք են ի տեղի նիւթոյ, եւ հաւանութիւն երկոցունցն ի տեղի տեսակի (թէ իցէ ծածուկ ի սրտի եւ թէ բերանով արտաբերեալ համաձայն սրտին), ուրեմն է ճշմարիտ խորհուրդ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ Աստուած գոլով ծածկագէտ, արտաքոյ հաւանութեան Ադամայ եւ Յւայի տակաւին ետ զձեռն ի ձեռն նորա, եւ այնպէս զուգեաց ի միաւորութիւն անբաժանելի: Ուրեմն հաւանութիւն միայն ոչ է բաւական:

Ասելի է, թէ որպէս ձեռն տուեալ Տեառն ոչ ստուգի Սուրբ Գրովք, սակայն եւ այն էր ի նշան ստուգութեան իրին եւ ոչ նոյն ինքն ստուգութիւն, որ լեալ էր հաւանութեամբ կամաց նոցա: Զի Աստուած ոչ կախի ի կամաց ստեղծուածոց, այլ ստեղծուածքն՝ ի կամաց նորա: Ուստի կամքն նորա բաւական էր ի հաւանեցուցանել զնոսա միմեանց, թէ եւ ոչ տայր զձեռն ի ձեռն նոցա:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ հաւանութիւն կամաց միայն բաւական էր առնել զամուսնութիւն, եկեղեցականաց աւրհնութիւնքն եւ արարողութիւնքն լինէին վարկպարագիք:

Ասելի է, թէ եկեղեցական աւրհնութիւնքն եւ արարողութիւնքն են իբր վկայք հաւանութեան կամաց նոցա իբրեւ արտաքին կնիք, այլ ոչ ներքին ներգործութիւնք: Վասն այնորիկ արտաքոյ այնց աւրհնութեանց իբր առանց վկայից անհաստատ թուի պսակն, եւ զրկի յանուանէ խորհրդոյ՝ ոչ ենթարկիլով ամուսնացելոցն զպարանոց իւրեանց, հրամանին Աստուծոյ եւ եկեղեցւոյ:

Ասդիցես՝ երրորդ, թէ ի հնումն հաւանութիւն միայն բաւական էր առնել զհաստատ ամուսնութիւն թարց իմիք աւրհնութեան, ուստի Ռեբեկայ հաւանեցաւ զնալ առ Իսահակ, եւ հաստատ եղեւ ամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ որպէ ի հնումն, նախ քան զաւրէնս ոչ գոյր աւրհնութիւն ինչ քահանայական, սակայն աւրհնութիւն եղբարցն Ռեբեկայ լցին զտեղի աւրհնութեան պսակին մինչ ասացին. «Քոյր մեր եղիցիս ի հազարս եւ ի բիւրս, եւ ժառանգեսցէ զաւակք ոչ քաղաքս թշնամեաց իւրոց» (Ծննդ. ԻԴ 60), զի ի բնականումն ամենայն արուանդրանիկքն քահանայք էին:

Գլուխ վեցերորդ

Յաղագս հաւանութեան, որ լինի երդմամբ և մարմնական մերձաւորութեամբ՝ յերկուս պրակս բաժանեալ.

Նախ՝ Արդեաւք երդումն, առակցեալ հաւանութեան բանիւք զպառնուոյ արտաբերեալ, առնէ՞ զամուսնութիւն,

Երկրորդ՝ Արդեաւք մարմնական շաղաշարութիւն վերայեկեալ նոյնոյ հաւանութեան, առնէ՞ զամուսնութիւն

Պրակ Ա.

Արդեաւք երդումն, առակցեալ հաւանութեան բանիւք զապառնւոյ արտաբերեալ, առնէ՞ զամուսնութիւն

Մինչ երդումն է ի վկայութիւն ճշմարտութեան ասացելոցն յիր ինչ բարձրագոյն եւ աստուածային, եւ ապառնի կեանքն մարդոյն է կարծիքական վասն ապառնեաց, յորում չէ իշխանութիւն ի ձեռին, անհաստատ է ամուսնութիւն եղեալ երդմամբ եւ ներհակ ազատութեան կամաց: Սակայն հարկաւորի վասն երդմանն ստելոյ ապաշխարել: Թէպէտ յայլ իրս հաստատէ երդումն, որպէս յուխտն կրանաւորութեան, թէ եւ պարզ ուխտիւ լիցի, որպէս Աննա, որ ուխտեաց զծնանելոց մանուկն տալ ի պաշտաւն եւ ի նուէր Աստուծոյ, եւ կատարեաց զուխտ իւր (տէս Ա. Թագ. Ա 11): Սակայն եւ վասն ապագայ ամուսնութեան եթէ ոք ներկայապէս երդնուցու ի լրման ժամանակի երդմանն առնլոց զաղջիկն նշանադրեցեալ՝ ոչ ներկայապէս առնէ զպսակն, զի թէ այնպէս լինէր վասն երդմանն ամուսնացեալ վարկանելիք էին եւ ոչ ըստ այլում զուգակցելիք: Եւ սակայն պատճառաւք նշանին լուծման, որպէս ասացաւ, լուծանի եւ երդումն, զի ոչ է պսակ:

Դարձեալ՝ զի ապառնին վասն երդման ոչ լինի ներկայ, եւ ոչ է տակաւին, այլ հաւանութիւն զապառնուոյ, յապառնուոյ առնէ զհաւանութիւն: Ուրեմն մինչ ապառնի է ոչ ներկայապէս, եւ ըստ այսմ երդումն առակցեալ հաւանութեան զապագայէ, ոչ է խորհուրդ եւ ոչ պսակ, այլ ի խոստացեալ ժամանակին, ի լրման ապագայի մնալով երկոցունցն ի վերայ երդմանն հաստատէ, զի համարին ներկայապէս հաւանեալք եւ երդուեալք: Իսկ զկնի երդման, ըստ այլոց զուգակցեալք, զուգակցութիւն ոչ է լուծանելի:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ի յաստուածայինսն հետեւելի է Աստուծոյ որքան կարելի է: Իսկ Աստուած երդմամբ խոստացաւ Աբրահամու զզաւակն արհնութեան զՔրիստոս եւ ոչ զղացաւ, ըստ ասիցն Դաւթի: Ուրեմն որ երդմամբ հաստատէ զհաւանութենէն յապառնուոյ՝ հաստատապէս առնէ զամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ Աստուած խոստացաւ ներկայապէս վասն ապառնեացն, եւ խոստումն այն ոչ արար զապառնին ներկայ, այլ ի յապառնուոյ լցուցանելի վճռեցաւ եւ եղեւ այնպէս: Ուրեմն եւ որ վասն

ապառնուոյն ներկայ բանիւ բացայայտի, ի յապառնուոյն հաստատի եւ ոչ ի ներկայումն, եթէ մնասցեն ի վերայ կանխագունի հաւանութեան:

Ասիցեա՛ երկրորդ, թէ ըղձական մկրտութիւն ի հարկաւորութեան լնու գտեղի խորհրդական մկրտութեան, ուրեմն եւի բացայայտեալ հաւանութիւն զապառնուոյ եղեալ երդմամբ առնէ զամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ մկրտութիւն է հարկաւոր ի փրկութիւն վասն այնորիկ ըղձական լնու գտեղի խորհրդականին (բայց եւ ոչ լնոյր, եթէ ոք յապառնումն խնդրիցէր ըղձիւ զմկրտութիւն գոլ ընդունելոց), բայց պսակն ոչ է ի հարկաւորաց փրկութեան, վասն որոյ երդումն ոչ առնէ զապառնին ներկայ, նաեւ զի ի յղձականի մկրտութեան իղձն ներկայ իբր զկատարեալ կամք ընդունելի է: Իսկ յամուսնութեան ապառնի հարսն ոչ է ներկայ փեսային, զի ի վախճան հասցէ պսակն շարամբերձութեամբ, վասն որոյ անկատար է եւ ոչ ինչ:

Ասիցեա՛ երրորդ, թէ որպէս ի պակասութենէ եւ յոչնչէն ի ձեռն հաւանութեան ասի իրն որպէս մեղքն ի հաւանութենէ եւ ի կամաց, նմանապէս եւ ի հաւանութենէ վասն ապառնուոյն եղեալ հաւանութիւն երդմամբ առնէ զպսակն:

Ասելի է, թէ բարոյականքն կանխին ի կամաց, ուստի թէ մեղք, ուստի թէ մեղք իցէ եւ թէ առաքինութիւն իբրեւ ներկայք ապականեն զկամքն եւ զհոգին: Իսկ ապառնի ամուսնութիւն եղեալ երդմամբ ոչ առնէ զապագայն ներկայ, եւ վասն այնորիկ ոչ եւս առնէ զամուսնութիւն:

Պրակ Բ.

Արդեաւք մարմնական շաղաշարութիւն վերանկեալ նոյնոյ հաւանութեան, առն՞ զամուսնութիւն

Մինչ հաւանութիւն է զապառնուոյ, մինչեւ ոչ լրացի ժամանակն եւ ներկայացի այն ապառնի հաւանութեան եթէ վերագայցէ շաղաշարութիւն, ոչ է ամուսնութիւն, այլ՝ պոռնկութիւն: Որպէս եւ արգիլեցեալ պտուղն թէպէտ բարի եւ ուտելի էր ի ժամանակի իւրում, բայց տարածամ կերեալ վասն անհնազանդութեան մահացոյց զկերողսն, նմանապէս եւ որ հաւանի վասն ապագայ ամուսնութեան եւ ի ներկայում անժուժկալ լինի, եւ շարամբձի ի հաւանելին, առնէ զպոռնկութիւն եւ ոչ զամուսնութիւն: Նաեւ դաւաճանէ զխորհուրդն խաբէութեամբ, փոխէ եւ զժամանակն՝ զապագայն ներկայ առնելով, մերձեալ ապականի խիղճ մտաց, եւ երկոցունց, եւ աղտեղանայ համբաւն նոցին, եւ հարկաւորին յայնմհետէ ի տուգանս

յանցաւոր պարտեաց անժուժկալութեան մնալ յամուսնութեան տնաւրինութեամբն եկեղեցւոյ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ Աւրինաց ասի, թէ ապականողն ոչ խաւսեցեալ կուսին առնելոց է զնա անբաժանելի ամուսնութիւն ի կին իւր (տէս Բ. աւր. ԻԲ 28): Ուրեմն կարէ լինիլ, զի եւ անժուժկալն ընդդէմ երգման իւրոյ նախ քան զլրումն ժամանակին խառնակեալ առցէ յամուսնութիւն, եւ աւրինաւք կոչեսցին ամուսինք: Ասելի է, թէ այն էր նոդա ի տեղի տուգանի, վասն որոյ եւ ոչ եւս այրն կարէր արձակել, նմանապէս եւ եթէ ի նորումս դիպեսցի՝ այնպէս վճռելի է, որպէս թէ ոք կերպաս մի առեալ եւ զգինն ոչ տուեալ, եւ առանց կամաց տեառն նորա զնա ընդ մէջ կտրեսցէ, հարկաւորի զգինն տալ եւ կերպասն իւր լինի, թէ հասանի եւ թէ ոչ:

Ասիցես՝ երկրորդ, եթէ Բ. ոսոխաց դաւն առանց երգման եւ վկայի նոցին խոստովանութեամբն վճռեսցի՝ ոչ եւս պահանջին երգմունք եւ վկայք, իսկ յաւրհնութեան պսակին քահանայն է որպէս զվկայ պսակին, այլ մինչ աղջիկն եւ տղայն սակս ապառնոյ հաւանեալք եւ ներկայապէս շարագուգեսցին իրն ի վախճանն ժամանէ եւ կատարի ամուսնութիւն եւ վճռի դաւն առանց վկայի եւ երգման:

Ասելի է, եթէ այդպիսաբար լինէր կատարեալ ամուսնութիւն դատաստանք եւ կանաւն Սուրբ Գրոց առ ոչ ինչ համարեալք էին, եւ ով ոք եւ կամէրն իբրեւ զանասուն խառնակիւր ընդ ում եւ պատահէր, եւ զայն համարէր կատարեալ ամուսնութիւն: Եւ իբր ամենայն հիւանդ լինէր ինքեան բժիշկ եւ դարմանիչ, որ եւ ընդդէմ է կանոնաց, զի ասի, թէ բժիշկն ոչ կարէ զինքն բժշկել: Նաեւ ասին, թէ ամենայն խորհուրդ առ պաշտան քահանային վերաբերին, եւ պսակն ոստեալ ի պատշաճ սպասուորէ, անկանիւր ի խորհուրդ լինելոյ, իսկ եթէ ապաւրինաբար հաւանութիւն առնէր զպսակ՝ Աստուած ի յաւրէնսն ոչ հրամայէր քարկոծել զերկոսեանն, որք կամաւ շարագուգէին (տէս Բ. աւր. ԼԲ 25), զի այնու պոռնկացեալ թուեցեալ զանուն ազգի իւրեանց վատահամբաւեալք լինէին:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ամուսնութիւն է ի բնական աւրինաց եւ յաւրէնս բնութեան, Աստուած զաճելն եւեթ հրամայեաց՝ ոչ խտրելով զժամանակէ, ուրեմն որ վասն ապառնեաց երդուեալ իցէ բանիւք բացայայտեալ, արտաքոյ ժամանակի մերձեցեալ առնէ զկատարեալ ամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ եւ սակայն ի բնական աւրէնս Յակոբ նախ քան զլրումն պայմանեալ ժամանակին ոչ եմուտ առ Հռաքել (տէս Ծննդ.

իթ՝ 21): Ուրեմն յայտ է, թէ եւ յաւրէնս բնութեան գոյր կարգ եւ սահման ինչ: Արտաքոյ գրելոցս տակաւին խնդրի կամք ծնողացն, զի զաւակունք են ժառանգք ծնողացն, եւ ոչ ոք ի ժառանգութիւնս այլոց կարէ մտանել թարց տերանցն կամաց, եւ ոչ ժառանգքն կարեն ինքեամբ զինքեանս գրաւել ընդ իշխանութեամբ այլոց արտաքոյ կամաց ծնողացն:

Գլուխ Եաւթներորդ

Յաղագս բռնադատեալ և թէական հաւանութեան՝ ի վեց գլուխս բաժանեալ

Նախ՝ Արդեաւք քահանայութիւն ինչ կարիցէ՞ գոլ բռնադատեալ Երկրորդ՝ Արդեաւք բռնադատումն ինչ երկիւղի անկանի՞ ի հաստատ այրն

Երրորդ՝ Արդեաւք բռնադատեալ հաւանութիւն բառնայ՞ զամուսնութիւն

Չորրորդ՝ Արդեաւք բռնադատեալ հաւանութիւն արարեալ առնէ՞ զամուսնութիւն ի կողմանէ բռնադատողին

Հինգերորդ՝ արդեաւք թէական հաւանութեամբ լինի պսակն

Վեցերորդ՝ արդեաւք հրամանաւ հաւր իւրոյ կարիցէ՞ ոք դաշնադրել զամուսնութիւն

Պրակ Ա.

Արդեաւք հաւանութիւն ինչ կարիցէ՞ գոլ բռնադատեալ

Հաւանութիւն կարէ գոլ բռնադատեալ, այլ ոչ մինչեւ խափանումն ազատ կամաց եւ անձնիշխանութեան: Եւ այս բազմադիմի. Նախ՝ ողորբանաւք ծնողաց տղային եւ կամ աղջկանն մինչեւ ցլաւթարեցուցանել: Երկրորդ՝ վասն անժառանգ մնալոյ ծնողացն, այսպէս բռնադատեցաւ սուրբն Ալէքսիանոս այրն Աստուծոյ, թէպէտ կուսութեամբ ննջեաց: Երրորդ՝ վասն ամաւթխածութեան տղային կամ աղջկանն, որք ըստ ինքեանց ոչ խնդրին պսակն մինչեւ ոչ հարկեցին: Չորրորդ՝ եթէ զիտիցեն ծնողքն եւ ազգայինք զանժուլութիւն միոյն կամ միւսոյն, թէ ոչ տղայն կրաւնաւորիլ կարէ, եւ ոչ աղջկն կոյս մնալ առանց գայթակղութեան կարեն բռնադատել զնոսա յամուսնութիւն եւ հաւանեցուցանել: Եւ այս է իբր վասն երկիւղի ալեկոծութեան զկարասին ի ծով ընկենուլ, իսկ եթէ փորձեալ իցեն զկարողութիւն նոցա: Եւ եթէ կարէ որդի ումեք խաշաբարձ լինիլ եւ

ընտիր կրանաւոր աշխարհաթող, ոչ պարտին արգելուլ յերկնաւոր կոչմանէն, զի մի՛ լուիցեն ի Տեառնէ, թէ՛ «Թոյլ տուք մանկտոյդ գալ առ իս եւ մի՛ արգելուք» (Մատթ. ԺԹ 14): Իսկ առ երկիւղալիս ոչ է պարտ բռնադատել, որպէս թէ երկշոտ ոք ի պատերազմ ներմղել, զոր եւ Աստուած արգել (տե՛ս Բ. աւր Ի. 8):

Առարկիցես՝ նախ, թէ սննդական եւ ծննդական եւ աճողական զարուսթիւնքն ոչ հնազանդին ենթադատութեան կամացն, այլ բնականապէս ներգործեն, ուրեմն ոչ պարտին բռնադատիլ:

Ասելի է, թէ ոչ բռնադատին դադարիլ նոքա ի գործոց իւրեանց, այլ բռնադատի բանն հաւանիլ կամաւք հաւանիլ կամաւք առ յառաջ եղեալն, որ է ըստ տրամախոհութեան եւ ընտրողութեան եւ ընտրողութեան:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ հաւանութիւն ոչ եւս լինի հաւանութիւն, եթէ բռնադատեսցի, եւ ըստ այնմ պսակն լինի երկբայելի մինչ ածի զհաւանութիւն ի տեղի տեսակի, իսկ զրկեալ յայմէ ոչ լինի խորհուրդ:

Ասելի է, թէ հաւանութիւն բռնադատեալ պատկանաւոր պարագայիւք եւ բարուք վախճանաւ կարէ դառնալ ի կամաւոր: Այսպէս սրբունին Շուշան զգգայականութեան երկիւղն մահուան արիաբար ի բաց եղեալ կամաւ ընտրեաց զգարհուրելի մահն խորշելով ի բաղձալեացն զգայութեան (տե՛ս Դան. ԺԳ. 22): Այլ եւ որպէս ընդդէմ կամաց ծնողաց որդիք ծառայիցն մկրտեցեալք ընդունին զճշմարիտ խորհուրդ եւ զիրն խորհրդոյն, նմանապէս եւ երբ բռնադատումն ընդունելի առնէ՝ զամուսնութիւն համարի որպէս զհաւանական: Այսպէս Քրիստոս զգայական կաման խորշելով ի մահուանէ՝ հակեցոյց զնա ի կամս Հար իւրոյ, եւ հաւանեցաւ բոլորն կամաւոր:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ որպէս ի չարն բռնադատութիւն ոչ պականեցուցանէ զվարձն, մինչ կամքն ոչ յաւժարի ի գործն (որպէս կոյսն Լուկիա ասաց բռնադատողին ի մեղս ցանկութեան. Եթէ յակամայ արասցես զիս ապականել՝ կրկնապատկեսցին ինձ վարձք առ պսակն¹⁶⁷), այսպէս առ հակադարձն, եթէ ոք բռնադատեսցի ի բարիս պսակին՝ կորուսանէ զվարձն:

Ասելի է, թէ բռնութեամբ ապականեալ կոյսն կորուսանէ զնիւթական կուսութիւն, թէպէտ առնու զվարձն կուսութեան եւ մարտիրոսութեան: Նմանապէս եւ որ բռնութեամբ հաւանի ամուսնութեան՝ կորուսանէ զիր յատուկ կամքն եւ պսակի առաքինութեամբ

¹⁶⁷ Տե՛ս Յայսմաւորք. Յովիս ԻԵ., Լ. կամ՝ ԼԱ.:

հնազանդութեան, որ է ի հնազանդութենէ հաւանութիւն, եւ ընու գտեղի կամաւոր հաւանութեան:

Պրակ Բ.

Արդեաւք բռնադատումն արկանէ զերկիւղն ի հաստատ այրն

Երկիւղն ծնանի ի ներկայ չարէն, որ եթէ վասն սիրոյն Աստուծոյ երկնչի ոք, զի մի՛ վշտացուցէ զԱստուած, է երկիւղ որդիական: Եւ եթէ վասն ոչ զրկելոյ ի խոստացեալ բարւոյն, եւ վասն խոյս տալոյ ի չարէ պատժոյն, է երկիւղ վարձկանական: Եթէ ի վնասակարէ բնութեան՝ ասի երկիւղ բնական, եւ թէ երկնչի ոք ի վնասու մարմնոյն՝ ասի երկիւղ մարդկային: Եւ այս անկանի նաեւ ի քաջ առաքինի մարդոյն որպէս յԱբրահամ եւ յԻսահակ, որք վասն վնասու մարմնոյն զամուսինս իւրեանց ասացին քոյր ինքեանց գոլ, եւ այնու ոչ մահացաւրէն, այլ ներելապէս մեղան (տե՛ս Ծննդ. Ի. 2, ԻԶ. 7), թէ եւ կողակցելին քոյր կոչի, որպէս յայտ է (տե՛ս Տով. Ը. 9), եւ այս կամ նկատմամբ նախկին ծնողաց, յորոց սերեցեալք լինին, եւ կամ քոյր անուամբ կոչի իգական ցեղն, եթէ կոյս իցէ եւ եթէ առնակին: Արդ, հաստատն ի բարին վասն մեծի բարոյն յանձն առնու զփոքր չարն, որպէս Շուշան յանձն էառ զմահ մարմնոյն քան կրել զմահ հոգւոյն եւ ի մշտնջենաւորս թողուլ յաշխարհի զանուն վատահամբաւութեան: Իսկ անհաստատն ի բարին առնէ զներհակն, զի երկնչելով ի ժամանակաւոր վնասու, ընտրէ կրել զյաւիտենական տանջանսն՝ իբր յանձն առնելով զմեծագոյն չարն ապագայ վասն ներկայ եւ փոքեր չարին: Սակայն քաջ առաքինին թէ եւ երկիցէ ի վնասու մարմնոյն, այլ ոչ մինչեւ ցվնաս հոգւոյն, զի եւ բազումք ի սրբոց երկեան ի տանջանաց, ըստ զգայական մասին, որոց եւ Բանն յորդորէր եւ բարեխաւսէր վասն զգայականին, զի եւ այն ասելն Քրիստոսի. «Եթէ հնար է, անցցէ բաժակս» (Մատթ. ԻԶ 39). Այն է կամք բանականին, որ բարեխաւսէր վասն մարմնոյն, «արբից զսա», «եղիցին կամք քո». էր կամք Բանին, որ ընդ Հաւր մի էր:

Ասիցեա՛ նախ, թէ Դաւիթ յուսովն, որ առ Աստուած, ոչ երկնչէր ի ստուերաց մահու: Իսկ ամենայն քաջ առաքինիք ունին զունակութիւն յուսոյ, ուրեմն ոչ կարեն երկնչիլ, եւ թէ՛ «Ո յուսայ ի Տէր որպէս լեառն Սիւան, մի՛ սասանեսցի յաւիտեան» (Սղմ. ՃԻԴ 1):

Ասելի է, թէ որպէս Դաւիթ ի ստուերաց մահու ոչ երկնչէր, այլ ոչ եթէ ի բուն իսկ մահուանէ եւ բնական երկիւղիւ, զի բնական երկիւղն առանց աստուածային շնորհաց եւ բանին ոչ հնազանդի: Իսկ

եւ երկիւղն ոչ է ընդդէմ ունակութեան յուսոյ, վասն որոյ կարէ անկանել յամենայն քաջս եւ առաքինիս, որովք թէպէտ կարեն ներելապէս, այլ ոչ մահացաւրէն մեղանշել:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ առաքինիքն սիրողք Աստուծոյ են, իսկ «երկիւղ ոչ գոյ ի սէրն, զի սէր կատարեալ ի բաց մերժէ զերկիւղ» (Ա. Յովհ. Դ 18). ուրեմն առաքինիքն ոչ կարեն երկնշել ունելով զսէրն:

Ասելի է, թէ առաքինիքն թէպէտ ոչ ունին զերկիւղ աշխարհական, այլ ունին զորդիական եւ զծառայական. զմինն, զի մի՛ զԱստուած վշտացուցեն, եւ ի նմանէ բաժանեացին, եւ զմիւսն, զի մի՛ ի խոստացեալ վարձուցն զրկեցին եւ ի գեհեան մատնեցին: Եւ այսոքիկ պարզեւք Հոգւոյն Սրբոյ են, եւ կարեն կեալ ըստ յուսոյ, որ է ունակական առաքինութիւն, վասն որոյ եւ քաջ առաքինիքն կարէին երկնշիլ յԱստուծոյ եւ սիրել զնա, նաեւ կարէին երկնշիլ ի վնասու մարմնոյն զգայական մասին, թէ եւ աւգնութեամբ Աստուծոյ յաղթէին, եւ այնու եւս ոչ մեղանշէին, մինչ էր կիրք բնական, եթէ ոչ մինչեւ ի մեղանշել զնոսա հարկեցուցանէր, զորմէ ասէ Յոհաննէս, այսինքն՝ զաշխարհական երկիւղէն, որ ոչ էր ի սուրբսն եւ կամ շնորհիւ բարեխառնեալ եւ աւգնեալ:

Ասիցես՝ երրորդ, եթէ սուրբքն կարէին երկնշիլ բռնադատութեամբ՝ Քրիստոս ոչ ասէր առաքելոցն. «Մի՛ երկնշիք, զի ես ընդ ձեզ եմ»:

Ասելի է, թէ Քրիստոսի քաջալերելն էր ընդդէմ աշխարհական երկիւղի, այլ ոչ ընդդէմ զգայական եւ բնական երկիւղի, որովք եւ ինքն երկեալ, որք ոչ են մեղադրանաւք, ուստի ասէ Դաւիթ փիլիսոփայն, թէ՛ Ոչ ոք ըստ բնութեան գործելով մեղանշէ: Իսկ թէ զգայական երկիւղն բնական է, ուրեմն առաքինիքն եւ քաջքն ոչ մեղանշէին մինչ այնու կերպիւ երկնշէին:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ Արիստոտէլ ի գրքոջ Առաքինութեանց զարիութիւն սահմանէ այսպէս. «Արիութիւն է հեղզ գոլ առ զարհուրանսն երկիւղիցն, որք մահ սպառնան, եւ վստահանալ ի դժուարինսն եւ քաջայանդուգն գոլ առ վիշտսն, եւ մանաւանդ յաւժարիլ ի մեռանիլն բարւոք, քան թէ ի կեալն ամաւթով եւ այլն»¹⁶⁸: Իսկ այսոքիկ ամենայն էին ի քաջ առաքինիսն, ուրեմն ոչ կարէին բռնադատիլ յերկիւղէ:

Ասելի է, թէ այնոքիկ ոչ բռնանային զբռնադատութիւն, զի թէ ոչ գոյին երկեցուցիչք բռնադատող եւ երկիւղ յայնպիսի դիպուածս՝

¹⁶⁸ «Արիստոտէլի Յաղագս առաքինութեան, առ Աղէքսանդրոս թագաւոր». տնն «Կորին վարդապետի, Մամբրէի Վերծանողի եւ Դաւթի Անյաղթի մատենագրութիւնք», Վենետիկ, 1833, էջ 631:

Քրիստոս ինքեամբ եւ կամ հրեշտակաւ Երեւեալ ոչ քաջալերէր վկայսն իւր, երկեալ եւ վէմն եկեղեցւոյ ի բռնութենէ արեաց¹⁶⁹, եւ Պաւղոս ի հատման գլխոյն, այլ ոչ նաւաբեկեցան մինչեւ ի մեղանշել:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ Գ մանկունքն ոչ երկեան ի սպառնալեացն Նաբուգոդոնոսորայ եւ այլն:

Ասելի է, թէ ոչ միշտ ասեմք եւ մեք զերկնչիւն, զի Աստուած աւգնելով կարէ զամենայն կիրս բառնալ, այլ թէ եւ այնպէս ի սովորութեան է միշտ, այլ ոչ երբէք ոչ երկնչիւն ցանցառակի:

Պրակ Գ.

Արդեաւք բռնադատեալ հաւանութիւն բառնայ զամուսնութիւն

Բռնադատեալ հաւանութիւն, թէպէտ ոչ առնէ զամուսնութիւնն, սակայն ոչ քակէ զարարեալն, ապա թէ ոչ բազումք պատճառէին, թէ յակամայ պսակեցան, եւ լուծանել ջանային զպսակն: Նաեւ զի ի միջոցի ինչ ժամանակաց կարելի է, թէ որ բռնութեամբ պսակեցաւ կամաւ իւրով երբեմն հաւանեցաւ, եւ այն կամքն ելից զտեղի հաւանութեան, եւ ոչ եւս կարէ բաժանիլ, ուստի ասի ի գրգոջ Վճռոց, թէ որք յակամայ եւ բռնութեամբ ամուսնացեալք են, եթէ զկնի ժամանակի իմիք առանց ընդդէմ ասութեան եւ տրտնջանաց համաբնակեցան՝ ունելով զկարողութիւն հեռանալոյ կամ բողոքելոյ, եւ ոչ արարին, տեսանին հաւանեալք, եւ հետեւեալ այն հաւանումն լցուցանէ զոր նախաանցեալ բռնութիւն բարձեալ էր, զի կամ տղայք էին անկարողք եւ բռնութեամբ հաւանեալք ի կատարման տիողն բացասել ոչ կարեն, կամ տկարութեամբ ցաւոց վարակեալք՝ կարծելով ոչ ողջանալիս, եւ այն առողջութեան դարձաւ: Եւ այլովք պատճառաւք բռնութեամբ հաւանեցան ի բառնիլ բռնադատմանն, եւ ի հաւանիւն, պսակն ընու զպակասութիւն իւր, եւ ոչ եւս կարէ քակիլ: Ապա թէ ոչ բռնութեամբ ապականեալ կոյսն ոչ լինիւր անբաժանելի ամուսին բռնադատողին (տէն Բ. ար ԻԲ 28), թէ եւ ի պատիժ յանցանացն, սակայն այսու ամենայնիւ տակաւին որ կամի ամուսնասցի տէրամբ, ըստ առաքելոյն, այլ ոչ բռնադատեսցի, զի թէ եւ բարի վախճանաւ իցէ բռնադատումն, եւ այն բարին լինիցի կամաւ եւ ոչ ի հարկէ: Փիլիման ԺԴ. համարն:

Առարկիցես նախ, թէ այս խորհուրդս է յաւրինակ միաւորութեան Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ: Իսկ Աստուած Հայր նախ սիրեաց զմեզ քան

¹⁶⁹ Նկատի ունի Պետրոս առաքեալին. տէն Մատթ. ԺԴ. 30-31:

մեք՝ զնա, եւ առաքեաց զՈրդին իւր՝ ի հարսնացուցանել զբնութիւն մեր միաւորութեամբ յանձն նորա: Եւ ինքն՝ Բանն Աստուած ասաց. Ի սէր յաւիտենական սիրեցի զքեզ, վասն այնորիկ ձգեցի զքեզ ի գթութիւն (Ա. Յովհ. Գ. 10, Երեմ. ԼԱ. 3). տես զնմանն: Ուրեմն որպէս Աստուած բռնութեամբ զմեզ քարշեաց (Ես. 46. 1), նմանապէս եւ յայսմ խորհրդոյ լինիլ կարէ հաւանութիւն ի ձեռն բռնութեան:

Պատասխանեմ, թէ ի վերոյ գրեալսն ամենայն երեւի քարշողական սէրն Աստուծոյ, այլ ոչ կործանիչ անձնիշխանութեան: Զի ինքն՝ Քրիստոս ասաց. «Այնպէս սիրեաց Աստուած աշխարհս մինչեւ զՈրդին իւր Միածին ետ» (Յովհ. Գ. 16), եւ յիմաստութեան ասի. «Դիւրաւ երեւի սիրողաց իւրոց եւ գտանի խնդրողաց իւրոց, հասանի առ ցանկացողն» (Բմաստ. Զ. 13): Ուրեմն որպէս Քրիստոս սիրով միաւորի ընդ եկեղեցւոյ, նմանապէս եւ ի պսակին շաղկապն է կամաւորական հաւանութիւն, այլ ոչ բռնադատումն կամաց:

Ասիցես՝ երկրորդ. Եթէ այդպէս է, ուրեմն եւ ոչ սիրով բռնադատելի է, զի եւ ցանկալին եւ իմանալին շարժէ գոշարժեալն, որպէս ասէ Արիստոտել Մեթաֆիզիկա ԺԲ. գրքոյ է գլուխ¹⁷⁰:

Ասելի է, թէ սէրն այնպէս քարշէ եւ բռնադատէ, մինչ զի ոչ վնասէ ազատութեան կամացն, զի միայն ի ճանաչմանէ յառաջ գայ: Եւ յայսմիկ խորհրդոյ առաւել փեսայն քան հարսն ցանկանալոց է գեղոյ նորա, ըստ արինակին Քրիստոսի. զի որպէս գահրիպարն ջերմացեալ քարշէ զշիւղն, այսպէս եւ Բանն Աստուած ջերմութեամբ սիրոյն քարշեաց զմեզ առ ինքն: Եւ ո՞վ ոք կարասցէ սիրով նորա ոչ խանդադատիլ եւ ոչ առ նա կամաւ եւ սիրով քարշիլ: Ուրեմն եւ ի պսակին ի մէջ փեսային եւ հարսին լինելոց է նոյնարինակ սէր, այսինքն՝ ներգործական եւ կրողական, որպէս զի սէրն փեսային քարշեսցէ եւ սէր հարսին մաշեսցէ իբրեւ անշարժ ի շարժողէ, ըստ Արիստոտելի:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ բռնադատեալ հաւանութիւն ունակացեալ դառնասցի կամաւորական, եւ ըստ այսմ զնախկնոյ զպակասութիւն ընդ յետնոյն աւժանդակութիւն:

Ասելի է, թէ այն է ըստ զարուութեան եւ ներգործութեան, զի զարուութիւն նոյնատեսակ գայ ի ներգործութիւն, ուրեմն եւ բռնադատեալ հաւանութիւն թէպէտ յակամայ գայ ի հաւանական, այլ ոչ միշտ: Վասն որոյ արքունական ճանապարհն ընտրելի է եւ անկասկած պողոտայն, այսինքն՝ առ երկոսեանն եւս կամաւորական հա-

¹⁷⁰ Ի լուս. Արիստոտել...է գլ. = «Յաղագս նախկին շարժողին եւ յաղագս Աստուծոյ». տես ՄՄ, ձեռ. 926, թ. 269ա. – 274ա.

ւանութիւն, ապա թէ ոչ զգաւրութիւն միշտ ասելի էր ներգործութեամբ, որպէս թէ մաւրուաւորելի մանուկն մեռեալ մաւրուաւոր կոչեսցի, որ տակաւին ոչ էր, եւ բռնադատեալ հաւանութիւն առապայն նկատմամբ կամաւոր կոչեսցի, որ կարէ լինիլ եւ ոչ լինիլ:

Պրակ Դ.

Արդեաւք բռնադատեալ հաւանութիւն ի կողմանէ բռնադատողին առնէ՞ զամուսնութիւն

Մինչ ի մէջ աննմանից ոչ լինի սէր, զի նմանութիւն է պատճառ միաւորութեան, եւ թոշունք առ նմանիս իւրեանց շարագային, յայտ է, թէ ոչ լինի եւս պսակն կատարեալ ի մէջ առն եւ կնոջ, որոց մինն միայն սիրէ եւ մինն՝ ոչ, որ կարէ բաժանիլ ի նշանատուութեան միայն, այլ ոչ զկնի: Զի այն էր եւ մի պատճառն գրոյն ապահարզանի, զոր Քրիստոս խստասրտութիւն կոչեաց (տէն Մատթ. ԺԹ. 8, Մրկ. Ժ 5) եւ ոչ ի բնական արէնսն. Յակոբ սիրելով զՌաբէլ եւ զԼիա, արձակեաց զԼիա: Եւ սակայն սէրն միոյն, այսինքն՝ բռնադատողին, եւ ոչ ի կողմանէ իւրմէ, առնէ զպսակն կատարեալ, զի եւ Սիւքէմ՝ որդին Եմաւրայ սիրեաց զԴինայ եւ Աբեսաղամ՝ զԹամար (տէս Ծննդ. ԼԴ., Բ. Թագ. ԺԳ.), սակայն ոչ միայն ի կողմանէ ի միմեանց արարին զամուսնութիւն, այլ եւ սաստկապէս պատժեցան: Նաեւ զի պսակն է առնչութիւն իմն, որոյ գոլն վերաբերի առ այլ, իսկ հաւանութիւն է շաղկապ ի մէջ առնչացելոցն, որ եթէ առ մինն միայն իցէ ոչ լինի միաւորութիւն ըստ արինի:

Առարկիցեա՝ նախ, թէ հրացեալ երկաթն ջերմացուցանէ զցուրտ երկաթն, ուրեմն եւ հաւանութիւն միոյն հաւանեցուցանէ զմիւսն:

Ասելի է, թէ յարտաքսապէս գործողսն ճշմարիտ է այն, այլ ոչ ի ներքսապէս գործողսն, որ սէրն ի սրտէ յառաջ գայ, եւ ոչ ի շողոքորթութենէ միոյն:

Ասիցեա՝ երկրորդ, թէ կինն որպէս զանդաստան եւ այրն որպէս սերմն, իսկ սերմն եթէ զհողն սիրեսցէ՝ բազմապատկի, թէ եւ հողն ոչ սիրեսցէ զսերմանեալն:

Ասելի է, եթէ եւ հողն սիրէր զսերմն՝ այլ առաւել պտղաբերք լինէին: Սակայն մինչ ի նոսա ոչ գոյ ազատ կամք, ոչ է նմա:

Պրակ Ե.

Արդեաւք թէական հաւանութեամբ լինի պսակն

Թէականն է որպէս թէ այր ոք կնոջ միոյ ասիցէ. Առնում զքեզ

ինձ ի կնութիւն, եթէ զքեզ ամլացուցես, եւ կամ եթէ զհաւատն քո թողցես, եւ կամ եթէ զհայր քո թունաւորեսցես, եւ կամ եթէ զկամս բարեկամաց իմոց հաճեսցիս: Այսոքիկ թէութիւնքս մոլորականք են, եւ եթէ այլք եւս այդպիսիք ներամտցեն ի մէջ դաշնադրութեան՝ պսակն ոչ է պսակն: Եւ այսպիսի թէութիւնքս եւ յատկութիւնքս խափանեն զխորհուրդն եւ զշնորհն: Իսկ են եւ այլք որք ոչ խափանեն. որպէս եթէ որ հաւատաց զառնելոց աղջիկն հարուստ գոլ եւ կամ ընտրեցեալն ի փեսայութիւն եւ ոչ այնպէս դիպեցաւ, եւ կամ առաջին հաւանեցաւ եւ եգիտ անվնասաբար նիհար, եւ կամ հաւանեցաւ սպիտակաշորթի եւ եգիտ թխամորթ, եւ կամ ենթադատեաց գոլ ազատ, եւ եգիտ ծառայ եւ այլովք սոյնպիսի անվնաս որակութեամբ, թէ եւ թէական իցէ հաւանումն, հաստատ է ամուսնութիւն: Նաեւ եթէ որ ասիցէ. Առնում զքեզ ինձ ամուսին, ով աղջիկ, եթէ ծնողքն իմ կամեսցին. ի կամիլ ծնողացն ոչ եւս կարէ յետ չոքիլ: Այլ թէ արդեաւք կարիցէ որ արձակել զկինն, զոր ճանաչէր զնա գոլ ազատ եւ գտաւ աղախին:

Ասելի է, թէ ոչ կարէ արձակիլ, զի թէպէտ աղախնութեան ոչ ետ զհաւանութիւն, բայց զի սրտիւ հաւանեցաւ իբրեւ ազատի, ըստ որում գեղեցիկ էր, եւ հաճեցաւ, եւ մարմնաւորապէս շաղաշարեցաւ, ոչ եւս կարէ արձակել, զի համարի յայնմհետէ ազատ գոլ հաւատոյն, զի ի Քրիստոս Յիսուս չիք խտիր ծառայի եւ ազատի, զի մի է Հայր ամենեցուն Աստուած: Իսկ եթէ զծառայութիւն որ խտրեսցէ մինն ի յերկոցունցն՝ բաւական է, զի մինն ազատ իցէ եւ ծնեալն ի կողմն ազատին համարի եւ ազնուանայ: Այլ եթէ գիտասցէ որ զաղջկան աղախնութիւն եւ պսակիցի ընդ նմա՝ ամենեւին ոչ կարէ արձակել: Սակայն ծառայութեամբ իմա եւ զմշտնջենաւորապէս դատապարտելոց ի թիաքարշութիւն արքունական չէքտիրւոց¹⁷¹: Դարձեալ թէութեամբ իմանամք զորպիսութիւն ամուսնացելոց որպէս թէ աղջիկ որ համեստ իցէ եւ կամ անհամեստ. Եթէ զներկայէ է բանն՝ ոչ եւս կարէ լուծանել զկնի պսակմանն, եւ եթէ զապառնույց, տակաւին ոչ գոլով պսակեցեալք, ոչ են ամուսինք: Եւ յայնժամ որպէս նշանն, այսպէս եւ թէական ամուսնութիւն լուծանի: Զի հարմարին փոխանակ ոսկեայ շղթայի սարդեոստայնիւ կապեցեալք, միայն թէ մինն ի նոցանէ ոչ գտանիցի ներհակ բարեացն ամուս-

¹⁷¹ Թրք.«չէքտիրոց». «Նաւ, նաւ երեքկարգեան թիակաւք». տէս «Համառօտ բառարան ի տաճկականէ ի հայ ի պէտս դպրոցաց՝ յօրինեալ ի հ. Յակովբոս վ. Պօզաճեան», Վեննա, 1841, էջ 742:

նութեան, այսինքն՝ հաւատոց խորհրդոյ եւ զաւակի: Իսկ եթէ զապառնուոյ է հաւանութիւն եւ ըստ այսմ կամ է հարկաւոր, որպէս թէ ասիցես. Զկնի ձմերան հետեւի գարունն: Եւ այս լինի, յորժամ երկու կողմունքն յայնպիսի պատրաստութեան են, մինչ զի ոչ եւս կարեն խափանել, կամ ներընդունական, որպէս տրումն դրամոյ, ընդունումն ծնողաց, որ եթէ ոք զխոստացեալ դրամն ոչ ետ, եւ կամ ծնողքն ոչ կամեցան՝ լուծանի դաշն, զի է իբրեւ զհաւանութիւն զապառնուոյ, որպէս ասէ Աքուինացին¹⁷²:

Առարկիցես՝ նախ, թէ թէական հաւանութիւն միջին է ի մէջ ստորաստութեան եւ բացայայտութեան, եւ հաղորդի եւ երկոցունց ծայրիցն, որպէս եւ կարծիքն է տկար հաւանութիւն բանականին, ոչ ազատ ի կասկածանաց. ուրեմն թէական հաւանութիւն առնէ զամուսնութիւն, զի հաղորդի հաւանութեան եւ ոչ հաւանութեան:

Ասելի է, թէ հաւանութիւն, ըստ որում համաձայն է մտացն, ճշմարիտ է եւ ոչ ըստ որում անհամաձայն. Որպէս թէ ոք կամէր առնուլ զոսկեզաւծ բաժակ մի՝ գիտելով զնա գոլ զուտ ոսկի, ըստ ասից վաճառողին, եւ յոչ գտանիլն ոսկի՝ ազատեցաւ ի հաւանութենէն, եւ ոչ եղեւ պարտական զնելոյ: Դարձեալ թէական հաւանութիւն թէպէտ ի միտն կարէ գոլ երկդիմի որպէս եւ հաւանեցեալն, բայց ոչ երկոքեանս գտանին ճշմարիտք, այլ՝ մինն, ուստի համաձայնութեամբ մտացն առ դիպեալն ճշմարիտ պսակ է եւ անհամաձայնն՝ սուտ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որպիսութիւնքն են որպէս զպատահմունս, որք ոչ այլայլեն զգոյացութիւն. որպէս թէ աղջիկն իցէ ապականեալ եւ ոչ կոյս կամ տղայն իցէ պոռնկեալ, զի մինն արական է եւ մինն՝ իգական եւ յարմարք ամուսնութեան:

Պատասխանեմ, թէ որպէս գոյացութիւն պատահմամբ ոչ ապականի եւ այլայլի, սակայն նովաւ որականայ բարոյականապէս, ուստի սահմանեցաւ յարէնսն, զի եթէ աղջիկ ոք գտանիւր ապականեալ՝ քարկոծէին զնա վասն նախատինս բերելոյ ծնողացն (տէս Բ. աւր ԻԲ. 20):

Պրակ Զ.

Արդեաւք հրամանաւ հաւր իւրոյ կարիցէ՞ որ դաշնադրել զամուսնութիւն

Մինչ հաւանութիւն է ազատ կամաց, եւ որդին ունի զյատուկ կամս, թէպէտ ի բարոյական վարս պարտի հնազանդիլ ծնողացն (որպէս ասէ Սողոմաւն. «Որդի եղեալ եմ եւ ես հպատակ հաւր իմոյ

¹⁷² Ի լուս. Աքուինացին.

եւ սիրեցեալ յաշս մաւր իմոյ, որք խրատէին զիս, եւ ասէին. Հաստատեսցի բան մեր ի սրտի քում» եւ այլն. [Առակ. Դ. 3]) այլ ոչ պարտական է հրամանաց ծնողացն զիջանիլ ի կարգ աշխարհի, եթէ կամի զողջախոհութիւն պահել, զի այն է մշտնջենաւորութիւն իմն ծառայութեան, յորմէ ազատ է որդին: Ուստի Ջերոնիմոս ասէ. «Թէպէտ ընկողմանիցի ի վերայ սեմոց դրանց հայր, եւ եթէ զստինս, որով սնուցեալ էր զքեզ ցուցանիցէ մայր, կոխեա զերկոսինն, եւ թուցեալ հաս առ դրօշակ խաշին» Ալբերտ Զ. գրքոյ ԻԱ. գլուխ¹⁷³: Զի յամենայնում վասն շնորհիւ ծնողին հաւր տեղի տալի է կամացն ծնողաց: Եթէ որդւոց հնազանդութիւն առ ծնողան ոչ ընդդիմանայ կամացն Աստուծոյ, սակայն առ պսակն կարեն յորդորիլ անվնաս կերպիւ եւ բնական աղեալք պատճառաւ ժառանգի, զի թէպէտ զպատիւ ծնողացն պարտ է պահել, այլ զպատիւն Աստուծոյ գերադրել: Դարձեալ՝ եթէ որդին զծածուկ անկարութիւն ունի յոչ հնազանդիլ հրամանաց հաւրն ոչ մեղանշէ:

Առարկիցես նախ, թէ ըստ սրբոյն Բարսղի Հարցողաց ՂԶ. գլուխ, հնազանդութիւն մինչեւ ի մահ ունի զսահման, իսկ եթէ մինչեւ ցմահ հնազանդելի է ծնողաց¹⁷⁴ (որ սոսկալին է եւ դժուարին) եւս առաւել՝ ի բնական կարիսն:

Պատասխանեմ, թէ բանն սրբոյն Բարսղի է զտեսական եւ զկրաւնաւոր անձանց, որք մինչեւ ցմահ պարտական են հնազանդիլ արբայից իւրեանց առանց մեղաց, ուստի այնու բանիւ ոչ պարտաւորին մարմնաւոր որդիքն: Ասիցես, թէ Իսահակ մահու չափ հնազանդեցաւ Աբրահամու հաւր իւրոյ, ուրեմն զնոյն առնէր, եթէ եւ ի հնազանդութիւն պսակին կոչուր:

Պատասխանեմ, թէ այն հնազանդութիւն ներշնչմամբն Աստուծոյ էր, իսկ եթէ եւ յամուսնութիւն հրաւիրուր՝ բնաւոր էր պատճառսն Աբրահամու եւ ոչ կարէր բացասել Իսահակ, զորոյ զնմանեացն ոչ է բան:

Գլուխ Ութերորդ

Յաղագս ենթակայի ամուսնութեան՝

Յերկուս պրակս բաժանեալ.

Նախ. Արդեալք հաւանութիւն, որ առնէ զամուսնութիւն, իցէ՞

¹⁷³ Ալբերտգիրք. էջ 420:

¹⁷⁴ Sicut **Basilio di Cesarea**, *Libro delle Domande*, ed.G. Uluhogian [CSCO, vol.536, 537, Scr.Arm.t.19], Lovanii, 1993, p.165

հաւանութիւն ի մարմնաւոր զուգաւորութիւն

Երկրորդ՝ հաւանութիւն ի յումեք սակա պատճառի անպարկեշտութեան առնէ զամուսնութիւն

Պրակ Ա.

Արդեաւք հաւանութիւն, որ առնէ զամուսնութիւն, իցէ հաւանութիւն ի մարմնաւոր շաղաշարութիւն

Եթէ ի մարմնաւոր շաղաշարութիւն առնէր զամուսնութիւն (զկնի ներքին կամ արտաքին հաւանութեան) Ադամ եւ Եւայի կամեւն ի դրախտին առանց մարմնական զուգաւորութեան, ոչ ասացեալք լինէին ամուսինք միմեանց (եւ սակայն ասաց Ադամ. «Սա կոչեսցի կին», որ տակաւին էր կոյս, այլ որք վասն ողջախոհութեան պահել ուխտիցեն) նախ քան զշաղաշարութիւն, եթէ մինն կամեսցի կրանաւորիլ թարց միւսոյն կամաց ցորքան որ ոչ են շաղաշարեալք, կարէ որն եւ իցէ ի բաց կալ ի կրանաւորելոյ, եւ միւսոյն հրամանէ ամուսնանալ: Ուրեմն եւ ոչք թարց շաղաշարութեան այր եւ կին կոչին, եւ հաւանին ամուսնութիւն այն ոչ կայանայ ի զուգաւորութեան, զի եւ սուրբն Մարկոս անապատականն եւ Ալեքսիոս¹⁷⁵ եւ աւետարանիչն Յովհաննէս¹⁷⁶ նախ քան մտանելն յառազաստ, հրաժարեցան, եւ կուսական պատին ոչ կորուսին: Քանզի թէպէտ իշխանութիւն եւ հաւանութիւն առ միաւորութիւն իցէ յետեւնէ ամուսնութեան, սակայն ներգործական միաւորութիւն ոչ պատկանի առ նորին էութիւն: Ուստի թէպէտ Յովհաննէս աւետարանիչն հաւանեցաւ ամուսնութեան ըստ առաջնոյ կերպին, այլ մինչ ի ներգործութիւն ոչ էհաս հաւանութիւն նիւթական եւ տեսական կուսութեան ոչ վնասեաց, զի հոգւով եւ մարմնով կոյս մնաց ի կոչմանէ Տեառն ի փեսայութեան ժամու: Եւ Նիկողայոս Լիւրացին ի մեկնութիւն Յովհաննու ի վերայ հարսանեացն Կանայի (թէ Յոհաննէս էր փեսայ այն հարսանեաց) ասէ, թէ պսակն որպէս կատարի ամուսնութեամբ, լուծանի հոգեւոր մահուամբ, որով մարդ հանդիսաբար ուխտէ կուսութեամբ կեալ, որպէս եւ պսակն կատարել ամուսնութեամբ, լուծանի մարմնաւոր մահուամբ, եւ առ ի ցուցանել զայս Քրիստոս զայն հարսանեաց փեսայն ոչ յառաջ քան զհարսանիսն, այլ յետոյ կոչեաց: Դարձեալ՝ եթէ պսակն ի հաւանութիւն ոչ կայա-

¹⁷⁵ Տէն Վարք սրբոց հարանց..., հտ. Ա., էջ 138-161, 188-207:

¹⁷⁶ «Հանգիստ սրբոյն Յովհաննու առաքելոյ եւ աւետարանչի», Ը. տէն Աստուածաշունչ, տպ. Վենետիկ, 1860, էջ 1222:

նար, այլ ի միաւորութիւն նախ քան զզուգաւորութիւն մեռեալ միոյն, ոչ կոչիր ամուսին միւսոյն: Եւ որ փեսայացեալն կարէր առնել զքոյր մեռելոյն իբր տակաւին ոչ խնամեցեալ ընդ քեռն, որ է ընդդէմ:

Առարկիցես նախ, եթէ հաւանութիւն առնէր զպսակն եւ ոչ շաղաշարիլն, ուրեմն ոչ ոք կարէր ուխտել զկուսութիւն վասն անբաժանելութեան պսակին:

Պատասխանեմ՝ թէ ըստ Տեառն բանի՝ հզարն յաղթէ զտկարն: Եւ ըստ այսմ երկնաւոր կոչումն եւ կացութիւն կուսութեան զարեղագոյնք գոլով լուծանեն զկապն աշխարհական հեշտութեան եւ որ արծաթոյն հաւանեալ էր՝ ճանաչելով զպատուականութիւն ոսկոյն, զարծաթն թողու եւ զոսկին գնէ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ վախճան եւ հաւանութիւն պսակին կայանայ ի շարախառնութիւն պատճառաւ որդեծնութեան, եւ զայն հաւանութիւն կատարէ զզուգաւորութիւն, որպէս ասէ Ալպերտ Զ. գրքոջ ԼԸ. գլուխ¹⁷⁷:

Պատասխանեմ նախկին մասին, թէ մինչ կոչէ նախկին վախճանն, երկրորդ վախճանն տեղի տայ, զի կամքն եւ բարեհաճութիւն Աստուծոյ լաւագոյն է քան զբնական բարին:

Պատասխանեմ առ երկրորդ մասն, թէ մերձաւորութիւն որպէս նիւթ թանձրագոյն է քան զհաւանութիւն, որ իբր տեսակ գեղեցիկ է, այլ նիւթն թարց տեսակին անկատար է, եւ այսպէս մերձաւորութիւն է երկրորդական ինչ առ հաւանութիւն: Ուստի բարձեալ տեսակին, նիւթն մնայ տգեղ, եւ ոչ կատարիչ ասի տեսակին: Իսկ նիւթն ըստ այնմ կատարիչ ասի որպէս քարինք տանն, թէ որպէս ոչ են պատուական քան զտեսակ տանն:

Ասիցես՝ երրորդ, եթէ հաւանութիւն պսակին կանխէր նախ քան զժամն մերձաւորութեան, եւ ոչ ի կիտուռն այնմիկ, եւ այն իցէր ասացեալ հաւանութիւն ամուսնութեան՝ կամք մարդոյն գոլով փոփոխելի մինչ ի ժամն այն բազմիցս փոխիր եւ փոփոխական կամս կայանայր հաւանութիւն պսակին, եւ լինէր տարակուսելի:

Ասելի է, թէ հաւանութիւն այն է, ըստ կերպի ունակութեան, եւ որպէս զբանն սերտեալ, որ թէպէտ երբեմն մոռացեալ լինի, սակայն վասն ունակութեան անդրէն գայ ի միտն, նմանապէս եւ որ հզարապէս հաւանեալ իցէ, թէ եւ երբեմն տհաճեցի, այլ ոչ միշտ, եւ այն սաստիկ հաւանութիւն ընու զտեղի երբեմնականի տհաճութեան:

¹⁷⁷ Տես Ալբերտգիրք, էջ 447:

Պրակ Բ.

Արդեաւք հաւանութիւն ի յումեք սակս պատճառի անպարկեշտութեան առնու՝ զամուսնութիւն

Լայնապէս առեալ տեսանի թէ այն, որ առնու զկողակից միայն վասն որդեծնութեան ի պաշտաւն բնութեան, նա միայն աւրինաւորապէս հաւանի գործոյ ամուսնութեան, բայց մինչ պարունակի ի ներքոյ, եւ այլ անպատշաճութիւն արտաքոյ որդեծնութեան, առնէ զպսակն կատարեալ, զի իբր անգէտ ի ներքոյ տգիտութեան առնէ զգործ գիտութեան, այսինքն՝ ի ներքոյ տեսակի բղջախոհութեան զպաշտաւն բնութեան: Եւ ըստ այսմ, թէ եւ այլով պատճառ առնիցէ զպսակն մինչ գործն ի բնական վախճանն ժամանէ, համարի ի կարգի բնութեան. որպէս թէ քահանայն վասն արծաթոյ տացէր զաւրինաւոր արծակումն, թէպէտ ինքն տուողն դատապարտիւր, սակայն ընդունողն արծակման ընդունէր զճշմարիտ արծակումն: Դարձեալ՝ եթէ ոք ամուսնանայր միայն ի պաշտաւն բնութեան ցուցանէր զինքն ի բնութեան անմեղ կացութեան, այլ զի է ի կացութեան անկեալ բնութեան անմեղադրելի է, եթէ ամուսնանայցէ ի դեղ ցանկութեան, ըստ որում ասէ առաքեալն. «Լաւ է ամուսնանալ քան շեռնուլ» (Ա. Կորնթ. է. 9):

Դարձեալ՝ որ վասն անպարկեշտ գործոյ ամուսնանայ եւ պտղաբերէ, որպէս թէ ոք փորէ զերկիր վասն գտանելոյ զկապար եւ ընդ նմին գտցէ ոսկի: Զի Աստուած այնքան բարի է մինչ զի եւ զշարէ բարի առնէ, եւ ոչ պատճառաւ չար դիտաւորութեան ուրուք բառնայ զբարիս բնութեան, այլ ըստ կերպի իւրոյ կարգաւորութեան համեստացուցանէ տալով զբարիս բնութեան առ ի բարեխառնել զանկարգութիւն ցանկութեան:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ըստ ումեմն փիլիսոփայի, որ սաստկապէս սիրէ զկին իւր՝ շնացող է, իսկ «ամենայն շնացող առ պակասութեան մտաց զկորուստ անձին իւրոյ ստանայ» (Առակ 2. 32): Ուրեմն անպարկեշտ պատճառաւ եղեալն ոչ է ամուսնութիւն:

Պատասխանեմ՝ թէ սաստկութիւն ցանկութեան առնէ իբր զշնացող, այլ ոչ պարտական պատժոյ իբրեւ զշնացողի, որպէս եւ որ սիրէ զարծաթ իւր՝ ոչ դատապարտի իբրեւ զգող, զի զիւրն սիրէ թէպէտ արտաքոյ կարգի սիրելովն մեղադրի: Այսպէս եւ որ զկին իւր սաստկապէս սիրէ որպէս եւ Յակոբ՝ զՌաքէլ, ունի թերեւս զնմանութիւն շնացողի, այլ ոչ զբան շնութեան: Ուստի գործելով ոմն էճիտիոսի կրանաւորի, թէ ոչ գիտէր զայլ ոք բաց ի կողակցւոյն,

ասաց՝ կարելի է ումեք արբենալ եւ յիւրմէ կարասէ: Իսկ առ բանն Սողոմանի ասելի է, թէ նա խաւսի վասն յատուկ շնացողաց:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ գործն, որ ի բնութենէ իւրմէ չար է, ոչ կարէ գոլ բարի, թէ եւ ուղիղ իցէ դիտաւորութիւն, որպէս գողութիւն պատճառաւ ազատութեան գերույ: Ուրեմն եւ անպարկեշտ պատճառաւ եղեալն ոչ է պսակ, զի գործն մեղադրելի է, թէ եւ միտն՝ բարի:

Ասելի է, թէ որպէս պատահումն եկեալ ի վերայ գոյացութեան ոչ զնա այլայլէ ի բնութենէն, այլ որ կացուցանէ միայն, այսպէս եւ որ ունի զհիմն ի բնութենէ, թէ եւ շեղիցի ի կողմն ինչ, այլ ոչ ամենեւին արտաքս ելանէ ի կապարէն: Նմանապէս եւ որ վասն պարկեշտութեան ամուսնանայ, ըստ որում զդեղ ցանկութեան խնդրէ, զի յաւտար անկողնոյ փախիցէ, առնէ զպսակն անմեղադրելի եւ ի բնական կրիցն ըմբռնեալ հետեւի դիտաւորութեան, որ քանոնաւ ոչ ուղղի, եթէ ոչ շնորհիւ եւ զգուշութեամբ ի բորբոքչաց:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ առաքեալն ասէ՝ սիրել արանց զկանայս իւրեանց որպէս զիւրեանց մարմինս (տէն Եփես. Ե. 28), եւ ստանալ զիւրեանց աման սրբութեամբ եւ պատուով: Իսկ որ հաւանի վասն անպարկեշտ գործոյ, ոչ սիրէ նման Քրիստոսի (տէն Ա. Թեսաղ. Դ. 3):

Առ առաջին ասելի է, թէ թէպէտ ի հասարակ շաւշափմանէ մարմնոյն ոչ միշտ, այլ երբեմն պատահմամբ զգացեալ լինի հեշտութիւն: Նմանապէս եւ սիրելով ոք զկին իւր իբրեւ զիւր մարմին, կարելի է զգալ զաւելի ինչ հեշտութիւն, եւ այն ոչ խափանէ զամուսնութիւն:

Առ երկրորդն ասելի է, թէ սաստիկ սէր առն առ կին իւր եւ կամ կնոջ՝ առ այրն, ոչ արտաքսէ զնմանութիւն միաւորութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ, զի եւ նա անշափ սիրելով զեկեղեցի, մատնեաց զանձն իւր վասն եկեղեցւոյ: Եւ չէ ինչ զարմանք, թէ արտաքս բնական պատճառի իմեք ներամտցէ եւ այլ ինչ պատճառ շուրջ զնովաւ որպէս թէ յագեցման հետեւիցի եւ թուխմայութեան¹⁷⁸ ինչ, թէպէտ անյագաւրէն ուտելն անգոսնելի է մինչեւ ցկերկոխ լինիլն:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ խորհուրդքն եկեղեցւոյ արտաքոյ յատուկ դիտաւորութեան իւրեանց եղեալք, ոչ հասանին ի վախճան որպէս թէ ոք ընդ խաղ արկանելով ծաղրականութեամբ մկրտիցի: Ուրեմն եւ որ արտաքոյ մտաց պաշտաւնի բնութեան հաւանեացի վասն անպարկեշտութեան:

¹⁷⁸ Արաբ. Tuxma, պրսկ toxme – ստամոքսի խցանում, մարսողության խանգարում, դժվարամարսութիւն. Տէն Ռ. Ղազարյան, Հ. Ավետիսյան, Միջին հայերենի բառարան, հտ. Ա., Եր., 1987, էջ 264:

Ասելի է, թէ որպէս վասն կաշառաց արձակէ զոք, արձակումն ստոյգ է, բայց առողն դատապարտելի, նմանապէս եւ որ վասն անպարկեշտ դիտման պսակի, պսակն սուրբ է եւ միտն՝ անգոսնելի: Նաեւ պսակն ոչ միայն ի պաշտաւն բնութեան, զի այն էր ի կացութեան անմեղութեան ի դրախտին, այլ եւ է ի դեղ ցանկութեան, իսկ հիւանդն ոչ անգոսնի, եթէ զդեղ ընկալցի ի բժշկէն, նմանապէս եւ այլն:

Գլուխ իններորդ

Յաղագս բարեացն ամուսնութեան՝

ի վեց պրակս բաժանեալ.

Նախ՝ արդեաւք պարտի՞ ունիլ զոմանս բարիս առ ի անմեղադրելի առնել զինքն

Երկրորդ՝ արդեաւք՞ ըստ բաւականին նշանադրին

Երրորդ՝ արդեաւք խորհուրդն իցէ՞ լաւագոյն քան զայլ բարիսն, որ ի նմին

Չորրորդ՝ արդեաւք գործն պսակին նախասացեալն բարեաւքն առ բասրին՞ ի մեղաց

Հինգերորդ՝ արդեաւք թարց նոցին կարէ՞ երբեմն առ բասրիլ ի մեղաց

Վեցերորդ՝ արդեաւք յորժամ պսակն է թարց նոցա, իցէ՞ միշտ մահացու մեղք:

Պրակ Ա.

Արդեաւք պսակն պարտի՞ ունիլ զոմանս բարիս, որովք լիցի անմեղադրելի

Որպէս զի պսակն իցէ բարի, եւ զի նովաւ զանազանիցին որդիքն Սեթայ ի յորդուցն Կայենի, եւ որդիքն Աստուծոյ՝ ի յորդուցն սատանայի, պատշաճապէս դնին երեք բարիք ամուսնութեան (տե՛ս Ա. Յովհ. Գ. 10). Նախ՝ այսինքն՝ հաւատն, զաւակն եւ խորհուրդն¹⁷⁹: Հաւատով իմանամք զմիամտութիւն առն եւ կնոջ առ իրեարս, որպէս զի մի՞ խարդախիցեն զմիմեանս արտաքոյ անկողնոյ իւրեանց, զոր Սիրաք համակամութիւն կոչէ (տե՛ս Սիրաք ԻԵ. 10): Եւ զի մի մարմին կոչին ոչ առնուցուն զսուր ի վերայ մարմնոյ իւրեանց, զի որպէս ասէ Յովսէփոս, ոչ ոք ի կենդանեաց հնարագիտութեամբ իւ-

¹⁷⁹ Պսակի կազմախօսական այսօրինակ սահմանումը քաղուած է ս. Գրիգոր Տաթեւացու Հարցմանց գրքից. տես անդ, էջ 609-611:

րով մեռանի¹⁸⁰։ Երկրորդ՝ բարին ամուսնութեան է զաւակն, եւ այս է բնական բարի բնութեան, թէպէտ զանազանիլ պարտի ի հեթանոսաց, որք սնուցանէին զզաւակս միայն ի պաշտան բնութեան եւ կոոց։ Իսկ մինչ պսակն է ի բնական արինաց կարգեալ հրամանան Աստուծոյ, պարտ է ի պտղոյ տնկեալ այգւոյն Աստուծոյ տալ նմա զպտուղ ինչ աստուածապաշտութեան։ Եւ այս լինի, յորժամ ծնողքն բարեպէս սնուցանեն զորդիս իւրեանց, ըստ արինակին Դաւթի, զորմէ խոստովանի Սողոման, թէ որպէս սնոյց զինքն (Առակ. Դ. 4), եւ թէ ի բարեպէս սնուցանելոյն ծնան ի յոյս բարի (Առակ. ԺԹ. 18)։ Այսմ բարւոյ ցանկայր եւ էջեկիա, որ ըղձայր ծնանիլ որդիս՝ առ ի պատմել եւ հռչակել զարդարութիւն Աստուծոյ (Ես. ԼԸ. 19)։ Երրորդ բարին է խորհուրդն նկատմամբ անբաժանելի միաւորութեան Քրիստոսի ընդ մարդկային բնութեան եւ եկեղեցւոյ։ Զի պսակն է արդար զուգակցութիւն արուի եւ իգի՝ ունելով զանբաժանելի կենցաղավարութիւն։ Եւ առ այս նկատելով առաքեալն ասէ. «Խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ՝ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի» (Եփես. Ե. 32)։ Յորմէ բարւոյ զուրկ էր պսակն հրէից եւ է արդէն նմանապէս, զի ոչ էր եւ ոչ է խորհուրդ միաւորութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ։

Առարկիցես՝ նախ, թէ որ յամենայնից հասարակ է, ոչ ումեք յատուկ է, իսկ ծնունդն զաւակաց հասարակ բնութեան բարի է եւ ոչ մարդոյն միայն, ուրեմն յաւելորդաբար դնի բարի պսակին։

Ասելի է, թէպէտ ամենայն կենդանեաց (բաց ի հրեշտակաց) հասարակ է ծնունդն, այլ զի ոչ ամենեքեան ունին զպատիւ պատկերակցութեան Աստուծոյ, եւ ոչ ամենեքեան դիտեն ի սնունդ զաւակաց ի պաշտանն Աստուծոյ։ Վասն որոյ քրիստոնէական եկեղեցւոյն վայել է զայն պատիւն եւ զբարին ունել, թէպէտ բազմաց պատահի ամուլ գոլ եւ կամ հաւասար կամաւք զողջախորհութիւն ուխտել, որք ի հասարակէն ոստեալք երեւին իբր ոմանք ի մարդկանց ոչ երբէք ծիծաղիցին, եւ տակաւին ծիծաղականք ասասցին։

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ հաւատարմութիւն խնդրի կերպիւ ինչ եւ յամենայն խորհուրդս, զի մի՛ մատիցեն կեղծաւորութեամբ առ նոսա, եւ մի՛ այլովք, որ արգելուն զվախճան նոցա։ Ուրեմն յաւելորդաբար դնի ի բարիս պսակին։

Ասելի է, թէ հաւատարմութիւն առ այլ խորհուրդս խնդրի որքան

¹⁸⁰ Стѣ Иосифъ Флавій, Иудейская война, перевод Я.Л.Черняка с введением и примечанием переводчика, 1991, "Орел", кн.3,гл.8 [5] с.299:

առ Աստուած, իսկ յայսմիկ խնդրի մանաւանդ ի մէջ առն եւ կնոջ, զի մի՛ զոր վաճառեցին միմեանց զմարմինսն եւ եղին ընդ իշխանութեամբ իրերաց իբրեւ զհրեանցն վեդրստին վաճառել այլոց (տես եւ հմմտ. Ա. Կորնթ. է. 4):

Ասիցես առ երրորդն, թէ մինչ պսակն է խորհուրդ եկեղեցւոյ յաւելորդաբար ստորոգի զնմանէ խորհուրդն իբրեւ զբարի պսակին, որպէս թէ ասիցես՝ մարդն է մարդ, վասն զի է մարդ, որ յերկոսեանն եւս մարդն է ստորոգեալ: Եւ ոչ է ստոյգ հաւաքաբանութիւն: Ուրեմն եւ որ ըստ ինքեան խորհուրդ է, ընդ վայր զնմանէ պատահմամբ ստորոգի խորհուրդն:

Ասելի է, թէ պսակն հաւասարի ընդ այլոց խորհրդոց նիւթով եւ տեսակաւ, եւ է սրբազնութիւն եկեղեցւոյ: Իսկ արտաքոյ այնմ ունի եւ զայլ ինչ, զի է նշան սուրբ իրի, այսինքն՝ միաւորութեան Քրիստոսի եւ եկեղեցւոյ, որ ոչ է գտանել յայլ խորհուրդս, զորմէ ասէ առաքեալն. «Խորհուրդս այս մեծ է, բայց ես ասեմ՝ ի Քրիստոս եւ յեկեղեցի» (Եփես. Ե. 32): Վասն որոյ խորհուրդ բառս ի վերայ պսակին ըստ առաջնոյն է ստորոգական եւ ըստ երկրորդին է ստորադրական: Դարձեալ՝ զի ոչ է նման այնմիկ նախադասութեան, որ ասի. Մարդն է մարդ, զի է մարդ, յորում եւ երկոսեանն ենթակայն է ստորոգեալ, այլ մինչ ասեմք. Պսակն է խորհուրդ, զի է խորհուրդ, այլ եւ այլ են ստորոգեալքն. Առաջինն սեռականաբար եւ երկրորդն՝ տեսականաբար, զի այլով կերպիւ ասի խորհուրդ եւ ոչ նոյնակերպ:

Զորրորդ՝ ասիցես, թէ խորհրդոց բարին է շնորհն, զի ամենեքեան խողովակք են, որովք գան առ մեզ շնորհքն Աստուծոյ: Ուրեմն յաւելորդաբար զայսմանէ դնին Գ. բարիք:

Ասելի է, թէպէտ ամենայն խորհուրդքն պարունակեն զշնորհս, այլ իւրաքանչիւրքն զբազմադիմի ներգործութիւնս ելուզանեն, որպէս մկրտութիւն վերածնանի, սրբէ ի մեղաց, որդեգրէ Աստուծոյ բանայ զգուռն արքայութեան եւ այլն, նմանապէս եւ այս խորհուրդս ունի զնախնական շնորհս հաւասար ընդ այլոց, ունի եւ զայլ բարիս, որովք զանազանի յայլոց:

Պրակ Բ.

Արդեա՛ք ըստ բաւականին առ նշանադրին երեք բարիք պսակին

Պսակն գոլով խորհուրդ նորոյ արինաց, որպէս զի մի ըստ անհամեստ հեշտութեան վարկցի ի տեղի խորհրդոյ, համեստացուցանի այսոքիւք երիւք բարեաւք: Զի մարդն պարտի ունել զարդարու-

թիւն առ երիս, այսինքն՝ առ Աստուած, առ ինքն եւ առ ընկերն: Ըստ առաջնոյն պսակքն սնուցանին ի պաշտաւնն Աստուծոյ, ըստ երկրորդին, զի ինքեանս ոչ բաժանիցեն ի միութենէն, զոր Աստուած զուգեալ է, եւ այս ըստ խորհրդոյն, ըստ երրորդին՝ զի պարտի ունել զհաւատարմութիւն առ իրեարս: Դարձեալ՝ զի այս խորհուրդս է ի պաշտաւն բնութեան, եւ ամենայն զաւակն է բարի բնութեան, երկրորդն՝ զի է յայոց անպարկեշտութեանց քարշող եւ բաւարար ի դեղ ցանկութեան եւ ըստ այսմ հաւատարմութիւն է բարի այսորիկ խորհրդոյն: Երրորդ՝ զի է առ բարձրութիւն ինչ վերասլացող եւ նշանակիչ գերբնական միաւորութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ, եւ ըստ այսմ խորհուրդն ասի բարի պսակին, յորոց յայտ է բաւականութիւն երից բարեացն այսորիկ խորհրդոյ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ են եւ այլք բարիք այսորիկ խորհրդոյ. նախ՝ իշխանութիւն ի վերայ մարմնոյ միմեանց, երկրորդ՝ զի Քրիստոս սիրով միաւորի ընդ եկեղեցւոյ, եւ այս գոլով ի խորհուրդ այսորիկ, պարտ էր զնել եւ զսէրն բարի այսորիկ խորհրդոյ: Երրորդ՝ հնազանդութիւն կնոջն առ այրն իւր իբրեւ տեառն: Չորրորդ՝ ըստ որում սպեղանի է այս խորհուրդս եւ դեղ ցանկութեան (Եփես. Ե. 22): Ուրեմն ոչ ըստ բաւականին եղեալք են երեք բարիք միայն:

Ասելի է, թէ առաջինն այսոցիկ գտանի ի հաւատարմութեան բարին, ըստ որում միայն ի վերայ միմեանց մարմնոյ ունին զիշխանութիւն եւ ոչ ի վերայ ատարաց: Երկրորդն՝ գտանի ի խորհրդոյն բարւոյ պսակին, ըստ որում առ անբաժանելի միաւորութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ վերաբերի: Իսկ երրորդն հետեւի առաքինութեան արդարութեան, զի հնազանդութիւն նուաստէն առ մեծն, եւ ըստ այսմ պատուիրէ առաքեալն կանանց՝ հնազանդ լինիլ արանց իւրեանց իբրեւ տեառն եւ իբրեւ գլխոյ (Եփես. Ե. 22): Չորրորդն վերաբերի իբրեւ պատահումն առ գոյացականն, այսինքն՝ ի դեղ ցանկութեան, յորմէ եւ հետեւի բարի զաւակին, եւ կամ զի բարեան զաւակին համեստանայ դեղն ցանկութեան:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որոց մեծն բաւ առնէ միով եւս առաւել փոքրն, իսկ մեծ է պատարագն ի յիշատակ չարչարանացն Քրիստոսի, եւ մկրտութիւն ի մաքրութիւն սկզբնական մեղաց ի մանկունսն, նաեւ ներգործականաց ի չափահասեալսն եւ այլն: Ուրեմն եւ պսակին բաւական էր մի բարին եւ ոչ զնել երեք:

Ասելի է, թէ պատարագն է մի խորհուրդ, եւ զանազան են ներգործութիւնքն, նմանապէս եւ մկրտութիւն ունի զբազմադիմի յատկութիւնս, թէպէտ գլխաւորապէս կայանայ ի մինն: Նմանապէս եւ

պսակն է մի խորհուրդ՝ ունելով զերեքճղեան բարութիւնս, որպէս թէ մի եւ նոյն հողն ազդամամբ վերնոց բերէ զոսկի եւ զարծաթ եւ զպղինձ:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ պսակն է ի բնական իրաւանց եւ կացուցաւ միայն ի պաշտաւն եւ յաճումն բնութեան: Ուրեմն ոչ պարտին դնիլ Գ. բարիք, այլ մի միայն:

Ասելի է, թէ եւ ջուրն է տարր բնական, սակայն առնու յԱստուծոյ զբարոյական կարողութիւն մաքրելոյ ի մեղաց: Նմանապէս եւ զպսակն էր ի յանմեղութեան միայն ի պաշտաւնէութեան: Իսկ յանկեալ բնութեան եղեւ ի դեղ եւ ի շնորհաց կացութեան եղեւ ի խորհուրդ:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ ի խորհրդոջ պսակին պարտին նշանակիլ սրբազանքն, որոց առնող է պսակն: Իսկ ծնունդն զաւակի կարաւտանայր մաքրութեան ծնանող մաւրն ի յաւրէնսն Մովսիսի: Յաւրէնս ասի, թէ ծնանաւոյն արուի է (?) աւր պիղծ լիցի, եւ աւրինականաւք սրբեսցի եւ այլն (տե՛ս Ղեւտ. ԺԲ.): Ուրեմն զաւակն, որ պղծութեան մաւրն պատճառ է, ոչ էր պարտ գնիլ ի բարիս պսակին:

Ասելի է, թէ այն էր աւրինական անմաքրութիւն, ըստ որում զաւակն ծնանիւր սկզբնական մեղաւք, թէպէտ ըստ ինքեան բարի էր: Այլ որպէս հողախառն ոսկին, անկեալ ի բովս, սրբի, այսպէս եւ նախ քան զշնորհսն թլփատութեամբ, եւ այժմ՝ մկրտութեամբ: Նաեւ զի մանուկն ոչ է պատճառ սկզբնական մեղաց, թէպէտ կրէ զայն իբրեւ զպատիժ նախկին ծնողացն: Վասն այնորիկ զաւակն համարի ի մէջ բարեաց պսակին:

Պրակ Գ.

Արդեաւք խորհուրդն իցէ՛ լաւագոյն քան զայլ բարիսն ամուսնութեան

Ի մէջ երից բարեացն ամուսնութեան զնախապատուութիւն ունի խորհուրդն: Նախ զի հաւատարմութիւն առն եւ կնոջ, եւ զաւակն յարաբերին ի պաշտաւն բնութեան, իսկ խորհուրդն նշանակիչ գերբնական խորհրդոյ միաւորութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ եւ ընդ առեցեալ մարդկութեան, որ ընդ ինքեան հարսնացոյց:

Երկրորդ՝ զի զաւակն եւ հաւատարմութիւն կացուցան ի բնական աւրէնս եւ ի խորհուրդն՝ ի շնորհական աւրէնս:

Երրորդ՝ զի ի նոսին գտանի հեշտութիւն որպէս ի յղացման զաւակին եւ նախանձաւորութիւն ինչ արթնութեան, զի մի՛ խորամանկիցի առաքաստն աւտարոտիւք, իսկ ի խորհրդեան անշարժութիւն ինչ անբաժանելութեան:

Չորրորդ՝ զի մանկածնութիւն երբեմն խափանի եւ հաւատարմութիւն երբեմն բեկանի, իսկ խորհուրդն միշտ մնայ անբաժանելի:

Հինգերորդ՝ զի զաւակն միշտ բարեպէս սնանի, իսկ խորհուրդն կայ անխառն ի չարութենէ:

Վեցերորդ՝ զի խորհուրդն իւրով անբաժանելութեամբն անտարակուսելի առնէ զզաւակն եւ իբր ի նպատակի նստեալ, արթուն աշաւք նկատէ ի հաւատարմութիւն առն եւ կնոջ իբրեւ ներգործութիւն եւ նոքա իբրեւ զաւրութիւն, իսկ ներգործութիւն պատուական է քան զզաւրութիւն:

Շաւթներորդ՝ զաւակն եւ հաւատն իբրեւ ստուէրք կանխեցին ի բնական արէնս, իսկ խորհուրդն իբրեւ զԱրեգակն հետեւեցաւ Արուսեկին:

Ութներորդ՝ մեծ ասացաւ պսակն պատճառաւ խորհրդոյն եւ ոչ միւսոցն:

Իններորդ՝ զի սեռք եւ տեսակք դնին ի սահմանս իբրեւ գոյացականք եւ այլն իբրեւ տարբերութիւնք: Իսկ ի սահմանի պսակին դնի խորհուրդն, այլ ոչ զաւակն եւ հաւատն:

Տասներորդ՝ զի թէպէտ զաւակն է էութենական եւ նախկին քան զխորհուրդն եւ զհաւատն, այլ խորհուրդն է արժանաւորագոյն եւ մերձ աստուածայնոց:

Առարկիցես նախ, թէ առնողն լաւագոյն է քան զշնանակողն, իսկ խորհուրդն նշանակէ միայն, իսկ զաւակն երեւի ներգործապէս. Ուրեմն զաւակն լաւագոյն է քան զխորհուրդն:

Ասելի է՝ զաւակն կարգի առ բնականն եւ զխորհուրդն՝ առ գերբնականն. մինն որպէս մարդկային եւ միւսն որպէս աստուածային: Իսկ աստուածայինքն այլ առաւել պատուականք են քան զմարդկայինսն եւ այլն:

Ասիցես՝ երկրորդ. խորհուրդն կարէ բաժանիլ միուումն կրանս մտանելով, իսկ զաւակն մնայ ի պաշտանն Աստուծոյ, ուրեմն լաւագոյն է քան զնա:

Ասելի է, թէ տակաւին ոչ շաղաշարեալք մինն կարէ հրաժարիլ այլ ոչ զկնի, վասն այնորիկ պսակն միշտ համարի անբաժանելի, այլ զաւակն թէպէտ բնականապէս ապրի, այլ կարէ մեռանիլ ըստ բարոյական կենաց, այսինքն՝ ըստ մեղաց:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ մարդն հաւատարմութեամբ ելանէ ի նմանութիւն Աստուծոյ, քանզի Աստուած կոչի հաւատարիմ նկատմամբ ի խոստմունս իւր, եւ զի ոչ փորձէ ի վեր քան զկարն: Հաւատարիմ կոչի եւ Քրիստոս ի վերայ տանն Աստուծոյ՝ եկեղեցւոյ (տէս Բ.

Կորնթ. Ա. 18, Ա. Կորնթ. Ժ 13, Եբր. Ժ 21): Ուրեմն որք եւ որք հաւատարմապէս վարին ի պսակին նմանին Աստուծոյ, այլ խորհրդով միայն նշանակին. Ուրեմն հաւատն լաւագոյն է քան զխորհուրդն:

Ասելի է, թէ այլ է զանունն կրել եւ այլ է զիրն նշանակել եւ յինքեան ցուցանել, զի Աստուած ասի հաւատարիմ եւ մարդն նմանաւրէն, ըստ որում Աստուծոյ հարազատաւրէն ծառայէ, այլ այն կոչումն ոչ առնէ զխորհուրդ, իսկ անբաժանելութիւն է բարի եւ պտուղ պսակին ներքսապէս կոչեալ եւ ոչ արտաքսապէս զանունն ընկալեալ:

Ասիցես՝ շորորդ, թէ իրն լաւագոյն է քան նշանն իրին, իսկ զաւակն է իր եւ խորհուրդն՝ նշան սուրբ իրի, ուրեմն լաւագոյն է զաւակն քան խորհուրդն:

Ասելի է, թէ իրն է ըստ կարգի բնութեան եւ խորհուրդն անբաժանելութեան (թէպէտ նշան սուրբ իրի) սակայն գերբնական է եւ նշան սուրբ իրի:

Հինգերորդ՝ ասիցես, թէ խորհուրդն ըստ դասու զհինգերորդ տերին ունի, իսկ որ նախկին է լաւագոյն է քան զխորհուրդն:

Ասելի է, թէպէտ ըստ բնութեան նախկին է զաւակն եւ հաւատն, այլ ոչ ըստ պատուոյ, զի եւ ի բաժանմունս սեռից եւ տեսակաց մարդն ստոր դնի, սակայն տեսակագոյն տեսակ կոչի եւ անհատն առաջին գոյացութիւն, թէ եւ յստորին տեղուոջ դասի, եւ իսկագոյն եւ տիրագոյն գոյացութիւն ասի, զի ամենայն պատահմունք ի նմանն ըստ կայանի եւ ամենայն վերնագոյնքն զնմանէ ստորոգին ըստ գոյացութեան:

Պրակ Դ.

Արդեաւք գործն ամուսնութեան լինի անմեղադրելի երիւք բաւարքն

Ի գործն ամուսնութեան գտանի ախորժակն աղտեղի հեշտութեան եւ ցանկութեան, որք են անասնականք, եւ ոչ ըստ այնց պսակն կոչի խորհուրդ, զի հասարակ է այն ամենայն զգայականաց: Այլ որք շուրջ զմարմնով են եւ գործեն, պարտին տարբերիլ ինչ իրաւք, եւ վասն այնորիկ գործն ամուսնութեան, որպէս զի տարբերիցի ի գործոց անասնոց եւ պոռնկականաց համեստացուցանի եւ անմեղադրելի լինի երիւք բարեաւքն պսակին:

Դարձեալ՝ զի վախճանն ամենայն իրի լաւագոյն է քան զայն, որ է վասն վախճանի, իսկ հեշտութիւն առ մարդն պարտի նկատել ի զաւակն, որ է վախճան հեշտութեան քան ի հեշտութիւն: Ուրեմն պատճառաւ զաւակին համեստացուցանի ամուսնութիւն, ուստի

Թէպէտ Իսահակ ունէր զհեշտութիւն մարմնական շաղաշարութեանէն ընդ Ռեբեկայ, սակայն տակաւին աղաչէր զԱստուած վասն զաւակին (տէս Ծննդ. ԻԵ. 21): Նոյնպէս եւ Ռաքէլ Թէպէտ ունէր զհեշտութիւն ընդ Յակոբայ եւ զսէր նորա առաւել վայելէր քան զԼիա, սակայն սիրով զաւակին խորովիր, ուստի ասաց առ Յակոբ. «Տուր ինչ որդիս, ապա թէ ոչ մեռանիմ» (Ծննդ. Լ. 10):

Դարձեալ զի են ոմանք գործք ի բնութենէ շարք, որք վասն վախճանի իմիք լինին անմեղադրելիք որպէս գողութիւն ի վերջին չբաւորութեան եւ կամ յակամայ սպանութիւն ի բռնանալ տարապարտ սպանութեան ջանացողին: Այսպէս եւ գործն ամուսնութեան ոչ ինչ տարբերի ի պոռնկութենէ, եթէ ոչ ըստ որում հրամայեալ է յԱստուծոյ, եւ պոռնկութիւն արգիլեալ, եւ ըստ որում նկատին յամուսնութեան երեք են բարիքն, որովք եւ համեստացուցանի:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ամուսնութիւն է խափանիչ պոռնկութեան, որպէս ասէ առաքեալն, թէ «վասն պոռնկութեան իւրաքանչիւր ոք զիւր կին կալցի» (Ա. Կորնթ. Է. 1): Ուրեմն որ արգելիչն է մեղաց առաւել համեստացուցանէ զամուսնական հեշտութիւն քան թէ հաւատն, զաւակն եւ խորհուրդն:

Պատասխանեմ, թէ նոյնն ոչ կարէ լինիլ ինքն եւ բարին իւր, բաց ի յԱստուծոյ, վասն որոյ ի վերայ պսակին յաւելան երեքին բարիքն իբրեւ դրական եւ բարոյական բարիք պսակին, որովք եւ ամուսնական ախտալից հեշտութիւնքն համեստացուցանին բարոյականապէս իբր գողութիւն վասն կարեաց լցուցման ի վերջին հարկաւորութեան եւ ոչ ի պատճառս ազահոութեան եւ կամ սուտն, որ ի բնութենէ իւրմէ մեղք է վասն մեծի չարի իմիք մեղք ոչ է:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ վճիռն ի յԱստուծոյ առաւել բարի է քան որք ի մարդկանէ: Իսկ Աստուած վճռեաց, զի այրն եւ կինն իցեն մի մարմին, իսկ երեք բարիքն ի մարդկանէ հնարեալք տեսանին: Ուրեմն առաւել դնելի է զմիաւորութիւն ի բարի պսակին քան թէ զզաւակն, զհաւատն եւ զխորհուրդն:

Պատասխանեմ, թէ այն միաւորութիւն նկատէ յանբաժանելութիւն խորհրդոյն, ուստի Քրիստոս զկնի այնորիկ հետեւեցոյց, թէ՝ «Զոր Աստուած զուգեաց մարդ մի մեկնեացէ»: Ուրեմն միութիւն եւ անբաժանելութիւն այն ոչ զանազանին իրաւք, այլ՝ անուամբ միայն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ մինչ գործն ըստ ինքեան անհամեստ է բարի դիտաւորութիւն ոչ ինչ աւգնէ, որպէս ասացաւ երբեմն, իսկ գործն ամուսնութեան ոչ իմիք զանազանի ի պոռնկութենէ, ուստի եւ Սա-

լուղ զՅանաթան որդի իւր ծնեալ յարինաւոր յամուսնոյ իւրմէ կոչեաց աղջկորդի (Ա. Թագ. Ի 30), այսինքն՝ բողի որդի։ Ուրեմն բարիքն պսակին ոչ իւրիք կերպիւ համեստացուցանեն զամուսնութիւն։

Պատասխանեմ, թէ հրաման նախկին հեղինակին համեստացուցանէ զամենայն ինչ որպէս զմսակերութիւն մարդոյն, որ է գործ գազանաց։ Նմանապէս եւ ամուսնութիւն գոլով գործ համեստ յանմեղութիւն մարդոյն ի պաշտաւն բնութեան միայն ցանկութիւն անկարգ ի ներքս եմուտ ի պատիժ բնութեան, եւ ցաւաւք ծնանիլն ի փոխարէն այնորիկ հեշտութեան, վասն որոյ առ ի բաւ առնել պատժոյն եւ անհամեստ ցանկութեան եւ հեշտութեան, տուան երեքկին բարիք ամուսնութեան։ Իսկ անարգական բանն Սաւուղի առ Յանաթան, էր ի սաստիկ բարկութենէն եւ ոչ թէ այնպէս էր։

Ասիցեա՝ չորրորդ, եթէ զգործն հեշտութեան ամուսնութեան համեստացուցանէին վերոյգրեալ Գ. (3) բարիքն, ոչ եւս մնայր աղտեղութիւն ինչ ի ծնեալսն եւ ոչ կարաւտիւր ծնեալն վերածնելութեան մկրտութեան։

Պատասխանեմ, թէ Գ.(3) բարիքն արտաքսապէս համեստացուցանեն զգործն բնութեան, ըստ առաքինութեան, իսկ մկրտութիւն մաքրէ զհոգին ներքսապէս հեղմամբ շնորհաց, վասն որոյ ոչ է նման։

Պրակ Ե.

Արդեաւք թարց նոցին կարճ գործն պսակին լինիլ անմեղադրելի ի գործս ամուսնութեան նախ նկատի ծնունդն զաւակին եւ սնունդն ի պաշտաւնն Աստուծոյ։ Երկրորդ՝ հաւատարմութիւն առնել կնոջ, զի անարատ պահեսցեն զառագաստ իւրեանց եւ մի՛ արտազնասցեն զանկողնաւք իւրեանց։ Երրորդ՝ զի ըստ անբաժանելութեան իցեն նշանք սուրբ իրի միաւորութեան Քրիստոսի սուրբ եկեղեցւոյ, իսկ արտաքոյ այսոցիկ մնայ հեշտութիւն շաւշափականին, որ եթէ ոչ համեստասցի այնոքիւք բարեաւք, մնայ մի մեղադրելի միայն թէ եւ այն (արտաքոյ երիցն) բարեխառնիցի վասն զգուշանալոյ ի պոռնկութենէ ի դեղ ցանկութեան եւ փոխաբերական միսիթարութեան եւ պարտուց հատուցման, որոց մինն է խորշումն ի պոռնկութեան եւ միւսն է գործ արդարութեան։ Իսկ արտաքոյ այնոցիկ երից բարեացն պսակին մեղադրելի առնեն զգործն ամենայն շարժմունք եւ գործք, կամ մահացարէն եւ կամ ներելապէս։ Մահացարէն մեղանչեն նախ արտաքս կարգի կիր առնե-

լով զգործիսն, երկրորդ՝ ի յետուստ այրն ընդ իզական առականս մերձենալով կնոջն, երրորդ՝ մծղնեգործութեամբ, չորրորդ՝ առաւելագոյն ըղձիւ մինչեւ ցընկղմիլ բանականութեան, հինգերորդ՝ եթէ մինն եւ կամ երկոքեանն ի մտի ունիցին զիղձ իւրեանց լցուցանել այնու իբր ընդ սեղեխի եւ ընդ պոռնկի խառնակեալք եւ կամ ընդ անասնոյ, վեցերորդ՝ եթէ ոչ բնաւ ի միտ ածցեն գոնէ զմինն յերից բարեացն ամուսնութեան:

Իսկ ներելապէս. Նախ՝ եթէ առաւելապէս զհեշտութիւն զգասցեն առանց կամաց, երկրորդ՝ եթէ իցեն յարգելեալ աւուրս, երրորդ՝ եթէ բազմիցս մերձեսցին իբր սովորութիւն արարեալք, չորրորդ՝ եթէ մինն իցէ լապաշխարութեան միջի, բայց կամեցողին պատասխանեսցէ ըստ ըղձիցն, զի մի՛ պատճառ գթեցման միւսոյն լինիցի, սակայն կարաւոր անկատար զղջման, հինգերորդ՝ եթէ կինն իցէ յաւուրս դաշտանի, վեցերորդ՝ եթէ կինն յղի իցէ է մեղք ներելի, բայց թէ մերձ ի ծնանիլն՝ մահացու: Սակայն, ըստ չափու ցանկութեան եւ ըստ պարագայիցն փոփոխման, կարէ մահացուն գոլ ներելի եւ ներելին՝ մահացու:

Առարկիցես՝ նախ, թէ՛ «խորհուրդք մահկանացուաց զանգիտողք են, եւ շաղփաղբունք հնարագիտութիւնք մեր» (Իմաստ. Թ. 14): Իսկ գործքն ամուսնութեան մտաթափ առնեն զկողակիցսն մինչ զի ոչ եւս կարեն նկատել ի յերիս բարիսն ամուսնութեան. ուրեմն ոչ երբէք կարեն համեստանալ այնոքիւք:

Ասելի է՝ թէպէտ ներգործապէս ոչ միշտ կարեն մտածիլ այնք բարիքն ի ժամու ինչ ի ներյարեցմանէ ի սաստիկ ցանկութեան, սակայն ընդունակութեան եւ զաւրութենաբար կարեն վերաբերիլ ի դիտումն այնց երից բարեացն եւ թուլանալ եւ առ բասրիլ ի մեղաց, այսինքն՝ թէպէտ ոչ յատուկ դիտաւորութեամբ, այլ հասարակաւ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ պարագայքն ի բարոյականս ծանրացուցանեն եւ թեթեւացուցանեն զմեղս եւ կամ սաստկացուցանեն զառաքինութիւնս, որք ոչ պատկանին առ խորհուրդսն: Ուրեմն անդէպաւրէն ասի, թէ բարիքն ամուսնութեան համեստացուցանեն զգործսն:

Ասելի է, թէ առաքինութիւնքն եւ խորհուրդքն իբրեւ աստուածայինք աւգնեն միմեանց, զի աններհակբ գոլով կարեն ի միասին լինիլ: Ուստի ի բարուջ զաւակին նկատի աստուածաշնորհութիւն արդարութեան եւ յանբաժանելութիւն, արիութիւն առաքինութեան եւ ի հաւատարմութեան պարզ արդարութիւն: Նմանապէս եւ յայլ խորհուրդս գտանին այսպիսիք, զի դրոշմն տրի ի համարձակու-

թիւն եւ տայ զարիութիւն, ի կարգն՝ հաճոյարար շնորհ եւ այլն: Ուրեմն եւ յամուսնական գործս յայն երեք բարիսն դիտելով կիրառողն ամուսնութեան, համեստացուցանեն զանպարկեշտ գործս հեշտութեան:

Ասիցեա՛ն երրորդ, թէ պսակն է ի բնական իրաւանց ի պաշտան բնութեան, եւ յետոյ կարգեցաւ ի դեղ պատժոյ ցանկութեան, եւ յաւրէնսն Մովսիսի կարէր արձակիլ: Ուրեմն խորհուրդն անբաժանելութեան ոչ է վերանկատելի ի գործս ամուսնութեան:

Ասելի է, թէ բնականքն կարեն փոփոխիլ ի նախկնոյ հեղինակէն եւ լինիլ նշանակք վերնականաց, որպէս ջուրն ի նիւթ մկրտութեան: Իսկ յաւրէնսն Մովսիսի վասն խստասրտութեան, զի մի գործիցին սպանութիւնք, թոյլատրեցաւ արձակումն, իսկ յաւրէնս Աւետարանին շնորհն տուաւ աւգնական, վասն այնորիկ բարձաւ արձակման հրամանն: Ուստի մնաց անբաժանելութիւն ի պսակին իբրեւ ունակութիւն ինչ:

Ասիցեա՛ն չորրորդ, թէ բարիքն պսակին վերաեկեալք, ոչ թուլացուցանեն զհեշտութիւն ի գործն, ուրեմն եւ ոչ անմեղադրելի կարեն առնել:

Պատասխանեմ՝ թէպէտ ոչ կարեն թուլացուցանել գործնականապէս, այլ թուլացուցանեն վախճանապէս եւ բարւոք դիտմամբ առ ինքեանսն: Նաեւ զի սաստիկ զգացողութիւն հեշտութիւն ըստ ինքեան ոչ է մեղք, յորժամ անպատշաճ դիտումն ինչ ոչ խեղդիցէ գմիտն եւ ընկղմիցէ զբանականութիւն:

Պրակ Զ.

Արդեա՛ք թարց նոցա գործ պսակին վասն հեշտութեան միայն իցէ միշտ մեղք մահու

Միայն պատճառ հեշտութեան եւ վասն երկիւղի պոռնկութեան եւ պարտուց հատուցման եւ փոխաբերական զմայլման եղեալ գործքն յամուսնութեան ոչ անկանին ընդ մահացու մեղաւք, զի այնու իբր երկիւղիւ պոռնկութեան խոտորի ոք ի չարէ, եւ այն է գործ բարի, ըստ որում խոտորի ոք նովաւ ի չարէ, զի բարձմամբ ներհակին միւսն կաշնու զտեղին եւ յաջորդէ: Իսկ պարտուց հատուցումն է գործ արդարութեան: Փոխաբերական զմայլումն ըստ ինքեան եթէ լինի ոչ հաւանելով (թէ եւ բնութիւն ոչ սանձիլ կարիցէ) ոչ է մեղք մահացու եւ ոչ ներելի: Իսկ զգայականապէս հաւանելով է ներելի կլանեցմամբ բանականութեան եւ իբր բոլոր լրումն

վախճան ամուսնութեան համարելով, է մեղք մահացու, զի թափէ ի մտաց, եւ հաւասար առնէ անասնոց, ըստ Դաւթի (հմմտ. Սղմ. ԽԸ. 21), զի կարէ ոք եւ յիւրմէ կարասոյ արբենալ, ըստ էճիտիոսի: Արդ, այնպիսի հեշտութիւն սանձարձակ ոչ է թարց մեղաց, ուր ոչ նկատին երեքկին բարութիւնքն ամուսնութեան գոնէ ունակաբար թէ եւ ոչ ներգործապէս: Նաեւ որ արգելու ի ճաշակմանէ խորհրդոյ հաղորդութեան, նշանէ ծանրութեան խղճի մտաց եւ անպատրաստութեան: Իսկ մերձեցելոցն ի կանայս արգելաւ ուտումն հացին առաջաւորութեան՝ որքան եւս խորհուրդն հաղորդութեան, զորմէ ասէ առաքեալն. «Փորձեսցէ մարդ զանձն իւր եւ ապա ի հացէ անտի կերիցէ» (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 28): Այլ եւ որք պատճառաւ բարւոյ զաւակի շաղաշարեալք իցեն, մտանելն յեկեղեցի եւ կամ ճաշակելն զհաղորդութիւն թողանի յենթադատման իւրեանց եւ ի մաքրութիւն խղճի մտացն, այլ որ գիտէ ի հրոջ եղեալ, եւ զոչ այրին, ինքն խոկասցէ, ըստ Գրիգորի պապին: Ուրեմն եթէ պատճառաւ զաւակի եւս իցէ գործն, կարէ կրել զաւրինական անմաքրութիւն ինչ քանիաւն եւս, որ պատճառաւ հեշտութեան միայն վարի ի գործն ամուսնական ոչ է ազատ ի մեղաց, թէպէտ ոչ է միշտ մահացու:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ի հնումն եւ յաւրինաւոր խառնակման կարաւտանային ջրոյ լուացման (տէ՛ս Ղեւտ. ԺԵ. 18), իսկ ի նորս փոխանակ ջրոյ լուացման եղաւ զղջումն եւ արտասուս: Ուրեմն եթէ անդ պատճառաւ զաւակի լուանէին, եւ աստ պատճառաւ հեշտութեան կարաւտին զղջման եւ արտասուաց, յայտ է, թէ գործքն պսակին ոչ կարէին լինիլ առանց մեղաց:

Ասելի է, թէ ոչ կարէին եւ ոչ կարեն գոլ թարց ներելի մեղաց, ճշմարիտ է, զի եւ քաղցեալն յաւելի բաղձանաւք ուտէ զկերակուրն եւ զհեշտութիւն առաւել զգայ, այլ ոչ այնու մահացաւրէն մեղանչէ: Բայց թէ մահացաւրէն եւ միշտ մեղանչեն վասն հեշտութեան ոչ է ճշմարիտ. զի կամ երիւք բարեաւքն պսակին բարեխառնին, եւ կամ բնութիւն հեստէ ի կանոնաց բանին եւ ոչ հաւանի, այլ եւ գարշի եւս, եւ ըստ այնմ մեղքն լինի ներելի եւ ոչ մահացու:

Ասդիցես՝ երկրորդ, թէ եւ պատճառաւ զաւակի իցէ եւ ներգործապէս զաւակն յառաջ գայցէ, տակաւին զաւակն ոչ բարեխառնէ զհեշտութիւն ցանկութեան, զի մայրն պիղծ համարի Ղեւտացւոց (ԺԲ.) եւ զաւակն կարաւտ մկրտութեան: Ուրեմն որ վասն սոսկ հեշտութեան շարախառնի միշտ մահացաւրէն մեղանչէ:

Ասելի է, թէ ցանկութիւն է պատիժ եւ ոչ յանցանք: Իսկ աւրինական մաքրեցութիւնքն ոչ էին վասն մահացու մեղաց, այլ վասն մաք-

րութեան ի բնականաց աղտեղութեանց: Իսկ մկրտութիւն ոչ վասն հեշտութեան ծնողացն, այլ տուեալ լինի վասն լուացման մանկանն ի սկզբնական մեղաց, որ միջնորդութեամբ ծնողացն քարշի նախկին ծնողացն:

Ասիցես՝ երրորդ, ըստ առաքելոյն, թէ «փոքր մի խմոր զամենայն զանկուածն խմորէ» (Ա. Կորնթ. Ե. 6): Ուրեմն առաւել հեշտութիւն եւս առաւել զենթակայսն մեղաւք մահացուցանէ, եւ ըստ այսմ երեք բարիքն ամուսնութեան ոչ կարեն բարեխառնել զհեշտութիւն, զի իցէ առանց մեղաց:

Պատասխանեմ առ բանն առաքելոյն, թէ նա խաւսի զխմորոյ հերձուածողացն: Իսկ առ հետեւումն ասեմ, թէ թէպէտ հեշտութիւն ի բնութենէ ոչ մեղմանայ խրատուք եւ ոչ բնականաբար, սակայն ըստ կերպի առաքինութեան իբր աղիւ համեմի նեխութիւն նորա, եւ բարիքն պսակին բարոյականապէս առնեն զնա անմեղադրելի եւ ազատ ի մահացու մեղաց, ըստ հեթանոսաց որք զաւրէնս ոչ գիտելով բնութեամբ զաւրինաց գործեն, նմանապէս եւ որք զառաւել հեշտութիւն զզան նկատմամբ երից բարեացն պսակին զհեշտութեամբն բարեխառնեն, եւ իբր թէ զմահացուն ի ներելիս փոխարկեն:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ՝ «Յանկութիւն տակաւին ի սրտի գոլով յղացեալ զմեղս ծնանի» (Յակ.Ա. 15), ըստ առաքելոյն, ապա որքան եւս հեշտութիւն՝ ի գործն:

Ասելի է, թէ ցանկութիւն յիրս այլոց արգելանի, իսկ հեշտութիւն ոչ է յիրս այլոց, այլ՝ իւրն, վասն որոյ ոչ այնքան ոք ցանկայ ստացեալ իրին որքան ոչ ստացելոյն: Զի որպէս ասէ Աստուածաբան Գրիգոր. Պատրաստն յիշխանութեան դատարկ է ի ցանկութենէ:

Գլուխ Տասն

Յաղագս արգելմանցն պսակին ի հասարակի՝

Ի միում պրակի ներսեղմեալ

Պրակ Ա.

Արդեաւք արգելմունքն պսակին պատշաճապէ՛ս առ նշանադրին ի գիրս

Մինչ պատահմունքն աւր ըստ աւրէականք անթիւք եւ աննմանք են միմեանց, ուստի ոչ դնին չափք եւ քանիաւնութիւնք արգելմանց պսակին: Այլ հասարակաւրէն հինգ են արգելմունքն պսակին, որք

արգելուն զպսակելիսն, այլ ոչ բաժանեն զպսակեալսն: Զի են վա-
յելչականք եւ ոչ էութենականք: Որոց նախկինն է արգելումն եկե-
ղեցուոյ, որպէս թէ յաւուրս Տէրունական տաւնից եւ Մեծի պահոց
մինչ ցկիրակի զկնի ութարէից Պենտեկոստէին ի տաւնի սրբոց
Հռիփսիմեանց: Երկրորդ՝ նշանատուութիւն, որպէս ասացաւ յԵրեք
գլխոջ Երեք պրակին, թէ ոչք եւ որպիսիք են, որք կարեն քակել
զպսակելիսն թէպէտ ոչ քակեն զպսակեալսն: Երրորդն է ուխտն
պարզ եւ ծածուկ կուսութեան, կամ ընտրել զկրանաւորական կա-
ցութիւնս, կամ առումն սուրբ աստիճանաց, այսինքն՝ կիսասարկա-
ւագութեան, սարկաւագութեան եւ քահանայութեան, որք առնա-
նին նախ քան զպսակն եւ արգելուն յետ այնորիկ ի պսակմանէ:
Բայց եթէ դաշնադրեալք իցեն եւ պսակեալք՝ ոչ եւս լուծանեն, բայց
արգելանին ի կիրառութենէ պաշտանի իւրեանց: Թէպէտ պսակե-
ցեալքն սրբապղծարէն մեղանշեն, եւ ոչ կարեն խնդրել զպարտսն,
այլ սակայն պարտաւորին հատուցանելոյ: Զորրորդն է ազգակցու-
թիւն, որ ստացեալ լինի ի ձեռն ուսուցանելոյ վարժապետարէն եւ
աշակերտարէն, թէպէտ այս խափանեալ տեսանի, զի ոչ է իբրեւ
զկնքահայրութիւն, որ լինի ի դրոշմին: Հինգերորդն է յանցանք որ-
պէս կնասպանութիւն, քահանայասպանութիւն, ազգապղծութիւն
եւ այլն, որ ի հնուց այսպիսեաց արգիլեալ լինիր պսակն ի տեղի
ապաշխարութեան: Ի սոցա վերնոցս կարգի են եւ այսոքիկ. Նախ
պսակիլն առանց հրամանի եպիսկոպոսին եւ գիտութեան աթոռա-
կալի նորա եւ տան քահանային: Երկրորդ՝ պսակիլն ընդ միում ու-
մեք, որ նշանեալ իցէ ընդ այլոյ: Երրորդ՝ յափշտակութիւն աղջկան,
որ իցէ նշանեալ ընդ այլում: Զորրորդ՝ սպանումն կնոջ իւրոյ պատ-
ճառաւ ընդ այլս աչք ձգելոյ եւ առնելոյ: Հինգերորդ՝ սրբապղծ
պսակն ընդ կրանաւոր կուսի: Վեցերորդ՝ եթէ լեալ է կնքահայր
կամ սանամայր որդւոյն իւրոյ, զի մի՛ յետոյ ամուսին կարող իցէ
պահանջել յինքենէ զպարտս մարմնական: Եւ վասն այսր գործոյս
արգելանի մարդ կրկին պսակիլ յետ մահու ամուսնոյն իւրոյ: Եւսթ-
ներորդ՝ պսակիլն ընդ հերձուածողի: Ութներորդ՝ հրապարակական
ապաշխարութիւն, որ արգելու մինչեւ ցլրումն զպսակիլն:

Իսկ որք են յէութենէ պսակին, եւ բաժանեն զպսակեալսն, են եր-
կոտասան, այսինքն՝ սխալմունք, կացութիւն, ուխտն, ազգականու-
թիւնն, յանցանք, այլակրանութիւն, բռնութիւն, կարգ, կապ, պար-
կեշտութիւն, խնամութիւն եւ անկարութիւն:

Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի սխալանքն առ դիպի կամ շուրջ

զնշանեցելոյն, որպէս թէ կամէր փեսայացուն առնուլ զՍառայ, եւ խաբկանաւք ետուն նմա զքոյր նորա զԱննա եւ կամ զայլ ոք: Այնպիսի պսակն անհիմն է եւ ընդդէմ եւս բնական արիւնաց, զի թէ ոք կամի գնել զոսկի, եւ վաճառողն պատրանաւք տացէ նմա զարծաթ՝ ոչ է ճշմարիտ առեւտուր, եւ կարէ գնողն իրաւամբ հրաժարիլ ի գնելոյ, եւ զգինն ոչ տալոյ: Բայց եթէ գիտացէ զնա այլ գոլ, եւ ի տեսանելն հաւանեցի, հաստատ է ամուսնութիւն, եւ կամ գիտաց՝ ոչ գոլ նշանածն իւր լուռ եկաց եւ պսակեցաւ, եւ շաղաշարեցաւ, ոչ եւս կարէ հրաժարիլ: Իսկ եթէ ի կողմանէ որակութեան որպէս թէ էած ի կին զՄարիամ, զոր կարծէր գոլ գեղեցիկ, հարուստ եւ ազնուական, եւ ոչ գտաւ այնպիսի՝ հաստատ է պսակն, զի ոչ է զանձնէն, այլ զանձնականացն միայն է սխալումն, եւ ի կարծիս միայն ունէր զայնոսիկ, եւ ընդդէմ դիպեցաւ: Բայց եթէ ներգործապէս ասացեալ իցէ. Ես առնում զքեզ այսու պայմանաւ, եթէ իցես գեղեցիկ, ազնիւ եւ հարուստ: Եւ ոչ եգիտ այնպէս՝ նախ քան զպսակիլն կարէ ջրել զպսակն ետ ոչ յետոյ, եթէ զուգեցաւ:

Վասն երկրորդին գիտելի է, թէ կացութիւն (որ եւ բաղդն) արգելու զպսակն, այլ ոչ ամենայն կացութիւն, այլ ծառայութիւն, որպէս թէ ոք պայմանադրէ ընդ աղջկան միում առնուլ զնա, եթէ իցէ ազատ, եւ եգիտ զնա ծառայ եւ աղախին՝ անհաստատ լինի պայմանն, եթէ ոչ կամաւ հաւանեցի ներկայական բանիւք, եւ կամ ճանաչիցէ զգոլն աղախին: Բայց թէ ծառայն դաշնադրէ ընդ աղախնոյ գիտելով զնա ազատ՝ հաստատ է կապն, եւ կամ կարծէր գոլ աղախին, եւ եգիտ ազատ՝ եւս առաւել հաստատ է. զի փորեաց զերկիր վասն կապարոյ, եւ եգիտ զարծաթ: Բայց ծառայ անուամբ իմանին ոչ արծաթագինքն, այլ որք վաճառեալք են ի թիաքարշ նաւս եւ կամ ի մշտնջենաւոր բանտս:

Վասն երրորդին գիտելի է, թէ հրապարակական ուխտն կրանաւորութեան, եւ առումն սուրբ աստիճանաց արգելու զպսակն, եւ բաժանէ զեղեալն: Ոստի Ոսկեբերանն զԹէոդորոս կրանաւորն աշխարհիկ եղեալ եւ ամուսնացեալ յորդորական բանիւք, եւ սուրբն Բարսեղ զկուսան ոմն անկեալ ի պոռնկութիւն, կոչէին յապաշխարութիւն¹⁸¹: Իսկ պարզ ուխտն ողջախոհութեան արգելու զեղանելին,

¹⁸¹ Տէն Ա. Յովհան Ոսկեբերան, Ճառք, Վենետիկ, 1861, էջ 17-26, «Երանելոյն տեսն Բարսղի Մեծի թուղթ զղջման առ կուսանն անկեալ ի կուսութենէ իւրմէ». ՄՄ, ծեռ. 988, թ. 278ա-288բ: Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 342-343 (Ժ. «Վասն որք զկուսութին խոստանան պահել»):

այլ ոչ լուծանէ զեղեալն, եւ պարզ կոչի, զի ոչ հրապարակական, որ լինի առաջի եպիսկոպոսին, եւ ոչ մտաւք մինչ ի մահ պահելոյ զկուսութիւն, զայսպիսեացս ասէ առաքեալն, «որ ոչ ունի ժոյժ ամուսնացի եւ թէ՛ լաւ է ամուսնանալ քան ջեռնուլ» (Ա. Կորնթ. Է. 9): Զի այսպիսի ուխտ է ժամանակաւոր եւ ըստ կերպի նազաւրականաց:

Վասն չորրորդին գիտելի է, զի ազգականութիւն է եռակի, այսինքն՝ որդեգրական, հոգեւոր եւ մարմնաւոր: Որդեգրականն է. որպէս թէ ոք զոմն որբ առեալ սնոյց եւ կամ արծաթով գնեաց, ազատեաց եւ որդեգիր արար ի տեղի մեռեալ որդւոյն, կամ թոռին, եւ վկայս կացոյց ի տեղի աւրինաւոր ժառանգի ժառանգաւոր լինիլ ի մեռանիլն իւրում: Եւ այս արգելու զամուսնութիւն մինչեւ ի չորրորդ ազգ ելանողաց եւ իջանողաց, զի այն որդեգրեալն ընդ հայրագրի ելանող աստիճանացն ոչ կարէ պսակիլ, եւ ոչ հայրագիրն ընդ որդեգրին իջանող զաւակացն: Նաեւ արգելանի ի մէջ որդեգրեցելոյն եւ զաւակացն որդեգրողին եւ ի մէջ որդեգրեցելոյն եւ կնոջ, այսինքն՝ մայրագրին: Առաջինքն ասին ուղիղ գծիւ եւ երկրորդքն՝ կողմնական գծիւ Ազգականութիւն հոգեւոր է ի մէջ ոմանց անձանց, որք ի մկրտութեան (եւ ի դրոշմին) ազգակցին: Եւ կոչի կնքեցեալն սան եւ հայր նորա՝ սանահայր՝ սանին հայր եւ մայրն՝ սանամայր ի մկրտութեան, որ ընկալնու յաւազանէն, եւ գրկէ ի դրոշմիլն, կոչի կնքահայր, եւ կին նորա՝ կնքամայր, եւ որդիք կնքահարց եւ սանահարց կոչին հոգեւոր ազգականք եւ եղբարք, որոց թոռնեայքն յուղիղ գծի իջանողացն առնուն զիրեարս: Եւ ի կողմնական գծի կնքահայր եւ սանահայր եղբար թոռունքն առնուն զիրեարս համառամբ եւ նոցին յաստիճանսն, զի եւ այնք թուին ի չորրորդ աստիճանի՝ միջադրեցմամբ կնքահայրն եւ սանահայրն: Նմանապէս կնքամարն եւ սանամարն, զի կնքամար եւ սանամար եղբար թոռունքն ի կողմնական գծի համարին ի չորրորդ աստիճանի: Իսկ թէ ժողովն Թրիդենտինոյ ոչ արգելու զաստիճանսն, եթէ ոչ միայն ի մէջ չորից, այսինքն՝ կնքահայրն եւ կնքամարն, սանահայրն եւ սանամարն եւ սանին¹⁸²: Յոյժ անդէպ երեւի, զի թէ արգելու զորդեգրական որդւոյ եւ զորդեգրողին որդիսն մինչեւ ի չորրորդական ազգս յերկոցունց կողմանց՝ որչափ եւս ի հոգեւոր ազգակցութեան: Մարմնաւոր ազգականութիւն, որ եւ բնական ասի, է մերձաւորութիւն անձանց իջանողաց ի միոյ արմատոյ ուղիղ գծիւ: Եւ ելանողացն ճիւղից առ բնական արմատն որպէս յազգահամարին Քրիս-

¹⁸² Տրիդենտեան ժողովի (1545-1563) կանոնները տեղ են գտել «Professio fidei Tridentina» խոստովանական հոչակագրում (1564):

տոսի Մատթէոս իշանէ աստիճանաւ յԱբրահամու ի Քրիստոս, եւ Ղուկաս ելանէ ի Քրիստոսէ առ Ադամ: Է եւ կողմնաւոր գիծ, որպէս երկու եղբարք, կամ քորք իշանեն եւ կամ ելանեն ի բնական ծնողաց: Արդ, գիծ եւ կամ ճիւղ կոչին ելեալքն եւ իջեալքն ի նոյնոյ արմատոյ: Եւ արմատն է անձն այն, յորմէ լինի ելումն եւ իջումն: Իսկ աստիճանն է մեծ եւ փոքր հեռաւորութիւն միոյ անձին ի միւսոյ, ըստ ճիւղի արենակցութեան, որպէս երկու եղբարք եւ եղբար որդիք եւ այլն, որոց առաջինքն միով աստիճանաւ հեռանան ի միմեանց՝ ոչ հեռանալով ի հաւրէն եւ ոչ հայրն՝ ի նոցունց, զի միացեալք են: Իսկ երկուց եղբարց որդիքն հեռանան կրկին աստիճանաւ եւ թոռունքն Բ եղբարց Գ աստիճանաւ եւ թոռնեայքն՝ չորրորդ աստիճանաւ, զորոց ի հետագայսն տեսցուք:

Հինգերորդն է յանցանք, որպէս է կնասպանութիւն կամ դեղով կամ սրով, որպէս զի ընդ համախոհութիւն սպանման կնոջն ամուսնացի եւ կամ վասն պոռնկութեան: Նմանապէս իմանալի է եւ ի կողմանէ կնոջն առն սպանողի: Երկրորդ՝ շնութիւն, որպէս թէ ոք շնայ ընդ առն կնոջ այնու մտաւք, զի ի մեռանիլ կնոջ իւրոյ առցէ զնա ի կնութիւն, եւ կինն այն կամք տացէ այնու մտաւք: Երրորդ՝ եթէ ընդ երկուց կանանց դաշնադրեալն իցէ ընդ միոյն յայտնի եւ ընդ միւսոյն ի ծածուկ, եւ շնայցէ ընդ երկուց եւս խղճահարից անձանց, եւ կամ մինն յերկուց ապաւրինաւոր կանանց սպանցէ զայրն ապաւրինաւոր, զի ընդ շնացելոյն ամուսնացի, թէ եւ նա չիցէ կամակից սպանման սուտ առն նորա:

Վեցերորդն է այլակրանութիւն, յորժամ մկրտեցեալ ոք ընդ ոչ մկրտեցելոյն պսակիցի, որ եթէ եւ մկրտեալք իցեն, եւ մինն ուրասցի, եւ հաւատացեալն կամիցի կեալ ընդ նմա, ըստ վճռոյ առաքելոյն, կարեն համաբնակիլ: Բայց եթէ ծնեալ զաւակքն մնալ կարիցեն ի կողմն հաւատացելոյն, ապա թէ ոչ վասն վտանգին այնորիկ կարէ արձակիլ հաւատացեալն յանհաւատէն, եւ պսակիլ ընդ այլում, եթէ ոչ կարէ ժուժկալել: Եւ եթէ անհաւատն ոչ դիցէ զորոգայթ հաւատոյ կողակցոյն, իսկ եթէ ուղղափառն ընդ հերետիկոսին կամիցի պսակիլ՝ հաստատ է պսակն, եթէ ուխտեսցէ ոչ բռնադատել ի թիւր կրանն ոչ զկինն եւ ոչ զծնեալսն ի նմանէ: Ուստի ի սկզբանն պարտի մեծ զգուշութիւն, եւ զկնի տարումն համբերաբար:

Յաւթներորդ՝ բռնութիւն եւ կամ ծանր անիրաւութիւն կրել, եթէ ոչ կամէր ամուսնանալ, եւ յակամայ բռնաբարեալ ամուսնացաւ: Եւ սակայն եթէ գիտացին զկնի բռնաբարեցմանն, թէ կինն՝ զայրն եւ թէ այրն՝ զկինն, ոչ եւս կարեն թողուլ զիրեարս:

Ութներորդ է կարգն որպիսի է կիսասարկաւագութիւն եւ այլն, որք եթէ կանխեն նախ քան զամուսնանալն՝ ոչ եւս կարէ ոք զկնի այնոցիկ ամուսնանալ, եւ թէ ամուսնացի՝ ընդ սրբապիղծս եւ ընդ անժուժկալս համարեսցի, եւ ոչ եւս կարէ զպաշտաւնն իւր պաշտել, զի է որպէս սուր կնքեալ եւ կապեալ ի մէջ պատենի, որոյ բառնի կիրառումն:

Իններորդ է կապն, այսինքն՝ ի կեալն կենդանի միոյն ի կողակցեացն, որ ոչ եւս կարէ միւսն պսակիլ, եւ թէ լիցի՝ բաժանելի է, զի շուն կոչի, ըստ առաքելոյն, որ լինի ընդ առն այլում եւ կամ ընդ կնոջ այլում (Հռոմ. է 3): Բայց եթէ տակաւին ոչ գիտացեալ զմիմեանս եւ յաւժարիցին կեալ կուսակրաւն եւ կամաւ բաժանիցին ոչ միմեանն ի նոցանէ այլ եւս կարէ ամուսնանալ, զի ըստ առաքելոյն՝ կապեալն ի կինն ոչ եւս արձակելոց է եւ որ արձակեալն է ոչ եւս կապելոց է (Ա. Կորնթ. է 27):

Տասներորդ՝ պարկեշտութիւն, որ է նման խնամութեան, այլ տկարագոյն քան զնա, զի ոչ ելանէ ի մարմնաւոր զուգաւորութենէ որպէս խնամութիւն, այլ կամ ի նշանադրութենէ եւ կամ յանշաւափ պսակէն մինչ պսակեալք իցեն եւ ոչ զուգաւորեալք: Ըստ որոց արենակիցս, ըստ առաջնոյն խափանի պսակն, ըստ առաջնոյ աստիճանի եւ ըստ երկրորդին մինչեւ ի չորրորդ աստիճանն, ըստ նմանութեան խնամութեանն:

Մետասաներորդ է խնամութիւն, որ լինի ի մէջ աւտար անձանց, որով երկու անձինք աւրինաւք ամուսնացեալք լինին արենակիցք, եւ ազգայինք առն լինին խնամիք կնոջն, եւ ազգայինք կնոջն լինին խնամիք առն նորա: Իսկ որ ասի «յՈւղղ եւ ծուծ աստուածաբանութեան» գրքոջ, թէ՝ «ըստ աստուածաբանից խնամութիւն ոչ ծնանի զխնամութիւն, եւ վասն այնորիկ Բ(2) եղբարք կարեն առնուլ զերկու քորս¹⁸³, է ընդդէմ ամենայն ազգաց կանոնաց եւ բանականութեան», զոր եւ յետագայսն ասացի:

Երկոտասաներորդ՝ մշտնջենաւոր անկարութիւն թէ՛ առն եւ թէ՛ կնոջն, որ եթէ բնական իցէ, եռամեայ ժամանակաւ փորձելի է կարաւղ կողմանն հրաման տալի: Իսկ եթէ երկոքինն եւս անկարաւղք իցեն իբր եղբայր ընդ քեռն բնակեսցին, որք ոչ կարացին կեալ իբրու ամուսինք: Բայց եթէ յետոյ դիտեցաւ անկարութիւն զկնի քանիցս եւ կամ միանգամ շաղաշարելոյ՝ ոչ եւս կարեն բաժանիլ յիրեւաց եւ լինիլ ընդ այլում, զի այն է իբր փորձութիւն ինչ դիպեալ, կամ հիւանդութենէ եւ կամ յայլմէ իմն պատահարէ:

¹⁸³ Տես Աբելլի, Ուղղ եւ ծուծ աստուածաբանութեան, էջ 179:

Առարկիցես՝ նախ, թէ պսակն է ի յաճումն բնութեան: Իսկ ոչ ոք ի վերոգրեալ արգելմանցն ընդդիմանայ աճման բնութեան, բայց ի յանկարութենէ պարտուցն հատուցման: Ուրեմն աւելորդք են այլք արգելմունքն:

Ասելի է, թէ արգելմունք ոմանք նկատեն առ բնութիւն, եւ ըստ այսմ եւ անասունք ոմանք խտրեն զզուգիլն ընդ մերձ ազգականաց որպէս ուղտն եւ ձին ընդ մարց իւրեանց: Եւ ըստ այսմ արգելուն եւ աստուածային արէնք զուգակցիլն ընդ մերձակայից արենակցաց: Իսկ ոմանք նկատեն առ եկեղեցականս եւ ոմանք առ քաղաքականս, վասն որոյ յարմարապէս դնին բազմապատիկ արգելմունք:

Ասիցես երկրորդ՝ թէ շնորհն կատարէ զբնութիւն, իսկ կատարի իր ինչ, որ լնանի, զի կատարեալն է, որոյ ոչ ինչ է արտաքոյ: Ուրեմն մինչ պսակն շարաբերի զշնորհ, լնու զպակասութիւնս արգելմանց եւ խորհուրդն զլրումն առնու:

Ասելի է, թէ շնորհն կատարէ զբնութիւն ի նախապատրաստեալսն (որպէս եւ արեւն լուսաւորէ զառողջ աշս եւ ոչ զկոյրս) այլ ոչ զանյարմարսն եւ զընդդիմացողսն շնորհաց: Զի Աստուած տայ զշնորհ հնազանդողաց արիւնաց իւրոց, զորս բառնայ յանհնազանդից: Կամ թէ շնորհն կատարէ զբնութիւն գերբնապէս, այլ ոչ բնականապէս: Ապա թէ ոչ մկրտութիւն բանալոց էր զկոյր աշս զմկրտելոյն, որ է անդէպ: Եւ զայս ասողն Աստուծոյ փորձող է:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ պսակն է յաստուածային արիւնաց եւ անմեկնելի ըստ Տեառն հրամանի: Իսկ ոմանք յարգելմանց բաժանեն զմիաւորեալսն: Ուրեմն անպատշաճապէս դնին արգելմունք:

Ասելի է, թէ որպէս Աստուած սահմանեաց զամուսնութիւն եւ արգել զոմանս, նմանապէս եւ եկեղեցի ոչ ի քինախնդրութիւն մարդկան, այլ ի վրէժխնդրութիւն արիւնադրին Աստուծոյ, լուծանէ եւ մեկնէ զոմանս, որք տարածայնին յարիւնացն նորա: Ուրեմն որպէս ի բնութեան ապականութիւն ձուռն է լինելութիւն ձագոյն, նմանապէս եւ լուծումն պսակին նկատմամբ ոմանց արգելմանց է հաստատութիւն արիւնացն Աստուծոյ:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ սխալումն ոչ է դնելի ի տեղի արգելման, եւ ոչ լուծանէ զեղեալն, որպէս եւ Յակոբ ոչ հրաժարեցաւ ի Լիպյէ, զոր պատրանաւք էառ՝ համարելով զնա Ռաքէլ գոլ: Ուրեմն եւ յարէնս շնորհաց մինչ անլուծանելի է պսակն ոչ եւս վասն սխալման արգելանիլ կարէ:

Ասելի է, թէ սխալումն ոչ քակէ զեղեալն, այլ զեղանելին եւ ոչ ոք պատրեցեալ պարտի կապիլ ի պատրանս մշտնջենապէս, եթէ ոչ հրաժարեցցի նախ քան զշարամբերձութիւն: Զի թէ եւ գիտաց յակամայ միանգամ համարի այն իբրեւ զկամաւոր, որպէս թէ ոք առեալ զիր ինչ անարատ, եւ ոչ հաւանեալ կամեցցի յետ դարձուցանել բեկեալ, պարտի զգինն հատուցանել, եւ իւրացուցանել: Իսկ ի նոր աւրէնս, աւրինաւոր պսակն ասի անլուծանելի գոլ եւ ոչ ապաւրինաւորն, եւ որոց պսակն չիցէ հասեալ ի կատարումն ըստ շարամբերձութեան: Իսկ եթէ մերձակայ արենակցէ իցէ առեալն պատրանաւք որպէս հաւրաքոյր եւ մաւրաքոյր եւ դստերք նոցա, եւ կամ դուստր եղբար իւրոյ եւ այլք մերձակայք ոչ միայն զեղանելին, այլ եւ զեղեալն լուծանեն:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ պատահումն ոչ ընդգիմանայ գոյացութեան, ուրեմն եւ բաղդն ծառայութեան, զի յաղախնեաց ծնանին յազատ թագաւորաց ազատ որդիք: Ուրեմն ծառայութիւն ոչ արգելու զպսակն:

Ասելի է, թէ ծառայութիւն նախագիտեցեալ ի նշանատուութեան արգելի զեղանելին, եւ ոչ լուծանէ զեղեալն: Իսկ ի քաղաքականս այլազգեաց ծնեալքն եւ յազատ թագաւորաց ազատ որդիք համարին, այլ ոչ ի Սուրբ Գիրս, զի Իսմայէլ յԱբրահամէ ազատէ եւ ի Հագարայ աղախնոյ ծնեալ անուամբ մաւրն ծառայ կոչեցաւ եւ ոչ ազատ վասն Աբրահամու ազատին: Այսպէս եւ Եփթայի ի պոռնկութենէ ծնեալ, արտաքսեցաւ ի ժառանգութենէ հաւր իւրոյ, թէպէտ ի ծերակուտէն ընկալեալ եղեւ իբրեւ զազատ եւ իշխան, որպէս ասի անդ (տէն Դատ. ԺԱ 1): Իսկ թէ եւ Իսահակ ծառայ կոչեցաւ, այն ոչ էր ըստ բաղդի, այլ ըստ որում խոյին գնեցաւ, որ ըստ նմա պատահմամբ կոչեցաւ ծառայ եւ կամ նկատմամբ Աստուծոյ, որոյ եւ թագաւորք եւս ծառայք կոչին եւ են (տէն Սղմ. Բ 11): Ուստի զի մի՛ ազատն պսակեալ ընդ աղախնոյ զծնեալն յազատ հաւրէ ծառայ առնիցէ (տէն Իմաստ. Թ 5), արգելուն աւրէնքն, զի մի շփոթումն լիցի ազատութեան եւ ծառայութեան (տէն Ա. Կորնթ. Է 21): Իսկ եթէ մայրն իցէ ազատ եւ հայրն ծառայ է՝ որդին հետեւի բաղդի մաւրն, եւ կոչի ազատ եւ ոչ ծառայ վասն մաւրն ազատութեան, որպէս թէ ոք զխորշակահար սերմն եւ զճոն ցանիցէ յարգաւանդ երկիր, եւ ատոր ցորեան բաւեցցի վասն հողոյն պարարտութեան, զի հողն ունի զտեղի մաւր եւ սերմն՝ զտեղի հաւր: Այսպէս թուի, թէ եւ Տիմոթէոս, գոլով որդի առն հեթանոսի եւ մաւր հրէի հաւատացելոյ,

հետեւեցաւ արինաց մարն եւ թլփատեցաւ (տէն Գործք ԺԶ 3):

Վեցերորդ՝ ասիցես, թէ պսակն եղաւ ի բնական արէնս, եւ հաստատեցաւ յարէնս Մովսիսի, իսկ յարէնս Մովսիսի զատարաց զդստերս ոչ էր յանգ առնուլ, այլ՝ ազգականացն միայն (տէն Տովբ. է 13): Ուրեմն ընդդէմ արինաց դնի արգելումն ազգականութեան: Ասելի է, թէ եւ ի դրական արէնս եղաւ արգելումն արենակցաց, որպէս ասի (տէն Ղեւտ. Ե): Իսկ եղբայր անուամբ վարի Սուրբ Գիրն կամ ըստ հաւատոյ եւ կամ ընդ մերձաւոր ազգակցութեան որպիսիք են եղբար ուստերք եւ դստերք կամ հարեղբար: Իսկ ի նոր արէնս բաւական է ազգակցութիւն աւագանին ծննդեան: Ուստի ոչ հրամայէ կանոնն եկեղեցւոյ եւ Սուրբ Գիրք դաշնակցել ընդ անհաւատի:

Ասիցես՝ եաւթներորդ, ընդդէմ վեցերորդի արգելմանն, թէ անհաւատութիւն միոյն ոչ արգելու զպսակն ըստ առաքելոյն, թէ՝ «Սուրբ է այրն անհաւատ կնաւ» (Ա. Կորնթ. է 14) եւ այլն: Ուրեմն անհաւատութիւն ոչ արգելու զամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ լուծումն, որ անդ, բաւական է եւ այսմ, այսինքն՝ թէ յորժամ ոչ որոգայթաւորիցեն զիրեարս ի հաւատոյ, եւս թէ զաւակքն մնայցեն ի կողմն հաւատացելոյն: Եւս անդ խաւսի առաքեալն զկնի պսակի պատահման ուրացութեան, եւ կամ միոյն հաւատալն զկնի պսակին եւ միոյն յամառիլն յանհաւատութեան, եւ ոչ որ հաւատայ (տէն Ա. Կորնթ. է 12,15):

Ասիցես՝ ութներորդ, ընդդէմ եաւթներորդին, թէ բռնութեամբ հարկել զոք յամուսնութիւն, ոչ է արգելումն, զի բռնութիւն երբեմն լնու զտեղի կամաւորի, ըստ այնմ. Ի սէր յաւիտենական սիրեցի զքեզ, վասն այնորիկ ձգեցի զքեզ ի գթութիւն: Այսպէս բռնութեամբ քարշեցաւ Սաւղոս յառաքելութիւն մինչ հալածիչն էր (տէն Գործ. Թ 3, Հռոմ. Բ 4): Ուրեմն յակամայն կարէ դառնալ ի կամաւոր, թէ եւ ոչ ի սկզբանն գոնէ հետեւաբար: Ուրեմն բռնութիւն ոչ արգելու զպսակն:

Ասելի է, թէ մինչ երկուց բարեաց մեծագոյնն է ընտրելի, յայտ է, թէ որ բռնադատի, կամի կոյս մնալ եւ ժուժկալել, որ է մեծագոյն բարի քան զամուսնանալն: Ուրեմն ոչ պարտի թողուլ զմեծագոյնն վասն փոքրն եւ բռնադատիլ: Իսկ թէ Աստուած սիրով քարշէ, ուրեմն ոչ բռնադատէ, այլ կամի զմեծ բարի անկելոյն, որպէս թէ ոք բռնութեամբ կերակուր ջամբէր ումեք սովեցելոյ, զի մի՛ մեռցի, որ թէ եւ բռնութեամբ հիւանդն կերիցէր, սակայն յագի եւ ապրի: Իսկ առ դարձումն Պաւղոսի ասեմ. թէպէտ բռնութեամբ յետ քարշեցաւ, սակայն ի թողուլ զչարն եւ հալիլ ի բարին, նոյնպէս եւ քաղցրու-

թիւն Աստուծոյ յապաշխարութիւն ածէ՝ կորզելով ի չարէն մեղաց եւ առ մեծագոյն բարին հպեցուցանելով, վասն որոյ թէպէտ ունի զկերպն բռնութեան, սակայն զվախճան կամաւորի, զի քաղցրութեամբ քարշի եւ ոչ գանիւ: Իսկ յամուսնութիւն ոչ է պարտ բռնադատել ի թողուլ զմեծ բարին վասն փոքերն, վասն որոյ ոչ է նման:

Գլուխ Տասնևմէկ

Յաղագս արգելման որպիսութեան՝ ի չորս պրակս բաժանեալ.
Նախ՝ արդեաւք որպիսութիւն ծառայութեան արգելո՞ւ զամուսնութիւն

Երկրորդ՝ արդեաւք ծառայն թարց կամաց Տեառն կարէ՞ դաշնադրել զամուսնութիւն

Երրորդ՝ արդեաւք կանամբի ծառայն կարէ՞ զինքն ծառայ առնել թարց հաւանութեան կնոջն

Չորրորդ՝ արդեաւք որդիքն պարտիցի՞ն հետեւիլ թէութեան (կամ յատկութեան) հաւրն կամ մաւրն

Պրակ Ա.

Արդեաւք ծառայութիւն արգելո՞ւ զպսակն

Ծառայ անուամբ կամ իմանին գերեցեալքն եւ ազատեալքն: Եւ այսոքիկ կարեն նախ եւ յետոյ ամուսնանալ, ըստ նախկնոյն կամաւք տերանց իւրեանց (տէ՛ս Ելք. ԻԱ 4), եւ կամ ըստ Սկաւթոսի իմանին մշտնջենապէս բանտարգեալքն վասն անթողլի մեղաց եւ ի կալերս չէքտիրաց¹⁸⁴: Եւ այսպիսիքս մինչ ունին զազատութիւն իւրեանց կապեալ եւ ոչ կարեն հատուցանել զպարտս, եւ կամ ծառայել բնութեան ծննդեան, եւ սնուցման զաւակաց իբրեւ անկարաց պարտուց հատուցման, ոչ կարեն ամուսնանալ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ առաքեալն զհաւատացեալ ծառայն ազատ կոչէ Տեառն (Ա. Կորնթ. է 22) որպէս եւ զազատն ըստ աշխարհի՝ ծառայ Քրիստոսի: Ուրեմն որ ոք ըստ հաւատոյն ազատ է, թէ եւ ըստ բաղդին ծառայ իցէ, կարէ ամուսնանալ:

Ասելի է, թէ հաւատն եւս առաւել ստիպէ ի ծառայելն (տէ՛ս Ա. Տիմ. 2 2), բայց ծառայն կարէ ամուսնանալ ոչ ինքեամբ, այլ եթէ տէրն նորա տացէ նմա կին, որպէս ասի Ելից (Ի. 4): Իսկ բանն մեր ոչ է այնպիսի ծառայէ, այլ զմշտնջենապէս բանտարգեցելոյ եւ ի

¹⁸⁴ Թրք. Կալերս չէքտիրաց = ցոկանավի վրայ աշխատող թիապարտ, թիապարտութիւն

կալերս վաճառեցելոյ: Նաեւ զի խորհրդոյ պատճառաւ ոչ է պարտ նենգել զքաղաքական արէնս:

Ասիցեա՛ երկրորդ, թէ ծառայութիւն է պատահական իմն որակութիւն ներհակ ազատութեան, իսկ ծառայութիւն եւ ազատութիւն ոչ խափանեն զգործ բնութեան: Ուրեմն ծառայութիւն ոչ է արգելող ամուսնութեան, զի է գործ բնութեան:

Ասելի է, թէ ծառայն թէպէտ ոչ կորուսանէ զգործ բնութեան, սակայն կորուսանէ զազատութիւն, որ է արգելիչ գործոյ բնութեան, ըստ քաղաքական արինի: Եւ կամ զի ի պատժի գոլով ոչ կարէ առնել ինչ ազատապէս, վասն որոյ եւ ոչ կարէ ամուսնանալ, զի ոչ ոք կարէ երկուց տերանց ծառայել:

Ասիցեա՛ երրորդ, թէ Յաւսէփ վաճառեցեալ յեղբարց իւրոց, ամուսնացաւ յԵգիպտոս եւ ծնաւ որդիս: Ուրեմն ծառայութիւն ոչ արգելու զպսակն:

Ասելի է, թէ Յաւսէփ ոչ ամուսնացաւ մինչ էր բանտի եւ ծառայ, այլ մինչ ազատեցաւ, հրամանաւն փարաւոնի ամուսնացաւ (տե՛ս Ծննդ. ԽԱ 45):

Ասիցեա՛ չորրորդ, թէ ի չորս գրքոջ Վճռոց 36 բաժանման Բ. պրակին ասի, թէ ոմանց տեսանի, թէ ի մէջ ծառայից կարէ եղանիլ ամուսնութիւն թարց գիտութեան տեսարց իւրեանց¹⁸⁵:

Ասելի է, թէ սակայն ներհակն է հասարակ կարծիք եւ հանդիսի, զի որպէս ծառայն յատուկ կամաւք զինքն ոչ կարէ ազատել, նմանապէս եւ ոչ յատուկ կամաւք ամուսնանալ: Բայց ստորեւ պարզեսցի:

Պրակ Բ.

Արդեաւք ծառայն թարց կամաց տեսոն կարից՞ դաշնադրել զամուսնութիւն

Մինչ գործն բնութեան ոչ ենթարկի հրամանաց եւ ամուսնութիւն է ի բնական արինաց, ուրեմն դրական եւ մարդկային արէնքն ոչ կարեն խափանել զբնական արէնքն պսակին, որպէս եւ ոչ հարկադրել, զի մի՛ ննջիցէ: Իսկ ծառայութիւն է ի դրական արինաց, ուրեմն ոչ կարէ արգելուլ զամուսնութիւն, որ է ի բնական արինաց:

Դարձեալ, զի աւգոտոն հասարակութեան առաւել ընտրելի է քան յատուկ անձին, իսկ ամուսնութիւն է ի յաւգոտ հասարակ տեսակի եւ ծառային ի յաւգոտ ոմանց անհատից, այսինքն՝ տերանց: Ու-

¹⁸⁵ Նկատի ունի Պետրոս Լոմբարդացու (Petri Lombardi.+ 1160) նշանաւոր *Sententiarum libri quantor* կամ *Doctrina rerum et signorum* երկի Չորրորդ գրքի՝ *De Sacramentis*՝ համապատասխան բաժինը (*Conjugium*= Պսակ). տե՛ս PL, 192:

րեմն ամուսնութիւն ոչ կարէ արգելանիլ վասն անհատից տեարցն աւգտի, մինչ է աւգուտ հասարակ տեսակի:

Դարձեալ, զի ի վերայ կրիցն բնութեան արէն ոչ դնի եւ ոչ ի վեր քան զկարիս: Իսկ ծառայն է ընդ կրիւք բնութեան է արգելուլ զայն յամուսնութենէ:

Դարձեալ ծառայն ամուսնանալով, ոչ անիրաւի առ տէրն իւր, որպէս եւ ոչ որ ի ծառայիցն Աստուծոյ գոլով ի կարգի, եթէ ամուսնանայցէ մեղանչէ եւ կամ արգելանի, ուստի ասէ Պաւլոս վասն ծառայից առ տեարս նոցա՝ ներելով առնել զպատուհասն (Եփես. 2 9), զի որպէս ամուսնութիւն ծառայից տերանց ոչ արգելու զնոսա ի ծառայութենէն Աստուծոյ, նմանապէս եւ ամուսնութիւն ծառայից ի պաշտանէ տերանց իւրեանց: Ուրեմն ոչ կարէ արգելանիլ:

Առարկիցես՝ նախ, զի ըստ առաքելոյն ծառայքն պարտին հնազանդիլ տերանց իւրեանց իբրեւ Քրիստոսի (Եփես. 2 5): Իսկ դաշնադրել զամուսնութիւն թարց կամաց նոցա է նշան անհնազանդութեան: Ուրեմն ոչ կարեն ծառայքն ամուսնանալ արտաքոյ հրամանի տեարց իւրեանց:

Ասելի է, թէ որպէս ինքեանք գոլով ազատք, եւ սակայն ծառայք են Քրիստոսի, եւ կարեն ամուսնանալ ըստ հրամանի նորա, նմանապէս եւ ինքեանք ոչ պարտին արգելուլ զդաշնադրութիւն նոցա՝ ցաւակցելով տկարութեան նոցա, եւ նկատմամբ աճելութեան ծառայից եւ պաշտանէիցն Աստուծոյ՝ լռելեայն հաւանել ամուսնութեան նոցա:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ նախասացելոցն ներհակ երեւի աստ, զի անդ ասացաւ ոչ կարել ամուսնանալ, եւ աստ կարել:

Ասելի է, թէ անդ արգելանի ամուսնութիւն մշտնջենապէս դատապարտելոց, իսկ աստ խաւսիմք զծառայիցն գնածուած, որոց եւ արէնն Մովսիսի թոյլատրէ ամուսնանալ (տէս Ելք. ԻԱ):

Ասիցես՝ երրորդ, եթէ ոք անահաւատ ծառային թոյլ տացէ ամուսնանալ եւ բազմանալ, առնէ ընդդէմ հրամանի աւրինացն, որ զամենայն ազգս անհաւատ կռապաշտից կոտորել ասէ (տէս Բ. ար 1):

Ասելի է, թէ ոչ բան աստէն զկռապաշտ ծառայից, այլ զհաւատացելոց, ըստ որում Պաւլոս անխտիր ասէ ի Քրիստոս Յիսուս զտէրն եւ զծառայն (տէս Գաղատ. Գ): Ուրեմն որպէս Աբրահամ զընտոծինսն ոչ արգել յամուսնանալոյ, նմանապէս եւ ծառայքն եթէ թարց հրամանի տերանց իւրեանց ամուսնասցին, առաւել մեծի Տեառն, այսինքն՝ բնութեան սպասաւորելով, ոչ արգելանին յերկրորդական

ըստ բաղդդի տեարց իւրեանց, այլ ենթարկելով հաւատոյն Քրիստոսի, ազատք են ի Տէր:

Ասիցես՝ շորորդդ, եթէ շնորհն կատարէ զբնութիւն, աստէն ներհակն երեւի, եթէ վասն հաւատոյ տեարքն զրկեսցին ի յատուկ կամաց իւրեանց՝ ոչ կարելով արգելուլ զծառայսն յամուսնանալոյ:

Ասելի է, թէ տեարքն ոչ են հրամայողք ի վերայ բնութեան, այլ ի վերայ բաղդդի ծառայիցն: Ուստի զի ամուսնանալն է գործ բնութեան, ոչ զրկին տեարքն յիրաւանց իւրեանց, եթէ ծառայքն թարց կամաց իւրեանց ամուսնասցին, զի այնու ծառայական բաղդդին եւ պաշտաւնի իւրեանց ոչ վնասեն, այլ պարտին տակաւին ծառայել մինչ ցվեց ամ ըստ արինաց (տե՛ս Ելք. ԻԱ): Ուրեմն ըստ այնմ շնորհն առաւել կատարէ զբնութիւն, այսինքն՝ հաւատն աւգնելով բնութեան, եւ զտէրն եւ զծառայն անզանազան առնելով ի Քրիստոս Յիսուս:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ ծառայն ամուսնանալով ոչ ազատի ի տէրութենէ տեառն իւրոյ, զի կարէ տակաւին զինքն եւ զկին նորա եւ զորդիսն վաճառել (տե՛ս Մատթ. ԺԸ 25), ուրեմն եւ կիր առնուլ ի նոսա զկամս իւր իբրեւ ի վերայ ստացուածոյ իւրոյ (զի ծառայն է տեառն իւրոյ), ուրեմն ամուսնացեալ ծառայն ոչ եղիցի տէր յատուկ կնոջ իւրոյ:

Ասելի է, թէ որպէս ձեռն ծառային ոչ պարտի գոլ ձեռն ձեռնատ տեառն, զի բնական բարի է, որ ոչ հաղորդի այլոյ, այսպէս եւ կին ծառային ոչ է կին տեառն, ուստի ոչ կարէ կիր առնուլ ի նա զկամս իւր, զի խորհրդով պսակին ընդ առն իւրոյ նա միայն միացեալ է: Իսկ թէ տէրն նորա յանդգնեսցի՝ դատի որպէս զպոռնիկ: Իսկ թէ պէտ առակաւորէ եւ այլ ինչ նշանակէ, սակայն միայն զվաճառելոյ զիշխանութիւն ցուցանէ եւ ոչ զկիր առնելոյ:

Ասիցես՝ վեցերորդ, թէ զծառայութիւն արգելու զմարդն ի պաշտաւնէ եկեղեցական աստիճանաց, որպէս ասի Հէ կանոնի սրբոյն Կղեմայ¹⁸⁶. ուրեմն եւս՝ առաւել յամուսնութենէ:

Ասելի է, թէ վասն այնորիկ ծառայութիւն արգելու զկղերիկոսութիւն, զի կղերիկոսն ի հրամանէ մարմնաւոր տեառն ազատ պարտի լինիլ, զի մի՛ բռնի քարշեսցի ի ծառայական գործս եւ անպատուեսցի աստիճանն, բայց ամուսնանալովն ոչ ազատի ի ծառայութենէն, այլ կարէ սպասաւորել տեառն իւրոյ, վասն որոյ կարէ ամուսնանալ եւ թարց կամաց տեառն իւրոյ:

¹⁸⁶ Տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 96:

Պրակ Գ.

Արդեաւք կանամբի ծառայն թարց կամաց կնոջ իւրոյ կարճ զինքն ծառայ առնել

Մինչ ծառայութիւն եւ ազատութիւն ոչ վնասեն բնութեան եւ ոչ գործոյ ամուսնութեան, երեւի թէ կանամբի ծառայ ոք կարէ զինքն վաճառել ի ծառայութիւն պահելով ընդ կնոջն զկապն պսակին անլուծանելի, զի զորպիսի իշխանութիւն ունի ոք ի վերայ զաւակաց իւրոց, զորս ի հարկաւորութեան կարէ վաճառել հաւատակցին (տէս Եւք. ԻԱ 7) (ընդ որոց մի մարմին է) նմանապէս ունի եւ կարէ իշխել եւ ի վերայ անձին իւրոյ եւ զինքն վաճառել: Նաեւ զի որպէս կինն կարէ վարձու վաճառել զմարմինն առն իւրոյ այլոյ կողակցի նորա, որպէս Ռաքէլ փոխանակ մանրագորաց վարձու վաճառեաց զՅակոբ Լիայի քեռն իւրոյ (տէս Ծննդ. Լ. 15), նմանապէս եւ զյատուկ անձն իւր կարէ ոք վաճառել թարց կամաց կնոջ իւրոյ: Այսպէս եւ Պաւլոս. «Ազատ էի յամենայնէ, եւ ամենեցուն զանձն ի ծառայութիւն կացուցի» (Ա. Կորնթ. Թ 19): Թէպէտ այսու տարբերութեամբ, զի ծառայն կանամբի բարւոք վախճանեցաւ՝ զինքն կամիցի վաճառել որպէս թէ զգերեալ որդիս իւր կամիցի ազատել իւրով ծառայութեամբն, եւ մի՛ որպէս զՊաւլոս վասն վայելելոյ յընթերեացն Դիոնիսիայ բռնաւորին Սիկիլիացւոց, որպէս ասէ Աստուածաբանն յԱրձանականսն Յովրիանոսի ԻԳ. պատմութեան¹⁸⁷:

Առարկիցես՝ նախ, ըստ առաքելոյն, թէ ոչ ոք է տէր անձին իւրոյ (Ա. Կորնթ. Զ 19), ուրեմն ոչ կարէ զոչ իւրն վաճառել:

Ասելի է, թէ առաքեալն անդ խաւսի զազատութենէ հոգւոյն, զի ոչ ոք կարէ զհոգին իւր վաճառել, եթէ ոչ ի մահացու մեղս, իսկ աստ միայն վաճառէ ոք զժամանակաւոր կեանն իւր ի ծառայութիւն, այլ ոչ զմարմինն:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որ վաճառէ զանձն ի ծառայութիւն՝ մնայ պարտական կնոջն պարտուց հատուցման, ըստ որում մարմնոյ իւրում ոչ իշխէ, այլ՝ կինն (տէս Ա. Կորնթ. Է 4):

Ասելի է, թէ որպէս այրն վասն բարւոք եւ բանաւոր վախճանի զանձն տայ ի տանջանս ծառայութեան, նմանապէս եւ կինն պարտի ժուժկալել ի ժամանակս ծառայութեան նորա, եւ կամ այրն այնպէս զինքն վաճառելոց է, մինչ զի դաշնադրիցէ ընդ գնողին զպարտուցն իւր հատուցմանէն կնոջ իւրոյ երբեմնապէս:

¹⁸⁷ Տես PG, 35, 532-664. Հայերեն թրգմ. ՄՄ, ձեռ.1500,թ. 856բ- 869բ:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ հաւասար են իրաւունքն ի մէջ առն եւ կնոջ, ուրեմն եւ կինն կարէ վաճառել զինքն յաղախութիւն, յորմէ ծնանին պոռնկական գործք առ կինն ի գնողացն:

Ասելի է, թէ որպէս առնուլն ասի ի կողմանէ առն, այլ ոչ ի կողմանէ կնոջն, որպէս առողն ասի բանն, այլ ոչ մարդկութիւն, (եւ ոչ առեցեալն կարէ զառողն բաժանել, իսկ առողն կարէ զառեցեալն յինքենէ մեկնել) այսպէս մինչ առն է առող եւ կինն՝ առեցեալ, եւ գոլով այրն գլուխ կնոջն, կարէ զինքն իշխանաբար վաճառել, այլ ոչ կինն: Եւս կարէ այրն վաճառել զինքն ի ծառայութիւն, յորում սակաւ է վտանգն, այլ ոչ կարէ կինն թարց կամաց առն վաճառել զինքն յաղախութիւն, զի ըստ այնմ ոչ են հաւասարք. զի թէպէտ առ այլ գործս միապէս դատին, այլ ի տնտեսականս, այրն է գլուխ կնոջ, եւ պարտի ուղղել զնա, այլ ոչ հակադարձեալ:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ այրն եւ կինն են մի քաղաքական մարմին, որ եթէ այրն թարց կամաց կնոջ կարէ վաճառել զինքն ի ծառայութիւն, ըստ կամաց իւրոց վաճառէ եւ զկինն իբրեւ զիւր մարմին, եւ եթէ կինն ոչ կամի, ապաքէն եւ այրն ընդ նմա ոչ է կամելոց, ըստ այնմ այրն առանց կամաց կնոջ ոչ կարէ վաճառել զինքն:

Ասելի է, թէ բնական եւ յատուկ կամաւք այրն կարէ վաճառել զինքն, իսկ կինն, թէ եւ ոչ կամիցի, ոչ կարէ արգելուլ զայր իւր զինքն վաճառելոյ, զի այրն ասի տէր եւ գլուխ կնոջ, այլ ոչ հակադարձեալ: Իսկ տէրն եւ գլուխն կարէ իշխել կնոջն որպէս եւ Քրիստոս ի վերայ անձին իւրոյ, ուստի Պետրոս մինչ իբր հարսնացեալ հոգի ոչ կամէր զմահ Քրիստոսի Փեսային իւրոյ, լուաւ ի նմանէ. «Երթ յետս իմ, սատանայ» (Մատթ. ԺԶ 23), եւ կամաւ վճարեաց զկեանս իւր թարց կամաց նորա վասն փրկութեան աշխարհի: Նաեւ զի այրն զինքն կարէ վաճառել, այլ ոչ զմարմինն իւր, զոր վաճառեալ է կնոջն իւրոյ, զոր իբրեւ աւանդէ պարտի պահել ամբողջ եւ աննենգ:

Պրակ Դ.

Արդեաւք որդիք ծառայիցն որոց հետեին. Յատկութեան հարսն թէ՛ մարս

Խնդիրս այս վասն այն յառաջանայ, զի պատահի ի մէջ կողակցաց միոյն ազատ գոլ եւ միւսոյն՝ ծառայ: Արդ, թէ ծնեալ զաւակն, որոյ յատկութիւն հետեւի, պարզելի է: Զի ազատ գոլն երկոցունց եւ կամ ծառայ եւ աղախին, յայտ է, զի եւ ծնեալքն հաւասարապէս

հետեւին ծնողացն կամ ծառայական բաղդին եւ կամ ազատական բաղդին: Իսկ եթէ հայրն իցէ ազատ եւ մայրն աղախին, ծնեալն հետեւի բաղդի մաւրն եւ ոչ հաւրն: Որպէս եւ Աբրահամ գոլով ազատ, ծնաւ զԻսմայէլ ի Հագարայ, եւ Իսմայէլ հետեւեցաւ ծառայական բաղդի մաւրն, ուստի ասաց Սառա. «Ի բաց հան զաղախինդ եւ զորդի դորա, զի մի՛ ժառանգեսցէ որդի աղախնոյն ընդ որդւոյ ազատի» (Ծննդ. ԻԱ 10): Դարձեալ խառնածին կենդանիքն առաւել հետեւին յատկութեան մաւրն քան յատկութեան հաւրն որպէս ջորին: Դարձեալ Սաուղ զՅաւնաթան որդի իւր կամելով նախատել աղջկորդի կոչեաց զնա, այսինքն՝ պոռնկորդի: Դարձեալ եւ ըստ քաղաքական արինի կայսերուհին գերմանացւոց Մարիա Թերեզիայն գոլով դուստր կայսեր, պսակեալ ընդ Լաւեռնայի դքսին, ոչ միայն առ որդին ծնեալ էանց բաղդ մաւրն, այլ եւ առ այր նորա, որ կայսրացաւ: Դարձեալ մայրն ունի զտեղի անդաստանի եւ հայրն՝ զտեղի սերման, այլ թէ ոք յաւտար անդաստանի սերմանեսցէ պտուղն անդաստանի տեառն է եւ ոչ սերմանողին: Ուրեմն եւ ծնեալն յազատ եւ կամ աղախին մաւրէ ոչ հետեւի յատկութեան հաւրն, այլ՝ մաւրն: Իսկ այլ է բան զկրօնէ սարակինոսացւոց թագաւորացն, որք հետեւեցուցանեն զծնեալն հաւրն եւ ոչ մաւրն:

Առարկիցես՝ նախ, թէ կինն է որպէս զարմատ եւ այրն որպէս զպատուաստ: Իսկ ծառն ըստ պատուաստելոյն բերէ զպտուղ եւ ոչ ըստ արմատոյն. որպէս կեռասն ի վերայ իտրեզին: Ուրեմն եւ ծնեալն յազատ հաւրէ եւ աղախին մաւրէ հետեւի հաւրն քան թէ մաւրն:

Ասելի է, թէ եւ այն պատուաստեալ ճիւղն եւ ոստիկն զգոյացութիւն արմատոյն քարշէ յորմենէ զանուն կրէ, որպէս ասէ առաքեալն. Այսպէս հեթանոսք վայրենիք գոլով պատուաստեալք հաւատով ի Քրիստոս, քրիստոնեայք կոչեցան եւ ոչ հեթանոսք վայրենիք, այլ՝ եկեղեցւոյ որդիք:

Ասիցես՝ երկրորդ, եթէ ծնեալն կրէ զյատկութիւն մաւրն, ուրեմն եւ Քրիստոս զրկեսցի յաստուածական կողմանէն վասն ի սոսկ մաւրէ եւ մարդոյ գոլոյն:

Ասելի է, թէ Քրիստոս ըստ անձին միջնորմն լինելով Աստուածութեան եւ մարդկութեան, կրէ եւ է եւ ունի զանուն Հաւրն եւ զանուն մաւրն, ուստի զի ըստ երեւելի բնութեան մարդ տեսանիւր, վասն այնորիկ Քրիստոս մարդ անուամբ առաւել վարեցաւ վասն իւր ի Սուրբ Դիրս քան թէ Աստուած: Իսկ ըստ որում ոչ ունէր ըստ մարդ-

կուլթեան զլատուկ Հայր, վասն այնորիկ ըստ Աստուածութեան վա-
րեցաւ անուամբ Հաւր, որոյ նմանն ոչ գտանի:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ մայրն ունի զտեղի գոյացութեան եւ հայրն
զտեղի տեսակի, իսկ իրն կոչի ի պատուական մասնէն եւ ոչ ի յոռե-
գունէն: Այլ եւ տեսակն առաւել գոյացութիւն ասի քան զսեռն որ-
պէս եւ անհատն քան զտեսակն: Ուրեմն յորում բաղդի իցէ հայրն,
նոյն յատկութեան հետեւի որդին իբրեւ տեսակին իւրոյ եւ ոչ յատ-
կութեան մաւրն, որ ունի զտեղի գոյացութեան: Այսպէս եւ նիւթա-
կանք ոչ յորմէ են կոչին, այլ ըստ վերայ եկեալ տեսակացն, զի փայ-
տեայ դուռն ոչ եւս փայտ կոչի, այլ դուռն տեսակին անուամբ:

Ասելի է, թէ նիւթականքն որքան եւ պատուականք իցեն ըստ տե-
սակին, սակայն ըստ նախնական անուանն, եւ են եւ կոչին որպէս
աստեղքն լուսաւորք եւ մարդս երկիր եւ հող: Իսկ եթէ մայրն ունի
զտեղի նիւթոյ եւ երկրի, եւ յառաջ բերեալն, թէ եւ տեսակաւ զա-
նազան, սակայն կոչի նախնական անուամբն, թէպէտ ժառանգէ
եւ զպատուական անուն ի տեսակէն, որպէս պտուղք քան զծառն
եւ ունդք քան զհողն: Նմանապէս թէպէտ ծնեալն յաղախնոյ կոչի
յատկութեամբ մաւրն, սակայն հետեւի բաղդի իշխանութեան եւ
ժառանգութեան հաւրն: Նաեւ զի նիւթն թէպէտ անտեսակ է, եւ տե-
սակն արժանի գոռոզութեան (ըստ¹⁸⁸Պորփիրի*) եւ պատուական,
սակայն նիւթն հիմն է տեսակին, վասն որոյ եւ տայ զանուն ծնիցե-
լոյն յինքենէ եւ ըստ այսմ եւս ծնեալ զաւակքն հետեւին յատկու-
թեան մարցն եւ ոչ յատկութեան հարցն: Նախ զի տեսակն եւ սեռն
ներքին կերպք են իրողութեանց, իսկ ազատութիւն եւ ծառայու-
թիւն արտաքին եւ պատուական որակութիւնք, ուստի ոչ են նմանք:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ նիւթն կոչի անուամբ տեսակին եւ տպոյն,
զորոյ եւ զպատկերն ունի որպէս ոսկին Սոփերայ անուամբ տպող
թագաւորին: Ուրեմն եւ որդին պարտի կոչիլ անուամբ հաւրն իբրեւ
պատուողի եւ ոչ անուամբ մաւրն իբրեւ նիւթական պատճառի:

Ասելի է, թէ որպէս գոյացութիւն պատուական է քան զպատա-
հումն, այսպէս մայր ունելով զտեղի նիւթոյ, հաստատագոյն է քան
զպատահումն, զորոյ նմանութիւն ունի հայրն, թէպէտ ներգործա-
կան եւ տեսակացուցիչ է նիւթական գոյացութեան, որ ի մայրն, զի
իգական սաղմն է որպէս զծու մարի հաւուն, զոր թէպէտ հաւն ածէ
առանց աքաղաղի, սակայն ոչ կարէ ձագաւորիլ:

* Տես Կորին վարդապետի, Մամբրէի Վերծանողի... մատենագրութիւնք, էջ 230:

Գլուխ Տասներկու

Յադագս արգելման ուխտի և կարգի՝

ի չորս պրակս բաժանեալ
Նախ՝ Արդեաւք պարզ ուխտն եղծէ՝ զամուսնութիւն
Երկրորդ՝ Արդեաւք հռչակաւոր ուխտն եղծէ՝
Երրորդ՝ Արդեաւք կարգն արգելո՛ւ ամուսնութիւն
Չորրորդ՝ Արդեաւք զկնի ընկալման կարգն արգելու զամուսնու-
թիւն

Պրակ Ա.

Արդեաւք պարզ ուխտն եղծէ՝ զամուսնութիւն

Պարզ ուխտիւ իմանամք զլոկ խոստումն ժուժկալութեան յատկի մարմնոյ իւրոյ, յորժամ ոք ունի ի մտի ժուժկալել ողջախոհութեամբ վասն Աստուծոյ, եւ ոչ ուխտեալ է պահել զայն երդմամբ եւ հանդիսաւորապէս առաջի առաջնորդի եւ եպիսկոպոսի, այլ կամ ի մտի ունի եւ կամ ի ներքոյ թէութեան իմիք, յորժամ յայտնիցէ բանի՝ ասելով, թէ կամիմ ուխտել զժուժկալութիւն, եթէ Աստուած կամեսցի եւ կամ ծնողքն իմ եթէ թոյլ տացեն: Ուրեմն այսպիսի ուխտս ոչ հարկաւորէ զմարդն եւ ոչ բռնադատէ ի կատարումն, զի թէական է, եւ երկկողմնական, զի կամիլ զիր ինչ դնել ի ներքոյ իշխանութեան ումեք ոչ է բաւական ուխտելն, այլ յանձնելն եւ տալն զիշխանութիւն ուխտեցելոյն ի ձեռն այլոյ: Իսկ որ պարզապէս ուխտէ՝ ոչ տայ, այլ կամի տալ ի բառնիլ արգելմանցն: Ուստի այսպիսի պարզ ուխտս միայն ըստ մտաց եւ բանի, եւ թերի կամաւք լեալ ոչ պարտաւորէ զմարդն մշտնջենապէս, այլ առ ժամանակ ինչ որպիսիք էին ուխտադրութիւնքն նազաւրականաց, որք ի լրման ժամանակին ուխտեցելոյ, այնուհետեւ ազատք էին ի պահելոյ զուխտեցեալն: Այսպիսի էր գիսաւորութիւն Պաւլոսի եւ գինի ոչ ըմպելն Տիմաւթէոսի, որոց ի լրմանն Պաւլոս կեքրեաց զհերս իւր (տէն Գործք. ԻԱ 23-24) եւ Տիմաւթեայ հրաման ետ ըմպել զջրախառն գինի (Ա Տիմ. Ե 23): Բայց որ պարզապէս ուխտէ ազատաբար կարէ խաւսիլ զպսակէ, բայց եթէ պսակեալ իցէ՝ ոչ եւս լուծանել կարէ, զի զոր ուխտեացն ինքն կամեցաւ, եւ որ զդաշնադրեալն կատարեաց, Աստուած միաւորեաց եւ զուգեաց, ուստի ոչ կարէ վասն թերի ուխտին զպատուիրեալն յԱստուծոյ լուծանել: Աստէն խնդրի՝ միթէ եւ ամուսնացեալքն թարց կամաց միմեանց եւ յայտնելոց զկամս իւրեանց կա-

րեն ուխտել առ ժամանակ մի զժուժկալութիւն: Թէ որպէս երեւի թէ կարեն: Սակայն թարց միմեանց կամակցութեան ոչ կարեն, զի ըստ առաքելոյն մարմնոյ իւրեանց ոչ են իշխողք, որպէս թէ երիվարի սանձն իցէ ի ձեռն հեծնողին: Զնոյն ասէ եւ առաքեալն, ըստ այնմ. «Մի՛ զրկէք զմիմեանս» (Ա. Կորնթ. է 5), բայց եթէ ի միաբանութենէ առ ժամանակ մի, զի ուխտիցն պարապիցիք, այսինքն՝ մինչ ի լրումն ժամանակի ուխտադրութեան:

Առարկիցես՝ նախ, թէ Անանիա եւ Սափիրա զգին ագարակին իւրեանց ուխտելով Աստուծոյ մինչ ի գնոց նորա խորեցին, պատժեցան իբրեւ ուխտազանք: Ուրեմն եւ որ զմարմին իւր խոստանայ Աստուծոյ պահել ժուժկալութեամբ եւ ուխտազանց լինի՝ պատժի յԱստուծոյ:

Ասելի է, թէ ընչից խոստումն արտաքին է եւ ժուժկալութիւն՝ ներքին, եւ արտաքնոց ընչից սանձն ի ձեռին իսկ ժուժկալութիւն ի շնորհացն Աստուծոյ: Վասն որոյ առ կարելիսն ուխտելն պարզ ուխտիւ պարտական առնէ: Իսկ որ զշնորհն աւժանդակ ունի, եւ առանց այնր ոչ կարէ կատարել, ի զանց առնելն իբրեւ ճանաչող տկարութեան իւրոյ՝ ոչ մեղանշէ, եթէ ոչ զնոյն հոչակեալ իցէ յայտնապէս եւ երգմամբ: Ուստի ի կանոնս սուրբ հարց զկնի առաքելոց ԺԳ. կանոնին ասի, թէ «որ զմոռնոգոնութիւն խոստացեալ է կամաւք եւ ոչ ի հարկէ, եւ խնդրէ ամուսնանալ՝ իբրեւ զուրացող է»¹⁸⁹:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ գործն կախի ի դիտաւորութենէ որպէս պտուղն՝ ի ծառոյն: Ուրեմն որ ի մտի եղ ժուժկալել վասն Աստուծոյ (թէ եւ ոչ երդուաւ եւ ոչ հրապարակաւրէն վճռեաց) եղեւ պարտական Աստուծոյ, որ զբան խորհրդոյն առաւել ճանաչէ քան զգործոցն:

Ասելի է, թէ գործն կախի ի դիտաւորութենէ եւ գովի, կամ պարսաւի, եթէ զլրումն առցէ, այլ ոչ պարտական առնէ թարց կամաց եւ հաւանութեան, եւ ոչ արդիւնաւորէ սոսկ դիտաւորութիւն զմարդն, եւ ոչ պատժէ առանց յաւժարելոյ, զի բազմիցս մտածումն բարւոյն սոսկապէս փքացուցանէ, քան թէ վարձատրէ: Իսկ ճանաչումն Աստուծոյ է հայեցողական միայն եւ ոչ հարկադրող: Ուստի թէացեալ եւ զանգործս մեր տեսանէ, այլ տեսութիւն այն ոչ ի մեզ ներքերէ զներգործութիւն, ուրեմն եւ պարզ ուխտն թէ եւ բարի է, այլ մինչ ոչ է վճռեցեալ ի միտս մեր վերջին եւ յատուկ կամաւք եւ առաջի եպիսկոպոսին ոչ պարտաւորէ, եւ ոչ արգելու զպսակն, զի եւ այն է բարի եւ վարձատրելի: Ուստի որ ոչ կարաց վճռել զինքենէ

¹⁸⁹ Տես Կանոնագիրք հայոց, Ա, էջ 108 [ԺԶ]

տանելոց զբեռն ժուժկալութեան, որպէս կրանաւոր տարցի զբեռն ամուսնութեան, որ է դիրին եւ ւարինաւոր:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ որպէս յերկուց չարեաց փոքրագոյնն է ընտրելի, նմանապէս եւ յերկուց բարեաց՝ մեծագոյնն, իսկ ժուժկալելն վասն Աստուծոյ է մեծագոյն բարի քան զւարինաւոր ամուսնութիւն, զի ասէ առաքեալն, թէ՝ «Կամիմ, զի ամենայն մարդ լինիցի իբրեւ զիս» (Ա. Կորնթ. է 7): Ուրեմն թէ եւ պարզ ուխտիւ ուխտեալ իցէ ոք զժուժկալութիւն, պարտական է հատուցանել վասն գոլոյն մեծագոյն բարի:

Ասելի է, թէ որ համեստաբար վարի յամուսնութեան, լաւագոյն է քան զայն, որ ուխտէ զժուժկալութիւն եւ ոչ կարելով տանիլ, նքթի ի ներքոյ բեռին, եւ մտաւքն ամուսնանայ: Զի թէպէտ ի սեռէ իւրմէ ժուժկալութեան ուխտն մեծագոյն է, սակայն կարողացն տանելի է: Իսկ ի տեսակէ կարելութեան համեստ պսակն լաւագոյն է քան զխայտալն զՔրիստոսիւ եւ քան զմտաւք կամիլն ամուսնանալ: Վասն որոյ եւ առաքեալն վասն այնպիսեաց ասէ, թէ՝ «Կամիմ մանկամարդացն ամուսնանալ» (Ա. Տիմ. Ե 14):

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ ի Գիրս Վճռոց ԼԸ բաժանման ասէ Աւգոստինոս, թէ ուխտողաց զայրիութիւն կամ զկուսութիւն ոչ միայն ամուսնանալ, այլ եւս կամիլն դատապարտելի է¹⁹⁰:

Ասելի է, թէ անդ խաւսի զհոշակաւոր ուխտէ եւ որք բազում ժամանակաւ մնացին կայուն եւ յետո ուխտազանցք եղեն, այսինքն՝ զկնի ընդ երկար պահելոյ զկուսութիւն եւ զայրիութիւն, զի զառաջին հաւատսն անարգեցին, ըստ առաքելոյն, այսինքն՝ զհաւատարմութիւն ուխտին իւրեանց ցրեցին:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ զառանձնական եւ պարզ ուխտն ցրեալն մեղք ասի, որպէս եւ զհոշակաւորն ցրելն՝ մեղք եւ զայթակողութիւն որպէս անդ ասէ վարդապետն Վճռոց: Ուրեմն պարզ ուխտն պատճառաւ մեղաց արգելու զպսակն:

Ասելի է, թէ այնորիկ վիրի մեղաց տրի սպեղանին ւարինաւոր ամուսնութեան, զի որ ոչ կարէ կրել զհանապազորդական տագնապն ցանկութեան, տարցէ զբեռն ւարինաւոր ամուսնութեան:

¹⁹⁰ Քաղուած է Պետրոս Լոմբարդացու (Petri Lombardi + 1160) նշանաւոր *Sententiarum libri quator* կամ՝ *Doctrina rerum et signorum* երկի Զորրորդ գրքի՝ *De Sacramentis*՝ համապատասխան բաժնից (conjugium = պսակ) տես PL, 192

Պրակ Բ.

Արդեաւք հռչակաւոր ուխտն եղծէ՝ գղաշնադրութիւն պսակման
և գղաշնադրեալս

Հռչակաւոր ուխտն է, թէ եւ ի ծածուկ առաջի առաջնորդին արա-
րեալ խոստմամբ եւ երդմամբ եւ կրանս մտանելով եւ պսակին ար-
գիլող աստիճանաւ իմիք ընկալմամբն, զոր ցրելն մեղք է եւ գայ-
թակղութիւն: Զի այնպիսին խաբէ զԱստուած, որքան առ միտն, եւ
գայթակղեցուցանէ զեկեղեցին որքան առ երդումն, եւ առ արտա-
քին եւ ի կրանս մտանելովն ձեն: Եւ այսպիսի ուխտս ոչ միայն
զգղաշնադրելի պսակն քակէ, այլ եւ՝ զգղաշնադրեալն. նախ զի առնէ
զպսակ ի վերայ պսակի, եւ երկուց տերանց կամի հաճոյանալ, այ-
սինքն՝ մտաւքն հռչակաւոր ուխտին ընդ Քրիստոսի գոլով պսա-
կեալ՝ քակելով գայն եւ ընդ աշխարհի կամելով շնալ, երկրորդ՝ զի
ըստ առաքելոյն, զառաջին հաւատարմութիւն եղծէ, զոր եդ ընդ
Քրիստոսի (Ա. Տիմ. Ե 12), երրորդ՝ զի ցուցանէ զինքն յաղթեալ ի
բղշախոհութենէ, որով լինի նախատելի եւ վատահամբաւ, չորրորդ՝
զի ընդդիմանայ Սուրբ Գրոց, որք միշտ պատուիրեն ուխտել եւ կա-
տարել (տէն Բ. աւր ԻԳ 21), հինգերորդ՝ զի այնպիսին իբր թէ՛ զա-
նարատ ոչխարն զլանայ տալ Աստուծոյ, այսինքն՝ զկուսութիւն եւ
զայրիական ժուժկալութիւն, եւ տայ զարատաւոր ապականելն, եւ
կոշի անիծեալ (տէն Մաղաք. Ա 14), վեցերորդ՝ զի թէ եւ համարի
զկուսութիւն եւ զժուժկալութիւն իբր ուխտազանցութեամբն ոչ դա-
տապարտելի գոլ յԱստուծոյ, եաւթներորդ, զի ընդ երկու առն կամի
պսակիլ, որ է գործ յայտնի պոռնկաց, ութերորդ՝ զի մարմինն մինչ
եդ ընդ իշխանութեամբն Աստուծոյ, խլեալ ի ձեռաց նորա, դնէ ընդ
իշխանութեամբ կնոջ: Եւ ի կանոնս սրբոյն Բարսղի ԼԳ. ասի, թէ՛ Որ
մոնոզոնութիւն խոստանայ, եւ կին առնու՝ ուրացող է¹⁹¹:

Առարկիցես՝ նախ, թէ հռչակաւոր ուխտն միայն զիր ինչ յաւե-
լու ի վերայ պարզ ուխտին, ըստ որում գայթակղեցուցանէ զեկեղե-
ցին: Իսկ գայնպիսեաց գայթակղողացն ասաց Տէրն. «Տունկ, զոր ոչ
տնկեաց Հայրն երկնաւոր, խլեսցի» (Մատթ. ԺԵ 13): Ուրեմն գայ-
թակղեալքն պարտաւորին քան թէ գայթակղեցուցիչքն:

Ասելի է, թէ գայթակղութիւն երկու կերպիւ է. մինն է որով ոք շե-
ղեցուցանէ զոք յուղիղ մտաց եւ ի հաւատոյ եւ ըստ այսմ արգելուն
Սուրբ Գիրք զամենայն տեսակս գայթակղութեանց: Միւսն է, յոր-

¹⁹¹ Տես Կանոնագիրք հայոց, Ա., էջ 350-351 [ԻԹ.]:

Ժամ ի բարի բանից եւ ի գործոց կրաւորապէս ոք գայթակղի որպէս թէ կոյր գոլով եւ տկար աշաւք, ընդ լոյս արեւուն չկարելով հայիլ. եւ այսպիսի էր գայթակղութիւն հրէից զՔրիստոսէ, զորոց ասաց. «Տունկ, զոր ոչ տնկեաց Հայր» եւ այլն: Ըստ առաջնոյ կերպին գայթակղեցուցիչքն դատապարտին, եւ այսպիսիքն են հանդիսաւորապէս ուխտողքն: Ըստ երկրորդի կերպին գայթակղին չարքն, զորոց ոչ է բանս մեր, իսկ ի վերայ պարզ ուխտին յաւելու հռչակաւորն եւ զբան երդման եւ զհոգեւորապէս պսակումն ընդ Քրիստոսի եւ զհրաժարումն ի յատուկ կամաց եւ ի գործոց մարմնոյն:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ի վերայ սահական եւ գթելի բնութեան ոչ է պարտ տալ զվճիռ հաստատ եւ այլն: Իսկ այսպիսի է բնութիւն մեր, որ եւ զկնի հռչակաւոր ուխտի տակաւին զիւրն խիտանայ: Ուրեմն ոչ է պարտ, որ է իբրեւ ներընդունական զվճիռ հատանել:

Ասելի է, թէ եւ ի մկրտութեան հրաժարի ամենայն ոք ի սատանայ է եւ յամենայն խորհրդոց նորա, եւ սակայն բազմիցս յետ այնորիկ մկրտեցեալն գթէ, այլ ոչ վասն այնորիկ եկեղեցին արգելու զերդմնեցուցանելն՝ հաւատալով հաստատուն եւ յովակի կոչմանն եւ յուսալով ի բաւական շնորհին աւգնականութիւն, զի եւ ի հուր վառելոյ երբեմն հանդիպի հրկեզութիւն, այլ ոչ վասն այնորիկ վառելն արգելանի, զի հատանի ոչ լինելոց: Նմանապէս եւ որ ուխտէ պարտի կոչել զշնորհն Աստուծոյ աւժանդակ՝ գիտելով, թէ ոչ կարէ գոլ ժուժկալ, եթէ ոչ Աստուած տացէ (տես Իմաստ. Լ 21): Ուրեմն զսահականութիւն պատճառելով ոչ ոք պարտի հրաժարիլ յուխտէն՝ առնելով որ ինչ է յիւրն կողմանէ, եւ զայլն յանձնելով շնորհացն Աստուծոյ:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ամուսնութիւն է ի դրական պատուիրանաց՝ յաւգնութիւն բնութեան, ըստ այնմ՝ «Աճեցէք եւ բազմացարուք»: Իսկ ժուժկալութիւն կուսութեան եւ այրիութեան ոչ իմիք ւարինի հրամայեալ: Ուրեմն ւարինիւ հրամայեալն առաւել պարտաւորէ զմարդն (Ա. Կորնթ. Է 26) քան թէ որ առանց հրամանի է: Եւ ըստ այսմ ամուսնութիւն արգելու զկուսութիւն քան թէ կուսութիւն զնա:

Ասելի է, թէ իր ինչ գովելի է կամ ըստ ինքեան եւ կամ ըստ պատշաճողութեան: Արդ, ըստ ինքեան յաւգնութիւն բնութեան գովելի է յամուսնութիւն, իսկ ըստ պատշաճողութեան եւ պատուականութեան գովելի է կուսական եւ այրիական ժուժկալութիւն, ըստ որում մերձեցուցանիցէ առ անապականութիւն: Ուստի ասէ Նիւսացին ի գրքոջ Կուսութեան, թէ զանփորձն ամուսնութեան անապական գիտեն կոչել մարդկային սովորութիւնք, եւ թէ՝ կուսութիւն առանձին անմարմ-

նոց է յատկութիւն¹⁹², ապա թէ ոչ ամուսնացեալքն յաշխարհի լաւագոյնք լինելոց էին քան զհրեշտակս եւ քան զերանեալս, որ է սուտ:

Պրակ Գ.

Արդեաւք կարգն արգելոյ զպսակն

Կարգն ի կիսասարկաւագութենէ եւ անդր արգելու զամուսնութիւն, այլ ոչ վայրագոյնքն, զի երդմնեցուցիչքն, դռնապանքն, ընթերցողքն եւ ջահընկալքն կարեն զկնի ընկալման աստիճանացն ամուսնանալ: Այսպէս ասէ եւ Աքուինացին յեզրակացութեան այսր խորհրդոյ¹⁹³: Նմանապէս եւ ի Զեռնադրութեան Մաշտոցին մերում, վասն հինգերորդի աստիճանի կիսասարկաւագութեան ասի, թէ մինչեւ ցարդ կարեն ամուսնանալ եւ ոչ անդր¹⁹⁴:

Այլ թէ վասն էր զկնի ամուսնութեան ոչ արգելանին ի գործառութենէ սուրբ կարգաց ընդունակքն եւ ոչ զկնի ամուսնութեան կարեն վիճակիլ ի նոյնս աստիճանս:

Ասելի է, թէ պսակն ոչ ընդդիմանայ կիրառութեան աստիճանաց, եւ այս յայտ է ի հինն եւ ի նորս: Զի ղեւտականքն մինչեւ ցծայրագոյն քահանայապետն ամուսնացեալք էին, եւ ի նորս բազումք յառաքելոց՝ նմանապէս: Թէպէտ զկնի այնորիկ որք կարգեցան ի գործ վերատեսչութեան, համակամ խորհուրդով կողակցացն հրաժարեցան ի կիրառութենէ գործոցն՝ ունելով զշնորհ Հոգւոյն Սրբոյ ինքեանց աւգնական եւ պահպանիչ: Զի որք նուիրեն զինքեանս ի պաշտաւն Աստուծոյ, իբրեւ հոգեւոր հարսունք պսակեալք ընդ անաղտ Փեսային Քրիստոսի, զնորայն կամս պարտին հաճիլ, ըստ այնմ՝ «Որ անկինն է հոգայ զՏեառն, թէ որպէս հաճոյ լիցի Տեառն» (Ա. Կորնթ. է 32): Ուստի ի սուրբ աստիճանս նուիրեալքն արգելանին ի դաշնադրութենէ ամուսնութեան, եւ թէ զկնի այնոցիկ ընկալման դաշնադրեալ իցեն, արգելանին, եւ քակի պսակն: Որպէս սարկաւագն զկնի ընկալման սարկաւագութեան, եթէ ամուսնանայ առանց տնարինման եպիսկոպոսին՝ դադարի ի պաշտաւնէն, սակայն անկանի ի նզովս, եթէ առանց հրամանի իցէ, բայց անկանի ի վատահամբաւութիւն, եթէ այսպէս եւ եթէ այնպէս:

Արդ, թէ վասն էր զկնի ամուսնութեան ոչ եւս ընկալնուլ կարեն զսուրբ աստիճանս, եւ ընդէր ընդունակքն պսակին պաշտեն զաս-

¹⁹² Տե՛ս PG, 46, 317-416. հայ. թրգմ, ՄՄ, ձեռ. 1013, թ.176ա – 200բ, 469, թ.201ա-259բ

¹⁹³ Տե՛ս **Աքուինացի**, Մեկն. Խորհրդ., ՄՄ, ձեռ. 560, թ.23ա -24ա:

¹⁹⁴ Տե՛ս եւ հմմտ. «Գիրք Մեծ Մաշտոց կոչեցեալ...», էջ 242-243:

տիճանս, եւ ընդէ՛ր սուրբ աստիճանաց ընդունողքն, այսինքն՝ կիսասարկաւագութեան, սարկաւագութեան եւ քահանայութեան ոչ եւս կարեն ամուսնանալ, եւ թէ ամուսնանան՝ վասն է՛ր անկանին ընդ նզովիւք մինչեւ լուծցեն զկապն:

Վասն առաջնոցն գիտելի է, զի խորհուրդքն եկեղեցւոյ աններհականք են, եւ կարեն գոլ ի միում անձին հետեւաբար, եւ կամ անմիջապէս որպէս մկրտութիւն, դրոշմն եւ հողորդութիւն: Իսկ որ կարելի է՝ ոչ է խտրելի, միայն թէ համեստ իցէ: Եւ ըստ այսմ պսակն եւ քահանայութիւն ոչ ներհականան յաշխարհական քահանայս, թէպէտ եկեղեցական հրամանաւ անդէպ է կղերիկոս կրանաւորաց ամուսնանալն, զի ուխտաւորք են եւ ժուժկալութեան յանձնառողք:

Երկրորդ՝ զի առաքելոց պաշտաւնն էր ընդ յոլորտս տիեզերաց գնալ ի քարոզութիւն, եւ ոչ կարէին կանամբք եւ որդւովք վտարանդիք շրջիլ, բայց որք քաղաքացիք էին ի նոցանէ յամուսնացելոց կարգէին կղերիկոսունս մինչեւ ցեպիսկոպոսունս, որպէս յայտ է ի թուղթս Պաւղոսի որ Տիմոթէոս եւ Տիտոս, թէ որպէս զմիանգամ ամուսնացեալսն եւ զտան բարւոք վերակացուս եւ զհիւրասէրս առնել ասէ սարկաւագունս եւ եպիսկոպոսունս (տէ՛ս Ա. Տիմ. Գ 2, 8, Տիտ. Ա 5-6): Իսկ ի բազմանալ հաւատացելոց եւ հոգւոց նոցին, արգելին կանոնք զեպիսկոպոսաց ամուսնութիւն, զի մի՛ պատճառաւ կնոջ եւ զաւակաց անկանէին զկնի զաւշաքաղութեան:

Երրորդ, զի Քրիստոս վեհագոյն արէնսդիրն ոչ կալաւ յանձին զպսակն ոչ թէ խոտելով, այլ զի ի կուսէ ծնեալ Հոգւով Սրբով, ոչ եւս էր ընդունակ ամուսնական գործոյ: Զի յարէնէ ամենասրբոյ եւ յաղտէ ցանկութեան անմասն եղելոյ յղացաւ եւ ծնաւ, ուստի եւ առինքն շիջեալ եգիտ զարմատն ցանկութեան գեր քան զԵրեմիաս եւ զՅովհաննէս Մկրտիչն, որոց եւս ամուսնանալն անդէպ եղեւ, զի ցանկութիւն ոչ ունէին, որ էր պատիժ մեղացն Ադամայ, որք որպէս ի մեղաց նորա սրբեցան, նմանապէս եւ ի պատժոյն: Ուրեմն ի նոյն տիպ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, կղերիկոսունքն (որք եւ վիճակաւորք կոչին) ոչ կարեն ամուսնանալ: Բայց աշխարհական քահանայիցն վասն վտանգի ընտանեկցութեան ընդ ամուսնացելոց պարգելի ազատութիւն ամուսնանալոյ, զի ունիցին զդեղ ցանկութեան ի պատրաստի, եւ այնու շատասցին:

Չորրորդ՝ զկնի ամուսնութեան, եթէ զաստիճանս ընկալցին կրանաւորական անձինքն մեղանչեն ընդդէմ ուխտի իւրեանց եւ

ժուժկալուծեան, եւ անկանին ի նզովս եւ ի վատահամբաւութիւնս իբրեւ ուխտադրութք:

Վասն երկրորդին գիտելի է, թէ ամուսնացեալքն կարեն պաշտել զաստիճանս մինչեւ ցքահանայութիւն, զի ոչ ոք աւրէն արգել ամուսնացելոց պաշտել զխորհուրդս եկեղեցւոյ:

Երկրորդ՝ զի արդարագործ պսակն ոչ ընդդիմանայ սրբութեան վարուց մինչ բազումք յամուսնացելոց հաւասարք գտան կուսանաց որպէս Աբրահամ՝ Յովհաննու Մկրտչին: Ուրեմն ամուսնանալով կարեն պաշտել զխորհուրդս եկեղեցւոյ՝ ոչ ներհականալով պսակին մկրտութեան խորհրդոցն:

Երրորդ՝ զի կամեցաւ Տէրն նմանեալն զնմանն բժշկել, ուստի թէ ամենայն սպասաւորքն կուսակրանք մնային, աշխարհականքն գոնէ ի կարծիս անկանէին միայն զնոսին ընտրեալ գոլ Աստուած եւ ի նոսին հաճեցեալ, վասն որոյ թոյլ ետ ամուսնանալ պաշտանէից իւրոց, թէ յամենից սեռից կարեն նմին հաճոյանալ մաքրութեամբ վարուց եւ պաշտել զգործս իւր:

Չորրորդ՝ զի ինքն՝ Փրկիչն կամեցաւ ի խաւեցելոյ (եւ ըստ լատինացւոց ի պսակեցելոյ) ծնանիլ, որով եցոյց, թէ սուրբ պսակն ոչ ընդդիմանայ այնպիսւոյ վեհագոյն խորհրդոյ, թէպէտ զկատարումն ոչ էառ մարմնական շաղաշարութեամբ պսակն Յովսէփայ ըստ մարմնոյ:

Վասն հինգերորդին գիտելի է, զի սուրբ աստիճանաց ընդունողքն ոչ եւս կարեն յայնմհետէ ամուսնանալ, զի ուխտեն զժուժկալութիւն, եւ զմարմին իւրեանց նուաճեն ենթ լծոյ ողջախոհութեան, որ եթէ ուխտազանցք գտանիցին, անկանին ի նզովս, եւ պարտին քակել զդաշն ամուսնութեան:

Երկրորդ՝ զի զինուորեալք լինին հոգեւորաւն, վասն որոյ անպատեհք լինին մարմնաւորին:

Երրորդ՝ զի ընտրին ի պաշտան պատարագին դաշնաւորելով զկուսութենէ, որ թէ ամուսնասցին՝ զառաջին հաւատարմութիւն անարգողք համարին (Ա. Տիմ. Ե 12):

Չորրորդ՝ զի ի վերայ նորոգ հանդերձի յանդէպս արկանեն զկապերտս հնոտիս, եւ կամին երկուց տերանց ծառայել, վասն որոյ եւ անկանին ընդ նզովիւք մինչեւ լուծցեն զկապն, զոր սատանայ եւ ոչ Աստուած զուգեաց եւ կապեաց:

Առարկիցեա՝ նախ, թէ ընկալումն սուրբ աստիճանաց ոչ արգելու զդաշնադրեալ ամուսնութիւն, այսինքն՝ ոչ քակէ զմիաւերեալն, «զի զոր Աստուած զուգեաց մարդ մի՛ մեկնեցէ», ասէ Տէր:

Ասելի է, թէ զկնի ընկալման սուրբ աստիճանաց, եթէ ոք ամուսնացի, թէպէտ զբնութեան արէնն կատարել կարէ, բայց զգերբնականն եղծէ: Եւ զայնպիսի կապն ոչ թէ Աստուած կապէ, այլ՝ ոգին բղջախոհութեան, վասն որոյ պարտի համեստաբար քակիլ, որ անհամեստ պատճառաւ կապեցաւ:

Ասիցես երկրորդ՝ թէ որք յետ ամուսնութեան կարեն պաշտել զխորհուրդս, ուրեմն եւ նախ եւ ըստ այսմ աստիճանաց ընկալնումն ոչ արգելու զպսակն:

Ասելի է, թէ կարեն զկնի ամուսնութեան ոչ ուխտելով ստորասեմ, զկնի ուխտելոյն բացասեմ, զի աշխարհական քահանայք եւ այլ սուրբ աստիճանաւորք ոչ ուխտեալ էին զժուժկալութիւն, որ ընդդէմ է ուխտողացն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ առաքեալն պատուիրէ մանկամարդաց ամուսնանալ (տե՛ս Ա. Տիմ. Ե 24), իսկ բազումք գտանին ի սուրբ աստիճանաւորաց մանկահասակք, ուրեմն կարեն զկնի ընկալման աստիճանաց ամուսնանալ, եւ եթէ ամուսնացեալք իցեն՝ անքակտելիք մնալ:

Ասելի է, թէ բան առաքելոյն ոչ զարական մանկամարդ կուսից է, այլ՝ զաղջկանց, որք առաւել բեկանելի մարմին ունին՝ զգանձն կուսութեան, եւ որք ոչ են ուխտեալք պահել զկուսութիւն (Բ. Կորնթ. Դ 7): Իսկ ուխտողքն ժուժկալութեան եւ ընդունողքն սուրբ աստիճանաց ոչ միայն ոչ կարեն դաշնադրել զապագայ ամուսնութենէ, այլ եւ ի ներկայէն հրաժարիլ (թէ եւ ոչ կամաւ իւրեանց կամիցին զայն) եւ թէ ոչ կարողութեամբ եպիսկոպոսաց բաժանիլ, եթէ ոչ կամիցին ի մշտնջենական նզովս անկանիլ եւ վատահամբաւիլ, զի ի կարգի մեռելոց էին եւ ի գործս աշխարհի կենդանեաց ձեռնարկիցին (Կորնթ. Բ. 20):

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ միութիւն է անբաժանելի յինքեան եւ բաժանեալ յայլոց, որ ոչ եւս երկատի: Իսկ ոչ միայն արինաւոր պսակն մի առնէ զայրն եւ զկինն, այլ եւ պոռնկութիւն, ըստ այնմ. Որ մերձենայ ի պոռնիկ՝ մի մարմին է (Ա. Կորնթ. 2 26): Իսկ եթէ պոռնկութիւն մի մարմին առնէ, եւս առաւել որ (վասն խորշելոյ ի պոռնկութենէ) ամուսնանայ, թէ եւ ուխտեալ իցէ զժուժկալութիւն եւ ընկալեալ զսուրբ աստիճանս, ուրեմն ոչ կարէ բաժանիլ:

Ասելի է, թէ միութիւն բնական անբաժանելի է՝ ստորասեմ, իսկ թէ միութիւն քաղաքական անբաժանելի է՝ բացասեմ: Զի այր եւ կին մի քաղաքական մարմին են, եւ կարեն բաժանիլ ի միմեանց

մահուամբ: Ուրեմն եւ որ ընկալնու զսուրբ աստիճանս, եւ ուխտէ զժուժկալութիւն՝ մեռեալ է յաշխարհի, եւ ոչ եւս կարէ դաշնադրել զամուսնութիւն, եւ թէ դաշնադրեալ իցէ, կարէ բաժանիլ: Եւ առաքեալն ասէ, եթէ մեռայք ընդ Քրիստոսի ի տարերց աշխարհիս, զի եւս իբրեւ զկենդանիս աստէն կրանաւորիք, քանզի սուրբն Յոհան Ոսկեբերան զԹէոդորա կրանաւորն ամուսնացեալ կոչէր յապաշխարութիւն եւ ի թողուլ զառեալն իբրեւ զպոռնիկ¹⁹⁵:

Իսկ առ բան առաքելոյն ասելի է, թէ առաքեալն անդ ոչ խաւսի սահմանաւրէն, այլ քամահելով, այսինքն՝ թէ որ Քրիստոսի միաւորի ուխտիւ ժուժկալութեան՝ մի մարմին է ընդ Քրիստոսի, ուրեմն ոչ պարտի բաժանիլ ի Քրիստոսէ եւ պոռնկիլ ընդ կնոջ, վասն այնորիկ ասէ. «Արդ առեալ զանդամս Քրիստոսի առնիցեմք զանդամս պոռնկի՛: Իբր թէ, քաւ լիցի» (Ա. Կորնթ. 2 15):

Ասիցես հինգերորդ, թէ ի վերայ բնութեան կարեաց ւարէն ոչ դնի, իսկ ընդունողքն սուրբ աստիճանաց են ընդ բնութեան կարեաւք, ուրեմն կարեն ամուսնանալ:

Ասելի է, թէ ի բարոյականս պահելի է զայլ կարգ, զի թէ ընդունողն սուրբ աստիճանաց ոչ կարէ ազատիլ ի պատերազմէ ցանկութեան, սալայն պարտի ճնշել զմարմին իւր, եւ հնազանդեցուցանել ըստ առաքելոյն (տե՛ս Ա. Կորնթ. Թ 27), ապա թէ ոչ ուխտն ժուժկալութեան եւ կրանն լինէին վարկպարազիք, եւ արգելեալքն յուխտէ, եւ սուրբ աստիճանաց ընդունողքն հետեւելով բնութեան կարեաց ոչ մեղանշէին, եւ սակայն Սամիսոն, զգիսակս գլխոյն մատնելով Դաւիթէայ, պարտաւորեցաւ եւ անկաւ յուժոյ (տե՛ս Դատ. Ժ2 27): Եւ սուրբն Բարսեղ ի Ժէ կանոնին զամուսնացեալ կրանաւորն ուրացող կոչէ¹⁹⁶:

Պրակ Դ.

Արդեաւք զկնի ընկալման կարգին արգելո՞ւ կարգն զամուսնութիւնն

Մինչեւ ի շորրորդ աստիճանն ընկալեալ կարգն ոչ արգելու զպսակն, այլ ի կիսասարկաւագութենէ եւ անդր արգելու: Նախ՝ զի այն աստիճանքն անմիջապէս սպասաւորեն պատարագին, ուստի վասն պատուոյ պատարագին ոչ եւս կարեն ընդունողքն ամուսնանալ: Երկրորդ՝ զի առ այնու ժամանեալք ուխտեն զժուժկալութիւն,

¹⁹⁵ Տե՛ս PG, 47, 277-308. հայ. թրգմ. Ճառք, Վենետիկ, 1861, էջ 17-26:

¹⁹⁶ Տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, Բ, էջ 109 [ԼԳ]:

ուրեմն ոչ եւս պարտին լինիլ ուխտադրութք: Երրորդ՝ զի մինչ յատկացուցանեն զինքեանս ի պաշտանն Աստուծոյ ոչ եւս պարտին դառնալ եւ հայիլ յետս, թէ յաջողեալ իցէ ինքեանց եւ դուռն մտանելոյ առ աշխարհ: Զորրորդ՝ զի թէ եւ խաբկանաւք զկնի ամուսնութեան առեալ իցեն զսուրբ աստիճանս՝ կամ պարտին հրաժարիլ յամուսնական գործոյ այլ ոչ կարեն, զի զմարմին եղեալ են ընդ իշխանութեամբ կնոջ եւ կամ լռել ի պաշտելոյ զկարգս իւրեանց: Հինգերորդ՝ զի հասարակ սովորութիւն եւ կանոնքն ձեռնադրութեան մինչեւ ցհինգերորդ աստիճանն թոյլատրեն զամուսնանալն, եւ ոչ եւս անդր, ուրեմն պարտին անխախտ պահել:

Առարկիցես՝ նախ թէ զկնի ամուսնութեան կարէ որ վաճառել զինքն ի ծառայութիւն Աստուծոյ, ապաքէն եւ զկնի կարգին ընկալման կարէ ծառայել բնութեան, եւ ամուսնանալ:

Ասելի է, թէ ըստ որում մարդկայինքն նուազ պատուելիք են, կարեն ստորադրիլ աստուածայնոց, այլ ոչ աստուածայինքն՝ մարդկայնոց: Ուստի ամուսնացեալն կարէ կամաւ կնոջն մտանել ի կրանաւորութիւն, այլ ոչ կրանաւորն եւ սուրբ աստիճանաւորն ստորադրել զաստուածային պաշտանն եւ զկարգն ենթ մարմնաւոր լծոյ ամուսնութեան, ապա թէ ոչ եւ եպիսկոպոսունք կարէին ամուսնանալ, որ է անդէպ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ քահանայքն ի հնումն էին ծայրագոյն կղերիկոսունք, եւ կարէին ամուսնանալ՝ զկոյս առնելով ի կին (տե՛ս Դեւտ. ԻԱ 13): Ուրեմն եւ ի նորումս զկնի ընկալման սուրբ աստիճանաց կարեն ամուսնանալ, եւ ըստ այսմ կարգն ոչ արգելու զպսակն:

Ասելի է, թէ որպէս արէնն նոր եւ խորհուրդքն եւ արէնսդիրն գերազանցին քան զհինն, նմանապէս եւ պաշտանեայքն՝ քան զնոցայսն: Ուստի եւ ի փոքր աստիճանի նուիրեալքն թէպէտ կարեն ամուսնանալ, այլ ոչ վիճակեալքն սուրբ աստիճանաց, զի ընկալմամբն այնոցիկ որոշին ի պաշտան ինչ Աստուծոյ, եւ ուխտելով զժուժկալութիւն, վասն այնորիկ ոչ եւս կարեն ամուսնանալ, զի այն է իբր ի վերայ նորագոյն հանդերձի զհնագոյնս զգենուլ:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ սուրբ աստիճանաց ընդունողքն կարեն յամուսնութեան իւրեանց պաշտել զխորհուրդսն, որպէս քահանայքն ամուսնացեալք՝ մկրտել եւ պատարագել, ուրեմն եւ զկնի ընկալման աստիճանաց կարեն ամուսնանալ:

Ասելի է, թէ կարեն պաշտել զխորհուրդսն՝ ոչ գոլով ուխտիւ կապեցեալք, այլ ոչ զկնի զժուժկալութիւն ուխտելոյ:

Չորրորդ՝ ասիցես, թէ առաքեալն նախադասէ զսարկաւագութիւն (Ա. Տիմ. Գ 12) միականութեան: Ուրեմն զկնի սուրբ կարգին ընկալման կարէ ոք ամուսնանալ:

Ասելի է, թէ առաքեալն այնու զերկիցս ամուսնացեալն արգելու յընկալմանէ աստիճանին, այլ ոչ զկնի սարկաւագութեան ասէ կարել ամուսնանալ, զի ամուսնացեալն կարէ ընդունիլ զկարգս մինչ քահանայութիւն, այլ ոչ կարէ զկնի կարգին ամուսնանալ:

Գլուխ Տասներեք

Յաղագս արգելման ազգականութեան՝

Ի չորս պրակս բաժանեալ.

Նախ՝ Արդեաւք ազգականութիւն պատկանաւորապէս սահմանիցի՝

Երկրորդ՝ Արդեաւք պատշաճապէս բաժանիցի՝ աստիճանաւ եւ գծիւ

Երրորդ՝ Արդեաւք ի բնական իրաւանց ամուսնութիւն արգելանի՝ ըստ ոմանց աստիճանաց

Չորրորդ՝ Արդեաւք արգիլող աստիճանքն ամուսնութեան կարեն կացուցմամբն եկեղեցւոյ բացորոշիլ

Պրակ Ա.

Արդեաւք ազգականութիւն պատկանաւորապէս սահմանիցի՝

Ազգականութիւն (որ եւ արիւնակցութիւն) է անձանց ի նոյն արմատոյ իջելոց մարմնաւոր ծննդեամբ: Արդ, կապն ի տեղի սեռի նշանակէ զարիւնն. Անձինքն՝ զեղբարսն եւ զքորսն: Արմատն նշանակէ զհայրն, իջեալք զմերձաւոր եւ զհեռաւոր ի նոյն արմատոյ զբղխեալսն: Եւ զի ամենայն միաւորութիւն եւ սիրելութիւն ի ձեռն նմանութեան եղանի, իսկ ազգակիցքն առաւել նմանին իրերաց ի ձեռն արեան մերձաւորութեան որքան առ արմատն իցեն հպաւորագոյնք եւ վասն այնորիկ առաւել սիրեն զիրեարս որպէս ոգին Յակոբայ արծարծեցաւ ի վերայ Յաւսեփայ (տէն Ծննդ. Իջ 27), եւ Հռաքուէլ վասն Տաւբիայ ասաց առ Հէդնա կինն իւր խանդաղատելով, թէ նման է պատանեակս Տաւբիթայ եղբար որդւոյ (Տովբիթ է 2): Այլ որպէս ամենայն բարեկամութիւն ի ձեռն հասարակութեան իմն եւ հաղորդութեան բարեացն իրերաց եղանի որպէս ի մէջ քաղաքացեաց եւ զինուորակցաց, նմանապէս եւս առաւել ազգակա-

նութիւն ի ձեռն արենակցութեան: Ուստի հայրն զորդին առաւել սիրէ վասն համազգութեան նոյնութեան բնութեան: Իսկ աստիճանաւ իմիջ պակաս զթողունս եւ զորդիս նոցա եւ զթողանց թողունս մինչեւ ցեզերիլ արեանն ըստ տարերացոյ հաշուի, զի յորդին գոյ լիութիւն իւրոյ գոյացութեան, իսկ առ թողն միջաբար, նմանապէս եւ յայլս: Եւ վասն այսորիկ ի վերոյ եղեալ սահմանի դնի կապն ի տեղի սեռի, որ նշանակէ զարիւնն, որ յարմատոյն ի հաւրէ իջանէ առ ոստս, այսինքն՝ առ որդիսն, որք իջանեն մարմնաւոր ծննդեամբ: Զի ըստ Կլայեցւոյն յԸնդհանրական թղթին, ազգակցութիւն մինչեւ ի չորրորդ թիւն ժամանէ, ըստ թուոյ տարերց¹⁹⁷: Զի ի միոյ հաւրէ երկու եղբարք բաժանեալք հաւասար ունին զհաւրն գոյացութիւն: Իսկ առ ի նոցանէ ծնեալքն՝ զկէս արեանն, եւ երրորդքն՝ զկիսոյն կէս արեանն: Եւ չորրորդքն՝ զչորեակ մասն արեան մնացելոյ, յորս եզերի արիւնն եւ ի նոցանէ ծնեալքն առնուն զիրեարս: Քանզի եզերեալ արեան մինչեւ ի չորսական ազգս երկուց եղբարց յայնուհետեւ աստիճանաւ արեան հեռացեալք համազգիք կոչին, որք ըստ արեան եզերեալք սկսանին համազուգութեամբ բարեկամանալ, եւ զսէրն ազգականութեան ի սէր խնամութեան փոխարկել եւ սիրել զիրեարս: Զի վասն այսորիկ ազգակցաց խնամենալն արգելանի ի կանոնս սրբոց հարց, որպէս զի համազգութեամբ խնամեսցին, եւ սէրն զաւտարսն ընտանեցուսցէ եւ տարածեսցի:

Առարկիցես նախ, թէ սահման արենակցութեան ոչ է լիակատար, զի որդիքն ոչ միայն ի հաւրէ, այլ եւ ի մաւրէ գան յառաջ, իբրեւ ի ներգործողէ եւ ի կրողէ կամ որպէս ի տեսակէ հաւրէ եւ ի նիւթոյ մաւրէ: Իսկ աստ ոչ դնէ ի մայրն, այլ ի նոյն արմատոյ ասի, որ է հայրն, ուրեմն ոչ է կատարեալ:

Ասելի է, թէ ի Սուրբ Գիրս իգական ցեղն ոչ դնի ազգահամարին եւ կամ զի այրն եւ կինն մի մարմին կոչին եւ են, ուստի արմատ անուամբ իմանի ընդ առն եւ կինն: Դարձեալ, զի նիւթն զաւրութեամբ է եւ տեսակն՝ ներգործութեամբ: Իսկ ներգործութեամբն պատուականագոյն է քան զզաւրութեամբն, վասն այնորիկ ծնեալ որդին ի պատուական մասնէն յարանուանի, եւ վասն այնորիկ մայրն ոչ դնի ի տեղի արմատոյ, թէպէտ ընդ առն համախմանի:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ի նոյն արմատոյ իջեալքն կոչին որդիք: Իսկ Եւա էջ ի յԱդամայ, եւ ըստ այսմ եղեւ դուստր նորա, եւ ըստ այնմ ոչ

¹⁹⁷ Ներսէս Շնորհալի, Թուղթ Ընդհանրական, էջ 85:

էր պարտ զուգիլ իբր ընդ հաւրն իւրոյ: Ուրեմն յոռի է ի սահմանին դնել զայրն իբրեւ զարմատ:

Ասելի է, թէ Եւա եղեւ համազգի Ադամայ, զի ոչ բոլոր ի նմանէ յառաջ եկն որպէս այլք, այլ ըստ մասին կողի ոսկերն նորա:

Ասիցես, թէ Ադամ զնա ի մարմնոյ իւրմէ եւ յոսկերէն կոչեաց կին:

Ասելի է, թէ զմասն էառ ի տեղի բոլորի: Դարձեալ Եւա ոչ եղեւ դուստր Ադամայ, զի ոչ կամեցաւ ի տեսակաւորիչ սերմանէն Ադամայ եւ ոչ ի նիւթական մաւրէ սնաւ, ուրեմն ոչ էր դուստր նորա թէ պէտ համազգի:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ի սահմանի ազգականութեան գտանի երկրորդ պակասութիւն, զի պարտ էր զնիլ կապ աւրինաւոր անձանց, ապա թէ ոչ պոռնկորդիք աւրինաւորք լինէին եւ եղբայր պոռնկեցելոյն լինէր խնամի ընդ պոռնիկ կնոջն, որ է անդէպ:

Ասելի է, թէ ի ճշմարիտ սահմանի բաւական է զնիլ գոյացականացն, որպէս ասելն զմարդն գոլ բանական կենդանի, յորում ենթիմանի մտաց եւ հանճարոյ ընդունական եւ երկոտանին: Ուստի մինչ ըստ եկեղեցւոյ վարդապետութեան է սահման ազգականութեան: Վասն որոյ աւրինաւորն զաւրութեամբ պարունակի ի մէջ կապոյ անձանցն, թէպէտ ոչ դնի ներգործութեամբ: Իսկ պոռնկորդիքն ըստ դրական աւրինաց կարեն աւրինաւորիլ, եւ ոչ զրկին ի ժառանգութենէ: Զի սուրբ հայրն Սրապիւան եղեւ ընտիր կրանաւոր, եւ տնաւրինմամբ սուրբ հարցն ընկալաւ զսուրբ աստիճանս: Եւ Փարէզ Թուի ի կարգի աւրինաւոր նախնեացն Քրիստոսի: Եւ Մեծն Կոստանդիանոս ի Հելէնայէ ծնեալ, եղեւ աւրինաւոր ժառանգ Կոստասայ արքայի: Տէս եւ ի ՃՄՆ. կանանի սրբոյն Բարսղի, որ զանհաւատս եւ զպոռնկորդիս յետ վարժման եւ մկրտութեան քահանայանալ ասէ¹⁹⁸: Իսկ առ խնամութիւն եղբաւր պոռնկեցելոյն ընդ կնոջն պոռնկի, ասելի է, եթէ յետ պոռնկելոյն աւրինաւք ամուսնացին՝ խնամութիւն ճշմարտի:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ միակրանութիւն պատճառ է ազգականութեան, ըստ այնմ. «Արք եղբարք էք, ընդէ՞ր զրկէք զմիմեանս» (Գործք. է 26), եւ ըստ Տեառն. Դուք ամենեքեան եղբարք էք: Իսկ այնպիսի ազգակցութիւն ոչ իջանէ ի միոյ արմատոյ, ուրեմն անպատշաճապէս դնի ի սահմանի ի նոյն արմատոյ իջեալք:

Ասելի է, թէ սահմանի ազգականութեան դնի միայն մարմնական

¹⁹⁸ Տէս Կանոնագիրք հայոց, Բ, էջ 140:

արենակցութեան բան, եւ ոչ հոգեւորին, ուստի ոչ է նման. զի հոգեւոր ազգականութիւն ոչ է ըստ բանի արենակցութեան, այլ ըստ շնորհի:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ Ադամաւ ամենեքեան իջեալք են ի միոյ արենէ: Իսկ եթէ բնական ազգականութիւն լինի եւ յառաջ գայ յարենէ, ուրեմն ամենեքեան ազգականք են, զի ի միոյ արմատոյ իջեալք են, եւ այլն:

Ասելի է, թէ ըստ Ներսիսի Շնորհալուոյն, արենակցութիւն եզերի մինչեւ ի չորրորդ ազգս յերկուց կողմանց եւ Ժ-երրորդքն առնուն զիրեարս, ուստի Ադաման թէպէտ ամենեքեան համազգիք են, այլ ոչ ազգականք, ապա թէ ոչ ամենայն տեսակք կենդանեաց ազգականք պարտ էին լինիլ, զի կենդանիքն ի բնական շարժմանէ ցանկութեան յարձակին առ ըղձալին եւ ոչ ի յաւժանդակութիւն տեսակի եւ պատճառ բարեկամութեան, որ ոչ է նման ի կարգի բանակաւին, որ աւրինաւք եւ կարգաւք վարի:

Պրակ Բ.

Արդեաւք պատշաճապէս բաժանիցի ազգականութիւն աստիճանաւ եւ գործիւ

Գործիւ իմանամք զկարգ ինչ արենակցութեան ելանողաց եւ իջանողաց եւ կողմնականաց: Ելանող գիծն է որպէս ի թռռանէ առ հայրն մերձակայ, ի հաւրէն առ պապն: Իսկ իջանողաց՝ որպէս ի հաւրէն առ որդին եւ ի յորդուոյն առ թոռն: Կողմնականն է. որպէս երկու եղբարք ծնեալք ի միոյ հաւրէ, որք կողմնական գծիւ զանազանին, իսկ աստիճանն է հեռաւորութիւն եւ մերձակայութիւն միոյն առ միւսն եւ առ այլս: Զի որքան եւ հեռանան եւ մերձենան արմատոյն նախկնոյ այնքան աստիճանաւք թուին ի մէջ իւրեանց հեռանալ եւ մերձենալ:

Եւ զի սոյն խնդիրս աղաւտակի կարեւոր է, վասն որոյ այսքանս արդէն բաւեսցի:

Պրակ Գ.

Արդեաւք ի բնական իրաւանց ամուսնութիւն արգելանի՞ ըստ ոմանց աստիճանաց

Բնական աւրէնքն է ընդաբոյս իմն լոյս, որով ամենեքեան դիւրապէս եւ առանց հակաճառութեան ստորասեն եւ համաձայնին ի նոյն միտս եւ ի նոյն կարծիս սակս բարեպէս կենցաղավարելոյ:

Այսպէս ամենեքեան եւ Արիստոտէլ վկայէ, թէ Աստուած եւ ծնաւորն բնականաբար սիրելիք են: Եւ որ ասէ, թէ արդեաւք արեգակն լուսաւոր իցէ, ոչ է պարտ պատասխանել, այլ զակն իւր լուսաւորել: Եւ թէ հարցանէ ոք, թէ զո՞յ Աստուած՝ ոչ է պարտ այնպիսւոյն պատասխանել, զի անպարիշտ է: Նմանապէս ըստ ոմանց աստիճանաց ազգականութիւն այնպէս արգելանի բնական արիինաւք մինչ զի եւ հարցանելն անզգամութիւն է: Սակայն, զի չարն գիտացեալ ոչ առնէ զոք բարի, վասն որոյ պարտ է բացայայտել, թէ ո՞յք են արգելմունք ի բնական արիինաց, եւ ո՞յք ի դրական արիինաց: Վասն առաջնոյն գիտելի է, զի բնական արեւնքն արգելու առնուլ զմայրն եւ մաւրն՝ զորդին, եւ հաւրն՝ զդուստրն, զի Ադամայ եւ Եւայի ասացաւ. «Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի»: Իսկ մայրն եւ որդին ոչ են երկու մարմին, ուրեմն ոչ կարեն առնուլ զիրեարս: Այսպէս իմա եւ վասն հաւր եւ դստերն: Երկրորդ՝ զի յայսմանէ խորշին եւ ոմանք բնական կենդանիք որպէս ուղտն եւ ձին, ուրեմն՝ եւս առաւել բնական կենդանիքն: Երրորդ՝ զի բնական արեւնքն է ընդաբոյս իմն լոյս ենթադատութեան, որով բանականութիւն տայ ենթադատել մեզ, թէ բարին է առնելի եւ ի չարէ փախչելի: Այլ ոչ ոք արեւն արժան տեսանէ ումեք առնուլ զմայր իւր ի կնութիւն եւ կամ հաւրն՝ զդուստրն, այլ եւ խորշին եւս, թէ եւ ոմանք ազգք գազանաբարոյք եւ լեռնականք ոչ գիտիցեն խտրել որպէս Սուրբ Խաչի կղզեաց մարդիկքն եւ կամ պարսիկքն ի հրապաշտութեան իւրեանց: Եւ պատճառն է, զի շիջեալ ունէին զլոյս բանականութեան եւ վարէին ըստ շանց, որք ոչ խտրէին զմայր եւ զբոյր: Զորրորդ՝ զի կինն ենթարկի առն ըստ իշխանութեան իմիք, զի է ստորնագոյն քան զայրն: Իսկ մայրն առ որդին նկատեալ իշխան է որդւոյն, ուրեմն ոչ պարտի ենթարկիլ որդւոյն: Եւ մինչ հայրն եւ դուստրն մի մարմին են, եւ ոչ ենթարկի հաւասարն իւրում հաւասարին եւ ըստ այսմ հայրն ոչ կարէ առնուլ զդուստրն: Հինգերորդ՝ բնականաբար ամէն ոք խորշի ի պատկառելեաց, իսկ ի մէջ մաւր եւ որդւոյն եւ հաւրն եւ դստերն գոյ բնական իմն պատկառանք, ուրեմն եթէ առնուին զմիմեանս՝ բառնային զարէնս պատկառանաց: Վեցերորդ՝ եղբարք եւ քորք ըստ կողմնական գծին արգելանին բնական արիինաւք առնուլ զիրեարս, զի են յառաջապէս ի նոյն ծնողաց եւ մի մարմինք, եւ են մասն ինչ ի ծնողաց իւրեանց, որ եթէ առնուին իրեարս ընդ մարմինք իւրեանց պղծէին, եւ կերպիւ ինչ ապականէին զբնութիւն ծնողաց իւրեանց որ յինքեանս գոյ ենթակայացեալ: Եւսթներորդ՝ զի

անհատքն աճին այլք յայլոց եւ ոչ նոյնք ի նոյնաց, իսկ հայրն եւ դուստրն, մայր եւ որդին եւ եղբարք եւ քորք են նոյնք ըստ բնութեան, ուրեմն ոչ պարտին յինքեանց բազմանալ, այլ յայլոց: Ութներորդ՝ զի աղբիւրն ի գետս եւ յառուս յառաջանայ եւ ոչ ինքն զինքն շրջաբերէ, ապա թէ ոչ՝ ոչ բազմանայր թուով: Իսկ հայրն եւ դուստրն մի մարմին են, որ եթէ անդրադառնային առ իրեարս՝ ոչ բազմանային թուով, զի նոյն սերմն լինէր ինքեան սկիզբն եւ վախճան անդրադառնալով, որ է անդէպ: Վասն այնորիկ բնական արինաւք արգելանի այնպիսի խառնակումն:

Վասն երկրորդին գիտելի է, զի դրական արինաւքն Մովսիսի արգելանին ազգականք յամուսնութենէ (տե՛ս Դեւտ. ԺԸ 6), ուր ասի մարդ ոք առ ընտանութիւն մարմնոյ իւրոյ մի՛ մերձեցի, այսինքն՝ դուստրն՝ առ հայրն եւ որդին՝ առ մայրն: Երկրորդ՝ առ խորթ մայրն եւ առ դուստր նորա եւ առ ուստրն: Երրորդ՝ ոչ առ դուստր եւ առ ուստրն: Չորրորդ՝ առ խորթ քոյրն, որ ի մարէ, զի համահայր են: Հինգերորդ՝ առ հաւրաքոյրն: Վեցերորդ՝ առ հաւրեղբար կիսն: Եաւթներորդ՝ առ հարսն, որ է կին որդւոյն եւ ոչ առ դուստր որդւոյ նորա եւ առ դուստր դստեր նորա: Ութներորդ՝ առ կին եղբօրն: Իններորդ՝ առ կին եւ դուստր նորա, այսինքն՝ առ խորթ աղջիկն, եւ ոչ առ դուստր խորթ որդւոյն եւ ոչ առ դուստր դստերն: Տասներորդ՝ առ քոյր կնոջն՝ իբր զերկու քորս ի միասին եւ կամ զատաբար: Մետասաներորդ՝ առ դաշտանին ոչ մտանել եւ ոչ առ կին ընկերին, թէպէտ յետինս արինական է եւ ոչ բնական:

Առարկիցես՝ նախ, թէ որ ի մէջ բազմաց նոյն է քան ի մէջ սակաւուց, կերպիւ ինչ բնական է: Իսկ պարսիկք ընդ մարց եւ քերց եւ դստերաց արինիւ հարսանեաց խառնակէին¹⁹⁹, եգիպտացիք՝ ընդ քերց: Պտղոմէոս Ֆիլադելֆեան թագաւորն Եգիպտոսի ընդ զԱրսիաւնայ քեռն իւրոյ պսակեցաւ: Հնդկացիք, եգիպտացիք եւ մէդացիք ընդ մարց եւ դստերաց իւրեանց խառնակէին, այսպէս եւ հռամայեցիք եղբայրն ընդ քեռն կամ երկուց եղբարց որդիք ընդ երկուց եղբարց քերց, կամ երկու քրոջ ուստր եւ դուստր պսակէին ընդ իրեարս: Թէպէտ այնպիսեաց ամուսնութեանց ոչ է սովոր աճիլ զաւակ եւ բազմանալ (տե՛ս Դեւտ. ԺԸ 7), որպէս ասէ Կուռնելիոս²⁰⁰:

¹⁹⁹ Պարսից մէջ նկատուող այս սովորոյթը յիշատակում է Վարդան Այգեկցին իր ճառերից մեկում. տե՛ս **Վարդան Այգեկցի**, *Խրատներ*, աշխատարարի վերածեց տ. Շահեքին. Հայրապետեանը, «Գանձասար» աստուածաբանական կենտրոն, Եր., 1999. էջ 115:

²⁰⁰ Տե՛ս **R. P. Cornelius Cornelii A Lapida**, *e societate Jesu... Commentaria in Penta-*

Ասելի է թէ այնք հեթանոսք տակաւին անասնամիտք էին եւ վայրենաբարոյք: Ուստի թէ եւ բոլոր աշխարհ ընդ այնց վարէին, տակաւին ոչ լինէր այն բնական, որ քակտիչ էր բնութեան արինի, զի էր համատարած իմն ջրհեղեղ մեղաց լուծիչ բնութեան արինի յառաջացեալ ի նուազութենէ լուսոյ իմացականին:

Ասիցեա՛ երկրորդ, թէ Յակոբ էառ զքոյր առ քերբ ընդդէմ տասներորդին, եւ Յուդայ մերձեցաւ առ նու իւր, այսինքն՝ առ կին որդւոյ իւրոյ, որք էին տակաւին ընդ բնական արինաւք, եւ Ղաւտ անկաւ ընդ դստերաց իւրոց, եւ տակաւին ոչ մեղադրին ի Սուրբ Գիրս: Ուրեմն ընդդէմ բնական արինաց արգելուն Սուրբ Գիրք զվերոգրեալսն:

Ասելի է, թէ Յուդայ եւ Ղաւտ խաբեցան, եւ Յակոբ պատրեցաւ: Եւ զի տակաւին ոչ գոյին արգելող արէնք, զի արինաւքն է գիտութիւն մեղաց, եւ մեղքն ոչ համարեալ լինի մեղք թարց գիտութեան արինաց, թէ զպատիժն մեղաց կրելով զգային դառնութիւն նոցա: Նաեւ զի բանն մեր ոչ է զարէնս բնութեան քակողաց (ապա թէ ոչ եւ ընդդէմ բնութեան արինի եւ սպանութիւն գործեն չարք):

Ասիցեա՛ երրորդ, թէ ի բնութեան արինի ի սկզբան աշխարհի եղբարք ընդ քերց ամուսնանային, այսինքն՝ որդիքն Ադամայ ընդ քորս իւրեանց, որ եթէ մեղք իցէր՝ Աստուած կարէր բազում արուս եւ բազում աղջկունս ի միասին ստեղծանել առ ի ոչ խառնակիլ նոցա:

Ասելի է, թէ զոր Աստուած սրբէ, ոչ ոք պարտի պիղծ համարիլ, իսկ բնութեան հարկն յայնժամ այնպէս պահանջէր եւ Տէրն բնութեան ի խափանիլ հարկին զայն արգել արինաւք եւ արէնքն ցուցին զայնոսիկ առ ապայն մեղք գոլ եւ խտրելի, գոյր թերեւս եւ յայնժամ խտրութիւն ինչ, զի զանմիջապէս ծնեալ արուս եւ էգս ոչ զուգէին ընդ իրեարս: Սակայն այս ոչ ինչ է, զի որքան եւ միջապէս, սակայն էին ի միոջէ արենէ եւ հաւասարք յարենակցութեան: Սակայն զարէնս միոյ բնութեան կարէ Աստուած յեղաշրջել յայլ իմն արէնս բնութեան որպէս զշուրն՝ ի գինի: Ուրեմն մինչ յայնժամ այնպէս կամեցաւ եւ թոյլ ետ, այն էր բնական, եւ մինչ արինաւք արգել, արգիլումն այն եղեւ բնական:

Ասիցեա՛ չորրորդ, թէ ի Սուրբ Գիրս արինաւոր երեւի եղբարն զուգակցիլ ընդ քեռն իւրոյ, զի մինչ Աման որդին Դաւթի բռնադատեաց զԹամար քոյր իւր ննջել ընդ ինքն, Թամար ասաց. «Խաւսեաց ընդ արքայի, եւ ոչ արգելու զիս ի քէն» (Բ. Թագ. ԺԳ 13), զոր ոչ

teuchum, Venetiis, 1761 (Comment. in Levit.), p. 526 AB:

ասէր այնպէս, եթէ ոչ իցէր արէն եղբարն ընդ քեռն ամուսնանալ:

Ասելի է, թէ զայն պատճառեաց Թամար որպէս զի զերծանիւր յանպատեհ գործոյն եւ անարատ մնայր ի ձեռաց նորա: Ապա թէ արէն իցէր ի մէջ Իսրայէլի՝ ոչ ասէր Թամար, թէ ոչ գործի այդպիսի ինչ ի մէջ Իսրայէլի, եւ թէ մի՛ առնէր զայդ անզգամութիւն:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ բնութիւն ոչ արգելու զիւր բարիսն յայնպիսւոյ խառնակմանէ, սոյնպէս եւ ոչ ի պոռնկեցելոց: Ուրեմն անդէպարէն դնին բնական արգելմունք, մինչ զի ոչ ընդիմանան բնութեան:

Ասելի է, թէ եւ բնութիւն իբրեւ զկոյր բժիշկ անզանազանաբար բաշխէ զդեղաւրայս, սակայն սանձիւ բանականութեան ճմլի եւ ենթարկի հեղինակին բնութեան: Ուստի թէ եւ ի պոռնկաց ոչ արգելու բնութիւն զիւր բարիսն, այլ բնութեան արինաւք պատժէ զպոռնկեցեալն յազգս ամենայն, որպէս եւ Յուդայ տակաւին ի բնական արինի գոլով զնու իւր Թամար հրամայեաց այրել (տէս Ծննդ. ԼԸ 24):

Պրակ Դ.

Արդեաւք աստիճանքն ամուսնութեան կարճն կացուցմամբն եկեղեցւոյ բացորոշիլ

Եկեղեցեաւ աստ իմանին գահագլուխքն եւ արքեպիսկոպոստնքն, որք են պատուականագոյն գագաթք եկեղեցւոյ ի տեղի առաքելոց զգլինուորեալն եկեղեցի կառավարեն, որք են եւ իբր հազարապետք ըստ Պաւլոսի, ղեկաւարք եւ հովիւք իբրու ի զարս զարապէտք եւ ի պարագլուխք:

Արդ, միթէ՞ զկնի արգելման ոմանց աստիճանաց բնական արինաւք եւ աստուածայնաւք կարէ եկեղեցի տարածել զնոյն աստիճանս եւ լայնել եւ կամ ըստ հարկին պահանջման վասն բարւոյ իմիք պատճառի առ ոմանս աստիճանս տնաւրինել եւ համառաւտել:

Գիտելի է, թէ ի բնական աստիճանս արգիլմանց ոչ երբէք. Զի ոչ կարէ հրաման տալ ընդ մաւր եւ ընդ դստեր եւ ընդ եղբար ամուսնանալ, եւ ոչ եւս ի վերայ արգիլմանցն (տէս Ղեւտ. ԺԸ): Սակայն կարէ երբեմնապէս ի վերայ մարդկային եւ դրական արինաց լայնել եւ կարճել, թէ զկանոնս ոմանց ի հարց սրբոց գրեալս եւ թէ զկանոնս թագաւորաց, կամ զարգիլեալսն ի նոցանէ թոյլ տալով եւ կամ զթոյլ տուեալսն ի նոցանէ արգիլելով: Բայց առ ազգականութիւն ոչ ստոր քան զտասն յերկուց կողմանց եւ առ խնամութիւն նմանապէս եւ առ կնքահայրութիւն ոչ ստոր քան զվեցն: Քանզի

Թէ աւրէնքն Մաւսիսի վասն արգիլելոյ զհուր ցանկութեան արգել զբազում աստիճանս, եւ թոյլ ետ ի ներեցեալ աստիճանս միայն հպիլ նորս արէն, զի հոգեւոր եւ սիրոյ աւրէն է, ուր քարոզի առաւել համեստութիւն, արգել զբազումս, զի սէրն մի՛ ի մէջ անենակցաց միայն տարածեսցի, որք բնականաբար սիրեն զիրեարս, այլ եւ մանաւանդ ի մէջ համազգաց, զի այժմ հոգեւոր ծննդեամբ պաշտաւնն Աստուծոյ յաճախի եւ բազմանայ:

Իսկ թէ վասն էր յերկուց կողմանց ուղիղ եւ կողմնական գծին թուին չորսական աստիճանք եւ հինգերորդքն առնուն զիրեարս, տէս յայսմ գլխոյ Ա. պրակին ի բանից Շնորհալոյն: Քանզի ըստ փիլիսոփայից, չորք տարերքն մի քան զմի անաւարագոյնք են որպէս հուրն քան զաւդ, աւդն՝ քան զջուր, ջուր՝ քան զհող: Արդ ի միաւորութեան հաւրն եւ մաւրն ի ծնունդ զաւակին յայնժամ նոյնութիւն արեանն ոչնչանայ ըստ առաջին տարերն հրոյ, զի է յոյժ նրբագոյն: Իսկ յերկրորդ խառնումն որդւոյն ի ծնունդ թոռինն, ոչնչանայ աւդն, ի ծնունդ ձագին թոռինն ոչնչանայ ջուրն, եւ ի չորրորդ ծնունդ թոռի թոռանն ոչնչանայ հողն, եւ զեզերիլ տարերցդ հինգերորդքն առնուն զիրեարս: Սոյն կարգ պահելի է եւ ի բանս խնամութեան որպէս ասէ Դոշ Մխիթարն ՄԺԳ դատաստանական խնդրոց. «Մի՛ ոք, ասէ, իշխեսցէ խնամութիւն առնել մինչեւ ի չորրորդ եւ ի հինգերորդ զարմ»²⁰¹: Իսկ զերրորդ ծնունդն, զոր հրամայէ չառնուլ, յայտ է թէ չորրորդին հրաման տայ, եւ որ առնու լինի հինգերորդ:

Եւ թէ կանոնք զխնամիս ոչ յիշեն յաղագս զմի ցուցանելոյ զաւրինակ, նման այլոցն բաժանիլ ծննդաւք, զի քոյր կնոջն եւ եղբայր առն նորա յերկրորդ աստիճանի թուին եւ որդիք նոցա՝ յերրորդ եւ որդւոց որդիք՝ չորրորդ եւ թոռնիայքն՝ հինգերորդ, որք առնուն զիրեարս: Բայց թէ զառաջին արմատսն ոչ թուեսցես, այսինքն՝ զփեսայն եւ զհարսն (որպէս ասէ Մխիթար, թէ առաջին ծնունդքն ոչ թուին, վասն այնորիկ զարմ ասէ չորրորդ կամ հինգերորդ²⁰²) յայնժամ ոչ թոռանց թոռունքն, այսինքն՝ փեսայի եղբաւրն եւ հարսին քրոջն, այլ ըստ ազգականութեան կերպի հինգերորդքն առնուն զիրեարս, յորս եզերի արիւնակցութիւն առն եւ կնոջն, եղբաւր եւ քեռն զարմքն: Իսկ եթէ ի միոյ կողմանէ մի ճիւղ պակաս լինի՝ անխտրելի է, որպէս թէ միոյն թոռան թոռին տղայ իցէ եւ միւսոյն թոռին

²⁰¹ Մխիթար Գոշ, Գիրք դատաստանի. տէս Մատենագիրք հայոց, հտ. ԺԹ., էջ 323-324 [1]:

²⁰² Անդ, էջ 324:

Թոռն՝ աղջիկ, եւ կամ մի կողմանն Թոռին Թոռն իցէ եւ միւսոյն ձագ Թոռն, այսինքն՝ Թոռին աղջիկն կամ տղայն, առնուն զիրեարս: Իսկ որ առաւել քարոզգրեալս համառատէ Միսիթար Թուի, թէ ըստ Թագաւորական նոմոսացն է եւ ոչ ըստ կանոնաց եկեղեցւոյ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ եկեղեցի ոչ պարտի արդարագոյն երեւիլ քան զԱստուած, զոմանս յաստիճանաց ընդարձակելով եւ զոմանս համառատելով: Իսկ այնպէս լինէր, եթէ յարգիլեալսն կամէր տնաւրինել եւ թոյլ տալ եւ ոչ արգիլեալսն խափանել:

Ասելի է, թէ սոյնպէս ի վերայ ասացաւ եկեղեցին զաւրինաւք բնութեան արգիլեալսն ոչ երբէք հրամայել կարէ եւ թուլապէս ցուցանել, եւ ոչ որք ի Ղեւտացւոց ԺԸ գլուխ գրեալք են: Սակայն կարէ ի վերայ հայրապետադիր եւ Թագաւորական նոմոսաց տնաւրինել, եթէ կարի զաստիճանսն բազմացուցեալ իցեն եւ կամ նուազեցուցեալ, զոր աւրինակ երբեմն մինչ ցեալթներորդ աստիճանսն թուէին յերկուց կողմանց, եւ այժմ ցտասներորդն, որ ոչ է ներհակ սահմանադրութեան Աստուծոյ: Ուրեմն եկեղեցին ոչ արդարագոյն կամի գոլ քան զԱստուած, եւ ոչ անիրաւի՝ արգելով եւ թոյլ տալով:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ Քրիստոս զաւրինաց լուծողսն դատապարտելիս կոչեաց, զի նոյն է փոքր կոչիլ յարքայութեան եւ դատապարտեալ: Ուրեմն զոր նա միաւորէ եկեղեցին ոչ կարէ լուծանել (զի ըստ այնմ դատապարտի) եւ զոր նա բաժանէ՝ ոչ ոք կարէ միաւորել, եւ ըստ այնմ ոչ կարէ եկեղեցին յայնպիսիս տնաւրինել:

Ասելի է, թէ եկեղեցին ոչ կարէ բաժանել զաւրինաւք միաւորեալսն եւ ոչ միաւորել զբաժանեալսն արգիլեալ աստիճանաւք՝ ստորասեմ: Այլ թէ ոչ կարէ զապաւրինաւորսն բաժանել եւ զաւրինաւորսն միաւորել՝ բացասեմ: Ուստի յայնպիսի դիպուածսն ոչ լուծող աւրինաց ասի եկեղեցին, այլ հաստատող եւ ոչ դատապարտելի:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ զմարդկան հաստատեալ կտակն ոչ ոք կարէ անարգել, եւ ոչ զայլ հրաման ի վերայ այնր տալ (տէ՛ս Գաղատ. Գ15): Ուրեմն եկեղեցին ոչ միայն զԱստուծոյ, այլ եւ ոչ զհայրապետաց եւ զԹագաւորաց կանոնս կարէ փոխել եւ արգելուլ եւ թոյլ տալ:

Ասելի է, թէ որպէս կտակագրողն ի կենդանութեան իւրում կարէ փոխել զկտակն (որպէս Հերաւդէս փոխեաց զկտակն, որ վասն Անթիպատրեայ որդւոյն արարեալ էր վասն Թագաւորելոյ, եւ զԱնթիպատս յաջորդ գրեաց, որպէս ասէ Յաւսէփոս Ա. դպրութեան Ի գլխոյն²⁰³)

²⁰³ См у Иосиф Флавий, Иудейская война, кн. 1, гл. 32, с. 144:

այսպէս եւ եկեղեցի ոչ բարեգոյնն, այլ զԱստուծոյ կամաց ընդդիմակսն արգելու եւ զհաճոյսն թոյլ տայ: Ուրեմն ոչ փոխէ զբարին ի չարն, այլ արգելու զչարն եւ բարոք դիտաւորութեամբ առ ոմանս զիջանէ եւ թոյլ տայ ցորքան որ բնական աւրինաց եւ աստուածայնոց ոչ ընդդիմանային:

Ասիցես՝ չորրորդ, եթէ արգելմունք աստիճանաց անկանիցին ի ներքոյ կարծեաց եկեղեցւոյ, բազում ինչ թեթեւաբար եւ անխտրաւրէն վճռին, զոր արինակ ընդդէմ աստուածային դրական աւրինաց մինչ ասի. «առ կին հաւր քոյ եւ առ դուստր նորա մի՛ մերձենայցես» (ընդ նմա զառականս քեռ քոյ թէ առ ի հաւրէ եւ կամ ի մաւրէ [Ղեւտ. ԺԷ 9-11]): Ընդդէմ այսմիկ ասէ Սկաւթոս ի վերայ պսակի ԺԲ. խնդրոջ Ա. եզրակացութեան, թէ երկու եղբարք կարեն ամուսնութիւն ածել զերկու քորս, եւ հայրն եւ որդին կարեն դաշնաւորել՝ հայրն՝ ընդ մաւրն եւ որդին՝ ընդ դստերն: Ուրեմն վտանգաւոր է ենթադրման եկեղեցւոյ յանձնել զաստիճանաց արգելմունս:

Ասելի է, թէ եկեղեցւոյ յանձնեն այնպիսի արգելմունքն ոչ զի թեթեւացուցեն, այլ զի զթեթեւ կարծիս գռեհկաց զայնպիսեաց ընդ լծով աստուածայնոց աւրինաց լծեսցեն եւ զկանոնս աստուածայինս հաստատունս պահեսցեն, եւ զկարի լայնատարած աստիճանսն եւ կամ զնեղագոյնսն տնաւրինեսցեն: Այլ թէ երկու եղբարք կարեն զերկու քորս ածել ի կնութիւն, եւ թէ հայրն եւ որդին կարեն դաշնադրել ընդ մաւրն եւ ընդ դստերն, թէ որքա՞ն անխելի իցէ, լուր: Վասն առաջնոցն ծանիր, զի երկու եղբարք եւ երկու քորք, եթէ կարեն դաշնադրել զամուսնութիւն եւ պսակիլ առ դիպին բազում անկարգութիւնք: Նախ զի դառնան մարդիք այնու վերստին ի հեթանոսական սովորութիւնս, զի ոչ երբէք յազգի իմիւք քրիստոնէից այս եղեալ տեսանի: Երկրորդ՝ զի եղբարքն եւ քորքն, որք յառաջնում աստիճանի արենակցութեան կապակցեալք էին, ցուցանին այնու աւտարանալ ի միմեանց: Զի մինչ քրիստոնէական համեստագոյն կրանն ոչ թոյլատրէ զամուսնութիւն ընդ ազգակիցս, այլ՝ առ համազգիս (զի սէրն տարածեսցի), ապաքէն այնու երեւին գոլ աւտարացեալք, եւ զոր բնութիւն միաւորեալ է, արուեստն մոլար մտաց բաժանէ: Երրորդ՝ զի խնամութիւն է մերձաւորութիւն անձանց յառաջ եկեալ ի մարմնական շաղաշարութենէ, զուրկ յամենայն ազգակցութենէ, որպէս ասէ Աքուինացին²⁰⁴: Իսկ քորքն եւ

²⁰⁴ Տես Աքուինացի, Մեկն. խորհրդ, ՄՄ, ձեռ.560, թ.4ա-24ա:

եղբարքն յառաջնում աստիճանի կողմնական գծի միաւորեալք են, եւ երբ եղբայր ուրուք առնու զքոյր ումեմն քրոջ առողացն պատճառաւ մնացեալքն (այսինքն՝ եղբայր առողին եւ քոյրն առեցելոյն) լինին խնամիք յերկրորդ աստիճանի, եւ ուր մնայ պատիւ ճիւղահամարութեան, եւ որպէ՛ս քրիստոնեայն տարբերիցի ի հեթանոսաց: Չորրորդ՝ զի երկու եղբարք եւ երկու քորք պատճառաւ արեւակցութեան անխտրաբար բնակին ի միում տան, իսկ թէ առցեն զմիմեանս (թէ եւ տակաւին աւտարք) ի միում տան խառնակելով բառնան զծածկոյթն ամաւթխածութեան եւ նախկնոյ համեստութեան, եւ ոչ կարեն տարբերիլ ի պոռնկաց եւ ի սեղեխաց: Հինգերորդ՝ զի խնամութիւն լինի յազգականութենէ ոչ միայն ի մէջ շաղաշարեցելոցն, այսինքն՝ փեսային եւ հարսին, որք լինին մի մարմին, այլ եւ ի մէջ ազգայնոցն նոցա: Իսկ որ էառ զքոյր ումեմն քրոջ, այն առողին եղբայրն եւ առեցելոյ քոյրն լինին խնամիք, եւ թէ եւ նոքա եւս առցեն զիրեարս՝ ընդ խնամիս իւրեանց ապաւարին, եւ համեստացեալն խնամութեամբ դառնայ յանհամեստութիւն շաղաշարութեամբ: Վեցերորդ՝ զի այր մի, որ առնու զաղջիկ մի, քոյր նորա լինի քենի առողին, եւ որպէ՛ս կարէ եղբայր նորա առնուլ զքենի եղբար իւրոյ: Նաեւ Աքուիւնացին ՄԵ. խնդրոջ Թ. պրակին զնմանն ասէ, թէ երկու եղբարք ընդ երկու քերց բաժանելիք են²⁰⁵:

Վասն երկրորդին ասեմ նախ, զի եթէ մարդ ոք առցէ զկինն մի եւ զգուստր կնոջն այնորիկ առցէ որդի առն այնմիկ, վասն արեւակցութեան եւ մի մարմին գոլոյն որդի նորա ընդ դստեր կնոջն, եւ ինքն հայրն ընդ նուոյ իւրոյ ապաւարին:

Երկրորդ՝ զի ընդդիմանայ այս եւ Սուրբ Գրոցն Ղեւտացւոց, ուր ասի. «Զառականս քեռ քոյ, թէ առ ի հաւրէ եւ թէ առ ի մաւրէ ի տան ծնեալ եւ կամ արտաքոյ մի՛ յայտնեսցես» (Ղեւտ. ԺԸ 9): Ասիցես, թէ Աբրահամ էառ զՍառա քոյր իւր ի հաւրէ, թէ եւ ոչ ի մաւրէ: Ասելի է, թէ յայնժամ տակաւին էին ընդ բնական արինաւք, նաեւ զի Սառա էր գուստր ոչ Թարայի, այլ գուստր Առանայ եղբարն Աբրահամու, որպէս ասի Մննդոց (Մննդ. ԺԱ. 29), ուր Յեսքա անուամբ կոչէ զՍարա, որպէս ասէ Կուռնելիոս²⁰⁶: Երրորդ՝ ասի Ղեւտացւոց. Մարդ ոք առ ամենապն ընտանութիւն մարմնոյ իւրոյ մի՛ մերձեսցի, իսկ կինն ոչ միայն ընտանի է առն, այլ եւ՝ մի մարմին ընդ նմա: Որեմն

²⁰⁵ Անդ

²⁰⁶ R.P. Cornelli Corneli A Lapida, e societate Jesu...Commentaria in Pentateuchum, Venetiis, 1761,(Comment. in Gen.) p. 103 A:

եւ դուստր կնոջ նորա է դուստր ինքեան եւ խորթ եղբայր բնական որդւոյն իւրոյ: Ուրեմն մինչ պատճառ հաւրն խորթ մայրն ընտանի է բնական որդւոյն, որդի նորա ոչ կարէ առնուլ զընտանին իւր, այսինքն՝ զդուստր կնոջ հաւր իւրոյ, զխորթ եղբայրն եւ խորթ քոյրն առնուին զիրեարս: Չորրորդ՝ զի որդին մի մարմին է ընդ հաւրն եւ դուստրն մի մարմին է ընդ մաւրն: Եւ մարդ առնու զկին՝ մի մարմին է ընդ նմա, եւ խորթ աղջիկն ի մաւրէ է դուստր նորա: Ուրեմն եթէ որդին նորա առցէ զդուստր կնոջ նորա՝ պղծէ զմիաւորութիւն հաւր իւրոյ՝ ընդ դստեր նորա ապաւարելով, եւ խառնէ զարիւն ընդ արեան, զի որդին բնական հաւրն խառնէ զարիւն ընդ խորթ քեռն իւրոյ, որ խորթ մաւրն է բնական դուստր: Ուրեմն ցրտագոյն է Դրիդենտինոյ ժողովոյ ԻԴ. ատենագրութեան երրորդ կանոնն, ուր ասի. Եթէ ոք ասիցէ, թէ աստիճանք ազգաբանութեան եւ խնամութեան, որ ի Դետացուց ԺԸ բացայայտի, կարող է արգելուլ զառնելի պսակն եւ որոշել զառեցեալն: Եւ թէ եկեղեցին յոմանս նոցին հրաման տալ կամ կացուցանել ոչ կարէ որպէս բազումք արգելուցուն, նզովեալ եղիցին: Որով բանիւ զինչ այլ ինչ, եթէ ոչ ասել, թէ մարդիկք կարեն իշխել ի վերայ աստուածադիր կանոնաց եւ փոփոխել ըստ ախորժակի իւրեանց: Զի թէպէտ եւ մեք ասացաք, թէ եկեղեցին կարէ զոմանս թոյլատրել եւ արգելուլ եւ տնաւրինել, սակայն զկանոնաց հարցն եւ զնոմոսաց թագաւորացն ասացաք եւ ոչ զաստուածայնոց, եւ Կղէմէս պատրին ասէ, թէ եկեղեցի ոչ կարէր ներել զարգիլեալն յԱստուծոյ²⁰⁷: Հինգերորդ՝ եթէ հայրն առցէ զմայր աղջկանն եւ որդին զաղջիկն՝ լինին միմեանց աներ եւ փեսայ, եւ մայր աղջկանն ասելոց է զդուստրն իւր, հարսն եւ կէլին²⁰⁸, եւ զրկեսցի ի մայրութենէ, եւ հայր տղային՝ ի հայրութենէ: Զի տեսակն վերագալով փոխէ զնիւթն յառաջին կոշմանէն, եւ կոշի անուամբ տեսակին, որպէս եւ տարրականքն բաղադրեալք ոչ եւս կոշին նախկին անուամբն, այլ՝ յետնովն: Վեցերորդ՝ եթէ ոմն առցէ զկին մի, եւ որդի նորա առցէ զդուստր այն կնոջ, ապաքէն այնք մերձաւորքն, եթէ տնաւրինին եւ թոյլատրին իբրեւ հեռաւորք, եւս առաւել ծնեալքն ի նոցանէ առնուլ կարասցեն զմիմեանս, եւ ըստ այսմ հաւր եւ մաւր

²⁰⁷ Տե՛ս Կղեմէս Գալանոս, «Միաբանութիւն Հայոց սուրբ եկեղեցւոյն ընդ մեծի սուրբ եկեղեցւոյն Հռովմայ», հտ. Բ., մասն Բ., Հոռմ, 1661 (Conciliationis Ecclesiae Armeniae cum Romana, Secunda pars Controversialis, tomus Secundus), էջ 726-729:

²⁰⁸ «Կէլին». թրք. Հարս:

Թոռունքն յերկրորդ աստիճանի խնամենան, եւ զի՞նչ քան զայն թեթեւութիւն կանոնաց:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ բնական եւ աստուածադիր աւրէնքն Մովսիսի ըստ բաւականին բացայայտեն զարգելմունսն եւ զոչ արգելմունս քան զորս բազմացուցանել եւ կարճել յանդգնութիւն երեւի: Ուրեմն եթէ եկեղեցւոյն թոյլ տացի յայլ եւ այլ ժամանակս կամ առաւել քան զկարեւորութիւն բազմապատկին եւ կամ կարճելով սպառին:

Ասելի է, թէ եկեղեցի բարեպէս կարէ ընդարձակել զաստիճանս արենակցութեան եւ այլոց՝ ոչ ներհակելով բնական եւ աստուածադիր աւրինաց, այլ համեստացուցանելով, սակայն ոչ կարէ յարգիլեալսն հրաման տալ, որք են ըստ բնական աւրինաց: Սակայն ըստ որում կարէ զաստիճանսն (որ ի Ղեւտացւոց ԺԸ գրեալ է) ընդլայնել, նմանապէս եւ ընդ լայնեցեալսն յինքենէ տնաւրինել երբեմնապէս: Ուրպէս մինչ ցեալթնական աստիճանս երբեմն տարածեաց զաստիճանս արենակցութեան, եւ այժմ յերկուց կողմանց ներազուպեաց ի տասն: Ուրեմն եկեղեցին թէ եւ յայլ եւ այլ ժամանակս էր եւ է եւ լինելոց է, ոչ սակայն պարտի առ արգելեալսն յանդգնիլ, զի մի՛ լուիցէ ի Յովհաննու. «Մի՛ ինչ յաւելի քան զհրամայեալսն ձեզ առնիցէք» (Ղուկ. Գ 13):

Ասիցես՝ վեցերորդ, եթէ եկեղեցին Հոգւով Սրբով կառավարի իբրեւ քանոնաւ՝ զիծն եւ կամ ղեկաւ՝ նաւն: Ուրեմն, եթէ առապա եկելոցն (բանաւոր պատճառաւ) յաստիճանս արգիլեալս եւ թոյլատրեալս տնաւրինեսցէ, ցուցանէ յանցեալ ժամանակսն ոչ բարեպէս կառավարեցեալ, այլ՝ մոլորաբար, որ ընդդէմ է Յսայեայ. «Զի՞նչ առնելի էր այգւոյ իմոյ, եւ ես ոչ արարի» (Յս. Ե 4):

Ասելի է, թէ եկեղեցին ոչ այնպէս տնաւրինելոց է յիմիք աստիճանի, զի զնախկնական եկեղեցին թերի ցոցանիցէ եւ մոլորեալ, այլ ցորքան բնական աւրինաց եւ աստուածադիր աւրինաց եւ աստուածադիր կանանաց ոչ ընդդիմանայցեն, յայնս միայն ձեռնարկել՝ շինելոյ եւ ոչ քակելոյ մտաւք եւ կամ առ խափանումն մեծագոյն չարի իմիք:

Գլուխ տասնևչորս

Յաղագս արգելմանց խնամութեան՝ ի ԺԱ. պրակս բաժանեալ. նախ՝ արդեաւք խնամութիւն պատճառի՝ յազգականութենէ երկրորդ՝ արդեաւք մնայ զկնի մահուան առն կամ կնոջն

Երրորդ՝ արդեաւք պատճառի՝ յանպատեհ շաղաշարութենէ
 Զորրորդ՝ արդեաւք խնամախաւսութիւն պատճառէ՝ զխնամութիւն
 Հինգերորդ՝ արդեաւք խնամութիւն իցէ՝ պատճառ խնամութեան
 Վեցերորդ՝ արդեաւք խնամութիւն արգելու՝ զամուսնութիւն
 Եաւթներորդ՝ արդեաւք խնամութիւն ունի զաստիճանս
 Ութներորդ՝ արդեաւք աստիճանքն նորին տարածի՝ որպէս աս-
 տիճանքն ազգականութեան
 Իններորդ՝ արդեաւք ամուսնութիւն ի մէջ ազգականաց եւ խնա-
 մեաց իցէ՝ միշտ քակելի
 Տասներորդ՝ արդեաւք առ ի քակել զայնպիսի ամուսնութիւն իցէ՝
 միշտ յառաջանալի ճանապարհաւ ամբաստանութեան
 Մետասաներորդ՝ արդեաւք այնպիսի պատահման իցէ՝ յառաջա-
 նալի վկայութիւնք

Պրակ Ա.

Արդեաւք խնամութիւն պատճառի՝ յազգականութենէ

Որովհետեւ այրն ընդ կնոջ լինի մի մարմին՝ պատճառաւ կնոջն
 այրն այն ընդ ազգականաց կնոջն լինի խնամի եւ պատճառաւ առն
 կինն լինի խնամի ազգականաց առն։ Զի թէպէտ այրն եւ կինն լի-
 նին սկիզբն ազգի սիրեցելոցն յինքեանց, այլ ոչ լինին պատճառ
 սիրեցման մինն միւսոյ ազգականացն, որպէս թէ ի պատուաստե-
 ցելոց ելանէ այլ իմն տեսակ պտղոյ համաձեւ երկոցունցն (որպէս
 լիմանն ընդ նարնճին պատուաստեալ ելանէ երկանուն պտուղ, որ
 ասի լիմոն թուրունճի) այլ լիմանն ոչ է պատճառ նարնճին եւ ոչ
 նարինճն՝ լիմանի։ Այսպէս երկու ատարքն խառնմամբ արեան լի-
 նին մի մարմին եւ սիրեցելոցն յինքեանց նախնիք։ Այլ զի ոչ լինին
 սկզբունք ազգականացն իւրեանց միմեանց, վասն այնորիկ արմա-
 տականք կնոջն լինին խնամիք առն եւ արմատականք առն՝ խնա-
 միք կնոջն եւ զաւակաց նոցին եւ մերձակայիցն։

Նաեւ, զի որպէս Բանն Հաւր միաւորեալ ի մարմնի ի պատուաս-
 տութենէ այնմանէ եւ անձն իմն աստուածայրական²⁰⁹ (եւ մարդկու-
 թիւն եղեւ ընդ Հաւր եւ Հոգւոյն Սրբոյ որպէս խնամի եւ Աստուա-
 ծութիւն որ յանձն Բանին, եւ Հայրն եւ Հոգին Սուրբ եղեն խնամիք

²⁰⁹ Քրիստոսի երկու բնութիւնների սերտ յարաբերակցութիւնը ցոյց տուող այս
 եզրը առաջին անգամ կիրառուած է **ս. Յովհան Ոսկեբերանի** *Գործք առաքելոց*-ի
 մեկնութեան և **Դիոնիսիոս Արիսպագացու** *Ժառանգութեան* (Առ Գայիոս սպասաւոր
 թուղթ Դ. տէս **Dionysius**, էջ 233 [12]) մէջ. տէս ՆԲՀ, Ա, էջ 327 ;

ընդ մարդկութեան, որ ի Քրիստոս եւ ընդ համազգիս նորա, յորմէ բաղադրութենէ յառաջ եկեալ առ անձն այն կարէր ասել Հայրն Աստուած, թէ ահա եղեւ Բանն իմ ընդ քեզ, ո՛վ Ադամ, իբրեւ զմի ի մէջ՝ հաղորդիլովն երկուց ծայրիցս, այսինքն՝ ինձ եւ քեզ: Սակայն ոչ մարդկութիւն սկիզբն եղեւ Աստուածութեան եւ ոչ Աստուածութիւն՝ ծնալով մարդկութեանս), այսպէս եւ ի միաւորութենէ առն եւ կնոջն համազգի նոցին ելանէ զաւակ՝ թոռն գոլով երկուց հաւուց եւ երկուց հանուց: Բայց անմիջական հայր իւր եւ մայր իւր ոչ լինին սկզբունք երկոցունց ազգակցացն, այլ այրն լինի խնամի ազգի կնոջն եւ կինն լինի խնամի ազգի առն իւրոյ, որոց պատճառաւ եւ ազգակիցքն նոցա միմեանց խնամենան մինչեւ ի չորրորդ ազգս, եւ հինգերորդքն նոցին, որք արտաքսեալք էին յարենակցութենէ երկոցունցն, զան վերստին ի միաւորութիւն:

Նաեւ զի ազգականութիւն եւ խնամութիւն են իբրեւ զբարեկամութիւն բնական, իսկ բնական բարեկամութիւն է կամ միաւորական, եւ ըստ այսմ այրն եւ կինն հաղորդակցին, եւ կամ յերկուց սերեցմամբ եւ ըստ այսմ են զաւակունքն: Այլ բարեկամութիւն առն ընդ կնոջ ասի բնական, յորոց միաւորութենէ յառաջ զայ բարի իմն բնական (այսինքն՝ զաւակն), որ լինի կապ իմն բարեկամութեան ի մէջ երկուցն, որովք բղխի ի մէջ նոցա սաստկութիւն իմն սիրոյ, ուստի ասաց իհա. «Սիրեսցէ զիս այր իմ, զի ծնայ նմա վեց որդիս» (Ծննդ. Լ. 20): Բայց թէպէտ եւ միաւորական սէրն եւս երբեմն թարց զաւակաց աճի (այլ ոչ միշտ) որպէս ասաց Եղկանայ առ Աննա. «Ո՛չ լաւ եմ ես քեզ քան զտասն որդի» (Ա. Թագ. Ա 8): Այլ քանզի որդին ծնեալ յերկուց արմատոց հաւասարի հաւրն եւ մաւրն արեամբ, ուրեմն որով հասայրն եւ մայրն միաւորեցեալք են ընդ արենակիցս իւրեանց, նոյնով հաւասար հաղորդակցութեամբն հաղորդակցին եւ ծնեալն նոցին արենակցացն: Թէպէտ կոչի անուամբ նախնեաց հաւրն իւրոյ քան թէ մաւրն, զի մայրն ուրն զտեղի նիւթոյ եւ հայրն՝ զտեղի տեսակի, որպէս ասացաք իրն զկնի բաղադրութեան ոչ կոչի անուամբ նիւթոյն, այլ՝ տեսակին: Սակայն այսու տարբերութեամբ, զի ծնեալ զաւակն ընդ հաւրն եւ մաւրն են ի միում աստիճանի եւ մի մարմին, այլ ոչ ընդ համազգիս նոցա նոյնով աստիճանաւ: Նաեւ թէպէտ այրն եւ կինն լինին մի մարմին, այլ ոչ ի նոյն արմատոյ որպէս որդին, այլ՝ արտաքսապէս, վասն որոյ այրն ընդ ազգակիցս կնոջն եւ հակադարձեալ լինին խնամիք միմեանց:

Առարկիցես՝ նախ, թէ հոգեւորն է զարեղագոյն քան զմարմնաւորն, իսկ ի կնքահայրութեան միայն չորք անձինք հոգեւորապէս ազգակցին, այսինքն՝ կնքահայրն եւ կնքամայրն, սանահայրն եւ սանամայրն, յորոց միջի է շաղկապ կնքեցեալն: Ուրեմն եւ ի խնամութեան միայն փեսայն եւ հարսն եւ հարք եւ մարք նոցա խնամենան եւ ոչ այլք, եւ ըստ այսմ խնամութիւն ոչ պատճառի յազգականս նոցա:

Ասելի է, թէ բան կնքահայրութեան ի մերոյ է ըստ կերպի լաթինացւոց, իսկ առ մեզ տարածի եւ մինչեւ ի չորրորդական աստիճանս: Զի այրն ընդ կնոջն քեռն համարին յառաջին աստիճանին եւ որդիք նոցա, այսինքն՝ երկու որդիքն՝ յերկրորդ աստիճանի, եւ թոռունքն նոցա՝ յերրորդ աստիճանի եւ ձագ թոռունքն ի չորրորդ աստիճանի, եւ թոռանց թոռունքն ի յերրորդ աստիճանի առնուն զիրեարս:

Ասիցես՝ երկրորդ, եթէ ի խնամութենէ պատճառի եւ ազգակցութիւն, եւ կամ յերկուց տարակալ ազգաց կցումն, որ ասի խնամութիւն: Ուրեմն պատճառաւ առն եւ կնոջ միացելոց եղբարք եւ քորք նոցա խնամենան եւ արգելանին յառնելոյ զիրեարս, եւ ըստ այսմ սխալին լաթինացիք մինչ այսպէս առնեն:

Ասելի է, թէ որպէս բազմաւք ցուցաւ յանցեալսդ, յիրաւի արգելանին խառնամբ արեան: Այլ զի մի մեք, դարմանելով զվէրս լաթինացւոց, զմեզ խոցիցեմք (եւ անմեղադրելի զնոսա առնել կամելով իբրեւ զերաշխաւորս բարեկամաց անկանիցիմք ի ձեռս թշնամեաց [Առակ. 2 1]) պարտիմք զգուշանալ, զի մի՛ գլորիցիմք յանկեալն նոցա ի վիհս: Զի զարմանալոյ արժան է ասելն, թէ խնամութիւն ծնանի յազգականութենէ, եւ զհետեւեալն առ ոչինչ համարիլ, եւ ասել, թէ երկու եղբարք կարեն առնուլ զերկուս քոյրս, զի որպէս ծնանի, եթէ ոչ եւս խտրի:

Ասիցես՝ երրորդ, եթէ խնամութիւն ծնանի յազգականութենէ՝ անդէպ երեւի սահմանն խնամութեան, որ ասի, թէ է հաղորդութիւն երկուց տարակալ անձանց զուրկ յազգականութենէ:

Ասելի է, առ ի զանազանել զազգականութիւն ի խնամութենէ այնպէս ասի, զի ազգականութիւն յառաջ գայ ի յարենակցութենէ իջելոց եւ եղելոց ի նոյնոյ արմատոյ, իսկ խնամութիւն՝ յերկուց աւտար անձանց, որք միաւորեալք ընդ միմեանս զազգս իւրեանց առնեն խնամի համազգաց իւրեանց: Իսկ եւ ազգականութիւն նախընթաց է, եւ խնամութիւն՝ հետեւեալ. ազգն նոյն եւ խնամութիւն նոյնացեալ:

Պրակ Բ.

Արդեաւք խնամութիւն մնայ զկնի մահուան առն և կամ կնոջն

Մինչ ազգականութիւն է պատճառ խնամութեան, ի կալն ազգականութեան, մնայ եւ խնամութիւն, զի ազգականք առն խնամեցեալք ընդ ազգականս կնոջն եւ հակադարձեալ. ի մեռանիլ միոյն եւ կամ երկուցն, թէ եւ պատճառքն բարձցին, մնան պատճառեցեալքն: Որպէս թէ հօրն, որ պատճառ էր հրկիզութեան, ի շիջանիլն իւր մնայցեն հրկիզեալքն, եւ կամ մահուամբ հիւսանն մնայցէ տունն շինեցեալ: Ուրեմն ազգականք առն եւ կնոջն յետ մահուան նոցա ոչ եւս կարեն ամուսնանալ ընդ իրեարս ի յարգելեալ աստիճանս, սակաւ առաջնոյ կապակցութեան, որ մնայ տակաւին յետ մահուան առնչակցելոցն: Ապա թէ ոչ եղբայր առն եւ քոյր կնոջն իբր բարձեալ խնամութեան կարէին առնուլ զիրեարս, որ է անդէպ, զի թէպէտ ոչ են արենակիցք ի միոյ արմատոյ իջեալք, սակայն մի մարմին եղելոցն պատճառ գոլով խնամեցեալք դադարին գոլոյ ի միասին:

Առարկիցես՝ նախ, թէ մինչ ազգականութիւն է պատճառ խնամութեան, ի բառնիլ հիմանն բառնին եւ որմունքն, ուրեմն յորժամ մեռանի այրն, ազգականք նորա ոչ եւս ասին խնամիք կնոջն:

Ասելի է, թէ այդ աւրինակդ է զայնց պատճառաց, որք են ի միասին, որպէս շարժողն եւ շարժեալն, այլ ոչ պատճառաւ եւ զպատճառեցեալցն, որք են արտաքոյ միմեանց, որպէս հիւսն եւ տունն, զի մահուամբ հիւսանն ոչ աւերի տունն: Նմանապէս թէ այրն մեռանիցի եւ թէ կինն, որք էին պատճառք խնամութեան ազգի իրերաց, այնոցիկ ի կեալն, կեան եւ խնամութիւնքն ի մէջ նոցա, զի խնամեցան խառնմամբ արեան նոցա: Ուստի թէ եւ ինքեանք մահուամբ արձակեցան ի միմեանց, կապն (որով զազագականս իւրեանց կապեցին խնամութեամբ) մնայ ամբողջ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ կապն պսակին առաւել զաւրեղ է քան զկապն խնամութեան: Իսկ այն կարէ լուծանիլ կամ մահուամբ միոյն եւ կամ նախ քան զգուգաւորիլն՝ ի կրանաւորութիւն մտանելով: Իսկ եթէ զաւրեղագոյնն կարէ լուծանիլ, եւս առաւել՝ տկարագոյնն:

Ասելի է, թէ կապն պսակին լուծանի կամ բնական մահուամբ եւ կամ բարոյական մահուամբ, եւ մինն յակամայ եւ մինն՝ կամաւ, այլ մինչ խնամեցեալ ազգականքն կեան կենդանիք, մահն նոցա ոչ կարէ խզել զկապ նոցա, եւ ըստ այսմ կարէ քակիլ հզաւրագոյնն եւ ոչ խզիլ տկարագոյնն:

Պրակ Գ.

Արդեաւք խնամութիւն պատճառի յանպատեհ շաղաշարութենէ

Պսակն է կամ վասն աճման տեսակի եւ ըստ այսմ զաւակն է նախապետական պատճառ ամուսնութեան, եւ կամ վասն խորշելոյ ի պոռնկութենէ, եւ ըստ այսմ է պատճառ խափանման մեծագոյն չարի: Վասն առաջնոյն ասի. «Կամիմ մանկամարդացդ ամուսնանալ, որդիս ծնանիլ, տնարարս լինիլ» (Ա. Տիմ. Ե 14) եւ կամ՝ «Աճեցէք եւ բազմացարուք»: Վասն երկրորդին ասի. «Բայց վասն պոռնկութեան իւրաքանչիւր ոք զիւր կինն կալցի» եւ այլն (Ա. Կորնթ. Է 2): Եւ կամ վասն փոխաբերականի զուարճութեան, եւ ըստ այսմ է ի դեղցանկութեան: Բայց միթէ արտաքոյ այսոցիկ եւ պոռնկական շաղաշարութիւն առնէ՞ զպսակն, եւ մերձաւորութեամբն նոցա պատճառի խնամութիւն ի մէջ ազգականաց նոցա:

Ասելի է ուրեմն, թէ եւ յանպատշաճ շաղաշարութենէ (ըստ որում լինի խառնումն արեան) պատճառի յազգականս նոցա խնամութիւն, զի ասէ առաքեալն, թէ՝ «Որ մերձենայ ի պոռնիկն՝ մի մարմին է» (Ա. Կորնթ. Զ 16): Երկրորդ՝ զի հաւասար կերպիւ տայ Աստուած զբարիս բնութեան, այսինքն՝ զզաւակս, թէ աւրինաւորապէս իցէ ամուսնութիւն եւ թէ ապաւրինաւոր կերպիւ: Ուստի է եւ գործքն պոռնկաց նախատելիք են եւ անպարկեշտք, այլ խնամութիւն, որ եղեւ աւկամայ ի մէջ երկոցունցն ազգականաց, որ քարշէ զանպարկեշտութիւն ինչ ի նոցանէ, զի թէ եւ յակամայ, սակայն գտան խնամեցեալք: Երրորդ՝ զի բազում պոռնկորդիք աւրինաւորին ըստ կամաց ծնողացն, եւ մտանեն ի ժառանգութիւն, եւ կամ հրամանաւ թագաւորաց եւ ծերակուտին, որպէս էփթայի արտաքսեալ որպէս զպոռնկորդի, եղեւ աւրինաւոր դատաւոր Իսրայէլի (տէ՛ս Դատ. ԺԱ), ուրեմն եւ ազգ նորա եւ պոռնիկ կնոջ նորա եղեն խնամիք իրերաց: Զորրորդ՝ զի եկեղեցին կարէ՛ տնաւրինել զպսակն նոցա եւ առնել զանաւրէնն աւրինաւոր, միայն թէ ի բաժանող արգելմանցն չունիցին զարգելող պատճառս: Ուրեմն եւ ազգք նոցա անաւրէն գործով նոցա խնամեցեալք լինին աւրինաւոր խնամիք: Հինգերորդ՝ զի թէ յանպարկեշտ խառնակութենէ ոչ ծնանիւր խնամութիւն զհարճս իւր գիտելոց էր Դաւիթ զկնի պղծելոյն զնոսա Աբիսողոմայ, բայց ոչ գիտաց (տէ՛ս Բ. Թագ. ԺԶ 22, Ի. 3):

Առարկիցես՝ նախ, թէ որ աւրինաւրն Աստուծոյ խափանի, եւս առաւել՝ մարդկային աւրինաւր: Իսկ պոռնկորդիք արգելանին ի մտանելոյ ի տուն Տեառն, այսինքն՝ ի զինուորեալ եկեղեցի: Ուրեմն

եթէ գործն պոռնկական արգելանի աստուածային արինաւք, արգելանի եւ խնամութիւն յազգէ պոռնկեցելոցն:

Ասելի է, թէ Սուրբ Գիրք խաւսին անդ զպաշտաւնէ Խորանին վկայութեան, եւ ըստ այսմ եւ նոր արէնս արգելու զապարինաւորսն ի ժառանգաւորութենէ կղերիկոսութեան, այլ ոչ զրկէ ի ժառանգութենէ հայրենեաց կամաւք հաւրն:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ի մէջ հեթանոսաց գոյր արէն զպոռնկեցեալն եւ զպոռնկորդի նորա այրել: Իսկ բարձմամբ պատճառաց բառնին պատճառելիքն, եւ ըստ այսմ պոռնկութիւն ոչ պատճառէ զխնամութիւն:

Ասելի է, թէ հեթանոսք զայն առնէին առ ի զարհուրումն եւ յերկիւղ գործողացն, իսկ բարձմամբ պատճառաց ոչ յայսմ բառնին պատճառելիքն, այլ որք ի միասին են որպէս շարժողն եւ շարժեցեալն, զի մինչ բառնի շարժողն, դադարի եւ շաւերժեցեալն: Այլ ոչ մահուամբ հաւրն մեռանի եւ որդին, եւ ըստ այսմ է խնամութիւն ի մէջ ազգականացն պոռնկեցելոց, որք կարեն կեալ տակաւին ի բառնիլ նոցա:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ զոր արգելու ներելին եւս առաւել՝ մահացուն: Իսկ հարճորդին արտաքսեցաւ ի տանէն Աբրահամու, (զի յայնժամ ոչ էր արգիլեալ հարճապահութիւն [Ծննդ. ԻԱ 10]), ուրեմն եւս առաւել պոռնկութիւն արգելու ի ժառանգութենէ եւ ըստ այսմ գործն պոռնկութեան ոչ պատճառէ զխնամութիւն ի մէջ ազգականաց պոռնկեցելոցն:

Ասելի է, թէ Ագար եւ Իսմայէլ արտաքսեցան ի Սառայէ, զի Ագար զինքն եւ զորդին իբրեւ բուն ժառանգ համարեցաւ Աբրահամու, եւ սակայն Իսահակաւ կոչիլոց էր նմա զաւակ: Սակայն որքան առ բռնութիւն ոչ զրկեցաւ Իսմայէլ ի ժառանգութենէ: Նմանապէս եւ պոռնկորդին թէպէտ ըստ արինաց զրկի ի ժառանգութենէ (եթէ ոչ տնաւորինեսցի), սակայն ոչ զրկի ի բնական ժառանգութենէ: Ուստի եւ վասն Իսմայէլի ասաց Աստուած. «Զորդի աղախնոյն արարից յազգ մեծ, զի սերմն քո է» (Ծննդ. ԻԱ 13): Ուրեմն որպէս պատճառ սերման հարճածինն, նմանապէս եւ պոռնկորդին մտանէ ի ժառանգութիւն, թէպէտ ոչ հաւասար արինաւոր զաւակացն որպէս եւ Աբրահամ ետ պարգեւս ընտոծնաց իւրոց, եւ արձակեաց զնոսա, բայց զամենայն ժառանգութիւն իւր պահեաց Իսահակայ ազատածնին (տէս Ծննդ. ԻԵ 5):

Պրակ Դ.

Արդեաւք խնամախաւսութիւն պատճառէ՞ զխնամութիւն

Որպէս պարզ ուխտիւ պարտաւորի ոք յատենին Աստուծոյ, թէ պէտ ոչ յատենին եկեղեցւոյ, այսպէս եւ խնամախաւսութեամբ լինի թեթեւագոյն խնամութիւն ի մէջ ազգականաց նշանեցելոցն եւ պարտաւորին վասն դաշնադրութեան, ըստ աշխարհի ուխտելով։ Եւ նշանն է, զի յայնմհետէ համեստութիւնք յաճախին ի մէջ նոցա եւ ջատագովութիւնք վասն պատուոյն իրերաց, այլ զանազանին որպէս անկատար ի կատարելոյ։ Նաեւ զի ի խնամախաւսութիւն ոչ պատճառէր զխնամութիւն՝ երկու եղբարք զերկուս քորս կարէին խաւսիլ յամուսնութիւն իբրեւ ոչ խնամեցեալք, եւ սակայն արգելանին։ Դարձեալ՝ զի որպէս հոգեւոր ազգակցութիւն ի մկրտութեան եւ որդեգրականն ըստ արինաց շունին զարեան խառնումն, եւ սակայն իրաւամբ արգելանին՝ մինն վասն պատուոյ վերածնելութեան, իսկ միւսն՝ վասն որդեգրողին հաւատարմութեան, որ կամի զգաւակ աւտարին իւրացուցանել իբրեւ զորդի եւ զսպահական ժառանգ։ Այսպէս եւ ի խնամախաւսութեան, թէպէտ չգուցէ տակաւին խառնումն արեան, սակայն զարութեամբն առնանի իբրեւ ներգործութեամբ որպէս թէ ննջող մարդն ասիցի ծիծաղական ոչ ներգործութեամբ ծիծաղեցելոյն, այլ՝ բնաւորելովն։ Այսպէս եւ որ ելոցն է, համարի որպէս զեղեալ եւ ըստ այսմ խնամախաւսութիւն պատճառէ զխնամութիւն հեռապէս։

Առարկիցես՝ նախ, թէ բազմիցս նշանքն յետ դարձուցանին վասն անհամաձայնութեան եւ այլոց պատճառաց, որ եթէ այնու լեալ իցէր ի մէջ ազգականաց նշանեցելոցն խնամութիւն, յայնուհետեւ ոչ եւս կարէին յերկուց կողմանց ազգայինքն ընդ միմեանց դաշնադրել։ Եւ բազմիցս լինի, զի ի միոյ ազգականէ զնշանն յետ դարձուցեալ տան քեռն նորա, եւ կամ եթէ մեռանիցի առաջինն, տան կենդանի քեռն նորա, որ եթէ խնամեցեալք էին, ոչ եւս կարէին ի տեղի միայն զմիւսն դաշնադրել։

Ասելի է, թէ մինչ յայսպիսի դիպուածս ոչ միջադրի անպարկեշտ պատճառ՝ ոչ ինչ խտրելի է, որպէս թէ աղջիկ ոք ուխտեսցէ զկուսութիւն, համարի մեռեալ աշխարհի, եւ զքոյր նորա կարեն նշանել փեսացուի նորա։ Այսպէս իմանալի է եւ զմեռելոյն, որք են այսոքիկ համեստագոյն պատճառք տնաւրինելոյ, այլ թէ ոչ իցեն այսպիսի պատճառք ի միջի, եւ նշանն իցէ արհնեցեալ, եւ մի կողմն կամապաշտութեամբ ընդդիմանայցէ կանոնաց եւ յետդարձի, տակաւին

ազգայինք նոցա, եթէ կամին կարեն եւ պարտին պահել զհաւատարմութիւն եւ զհամեստութիւն, եւ ոչ եւս դաշնադրել վասն առնլոյ եւ տալոյ սակի ի մէջ իւրեանց:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որպէս տակաւին ոչ ծնեալ զաւակին մարդն ոչ ասի առնչակից, այսպէս եւ խաւեցմամբ խնամութեան ոչ լինի խնամութիւն:

Ասելի է, թէ ոչ ոք ասի հայր՝ ոչ ունելով զառնչակից որդին, որ տակաւին եղանելի եւ չգոյ: Սակայն կարէ ասիլ խնամի, սակս խնամախաւսութեան, որ նկատի իբրեւ եղեալ գոլոյ եւ էակ սակս հրապարակականի համեստութեան արդարութեան, որ լայնապէս առնանի ի տեղի ուխտադրութեան, որ պահելի է սակս հաւատարմութեան:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ որպէս ազգականութիւն ոչ լինի բանիւ, այլ ի նոյնոյ արմատոյ իջանելովն եւ ելանելովն, այսպէս եւ խնամութիւն ոչ լինելոց է բանիւ խնամախաւսութեան, այլ պսակին կատարմամբն ի մէջ առն եւ կնոջն, որոց պատճառաւ ազգայինք նոցա խնամենան:

Ասելի է, թէ ազգականութիւն վասն այնորիկ ոչ լինի բանիւ, զի կարաւոր արենակցութեան յեղեալ գոլն, իսկ խնամութիւն լինի եւ բանիւ յեղանելի գոլն, որք զանազանին իբրեւ ներգործութիւն եւ զաւրութիւն:

Պրակ Ե.

Արդեաւք խնամութիւն իցլ՝ պատճառ խնամութեան, որպէս թէ արենակցութիւն հարսին առ փեսայն պատճառիցլ՝ զայլ խնամութիւն

Թէպէտ խնամութիւն ըստ երեւման ոչ պատճառէ զայլ խնամութիւն, սակայն պատճառքն խնամութեան, այսինքն՝ այրն եւ կինն ի մէջ արենակցաց իւրեանց եւ ազգաց պատճառեն զխնամութիւն, եւ տարածին յերկուց կողմանց մինչեւ ի շորսական ազգս: Ուստի քոյր կնոջն եւ եղբայր առն են յառաջին աստիճանի եւ որդիք նոցա յերկրորդ աստիճանի, եւ թոռունք նոցա ի յերրորդ աստիճանի եւ ձագ թոռունքն ի չորրորդ աստիճանի, եւ թոռանց թոռունքն ի հինգերորդ աստիճանի, եւ առնուն զիրեարս:

Իսկ եւ յառբերեալ վկայութեանցն Աքուինացւոյն յայտնի է, զի ասէ Յովհոս պապն²¹⁰, թէ այր ոք զկին, որ է արիւնակից կնոջ իւրոյ

²¹⁰ Նկատի ունի Հռոմի Յովհոս Ա. պապին, որ աթոռակալել է 337-352 թթ.:

եւ այրի մնացեալ, մի՛ առցէ ի կնութիւն: Դարձեալ, թէ զերկու կին երկու արենակցացն այրի մնացեալ՝ մի՛ ոք իշխեսցէ զմինն յետ միւսոյն առնուլ ի կնութիւն: Իսկ թէ զհամեստագոյն կանոնս զայսոսիկ որպէս լուծին յետոյ, ոչ գիտեմ: Զի եւ ոչ Աքուինացին զպատճառն ցուցանէ, այլ թէ այժմ ոչ է այնպէս, որ եթէ յաւրէնս քրիստոնէութեան առաւել համեստութիւն քարոզի, ո՞չք իցեն անհամեստութիւնք կանոնացս այսոցիկ, եւ զո՞ր համեստութիւն արգելու, եթէ ոք զմեռեալ կնոջ իւրոյ զազգականսն առնուլ ոչ կարասցէ նաեւ զկնի մահուան կնոջ իւրոյ. զի եթէ ի կենդանութեան կապեալ էր, եւս՝ յետ մահուան նորա: Դարձեալ վարդապետն Վճռոց Դ. գրքոյ 41 բաժանման ²¹¹ ասէ առեալ ի Յուլիոս պապէ, թէ հանգիտապէս այրն միաւորի իւրոյ յատկի, արենակցի եւ կնոջ իւրոյ արենակցի, այսինքն՝ որպէս միաւորի ընդ եղբար իւրում, նմանապէս եւ ընդ եղբար եւ քեռն կնոջ իւրոյ, կամ որպէս ընդ հարսն եւ մարն, նմանապէս եւ ընդ աներոյն եւ զոքանչին: Եւ Իզիդորոս ասէ անդ. Արիւնակցութիւն որ ի յատուկ այրն պահելի է, եւս ի կինն ազգականութեան աւրինիւ հարսանեաց պահելի է: Զի յայտ է, թէ այն երկոքինքն իցեն մի մարմին եւ վասն այնորիկ հասարակ է նոցա երկաքանչիւրոյ ազգականութիւն: Դարձեալ յՅուլիոս պապէ առեալ ասէ. Ոչ ումեք երկաքանչիւրոյ ցեղի ի մերձաւորութենէ արեան իւրոյ կամ կնոջ մինչեւ յեաւթներորդ աստիճանն ծնելութեան զկին արժան է ածել կամ գծիւ ազգակցութեան զուգակցիլ: Զի որպէս ոչ է ճահ ումեք քրիստոնէի յարենակցէ իւրոյ, այսպէս եւ ոչ յարենակցէ կնոջ զկողակից ածել սակս միութեան մարմնոյ, եթէ ոչ զոնէ ի բառնիլ արգելմանն եւ անհամեստութեան: Զորաւրինակ Պետրոս էառ որդւոյ իւրում զդուստրն Պաւլոսին եւ եղեն խնամիք, որ եթէ կամիցի Պետրոս եւ եղբար իւրում առնուլ զքոյրն Պաւլոսին խնամուոյն իւրոյ այն նախկին խնամութիւն, առնէր զերկրորդ խնամութիւն: Բայց զի առաջնովն կապեցեալք էին պատճառաւ որդւոյ եւ դստեր իրերաց, ոչ եւս պատշաճ երեւիր, եւ էր ընդդէմ համեստութեան (թէ ընդ որում խնամեցաւ՝ զայն ոչ ինչ վարկանելով) առցէ եղբար իւրում զքոյրն հարսն իւրոյ փեսային, եւ կամ որպէս արգելանի մարդ առնուլ զդուստր եղբար իւրոյ, նմանապէս եւ զքոյր կնոջ իւրոյ: Զի թէպէտ յաւրէնս Մովսիսի յետ մահուան միոյն կարէր առնուլ ոք զքոյր

²¹¹ Քաղուած է **Պետրոս Լոմբարդացու** (Petri Lombardi) *Sententiarum libri quator* կամ՝ *Doctrina rerum et signorum* Չորրորդ գրքի՝ *De Sacramentis*՝ համապատասխան բաժնից:

մեռեալ կնոջն (Ղեւտ. ԺԸ 18), այլ ոչ ի նորումս, եւ կամ զեղբարս դուստրն որդւոյ իւրոյ, նմանապէս եւ զկնոջ իւրոյ եղբարս դուստրն, ոչ իւրն եւ ոչ որդւոյ իւրոյ, զի այս էր զաներձագն առնուլ ի կնութիւն իւր, եւ կամ որդւոյ, յորոց եւ ի լսելոյն քստմնին մարդկային լսելիք: Իսկ թէ խնամութիւն պատճառէ զխնամութիւն եւ կամ ոչ պատճառէ, այսպէս իմանալի է: Քանզի պատճառէ զխնամութիւն, որք արգելուն զամուսնութիւն յարգիլեալ աստիճանս, որպէս թէ որ առցէ զքենին եւ կամ զդուստր աներձագին որդւոյ իւրոյ: Զի այս լինիւր որպէս թէ կին նորա զեղբարս իւրոյ դուստրն առնոյր որդւոյ իւրոյ: Իսկ ոչ պատճառէ զնոր եւ զնոյն խնամութիւն, որպէս թէ քենին իւր տալով զդուստրն իւր ատարի ումեմն, եւ ընդ այն ատարին ինքն եւս ի նոյն աստիճանի խնամենայր ընդ ատարին, զի ըստ այնմ խնամութիւն անսահման լինէր: Զի որպէս ասէ Աքուինացին, յայնչայտ նշէ ոչ ելանէ անչայտ նիշ, այլ՝ գիծ, ի գծոյ՝ մակերեւոյթ, ի մակերեւութէ՝ մարմին, եւ եզերի ցայն վայր: Ուստի ոչ եզերեալ երեւի այս մինչ արգելանի, զոր արինակ ընդ նուոյ եւ ընդ դստեր դուստրն նորա ոչ մերձենալ՝ ոչ թէ որդւոյ իւրմէ ծնեալ իցէ, զի այս յայտ է, թէ անհնար է, զի թոռն եւ թոռնիայ իւրն է: Այլ թէ մեռցի որդին եւ հարսն իւր (այսինքն՝ նու իւր) ամուսնասցի ընդ այլոյ ատարի, զծնեալն յատարէն եւ ի նուոյ իւրմէ, զդուստր եւ զդստեր դուստրն ոչ առնուլ, որք են ի վեց աստիճանի հանդերձ հարբն, որ եթէ խնամութիւն զխնամութիւն ոչ պատճառէր, եւ հատեալք թուէին, ոչ արգելանէին ի առնելոյ եւ ի տալոյ²¹²:

Ասիցէ՝ նախ Աքուինացին, թէ ազգականութիւն է հզաւրագոյն կապ քան զխնամութիւն: Իսկ ազգականք կնոջն ոչ եղանին խնամիք ազգականաց առն, ուր եւս առաւել ոչ լինին խնամիքն կնոջ խնամիք նոցա²¹³:

Ասելի է, թէ զայս Աքուինացին խնամով ասէ եւ առ ի կարկատել զթոյլատրութիւն անհամ կանոնին, թէ չորք եղբարք կարեն զչորեսին քորս առնուլ, իբր թէ քորքն երեք են, ոչ խնամեցան ընդ եղբարց առն, առողին զմինն ի քերց իւրեանց, ապա թէ ոչ, յայտ է, զի ազգականք կնոջն եղանին խնամիք ազգականաց առն նորա (որպէս ցուցաք ԺԳ գլխոջ Դ. պրակին) նմանապէս եւ առ հակադարձն, նաեւ եթէ քոյր կնոջն (որ է քենին) ոչ խնամենայր ընդ քեռ առն

²¹² Տես Աքուինացի, Մեկն. խորհրդ. ՄՄ, ձեռ.560,թ. 4ա -24 ա:

²¹³ Տես անդ:

իւրոյ, կարէր յետ մահուան կնոջ իւրոյ առնուլ զքոյր մեռելոյն, որոյ ընդդիմանայ սուրբն Բարսեղ ի պատասխանատուութեան Թէոդորայ քահանայի Անտիոքայ եկեղեցւոյն²¹⁴։

Ասիցեա՛ երկրորդ, եթէ խնամութիւն պատճառէր զխնամութիւն, որ ոք ճանաչէր զերկուս քորս արտաքոյ պսակի (այսինքն՝ պոռնկութեամբ) զոչ ոք ի նոցունց յայնուհետեւ կարէր առնուլ ի կնութիւն, զի ըստ խնամւոյն անաւրինիւր, եւ սակայն կարէ տնաւրինել։

Ասելի է, թէ այս յայնժամ լինէր ճշմարիտ, եթէ եւ զերկոսեանն ճահ իցէր անաւրինաւ առնուլ, իսկ եթէ զմինն առնելոյ տրի հրաման եւ ոչ զմիւսն, այս է որպէս զտուգան վնասու նորա, որպէս ասի յաւրէնս, թէ՛ ըստ որում պոռնկեցան՝ մի՛ թողցէ զնա (Բ. ար. ԻԲ. 29)։

Ասիցեա՛ երրորդ, եթէ խնամութիւն ծնանէր զխնամութիւն՝ որ ոք ամուսնանայր ընդ կնոջ մեռելոյն, լինէր խնամի ամենից ազգականաց առաջնոյ առն նորա, ընդ որոց կինն ունի զխնամութիւն։ Եւ այս է անդէպ, զի լինէր մանաւանդ խնամի առն մեռելոյ։

Ասելի է, թէպէտ ոչ լինի խնամի հեռաւորաց առաջնոյ առն կնոջ իւրոյ, սակայն լինի հպաւորաց նորա, զի պատճառ կնոջն, որ էր խնամեցեալ ընդ ազգականս առաջնոյ առն, քարշէր եւ երկրորդ՝ այր նորա զխնամութիւն ընդ եղբար առաջնոյ առն կնոջ իւրոյ, զի մեռանելով առաջնոյ առն ոչ բնաբարձ եղեւ բոլորովիմբ կապն խնամութեան։ Ապա թէ ոչ մեռեալ առն մնալով դուստր, եւ երկրորդ այրն ունելով դուստր՝ կարէին առնուլ զիրեարս, եւ սակայն խորթ եղբայր եւ քոյր գոլով արգելանին, ըստ այսմ զդուստր առ ի հաւրէ կամ առ ի մաւրէ մի՛ առնուցուս (Ղեւտ. ԺԸ 11)։

Ասիցեա՛ չորրորդ, եթէ ի խնամութենէ ծնանի խնամութիւն, եւ յայնմանէ՛ այլ խնամութիւն, եւ այս մինչեւ ցանսահմանութիւն, եւ յանսահմանիցն ոչ ունեալ լինի կատարեալ գիտութիւն, եւ ըստ այնմ եկեղեցին զոչ ինչ կարէ եզրակացուցանել, ուրեմն պատկանաւոր է ասել, թէ խնամութիւն ոչ ծնանի զխնամութիւն։

Ասելի է, թէ բնութիւն խորշի յանսահմանութենէ, զի եզերեալ եւ հունաւորէ, ուստի ոչ մինչեւ ցանսահմանութիւն պարտէ ընդարձակել եւ լայնացուցանել զաստիճանս խնամութեան (ապա թէ ոչ, եւ զազգականութիւն այնպէս առնել պատկանիւր), այլ եզերել եւ զայն առ աստիճան իմն, զի հատցի աստիճանն, ապա թէ ոչ եւ ազգականութիւն եթէ յանչափս տարածիւր հասանիլ մինչեւ ցԱդամ, ով ոք կա-

²¹⁴ Տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 358-362 [ԾԱ]. նաեւ՝ Ս. Բարսեղ Կեսարացի, Գիրք պահոց, աշխտ., Կ. Մուրադեանի, ս. Էջմիածին, 2008, էջ 341-347։

րէր զմերձակայ նախնին իւր գտանել: Վասն որոյ առն եւ կնոջ ցոր-
քանս կան մերձաւորքն մինչեւ ի շորրորդ աստիճանս ըմբռնել պարտ
է, եւ զյաւելորդն արտաքս ձգել, որպէս թէ զմարմինն վերլուծանել
ի մակերեւոյթս, եւ զայն՝ ի գիծս եւ զգիծն՝ ի կէտս, եւ դադարիլ, զի
ունայնութիւն է յայնմհետէ: Եւ ըստ այսմ եկեղեցին կարէ եզրակա-
ցուցանել զաստիճանս ազգականութեան եւ խնամութեան՝ թուելով
յերկուց կողմանց իջելոց եւ եղելոց մինչեւ ցտասներորդն, եւ բաժա-
նեալսն արեամբ վերստին կցել եւ նորոգել իբրեւ զաւտարացեալ:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ գոնէ առ ի զանազանիլ խնամութեան
յազգականութենէ տուեալ լինի կանոն, զի ազգականութիւն ու-
նիցի ել եւ էջս, իսկ խնամութիւն՝ ոչ: Ուստի սուրբն Գրիգոր պապ
ասէ, թէ՝ Ես եւ կինն իմ մի մարմին եմք: Արդարեւ իմ եւ նորա մեր-
ձաւորքն ազգականութեամբ մի եղանիմք, եւ քոյր կողակցին իմոյ
մի եւ առաջին աստիճան եղանիմք, բայց որդի նորա երկրորդ աս-
տիճան եղանի յինէն, իսկ թոռն՝ երրորդ, եւ այսպէս այլքն: Ուրեմն
խնամութիւն ոչ ունի վերելս:

Ասելի է, թէ ազգականութիւն ունի ելս եւ էջս, ըստ առաջնոյ արե-
նակցութեան՝ իջանելով ի թիւր գծին մինչեւ ի հինգերորդն, որ նոյն
է եւ ելն, եթէ ի յերրորդ թոռանէն ելանէաք մինչեւ ի պապուն պապն
երրորդ: Իսկ եթէ առ բան սրբոյն Գրիգորի նկատեմք մինչեւ ցայն
վայր, որ ասէ (Ես եւ կինն իմ մի մարմին եմք, արդարեւ իմ եւ նո-
րա մերձաւոր ազգականքն մի եղանիմք), խաւսի զի ի վերելմանէն:
Զի աներորդւոյն իմոյ եւ հայրն հարսին, եւ ես հայր որդւոյն իմոյ,
ըստ նմա խնամենամք, զի ոչ ես զմայր հարսին իմոյ կարեմ առնուլ,
եւ ոչ հայր հարսին իմոյ զկողակիցն իմ կարէ առնուլ, ոչ որդին իմ
երկրորդ զերկրորդ դուստրն նորա կարէ առնուլ եւ ոչ որդի նորա
զդուստրն իմ, թէ եւ եկեղեցին Հռամայ զայսոսիկ ոչ խտրիցէ: Իսկ
յորժամ ասէ սուրբն Գրիգոր, թէ քոյր կողակցին իմոյ մի եւ առաջին
աստիճան եղանիմք, բայց որդի նորա՝ երկրորդ եւ այլն: Յուցանէ
զիջանումն ի խնամենական աստիճանի: Նաեւ եթէ ի խնամութե-
նէ ոչ ծնանէր խնամութիւն՝ ընդէր արգելանիւր հայրն ի մերձենա-
լոյ առ նու իւր, այսինքն՝ առ հարսն ի կին որդւոյ իւրոյ եւ ընդէր
արգելանիւր յառնլոյ զմայրն եւ զդուստրն եւ հակադարձեալ, որ-
պէս ասի անդ (Ղեւտ. Ի. 12): Ուստի եւ սուրբն Գրիգոր պապ (Վճռոց
Դ. գրքոյ 41 բաժանման) ասէ. Հանգիտապէս այրն միաւորի իւրոյ
յատկի արենակցի եւ կնոջ իւրոյ արենակցի: Եւ Իզիդորոս ասէ անդ.
Արդարեւ արիւնակցութիւն, որ ի յատուկ այրն պահելի է եւ ի կինն

ազգականութեան արինիւ հարսանեաց պահելի է: Յայտ է, թէ այն երկոքեանքն իցեն մի մարմին: Եւ ի Յուլիոս պապէ առեալ ասէ. Ոչ ումեք իւրաքանչիւր ցեղի արժան է ի մերձաւորութենէ արեան իւրոյ կամ կնոջ մինչեւ ցեալթներորդ աստիճանն ծնելութեան զկին ածել: Զի որպէս ոչ է ճահ ումեք քրիստոնէի յարենակցէ իւրմէ, այսպէս եւ ոչ յարենակցէ կնոջ զկողակից ածել սակս միութեան մարմնոյ:

Արդ, միթէ վերոգրեալ հարքն տակաւին զոչ եւս ծանիցելոցն խաւսէին, ո՞չ ապաքէն զանցելոցն, այսինքն՝ զվերելիցն, եւ ոչ զտակաւին զիջանելեացն: Իսկ եթէ եւ այլք ի հարց լաթինացւոց այլապէս զգան՝ մեզ չիցէ փոյթն:

Պրակ Զ.

Արդեաւք խնամութիւնն արգելո՞ւ զամուսնութիւն

Ասեմ, թէ՛ այո. Նախ յայտ է ի Սուրբ Գրոց. «Զառականս նուոյ քոյ մի՛ յայտնեսցես, եւ թէ զդուստր կնոջ քոյ եւ զդուստր դստեր նորա մի՛ յայտնեսցես» (Ղեւտ. ԺԸ 15,9,11): Ուր խաւսի ոչ զյատուկ դստերէ նորա, որ եւ իւրն է դուստր, այլ զինքնեկէ, այսինքն՝ յաւտար եւ յայլ առնէ ծնեալ: Վասն այնորիկ զդուստր նորա ասէ, եւ ոչ զդստեր քոյ, զի այս է անաստուած ամպարշտութիւն:

Երկրորդ՝ յայտ է ի վերոգրեալ հեղինակութեանց, որոց զկնի ասէ վարդապետն Վճռոց, թէ այլք տեսանին ստորասել եւ շնորհել, թէ հինգերորդ ծննդեամբ ի մէջ խնամեաց դաշնադրի զուգակցութիւն, չորրորդիւ եւս եթէ դաշնադրեալ եղիցի՝ ոչ բաժանի: Բայց երրորդ մերձաւորութեամբ ոչ է ճահ զկին առնուլ զկնի մահուան նորա: Եւ Յուլիոս պապն ասէ անդ. Կացուցեալ եւ սահմանեալ է, զի զմնացեալն հաւր իւրոյ կնոջ (յայտ է, թէ խորդ որդին) զմնացեալն եղբար իւրոյ կնոջ (իբր թէ զկնոջ իւրոյ քրոջ դուստրն) զմնացեալն որդւոյ իւրոյ կնոջ, ոչ ոք ինքեան յամուսնութիւն առցէ զմնացեալն արենակցաց կնոջ իւրոյ մինչեւ ցերրորդ ծնունդ, այսինքն՝ զաւակ ոչ ոք առցէ ի կին, ուրանաւր մինչեւ երրորդ եւ չորրորդ ասի իմանալի է նոյնաւթ թուոք յերկուց կողմանց: Ապա թէ ի միոյ կողմանէ առցես, դու եւ քոյր կնոջ իմոյ գոլով ի միում աստիճանի խնամութեան եւ որդի քո յերկրորդ աստիճանի եւ դուստրն նորա յերրորդ աստիճանի, որպէս կարէիր դու զթողն քենւոյն քո առնուլ:

Երրորդ՝ եթէ ի խնամութեան նոյն աստիճանք որպէս եւ յազգականութեան: Իսկ ոմանք արգիլեալ աստիճանք ազգականութեան, արգելուն զդաշնադրելին, եւ քակեն զդաշնադրեալն, ուրեմն նմա-

նապէս եւ խնամութիւն:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ասի Ղեւտացւոց. «Իւրաքանչիւր ոք յընտանութիւն արեան իւրոյ մի՛ մերձեսցի» (Ղեւտ. ԺԸ 6): Իսկ խնամութիւն լինի յաւտար ազգաց, ուրեմն, ոչ գոլով ընտանիք, ոչ արգելանին:

Ասելի է, թէ աւտարքն գալով ի միասին եւ խառնամաժ արեան լինին այլ իմն ազգ եւ ընտանիք, վասն որոյ պատշաճապէս արգելանին: Զի այնպէս ասէին աւտարք ցորքան ոչ էին խնամեցեալք: Ուստի եւ ի նոյն գլխոջ ի կարգի ընտանեաց թուին եւ խնամիք: Ուրեմն աւրինաւորապէս արգելանին, զի եւ հարսն յաւտար ազգէ եկեալ, բայց ընդ որդւոյ ումեք միաւորեալ վասն միութեան այնմիկ ոչ պարոնտատն եւ ոչ տաքրն նորա կարեն ընդ նմա ամուսնանալ: Զի թէ եւ ոչ առ հարսն, սակայն առ արինակիցն հայրն առ որդին եւ եղբայրն ընդ եղբայրն մեղանչեն եւ արգելանին հաւասար կերպիւ (տես Ղեւտ. ԺԸ 15-16):

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ Յուդա զնու իւր Թամար զուգաւորեաց յաջորդաբար ընդ երկուց որդւոց իւրոց (Մննդ. ԼԸ 6): Իսկ յայնժամ էին ընդ բնական աւրինաւք, եւ նոյն աւրէն եղաւ յաւրէնս Մովսիսի (Բ. աւր. ԻԵ 5): Ուրեմն նոյն ազգ խնամութեան ոչ արգելանի յերկուս աւրէնս:

Ասելի է, թէ եւ սակայն արգելանի Աւետարանին, որ է կատարելագոյն եւ քան զերկոսեանն:

Պրակ Է.

Արդեաւ խնամութիւն ունի՞ զաստիճանս ըստ ինքեան

Խնամութիւն ունի զաստիճանս այլ ոչ ըստ ինքեան եւ վասն այնորիկ զարգելմունս:

Նախ՝ զի ի Սուրբ Գիրս ընդ ազգականութեան թուին եւ արգելմունքն խնամութեան, ուր ասի՝ «զառականս քեռ քոյ ի հաւրէ կամ ի մաւրէ եւ զնուոյ քոյ, եւ զառականս մաւր քոյ եւ զդստեր նորա եւ զդստերն դստերոյ նորա մի՛ յայտնեսցես» (Ղեւտ. ԺԸ): Իսկ վերոգրեալքն խնամիք են, ուրեմն եւ արգելեալք:

Երկրորդ՝ զի որպէս ի մէջ ազգականաց նմանապէս գոյ եւ ի մէջ խնամեաց համեստութիւն, զի աներն եւ զոքանչն ընդ փեսային իւրեանց եւ ընդ ազգակիցս նորա ընտանեբար վարին, եւ փեսայն ընդ քենոյն եւ ընդ մերձաւորս աներոյ նորա նմանապէս: Բայց եթէ պոռնկի ոք ընդ քեռն նշանածին իւրոյ՝ այլ եւս զնշանեալն ոչ կարէ առնուլ, այլ՝ զայն, զոր գիտաց մերձաւորութեամբ, եւ տուգանաւք

պարտի հաշտեցուցանել զհայր աղջկանն երկդրամեան արծաթով, եւ ունել ի կին մինչեւ ի մահ (տե՛ս Բ. աւր. ԻԲ, ԻԹ): Ուրեմն նախ քան զպսակն առ դիպելով պոռնկութիւնն քակէ զառաջին դաշն ընդ նախկնոյ նշանածին: Բայց եթէ յետ պսակին գիտաց զքոյր կնոջ իւրոյ՝ ոչ քակէ զպսակն, բայց ինքն արգելանի ի խնդրելոյ զպարտս ի կնոջէն իւրմէ, եւ սակայն պարաւանդի ի հատուցանել, յորժամ կինն իւր խնդրեսցէ, զի ինքն ջրեաց զհաւատարմութիւն եւ լուծաւ զիշխանութենէն, եւ կինն պահեաց եւ ընկալաւ եւ զիշխանութիւն նորա արինաւք խլեալ ի ձեռաց նորա, եւ յետ մահուան կնոջն դադարէ յամուսնութենէ, եթէ ոչ գոնէ մեծաւ թախանձանաւք յեկեղեցւոյ, այսինքն՝ յեպիսկոպոսէն տնաւրինեսցի:

Առարկիցեա՛ նախ, թէ որ պատճառաւ այլոյ է այնպէս՝ ոչ է ինքն այնպէս որպէս երկաթն հրացեալ, որ ոչ էր ընդ ինքեան ջերմ: Իսկ խնամութիւն պատճառի յազգականութենէ, զի երկու ատարք առեալ զմիմեանս, ընդ ազգս նոցա խնամենան, ուրեմն ինքն խնամութիւն ոչ ունի զաստիճանս:

Ասելի է, թէ խառնումն արեան ատարաց պատճառէ զխնամութիւն ընդ մերձաւորս նոցա, ուստի փեսայն մայր կոչէ զզոքանչն՝ իւր, եւ յետ մահուան կնոջն իւրոյ ոչ կարէ առնուլ զքոյր կնոջ իւրոյ՝ զքենին, եւ ոչ զգուտոր աներձագին իւրոյ, զի մնայ կապն եւ յետ մահուան կնոջն ընդ ազգս նորա: Ուստի թէպէտ ոչ է իբրեւ զազգականութիւն, սակայն նուազ պակաս քան զնա, վասն որոյ զկնի շորրորդ աստիճանի բառնի արգիլումն նաեւ ազգականութիւն իբր գոյացաբար պատճառի յարենակցութենէ, եւ խնամութիւն իբր պատահմամբ որպէս եւ կենդանին գոյացաբար բաժանի ի բանական եւ յանբան, բայց պատահաբար ի սպիտակ եւ ի սեւաւ:

Ասիցեա՛ երկրորդ, թէ կին եղբարն թէպէտ յազգս իւր ներսամտեալ է, եւ յազգս նորա համաթուի, սակայն յաւրէնս Մովսիսի կարէր առնուլ զնա եղբայրն, ուրեմն ոչ էր խնամեցեալ:

Ասելի է, թէ ի հին արէնս պատճառաւ անզաւակ մեռանելոյ եղբարն զկին նորա կարէր առնուլ եղբայրն, եւ պարտական էր, զի զայն ոչ կարէր առնուլ պարոնտատն, զի համարիւր նմա ի տեղի դստեր: Բայց թարց այնորիկ պատճառի ոչ կարէր եղբայրն առնուլ զկին մեռելոյն (տե՛ս Ղեւտ. Ի. 21), եւ զի այն էր յաճումն մարմնական սերնդեան, եւ յաւրէնս Քրիստոսի աճումն լինի հոգեւորապէս, վասն այնորիկ խափանեցաւ արէնն այն:

Պրակ Ը.

Արդեաւք աստիճանքն խնամութեան տարածանին որպէս զաստիճանս ազգականութեան

Մինչ խնամութիւն պատճառի յազգականութենէ, յայտ է, թէ յորմէ պատճառի գոյացաբար որպէս զմի զանուն յայնմանէ ընկալնու զաստիճանս իւր հոմանունաբար եւ պատահմամբ, զի այնու ասի ոք ինձ խնամի, զի ընդ ազգականին իմոյ ամուսնացեալ է. որպէս թէ Պետրոսն է ինձ խնամի, զի եղբարն իմոյ տուեալ է զդուստրն իւր, ուրեմն յորում աստիճանի եղբայրն իմ է ինձ ազգական ի նոյնում աստիճանի Պետրոսն է ինձ խնամի, թէպէտ ոչ այնքան զարեղ կապիւ ընդ իս կապեցեալ որպէս եղբայրն իմ, այլ թուլագոյն: Նաեւ ըստ թուոյ աստիճանացն ազգականութեան թուին եւ աստիճանքն խնամութեան, զի յերկուց կողմանց (յարտաքոյ արմատոցն) ունելոց են զշորսական աստիճանս, թէպէտ ներփակաբար հանդերձ արմատովքն կարեն տնարինիլ աստիճանքն խնամութեան մինչեւ ի շորս հրամանաւ արքեպիսկոպոսաց: Ուստի ոմանց սակաւաբնակ կողմանց խնամով թոյլ ետ Կարապետ կաթողիկոսն²¹⁵ զազգականութիւն յուրն, խնամութիւն ի յեաւթն եւ զկնքահայրութիւն ի վեց առնել:

Առարկիցես՝ նախ, եթէ ազգականութիւն գոյացաբար ծնանի յարենակցութենէ, եւ խնամութիւն՝ յազգաց խնամեցելոցն իբրու պատահաբար: Ուրեմն որքանեաւք գոյացութիւն (ըստ ինքեան գոլոյն) ի պատահմանէն զանազանի ըստ այլակայ գոլոյն, ապաքէն եւ այնք աստիճանաւք տարբերի եւ ոչ հաւասարապէս:

Ասելի է, թէ աստիճանքն ազգականութեան եւ խնամութեան ըստ սաստկութեան եւ թուլութեան միայն տարբերին ի միմեանց եւ ոչ ըստ թուոյն, ուստի ի պակաս աստիճանս:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ոչ նոյն համեստութիւն պահի ի մէջ ազգականաց եւ խնամեաց, զի ազգականքն կերպիւ բնութեան երկնչին ի շաղաշարութենէ ընդ իրեարս, իսկ խնամիքն փութով գան ի տուփումն: Ուստի տեսանի բազմիցս փեսայն ընդ զորանչին եւ կամ ընդ քենուոյն ապաւարեցեալ, որ հազիւ ուրեք եղբայր ընդ քեռն եւ կամ ընդ դստերն նորա անցեալ զկոպարաւ: Ուրեմն բնական ձկտումն առ խնամիս քան առ ազգականս թուլագոյն է վասն ոչ գոլոյ աստիճանացն:

²¹⁵ Կարապետ Բալուեցի. կաթողիկոս Ամենայն հայոց. 1726-1730

Ասելի է, թէ բնական կիրքն եւ առ երկոսեանն անզգուշագոյն է եւ վասն այնորիկ կանոնաւք սանձահարի: Իսկ դիպուածոցն չարաց ոչ է առնլի զկանոն անխղճահարութեան, եւ անասնանալ, ուստի յայնպիսի դիպուածս չարաչար բանադրին առնողքն եւ կորուսանեն զիրաւունս ամուսնանալոյ եւ թէ գտանիցին ամուսնացեալք, կորուսանեն զիրաւունս պարտուց պահանջման:

Պրակ Թ.

Արդեաւք ամուսնութիւն դաշնադրեալ ի մէջ խնամեաց կամ ազգականաց իցէ միշտ քակելի

Մինչ խնամիք ընդ խնամեաց եւ ազգականք ընդ ազգականաց դաշնադրեն զամուսնութիւն ընդդէմ արգելմանց բնութեան եւ աստուածային արինաց միշտ քակելիք են եկեղեցական հրամանաւ, զի մի՛ եկեղեցին կամակից գտանիցի ազգապղծութեան եւ անսանձելի վաւաշտութեան այնպիսեաց: Բայց ոչ կամիմ զվտարողական աւշարակն նշանաւորել, զի մի՛ ի ձեռն անմտաց անկեալ յոլովակի ըմպելով ըստ ազահաց, յետոյ ոչ կարասցեն արգել տալ յորդագեղ լուծմանցն:

Առարկիցես՝ նախ, եթէ եկեղեցին զկնի այնց դիպուածոց կարէ տնաւորինել, ուրեմն նախ քան զեղանիլն լռելեայն թոյլատրել կամէր, եւ ըստ այնմ ոչ եւս պարտին լուծանիլ:

Ասելի է, թէ եկեղեցին կազմէ զսպեղանին առ ի բուժել զախտացեալսն, այլ ոչ կամի զոք ախտանալ, զի յետոյ բուժեսցէ: Զի որպէս ասէ Սէնէքս. «Շնորհակալ եմ զքէն, որ եթէ խոցեցեալ իցեմ՝ բժշկիցես, այլ ոչ զի բժշկիցես՝ խոցիցես»²¹⁶: Եւ սուրբն Բարսեղ ի ճառի Ապաշխարութեան ասէ. Դեղ վիրաց կազմեմ, եթէ մեղուցեալ իցես, այլ ոչ յուսով դեղոյն կամիմ զոք հիւանդանալ²¹⁷:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ զպոռնկեալն ընդ կնոջ հաւր իւրոյ ասաց առաքեալն մտանել սատանայի (Ա. Կորնթ. Ե 5), եւ սակայն ոչ գրելով զբաժանմանէն ի կնոջէ հաւրն, վերստին գրեաց Կորնթացւոց զնա միսիթարել (Բ. Կորնթ. Բ. 7): Իսկ ընդ խորթ մաւրն պոռնկիլ է ընդ զլիսաւոր խնամուոյն մեղանշել: Ուրեմն ամուսնութիւն լծակցեալ ընդ խնամուոյն ոչ է միշտ քակելի:

Ասելի է. թերեւս նա թողեալ էր զկինն, վասն որոյ յապաշխա-

²¹⁶ Տեն «Սենեկայ Ղուկիոս Աննէոս, Ճառք իմաստասիրականք: Թարգմանեալք ի հ. Մկրտիչ Աթոռակալ վարդապետէ», Վենետիկ, 1849:

²¹⁷ Հմմտ. Բարսեղ Կեսարացի, Գիրք պահոց, էջ 124-134:

րութիւն ընկալաւ զնա առաքեալն: Նաեւ զի մատնեալ էր զնա սատանայի ի լկումն տանջանաց եւ վճարեալ զփոխարէն մեղացն եւ լռեալ, սակայն տակաւին կայր ի կասկածի, թէ գուցէ վերստին լկիցի: Գրեաց առաքեալն առ Կորնթացւոց, զի աղաւթիւք աւգնեսցեն այնպիսի յուսահատելոյն, թէ ոչ եւս մատնի ի տանջանս ցորքան բացակայէ յայնմ ախտէ: Ուրեմն առաքեալն քակեաց զչարապէս միաւորեալսն եւ զնոյն կանոն եթող ապագայից:

Պրակ Ժ.

Արդեաւք առ ի քակել զայնպիսի ամուսնութիւն իցէ յառաջանալի կերպիւ ամբաստանութեան

Անուամբ ամբաստանութեան իմա զգանգատումն, որով տակաւին անհոգապէս մեղանշողն եւ հասարակութեան վնասատուն մատնի կամ ի դատաստան եկեղեցւոյ եւ կամ աշխարհական ատենի: Այսպէս ամբաստանեցաւ Թամար առ Յուդա (Մննդ. ԼԸ 24) եւ կամ տնտեսն՝ առ մեծատունն (Ղուկ. ԺԶ), զի բազմիցս յապաղումն փորձանաց աներկեւան անհոգ եւ վստահ առնէ զմեղանշողն, զի այնպիսին ասէ ըստ ամբարշտաց, թէ ոչ խնդրի (Սղմ. Ժ 12,23):

Արդ, որովհետեւ եւ ոչ ճանաչէ ոք կամաւ իւրով զտգեղութիւն մեղացն, իրաւամբ ամբաստանեալ լինի ի ճանաչողացն, զի մի մնասցէ ի նմա չարն մեղաց անպատիժ: Ուրեմն որ զխորհուրդ պսակին ազգապղծութեամբ պաշտէ, արժանապէս ամբաստանի յարդարասիրաց, զի թէ գիտութեամբ արարն, իբրեւ կամակար դատեսցի եւ թէ անգիտութեամբ զսխալանքն ճանաչեսցէ եւ լուծանելով զչար կապն (զոր ոչ թէ Աստուած, այլ սատանայ կապեաց) հաշտեսցի ընդ Աստուծոյ եւ եկեղեցւոյ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ աշխարհականք կերպիւ ինչ արտաքինք կոչին, զի ոչ են կղերիկոսք, եւ զայնպիսիսն առաքեալն ոչ կամեցաւ դատել (Ա. Կորնթ. Ե 12): Ուրեմն եւ ազգապիղծքն ոչ են ամբաստանելիք առ ատեան եկեղեցւոյ եւ ոչ դատելիք:

Ասելի է, թէ առաքեալն անդ խաւսի զկռապաշտից եւ ոչ զքրիստոնէից, որք են հաւատով ներեկեղեցւոյ, եւ ամբաստանիլ կարեն յատեան եպիսկոպոսաց՝ առ ի համար տալ զանպատեհ շաղաշարութենէ եւ քակիլ ի սատանայական լծոյն, զի է խորհուրդ եկեղեցւոյ, եւ կարաւոր դատաստանի նորա:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ պսակն է ի պաշտաւն բնութեան, իսկ զբնական կրից ոչ ոք է մեղադրելի, ուրեմն եւ ոչ ամբաստանելի:

Ասելի է, թէ գործ բնութեան երկու կերպիւ առեալ լինի. կամ ըստ սննդականին եւ ծննդականին եւ ըստ այսմ ասին նոքա անհնազանդք բանին եւ կամաց:

Երկրորդ կերպիւ ասին բնականք, ըստ որում քանոնաւ կարեն ուղղիլ եւ հրամանաւ Բանին սանձահարիլ: Ըստ որում բնական է սանձիլն նոցա կամաւք Բանին, զի լեզուն կարէ լռել ի հրամայել կամացն, թէ որպէս բնութեամբ է խաւսողութիւն իւր: Այսպէս, թէպէտ եւ պսակն է ի պաշտաւն բնութեան, այլ ոչ է այնպէս, զի իցէ անսանձ եւ անկանոն, եւ հարկող ամենեցուն զամուսնանալն, զի բազումք կարեն ուխտել զժուժկալութիւն եւ ըստ որում խորհուրդ, կարեն սխալեալքն ամբաստանիլ եւ քանոնաւ բնութեան եւ աստուածայնոյ եւ եկեղեցւոյ աւրինացն ուղղել եւ լուծանիլ եւս, զի ըստ ըստ այսմ Թամար ամբաստանեցաւ առ Յուդա: Ուրեմն սխալմունքն յազգականութեան եւ ի խնամութեան կարեն ամբաստանիլ եւ ուղղիլ ըստ երկրորդ կերպիս, ըստ որում կարեն ենթարկիլ դատաստանաց եկեղեցւոյ եւ աշխարհական ատենի, ապա թէ ոչ եւ ոչ ինքն՝ Աստուած դնէր զարգելմունս ոմանց աստիճանաց:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ի խղճահարելիսն ոչ ոք պարտի կարաւտիլ գանկատաղի, այլ յինքենէ զինքն ըստգտանիլ: Ըստ այսմ ասացի թէ պատմեցից ինձէն զմեղս իմ, եւ թէ՝ «Ասա դու նախ զանաւրէնութիւնս քո, զի արդարասցիս» (Ես. ԽԳ 26): Իսկ որ ամբաստանէ զմեղս այլոց խոստովանի եւ ոչ զմեղուցեալն ազգապղծութեամբ եւ այլովք: Եզրակացութիւն յայտ է:

Ասելի է, թէ որ կամաւ ոչ ամբաստանէ զինքենէ եւ ոչ ճանաչէ զպակասութիւն իւր (իբրեւ ընդյարմացելոյ հիւանդի) կարաւտի, զի բողոքեսցեն զնմանէ առ դատաւորն բողոքելեացն, զի եւ իջուածով ընդարմացեալքն կարաւտին այլոց ի կոչել զբժիշկս, յորժամ ինքեանք խաւսիլ ոչ կարեն, եւ ըստ այսմ ասի. «Պատմեա ժողովրդեան իմոյ զմեղս նոցա» (Ես. ԾԼ 1):

Պրակ ԺԱ.

Արդեաւք յայնպիսի պատահման իցլ՝ յառաջանալի վկայիւք

Թէպէտ յայսպիսի որոգայթ վկայութիւն խղճի մտաց բաւակն ամբաստանիչ է, բայց յորժամ տգիտութիւն ի մէջ գայ եւ կամ սէր ցանկութեան, որով ոք յաղթեցեալ ոչ կամի բաժանիլ յազգակցէն եւ ի խնամուոյն, եւ ջանայ թագուցանել զիրն եւ կամ վասն ոչ անկանելոյ ի լեզու եւ վատահամբաւիլ, յակամայ տանի որոգայթին,

յայնժամ եթէ յայլոց մատնեսցի եւ ամբաստանեսցի եւ իրն մնասցէ երկբայ եւ տարակուսելի, զի մի եւ եկեղեցին մոլորիցի ի դատման այնպիսեաց:

Առարկիցես՝ նախ, թէ բազմիցս վկայքն վասն ատելութեան եւ վասն երկիւղի եւ կամ սակս անգիտութեան սուտ վկայեն զունմեքէ եւ պատժին այնու փոխարինաւ, որով կամէին զայլս ձգել ի յորոգայթ, որպէս ասի, թէ՝ «արասցեն նմա որպէս խորհեցաւ չար առնուլ ընկերի իւրում» (Բ. աւր. ԺԹ 19), եւ ըստ այսմ պարտաւորի վկայն բաժանիլ ի յաւրինաւոր ամուսնոյն վասն վտանգելոյ զամուսնութիւն այլոց: Ուրեմն անպատեհ է յայնպիսի վարիլ վկայիւք:

Ասելի է, թէ նախ քան զվկայել ումեք զայսպիսեաց քննել պարտ է վկայն, թէ ունի՞ ինչ ախտ ի վերոյգրելոցն, եւ ոչ ընդունիլ զվկայութիւն, զի մի՞ վասն վրէժխնդրութեան անաւրինին, ինքն վնաս կրիցէ յիրաւունս իւր, այլ ընտրել վկայն, որ իցէ պարզ եւ զուտ ջատագով ճշմարտութեան, որպէս զի զերծցի ի պատժոյն, որով կամէր զայլս պատժել տալ: Իսկ եթէ դիպեցաւ սուտ գոլ, եւ եկեղեցին սահեցաւ վկայութեամբ նորա՝ ոչ է պարտ բաժանել զնա ի ճշմարիտ ամուսնութենէն իւրմէ, այլ այլովք պատժովք խրատել, զի մի եւ անմեղ ամուսինն իւր վնաս կրիցէ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ի Դատաստանագրքոջ է. գլուխ զյատկութենէ վկայից ասի, թէ յառաջին ի վարուց իւրեանց ունելոց են վկայութիւն բարութեան, զի բարի եւ ճշմարիտք իցեն, եւ չիցեն կաշառաւք կուրացեալք, կամ ստախաւսք եւ ազգատոհմք, իսկ մանաւանդ զայսպիսիս ազգատոհմքն գիտեն, եւ մինչ արգելանին ի վկայելոյ, ուրեմն առ այսպիսիս ոչ է պարտ վարիլ վկայիւք²¹⁸:

Ասելի է, թէ ազգատոհմքն արգելանին ի վկայելոյ կամ վասն ոչ վտանգելոյ զազգակիցս իւրեանց եւ կամ վասն ոչ ձգելոյ զինքեանս ի վատահամբաւութիւն պատճառաւ պակասութեան եւ կեղտանուն ազգականին իւրեանց: Սակայն զաստուածային կողմն առաւել պարտին ջատագովել եւ թէ վասն ազգատոհմութեան խնայել ի պատժելոյ զշարն եւ կամ վասն համբաւոյն իւրեանց ջատագովութեան վնասել եւ նենգել ճշմարտութեան, զի առ այնպիսի դիպուածս, որ վասն ջատագովութեան ի կողմանէ Աստուծոյ, եւ որով եւս վարիլ ետ Աստուած առ ընտանիս (Թիւք ԻԵ 4): Նաեւ զի թէպէտ առ այլս ազգատոհմքն արգելանին ի վկայելոյ զազգատոհմաց իւ-

²¹⁸ Մխիթար Գոշ, Գիրք Դատաստանի (Բ. խմբագրութ.), տէս Մատենագիրք հայոց, հտ. ԺԹ., էջ 404 [3]:

րեանց, իսկ զայսպիսի պատահման մինչ քան զայլսն ինքեանք հա-
ւաստարէն գիտեն, պատշաճապէս ածին ի վկայութիւն:

Գլուխ Տասնհինգ

Յաղագս արգելման հոգևորի կնքահայրութեան՝

Ի հինգ պրակս բաժանեալ.

Նախ՝ արդեաւք հոգեւոր կնքահայրութիւն արգելու՞ զամուսնու-
թիւն

Երկրորդ՝ արդեաւք յորմէ՞ պատճառի դաշնադրի

Երրորդ՝ արդեաւք ի մէջ որո՞ց

Չորրորդ՝ արդեաւք անցանէ՞ յառնէ ի կինն

Հինգերորդ՝ արդեաւք անցանի՞ առ մարմնաւոր որդիսն

Պրակ Ա.

Արդեաւք կնքահայրութիւն արգելո՞ւ զամուսնութիւն

Մինչ լաւագունին տալի է զպատուականագոյն տեղի, եւ հոգե-
ւորքն լաւագոյնք են քան զմարմնաւորսն, յայտ է թէ զոր ինչ առ-
նեն մարմնաւորքն յարգելման ազգականութեան, զնոյն եւ հոգե-
ւոր ծնողութիւն կնքահայրութեան: Դարձեալ, զի թէ ի մարմնաւոր
հարց պատկառելի է (Եբր. ԺԲ. 9), որք միայն կելոյն են պատճառք,
եւս առաւել ի հոգեւոր հարց: Իսկ բնութիւն վասն պատկառանաց
զամուսնութիւն արգել ի մէջ արենակցաց. ի մէջ հաւր եւ դստեր:
Ուրեմն եւ ի հոգեւորն նոյն կարգ պահելի է, զի աստուածայինքն մի՞
խոտելիք թուիցին քան զմարդկայինսն:

Դարձեալ, որ ոք ընկալնու գերախայն յաւազանէն եւ կամ մինչ ի
գիրկն ընկալնու ի դրոշմելն լաւագունի ծննդեան գտանի պաշտաւ-
նեայ, ուրեմն ոչ եւս կարէ դառնալ առ մարմնաւորն՝ իբր տալով
զաղջիկ կամ առնլով:

Դարձեալ, զի որպէս որ ուխտէ զկուսութիւն, տեառնագրի Աս-
տուծոյ՝ հարսնանալով Քրիստոսի անաղտ Փեսային, այսպէս եւ որ
աւագանին ծննդեամբ ընկալեալ լինի ի կնքահաւրէն, նշանագրի
նմա ի հոգեւոր որդի, եւ որդիք կնաքհաւրն եւ դստերքն, մկրտե-
ցելոյն ի հոգեւոր եղբարս եւ ի քորս, նմանապէս եւ ի կողմանէ սա-
նին եւ սանահաւրն եւ սանամաւրն եւ զաւակաց նոցա: Եւ վասն
այսորիկ յերկուց կողմանց արգելանի ամուսնութիւն ի մէջ նոցա:
Բայց մի՞թէ եւ մարմնաւոր ազգականութիւն արգելու՞ զոր ի կնքա-

հայրութենէ, որպէս թէ ոք եղբար որդւոյն իւրոյ կնքահայր լիցի: Ասեմ, թէ՛ ոչ, զի պատուականագոյնն ի վերայ գայ յոռեգունին, եւ իբր ըստ առաքելոյն, «ընկղմի մահկանացուն ի կենաց անտի» (Բ. Կորնթ. Ե 4): Նաեւ ի բնութենէ գոլով արգելումն ամուսնութեան ի մէջ եղբար զաւակաց, նոյնն մնայ կայուն ի մէջ նոցա: Ուստի եւ ոչ ինչ տեղի մնայ խտրութեան: Նաեւ զի Յաւհաննէս Մկրտիչն գոլով ազգական Քրիստոսի ի կողմանէ մաւրն իւրոյ Եղիսաբէթի ընդ Կուսին, սակայն ոչ արգելաւ ի մկրտելոյ զՔրիստոս:

Դարձեալ ասիցես, թէ որպէս կանխեալ կնքահայրութիւն արգելու զդաշնադրելին, եւ բաժանէ զդաշնադրեալն յառաջնում աստիճանին, միթէ եւ հետեւեալն արգելո՞ւ զոք ամուսնական գործոյ:

Ասեմ, թէ՛ ոչ, զի պսակն մեծագոյն է քան զկնքահայրութիւն, ըստ որում խորհուրդ է: Ուստի եթէ ոք ի հարկաւորութեան կնքահայր լինի զաւակին իւրոյ, այնու ոչ արգելանի ի գործոյ անկողնոյ ընդ կնոջ իւրոյ, զի կինն իւր է բնական մայր, եւ ոչ լինի այնու կնքամայր իւրոյ զաւակին, զի եւ կնքամայրութիւն՝ ոչ գրկելով զսանն, այլ յառնէն անցանէ առ կինն: Սակայն արտաքոյ հարկաւորութեան ապահովագոյն է հաւրն ոչ գոլ պաշտաւնեայ այնմիկ հոգեւոր ծննդեան: Իսկ եթէ խորամանկութեամբ արասցէ զայն՝ որպէս թէ ունելով զատելութիւն ընդ կնոջն եւ ոչ կամելով զպարտսն հատուցանել, զայն առիթ արասցէ, թէ կնքամայր զաւակիմ իմոյ եղեւ, ոչ եւս կարեմ մերձենալ: Ինքն դատի որպէս խորամանկ եւ դադարի ի խնդրելոյ զպարտս ի կնոջէն, սակայն պարտի հատուցանել ի խնդրել նորա, զի ոչ պարտի արդարն մեռանիլ վասն ամպարշտին:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ի Սուրբ Դիրս, բաց յազգականութենէ եւ խնամութենէ ոչ ինչ յիշի զարգելմանէ կնքահայրութեան, թէպէտ եւ թլփատութիւն ունէր զաւրինակ մկրտութեան:

Ասելի է, թէ յայնժամ տակաւին ոչ էր հաստատեալ մկրտութիւն, ուստի եւ՝ ոչ կնքահայրութիւն եւ այլն: Իսկ եւ թլփատութիւն ոչ գոլով խորհուրդ վերածնելութեան, վասն այնորիկ եւ թլփատողքն ոչ հայրանային թլփատեցելոյն, ապա թէ ոչ եւ Սեփաւրա լինելոց էր կնքամայր որդւոյ իւրոյ (Եւթ. Դ 25):

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ հոգեւոր ծնունդն ոչ արգելու զծնունդն բնութեան, զի ծնեալքն աւագանաւ յորդիս Աստուծոյ, ծնանին յետոյ զորդիս ըստ բնութեան: Ուրեմն եւ կնքահայրութիւն, որ է հոգեւոր հայրութիւն, ոչ խափանէ զմարմնաւոր ամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ հոգեւոր ծնունդն ոչ արգելու զմարմնաւոր ծնունդն ի նոյն ենթակայէն, սակայն արգելու յայլմէ, զի հոգեւոր հայրն ոչ կարէ միաւորիլ ւարինիւ ընդ հոգեւոր դատերն, եւ ոչ հոգեւոր դուստրն ընդ հոգեւոր հաւրն եւ զաւակաց նորա: Ուստի ոչ է նման յարաբերութիւն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ շնորհն կատարէ զբնութիւն, ուրեմն ոչ արգելու զընթացս բնութեան, եւ արգելոյր, եթէ վերագալովն խափանէր զամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ առարկութիւնս այս է ճշմարիտ առ հակադարձն, քան զի զկնի բնականի միաւորութեան կարէ վերագալ հոգեւորն կատարիչ բնութեան, այսինքն՝ զկնի ազգականութեան եւ խնամութեան կնքահայրութիւն, այլ ոչ զկնի կնքահայրութեան, զի լինի ի մէջ կնքահաւրն եւ սանին հոգեւոր հայրութիւն եւ որդիութիւն, որ խափանէ զմարմնաւորն որպէս վերագալով արեգականն ծածկին աստեղքն:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ խորհուրդ պսակին կատարելագոյն է ըստ սեռի իւրում, քան զկնքահայրութիւն, որ ոչ է խորհուրդ: Իսկ ի գալ կատարելոյն խափանի անկատարն եւ մասնաւորն: Ուրեմն կնքահայրութիւն, գոլով փոքր, ոչ կարէ խափանել զպսակն, որ է մեծ:

Ասելի է, թէ որպէս պսակն մեծ է, ըստ որում խորհուրդ ի պաշտաւն մարմնաւոր ծննդեան, այսպէս եւ կնքահայրութիւն ասի մեծ, ըստ որում է պաշտաւն հոգեւոր ծննդեան, թէ ու ոչ է խորհուրդ, որ թէպէտ ոչ է մեծ քան զպսակն, այլ ոչ վասն այնորիկ ոչ կարէ արգելու զնա որպէս եւ լուսինն թէպէտ կարի փոքր է քան զարեգակն, սակայն արգելու զլոյս նորա ի մէնջ յանդիման գալովն:

Պրակ Բ.

Արդեաւք միայն մկրտութեամբ, թէ և այլովք արգելանի մերձաւորութիւն հոգեւոր ազգականութեան

Ոչ միայն ի մկրտութեան եւ ի դրոշմին պատճառի հոգեւոր ազգականութիւն ասեն ոմանք, այլ եւ յուսուցմանէ եւ ի քարոզութենէն Աւետարանին եւ ի կրթելոյ զնորահաւատսն եւ ի խաչ ըմբռնելոյ ի պսակման, եւ յապաշխարութեան արձակման, յորում խոստովանորդին արձակողին հայր ասէ: Սակայն յանուանէ կնքահայրութեան (որ առնչանայ ընդ որդւոյն հոգեւորի) յայտնի է, զի ոչ այլով լինի հոգեւոր հայրութիւն եւ որդիութիւն, եթէ ոչ մկրտութեամբ եւ կնքով դրոշմին: Թէպէտ եւ ի մերս ազգի եւ խաչ ըմբռնելն առնանի ի տեղի կնքահայրութեան, բայց ի պսակին ոչ ինչ կնիք ներտալի եւ ոչ եւս անունն յայնմանէ յարաբերի, որպէս թէ ասիցես պսակա-

հայր: Սակայն զի եւ այնու լինի անխտրական ընտանութիւն իմն տկարաւրէն, վարելի է ըստ ազգին սովորութեան, զի այն ոչ լուծանէ զպսակն, այլ արգելու զեղանելին:

Առարկիցես՝ նախ, թէ մանաւանդ մկրտող եւ դրոշմող քահանայն պարտի ասիլ կնքահայր, քան թէ վերառողն յաւազանէն եւ գրկողն ի դրոշմին: Ուստի Փոքրն Թէոդոս, որ մկրտեցեալ էր յՈսկեբերանէն, կոչէր զինքն հոգեւոր ծննդեամբ որդի նորա:

Ասելի է, թէ քահանայն սպասաւորէ մկրտութեան եւ դրոշմին, այլ ոչ ի տեղի հաւր, զի եւ ընդ կնքելոցն յինքենէ, կարէ առնուլ զաղջիկ եւ տալ: Իսկ որ վերընկալնու զերախայն յաւազանէն եւ գրկէ ի դրոշմին, առնէ զհոգեւոր հայրութիւն, վասն որոյ եւ հոգեւորապէս ազգակցի մկրտեցելոյն եւ հայրանայ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ Հայրն Աստուած ծնող ասի մեզ ի յոյսն կենդանի (Ա. Պետ. Ա 3), եւ ոչ յայնմանէ մեք լինիմք ըստ բնութեան ազգակից Աստուծոյ, եւ որդի Հաւր: Ուրեմն եւ ոչ ի մկրտութեան լինի ոք հայր ընդունելով յաւազանէն եւ գրկելով ի դրոշմին:

Ասելի է, թէ որպէս Հայրն Աստուած մեզ Հայր ասի ըստ շնորհի որդեգրութեան (եւ զի եղբարք Քրիստոսի եմք), այսպէս եւ կնքահայրն ըստ շնորհի եւ հոգեւոր ծննդեանն սպասաւոր գոլով, հոգեւորապէս հայր ասի կնքեցելոյն հոմանունաբար (եւ այս նկատմամբ մարմնաւոր ծննդեանն) եւ փաղանունաբար, ըստ հոգեւորի հայրութեան:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ որպէս հայրն ի մարմնաւոր ծննդեան լնու զտեղի տեսակի եւ կերպաւորողի, նմանապէս եւ որ ի մեզ զՔրիստոս նկարէ, ունի զտեղի հաւր վասն յապաշխարութիւն կոչելոյ, ըստ այնմ. «Որդեակ իմ զորս վերստին երկնեմ մինչեւ նկարեսցի Քրիստոս ի ձեզ» (Գաղատ. Դ 19): Ուրեմն եւ ապաշխարութեան պատճառն հայր ասի, ուրեմն եւ այնու արգելանի ոք ի պսակէ:

Ասելի է, թէ ոչ ամենայն, որ տայ զապաշխարութեան արձակումն կարէ ասիլ հայր, զի եւ երկիւղն պատճառէ զապաշխարութիւն, ըստ այնմ. «Յերկիւղէ քումմէ յղացեալ երկնեցաք» (Ես. ԻԶ 18): Այլ ոչ վասն այնորիկ ասի ոք որդի երկիւղի: Այսպէս իմա եւ զերկիւղէ դժոխոց եւ զսիրոյն Աստուծոյ: Եւ զի ապաշխարութիւն ոչ ներտպէ զկնիք, վասն որոյ եւ արձակողն ոչ ասի կնքահայր: Այսպէս իմա եւ զծննդենէն Աւետարանաւն Քրիստոսի (Ա. Կորնթ. Դ 15): Այսպէս իմա եւ զՆարեկացւոյն ի ճառի Սուրբ Աստուածածնի,

որ ասէ. «Առածք մարգարէիցն հոգեւոր յղացմամբ ծնողք Իսրայէլի ասացան»²¹⁹, եւ Աւրէնք (տէն Բ. աւր. ԼԲ. 7):

Ասիցեա՛ չորրորդ, թէ Քրիստոս զոք ի հայր ասելոյ, բաց ի յԱստուծոյ Հաւրէ: Ուրեմն յաւելորդաբար ասի կնքահայր եւ սան եւ այլն:

Ասելի է, թէ Քրիստոս արգել զՀայր անունն տալոյ ումեք, ըստ նախկնականի եւ կատարելութեան նշանակութեան հայրութեան, յորմէ ստեղծմամբ ունիմք զբոլոր գոլն մեր, եւ ըստ այնմ ասէ առաքեալն. «Այլ մեզ մի Հայր Աստուած, յորմէ ամենայն» (Ա. Կորնթ. Ը 6): Ապա թէ միայն առ Հայրն յանգել կամէր զհայրական անունն ոչ ասէր առաքելոցն, թէ՛ Որդեակք իմ փոքր ինչ ժամանակ ընդ ձեզ եմ: Բայց որպէս Հայրն Աստուած առաւել քան զմարմնաւոր ծնողսն մեր ի հայր ասելոյ, նմանապէս եւ ի հոգեւոր որդեգրութեան առաւելապէս նա Հայր մեր, եւ սակայն ոչ արգելանիմք զանուն նախատալի հայրութեան նորա տալ եւ կնքահայրն մերում, ըստ որում հոգեւորապէս ազգակցիմք, եւ կամ զի կնքահայրն փոխ առնու զանունն ի Հաւրէ Աստուծոյ:

Ասիցեա՛ հինգերորդ, թէ Աստուած Հայր, գոլով Բանին Հայր էականապէս եւ մեզ, ըստ որդեգրութեան, սակայն հարսնացոյց զբնութիւն մեր յանձն Որդւոյն իւրոյ միաւորելով: Նմանապէս եւ որ մկրտութեան եւ կնքոյն պատճառաւ հայրանայ, կարէ զհոգեւոր դուստր զսանն իւր առնուլ որդւոյ իւրոյ:

Ասելի է, թէ Աստուած Հայր զոր ինչ եւ առնէ, կարէ եւ ըստ կարգի է, սակայն մեզ ոչ է աւրէն անցանել ընդ եդեալ սահմանաւ նորա, ուստի եկեղեցւոյն իւրոյ այսպէս ուսոյց եւ այսպէս ընկալաք: Ուստի ըստ ալեացն ծովու պարտիմք մինչ ցեզրն ընթանալ, եւ անդրէն դառնալ յետս: Նաեւ զի այն միաւորութիւն անաղտ եւ մաքուր էր, ուրեմն եւ այս հայրութիւնս գոլով հոգեւոր, անաղտ եւ մաքուր մնալոց է ի մարմնական շաղաշարութենէ:

Ասիցեա՛ վեցերորդ, թէ որ ի մկրտութեան եւ ի դրոշմին հայրանայ մանաւանդ փոխանորդ պարտիւր ասիլ (վասն բերանով երեխային՝ հրաժարելոյն ի սատանայէ եւ խոստովանելոյ զդաւանութիւն հաւատոյ եւ զմկրտութիւն խնդրելոյ) քան թէ կնքահայր: Իսկ փոխանորդութիւն ոչ առնէ ազգակցութիւն, ուրեմն եւ ոչ արգելու զպսակն:

²¹⁹ Ներքող սրբոյ Աստուածածնին, ԺԵ. տէն «Սրբոյ Խորն մերոյ Գրիգորի Նարեկայ վանից վանականի մատենագրութիւնք», Վենետիկ, 1840, էջ 413-414:

Ասելի է, թէ այնու փոխանորդութեամբ ոչ լինի հոգեւոր հայր, այլ յաւազանէն ընդունելովն եւ ի դրոշմին գրկելովն որպէս եւ անունն յայտ առնէ, ուստի բարեպէս կնքահայր ասի քան թէ՝ փոխանորդ: Եւ ըստ այսմ որ հայրանայ երեխային՝ արգելանի պսակն, որ ընդ այն եւ ընդ որդիս նոցա:

Ասիցես՝ եաւթներորդ, թէ հայր ասի մերձաւոր պատճառ ծնիցելոյն, իսկ ի մկրտութեան ջուրն եւ Հոգին Սուրբ ասին վերածնողք, ըստ այնմ «Որ ոչ ծնցի ի ջրոյ եւ ի Հոգւոյ» (Յովհ. Գ 4), այլ ոչ ոք ծնանելով ի ջրոյ եւ ի Հոգւոյ ասի որդի ջրոյ եւ Հոգւոյ, ուրեմն եւ ոչ ընդունելովն յաւազանէն, եւ ըստ այսմ ոչ արգելու կնքահայրութիւն զպսակն:

Ասելի է, թէ ջուրն եւ Հոգին են ներքին պատճառք մկրտութեան եւ վերածնելութեան, իսկ կնքահայրն սպասաւորութեամբն ասի հայր, զի այնմ անախտ ծննդեանն լինի մանկաբարձ՝ լցուցանելով զտեղի հաւր, ուստի հոգեւորապէս հայրացեալ դադարէ ի մարմնական առեւտրոյ: Եւ արգելանին երկոսին կողմունքն յազգակցելոյ ըստ մարմնոյ:

Ասիցես՝ ութներորդ, թէ որք գնան ի Յորդանան եւ լուանին ջրով, մինն միւսոյն լինի կնքահայր, ուրեմն եւ ի մէջ նոցա արգելանի ամուսնութիւն:

Ասեմ, թէ այն ոչ է մկրտութիւն, այլ՝ նշան իմն ջերմեռանդութեան, եւ ոչ պարտին կնքահայր սահմանել, եւ ոչ եւս ասել զտեսակ բանի մկրտութեան, զի թէպէտ այնու մկրտութիւն ոչ կրկնի եւ ոչ կնիք ներտպի, զի է սուտ եւ լոկ լուացումն: Սակայն այնպէս մեղանչեն առնողքն որպէս զծաղրածուս սուրբ խորհրդոյն: Այլ որք գնան անդ գեղեալսն որ անտանաւր միայն պարտին տեսականապէս խոկալ եւ մտաւք ամբառնալ յեղանակ խոնարհութեան Քրիստոսի՝ ի ջրոյն ըմպել եւ գերեսն ինքնին լուանալ ի նշան սիրոյ եւ ոչ այլ ինչ արտաբերել, եթէ ոչ զբանս աղաւթականս միայն:

Պրակ Գ.

Արդեա՛ք միայն ի մէջ կնքահաւրն և մկրտեցելոյն դաշնադրի հոգևոր ազգականութիւն

Զի մի՛ պակաս երեւիցի հոգեւոր ծնունդն քան զմարմնաւորն, եւ զի հոգին առաւել թափանցական է քան զմարմինն: Վասն այնորիկ որպէս ազգականութիւն եւ խնամութիւն, նմանապէս եւ հոգեւոր կնքահայրութիւն եւ սանութիւն ունելոց են զոմանս աստի-

ճանս գոնէ մինչեւ ցութն ներփակաբար: Եւ զի պատճառ հոգեւոր ազգականութեան աճեսցի համեստութիւն ի մէջ ի մէջ կնքահաւր եւ կնքամաւր, սանայհաւրն եւ սանամաւրն եւ ի մէջ որդւոց նոցա: Նմին իրի թէպէտ ազգականք բարձողին զմանուկն յաւազանէն ոչ են գործակիցք, սակայն համարին հոգեւորապէս եղբայրացեալք, զի եւ ի մարմնական ծնունդս, բաց ի հաւրէն եւ ի մաւրէն այլ ոք ոչ է գործակից մարմնաւոր ծննդեանն, սակայն վասն արենակցութեան պահի պատիւն աստիճանաց, եւ արգելանին յամուսնութենէ: Նմանապէս եւ ի հոգեւոր վերածնելութեան պատճառաւ համեստութեան եւ ոմանք անձինք արգելանին յարենակցելոյ: Ուստի եւ Աքուինացին ասէ, թէ հոգեւոր բարիքն առաւել բազմապատկելիք են քան մարմնաւորքն: Իսկ մարմնաւոր ազգականութիւն առն խնամութեամբ անցանէ առ կինն, ուրեմն եւս առաւել հոգեւոր ազգականութիւն:

Առարկիցես՝ նախ, թերեւս կնքահայրն լինի հոգեւոր հայր՝ բառանլով յաւազանէն զնորածնեալն, իսկ կողակից նորա, որ ասի կնքամայր, ոչ գտանի մերձ աւազանին, որպէս ասի ՃԺԴ. կանոնի սրբոյն Բարսղի, զի քահանայն ի ժամու մկրտութեան մի՛ թողցէ զկին մարդ ի սուրբ աւազանն թողուլ²²⁰, ուրեմն ոչ ազգակցի կնքամայրութեամբ:

Ասելի է, թէ ոչ ամենեքեան, որք մերձ կան աւազանին եւ ոչ եւս մկրտող քահանայն հոգեւորապէս ազգակցի երախային: Այլ եւ կնքամայրութիւն ոչ պատճառի ի հուպ եւ ի հեռի գոլոյն աւազաբաժնին, այլ յառնէն անցանէ ի կինն, ըստ որում մի մարմին են: Եւ որպէս այր նորա հայր կոչի, ուրեմն եւ ինքն մայրանայ մկրտեցելոյն: Որպէս եւ հայրագորութիւն չունին զմասն ինչ զմասն ինչ յարենակցութենէ, եւ աւրինաւք որդեգրի ոմն եւ հայրագրի այլ ոմն:

Ասիցես՝ երկրորդ. տացուք, թէ կնքամայրութիւն յառնէն անցանէ առ կինն, ուրեմն առ այն եզերի, եւ ոչ անցանէ առ որդիսն կնքահաւրն, եւ ոչ ի սանէն՝ առ որդիսն նորա: Եւ ըստ այնմ սանի եւ կնքահաւր զաւակունքն կարեն դաշնադրել ընդ միմեանս զամուսնութիւն:

Ասելի է, եթէ պատճառաւ միաւորութեան առն ընդ կնոջ, կինն լինի հոգեւոր կնքամայր, ուրեմն եւ որդիք իւրեանց (գոլով բնական ստացուածք ծնողաց իւրեանց) լինին սանին հոգեւոր եղբարք, եւ սանն լինի եղբայր կնքահաւր զաւակացն, զի որով պատճառաւ

²²⁰ Տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ, Բ, էջ 128:

կնքահայրն հոգեւորապէս լինի ազգական մկրտեցելոյն, նոյնով պատճառաւ եւ զաւակունք երկոցունց կողմանցն լինին հոգեւոր եղբարք:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ հոգեւոր ազգակցութիւն յեղբարէն ոչ անցանէ առ եղբայրն, զի կինն եւ որդիքն իր ինչ են առն, այլ եղբայրն ոչ է իր ինչ եղբարն, ուրեմն կնքահայր եղբայրն կարէ առնուլ զսանն եւ զքոյր սանի եղբարն:

Ասելի է, թէ հոգեւոր ազգականութիւն առաւել զաւրեղ է քան զորդեգրականն, իսկ որդեգրական որդին լինի եղբայր բնական որդւոյն, ուրեմն եւ հոգեւոր ազգականութեամբ լինի ոք որդի կնքահայրն եւ եղբայր որդւոց նորա: Իսկ յառաւել համեստութենէ, որք անխտրաբար վարին ընդ միմեանս, կարէ արգելանիլ, զի կնքահայր եղբայրն մի՛ առցէ զքոյր սանի նորա եւ կամ զսան նորա:

Ասիցես՝ չորրորդ, եթէ պատճառաւ առն կինն լինի հոգեւոր մայր, որպէս զի ոչ կարեն տալ զդուստր սանի իւրեանց, եւ ոչ զդուստր նորա առնուլ որդւոյ իւրեանց (զի համարին եղբարք յերկրորդ աստիճանի), ուրեմն մանաւանդապէս եւ ինքեանք արգելանին ի մերձաւորութենէ, զի յորմէ պատճառեցեալքն արգելանին՝ եւս առաւել պատճառք նոցին:

Ասելի է, թէ ոչ արգելանին, զի թէպէտ հոգեւորապէս հայր եւ մայր կոչին սանին, սակայն ըստ որում ոչ դադարին ի կողակցութենէ, այլ կոչին այր եւ կին, պարտաւորին ի հատուցումն պարտուց, իսկ զաւակունք նոցա, զի եղբայրացեալք են, ոչ կարեն առնուլ զիրեարս: Այլ ոչ է հարկ, զի յորմէ պատճառեցեալքն արգելանիլով եւ պատճառքն արգելցին, զի մեռանի որդին եւ ոչ հայրն ընդ նմին. Այրի տունն եւ ոչ հիւսն, նաեւ զի որպէս մարմնաւոր որդին ոչ խափանէ զմերձաւորութիւն հայր եւ մայր իւրոց, այսինքն՝ առն եւ կնոջն, նմանապէս եւ հոգեւոր որդիութիւն:

Պրակ Դ.

Արդեաւք հոգևոր ազգականութիւն անցանէ՞ առ որդիսն կնքահայրն

Մինչ որդին է ի մասնէ եւ իր ինչ հայրն, զի է ստացուած բնութեան հայր, ապաքէն որպէս Քրիստոս բնութեամբ որդի Հայրն, ունի շնորհիւ զբազում եղբարս, որոց խոստացաւ զժառանգութիւն իւր ասելով. «Եւ ես ուխտեմ ձեզ որպէս եւ Հայրն իմ ուխտեաց ինձ զարքայութիւն» (Ղուկ. ԻԲ. 29): Նմանապէս որ ոք ունի բնութեամբ

որդի եւ զայլս՝ շնորհաւք, վասն շնորհին այնորիկ (մինչ հոգեւորապէս զոք ընկալնու յորդիութիւն) այն հոգեւոր որդին, լինի եղբայր բնութեամբ որդւոյ նորա: Ուրեմն որպէս ի բնութենէ արգելանի ոք առ ի դաշնադրելոյ զպսակ ընդ քեռն իւրոյ, այսպէս եւ ըստ շնորհի Հոգւոյն արգելանի յազգակցիլոյ ընդ շնորհիւ եղբարն եւ քեռն ըստ երկուց կողմանց:

Առարկիցեա՝ նախ, թէ որդին ըստ որում իր ինչ է հաւրն, մկրտեցեալն եղբայրանայ որդւոյ մկրտողին, այսինքն՝ յաւազանէն ընդունողին, եւ որդիանայ կնոջ կնքահաւրն իբրեւ մարմնոյ նորա եւ մաւր իւր: Ապա զի ոչ է իր ինչ եղբարն եւ հաւր կնքահաւրն, կարէ զամուսնութիւն դաշնադրել ընդ հաւրն եւ եղբարն կնքահաւր իւրոյ, զի ոչ մտանեն եւ նոքին ի սեռս հոգեւոր ազգականութեան:

Ասելի է, թէ որպէս ստացումն աւտար գաւառի իմիք զկնի յիսուն ամաց ստացման լինի իբրեւ զբուն ժառանգութիւն, նմանապէս եւ աւրէն իմն, որ ոչ ընդդիմանայ բարի վարուց եւ հաւատոյ եւ խղճմտանաց, անցանի ի սեռս բարւոյ աւրինաց, եւ ջրելն է պատճառ գայթակղութեան: Ուրեմն եւ յազգիս մերում գոլով առ այս սովորութիւն, եւ ընկալեալ ի տեղի աւրինաց զանց առնելն է առիթ գթեցման, զի ամենայն ազգ զյատուկ սովորութիւն իւր պարտի պահել, եթէ անզանազան իցէ առ բարին եւ առ չարն, եւ յարաբերութիւն եւս ցուցանէ, զի մկրտեցելոյն ասի սան եւ հաւր նորա սանահայր եւ մաւր նորա սանամայր: Նմանապէս յարաբերի կնքահայրութիւն եւ կնքամայրութիւն եւ առ որդիս նոցա:

Ասիցեա՝ երկրորդ, թէ այս սովորութիւնս ոչ ուրեք գտանի ի Սուրբ Գիրս, եւ ոչ յեկեղեցական կանոնս, այլ է լոկ աւանդութիւն գոեհկական, իբրեւ զաւրէն ինչ ընկալեալ, եւ ոչ ունի զաստիճանս ինչ, ուրեմն եւ ոչ արգելու զպսակն ի մէջ սանին եւ որդւոց կնքահաւրն:

Ասելի է, թէ եկեղեցի բազում ինչ ընկալաւ յաւանդութենէ եւ յետոյ արձանացոյց գրով, որպէս զերկրպագելն ընդ արեւելս, նմանապէս եւ զայսմանէ իմա, նաեւ զի երկար սովորութիւն ունի զզաւրութիւն աւրինաց, եւ զի ի մէջ քրիստոնէից ազգաց գոյ հաստատուն: Վասն որոյ զանցառումն ոչ է առանց մեղաց, ուրեմն այսպիսի պատահմունքս կամ զդաշնադրելին արգելուն եւ կամ զչարապէս դաշնադրեալն քակեն բարեպէս, այլ ոչ կատարեալն մարմնաւոր մերձաւորութեամբ:

Գլուխ տասնևվեց

Յաղագս արինական որդեգրության,

շուրջ զորով խնդրին պրակ երեք.

Նախ՝ արդեաւք զինչ իցէ որդեգրութիւն

Երկրորդ՝ արդեաւք ի նմանէ ծնանի՞ կապ ինչ արգելման ամուսնութեան

Երրորդ՝ արդեաւք ի մէջ որոց անձանց պատճառի

Պրակ Ա.

Արդեաւք զինչ իցէ որդեգրութիւնն

Որդեգրելն է զաւտարն եւ զոչ ծնեալն ըստ բնութեան՝ հաւասար ունել ի տեղի բնութեան որդւոյ եւ թոռան եւ դստեր ժառանգ կացուցանել ընչից չորրորդ մասինն: Ուստի ի Դատաստանագրքոյ ԴԹ. գլուխ ասի, թէ զազատ որդին ումեք ոչ ոք կարէ որդեգրել առանց հրամանի դատաւորաց, այլ եւ առաջի նոցա գրով: Եւ պարտի, որ կամի զորդի ումեք որդեգրել՝ հաճեցուցանել զոք տալ զմինն յորդւոց իւրոց յորդեգիր յետ այնորիկ առնու զնա ընդ ձեռամբ իւրով իբրեւ զաւրինաւոր որդի, եւ հնազանդի նմա մանուկն իբրեւ հաւր: Եւ ապա գրեն յիշատակութիւն յերկուց կողմանց վասն որդեգրութեան: Եւ թէ առաջի դատաւորաց ոչ լինի, չէ ճշմարիտ²²¹: Եւ Աքուինացին եւս ասէ, թէ որդեգրութիւն լինի հեղինակութեամբ իշխանաց, եւ այնմ, որ ոչ ունի զհայր, եւ գերեցեալ է²²²: Այսպէս դուստրն փարաւանի զՄովսէս որդեգրեաց: Այլ միթէ որ ունի զբնութեան որդի կարէ, եւ պատշաճ է առնել զոք աւրինաւոր որդեգիր:

Ասելի է, թէ ըստ որում բնութիւն կարաւորի եւ աւրինաւորն լցուցանէ, երեւի թէ ոչ պարտի զաւտարինն որդեգրել, զի մի՛ ըստ ասիցն Սառայի, ժառանգեսցէ որդի աղախնոյն ընդ որդւոյ ազատի, եւ զի մի՛ ներամուծցի ի մէջ բնականի եւ որդեգրեցելոյն անվախճան վէճ եւ կռիւ: Սակայն ըստ որում նկատեմք յԱստուած Հայր, որ ունելով զբնութեամբ Որդի (ոչ առ կարաւորութեան, այլ յանդրազեղուն առատութենէն) եւ զմեզ որդեգրեաց, կարէ ոք ըստ այնմ կերպի որդեգրել զո եւ կամի, եւ ի կենդանութեան տալ նմա յընչից իւրոց չոր-

²²¹ «Վասն զի է կարելի մարդոյ առնել որդի զորդեգիրս». տես «Արէնք յաղթող թագաւորացն Կոստանդիանոսի, Թէոդոսի եւ Լեոնի», հրատ. Ա. Ղլտճեան, Ասորական դատաստանագիրք՝ ձեռագրերի համեմատութեամբ, Էջմիածին, 1917, էջ 41-42:

²²² Աքուինացի, Մեկն. խորհրդ. ՄՄ, ձեռ. 560, Թ. 4ա -24ա:

որորդ մասն թէ կատարեալ է, զի մի՛ բնական որդին զրկեսցէ զնա, եւ թէ տհաս է՝ յանձնել դաստիարակի նորա գրով եւ վկայիւք, եւ հարբունս հասանիլ նորա յանձնել եւ տալ նմա վկայիւք զպահեալն, զի ըստ առաքելոյն «ցորքան ժամանակս ժառանգն տղայ է՝ չէ ինչ յաւելի քան զծառայն» (Գաղատ. Դ 1): Այլ եւ ասիցես՝ արդեալք որդեգրեալն լինի՞ իբրեւ զբնութեամբ որդին:

Ասելի է, թէ միայն ըստ արինի եւ համեմատ, այլ ոչ բնութեամբ սակայն որպէս բնական, որով եւ արգելու զպսակն ի մէջ բնական որդւոց եւ արինաւորին: Զի Նիկողայոս պապն²²³ ասէ, թէ ի մէջ եղբարց եւ հոգեւոր որդւոց ձրիական²²⁴ եւ սուրբ հաղորդութիւն է, որ թէպէտ ոչ ասելի է արինակցութիւն, այլ հոգեւոր մերձաւորութիւն, ուստի ի մէջ նոցա ոչ կարծեմ եղանիլ արինաւոր ամուսնութիւն: Է եւ այլ պարզ որդեգրութիւն ոչ վճռով իշխանին եւ վճռական գրով, այլ միայն ըստ ասութեան, եւ այնպէս հռչակման, որ ոչ է վասն մեռեալ որդւոյ ուրուք ի տեղակալութիւն: Եւ այսպիսիս ոչ լինի ժառանգորդ ընչից որդեգրողին ըստ արինաց, այլ ըստ կտակագրի որդեգրողին:

Առարկիցես՝ նախ, թէ որդեգրեալն պարտի գոլ յազգէ որդեգրողին, որ մերձ իցէ եւ բնութեամբ, որպէս Յակոբ որդեգրեաց ինքեան զԲիւրեմ եւ զՄանասէ թոռունս իւր (Մննդ. ԽԸ 5):

Ասելի է, թէ Յակոբ ոչ որդեգրեաց ինքեան զԻւրսն, այլ որդիացոյց զթոռունս իւր՝ առ ի լցուցանել զերկոտասան թիւն խորհրդական, նաեւ զի ոչ ի լրումն մեռեալ որդւոց, ուստի ոչ է նման:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ նմանն ոչ ընու զտեղի նոյնոյ, իսկ որդեգրեալն է նման եւ ոչ նոյն, ուրեմն որդեգրութիւն ուրուական ինչ է:

Ասելի է, թէ որպէս որդեգիրն ոչ ընու զտեղի բնական որդւոյ ըստ բնութեան, սակայն ընու զտեղի շնորհական որդւոյ, եւ ըստ հասարակորդ առնելոյ որդեգրողին զնա իւր բնական որդւոյն կամ թոռինն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ որդեգրութիւն ոչ արգելու զպսակն, զի ոչ է իբրեւ զարեւակցութիւն ազգի եւ ոչ իբրեւ զխնամութիւն ատարաց, որք պատճառաւ ազգականութեան խնամենան եւ ոչ նման կնքահայրութեան, որ յառաջ գայ ի հոգեւոր վերածնելութեան ի բառնալոյն յաւազանէն, այլ է սոսկ իմն յարաբերութիւն առնչական, որ յառաջ գայ ի սիրոյն մեռեալ զաւակի կամ ի գթութենէ իմեքէ:

²²³ Թեքես նկատի ունի Հռոմի Նիկողայոս Ա պապին (858-867), որն աչքի էր ընկնում աստուածաբանական եւ իրավաբանական փայլուն գիտելիքներով:

²²⁴ Զիք՝ ՆԲՀ:

Ասելի է, թէ իւրն երկու կերպիւ առնանի. կամ ի բնութենէ եւ կամ ի ստացմանէ: Արդ, զաւակունքն իւր ասին հաւրն ըստ բնութեան, իսկ որդեգրեալն՝ աւրինաւք եւ ըստ այնմ կարէ ոք իւրացուցանել զաւտարն որպէս զգերին գնելով եւ կամ աշխատանաւք զգանձս այլոց իւր առնելով: Ուրեմն եւ զաւտարին զաւակն յաւրինաւոր եւ ըստ բնութեան ի տեղի զաւակի ընդունելով եւ ժառանգ կացուցանելով: Եւ այսպէս կարէ ունել զնմանութիւն Հաւր Աստուծոյ, որ զաննմանսն ըստ բնութեան զմարդիկ որդեգրէ եւ ժառանգ հայրական բարեաց իւրոց կացուցանէ: Եւ ըստ այնմ զի ոք իբրեւ զսեփական զաւակ առնու զորք մի, եւ որդիապէս սնուցանէ եւ ողջախոհապէս զարգացուցանէ, արգելանի դաշնադրելոյ, ըստ այնմ եւ ընդ ծնեալսն ի նմանէ զամուսնութիւն, որպէս եւ որդեգրեալն ընդ զաւակաց նորա եւ մայրագրին: Իսկ թէ եւ գործ գթութեան եւ առաքինութիւն արդարութեան է, սակայն ոչ այնու արգելանի աւրինաւորութիւն, զի եւ վասն բնական որդւոց նոյնպէս ասի, թէ որպէս գթայ հայր ի վերայ որդւոց եւ այլն:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ բազումք վերընկալնուն զմկրտեալսն յաւազանէն կամ ոչ ունելով զորդիս եւ կամ ոչ զմեռեալս, որովք զտեղի մեռելոյն լցուացեն: Ուրեմն եւ որդեգրողն չունելով զկորուսեալ զաւակս կարէ որդեգրել զո եւ կամի: Եւ ըստ այսմ ներհակ երեւի ասասցելոցս՝ լցուցանել զտեղի մեռելոյ:

Ասելի է, թէ ստուգաբանութենէ անուանն երեւի, թէ որդեգրէ ի տեղի որդւոյն մեռելոյ, եւ կամ զկարաւտութիւն որդւոյն կամելով լցուցանել որպէս ամուլքն: Ուստի թէ եւ անունն որդեգրութեանն ցուցանէ լցուցանել զտեղի մեռելոյն, սակայն կարէ ո եւ կամի, թէ ամուսնացեալ եւ ամուլ իցէ եւ կամ ոչ ամուսնացեալ որդեգրել ինքեան զգնեալ ծառայն եւ կամ զսուրբ զաւակ մի, եւ զայլսն, զի այնու բանիւ ոչ ներփակի խստապէս, թէ այլք ոչ եւս կարեն որդեգրել, այլ թէ նախկնական նշանակութիւն առ այն վերաբերի:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ ոչ ոք ծնունդ ընդ հրամանաւ իշխանաց անկանի, զի է գործ բնութեան, ուրեմն եւ ոչ որդեգրելն, որ է լցուցանել զտեղի մեռեալ զաւակին:

Ասելի է, թէ գործոյ բնութեան Աստուած է իշխան եւ աւրինաւոր որդեգրեցելոյն՝ իշխանք եւ դատաւորք, որպէս զի զկնի որդեգրելոյն եթէ տարապարտ զրկիցեն եւ կամ բնական որդիքն հարստահարեսցեն եւ կամ որդեգրողն ապաւարեսցի, իշխանքն եւ դատաւորքն ջատագովեսցեն զկողմն որդեգրեցելոյն, ըստ արդարութեան,

եւ կամ զի վասն այնորիկ որդեգրելն իշխանաց հրամանաւ լինի, զի կամք տայցեն անժառանգ մեռանողին ժառանգ ընչից իւրոց զայլ ոք կացուցանել, զի կամաւք իւրեանց եղեալ ոչ եւս կարասցեն խլել զինչս մեռելոյն իբրեւ անժառանգ որդի:

Ասիցես՝ վեցերորդ, թէ զաւակն է հասարակ բարի հաւրն եւ մաւրն եւ ի մեռանիլ զաւակին մայրն առաւել ցաւի քան զհայրն, ըստ որում ի ծնանիլն եւ ի սնուցանելն առաւել կրէ զաշխատանս քան զհայրն. ուրեմն եւ կինն կարէ որդեգրել զո եւ կամի՝ առ ի բուժել զցաւն մեռեալ զաւակին: Բայց զներհական խաւսին աւրէնք, թէ կինն եւ որ պակաս քան զքսան եւ հինգ ամն իցէ, ոչ կարեն որդեգրել:

Ասելի է, թէ ըստ իմումս կարծեաց, կանայք կարեն որդեգրել զաղջկունս, այլ ոչ զարուս, եւ այս վասն վտանգին ի մեծանալն արուին: Իսկ որ ասի, թէ պակասն հասակաւ քան զամն ԻՆ (25) ոչ կարէ որդեգրել, իբր զի ծնեալ եւ սնուցեալ իցէ զզաւակ, եւ ճանաչեալ զկերպ դաստիարակելոյն, զի որպէս ասէ առաքեալն. «Որ ոչ գիտիցէ տան իւրոյ բարւոք վերակացու լինիլ՝ զհարգ տանն Աստուծոյ լինիցի» (Ա. Տիմ. Գ 4): Եւ կամ զի կատարող իցէ ընտրողութեամբ ժառանգ իւր կացուցանել զորդեգրեալն, զի եւ ժառանգք թագաւորաց մինչեւ ցամն ԻՆ (25) են ընդ դաստիարակաւ, «թէ եւ տէր իցեն ամենեցուն», ըստ առաքելոյ (Գաղատ. Գ 1):

Ասիցես՝ եաւթներորդ, թէ որդեգրութիւն է ատարինն ժառանգ կացուցանել ըստ կերպի բնական որդւոյ: Իսկ ոմանք ի տեղի թոռին առնուն զայլոցն: Բայց անմիջապէս ոչ ոք կարէ թոռն ծնանիլ թարց ծնեալ որդւոյն, զի ընդդէմ է բնութեան, ուրեմն ընդդէմ է եւ տեղի թոռան զայլ ոք որդեգրելն, որոյ եւ անունն յայտ առնէ, զի ասի որդեգրել եւ ոչ թոռնագրել:

Ասելի է, թէ որպէս որդեգրելովն որդեգրեալն ոչ լինի բնութեան ծնունդ, այլ ըստ աւրինի, նմանապէս եւ ի տեղի մեռեալ եւ սիրական թոռին, կարէ ոք որդեգրել զայլոյ զաւակ ի լրումն մեռելոյն եւ ի մխիթարութիւն կարաւտանացն: Ուստի եւ ոչ է հարկ բնութեան կարգին հետեւիլ, եւ կամ զի որպէս միջաբար, այսինքն՝ որդւոջն առ ինքն վերելանէ, նմանապէս եւ որ ի տեղի թոռին որդեգրէ, անուամբն որդեգիր կոչի, բայց, ըստ վախճանին, թոռն:

Պրակ Բ.

Արդեաւք որդեգրութենէն ծնանի կապ ինչ արգելման պսակին Թէպէտ ըստ կերպի շնորհի եւ հոգեւոր հայրութեան, կնքահայր

ունի յաւելի զպատիւ ինչ հոգեւոր, բայց այնպիսի հոգեւոր որդին ոչ անցանէ ի տեղի ժառանգի, սակայն արգելու զպսակն, ուրեմն եւս առաւել ւարինաւք որդեգրեալն եւ որդեգրողն արգելանին յառնելոյ եւ ի տալոյ, այսինքն՝ դաշնադրելոյ զամուսնութիւն: Նաեւ զի սանն եւ ըստ ւարինի որդեգրեալն ունին զնմանութիւն ինչ շնորհի, բայց որդեգրականն զառաւել ինչ որպէս զւարինաւոր ժառանգ, իսկ թէ տկարն արգելու զպսակն եւս առաւել՝ զւարեղագոյնն: Դարձեալ, զի որդեգրեալն անցանէ ի տեղի մեռեալ որդւոյ, իսկ ոչ ոք ընդ որդւոյն եւ ընդ մաւրն եւ քեռն նորա կարէ պսակիլ, ուրեմն՝ եւ որդեգրեալն եւ որդեգրողն: Դարձեալ, զի ասի յարէնս, թէ մարդ ոք յամենայն ընտանութիւն արեան մի՛ մերձեսցի (տէն Դեւտ. ԺԸ), այլ որդեգրեալն յաշորդէ զտեղի մեռեալ զաւակի, եւ անխտրաբար բնակի ընդ բնական զաւակաց որդեգրողին եւ մաւրագրին, ուրեմն արգելանին ամենեքեան յամուսնութենէ ընդ իրերաց: Դարձեալ՝ տացուք, թէ աշակերտք եւ տան իրիցու որդիքն եւս անխտրաբար ընտանութիւն առնեն, այլ ոչ իբրեւ զւարինաւոր ժառանգ, ուստի կարէ ի մէջ այնպիսոյն ամուսնութիւն դաշնադրիլ, զի ոչ են այնոքիկ հրամանաւ թագաւորաց եւ իշխանաց, որք են ի տեղի Աստուծոյ փոխանորդք յիրողութիւնս աշխարհի, եւ որոց հնազանդութիւն առ Աստուած վերաբերի (տէն Իմաստ. 2 4), այլ որդեգրութիւն մինչ լինի վճռով նոցին, որդեգրեալն լինի ւարինաւոր ժառանգ (տէն Հռոմ. ԺԳ 11):

Առարկիցես՝ նախ, թէ որոյ մեծն ոչ խտրի եւ ոչ փոքրն, իսկ ամենեքեան հաւատովն Քրիստոսի եղբարք են միմեանց եւ ժառանգք Հաւր Աստուծոյ, եւ կարեն ընդ միմեանս դաշնադրել զպսակ, ուրեմն եւ որդեգրողն եւ որդեգրեալն:

Ասելի է, թէպէտ Աստուած զպսակն հրամայէ յաճումն պաշտաւնէից իւրոց, եւ սակայն ինքն արգելու զամուսնութիւն ի մէջ ընտանեաց, զի սէրն բնական եւ առ այլս տարածեսցի: Նմանապէս արգելուն արէնք եւ առ ւարինաւոր որդիսն զամուսնական դաշնադրութիւն, զի որպէս բնական հայր եւ մայր ընտանեան ընդ որդեգրին եւ նա ընդ զաւակն նոցա յորոց հեռի է բան ցանկութեան: Նաեւ զի յորդեգրութիւն Աստուծոյ ոչ լինի խառնումն արեան եւ բնական ազգականութիւն, այլ՝ գերբնական, իսկ որդեգրական լինի ոչ յաւրինակ գերբնականին, այլ՝ բնականին, վասն որոյ ոչ են ամենեւին նմանք, զի այն է իբր համագգութիւն եւ այս՝ ազգականութիւն:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ բնական կիրքն ոչ սանձի աւրինաւք եւ ոչ կապի ընդ հրամանաւ, վասն որոյ բազումք որդեգրեն զորքս. թէ աղջիկ, եւ թէ տղայ: Եւ հասեալք յարբունս, հետեւին բնական կրից, ուրեմն ընդ վայր արգելանին ի դաշնադրութենէ պսակին:

Ասելի է, թէ այնպիսի խլրտմունք պտուտակի շրջին եւ ի մէջ բնական ծնողաց եւ զաւակաց, եւ ոչ վասն այնորիկ իբր ի դեղ ցանկութեան թոյլ տան Սուրբ Գիրք առնուլ զիրեարս, այլ եւ պատժեն եւս (տե՛ս Դեւտ. Ի.): Նմանապէս եւ յորդեգրութեան իմանալի է: Իսկ եթէ առ դիպին անկարգութիւնք իբրեւ զիմացաւրէն մեղանշողս եւ ազգապիղծս՝ պատժելիք են առնողքն իբրեւ աւրինազանցք:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ որդեծնութիւն է գործ բնութեան, իսկ որդեգրութիւն է գործ արհեստական: Այլ որպէս արհեստն ոչ հաւասարի բնութեան որքան եւ ցանկայ (որպէս կենդանի մարդն եւ գրեալն), նմանապէս եւ որդեգրականն ոչ հաւասարի բնութեան, որպէս զի ըստ նմին արգելցէ զամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ եւ ոչ հաւասարի, սակայն զտեղի նորին ընու, եւ այնու կոչի, ապա թէ ոչ, զի հոգի մարդոյն գոլով պատկեր Աստուծոյ, եւ ոչ հաւասարելով բնական պատկերին Հաւր (այսինքն՝ Բանին Աստուծոյ) ոչ եւս ասելի էր պատկեր, եւ սակայն ասի, թէ եւ նուազ կատարեալ: Իսկ Հայր Աստուած տայ մեզ զժառանգութիւն բնութեամբ Որդւոյն իւրոյ, եւ առնէ նմին ժառանգակից, ուրեմն եւ որդեգրողն, ըստ չափու իւրում, առնելոց է աւրինաւոր որդւոյն:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ զոր ոչն է ըստ բնութեան, առնել ըստ բնութեան, որպէս զշուրն՝ գինի, է գործ գերբնական, որ Աստուծոյ է: Իսկ աւրինաւոր որդիքն ոչ են ըստ բնութեան, զի ոչ են ի բնութենէ եւ ոչ սքանչելեալք նոյնացեալք, այլ՝ հրամանաւ թագաւորաց յանձնեալք յորդեգրութիւն, ուրեմն ի բնութենէ ոչ արգելումն զամուսնութիւն:

Ասելի է՝ որդեգրեալքն թէ եւ ոչ հաւասարին բնական որդւոց ի բնութիւն, սակայն հաւասարին ի ձիրս բնականաց, եւ աւրինաւոր որդիք համահաշուին, եւ հայրագիրն ոչ կարէ արտաքսել զնա եւ ոչ զբնական որդիս իւր ի ժառանգութենէ առանց հրամանի թագաւորաց որպէս ասի ի նոմոսս Թագաւորաց ՃԲ. զլուխ²²⁵:

²²⁵ «Վասն որ կամի գրով առնուլ որդի առաջի դատաւորի». տե՛ս «Արէնք յաղթող թագաւորաց...», հրատ. Ա. Դլտճեան, Ասորական դատաստանագիրք, էջ 43:

Պրակ Դ.

Արդեաւք հոգևոր ազգականութիւն անցանէ՛ առ մարմնաւոր որդիս հոգևոր հաւրս

Մինչ մարդ ոք առնու զաւտարին անուամբ մեռեալ որդւոյն (իբր փոխանակ հնոյն, որ եղբայրն կենդանի մեռելոյ անուամբն զգաւակ յարուցանէր) յայտ է, որ եթէ կենդանի մնայր՝ լինէր ժառանգ հաւրն, եւ արգելանիւր առ արենակիցս ի մերձենալոյ²²⁶։ Նոյն ուրինաւք եւ որդեգրեալն մինչ անցանէ ի տեղի մեռեալ զաւակի որդեգրողին, լինի եղբայր կենդանի որդւոց նորա եւ դստերացն եւ թոռանցն նորա։ Զի եթէ բնական որդին եւ որդեգրեալն ծնանիցի որդիս, այն որդիքն լինին թոռունք հաւրն բնականին եւ հայրագիրն ըստ աւրինաց, թէպէտ յուղիղ գծի ի վերելսն ոչ ազգակցի որդեգրեալն, այսինքն՝ ըստ պապուն եւ ոչ ի կողմնական գծի ընդ հայրագրի եղբաւրն, զի ոչ ունիլ երեւի զան քան տարածումն աստիճանաց, այլ միայն շուրջ զարմատովն, ապա թէ ոչ տարածիւր եւ առ եղբայր որդեգրեցելոյն, որ ոչ է այնպէս, թէպէտ ըստ աշխարհի կոչէ զնա իւրն հաւրեղբայր, այսինքն՝ ամուճայ²²⁷։

Առարկիցես՝ նախ, թէ մինչ աւրինաւոր որդին գրով որդեգրի, եւն ոչ յիշի անուն եղբայրագրութեան, ոչ եւս լինի եղբայր բնական որդւոյն, ուրեմն որդեգրութիւն ոչ եւս անցանէ առ որդի որդեգրողին։

Ասեմ, թէ որպէս ներգործապէս ոչ յիշեալ լինի, սակայն զաւրութեամբ իմանի, զի յորում կիտոջ որդեգրի ումեք, եղբայրանայ եւ որդւոյ նորա, եւ այն եւս ընդունի զնա ի տեղի մեռեալ եղբաւրն, որպէս եւ հայրն ի տեղի մեռեալ որդւոյն։

Ասիցես, եթէ ոչ ունիցի զմեռեալ եղբայր։ Ասելի է, թէ ընդունի զնա որպէս զնորածնեալ եղբայր։

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ի նոյնոյ հաւրէ եւ յայլ եւ յայլ մաւրէ ծնեալքն ոչ եղեն համապատիւ որպէս Իսահակ եւ Իսմայէլ յԱբրահամէ. Մինն՝ յազատէն եւ միւսն՝ յաղախնոյն, որոց մինն ազատ կոչեցաւ եւ որդի վասն գոլոյն յազատ մաւրէ եւ միւսն՝ ծառայ յաղախին մաւրէ, թէ եւ յազատ հաւրէ, ապա որչափ եւս որք յայլ եւ յայլ հաւրէ եւ մաւրէ ծնեալք լինին։ Ուրեմն ոչ ազգակցին, եւ որ արգելանին ի յամուսնութենէ ընդ միմեանց։

²²⁶ Զեռ. մերձելանոյ

²²⁷ «Ամուճայ». թրք. հորեղբայր

Ասելի է, թէ բնութեան զաւակքն հետեւին որակութեան մաւրն եւ ըստ աւրինաց զաւակքն՝ բաղդի որդեգրողին: Ուստի զի ոք ընդունի զորք մի յորդիութիւն ի հարկէ ըստ աւրինի առնէ զնա եղբայր բնական որդւոյն եւ արգելանին յամուսնանալոյ ընդ միմեանց զաւակք նոցա, զի զոր բնութիւն խորթ համարի, աւրէնն եւ շնորհն ընդունի ի տեղի բնականի եւ սնուցանէ իբրեւ զիւրն: Ուստի ի նոմոսս Թագաւորաց ՃՂԴ. զլուխ ասի, թէ զսնեալսն միով կաթամբ ոչ է պարտ զուգաւորել, զի ծնաւդք սնուցողք մի՛ համարեալ են, ուրեմն եւ զորդեգրութիւն միաւորէ, ամուսնութիւն ի մէջ նոցա դաշնադրիլ ոչ կարէ:

Գլուխ Տասնևեայթ

Յաղագս հնգից մնացելոց արգելմանցն ամուսնութեան

Նախ՝ ցրտութեան

Երկրորդ՝ կախարդութեան

Երրորդ՝ խելագարութեան

Չորրորդ՝ ազգապղծութեան

Հինգերորդ՝ պակասութեան հասակի

Պրակ Ա.

Արդեաւք ցրտութիւնն արգելո՞ւ զամուսնութիւն

Յրտութեամբ ոչ իմանամք զպատահմանէ, որ շուտով այլայլի որպէս ի ձմեռան եւ կամ ի ցուրտ բնութեամբ ինչ ուտելոյ, եւ կամ որ յետոյ ի վերագալն ծերութեան առ դիպի: Այլ որ կամ լինի ի բնութենէ ի մանկական հասակէ, եւ կամ թէ եւ պատահմամբ առ դիպի, սակայն իբրեւ զբնական ունականայ, որով ամուսնացեալն անկարող լինի ամենեւին ի հատուցումն պարտուց: Այլ այսպէս յառետրի պայմանն փոխի, յորժամ խաբէութիւն ի ներս մտանէ, որպէս թէ ոք զգին միոյ ոսկւոյ ետ եւ հատավաճառն ետ նմա զտրամ մի արծաթ ընդ կշռոյ ոսկւոյն, որ հաւասարութիւն կշռոյն ոչ պատասխանէ որակութեան խնդրոյն եւ իրին գնելոյ, վասն որոյ պայմանն փոխի: Ուրմն եւ որ անկար զինքն գիտէր ի մերձաւորութենէ, վասն ցրտութեան բնութեան իւրոյ, եւ խաբեաց զկին ոք՝ կարող գոլ, եւ ոչ կարաց եղծանել զկուսութիւն մինչեւ ցերեք տարի, այնուհետեւ լուծանի պսակն հրամանաւ եպիսկոպոսին, եւ կնոջն հրաման է ամուսնանալ ընդ որում եւ կամի, բայց արգելանի յամուսնութենէ ի պատիժ խաբէութեան, որպէս զի զոր արարն կամաւ,

կրեսցէ յակամայ: Իսկ եթէ ի դիպուածոյ է՝ եաւթն ամ դարմանեսցէ զինքն դեղարէիւք մինչեւ կարող լիցի մերձաւորութեան, եթէ ոչ լուծցի: Են եւ այլ պատճառք ի կանոնս Ուստիանոսի կայսեր յերրորդ տիտղոսին, բայց եւ նա մշտնջենաւոր անկարութեան զերեք ամաց դարման ասէ առնել, եւ թէ ոչ լուծանել, զի այնպիսիքն ըստ ներքինեաց կարգի են²²⁸: Եւ վասն ներքինեաց ասէ սուրբն Բարսեղ ԽԴ. կանոնին իւրում, թէ «Եթէ ոք ներքինի եւ մարմնագեղծ իցէ, եւ կեղծաւորութեամբ կին առնու, եւ կնոջն հասեալ ի վերայ գործոյն, իշխան է կինն քակել, եւ եթէ քակի՝ ում կամի առն լիցի» եւ այլն²²⁹: Նոյնպիսին է եւ մշտնջենաւորապէս անկարաւղն, որ կոչի բնութեան ցրտութիւն, յորոց յայտ է, թէ մշտնջենաւոր անկարութիւն լուծանէ զգաշնադրեալն եւ զգաշնադրելին, իսկ ժամանակաւորն միայն զգաշնադրելին:

Առարկիցես՝ նախ, թէ անկարութիւն ոչ արգելու զամուսնութիւնն որպէս եւ ոչ տհասութիւնն բանականութեան՝ զմկրտութիւն: Իսկ մկրտութիւն է հարկաւոր, եւ զոր ոչ արգելու հարկաւորն, եւս առաւել՝ կարելին:

Ասելի է, թէ տհասն մկրտի հաւատով եկեղեցւոյն եւ փոխանորդաւ եւ ընդունի զխորհուրդն եւ զիրն եւ զկնիքն, իսկ ամուսնութիւն ոչ նկատէ ի հասարակութիւն, այլ ի յատուկ անձն ամուսնացելոյն: Նաեւ ոչ լինի փոխանորդաւ հատուցումն պարտուց, վասն որոյ անդէպ է յարաբերութիւն:

Ասիցես՝ երկրորդ, եթէ ըստ առաքելոյն, «անցեալ է վայելչութիւն աշխարհիս» (Ա. Կորնթ. է 31), եւ «ունողքն կանանց՝ որպէս թէ ոչ ունին, նմանապէս եւ որք զարս ունին՝ որպէս թէ չունին» (Ա. Կորնթ. է 29), որք են մշտնջենաւորապէս անկարողքն: Ուրեմն անկարութիւն ոչ լուծանէ զպսակն:

Ասելի է, թէ այլ է ունելն իբրեւ զչունել, եւ այսպիսիք են կատարեալ առաքիւնիքն (յաշս որոց ուտելն եւ ոչ ուտելն, հեշտանալն եւ ոչ հեշտանալն համարին իբրեւ զծանրաբեռնութիւնք) եւ այլ է ի բնութենէ չունելն զկարողութիւն, որոյ անկարութեան ոչ էր դաշնադիր այրն կամ կինն: Ուրեմն մինչ ամուսնութիւն է յաճումն բնութեան եւ ի դեղ ցանկութեան, ի բառնիլ այնոցիկ, պսակն զրկի ի վախճանէ իւրմէ, եւ լուծանի:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ցրտութիւն եւ ջերմութիւն որակութիւնք են,

²²⁸ Corpus Iuris Civilis, III, Berolini, 1959,

²²⁹ ՏՅՆ Կանոնագիրք հայոց, հուն. Բ., էջ 111-112:

իսկ որակքն ոչ եղծեն զգոյացութիւն, այլ արտաքսապէս այլայլեն: Ուրեմն եւ գոյացականքն ամուսնութեան ոչ ապականին ցրտութեամբ, եւ ըստ այսմ ոչ արգելուն զպսակն:

Ասելի է, թէ գոյացականն պսակին է զաւակն, որ լինի միութեամբ մարմնոյ, իսկ ցրտութիւն արգելու զմերձաւորութիւն եւ զզաւակն, ուրեմն եւ արգելու նաեւ, զի որակութիւն զներգործական էակն ոչ ապականէ, սակայն զզարութեամբն արգելու, եւ ըստ այսմ ոչ է նման բանն: Նաեւ, զի զաւակն պատճառաւ հեշտութեան ծնանի (ըստ այնմ. «Յորովայնի մաւր նկարեցայ մարմին ի սերմանէ առն եւ ի ցանկութենէ քնոյ ի վերայ հասելոյ» [Իմաստ. է 1]), իսկ ցրտութիւն արգելու զհեշտութիւն: Ուրեմն եւ զզաւակն ըստ որում ապականէ զսերմնական զարութիւն:

Ասիցես չորրորդ, թէ ոմանք կանայք միայն վասն դարմանի եւ ոգեպահի յանձն առնուն պսակիլ ընդ ծերոց անցելոց, եւ ծերն եւս այնպէս դաշնադրէ՝ ցուցանելով զինքն ոչ ունել զծնդրելին, եւ ըստ այսմ հաւանեալ պսակին: Ուրեմն ցրտութիւն ոչ արգելու զպսակն:

Ասելի է, թէ յայնպիսի դաշնադրութեան մինչ կամաւք երկոցունցն լինի բանն, համարին որպէս զեղբայր եւ զքոյր մինչ ոչ կարեն գործել որպէս զայր եւ զկին, եւ առ ի ոչ գայթակղեցուցանելոյ զայլս պսակին ըստ արինաւք վասն համաբնակութեան:

Ասիցես՝ հինգերորդ. Պսակն է յաճումն բնութեան, իսկ առ դիպի առն եւ կնոջն գոլ ամուլք ի բնութենէ, ուրեմն խափանմամբ վախճանին, խափանին եւ այնք, որք են վասն վախճանին: Ուրեմն եւ ամուլութիւն արգելու զամուսնութիւն:

Ասելի է, թէ եւ ամուլք գտանին մինչ կարեն հեշտանալ եւ գթել արտաքոյ անկողնոյ, պարտին զպսակն ունել ի դեղ ցանկութեան, որք ոչ կարացին ունել վասն պտղաւետութեան, եւ ըստ այնմ ոչ կարեն քակիլ եւ բաժանիլ ի միմեանց, որպէս եւ ոչ Աբրահամ վասն անցելոյ զարութեամբք եւ Սառայ վասն ամուլ գոլոյն բաժանեցան ի միմեանց:

Ասիցես՝ վեցերորդ, թէ մինչ այրն վասն ծերութեան եւ կինն վասն պառաւութեան ցրտանան, եւ ոչ եւս են յարմարք ի գործ պսակին: Ուրեմն հաւասար պատճառաւ պարտին հրաժարիլ յանկողնոյ:

Ասելի է, թէ յետամտական պատճառն ոչ խափանէ զնախկնականն, եւ թէ վասն անկարութեան ոչ համատեղին յանկողնի, ինքեանք գիտեն, բայց ոչ կարեն լուծանել զպսակն եւ բաժանիլ, զի ի կառավարութիւն ընտանեաց պիտոյք են:

Պրակ Բ.

Արդեաւք կախարդութիւնն արգելո՞ւ զպսակն

Կախարդութեամբ ոչ իմանամք զայրն եւ զկիսն հետեւող կախարդութեան, այլ որք յայլոց նենգին դիւական զարութեամբք ի սկզբան մտանելոյ յառագաստին, որպէս առնէր Սառայի դէն Աղմատէ, զի կամ ինքեանք դեւքն առ շարութեան իւրացուցանեն եւ կամ զի արգելումն զպտուղն յառաջանալի (Տովբիթ Գ 8) ի ծնողացն բարութենէ ենթադատելով զբարի պտղաբերելին, եւ կամ որպէս բորբոքեն զոմանս ի բղջախոհութիւն ի հաճել զկամս պաշտողաց իւրեանց, նմանապէս եւ նոցին շար ըղձիցն աւգնելով նենգեն զաղջիկն եւ կամ զտղայն, եւ առնեն մշտնջենաւորապէս անկար ի մերձաւորութիւն, որ զայսպիսի անբժշկելի կերպիւ ախտացեալս լուծանել ասէ նոմոսն Ուստիանոսի կայսեր երեք տիտլոսին²³⁰։ Սակայն մինչ պսակն է խորհուրդ եկեղեցւոյ ենթհրամանի եկեղեցւոյ, եպիսկոպոսաց է ձեռնարկելի բաժանումն եւ ոչ բաժանումն։ Իսկ թագաւորաց իբրեւ պաշտպանողաց եկեղեցւոյ եւ ջատագովութեան կանոնաց։ Սակայն եւ դիւահարութեան կանոն տրի որպէս եւ ցրտութեան։ Զի կամ եաւթն ամաց, եթէ գոյ յայս բուժեցման նպատաւորութեամբ եկեղեցական սպեղանեաց եւ զկնի բժշկականաց, յորոց աւարտմանն եթէ ոչ եղեւ հնար զերծման՝ եպիսկոպոսի հրամանաւն լուծանի եւ միւս կողմանն թոյլատրի ամուսնանալ։ Եւ թէ կարի խստագոյն իցէ մարտն դիւական, որ ախտացելոյն կորուստ երեւի հուպ ընդ հուպ, եթէ ոչ լուծցի, զկնի երից ամաց ենթադատեալ անկարելի գոլն զերծման, նմանապէս հրամանաւ եպիսկոպոսին լինի բաժանումն։ Բայց այս գոյ, ասէ Աքուինացին, տարբերութիւն ցրտութեան եւ կախարդութեան, զի ցրտացեալն ընդ ում եւ իցէ անկարէ ի մերձաւորութիւն եւ որ կախարդութեամբ կապեցեալն է, միայն ընդ միում անկարէ, եւ առ այլս յարձակ։ Եւ որ ի ցրտութենէ զերծանի, դառնալոց է առ առաջինն եւ ոչ միւսն, զի շարն վերստին լլկել սկսանի։

Առարկիցես՝ նախ, եթէ դեւքն ոչ կարեն այնքան վնասել մարդկան անդր քան զթոյլատուութիւն, որ յԱստուծոյ (որպէս յայտ է ի փորձանսն Յաւբայ եւ ի հեղձուցումն խոզաց) ուրեմն այնպիսի փորձութիւն խրատէ։ Իսկ որ զյանդիմանութիւն եւ զխրատ անգոսնէ՝ թշուառական է (Իմաստ. Գ 11)։ Ուրեմն պատաճառաւ դիւալլ-

²³⁰ Sicut Corpus iuris Civilis, III, Berolini, 1959.

կուլթեան ոչ է բաժանելի պսակն, զի մի՛ երեւիցի ոք անարգիչ խրատուն Աստուծոյ:

Ասելի է, թէ որպէս ոչ ոք մեղանչէ ի գանիլն ցաւիլ աղաղակել (թէ հայրն իցէ գանողն եւ կամ վարժապետն) այսպէս թէպէտ Աստուած թոյլ տայ դիւաց լլկել զոք մշտնջենապէս, սակայն ոչ մեղանչէ ոք յորժամ դիմէ յաւգնականութիւն եկեղեցւոյ եւ բժշկաց, եւ յանկարելի գոլն կամիլ արձակիլ ի կապիցն ամուսնութեան, զի Աստուած զանկարելիս ոչ հրամայէ, եւ ոչ եւս կալ հակառակ շարին, որպէս եւ ոչ ոք մեղանչէ, յորժամ թոյլատրութեամբն Աստուծոյ անկանի ի մեղս ինչ, եւ դիմէ ի խոստովանութիւն եւ յապաշխարութիւն եւ ի շնորհս Աստուծոյ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ դեւք կարեն զերեւակայութիւն մարդոյն այլայլել, եւ բնական ախտսն դիւականս երեւեցուցանել, եւ այնու պատրանաւք զամուսնութիւն նենգել առ ի տալ քակել, ուրեմն դիւալլկութեան պատճառաւ ոչ է լուծանելի զպսակն:

Ասելի է, թէ բնական ախտքն կարեն բուժիլ դեղաւրէիւք, զորմէ ոչ է բան, այլ որոց դիւաբաղխիլն յայտնի է դիւալլկութեան նշանաւք, որպէս յայտ էր յերիտասարդն ի ժամանակս սրբոյն Բարսղի, որ ձեռագիր տալով սատանայի զանունն Աստուծոյ, այլ ոչ եւս յիշել կարէր²³¹, եւ յայսահարան զորս բժշկեաց Փրկիչն: Եւ այսպէս, յորժամ իրն փորձի երկար ժամանակաւ գոլ դիւական եւ անկարելի բժշկութեան, կարէ լուծանիլ, եւ այսպիսի արձակումս համարի որպէս թէ մի ոմն յամուսնեաց նախ քան զմերձաւորութիւն ուխտեաց ժուժկալութիւն եւ հրաժարեցաւ, որ յայնժամ միւսն կարէ ընդ այլում պսակիլ արինաւք: Բայց յայսպիսիս եկեղեցին զմեծ զգուշութիւն պարտի ունիլ, զի մի՛ պատրիցի:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ դիւալլկութիւն է յակամայ պատիժ, իսկ ամուսնութիւն ընտրութեամբ եւ կամաւք եղեալ, այլ յակամայն ոչ պարտի պատժիլ իբրեւ զկամաւոր լուծմամբ կապոյ ամուսնութեան եւ այլն:

Ասելի է, թէ սոսկ դիւալլկութիւն ոչ է յարակայական, իսկ որ կախարդութեամբ լինի փոխանակ մահացուցանելոյ, զայն ի կիր առնու դեն, վասն որոյ կախարդեցեալն համարի իբրեւ զմեռեալ, որ եթէ զկնի է (?) ամաց չեղել հնար ազատման, արդարն ոչ գոլով պատժելի ընդ պարտաւորին, ողորմութեամբ թելադրի բաժանիլ եւ լինիլ ընդ այլում, ուստի ոչ է բան զկամաւորէ եւ զակամայէ,

²³¹ Տես Յայսմաւորք տէր Իսրայէլի. Ա Յունուար, էջ 40-42:

այլ՝ հնար անբուժելի ախտին: Աստէն խնդրի մի՞թէ եւ յախտանալն առն, կարելի է կնոջն արձակիլ եւ լինիլ առն այլում:

Ասելի է, թէ մանաւանդ կիսն անժուժ ցանկութեան եւ անաւթ բեկանելի, ուրեմն նոյն է բան եւ զկնոջէն, զի մի՞ պոռնկութեամբ կորնչիցի:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ կախարդեցեալն ոչ լինի անկար որպէս զցրտացեալն, զի մանաւանդ տիրեալ լինի ի սաստիկ ջերմութենէ: Ուրեմն վասն կախարդութեան ոչ է քակելի պսակն:

Ասելի է, թէ եւ սաստիկ ջերմութիւն չորացուցանէ զսերմնական զարուծիւն, եւ կրողականն մատնի ի վտանգ մահուան ընդ մերձաւորիլն եւ յայլայլեալ երեւակայութենէն, գուցցէ խեղդիցէ զկիսն եւ կամ կիսն՝ զայրն: Ուստի ոչ է բաւական պատճառ ջերմութիւն առ ի ոչ քակիլ պսակին:

Պրակ Գ.

Արդեաւք և բնական խելագարութիւն արգելո՞ւ զամուսնութիւն

Խելագարութիւն է ի ստորին պատճառաց մաղձոյ եւ մաղասի, եւ ոչ է ի վերնական պատճառաց որպէս զկախարդութիւնն: Սակայն զի եւ այնու ախտացեալքն ոչ ունին զընտրողութիւն ամուսնութեան եւ կամաց եւ ոչ զկարողութիւն սնուցման զաւակաց, որք եթէ նախ քան զամուսնութիւն իցեն ախտացեալք ի մանկութենէ, ոչ բնաւ կարեն դաշնադրել զամուսնութիւն, եւ եթէ խաբկանաւք ծնողացն թակարդեսցի աղջիկ ոք եւ կամ տղայ, եւ մշտնջենաւոր իցէ ախտն՝ քակելի է պսակն խարդախական, զի ոչ ոք պարտի նենգիլ յիրաւունս իւր, իսկ եթէ յետ պսակին դիպեցաւ ախտն խելագարութեան, որ ոչ գիտէ զառնելն եւ զթողուլն, այնպիսին ոչ լուծանի, զի համարի իբրեւ զյարակայական եւ ունակական հիւանդութիւն: Իսկ ոչ ոք կանոն հրաման տայ վասն հիւանդութեան քակել զպսակն, զի ըստ որում միացեալք են մարմնով, եւ ոչ ոք պարտի զխացակ աչքն հանել եւ զվիրաւորեալ անդամն հատանել մինչեւ առողջասցի եւ կամ մեռցի յինքենէ: Իսկ եթէ բնական խելագարն մէջ առ մէջ ուշաբերեալ եղիցի ընդ երկար՝ կարէ՞ արդեաւք յայնմ միջոցի ամուսնանալ: Թէպէտ վտանգաւոր եւ կասկածելի է վասն փոփոխականութեան, սակայն պսակն հաստատ է: Ըստ որում ընտրողութեան այնմիկ հաւանեցաւ, միւս կողմն ոչ եւս կարէ լուծանիլ:

Ասիցես՝ նախ, թէ բնական խելագարութիւն է որպէս զընդարմացութիւն եւ ուշագնացութիւն իմն բնութեան, որով ոչ վնասի սերմ-

նականն եւ ծննդականն, եւ կարէ խելագարն առնել զմերձաւորութիւն, ուրեմն ոչ կարէ առնել՝ ոչ արգելանի:

Ասելի է, թէ առ ամուսնացողն խնդրի ընտրողութիւն, զի կարասցէ սնուցանել զգաւակս, իսկ խելառն, զի ի կարգի անբանից է, եւ ոչ կարէ սնուցանել զգաւակս, արգելանի ի դաշնադրելոյ զպսակ: Զի եւ յաւրէնսն արգելանի անասնախառնութիւն (տե՛ս Ղեւտ. Ի. 16), այլ եւ ոչ ամենայն կարելութիւն աւրինաւոր է, ապա թէ ոչ մարդասպանն զի կարէ, ոչ էր պատժելի, որ է ընդդէմ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ անյաղթելի խելառութիւն ոչ տարբերի յանբանութենէ, իսկ անբանքն գործեն ըստ բնութեան, եւ աւգնեն տեսակաց իւրեանց: Ուրեմն եւ անասնամիտ խելագարքն կարեն ամուսնանալ եւ հատուցանել զպարտս եւ աւգնել բնութեան, ուրեմն անդէպաւրէն արգելանին:

Ասելի է, թէ անասունքն ոչ են ընդ քաղաքական եւ տնարարական աւրինաւք եւ ոչ ընտրողութեամբ ծառայեն տեսակին իւրեանց աճեցմանն, այլ՝ բնականաբար: Իսկ առ մարդիկ խնդրին այնոքիկ, եւ զի խելագարքն ոչ կարեն տնաւրինել եւ քաղաքականապէս վարիլ եւ սնուցանել զգաւակունս եւ զընտանիս (հմմտ. Եփես. Ե 29), եւ ոչ հաւանիլ կարեն, որ է պատճառն ամուսնութեան, վասն այնորիկ արգելանին:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ բանական հոգին է ընդունակ շնորհաց եւ խորհրդոց, իսկ խելագարքն ունին զբանական հոգի, թէպէտ ոչ ունին զկիրառումն բանականութեան: Ուրեմն կարեն ենթակայ լինիլ ամուսնութեան եւ պսակի խորհրդոյն:

Ասելի է, թէ որպէս ստնդիայքն ունին զբանական հոգի եւ ոչ ունին զներգործութիւն հոգւոյ, վասն այնորիկ արգելանին ի պսակէ եւ յայլ խորհրդոց (բաց ի մկրտութենէ, յորում ոչ խնդրի ընտրողութիւն մինչ սրբին հաւատով եկեղեցւոյ) յսպէս եւ խելագարքն թէպէտ ունին զհոգի, այլ ոչ զներգործութիւն (որ հարկիւ պահանջի առ ի հաւանութիւն պսակին) վասն այնորիկ արգելանին:

Պրակ Դ.

Արդեաւք ազգապղծութիւն, որով որ ճանաչէ զքոյր կնոջ իւրոյ, քակէ՞ զամուսնութիւն

Ազգապղծութիւն է ապականութիւն բնականի համեստութեան, որ առ ազգականս եւ առ արիւնակիցս: Իսկ ըստ փիլիսոփայից, մարդն է համեստ կենդանի, ուրեմն անհամեստանայ անասնաբար,

յորժամ ոչխար է զազագականն եւ ըստ այսմ որպէս անասնացող ոչ վայել է խորհուրդ պսակին, նմանապէս եւ ազգապղծաց: Նախ, քանզի բնութիւն բառնայ յայնպիսեաց զբարիս իւ, ուստի Ռուբէնի, որ ընդ հարճի հաւր իւրոյ պղծեցաւ, ասաց Յակոբ հայր նորա. «Իբրեւ զչորս մի՛ եռասցիս, զի ելեր յանկողինս հաւր քոյ, եւ պղծեցեր զնա» (Ծննդ. ԽԹ 4):

Երկրորդ՝ բառնայ զիրաւունս պղծեցելոյն այլոյ լինելոյ (տէս Բ. Թագ. Ի. 3):

Երրորդ՝ զի ազգապիղծն զրկի եւ ի բնական բարւոյն, այսինքն՝ ի կենաց եւ յորդուց (տէս Ղեւտ. Ի. 19, Բ. Թագ. ԺԳ 22):

Չորրորդ՝ զի ի ներքոյ դրոշակի աստուածապաշտութեան առնէ ազգապիղծն զգործ հեթանոսի, եւ առաւել քան զնոսա, որպէս ասէ առաքեալն. «Բնաւ եւ անուանի իսկ ի ձեզ պոռնկութիւն, որ եւ ոչ ի հեթանոսս» (Ա. Կորնթ. Ե 1):

Հինգերորդ՝ որ պղծէ զքոյր կնոջ իւր ի միասին անորդիք մեռանին: Եւ զի խնամեցաւ ընդ կնոջ իւրոյ, արգելանի մերձենալոյ առ կինն իւր, եթէ ոչ ի ստիպմանէ կնոջն եւ ի խնդրոյ նորա (տէս Ղեւտ. Ի. 20): Իսկ եթէ կինն մեռանիցի, ոչ եւս կարէ ամուսնանալ եւ ընդ այլոյ առանց հրամանի եպիսկոպոսին եւ գթութեան նորին:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ի հնումն կարէր առնուլ եղբայրն զկին մեռեալ եղբար վասն զաւակ յարուցանելոյ յանուն մեռեալ եղբարն: Եւ ի կանոնս Կոստանդիանոսի, Թէոդոսի եւ Լեւանի ԾԴ. գլուխ հրամանաւ թագաւորաց ասի կարել առնուլ²³²: Ուրեմն ազգապղծութիւն ոչ արգելու զպսակն եւ ոչ քակէ:

Ասելի է, թէ հին եւ նոր աւիրէնքս մի եւ նոյն են ըստ իրին, եւ տարբերին ըստ վախճանին: Այլ որ անդ հրամայեցաւ առնուլ վասն հարկի եղբարն մեռելոյ, ի նորս արգելաւ իբրեւ պոռնկութիւն, ուստի ի ԺԸ. կանոնս սրբոյն Աթանասի պոռնկութիւն կոչի²³³: Իսկ եթէ թագաւորք հրաման տան՝ այն է ըստ մտաց հնոյ աւրինաց եւ ոչ նորոյս:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ յաւրէնսն հրամայեցաւ, թէ մեծատանն եւ տնանկին մի եւ նոյն աւրինաւք եղիցի դատաստան (տէս Ղեւտ. ԺԹ 15): Իսկ մեծի քահանայապետին ոչ էր արէն առնուլ զկին յաւտա-

²³² Մինչդեռ այնտեղ արձանագրուած է. ԾԳ. Վասն որոյ հրամայէ արէնքս՝ ոչ առնուլ ի կնութիւն զկին եղբար. Տէս հրատ. Ա. **Ղլտճեան**, Ասորական դատաստանագիրք, էջ 25-26

²³³ Տէս Կանոնագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 298:

րաց, այլ յազգէ իւրմէ, եւ ըստ այնմ ազգապղծութիւն ոչ արգելու զպսակն:

Ասելի է, թէ Սուրբ Գիրն խաւսի վասն դատաստանական արինաց, եւ ոչ վասն ամուսնութեան: Իսկ առ միւս բանն ասեմ, թէ ազգանուամբ իմանամք զհամացեղն որպէս թէ ղեւտական քահանայապետն ի Ղեւեայ ազգէն առցէ զկին եւ ոչ յայլոց, զի ամբողջ պահեսցի իւրաքանչիւր ցեղն երկոտասան ազգաց: Ապա թէ զազգապղծութիւն որպէս արգելու, ասի Ղեւտացվոց. Մի պղծեսցին յոգիս ազգի իւրեանց (Ղեւտ. ԻԱ 1):

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ըստ առաքելոյն. «Որ մերձենայ ի պոռնիկ՝ մի մարմին է» (Ա. Կորնթ. Զ 16) եւ մինն անբաժանելի: Ուրեմն եւ որ ընդ ազգակիցս միաւորի, լինի մի մարմին, եւ մնայ անբաժանելի:

Ասելի է, թէ առաջինն է դատապարտելի միաւորութիւն: եւ երկրորդն՝ դատապարտելի անփակութիւն, ապա թէ ոչ եւ եղբար ընդ քրոջ ապաւարիլն է միաւորութիւն, սակայն չար եւ դատապարտելի եւ բաժանելի: Ուստի միաւորութեան անուամբ ոչ միշտ իմանալի է անբաժանելութիւն մինչ է ընդ արգելեալս, զի որպէս ասի վասն աստուածապաշտութեան լաւագոյն է երկապառակութիւն քան զշարաշար միաբանութիւն:

Պրակ Ե.

Արդեաւք պակասութիւն հասակին արգելո՞ւ զամուսնութիւն

Մինչ պսակն է յաճումն տեսակին, արժան է, զի յայնմ հասակի լիցի պսակն տղայի եւ աղջկան, որք ի ներգործելն եւ ի կրելն, ի յղանալն եւ ի ծնանիլն կարաւոք իցեն: Ուստի ի Դատաստանագրքոջ Մեծ. գլուխ ասի տղայոց պսակ ոչ աւրհնել մինչեւ ի գիտել զկարիս բնութեան: Ապա թէ պատահի անկատար լինել կինն, եւ կատարեալ այրն, կրկին չար է: Զի յամուսնանալն հատանի կապ յերկուց վտառացն, յորմէ մահանայ, եւ ապաշխարութիւն ծնողացն կամաւոր սպանողացն դիցի եւ քահանայն լուծցի ի կարգէն, եւ եպիսկոպոսք յոյժ սաստիցեն այնպիսեացն²³⁴: Եւ սուրբ Ներսէս Շնորհալին յԼնդհանրական թղթին ի պատուէրս քահանայից տայ զկանոն, թէ ժամանակ ամուսնութեան արուին տասնեւհինգ տարի եւ աղջկանն տասնեւերկու լիցի, եւ թէ այրն աւագագոյն պարտի լինիլ քան զէգն, որպէս եւ Ադամ նախ ստեղծաւ եւ ապա՝ Եւա: Իսկ

²³⁴ Մխիթար Գոշ, Գիրք Դատաստանի. տես Մատենագիրք հայոց, հտ. ԺԹ., էջ 377-378:

Աքրուինացին ԺԴ. ամեայ զտղայն եւ ԺԲ. ամեայ զաղշիկն ասէ լի-
նելոց: Բայց եթէ առոյգ իցեն բնութեամբ, որ տղայն ԺԲ. ամեայ եւ
աղշիկն Ժ ամեայ հասեալք իցեն յարբունս, եւ պսակ դիցի նոցա,
եթէ կարաւոք իցեն վճարել զպարտս՝ ոչ եւս քակի պսակն, եւ թէ ոչ
պարտ է լռեցուցանել ի մերձաւորութենէ մինչեւ ի հասունանիլն
երկոցունց, եւ յանձն առնուլն զեղեալ պսակն²³⁵:

Ասիցես՝ նախ, թէ որում ոչ բացասի մեծագոյնն, այնմ եւ՝ ոչ փոք-
րագոյնն, իսկ մանկանց շնորհի մկրտութիւն ի տհասութեան, ու-
րեմն եւ՝ պսակն:

Ասելի է, թէ մկրտութիւն է հարկաւոր ի փրկութիւն, եւ ոչ խնդրի
ընտրողութիւն կամաց մինչ հաւատովն խորհրդոյն արադարանան:
Իսկ ի պսակին խնդրի կամք հաւանող եւ հասակ կարող, եւ խելամ-
տութիւն կառավարող: Եւ զի երեքեան սոքա պակասեն ի տհասսն,
վասն այնորիկ արգելանին յամուսնութենէ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ յարեւելեան տունն զութամեայ եւ զայլ փոք-
րահասակ աղջկունս պսակեն, կամ յոմանս տեղիս փոքրամենի տղա-
յոց տան զմեծահասակ աղջկունս, եւ ոչ արգելուն եպիսկոպոսունք:

Ասեմ վասն առաջնոյն, թէ զայն առնեն ի խափանումն մեծի
չարի, զի մի՛ ի պարսից յափշտակեսցին աղջկունքն, զի ի պսակե-
ցեալսն ոչ ձեռնարկեն: Ուստի եպիսկոպոսունք գիտութեամբ թոյ-
լատրեն, եւ տհասքն լսեն մինչեւ ի կատարիլ հասակացն: Իսկ որք
փոքր տղայի զմեծահասակ աղջիկ առնուն դատապարտելի եւ չար
սովորութիւն է: Եւ պատճառն է, զի աղջիկն ի տուն եկեալ ծառաես-
ցէ, որք իբր թէ հարսն առեալ, եւ զնոյն աղախին դարձուցանեն:
Երկրորդ՝ անակրգութիւն, զի զոր ընկեր բերեն տղային, լնու հա-
սակաւն զտեղի մաւր: Երրորդ՝ զի շուտով թառամեալ այրն մնայ
առոյգ եւ խնդրէ զմահ նորա. թերեւս եւ այնու պատճառաւ յանսո-
վոր տեղիս փոխարէնս, զի անսովոր աւգոյն ոչ տարեալ մահասցի:
Չորրորդ՝ արք այնպիսեաց պառաւեցելոցն չկարացեալ աւրինաւք
բաւ առնել ըղձից իւրեանց, անկանին ըստ խոզից ի բիւր տեսակս
չարութեան, պոռնկութեան եւ շնութեան եւ ընդդէմ բնութեան ան-
լուր ամբարշտութեան: Եւ մինչ հասարակ է հիւանդութիւն եւ վաղն-
ջական, դեղք եւ սպեղանիքն տկարանան աւգնել ախտին, եւ եպիս-
կոպոսունք անկարան զհնարն գտանել: Ուրեմն եւ մեք զվնասն
ասացեալ աղաչեմք խափանել զնոյն անաւրինակ եւ գռեհկական

²³⁵ Աքրուինացի, Մեկնութ. Խորհրդ., ՄՄ, ձեռ. 560, թ. 4 ա - 24ա:

տմարդութիւն, եւ քահանայից պատուիրեմք՝ մի՛ հաղորդակցիլ ի խորհուրդս այնպիսեաց ամբարշտութեանց:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ մանկունքն կարեն ընդունիլ զաստիճանս կարգին, մինչ տակաւին այրացեալք, ուրեմն եւ կարեն ամուսնանալ, զի եւ այն է պաշտաւն իմն առ Աստուած:

Ասելի է, թէ մանկունքն ոչ կարեն պաշտել զաստիճանս կարգին ինքեամբք, այլ զփոքրագոյնսն կառավարութեամբ վերնագունից եւ կատարեցելոց: Իսկ գործ ամուսնութեան ոչ կարեն պաշտել այլովք կառավարչաւք եւ փոխանորդովք, այլ պարտին գոլ յայնմ հասակի, զի կարասցեն զինքեանս եւ զկանայս իւրեանց եւ զծնեալսն կառավարել եւ պաշտպանել ի յորոգայթից: Նաեւ զի առ աստիճանսն անմեղութեան պահանջի, իսկ առ ամուսնութիւն կարողութիւն մերձաւորութեան, ուստի ոչ է նման:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ փոքրութիւն հասակին ոչ արգելու զամուսնութիւն, մինչ խելամտութիւն աւգնէ պակասութեան հասակին: զի եւ Յաւսիաս ութամեայ թագաւորեաց, եւ արար ուղղութիւն առաջի Տեառն նման Դաւթի: Յայտ է, զի ամուսնացաւ (տես Դ. Թագ. ԻԲ.): Որեմն փոքրութիւն հասակին ոչ արգելու զպսակն եւ ոչ լուծանէ զեղեալն:

Ասելի է, թէ առ բարեպաշտութիւն ուղղութեան ոչ պահանջի զմեծութիւն հասակի, այլ՝ աւգնութիւն շնորհաց ի վերուստ եւ դիպումն բարեգոյն դաստիարակի: Իսկ առ ամուսնութիւն պահանջի եւ ներգործական կարողութիւն: Իսկ թէ Յաւսիաս յայնմ հասակի ամուսնացաւ ոչ էր զարմանք, զի որդի արքայի եւ արքայ էր, կարելի էր շտապել զնորա ամուսնութիւն վասն ժառանգորդի թագաւորութեան: Բայց թէ կարճ կատարել զպաշտաւն պսակին՝ ոչ է յայտնի, բայց զի ԼԱ (31) ամ թագաւորեաց, եւ որդի նորա Յովաքազ ԻԱ (21) ամաց թագաւորեաց, ապա երեւի թէ բոլոր կեանքն գոլով ԼԹ (39) ամ, ԺԸ (18) ամեայ էր, յորժամ ծնաւ զՅովաքազ, զի թէ ԼԹ(39) թուոյն բարցցես ԻԱ(21), մնայ ԺԸ(18):

Ասիցես՝ հինգերորդ, եթէ պսակն մանկանց աւրհնեալ գտանիցի յեկեղեցւոջ, կարելի՞ է քակել:

Ասելի է, ըստ սրբոյն Բարսղի ԲՃԺԹ կանոնին, թէ՝ «Տղայոց քահանայն պսակ ոչ պարտի դնել մինչեւ ի չափ հասակի եւ ի ճանաչել զհաճոյս իւրեանց, եւ քահանայն թէ յանդգնի՝ լուծանի ի կարգէն, եւ հարիւր տրամ տալոց է տուգան եւ տղայն ի չափ հասեալ, ում եւ կամի՝ ամուսնանայ»²³⁶: Յորոց յայտ է, թէ տղայն չունելով ընտրու-

²³⁶ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 160-161 :

թիւն, խաղ համարեցաւ զեղեալն: Իսկ առ պսակն խնդրի ընտրութիւն կամաց, եւ զի չէ այնպէս՝ լուծանի, եթէ ոչ կամի:

Գլուխ Տասնևութ

Յաղագս տարածայնութեան հաւատոյ, որ արգելու զամուսնութիւն՝ ի վեց պրակս բաժանեալ

Նախ՝ արդեաւք հաւատացեալն կարէ՞ դաշնադրել զամուսնութիւն ընդ անհաւատին

Երկրորդ՝ արդեաւք ի մէջ անհաւատից իցէ՞ ամուսնութիւն

Երրորդ՝ արդեաւք մի ամուսինն դարձեալ ի հաւատն կարիցէ՞ մնալ ընդ անհաւատ կնոջն՝ ոչ կամեցողին դառնալ

Չորրորդ՝ արդեաւք կարիցէ՞ թողուլ զանհաւատ կինն

Հինգերորդ՝ արդեաւք, թողլով զանհաւատն, կարիցէ՞ զայլ ոք ածել

Վեցերորդ՝ արդեաւք սակս այլոց մեղաց կարիցէ՞ այրն թողուլ զկինն, որպէս սակս անհաւատութեան

Պրակ Ա.

Արդեաւք հաւատացեալն կարիցէ՞ դաշնադրել զպսակ ընդ անհաւատին

Մինչ ի մէջ աննմանեաց միաւորութիւն ոչ լինի, յայտ է, զի հաւատացեալն եւ անհաւատն ըստ պաշտաւնի են աննմանք, ուրեմն ոչ ոք պարտի ածել զկին անհաւատ, եթէ ոչ ախտիւ դառնալոյ ի պաշտաւն հաւատոյ (տէն Բ. աւր. ԻԱ 12), ապա թէ ոչ արգելանի, զի ասի Ելից. «Մի՛ առնուցուս ի դստերաց նոցա ուստերաց քոց եւ հակադարձեալ» (Ելք. ԼԴ 16):

Դարձեալ, զի այս կարգ իբր բնութեան արէն հասարակ է ի մէջ ամենայն ազգաց, բաց ի կղզացւոցն յունաց, որք տան զդստերս իւրեանց այլազգեաց քան թէ քրիստոնէից, եւ այս վասն կամակոր յանդգնութեան իւրեանց, եւ ոչ կարեն ջատագովեալ զինքեանս բանիւ առաքելոյն, թէ՛ «Սուրբ է այրն անհաւատ՝ կնան» (Ա. Կորնթ. է 14): Զի զայն առաքեալն ոչ զկնի հաւատացեալ գոլոյն ասէ, թէ առցէ զանհաւատն, այլ եթէ մինն դարձեալ իցէ ի հաւատն, եւ միւսն յամառեալ: Եւ եթէ ոչ գուցցէ վտանգ հաւատացելոյն եւ ծնեալ զաւակացն, մի՛ թողցէ զկինն վասն տարածայնութեան հաւատոյն:

Դարձեալ, զի այրն եւ կինն հաւասար կերպիւ խրատելոց են զզաւակունս իւրեանց ի պաշտաւն միոյն Աստուծոյ հաւատով Սրբոյ Երրորդութեան, եւ կամ ի բարոյական վարս, որպէս ասի. «Զի

որդի եղեալ եմ եւ ես հպատակ հաւր իմոյ եւ սիրեցեալ յաշս մաւր իմոյ, որք խրատէին զիս» (Առակ. Դ 3-4) եւ այլն:

Դարձեալ առաքեալն կնոջ կեալ ասէ ընդ առն վասն որդեծնութեան, եթէ կացցեն ի հաւատս եւ ի սէր եւ ի սրբութեան (Ա. Տիմ. Բ. 15): Իսկ այլ եւ այլ պաշտանք ոչ են ի միութեան հաւատոյ եւ սիրոյ: Իսկ եւ ի տասներորդ կանոնի Լաւոդիկեայ ժողովոյն ասի. «Չէ մարթ ոյք եկեղեցւոյ մերոյ են ի պէս պէս եւ ի ցոփ հարսանիս այլազգեաց մերձեցուցանել զուստերս եւ զդստերս, կին տալ նոցա կամ կին առնուլ ի նոցանէ»²³⁷: Եւ սուրբն Բարսեղ ՃԾԴ. կանոնին ասէ. «Թէ ոք անհաւատից առցէ իւր կին ի հաւատացելոց, եւ ինքն յաւժարի ի հաւատս, նախատես լիցին սրտի մտաւք զդարձ նորա, եւ աւժումն առցէ մկրտութեան եւ զպսակն արհնութեան: Ապա եթէ յառաջ ամուսնասցի, եւ զպսակն արհնութեան պղծեսցէ՝ ապաշխարութեան զպոռնկի կալցի»²³⁸:

Առարկիցես՝ նախ, թէ արինաց զգերեալ կոյս աղջկունս առնուլ ասէ ի կնութիւն (տէս Բ. ար. ԻԱ 12), եւ ոչ յիշէ զփոփոխմանէ պաշտանին: Ուրեմն կարէ ոք դաշնադրել զպսակն ընդ անհաւատի:

Ասելի է, թէ անդ զարութեամբ իմանի կոչումն հաւատոյ, ապա թէ ոչ՝ ոչ արգելոյր արէնն յառնելոյ զդստերս այլազգեաց, զի եւ ոչ եւս Հռեբեկայ թոյլ ետ Յակոբայ առնուլ կին ի դստերաց քեստացւոց (տէս Ծննդ. Իէ 46): Եւ Եզրաս ետ բաժանել զարս ի կանանց կռապաշտից (տէս Բ. Եզր. Թ 12): Եւ նոյն կարգ պահելի է առ քրիստոնեայս:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ Տիմոթէոս էր որդի կնոջ հրէի հաւատացելոյ եւ հաւր հեթանոսի գործ: Ուրեմն եւ ոչ ի ժամանակս քրիստոնէութեան գոյր այսպիսի խտրութիւն լինել առն հեթանոսի (տէս Գործք. ԺԶ):

Ասելի է, թէ ուր ոչ գոյ երկիւղ անկման եւ վտանգ հաւատոյ՝ ոչ ինչ խտրութիւն լինիւր, զի եւ Մովսէս էառ զդուստր քրմին մաթիանացւոց, եւ Յաւսէփ զդուստրն Պետափրեայ դահապետի, եւ Սողոման՝ զդուստրն փարաւոնի, եւ Եսթեր ամուսնացաւ Արտաշիսի, որք կամ անվտանգ մնային ի պաշտանն Աստուծոյ, եւ կամ գերեցեալք յակամայ կամս հնազանդէին: Բայց եկեղեցի, գիտելով զվտանգաւոր գոլն, արգել միանգամայն յառնելոյ եւ ի տալոյ, եւ կամ զի հայրն Տիմոթէոսի ի հեթանոսաց դարձեալ էր ի Քրիստոս, եւ մայրն՝ ի հրէից, զի եւ զկնի հաւատալոյն ի հեթանոսաց առ ի

²³⁷ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 231:

²³⁸ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 139-140:

տարբերութիւն հրէից հաւատացելոց, Պաւղոս ի բազում տեղիս զինքն տակաւին հեթանոսաց առաքեալ անուանէր:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ գոնեայ առ ի քարշել զանհաւատ ոք, թոյլատրելի է առն քրիստոնէի առնուլ յանհաւատից զկին, որպէս զի ի բարի գործոց իւրոց պայծառութենէն ամիշեցեալ դարձցի ի մոլորութենէն եւ ապրեսցի:

Ասելի է, թէ այն է գործ Աստուծոյ՝ տալ զլոյս մտաց ումեք, եւ քարշել ի հաւատն իւր, կամ սքանչելեալք եւ կամ քարոզութեամբ Աւետարանին, այլ ոչ ոք պարտի փորձել զԱստուած, եւ յանդգնել ի վեր քան զկարն իւր, եւ զինքն դնել յորոգայթ, գուցէ լոյսն, որ ի նմին իցէ, խաւար իցէ (հմմտ. Ղուկ. ԺԱ 35), զի տեսակաւ բարւոյն թաքթաքին բազում չարիք, եւ խնդրելով կեցուցանել զայլս, զինքն կորուսանել փորձառեսցէ:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ առաքեալն ընդ հեթանոսաց՝ հեթանոս եւ ընդ հրէից հրեայ լինելով, քրիստոնէութեան իւրոյ ոչ ինչ վնասեաց: Իսկ հաւատն է զլուիս ամենայն բարեաց, եւ եթէ կարէ ոք պահել զհաւատն վարիլով անզանազանապէս ընդ ամենեսեան, ուրեմն եւ հաւատացեալն՝ դաշնադրելով ընդ անհաւատին:

Ասելի է, թէ առաքեալն ձեւողականապէս խաւէր եւ ոչ այնու առբերէր զպակասութիւն տեսական լուսոյ հաւատոյն: Եւ զի նա կարէր զթոյնն իբրեւ զմաննայ ուտել եւ ոչ վնասիլ՝ գոլով ըմբռնեալ ի Քրիստոսէ եւ կազդուրեալ շնորհիւ (Փիլիպ. Գ 12), բայց ոչ ամենեցուն հրամայէր այնպէս առնել, զի գիտէր զտկարութիւն այլոց, թէ ոչ ամենեքին բաւականք էին այնմ, այլ զի ապահովագոյն եւ արքունի ճանապարհ է անկասկած մնալն, ոչ ոք պարտի մարտ դնել ընդ առիւծու եւ մատնել ի հուր զանձն իւր, թէ Աստուած կարող է փրկել, զի այն է փորձել զԱստուած, այլ զիւր կարողութիւն կշռել եւ ոչ յանդգնիլ ի վեր քան զկարն իւր, այլ, ըստ հրամանին Աստուծոյ ոչ մերձենալ ի պիղծս (Երեմ. ԼԱ 9)՝ որպէս թէ իւրով մաքրութեամբն զնա կամիլ սրբել. գուցէ ինքն ի նմանէ պղծեսցի եւ աղտեղասցի:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ զաւրութեամբ հաւատոյ եւ աւգնութեամբ վերնական շնորհաց կարէ ոք աւձ բառնալ ի ձեռին եւ ըմպել զմահացու դեղ, եւ ոչ վնասիլ (տէս Մրկ. ԺԶ 18), նմանապէս եւ ընդ անահաւատին ամուսնանալ եւ անվնաս մնալ ի հաւատն:

Ասելի է, թէ այն շնորհն առաքելոց եւ առաքելական արանց խոստացեալ եղեւ առժամանակ ինչ, մինչեւ ի լրապէս հիմնիլն հաւատոյ, եւ երբ հարկն պահանջէր՝ առնէր Աստուած եւ յապալսն: Եւ

զի Քրիստոս եկն բաժանել զհաւատացեալսն յանհաւատից, զորդի՝ ի հաւրէ եւ զայր՝ ի կնոջէ (Ղուկ. ԺԲ. 51): Ուստի ոչ է պարտ առնել զչարն, զի եկեացէ բարին, եւ ոչ փորձել զԱստուած՝ միաբանելով իբրեւ զլոյս ընդ խաւարի: Նաեւ զի ի բնականս ոչ պահանջին սքանչելիք, այլ համեմատութիւն պաշտաման: Ուստի այն բանն Քրիստոսի, որ է զհաւատոյ սքանչելեաց, ոչ է զայսմանէ, եւ ոչ խնդրի առ այս իբր միակերպ դեղ ամենից ցաւոց, վասն որոյ եւ ոչ յայնմանէ զնիւթ ինչ առնլի:

Պրակ Բ.

Արդեաւք ի մէջ անհաւատից կարից՝ գոլ ամուսնութիւն

Ի մէջ անհաւատից գոյ ճշմարիտ ամուսնութիւն, այլ ոչ ճշմարիտ խորհուրդ (որ անբաժանելութեամբն իւրով վերաբերի ի խորհուրդ միաւորութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ եւ կամ իւր իսկ Բանին ընդ մարմնոյն): Եւ այս ցուցանի բազում կերպիւ.

Նախ՝ ի վախճանէ պսակին, որ է յաճումն տեսակին, եւ այս շնորհ հասարակ է հաւատացելոց եւ անհաւատից, թէպէտ եւ յանաւրէն խառնակութենէ բնութիւն ոչ բառնայ զշնորհն, սակայն նախատելի է ի մէջ ազգաց ամենից:

Երկրորդ՝ զի Քրիստոս մեռաւ ի վերայ եկեղեցւոյ, որք տակաւին զաւրութեամբ ունէին զհաւատն, ըստ այնմ ո՞չ միայն մեռանելոց ի վերայ ազգին, այլ զի եւ զորդիսն Աստուծոյ ցրուեալսն ժողովեացէ ի մի (Յովհ. ԺԱ. 52), եւ թէ՛ «են իմ եւ այլ ոչխարք, որք ոչ են յայսմ գաւթէ» (Յովհ. Ժ. 16): Ուրեմն եւ այնոքիկ ունէին զնմանութիւն ինչ խորհրդական մարմնոյն միաւորութիւն, եւ յորժամ դառնային ի հաւատն, ոչ եւս առաքեալքն նորոգէին զպսակն նոցա՝ բաւական ամուսնութիւն համարելով:

Երրորդ՝ ճշմարիտ ամուսնութիւն պատճառէ զճշմարիտ ժառանգորդս, եւ ըստ այսմ առաքեալն տակաւին ի յանհաւատութեան զծնեալ որդիսն սուրբ կոչէ (Ա. Կորնթ. Է. 14), որք ոչ էին սուրբ, եթէ ամուսնութիւն յանհաւատութեան եղեալ՝ ոչ լեալ իցէր ճշմարիտ:

Չորրորդ՝ եթէ անհաւատութիւն արգելոյր զճշմարտութիւն ամուսնութեան գալով մինն ի հաւատն եւ միւսն յամառեալ միշտ զշնութիւն գործէին, սակայն միոյն աղտեղութիւն ոչ աղտեղէր զմիւսն, ուստի սուրբ կոչիւր այրն անհաւատ կնան եւ հակադարձեալ (Ա. Կորնթ. Է. 14), եւ կին ոչ ասի, եթէ ոչ վասն ամուսնութեան:

Հինգերորդ՝ զի ամուսնություն հաստատեցաւ նախ քան զթլփատություն եւ զմկրտություն: Իսկ թլփատություն էր խորհուրդ հնոյ եկեղեցւոյն եւ մկրտություն՝ նորոյս: Ուրեմն եւ արտաքոյ թլփատութեան եւ մկրտութեան ամուսնություն էր ճշմարիտ եւ ի մէջ անհաւատից:

Վեցերորդ՝ ըստ առաքելոյն. «Որ մերձենայ ի պոռնիկ՝ մի մարմին է» (Ա. Կորնթ. 2 16): Իսկ պոռնիկ է, որ ոչ ւարինաւք կապեալ է ընդ միում, այլ՝ ում եւ դիպի վասն անյագութեան բանայ զկապարճս իւր ընդ ամենայն նետից (հմտ. Յոբ. 11, Երեմ. Ե 16): Իսկ եթէ պոռնկություն մի մարմին առնէ, եւս առաւել, որ ընդ միում կապեցեալ է ւարինաւք բնութեան: Եւ այսպէս է ամուսնություն անհաւատից, ուրեմն է ճշմարիտ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ արտաքոյ եկեղեցւոյ ոչ գոյ ճշմարիտ խորհուրդ: Իսկ պսակն է խորհուրդ եկեղեցւոյ, եւ անհաւատքն են արտաքոյ եկեղեցւոյ, ուրեմն ոչ ունին ճշմարիտ ամուսնություն:

Ասելի է, թէ (որպէս ի վերոյ ասացաւ) ամուսնություն անհաւատից է ճշմարիտ ըստ բնականի կացուցեալ յաճումն տեսակին, թէ եւ չիցէ խորհուրդ վասն բաժանելութեան:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ամուսնություն է ներքին հաւանություն արտաքին միաւորութեան՝ կատարել յաւրինակ ներքին միաւորութեան Աստուծոյ ընդ հոգիս հաւատացելոց: Իսկ Աստուած հաւատով միաւորէ զհոգիս մեր առ ինքն, ըստ այնմ. Խաւսեցայց զքեզ ինձ հաւատով (Ովս. Բ. 20): Ուրեմն մինչ ոչ գոյ հաւատ ի մէջ անհաւատից, եւ ոչ ճշմարիտ ամուսնություն:

Ասելի է ըստ վերնոյն, թէ ի ճշմարիտ նմանութենէ զուրկ է ամուսնություն անհաւատից, այլ ոչ ի բնական կատարելութենէն, ըստ որում է ի պաշտաւն բնութեան, եւ ըստ որում ունի զներքին հաւանություն՝ արտաքին միաւորութեամբ կատարեալ:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ամուսնություն է ի պաշտաւն բնութեան, եւ ըստ այնմ թերեւս ամուսնություն անհաւատից իցէ ճշմարիտ, սակայն ըստ որում է ի ցաւս ցանկութեան ըստ անբանից, ոչ է ճշմարիտ ամուսնություն, զի ասէ առաքեալն. «Մի՛ ի ցաւս ցանկութեան որպէս եւ այլք հեթանոսք, որք ոչ գիտեն զԱստուած» (Ա. Թեսաղ. Դ 5):

Ասելի է, թէ պսակն ոչ միայն է ի պաշտաւն բնութեան ըստ նախկնականի սահմանադրութեան, որ ի դրախտին, այլ եւ ի դեղ ցանկութեան յետ ելմանն ի դրախտէն եւ ըստ այսմ ոչ միայն ի մէջ անհաւատից գոյ ցանկություն այն, այլ եւ ի մէջ հաւատացելոց: Սակայն ըստ որում նկատեն հեթանոսք միայն ի լրումն ցանկութեան անաս-

նաբար զդեղն ունին, այլ ոչ մտաւք պաշտանի բնութեան: Վասն այնորիկ ըստ մտաց մեղանշեն, թէ եւ բնութիւն առնու զլրումն իւր:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ՝ «պատուական է ամուսնութիւն եւ սուրբ անկողին» (Եբր. ԺԳ 4), «բայց պղծացն եւ անհաւատիցն ոչ ինչ է սուրբ» (Տիտ. Ա 15): Ուրեմն ամուսնութիւն անհաւատից պղծութիւն է եւ ոչ ճշմարիտ:

Ասելի է, թէ ամուսնութիւն ըստ այնմ սուրբ եւ պատուական ասի, որ արտաքոյ է պոռնկութեան եւ շնութեան եւ ըստ այսմ սուրբ է եւ ամուսնութիւն անհաւատից: (Թէպէտ պսակն քրիստոնէից ունի եւ զայլ ինչյաւելի, ըստ որում տայ եւ զհաճոյարար շնորհս) ապա թէ ոչ եւ առաքինութիւնք անհաւատից ոչ լինէին բարիք, եւ միայն ժամանակաւորաւք վարձատրելիք, թէպէտ զրկին ի վախճանէ առաքինութեան, որ է Աստուած, որ սակայն Պետրոս զերկիւղածութիւն եւ զարդարութիւն ամենայն ազգաց ասաց ընդունելի Աստուծոյ (Գործք. Ժ 35): Իսկ միւս բան առաքելոյն ոչ է զամուսնութենէ, այլ՝ զկերակրոց՝ իբր թէ որք սուրբք են հաւատով եւ բարիք խղճմտանաւք առանց խղճի մտաց, եւ հաւատով կերեալք զինչ եւ իցէ, սուրբ է նոցա ամենայն ուտելի, այլ որք պիղծք են անհաւատութեամբ եւ կերեալն նոցա պիղծ է, զի ոչ ունին զսրբացուցիչ հաւատն:

Պրակ Գ.

Արդեաւք մինն ի կողակցաց, դառնալով ի հաւատն, կարիցէ մնալ ընդ անհաւատ կնոջն

Յորժամ ոք ընդ տէրութեամբ քրիստոնեայ իշխանաց իցէ եւ դարձցի ի հաւատն մինչ պաշտպանութեամբ նոցա կարէ անվտանգ մնալ ինքն եւ ծնեալ զաւակունքն, ոչ պարտի բաժանիլ յանհաւատ կնոջէն, կամ յուսով անվնաս մնալոյն եւ կամ յուսով դարձման նորա, եւ ըստ այսմ ասէ առաքեալն. «Եթէ ոք եղբայր կին ունիցի անհաւատ, եւ նմայ հաճոյ իցէ բնակիլ ընդ նմա, մի՛ թողցէ զնա: Նմանապէս եւ կինն, եթէ իցէ հաւատացեալ, բնակեսցի ընդ անհաւատ առն» (Ա. Կորնթ. է 12-13): Սակայն հասարակ վասն երկոցունցն ասէ, թէ թարց անհաւատութեան թէ մեկնիցի՝ մեկնեսցի, զի ոչ ինչ հարկ ի վերայ կայ եղբարն կամ քեռն յայսպիսի իրս, ուր եղբայր կամ քոյր անուամբ իմանին հաւատացեալքն, որոց ի կամս ապաստան թողու զբնակիլն եւ զոչ բնակիլն, զի ոչ հարկ ի վերայ կայ անպատճառ բնակելոյ ընդ անհաւատին: Բայց եթէ ոք ընդ տերութեամբ անհաւատից իցէ, որ ոչ կարէ ի վտանգէ պաշտպանել զինքն

եւ զորդիս իւր եւ զհաւատն, կարէ բաժանիլ՝ իբր զկարելին առնելով հարկաւոր, եւ իբր ի հոգեւորապէս պոռնկեցելոյ բաժանիլով եւ լինելով ընդ առն ալլում կամ ընդ կնոջ ալլում, զի յայնժամ համարի այրն կամ կինն ի կարգի մեռելոց եւ լուծեալ զկապն ամուսնութեան: Բայց քոյրն Մեծին Կոստանդիանոսի, զի ոչ կրէր զվտանգ ի հաւատն, եկաց մնաց ընդ Լիկիանոսի, եւ զԿալիսթինէ կոյսն արար մայր եւ դաստիարակ որդւոյ իւրոյ տէն Այսմատւորաց Հոկտեմբերի Դ²³⁹: Իսկ սրբուհին Մատրաւնա, զի ոչ կարէր կեալ ընդ հեթանոս առն, հանդերձ դստերբն փախեալ (Նոյեմբերի Ե. ²⁴⁰): Եւ սրբուհին Անատոլա ի բաց վարէր զԱնդրիանոս այր իւր՝ համարելով զնա ուրացեալ զՔրիստոս (Օգոստոս ԻԶ)²⁴¹: Եւ Թէոփանոս ոչ յանձն կալաւ ամուսնանալ Պամսեմնի մինչեւ ոչ մկրտեսցի (Յունիսի ԺԵ²⁴²): Բայց որպէս ասէ առաքեալն, ոչ հարկ կայ ի վերայ հաւատացելոյն բնակիլ ընդ անհաւատի, բայց եթէ կեալ առանց անարգանաց անուանն Քրիստոսի եւ թարց վտանգի հաւատոյն եւ զաւակացն:

Ասիցես նախ, թէ զամուսնական կապն ոչ պարտի խզել վերակեալ հաւատն, մինչ ամուսնութիւն է ի բնական արինաց եւ յաստուածադիր հրամանաց: Իսկ բարւոյն ոչ ներհակի բարին, ուրեմն եւ ոչ ամուսնութեան վերակեալ հաւատն:

Ասելի է, թէ որպէս վախճանն բարի է, քան զայն, որ է վասն վախճանի եւ առանց հաւատոյ անհնարին է հաճոյանալ Աստուծոյ (Եբր. ԺԱ 6), վասն որոյ մինչեւ երեւի վտանգ հաւատոյ, ամուսնութիւն է որոգայթաւոր: Ուստի մինչ ոչ կարէ պաշտպանիլ հաւատն ամուսնութեամբ, քակի կապն ամուսնութեան (թարց որոյ կարելի է հաճոյանալ Աստուծոյ), եւ ոչ է արժան պատճառաւ նուազ բարւոյն նենգել զմեծագոյն բարին:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որպէս առողջ հոգին ոչ վնասի բնակելով ի բորոտեալ մարմնի, նմանապէս եւ ոչ հաւատացեալն՝ ընդ անհաւատին: Ուրեմն ոչ պարտի հաւատացեալն բաժանիլ յանհաւատէն:

Ասելի է, թէ ի բորոտեալ մարմնոյն ոչ թափանցէ բորոտութիւն ի հոգին, բայց աստ զոյ վտանգ յանհաւատէն, զի բազմիցս բարին ի խառնմանէ չարին ապականի որպէս գինին ընդ քացախ արկեալ, կամ մեղր ընդ աւշինտր խառնեալ: Վասն որոյ անկասկած կողմն

²³⁹ Տէն Յայսմատւորք, Կ. Պոլիս, 1730, էջ 105

²⁴⁰ Յայսմատւորք, էջ 159-160

²⁴¹ Յայսմատւորք, էջ 34-36

²⁴² Յայսմատւորք, էջ 614

ընտրելի է եւ տարակուսելեաց ապահովագոյնն, որպէս ասէ Աստուածաբանն յԱռորսին. դու երթաս ընդ անկոխն եւ ես ընդ հարթն, եւ որ զբազումս ապրեցոյց²⁴³:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ըստ առաքելոյն, սուրբ է կինն անհաւատ արամբն եւ հակադարձեալ, ուրեմն մինչ ոչ վնասի սրբութիւն պսակին՝ ոչ ինչ պատճառ մնայ բաժանման:

Ասելի է, թէ պսակն թէ եւ սուրբ մնայ խառնմամբ ընդ անհաւատին, սակայն հաւատն եւ զաւակունքն վտանգին, որոց թէ ոչ իցէ վնաս, մնալ արժան է անլուծանելի:

Ասիցես՝ չորրորդ, եթէ մինն ուրասցի եւ մինն մնասցէ հաւատացեալ, եւ ուրացողն ոչ կամեսցի թողուլ զկինն եւ կամ զայրն զինչ պարտ է առնել:

Ասելի է, թէ այրն իշխան է թողուլ զուրացող կինն եւ կինն՝ մնալ ի կնութեան, եթէ ոչ իցէ վտանգ հաւատոյ, եւ թէ ոչ իբրեւ ի պոռնկէ խոյս տալ յանկողնոյ, եւ կամ միջնորդաւ հնարել զարձակումն յուրացողէն, զի ոչ հարկ կայ ի վերայ հաւատացելոյն մնալ հաւատարիմ առն անհաւատի եւ նենգողի սուրբ հաւատոյն եւ անհաւատարմին Աստծոյ:

Պրակ Դ.

Արդեաւք հաւատացեալն կարիցէ՞ թողուլ զանհաւատ կինն՝ զոչ կամեցողն դառնալ և զարհամարիողն Աստուծոյ

Թէպէտ եւ վերոգրելոցս յայտ է, թէ ոչ հարկ կայ ի վերայ հաւատացելոյն համաբնակիլ ընդ անհաւատին, յորժամ գոյ վտանգ հաւատոյն եւ զաւակացն: Սակայն տակաւին մնայ ի քննել. մի՞թէ որ հաւատացն, կարէ՞ այլ եւս մնալ կապեալ ենթ պսակին, յորժամ տեսանէ այրն ի կինն, կամ կինն յայրն զանարգանս ստեղծողին:

Ասելի է, եթէ ըստ կանխաւ ասացելոցն ի կամս ապաստանէ մեկնիւն, ըստ նարդենիս հարկաւոր է մեկնիւն:

Նախ՝ զի այն է (ըստ առաքելոյն) զտուողն իմաստութեան ոչ ճանաչել իմաստութեամբն այնուիկ, այլ զղէմսն առնել առ տուեալ բարիսն եւ զթիկունսն առ տուողն պարգեւաց, այսինքն՝ վասն սիրոյ կնոջ առ ոչինչ համարիլ զանարգանս անուանն Աստուծոյ, եւ սակայն հրամայի յարէնսն՝ զհայհոյիչ անուանն Աստուծոյ քարկոծել (Ղեւտ. ԻԴ 16):

²⁴³ Տէս ՄՄ, ձեռ.1500, թ. 803բ-805ա

Երկրորդ՝ զի որպէս հասարակաց հոգն պահանջէ, զի հովին եւ տեսուչն ցաւիցի զբեկմանէ հաւտից իւրոց, եւ հոգւով չափ ջանալ զփրկութենէ նոցա (որպէս յայտ է ի Մովսիսէ, որ ջնջիլ կամէր ի դպրութենէն կենաց քան տեսանել զջնջումն հաւտին իւրոյ (Ելք. ԼԲ. 32), եւ Պաւլոս նզով կամէր լինիլ ի Քրիստոսէ վասն ազգին իւրոյ փրկութեան [Հռոմ. Թ 3], եւ յԱթէնս ի մնալն զայրանայր ի հոգի իւր՝ տեսանելով զքաղաքն ի կռապաշտութեան [Գործք Ժէ 10]) նմանապէս եւ կին զնոյն ջան եւ զփոյթ ունելոց են զփրկութենէ միմեանց եւ զփառս անուանն Աստուծոյ առաւել հոգալ քան զաւգուտ իւրեանց, ապա թէ մինն սահիցի յանհաւատութիւն, եւ տեսանիցէ անպարտն, թէ ոչ կարէ կեալ ընդ նմա առանց անարգանաց անուանն Աստուծոյ, պարտի հրաժարիլ, եւ զնախանձ պատուոյն Աստուծոյ զգենլով քան զաւգուտն իւր, ի բաց կալ յանհաւատէն եւ զսուգ ունել ի վերայ նորա որպէս Սամուէլ ի վերայ Սաւուղայ (տե՛ս Ա. Թագ. Ժ9):

Երրորդ՝ զի թէպէտ այրն զկինն որպէս զիւր մարմին սիրելոց է, որպէս եւ Քրիստոս՝ զեկեղեցի, բայց զԱստուած առաւել քան զհոգի իւր (տե՛ս Կողոս. Գ 19), եւ վասն պատուոյ նորա ըստ հրամանի Տեառն թողուլ եւ զորդիս եւ զկինն, եթէ արգելուն զինքն ի պաշտմանէն Աստուծոյ, զի սէրն ստեղծողին նախապատիւ առնելոց է քան զսէր կնոջն եւ որդւոցն, յորմէ եւ ունի զայն բարիսն:

Չորրորդ, եթէ՝ «Լաւ է բնակիլ յանապատի քան ընդ կնոջ լեզուանւոյ անզգամի եւ բարկացողի», եւ այն պատճառաւ անդորրութեան իւրոյ. տե՛ս Առակ [ԻԱ 19], քանիաւն եւս վասն պատուոյն Աստուծոյ խոյս տալի է յանհաւատ կնոջէ կամ յառնէ:

Առարկիցես նախ, թէ առաքեալն անհաւատ կողմանն ասէ մեկնիլ եւ ոչ հաւատացելոյն (տե՛ս Ա. Կորնթ Է), ուրեմն հաւատացեալն ոչ պարտի մեկնիլ յանհաւատէն:

Ասելի է, թէ ցորքան անհաւատն ոչ բերէ զանարգանս անուանն Աստուծոյ, հաւատացեալն պարտի տանիլ կնոջն, կամ առն վասն պատուոյ անքակտելի ամուսնութեան, ապա թէ ոչ (որպէս ասէ առաքեալն) ոչ հարկ կայ ի վերայ եղբարն կամ քեռն յայնպիսի տարածայնութեան մնալ հաստատ եւ պահել զհաւատարմութիւն ընդ Աստուծոյ անհաւատարմին:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ անհաւատ կինն կամ այրն, է որպէս զձեռն գաւառացեալ, զոր ոչ պարտ է հատանել, այլ՝ բժշկել, եւ կամ որպէս զակն ցաւեցեալ, զոր ոչ պարտ է խճել, այլ ապաքինել:

Ասելի է, թէ որպէս զփտեալ ատամն հանել պարտ է, զի մի՛ եւ զայլսն փտեցուցէ, նմանապէս եւ զհամառեալն յանհաւատութեան ի բացձգել, զի մի՛ եւ առ ծնեալն զաւակունսն տարածիցէ զանհաւատութիւն: Ուստի եւ որք հաւատով ի Քրիստոս պատուաստին մշակելիք ասին, եւ որք իբրեւ զուռն չորացեալք են ի վերայ ուսոյն եւ անպտուղք՝ հատանելիք (տէս Յովհ. ԺԵ):

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ոչ ոք անձամբ իւրով վրէժ առնելոց է, թէ այն վասն պատուոյն Աստուծոյ իցէ, որպէս եւ առաքեալն, թէպէտ սաստիկ պատժոց արժանի համարէր զկամակար մտաւք մեղուցեալսն, սակայն զվրէժխնդրութիւն Աստուծոյ թողոյր (տէս Եբր. Ժ 26, 30): Ուրեմն եւ զանհաւատ կնոջն ոչ է վրէժ խնդրելի, այլ՝ Աստուծոյ ձգելի զդատաստանն:

Ասելի է, թէ յորժամ վնասն միայն անհաւատ կողմանն իցէ ոչ է վրէժ խնդրելի, բայց յորժամ եւ անպարտ կողմանն առ դիպի վնասն եւ կամ պատուոյն Աստուծոյ թէպէտ ոչ է սպանանելի զվրէժ խնդրելով, սակայն արձակելի է, թէպէտ Փենէհէս վասն հասարակաց աւգտի վրէժ խնդրեաց ի Զամբրեայ եւ ի Քասբեայ, եւ մշտնջենաւոր ուխտիւ ընկալաւ զքահանայութիւն (տէս Թիւք. ԻԵ 7):

Ասիցես՝ չորրորդ, եթէ զկնի յամառեցման կնոջ կամ առն դարձցի ի հաւատն զղջմամբ, եւ այրն գտանիցի ամուսնացեալ ընդ այլում, զի՞նչ պարտ է առնել:

Ասելի է, եթէ զուրացութեան կամ զյամառեցման մեղանսն ըստ բաւականին զղջմամբ ջնջեաց, եւ իբր ի քրայս մտեալ վերստին ձուլեցաւ ըստ առաջնոյն, մինչ զի ոչ եւս կարծիք մնաց ի փսխածն վերստին դառնալոյ, թողուլ պարտի այրն կամ կինն զյետինն եւ դառնալ առ առաջինն, զի ոչ փակելի է զդուռն ողորմութեան զղջմամբ բաղխողին, որպէս եւ ի Ժէ Դատաստանագրքոջն ասի. Եթէ ոք ուրասցի վասն ինչ եւ իցէ պատճառի՝ մի՛ բնակեսցի կինն ընդ նմա, ապա թէ զղջացեալ ասիցէ կրոջ, երթիցուք յայլ երկիր, եւ պաշտեմ զհաւատն իմ, պարտ է գնալ կնոջն, եւ շահել զայր իւր վասն Քրիստոսի, եւ թէ կինն գտցի այնպէս՝ այրն արասցէ այսպէս²⁴⁴: Բայց սուրբն Բարսեղ ԲԺ.-ն կանոնին ասէ, թէ որ զՔրիստոս ուրանայ՝ զամենայն ժամանակս կենաց իւրոց լալով ապաշխարեսցէ, եւ յետին թոշակին արժանի լիցի թէ՛ այր, թէ՛ կին²⁴⁵: Ասիցես թէ կամակար մտաւք յանցու-

²⁴⁴ Մխիթար Գոշ, Գիրք դպրաստանի, տէս Մատենագիրք հայոց, հտ.ԺԹ., էջ 174:

²⁴⁵ Տէս Կանոնագիրք հայոց, հտ.Բ., էջ 103:

ցելոցն ոչ եւս աւգտել ասէ առաքեալն վասն մեղաց զպատարագ (տէս Եբր. 2 4, Ժ 26), որոյ եւ համեմատն ասի ի ԺԸ. կանոնս Առաքելոց. «Եթէ ոք հրեայ եւ հեթանոսս եկեսցէ եւ խառնեսցի յեկեղեցին, եւ դարձեալ թողցէ եւ երթիցէ յիւր բնակութիւն, եւ դարձեալ կրկին եկեսցէ ի նոյն պաշտաւնն, զոր անարգեաց, մի՛ ընդունիցիք եւ մի՛ խառնիցէք ի մէջ ձեր, այլ որոշեալ զատուեսցի ի միջոյ ամենեցունց»²⁴⁶» եւ այլն:

Առ առաջինն ասելի է, թէ առաքեալն խաւսի զայնց, որք զկնի մկրտութեան դարձեալք յանհաւատութիւն ի դառնալն զղջմամբ կրկին մկրտիլ կամէին ի թողութիւն ուրացմանն, որ այնպիսիքն իբր թէ կամէին, զի Քրիստոս վերստին վասն ինքեանց խաչեսցի, եւ զարիւնն հեղցէ, որովհետեւ միանգամ մկրտեցաւ արեամբ ի վերայ խաչին, եւ զայն կամէին կրկնիլ վասն ինքեանց, որ անհնարին էր, զորս յանդիմանէր իբր թէ զկատարեալ ապաշխարութիւն ոչ բաւական համարէին ի թողութիւն, որք զանկարելիս խնդրէին, յուստի եւ զգաղատացիսն զկնի յանդիմանելոյն վասն յառաջինն դառնալոյ, անդէն մխիթարեաց ասելով. «Որդեալք իմ զորս վերստին երկնեմ մինչեւ նկարեսցի Քրիստոս ի ձեզ» (Գաղատ. Դ 19): Ուրեմն եւ կատարեալ ապաշխարութեամբ կարէ ոք դառնալ առ առաջին կինն, կամ կինն՝ առ այրն, եւ թէ ոչ մնալ յետնաւն իւրեանց, որ թէպէտ յաւրէնսն Մովսիսի այլ կերպ էր, զի թողանցեալն ոչ եւս կարէր դառնալ յառաջին այրն (տէս Բ. ար. ԻԴ 4): Բայց արեւնքն Քրիստոսի ողորմութեան արէն գոլով ընկալեալք լինին ի ձեռն զղջման, որպէս եւ Աստուած ընդունի զմեզ վասն ապաշխարութեան մերոյ: Իսկ առ կեանսն առաքելոց ասելի է, թէ ոչք եւ ի հրէից եւ ի հեթանոսաց դարձեալք ի հաւատն եւ կարգեցեալք ի պաշտաւն ինչ հոգեւոր զկնի անկանելոյ եւ վերստին կանգնելոյ, նոցին զղջումն ընդունելի է, այլ ոչ յառաջին պաշտաւնն կացուցանելի, որպէս ասի յԵրկրորդ նիկիական կանոնի քսան եւ մեկ կանոնին²⁴⁷:

Պրակ Ե.

Արդեաւք թողլով ոք զանհաւատն, կարճ զայլ ոք ածել ի կին

Մինչ անհաւատն համարի առ Աստուած մեռեալ, եւ իբր գաւաթեալ ոստ յարմատոյն հատեալ, յայտ է, թէ ոչ համարի շուն այրն

²⁴⁶ Կանոնք առաքելականք. ԺԷ. տնս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 38-39:

²⁴⁷ Տնս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 76:

այնպիսուն, եթէ ածիցէ զայլ կին: Եւ այս իմանի զուրացող առնէ կամ զկնոջէ, իսկ եթէ մինն դարձցի յանհաւատութենէ եւ միւսն յամառիցի, թէ եւ ոչ անարգեսցէ զհաւատ դարձելոյն՝ յիշխանութեան դարձողին է մնալ ընդ անհաւատին եւ կամ ոչ: Որ եթէ կամիցի բնակիլ ընդ անհաւատին, կարէ մեկնիլ, բայց ցորժան կենդանի է յամառեցեալն ոչ կարէ ամուսնանալ ընդ այլում, եւ եթէ յամառեցեալն անարգեսցէ զհաւատ դարձողին եւ որոգայթաւորեսցէ զծնեալ զաւակսն, յայնժամ ոչ միայն կարէ մեկնիլ, այլ եւ զայլ ոք ածել ի կին, եւ կամ կինն լինիլ առն այլում: Բայց եւ վասն առաջնոյն իմա ըստ երկրորդիս: Զի թէպէտ եւ Աքուինացին այնպէս ասէ, սակայն այն է նկատմամբ երկրից քրիստոնէից: Իսկ զի աստ անկար է առն կամ կնոջն զզաւակսն պահել քրիստոնեայս, մեկնիլն բարի է:

Առարկիցեա՝ նախ, թէ առաքեալն տակաւին զանհաւատ կինն կամ զայրն կին եւ այր կոչէ: Ուրեմն անհաւատութիւն ոչ բաժանէ զայրն ի կնոջէն եւ զկինն՝ յառնէն, զի զոր Աստուած զուգեաց մարդ մեկնել ոչ կարէ:

Ասելի է, թէ անհաւատութիւն առնէ զմարդն մեռեալ ըստ հոգւոյն, ըստ այնմ՝ «անհաւատութեամբ փշրեցան, եւ դու հաւատովք պատուաստեցար» (Հռոմ. ԺԱ 20): Ուրեմն որպէս որ ըստ մարմնոյն մեռանի, եւ կենդանի մնացեալն լինիլ կարէ առն այլում, եւ ոչ շուն կոչի, նմանապէս եւ որ ըստ հաւատոյն մեռանի անհաւատութեամբ, միւսն արձակեալ է ում եւ կամի կարէ լինիլ իբրեւ զայրիացեալ:

Ասիցեա՝ երկրորդ, եթէ յանհաւատութեան մնալ միոյն եւ հաւատացելոյն ի ծնանիլն յայլմէ կնոջէ զզաւակ, ուրեմն կարեն առնուլ զիրեարս, զի համարին ատարբ:

Ասելի է, թէ ոչ կարեն. զի որպէս զկնի մեռանելոյ առաջնոյ կնոջն յերկրորդէն ծնեալքն ոչ կարեն առնուլ զխորթ քորս եւ ոչ խորթ քորքն լինիլ ընդ խորթ եղբարց, նմանապէս իմա եւ ի հոգեւոր մահուան, զի խնամովիթիւն մնայ հաստատ, թէպէտ հաւատն կորնչի եւ մեռանի:

Ասիցեա՝ երրորդ, թէ անհաւատութիւն է պոռնկութիւն իմն առ Աստուած, որպէս ասի Երեմիա (Երեմ. Գ 6): Եւ սակայն անդ ասի, թէ Աստուած զդարձ պոռնկեցելոյն կամեցաւ, եւ յետ կոչեաց առ ինքն: Ուրեմն եթէ Աստուած տանի անհաւատութեամբ պոռնկեցելոյն, նմանապէս եւ քրիստոնեայն՝ անհաւատ կնոջն, եւ հակադարձեալ: Եւ ըստ այսմ անհաւատութիւն ոչ քակէ զպսակն:

Ասելի է, թէ Աստուած անդ տայր ժամանակ ապաշխարութեան

վասն դառնալոյ նոցա ի կռոցն պաշտմանէ, եւ երբ ետես զանդար-
ձութիւն նոցա, արձակեաց յինքենէ, որպէս ասի անդ յուրն համա-
րին: Ըստ այնմ. «Եւ տեսի, թէ յամենայնի, որովք շնացաւ բնակիչն
Իսրայէլի, ըմբռնեցաւ, արձակեցի զնա, եւ ետես նմա թուղթ ապա-
հարզանի» եւ այլն: Ուրեմն եւ մարդս կարէ առ ժամանակ ինչ ան-
հաւատ կնոջն յուսով դարձման նորա, եւ թէ ոչ դարձցի, կարէ ար-
ձակել եւ զայլ կին ածել, որպէս եւ Աստուած փոխանակ Իսրայէլի՝
զազգն հեթանոսաց:

Ասիցես՝ չորրորդ, եթէ վասն անհաւատութեան արձակել կարէ
այրն զկինն, նմանապէս եւ կինն՝ զայրն: Սակայն ոչ է գրեալ ի Սուրբ
Գիրս կնոջն այնպիսի թոյլատրութիւն: Ուստի մեղադրի Սաղաւմէ
քոյրն Հերաւդէի, որ եթող զայրն իւր զՔոստոբարոս: Եւ Յաւսէփոս
ասէ, թէ աւրէնն մեր միայն առն թոյլ տայ թողուլ զկինն:

Ասելի է, թէ բաց ի յանհաւատութենէ վասն այլ ինչ պատճառի
կինն ոչ կարէ թողուլ զայրն, զի առաւել այրն ասի եւ ոչ կինն: Որ-
պէս եւ մարդկութիւն ի Քրիստոս առեցեալ ասի յԱստուածութենէն
եւ ոչ հակադարձեալ: Եւ ոչ մարմինն մեր ասի առնուլ զհոգին, այլ
հոգին՝ զմարմինն, նմանապէս եւ հոգին ասի բաժանիլ ի մարմնոյն
եւ ոչ հակադարձեալ: Սակայն ըստ որում առաքեալն կալնուլ եւ ու-
նել ասէ որպէս զայրն նմանապէս եւ զկինն (ըստ այնմ «Իւրաքան-
չիւր ոք զիւր կինն կալցի եւ իւրքանչիւր կին զիւր այր կալցի» [Ա.
Կորնթ. է 2]): Ուրեմն եթէ կալնուլ եւ ունել կարեն, նոյնով իրաւամբ
եւ ի բաց թողուլ: Իսկ բանն Յաւսէփոսի է զգրոյն ապահարազանի,
զոր այրն կարէր տալ կնոջն եւ արձակել, եւ ոչ կինն կարէր արձա-
կել զայրն, սակայն վասն պոռնկութեան առն կարէ կինն ի բաց
կալ ի համաբնակութենէ առ ժամանակ մի, ըստ առաքելոյն: Իսկ
ի պատճառս անհաւատութեան ի բաց կալ մշտնջենաւորապէս եւ
լինիլ առն այլում:

Պրակ Զ.

Արդեաւք մի՞թէ և սակս այլոց մեղաց, բաց յանհաւատութենէն,
կարճ այրն թողուլ զկինն

Երկու են միայն ազգք պոռնկութեանց. միինն, որ առ Աստուած,
եւ այս է անհաւատութեամբ, թէ նախ քան զամուսնութիւնն եւ թէ
յետոյ, որով պսակն քակի իբրեւ մեռելոյ ըստ հոգւոյ: Եւ միւսն է
մարմնական պոռնկութիւն, որով դաշնագրելին քակի, այլ ոչ դաշ-
նագրեալն, բայց միայն ըստ անկողնոյ, որպէս ասէ առաքեալն, եթէ

վասն պոռնկութեան մեկնեսցի ոք յառնէն՝ անայր մնասցէ, կամ անդէն ընդ առն իւրում հաշտեսցի (Ա. Կորնթ. է 12): Եւ այս իբր մեռելոյ ըստ մարմնոյն բարոյականապէս: Իսկ որ ի պաղուէ բնութեան է եւ որ կախարդութեամբ այլոց, մշտնջենաւորապէս անկարողք լինին մերձաւորութեան, այսոքիկ իբրեւ բնականք համարեալք քական զդաշնադրելին եւ զդաշնադրեալն զկնի է (7) ամաց: Իսկ ի կանոնս Ուստիանոսի կայսեր յԵրրորդ տիտլոսի Ա. գլուխն գոն եւ այլ արգելմունք ամուսնութեան Ժ.

Նախ՝ անբժշկելի դիւալլկութիւն, որով իմանի կախարդութիւն, Երկրորդ՝ անբժշկելի ցաւ, որ եթէ նախ քան զպսակն իցէ, քակէ զեղանելին, իսկ եթէ յետոյ՝ ոչ քակէ զեղեալն:

Երրորդ՝ եթէ ուրուկ եւ գաւդի լինի, եւ այս եւս ըստ կերպի երկրորդին:

Չորրորդ՝ եթէ ազգապիղծ լինի հոգեւորապէս կամ մարմնաւորապէս, եւ այս քակէ եւ զդաշնադրեալն:

Հինգերորդ՝ եթէ անդադար պոռնիկք լինին, եւ այս լուծանէ ըստ անկողնոյ միայն:

Վեցերորդ՝ եթէ այրն իբրեւ ընդ արուի մերձենայ ի կինն կամ մծղնեական կերպիւ: Համարին եւ այսոքիկ ըստ կարգի պոռնկութեան, եւ բաժանեն ըստ անկողնոյ մինչեւ դադարեսցի ի սովորութենէն այրն չարագործ: Իսկ որ անկարանայ ասէ այրն, այս է ըստ ցրտութեան, եւ թէ որ ցանգ միզէ յանկողնի կին՝ դեղաւք ճարն տեսցի: Իսկ եւ այսոքիկ զերեքական ամս տայ լուութեան եւ համբերութեան:

Եաւթերորդ՝ եթէ յանկատար հասակի բռնութեամբ ամուսնացեալ իցէ՝ նախ քան զմերձաւորութիւն կարէ քակիլ եւ ոչ յետոյ:

Ութներորդ՝ ներքինի եւ չեզոք լինի մարդն՝ ոչ եւս ամուսնութիւն է, զի գործով ոչ կարէ պատասխանել կամացն իւրոց եւ կնոջն:

Իններորդ՝ եթէ յայլ հաւատ դառնայ (բաց ի քրիստոնէութենէ) եւ ուրանայ:

Տասներորդ՝ եթէ կինն կախարդ լինի եւ ընդ յայլս խառնակի, կամ զգաւակսն խեղդէ, եւ կամ դեղ ուտէ, որ յառաջ ոչ գան, կամ ընդ հոգեւոր գաւակին պղծի, կամ ընդ քոյրագիրն եւ կամ հոգեգաւակ գնէ եւ պղծի: Այլ վերջնոց ճարն տեսցի, եւ պսակն մի՛ լուծցի²⁴⁸:

Բայց թերեւս այսոքիկ ըստ քաղաքական արիւնի իցեն կիրարկելիք, եթէ ոչ տնաւրինեսցին ի Ծայրագոյն Քահանայապետէն, այսինքն՝ Կաթողիկոսէն, զի ոչ ունին զգաւորութիւն կանոնի: Քանզի

²⁴⁸ Stū Corpus Iuris Civilis, III, Berolini, 1959:

եկեղեցին Աստծոյ ոչ երբէք ըմբռնի կամ կապի մարդկային կամ աշխարհական արինաւք, զի ունի միայն հոգեւոր սուր: Իսկ Նիկիոյ Կեսարեայ (=Նէոկեսարեայ) ժԳ կանոնին, բայց ի յայտնի եւ յանարգել պոռնկութենէ (բայց ի յանհաւատութենէ) ոչ լուծանիլ ասի պսակն, եւ այնու եւս իմանի ըստ անկողնոյ բաժանման: Իսկ վասն ուրկութեան եւ դիւալլկութեան սուրբն Բարսեղ ԻԹ կանոնին ոչ թողուլ ասէ երբէք, եւ որ յանդգնի, ասէ, մինչեւ ի մեռանիլն զրկեցելոյն մի՛ ամուսնասցի²⁴⁹:

Յասացելոցս եւ յայլոց երեւի, թէ պսակն երկու կերպիւ քակի. մինն, որ է ըստ կապոյն անահաւատութեամբ միոյն, յորժամ հաւատն եւ զաւակունքն ոչ կարեն պաշտպանիլ, եւ ուր ծնանի արհամարհումն ստեղծողին եւ հայհոյութիւն անուանն Քրիստոսի: Եւ այս մշտնջենաւորապէս քակէ զպսակն, մինչ զի կարէ անպարտ հաւատացեալն զայլ ոք ածել ի կին եւ կինն լինիլ առն այլում: Երկրորդն է վասն բանի պոռնկութեան, որով ոչ լուծանի կապն պսակին, այլ՝ միայն արգելանի համաբնակութիւն ըստ անկողնոյ, յորմէ երեւի, թէ շնութիւն եւ այլ մեղք եւ կամ այլ մարմնաւոր տկարութիւնք ոչ կարեն լուծանել զպսակն ըստ կապոյն որպէս եւ ոչ կարէ լուծանել մարդ զինքն ի բորոտեալ եւ ի գաւսացեալ մարմնոյն, եւ թէ առնէ՝ այն է ստահարութիւն ընդդէմ Աստուծոյ: Նմանապէս իմա եւ զպսակէն: Իսկ եթէ եւ դիպեսցի միայն ուրացութիւն եւ վտանգ զաւակացն ծնիցելոց, եւ կամ զապառնեաց թէպէտ ոչ ասեմք այնու լուծանիլ կապն, սակայն տնաւրինի կնոջն եւ կամ առն ածել զայլ ի կին եւ կամ կնոջն լինիլ առն այլում, եւ թէ՝ ոչ՝ ի վեր քան զկարիս բնութեան լինիւր հանապազ մարտնչիլն ընդ ցանկութեան եւ ջեռնուլն եւ կամ անկանիլ յաղտս պոռնկութեան: Այլ զի յերկիրն քրիստոնէից թերեւս կարելի է պաշտպանել զծնեալ զաւակունս եւ զապառնիս յորոգայթիցն անհաւատութեան՝ պաշտպանելով զկողմն հաւատացելոյն, այլ ոչ եւ յերկրին այլազգեաց, վասն որոյ թոյլատրի զկնի ուրացման միոյն դաշնադրել միւսոյն զայլ ամուսնութիւն:

Առարկիցես՝ նախ, եթէ ի յանհաւատութենէ եւ ի պոռնկութենէ ոչ այլ իրաւք լինի լուծումն պսակին, ուրեմն եւ որ խաբկանաւք պսակեցաւ ընդ ներքինւոյ՝ ոչ կարէ լինիլ առն այլոյ:

Ասելի է, թէ պսակն ընդ ներքինւոյ զրկի ի վախճանէ ամուսնութեան, որ է որդեծնութիւն, վասն որոյ եւ ոչ իսկ է պսակն: Ուստի եւ

²⁴⁹ Տես Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 108 :

լուծումն նորա ոչ ասի լուծումն պսակի, ըստ այսմ է եւ անկարութիւն ցրտութեան:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ խնամութիւն արգելու զպսակն, իսկ որ շնայ ընդ կնոջ քեռն իւրոյ՝ լինի խնամի կնոջ իւրոյ, ուրեմն լուծանի պսակն:

Ասելի է, թէ ոչ լուծանի, սակայն արգելանի շնացաւոյն ի համաբնակութենէ ընդ կնոջ իւրոյ եւ ոչ կարէ խնդրել զպարտս ի կնոջէն, թէպէտ կարէ եւ պարտի հատուցանել ի խնդրել նորա:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ հաւասարքն ի յանցանա հաւասարապէս պատժելիք են ըստ իրաւանց, եւ ըստ այնմ այրն զկինն եւ կինն զայրն գտեալ յանհաւատութեան, հաւասար կերպիւ կարեն արձակել: Սակայն ի ԿԳ. կանոնի սրբոյն Աթանասի ալլակերպ ասի, թէ վասն պոռնկութեան եւ ալ շար գործոց կարէ այրն թողուլ զկինն, զի իշխան է, ալ ոչ կինն՝ զայրն²⁵⁰: Ուրեմն ոչ միայն վասն անհաւատարմութեան եւ պոռնկութեան, ալ եւ վասն այլոց շար գործոց կարէ լուծանիլ պսակն:

Ասելի է, թէ որպէս տէրն կարէ ազատել զծառայն, սակայն ծառայն ոչ կարէ ազատել զինքն ի տերութենէ նորա, իսկ այրն տէր եւ զլուսն ասի կնոջն (տես Եփես. Ե 22, Ա. Կորնթ. ԺԱ 3), ուրեմն ոչ կարէ բաժանել զինքն ի շնացեալ առնէն, զի ընդ տէրութեամբ է, եւ այս է պատճառն նախկնոյ յանցանացն Եւայի, որով եւ այնու պատժեցաւ ընդ տէրութեամբ նորա լինիլ: Իսկ առ բանն սրբոյն Աթանասի ասեմ, թէ ոչ խաւսի նա զմշտնջենաւոր լուծմանէ եւ զայլ ոք ածելոյ, ալ վասն բաժանման ըստ անկողնոյ իմանալի է, զորոց ասէ առաքեալն՝ անդրէն ընդ առն իւրում հաշտիլ:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ կնասպանութիւն արգելու զամուսնութիւնն. Որպէս թէ ոք սպանանէ զկինն, զի սիրեցեալն առցէ ի կին, որ ի պատիժ այնմ մեղաց մշտնջենապէս զրկի յամուսնութենէ, իսկ եւ ատելութիւն է մարդասպանութիւն, որպէս ասէ Յովհաննէս. «Որ ատէ զեղբայր իւր մարդասպան է» (Ա. Յովհ. Գ 15): Ուրեմն եւ բարոյական մարդասպանութիւն արգելու եւ քակէ զպսակն:

Ասելի է, թէ՛ ոչ, զի ըստ այնմ անգթութիւն է ատելութիւն իմն եւ մարդասպանութիւն, որպէս ասի Յովհաննու, եւ թէ՛ «հաց կարաւտելոց կեանք աղքատաց է» (Ա. Յովհ. Գ 17), «որ զրկէ նա այր արեան է» (Սիրաք ԼԳ 25): Այլ ոչ ոք բարոյական մոլորութիւն կարէ քակել

²⁵⁰ Կանոնք Աթանասի Աղեքսանդրացոյ, ԿԱ. տես Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 315:

զպսակն, ըստ որում բնական է եւ խորհուրդ անբաժանելի նկատմամբ անբաժանելի միաւորութեան Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ:

Գլուխ Տասնինը

Յաղագս կնասպանութեան՝

Յերկուս պրակս բաժանեալ.

Նախ՝ արդեաւք ի պատահման իմիք ճահ իցէ սպանանել զկինն երկրորդ՝ արդեաւք կնասպանութիւն արգելու՝ զպսակն

Պրակ Ա.

Արդեաւք ի պատահման իմիք ճահ իցէ սպանանել զկինն վասն շնութեան

Նոյնով իրաւամբ, որով ոք զրկեալ է ի սպանանելոյ զինքն, եւ կինն է մարմին իւր. Ոչ կարէ ոք սպանանել զկինն վասն որպիսի եւ իցէ գործոյ: Դարձեալ, զի սպանանել զոք է իշխանութիւն դատաւորական, այլ ոչ ոք իշխան է անձին իւրում, ըստ այնմ. «Ոչ էք անձանց տեարք» (Ա. Կորնթ. Զ 19): Իսկ կինն մասն մարդոյն, ուրեմն ոչ ունի իշխանութիւն ի վերայ իւրոյ մարմնոյն: Դարձեալ սպանողն կնոջ ածի ի դատաստան մահու իբրեւ կատարեալ մարդասպան, ուրեմն ոչ ունի իշխանութիւն անձամբ իւրով վրէժ առնուլ ի կնոջէն, այլ բողոքել ի դատաստանս իշխանութեան աշխարհի: Դարձեալ, եթէ աւրինաւոր իցէր ումեք զկին իւր սպանանել՝ ոչ արգելանիւր յամուսնանալոյ, եւ սակայն զրկի, ուրեմն ոչ կարէ սպանանել: Եւ Դատաստանագրքոյ ժԹ. կանոնին ասի. Եթէ այր զկին իւր սպանանէ վասն պոռնկութեան՝ արեան դատաստան լիցի նմա, քանզի Աստուած ասաց. Սիրեսցես զկին քո, այլ ոչ սպանցես: Եւ թէ կինն դեղով եւ այլ կերպիւ զայրն սպանցէ՝ նոյն դատաստան է*: ²⁵¹Դարձեալ ոչ ոք կարէ լինիլ անձամբ իւրով դատախազ եւ դատաւոր եւ վկայ (Բ. աւր, Ժէ 6):

Առարկիցես՝ նախ թէ մարդ անձամբ իւրով կարէ ինքեան վճռել զմահ, ըստ այնմ. «Անձամբ յանձինս զվճիռ մահու ընկալաք» (Բ. Կորնթ. Ա 9): Իսկ այր եւ կին մի մարմին են: Ուրեմն որպէ՛ս մարդ կարէ հատանել զձեռն իւր գաւսացեալ, նմանապէս եւ զկինն ի շնութենէ գոսացեալ սպանանել:

Ասելի է առ բան առաքելոյն, թէ անդ խաւսի առաքեալն ոչ զվճռոյ իւրոյ մահուան անձին, այլ ըստ այնմ, որ զակամայ եկեալ աւրհասն

* Տես Մխիթար Գօշ, Գիրք Դատաստանի, Մատենագիրք Հայոց, հտ. ԺԹ, էջ 175 [1]:

իբրեւ զկամաւոր ընդունէր, ըստ որում եւ Դաւիթ ասէր. «Վասն քո մեռանիմք զաւրհանապագ» (Սղմ. ԽԳ 23): Ապա թէ ոչ, զոր այլոց ոչ կամէր զնոյն եւ ինքեան, ըստ բնական արիւնի: Իսկ երբեմն արգել զոմանս յինքնասպանութենէ, ուրեմն եւ ոչ ինքն ինքեան վճիռ եհատ սպանման, նաեւ զի որ ոք զինքն մահուան արժանի համարի՝ ոչ այնու զինքն սպանանէ (որպէս ասաց աջակողմեան աւագակն. «Յիրաւի մեք ըստ որոց գործեցաքն առնումք զհատուցումն». Դկ. ԻԳ 41), այլ եթէ զիրովին երթայ, որպէս Սաւուղ: Ուրեմն եւ այրն ոչ կարէ սպանանել զկինն վասն շնութեան, այլ բողոքել առ դատաստան աշխարհի իշխանաց, որպէս թէ զգաւսացեալ ձեռն դնելով առաջի վիրահատին, զի կտրեսցէ, այլ ոչ ինքեամբ հատանել: Եւ ըստ այսմ ասի. «Եւ մի՛ խնդրեսցէ վրէժ ձեռն քո» (Դեւտ. ԺԹ 18): Զնմանն տես վասն որդւոյ անզգամի եւ մահուան արժանւոյ, զոր ոչ թոյլատրի ծնողացն սպանանելոյ (տէն Բ. ար. ԻԱ 18):

Ասիցես, թէ արիւնաց ասի, թէ ձեռն քո նախ լիցին ի նա սպանանել զնա, ուր խաւսի զմերձաւորաց եւ զկնոջէ ապստամբեցուցչաց ի Տեառնէ (տէն Բ. ար. ԺԳ 9), ուր խաւսի զմերձաւորաց եւ զկնոջէ ապստամբեցուցչաց ի Տեառնէ:

Ասելի է, թէ զկնի հատման վճռոցն ի դատաւորէն խաւսի անդ, զի ասէ. «Պատմեսցես», այսինքն՝ «բողոքեսցես առ դատաւորն ի վերայ արեան կացելոց, եւ երբ վճռի ի մահ, դու բողոքողդ նախաձեռն լիցիս ի քարկոծել զնա որպէս զվկայ» (Բ. ար. Ժէ 7):

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ Արկադէոս կայսրն այնքան գանեաց զթագունին Եւդոքսիայ զկին իւր մինչ զի անկաւ յանկողնի, որով եւ մեռաւ²⁵²: Եւ պատճառն էր արտասահմանութիւն Ոսկեբերանին, զոր առանց կամաց իւրոց արարեալ էր: Ուրեմն եւ ամէն ոք վասն նախանձու պատուոյն Աստուծոյ, կամ պատճառաւ շնութեան, որ ընդդիմանայ աստուածային արիւնաց, կարէ սպանանել զկին իւր:

Ասելի է, թէ Արկադէոս խրատու պատճառաւ գանեաց, եւ աւուրք բազումք անցին ի վերայ, եւ ապա թէ մեռաւ: Իսկ յարէնս ասի. եթէ գանեցեալն ողջ կացցէ եւ կամ վիրաւորեալն զկնի այնորիկ գաւուրս քառասուն, եւ ապա մեռցի, համարի այն նմա բնական մահ, եւ թէ պակաս ապրեսցի զկնի գանեցման եւ խոցեցմանն, համարի հարկանողն մարդասպան (տէն Ելք. ԻԱ 19): Բայց այլ է դատաս-

²⁵² Մինչդեռ, ինչպէս յայտնի է, Եվդոքսիա կայսրուհին մահացել է ծննդաբերելիս 404 թ. հոկտ 2 -ին կամ սեպտեմ.30-ին ս.Հովհան Ոսկեբերանի աքսորից հետո. տէն Socr. Schol. Hist.eccl.VI 19, Sozom. Hist. eccl. VIII, 27:

տան ծառայի, որ եթէ զկնի երկու աւուր հարկանելոյն մեռցի՝ ոչ խնդրի վրէժ արեան, զի գին արծաթոյ իւրոյ են:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ շնութիւն է տեսակ իմն գողութեան արտաքոյ կամաց եւ գիտութեան առն եղեալ: Իսկ զգողն յական գտանեցեալ, եթէ ոք սպանանէր՝ ոչ համարիր այն սպանութիւն (տէս Ելք. ԻԲ. 2): Ուրեմն կարէ ոք զշնացեալ կինն գաղտնի եւ յական սպանանել:

Ասելի է, թէ ըստ իւրում գործ դատաւորի է սպանանելն թէ՛ յայտնի եւ թէ՛ ծածուկ, սպանութիւն է առանց դատաւորի սպանանելն, զի թէպէտ պարագայն փոխի, այլ՝ ոչ սպանութիւն, այլ դատաստանական արէնն գողութեան ոչ ամենեւին համեմատի սպանութեան կնոջ, վասն որոյ ոչ է նման, զի նա թերեւս ըմբռնեցաւ ի գողութեան, որ ոչ կարաւոր վկայի, այլ շնութիւն ոչ դիւրաւ ստուգի, եւ թէեւ ստուգի եւս՝ ոչ ոք է դատաւոր արեան, այլ բողոքելոց է առ դատաստանս աշխարհականս:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ Փենէհիսի արդարութիւն համարեցաւ մինչ սպան զՋամբրի եւ զՔասբի, որ եթէ եւ Քազբի կին իւր գտանիր, նոյն էր հատուցումն առ ի յԱստուծոյ: Ուրեմն եւ որ վասն վրէժխնդրութեան աստուածային արինաց, սպանցէ զկին իւր, համարի նմա յարդարութիւն:

Ասելի է, թէ Փենէհէս ունէր կերպիւ ինչ զտեղի դատաւորի, զի էր որդի քահանայապետին, եւ զաւրութեամբ քահանայապետ: Եւ նոյնով արդար սպանութեամբ, ուխտիւ ընկալաւ յԱստուծոյ զմշտնջենաւոր քահանայութիւն: Բայց գործն այն էր արտաքոյ կարգի, թէպէտ հաճոյ Աստուծոյ, զի ետես զխարայելացին շնալ ընդ դստերն Մովաբացոյ (տէս Թիւք. ԻԵ 6): Բայց եզակի դիպուածն այն ոչ լինի կանոն հասարակաց, այլ Աստուծոյ ազատ կամացն այնպէս հաճոյ թուեցաւ արարքն այն միանգամ, որ թէեւ կին իւր գտանիւ, զի ի վերա դատաստանի արեան քահանայքն հնոյ էին դատաւորք (Եզեկ. ԽԴ 24):

Պրակ Բ.

Արդեաւք կնասպանութիւն արգելո՞ւ զամուսնութիւն

Կնասպանութիւն յառաջ գայ կամ ի խստասրտութենէ, որով մահացաւրէն ոք գանէ զկինն վասն շնութեան եւ առ դիպի յանկաշառութենէ ձեռինն մահ, եւ կամ վասն առ ատելութեան, եւ կամ մտաւք սպանանելոյ, զի հասցի ըղձիցն եւ առցէ զպոռնիկն սիրեցեալ յինքենէ: Բայց ոյր պատճառաւ եւ իցէ մինչ ի սպանութենէ ոչ առ բասրի, թէպէտ արին ըստ արեան իրաւունքն պահան-

ջէ եւ մանաւանդ զինքնասպանի պատիժ արդիւնաւորի, բայց թէ չար բաղդն աւգնեսցէ ինքեան (եւ կամ ակնառութիւն իշխանաց, կամ տախտակն ապաշխարութեան եւ կամ զանցառութիւն վրիժու արենակցաց կնոջն): Սակայն եկեղեցական արինաւք պատժի ի մշտնջենաւորս մնալով առանց ամուսնութեան, զի սպանանելով զկինն, որ է կէս մարմին իւր, ըստ Կիսագոս շնական փիլիսոփային, ոչ արեւուն է պիտանացու եւ ոչ գերեզմանի, ուստի իբրեւ կէսմեռելոյ եւ անհոգի մարմնոյ զրկի յամուսնութենէ, նաեւ զի միանգամ անհաւատարիմ գտաւ այլոյ կենաց, մի՛ այլ եւս հաւատասցի նմա այլ ոք կենդանի: Ուստի մինչ ոմն ի զաւրացն Դարեհի եկեալ առ մեծն Աղէքսանդրոս, եւ խնդրեաց ի նմանէ զաւրս, զի ձերբակալ արասցէ զԴարեհ, եւ ասաց նմա. Առ այդմ շնորհակալ եմ, երթ եւ ծառայեա քում թագաւորի, զի ոչ հաւատամ քեզ զայլոցն, որ զքոյսդ մատնեցեր: Ուստի թէպէտ ըստ աշխարհական ատենի արժան է մահու կնասպանն, բայց եկեղեցական արինաւք մշտնջենաւորութիւն այրիութեան, մինչ եկեղեցին չունի զմարմնաւոր սուր: Բայց եթէ եւ աշխարհական դատաստանն ներեսցէ, տակաւին զկնի բաւարարութեան եղեալ յեկեղեցւոյ, կարաւոր ներողութեան եկեղեցւոյ առ պսակն:

Առարկիցես՝ նախ, թէ մահուամբ միոյն ազատ է միւսն: Իսկ որ սակս շնութեան մեռալ՝ զարժանաւոր մահ ընկալաւ: Ուրեմն այրն ազատ է, ընդ ում եւ կամի կարէ ամուսնանալ:

Ասելի է, թէ ոչ է ազատ, զի պարտական է մահուան կնոջն, եւ մեռեալ է բարոյական մահուամբ, զի ամենայն մարդասպան ոչ ունի զկեանս յաւիտենականս (Ա. Յովհ. Գ 15), ուստի ոչ կարէ ամուսնանալ, եթէ ոչ մեծագոյն ներողութեամբն եկեղեցւոյ եւ կատարմամբ եղեալ ապաշխարութեան յեկեղեցւոյ: Իսկ արժանաւոր մահ շնացելոյն ոչ առնէ զսպանողն ազատ ի պարտուց մեղաց, զի ոչ էր ինքն դատաւոր ի վերայ դատաստանի արեան. ուրեմն մարդասպան է:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որ լռէ զշարութենէ շնացեալ կնոջն՝ կամակից երեւի գործոցն եւ արժանի մահու (Հռոմ Ա 32), ուրեմն վրէժ խնդրելովն արդարանայ, եւ ցուցանի զինքն ոչ գոլ կամակից շնութեան կնոջն, եւ ոչ արգելանի յամուսնանալոյ:

Ասելի է, բողոքելովն, ըստ բաւականին կարէ արդարանալ եւ ցուցանել զինքն ոչ եղեալ կամակից շնութեան, այլ ոչ յափշտակել անձամբ իւրով զդատաստան դատաւորաց եւ զիշխանութիւնս

սպանանել կարողաց, ուստի եւ պատիժ այնորիկ կորուսանէ զիրաւունս ամուսնանալոյ կենաւքն շատացեալ:

Ասիցես՝ երրորդ, եթէ սպանողն արգելցի յամուսնութենէ, անխտիր անկանի ի պոռնկութիւնս, եւ, զերծեալ ի միոյ պատժոյ, գթէ մեղաւք բազմաւք:

Ասելի է, թէ եկեղեցին ողորմելով տնաւրինել կարէ ծանր ապաշխարութեամբ մարդասպանի, բայց ինքն կորուսանէ զիրաւունս պարտուց պահանջմանն յերկրորդ կնոջէն, թէպէտ ի խնդրել նորա պարտական է հատուցանել:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ այրն ունի զտիրական իշխանութիւն ինչ ի վերայ կնոջն, ըստ այնմ. «Դարձ քո առ այր քո, եւ նա տիրեսցէ քեզ» (Ծննդ. Գ 16, Եփես. Ե 22): Ուրեմն այնու յատկական եւ եղական իշխանութեամբն կարէ վրէժ խնդրել զշնութենէ կնոջն սպանմամբ: Իսկ վրէժխնդիրն չարին մանաւանդ պարտի վարձատրիլ քան թէ պատժիլ արգիլմամբ ամուսնութեան:

Ասելի է առ բանն Ծննդոց, թէ այնու տէրութեամբ ոչ հրամայի առն յառաջանալ մինչեւ ցսպանութիւն, զի տիրելն անդ վասն խնամոց առնանի եւ ոչ եւս սպանման: Իսկ առ բանն առաքելոյն ասելի է, թէ որպէս Քրիստոս սիրեաց զեկեղեցի եւ մեռաւ վասն սիրոյ նորա, այլ ոչ սպան զմեղանշականն, այսպէս եւ արք պարտին սիրել զկանայս իւրեանց իբրեւ զիւրեանց մարմինս, այլ ոչ ոք զվիրաւորեալ մասն մարմնոյն հատանէ եւ կտրէ, այլ դեղաւք դարմանէ, նմանապէս եւ այրն՝ զկինն: Այլ եւ եղական իշխանութեամբն այնորիկ ոչ ունի բացարձակ կարողութիւն մինչեւ ցսպանանել, թէեւ կարէ գանել: Այլ եւ ոչ վարձատրի սպանմամբ կնոջն իբրեւ բարձող չարի, զի յափշտակէ զդատաստան իշխանաց: Վասն որոյ ի պատիժ յանդգնութեան իւրոյ իրաւամբ արգելանի յամուսնութենէ:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ որպիսի մեղաւք գթէ ոք, այնու պարտի պատժիլ: Եւ վասն սուտ վկայից արէն եղաւ, այնու պատժիլ, որով եւ այլոց կամէր վնասել: Ուրեմն եւ որ սպանանէ զշնացեալ կինն, պարտի պատժիլ մահուամբ քան արգելմամբ ամուսնութեան:

Ասելի է, թէ ըստ քաղաքական արինի, արժանի է, զի սպանցի, զի «Որ հեղու զարին մարդոյ, փոխանակ արեան նորա, հեղցի արինն նորա» (Ծննդ. Թ 6): Բայց ըստ որում եկեղեցին ոչ ունի զմարմնաւոր սուր, եթէ ոչ զհոգեւոր: Եւ զի պսակն է խորհուրդ, եւ առ եկեղեցին վերաբերի արգելուլ ի խորհրդոյն եւ կամ թոյլատրել: Վասն այնորիկ արգելանի (ի պատիժ այնորիկ մեղաց) յայն-

մանէ շնորհէ ամուսնութեան, զի եւ այլք խրատեսցին առ անդամս եկեղեցւոյ (թէ եւ մեղուցեալս) խնամաւք եւ ողորմութեամբ վարիլ, դարմանել զգաւսացեալ ձեռն քան թէ հատանել:

Գլուխ Քսաներորդ

Յաղագս արգիլման ամուսնութեան, վասն հանդիսաւոր ուխտի՝ յերիս պրակս բաժանեալ

Նախ՝ արդեաւք մի ամուսինն թարց միւսոյն կամաց զկնի զուգաւորութեան կարէ՞ մտանել ի կրանաւորութիւն

Երկրորդ՝ արդեաւք նախ քան զմերձաւորութիւն կարէ՞ մտանել

Երրորդ՝ արդեաւք կարէ՞ կինն ամուսնանալ ընդ առն այլոյ, յորժամ այրն առաջին նախ քան զմերձաւորութիւն մտանէ ի կրանաւորութիւն

Պրակ Ա.

Արդեաւք մի ամուսինն թարց կամաց միւսոյն, զկնի մերձաւորութեան, կարէ՞ մտանել ի կրանաւորութիւն

Որպէս ոչ ոք կարէ զամբողջ անաւթն ի փոխ առեալ, անդրէն բեկեալ յետ դարձուցանել, այլ պարտական է զգին նորա լիովին հատուցանել (Ելք. ԻԲ. 14), եւ կամ գնել կամելով զիր ինչ, եւ տարեալ բեկցէ, ոչ եւս տէր նորա յետ առնու, նմանապէս եւ որ միանգամ մերձեցաւ ի կինն եւ եբեկ զկուսութիւն նորա, եւ յանձնեաց զտէրութիւն մարմնոյ իւրոյ ընդ իշխանութեամբ կնոջն, այլ ոչ եւս է տէր կամաց իւրոց (որպէս եւ ապականեալ կոյսն ապականողին է կին մինչեւ ի մահ [Բ. աւր. ԻԲ. 29]), վասն որոյ ոչ կարէ թարց կամաց նորա ուխտել զժուժկալութիւն եւ զկրանաւորութիւն, եթէ ոչ եւ նա համաձայնեսցի ի պահել զժուժկալութիւն, ապա թէ եւ հրաման տացէ կինն իբր զի ինքն առն այլոյ եղիցի՝ ոչ կարէ, զի շնութիւն է այն ցորքան այր իւր կենդանի է: Եւ ի ԿԹ կանոնի սրբոյն Բարսղի ասի. Այր, որ թողու զկին իւր վասն աստուածապաշտութեան, եւ կամիցի աղաւթական լինել, նզովեալ եղիցի²⁵³:

Առարկիցես՝ նախ, թէ այրն եւ կինն են մի մարմին, եւ այրն է զլուիս կնոջ, եւ որպէս հոգի շարժիչ մարմնոյ, ուրեմն կամաց առն պարտի հետեւիլ կինն, եւ բարեգոյն ըղձից նորա աւգնել եւ թոյլ տալ:

²⁵³ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 118:

Ասելի է, եթէ մի մարմին են, եւ Աստուած զուգեաց՝ ոչ ոք պարտի մեկնել: Եւ թէպէտ այրն է գլուխ կնոջ, այլ ոչ է տէր մարմնոյ իւրոյ, զի ընդ հրամանաւ կամաց կնոջն կախեալ է, եւ պարտի զիջանիլ ընդ կամս տկարութեան նորա, որպէս զանդամաւք խեղացելոյ, որում գլուխն ոչ հրամայէ զանկարելիս: Տէս զաւրինակն (Ծննդ. ԼԳ 13), ուր Յակոբ առքասրեաց զմատղութիւն մանկանց եւ ծննդոց խաշանց իւրոց՝ մի՛ գուցէ ի ստիպել մեռցին: Եւ Քրիստոս ոչ կամեցաւ նաւթի արծակել զժողովուրդն՝ առ ի ոչ նքթելոյ ի ճանապարհին: Այլ եւ ոչ այնքան ի համարմանէ այրն որպէս հոգին՝ առ մարմին, զի մի մարմին են այրն եւ կինն: Այլ եւ հոգին զիջանի յանվտանգ իղձս մարմնոյն, որպէս ի վնասու մարմնոյն երկնչելով, եւ վասն վերակեալ մարմնոյ չարին տրտմելով: Եւ առ վերինն ասեմ, թէ համակամութիւն առն եւ կնոջ մեծագոյն բարի է (Սիր. ԻԵ 2), քան թէ յատկական իղձ միոյն ի վնաս միւսոյն, զի կարէ մարդ եւ հանդերձ կնան հաճոյանալ Աստուծոյ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որպէս յերկուց չարեաց փոքրագոյն ընտրելի է, նմանապէս յերկուց բարեաց՝ մեծագոյնն: Իսկ արծակողացն զկանայս վասն Քրիստոսի յաւիտենական կեանքն խոստացեալ է լինի տէս (Ղուկ. ԺԸ 30), այլ կին ոչ ասի, եթէ ոչ գիտացելոյն ըստ մարմնոյ: Ուրեմն զկնի մերձաւորութեան, թարց կամաց կնոջ կարէ մարդ մտանել ի կրանաւորութիւն:

Ասելի է, թէ զայն ասաց Քրիստոս նկատմամբ առաքելոցն, որք բառնալոց էին զծանրութիւն Աւետարանին, եւ ոչ կարէին երկուց տերանց ծառայել, եւ կամ զայնց, որք տակաւին ունէին ի մտի զամուսնանալն, եւ զաւրութեամբն անտանաւոր առնանի ի տեղի ներգործութեան, ապա թէ ոչ զհարգ զայս զուգեալն կամէր, զի լուծցեն մարդիկք: Այլ կին ասի եւ սեռի անուամբն, եւ կամ տակաւին եւ ոչ երբէք ճանաչեցեալն յառնէ, ըստ այնմ (Ծննդ. ԻԹ 21, Մատթ. Ա 20):

Ասիցես՝ երրորդ, թէ որ կրանաւորութիւն խոստանայ իբր զգաւտի զինուորութեան լուծեալ, համարի ի կարգ մեռելոց, ուրեմն ի կողմանէ իւրմէ կարէ կրանաւորիլ:

Ասելի է, թէ ոչ ունի զկամս իւր ի ձեռին, եւ ոչ է տէր կամաց իւրոց, զի ետ զմարմնոյ իշխանութիւն ի ձեռն կնոջ իւրոյ, եւ ոչ կարէ ուխտել զժուժկալութիւն: Ապա թէ այնպիսի մոլորական ուխտն զինքն ի մեռելոց կարգի տայր համարիլ, ապաքէն եւ կին նորա լիւնիւր ազատ, եւ կարէր ամուսնանալ ընդ այլոյ, որ է սուտ:

Պրակ Բ.

Արդեաւք նախ քան զմերձաւորութիւն կարէ՛ մտանել ի կրանաւորութիւն

Մինչ նկատեմք յաւրինակս սրբոց կամաւոր աղքատացն Յոհաննու եւ Ալէքսիանոսի եւ սրբոյ հաւրն Մարկոսի (որք առժամայն ի պսակիլն հրաժարեցան յանկողնոյ²⁵⁴, ըստ որում ոմանք կարծեն, թէ աւետարանիչն Յովհաննէս ի հարսանեացն կոչեցաւ յաշակերտութիւն ի Քրիստոսէ, եւ ըստ որում տակաւին հոգեւոր կապով միայն էին կապեցեալք եւ ոչ մարմնական մերձաւորութեամբ ի կատար ժամանեցուցեալ զպսակն, եւ ըստ կամաց միայն էին միաւորեալք, որ ի հրաժարիլն յայնմանէ կամաց համարիւր կապն լուծեալ, եւ միւս կողմն ազատեալ) կարէ ասեմք եւ ամենայն ոք նախ քան զմերձաւորութիւն ուխտել եւ մտանել ի կրանաւորութիւն՝ մեռանելով աշխարհի եւ կամաց մարմնոյն:

Առարկիցես՝ նախ, թէ մինչ գործն կախի ի դիտաւորութենէն որպէս պտուղք ի ծառոյն, ուրեմն որ ոք ամուսնացեալ պսակեցաւ յեկեղեցւոյ հանդիսաւորապէս, ոչ եւս կարէ եւ ոչ պարտի փոխել զմիտքն, այլ ըստ մարգարէին ասասցէ. «Նստայց լռիկ ի տան, զի անձամբ անձին առի զլուծ Տեառն» (Ողբ. Գ 28):

Ասելի է, թէ կամքն այն տակաւին մնալով անկատար եւ հոգեւոր միայն, կարէ յետ կոչիլ, զի դիտաւորութիւն ոչ է՛հաս ի կատար: Ուստի հարցեալ սրբոյ հաւրն Արսէնի, թէ ոմն աշխարհական կամեցաւ լինիլ կրանաւոր, եւ ոմն կրանաւոր կամեցաւ լինիլ աշխարհիկ, եւ յայնմ գիշերի մեռան երկոքեան: Զի՛նչ ասես զնոցանէ: Ասաց. Աշխարհականն մեռաւ աշխարհական եւ կրանաւորն՝ կրանաւոր, եւ թէ՛ ամենայն շար, որ ոչ կատարի, չէ շար, եւ ամենայն բարի, որ ոչ կատարի՝ չէ բարի (Յայսմ. Մայիս Ժ)²⁵⁵:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ սիրողն կնոջ իւրոյ, անձին իւրոյ սիրող անուանի, ուրեմն ոչ պարտի ատել զնա, այլ՝ սնուցանել եւ դարմանել (Եփես. Ե 28): Իսկ եթէ հակառակ կամաց կնոջն կամիցի լրանաւոր լինիլ, յայտ է, թէ ոչ սիրէ եւ դարմանէ, այլ հետեւելով յատկի կամաց իւրոց, վնասէ բարւոյ կնոջն:

Ասելի է, թէ այս ասի զայնցանէ, որոց պսակն ի կատար ժամա-

²⁵⁴ Տես Վարք սրբոց հարանց..., հտ.Ա., էջ 126-137, 369-390, նաեւ **հ. Մկր. վրդ. Աւգերեան**, Լիակալար վարք եւ վկայաբանութիւն սրբոց, հտ. Թ., էջ 261:

²⁵⁵ Տես Յայսմաւորք, Կ. Պոլիս, 1730, էջ 558-559, նաեւ՝ **հ. Մկր. վրդ. Աւգերեան**, Լիակալար վարք եւ վկայաբանութիւն սրբոց, հտ. Թ., էջ 278-286:

նեալ է մերձաւորութեամբ՝ իբր վաճառելով զմարմին իւրեանց իրերաց: Իսկ վաճառելն ի գնողէն ոչ եւս յետ դառնայ: Բայց ուր տակաւին կամքն է ի միջի եւ ոչ գործն զկատարումն առեալ, կարէ յետ կոչիլ իբր հրամանաւ վեհագունին, զանցառումն կամաց փոքրագունին, ուստի որդիքն Զեբեթեայ, ի կոչելն զնոսա Տեառն, թողին զնաւն եւ զուռկանսն եւ զհայր իւրեանց, եւ զնացին զհետ նորա:

Ասիցես երրորդ, թէ առաքեալն Պետրոս խրատէ զարս, զի իմաստութեամբ բնակիցին ընդ կանայս, եւ իբրեւ տկար անաւթոյ առնիցեն պատիւս (Ա. Պետ. Գ 7): Իսկ որ յատկի կամաց կնոջն ընդդիմանայ՝ ոչ պատուէ զնա իբրեւ զտկար անաւթ, այլ բեկանէ, ոյրեմն արտաքոյ կամաց նորա ոչ կարէ մտանել ի կրանաւորութիւն:

Ասելի է, թէ այս եւս ըստ վերոգրելոցն է, զի ոչ կարէ յետ մերձաւորութեան մտանել ի կրանս, զի եբեկ զանաւթն յերաշխի առեալ, ուրեմն պարտի զգին նորա ամբողջ հատուցանել: Նաեւ անդ (առաքեալն) որպէս պատուիրէ՝ պատուել արանց զկանայս, զայն եւս ասէ, թէ «զի մի խափան լիցին աղաւթիցն ձերոց»:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ որ զկնի պսակմանն յետ չոքի ի գործոյն՝ անարգող է խորհրդոյն, որպէս ասէ սուրբն Բարսեղ ՀԲ. կանոնին իւրում, թէ՝ «Որ զամուսնութիւն անարգէ վասն հաւատոյ եւ գարշ համարի զսուրբ անկողինն, նզովեալ եղիցի»²⁵⁶: Եւ այսպէս է մտանողն ի կրանս:

Ասելի է, թէ ոչ վասն անարգելոյ զպսակն եւ գարշելոյ ի նմանէ, զայն առնելոց է, այլ իբր փափագող²⁵⁷ կատարեւագունի խորհրդոյ եւ կացութեան եւ փոխանակելոյ զկապար ընդ ոսկւոյ:

Ասիցես՝ հինգերորդ, ըստ սրբոյն Բարսղի ԿԴ. կանոնին. «Եթէ կին վասն ճգնութեան փոքրիցէ զհերս իւր, նզովեալ եղիցի»²⁵⁸: Ուրեմն եւ այրն եթէ կամիցի կրանաւորել, զի նոյն իրաւունք է երկոցունցն:

Ասելի է, թէ զկնի մարմնական մերձաւորութեան խաւսի սուրբն, եւ ոչ՝ նախ:

Պրակ Գ.

Արդեաւք կինն կարէ առն այլոյ լինիլ, յորժամ այրն նախ քան զմերձաւորութիւն մտանէ ի կրանաւորութիւն

²⁵⁶ Տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ.Բ., էջ 118:

²⁵⁷ Զեռ. փափաքող. այսպէս եւ այլուր:

²⁵⁸ «Բասղի գիր կանոնական վասն պէսպէս եւ բիրապատիկ ախտից...» ԾԸ. տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 116:

Մինչ առ բարիս նկատեմք, որ է հաւատն, զաւակն եւ խորհուրդն, եւ երեքեանն տակաւին ապառնիք են, զի ոչ միաւորեցան, եթէ ի բաժանիլն համարեսցին անհաւատարիմք, եւ ոչ ծնան զզաւակս, եթէ հասարակարէն սնուցեն եւ դարմանեսցեն, եւ ոչ վերջին կատարմամբ միացան, զի վնասողք խորհրդոյ միաւորութեան Քրիստոսի թուեսցին: Վասն այնորիկ կինն, իբրեւ ի մեռելոյ արձակեալ, կարէ ամուսնանալ յետ մտանելոյ առն իւրոյ ի կրանաւորութիւն, եւ ունել յայնուհետեւ զայր իւր ի տեղի եղբար, որ ոչ կարաց ունել ի տեղի առն: Թուի, թէ եւ բան առաքելոյն համաձայնի այսմ, թէ՛ «Որ ամուսնացուցանէ զկոյսն իւր՝ բարւոք առնէ» (Ա. Կորնթ. է 38), այս է՝ զկնի մտանելոյ ի կրանաւորութիւն՝ արձակելով զնա ի կապից իւրոց, որ իբր ձեռամբ իւրով զնա ամուսնացուցանէ իբրեւ զքոյր իւր ընդ այլոյ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ որ կամաւք հաւանեալ պսակիցի ընդ կուսի եւ յետոյ կեղծաւորիցի կրանաւորել, եւ «կինն լինիցի առն այլում, նա տայ նմա շնալ, եւ որ արձակեալն առնու, շնայ» (Մատթ. Ե 32):

Ասելի է, թէ ոչ է այն շնութիւն, զի տակաւին ոչ էին ըստ մարմնոյ միաւորեալք, եւ կոյսն կուսաբար իբրեւ յանխառնակ առնէն մեռելոյ թողեալ, լինի այլում կուսական պսակաւ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ կամաւոր աղքատն Ալէքսիանոս, տակաւին զկոյս ամուսինն իւր զմարգարիտ կինն կոչէր ինքեան: Ուրեմն մինչ կրանաւորեալ այրն կենդանի է, կինն ոչ կարէ ամուսնանալ, զի կին նորա կոչի:

Ասելի է, թէ կին կոչի եւ խաւսեցեալն, թէ եւ ոչ իցէ ընդ առն միաւորեալ: Իսկ մարգարիտ ոչ գիտէր զկրանաւորիլն Ալէքսիանոսի, ապա թէ ոչ կարէր ւարինաւք ամուսնանալ, ուստի մնաց կապն նոցա մինչեւ ցմահն նորա: Այլ նա կին իւր ասաց զնա ոչ վասն մերձաւորութեան, որ է երկրորդ կատարելութիւն պսակին, այլ վասն առաջնոյ կատարելութեան, որ էր հաւանութիւն զներկայէ բանիւք թարց շաղաշարութեան:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ գոնէ որ առնու զպսակեցեալն կրանաւորողին իբր զխաւսեցեալ կոյս, այլոյ պղծէ եւ ածի ի դատաստան մահու, ուրեմն եւ կինն ոչ կարէ ամուսնանալ:

Ասելի է, թէ ոչ է այն պղծութիւն, յորժամ եկեղեցին տնաւորինէ այլոյ զհարսն կրանաւորողին, զի իբրեւ զկնի առն իւր մեռելոյ լինի ւարինակ առն այլոյ: Որպէս թէ նախ քան զմերձաւորիլն ընդ իրերաց, այրն իցէ մեռեալ եւ կինն կոյս մնացեալ:

Գլուխ Քսաննմեկ

Յադագս արգելման, որ զկնի կատարելոյ ամուսնութեան առ դիպի վասն պոռնկութեան շուրջ, զորով խնդրին պրակս վեց.

Նախ՝ Արդեաւք ճա՛հ իցէ առն թողուլ զկին իւր վասն պոռնկութեան

Երկրորդ՝ Արդեաւք պարտական է առ այս

Երրորդ՝ Արդեաւք իւրով դատաստանաւն կարէ՞ զնա թողուլ

Չորրորդ՝ Արդեաւք յայսմիկ պատահման այրն եւ կինն իցեն հաւասարք

Հինգերորդ՝ Արդեաւք զկնի բաժանման պարտիցին մնալ թարց ամուսնութեան

Վեցերորդ՝ Արդեաւք զկնի բաժանման կարիցեն հաշտիլ

Պրակ Ա.

Արդեաւ ճա՛հ իցէ առն թողուլ զկին իւր վասն պոռնկութեան

Այսու ոչ իմանամք զկապոյն լուծումն, զոր Աստուած զուգեացն, այլ թողուլ անուամբ, իմանամք զմեկնիւն ըստ անկողնոյ, մինչեւ ի վերահաշտիւն անվնաս կողմանն, ըստ որում ասէ առաքեալն կնոջ յառնէ մի՛ մեկնիլ, եւ եթէ մեկնեսցէ՝ անայր մնասցէ, կամ անդրէն ընդ առն իւրում հաշտեսցի, եւ առն զկին իւր մի՛ թողուլ (Ա. Կորնթ. է 11): Արդ, կնոջ ի յառնէ մի՛ մեկնիլ ասէ, եթէ արտաքոյ անկողնոյ գնաց այրն, եւ եբեկ զհաւատարմութիւն, վնասեաց յիրաւունս կնոջն, եւ վիրաւորեաց ի յոգի: Բայց տակաւին այր իւր է: Իսկ եթէ առժամանակ մի խռովեալ կինն գնասցէ ի տուն ծնողաց իւրոց եւ կամ մերձաւոր ազգականացն ի շիջանիլ հրոյ սրտին իւրոյ, անդէն ընդ առն իւրում հաշտեսցի, եւ յայսպիսի կնոջէ խռովեցելոյ այրն մի՛ երես դարձուցէ գլով ինքն պարտաւոր, եւ մի՛ թողցէ, եւ եթէ նմա կինն գտցի պարտաւոր՝ նոյն կանոն է: Զի որպէս ասէ սուրբն Աթանաս ԻԴ. կանոնին²⁵⁹ եւ սուրբն Բարսեղ ՃԾ. կանոնին²⁶⁰ զպաշխարութիւն պոռնկեցելոյն թէ՛ այրն եւ թէ՛ կինն պարտին ընդունիլ եւ հաշտիլ:

Իսկ թէ քանի՞ են պատճառք ոչ բաժանման եւ թողլոյ իրերաց.

Նախ՝ եթէ այրն կամ կինն պարզապէս պոռնկեցան, այսինքն՝ շնալով ընդ ազատի եւ ոչ մտանելով յանկողինս ատարաց:

²⁵⁹ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 300:

²⁶⁰ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 137-138:

Երկրորդ՝ եթէ այրն կնոջն եղեւ պատճառ պոռնկելոյ եւ կամ կինն՝ առն իւրոյ, որպէս թէ այրն հեղգացաւ ընդ զփափագ կնոջն եւ ընդ երկարեաց զհատուցումն պարտուց, եւ կամ զանառակ լկտիս եբեր ի տունն, եւ ոչ կարաց ըստ բաւականին զգուշանալ անկման կնոջն, եւ կամ կապէնս ընկալաւ ի սեղեխէն, եւ կամ թէ եւ ինքն գիտացեալ էր զկին նորա, եւ զփոխարէնն կամեցաւ հատուցանել, եւ կամ զի եւ ինքն նոյնով ախտիւ անկեալ էր, եւ գիտէր զգիտել կնոջն, եւ առ ի հաւասարել զնա ինքեան, եւ կարճել զլեզուն, գիտութեամբ թոյլ ետ անկանիւ։ Նմանապէս եւ եթէ կինն զլկտի եւ զանառակ պոռնիկ եբեր ի տունն, եւ յանկողնոյն ինքն հեռացաւ, եւ զպոռնիկն տարաւ առ այրն իւր, եւ այլովք պատճառաւք անկման առն իւրոյ առիթ գտաւ։ Յայսպիսի պատահման ոչ կարեն թողուլ զմիմեանս, եւ կամ առանց բանի պոռնկութեան արձակեաց զկինն, եւ նա ոչ ժուժելով պոռնկեցաւ, բայց ըստ սրբոյն Բարսղի ԼՅ. կանոնի, զմանկասպանի կրեն զապաշխարութիւն, զի արինահեղք համարին²⁶¹։ Եւ եթէ գիտակը շարեաց միմեանց իցեն, եւ լռելով զսուրբ անկողին իւրեանց պղծել տայցեն, ըստ Բարսղի ԽԲ. կանոնին, հինգ ամ ապաշխարելոց են²⁶²։

Երրորդ՝ եթէ կինն զայր իւր վասն ընդ երկար հեռանալոյն եւ յամելոյն, հաւատաց մեռեալ, եւ եղեւ առն այլոյ, յորժամ գայցէ այրն կենդանի՝ անգիտութեամբ մեղանշելոյն ներող լինելոց է, եւ ընդունելոց։ Որպէս ասէ սուրբն Բարսեղ ի ԻԶ. կանոնին, որ առ Ակակիոս²⁶³։

Չորրորդ՝ եթէ գաղտաբար ի յաւտարէ նենգեցաւ կինն, պատուակաւ առն իւրոյ, որ ձեւափոխութեամբ ըստ կերպարանի առն սպրդեցաւ յանկողին նորա, եւ նա ոչ գիտաց, այլ համարեցաւ զնա այր իւր՝ համարի այն նմա մեղք անգիտութեան, եւ իբր հատուցումն պարտուց առն իւրոյ, բայց նենգողն որպէս զհաւաստի պոռնիկ եւ գող դատապարտի, եւ ըստ հնոյ արինաց ի մահ, եւ այն աշխարհական դատաստանաւ (Ղեւտ. Ի. 10)։ Զի եկեղեցին ոչ ունի զմարմնաւոր սուր, այլ՝ զհոգեւոր սպեղանի ապաշխարութեան բուժիչ եւ կամ զխարանս բանադրանաց կիզիչ։

Հինգերորդ՝ եթէ բռնութեամբ եւ յակամայ պոռնկեցաւ որպէս Թամար ի յԱմանայ եւ Դինա՝ ի Սիւքեմայ (Ծննդ. ԼԴ., Բ. Թագ. ԺԳ.)։ Եւ սուրբն Բարսեղ ԻԷ. կանոնին, որ առ Ակակիոս, ասէ. Որ առ հար-

²⁶¹ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 110:

²⁶² Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 111:

²⁶³ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 349:

կի ապականութիւնք ինչ գործիցին, առանց պատժոց եղիցին²⁶⁴, այսինքն՝ յականմայ բռնադատեալն եւ ոչ թէ բռնադատողն, զի եւ Դինա եւ Թամար ողջ մնացին, բայց երուսացիք կոտորեցան, եւ Աման մահուամբն ապաշխարեաց:

Վեցերորդ, եթէ զկնի պոռնկելոյ առն կամ կնոջն հաշտեցան ընդ միմեանս եւ վերստին մերձեցան, թէպէտ ի Սուրբ Գիրս զհանեալն ոչ եւս առնելոյ հրաման տրի, բայց առաքեալն զհաշտութիւն համոզէ տէս (Բ. ար. ԻԴ. 3, Ա. Կորնթ. Է. 11), նոյնպէս եւ սուրբն Աթանաս եւ սուրբն Բարսեղ:

Նաւթերորդ՝ եթէ յանհաւատութեան կնոջն, այրն ետ զգիր արձակման, յորժամ դարձցի կինն ի հաւատն, այրն պարտի ընդունիլ, եւ թէ պսակեցեալ իցէ ընդ այլոյ՝ թողուլ զյետինն: Բայց ըստ որում յանհաւատութեան կնոջն եւ առն ոչ էր ամուսնութիւն նորա խորհրդովն եկեղեցւոյ եւ անբաժանելի ուխտիւ ի կամս ապաստան է առն ընդունիլն եւ կամ ոչ: Բայց եթէ ընկալցի անոխակալութեամբ եւ այսպէս զսրբեալ յաւազանէն, վարձատրի մեծապէս:

Արդ, արտաքոյ այսոցիկ պատճառաց, եթէ այրն եւ կամ կինն գտան ի գործս պոռնկութեան, ըստ հրամանի Տեառն կարեն թողուլ զմիմեանս մինչեւ ի վերահաշտիլն ընդ միմեանց:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ոչ է պարտ յաղթիլ ի չարէն, այլ յաղթել բարեաւն չարին (Հռոմ. ԺԲ. 21), ուրեմն ոչ է պարտ թողուլ զկինն վասն պոռնկութեան:

Ասելի է, թէ այն բան առաքելոյն նկատէ ի խրատ կատարելութեան, զոր ոչ ամենեքեան պարտականք են առ այն: Այլ զի մի մնասցէ չարն առանց պատժոյ, որ է դէղ վիրաց, ուստի բարւոք լինի, զի այրն հերքեսցէ զկինն պոռնկեալ ի համաբնակութենէ մինչեւ ի շիջանիլ հրոյ այրման սրտին իւրոյ, եւ յետոյ հաշտիլ: Եւ զի մի երեւեսցի կամակից գործոյն, եթէ զանց արասցէ յառժամանակեայ վրէժխնդրութենէն, նաեւ զի բան առաքելոյն վասն այլոց է եւ տանելի իրաց, իսկ աստ այրն է դատախազ ըստ իւրոյ մարմնոյն, այսինքն՝ զկնոջն, եւ բուռն է նախանձ առն ըստ առակին (Ժող. Դ 4), եւ ոչ խնայէ յաւուր բարկութեան:

Ասիցես երկրորդ, եթէ վասն պոռնկութեան թողցէ այր զկին իւր, եւ ոչ կարելով զուգիլ ընդ այլում, եւ ոչ ինքն եւ ոչ կինն կարելով ժուժել, անկանելոց են յանխտիր պոռնկութիւնս, որոց առյապաջ անհնար լինի հաշտիլ, ուրեմն ոչ երբէք կարեն մեկնիլ յիրերաց:

²⁶⁴ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 350, ուր սակայն. ԻԸ.:

Ասելի է, թէ յուսով վերստին հաշտելոյ եւ գալոյ առ իրեարս, պարտին համբերել, որով աճեսցի վարձ նոցին առաքինութեան, անպարտին ի ձեռն համբերութեան, եւ պարտաւորին ի ձեռն վճարման փոխարինին՝ համարելով զայն բաժանումն իբրեւ պանդխտացելոց ի միմեանց յաւտար երկրի:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ Սուրբ Գիրք ի բազում տեղիս հրամայեն արձակել եւ կամ զպոռնկեցեալսն քարկոծել, իսկ Քրիստոս ոչ ետ հրաման քարկոծելոյ, այլ միայն պոռնկին ոչ եւս մեղանշել ասաց, ուրեմն եւ ոչ վրէժ խնդրել բնաւ ի ձեռն արձակման:

Ասելի է, թէ Քրիստոս զդատաստանական արէնն անտանաւր մեղմացոյց, զի ոչ էր եկեալ ի դատել, այլ ի փրկել: Սակայն բերանովն Պաւլոսի (որով իբրու փողով խաւսէր) ասաց՝ զպոռնկեցեալն ի Կորնթոս մատնել ի մահ ըստ մարմնոյն վասն առնելոյ զխորթ մայրն ի կնութիւն (տէ՛ս Ա. Կորնթ. Ե 5): Այլ եկեղեցի գոլով մայր գթածագոյն, թէպէտ զվճիռն սպանման տալ կարէր, այլ ոչ սրով վարիլ: Վասն այնորիկ կամի մանաւանդ դեղաւք վարիլ ի բժշկութիւն այնպիսի խաւթացելոց քան սպանմամբ: Ուստի քաղաք ապաստանի ցուցանէ այնպիսեացն զխորհուրդն ապաշխարութեան առժամանակեայ մեկուսեցմամբն ի միմեանց:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ որ վասն փոքուն լուծանի մշտնջենաւորապէս եւս առաւել՝ վասն մեծին: Իսկ անկարութիւն ցրտութեան, որ ի բնէ լինին մշտնջենապէս, քակէ մշտնջենապէս զդաշնադրեալն, այլ պոռնկութիւն մեծագոյն է, ուրեմն եւ այնու քակի պսակն մշտնջենապէս:

Ասելի է, թէ անկարութիւն եւ ցրտութիւն ըստ բնութեան ներհակին բարեացն պսակին եւ ոչ բնաւ մեղք է ցրտութիւն, այլ պոռնկութիւնն թէպէտ մեծագոյն է եւ յանցանք, այլ ոչ ներհակի բարեացն պսակին, այլ միայն բեկանէ զհաւատարմութիւն, վասն այնորիկ ոչ ի հիմանէ քակէ զպսակն, այլ զհամաբնակութիւն, վասն այնորիկ ոչ հաւասարին:

Պրակ Բ.

Արդեաւք հարկաւորի՛ այրն թողուլ զպոռնկեցեալ կինն ի հրամանէ

Թէպէտ պոռնիկքն պատժելիք են հրամանաւ հնոյ արինաց (Բ. աւր. ԻԲ. 22): Սակայն ի գթածագոյն արէնսն Քրիստոսի եւ ոչ եւս հրամայեցաւ արձակելն, եթէ ոչ ի կամս անմեղին ապաստան առնելով զիրն, նաեւ զի նոր արէնս սուրն վրէժխնդրութեան եղեալ է ի

պատենի, եւ թուլացեալ ձեռն կոտորողին (Ա. Մնաց. ԻԱ 25): Վասն այնորիկ ոչ հրամանաւ արինի պարաւանդի այրն թողուլ զպոռնկեցեալ կինն, երբ տեսանէ ի նմա զբաւական պտուղ զղջման մինչեւ ի հաշտեցուցանել զինքն, զի թերեւս ի յանկման իւրում զկին իւր գտանիցէ անոխակալ եւ ներող, եւ թէ ոչ եթէ կարէ ժուժել մշտնջենապէս, եւ ինքն իբրեւ զայրի կարէ թողուլ զնա վասն անուղղութեան մշտնջենապէս:

Առարկիցես՝ նախ, թէ յամենայն վնասակարաց արգելանի մարդ հրամանաւ, ըստ այնմ Եսայի. «Դադարեցէք ի շարեաց ձերոց» (Ես. Ա 16), եւ թէ՝ «Խոտորեա ի շարէ, եւ արա զբարի» (Սղմ. ԼԳ 15): Իսկ ի մէջ առն եւ կնոջ անտանելի շար է պոռնկութիւն: Ուրեմն հրամանաւ պարաւանդի այրն թողուլ զկինն պոռնկեցեալ:

Ասելի է, թէ շարն կրկին է՝ ներգործական եւ տանելի: Ըստ առաջնոյն դադարելի եւ խոտորելի է ի շարէն ըստ ներգործութեան: Ըստ երկրորդին տանելի է շարն, ըստ իւրում յանձն ընկերին եւ կնոջն է: Ուստի ոչ ոք ի հրամանէ պարաւանդի թողուլ զպոռնկեցեալ կինն, այլ տանիլ յուսով բժշկութեան նորա, բայց մարգարէից ասացեալն է զներգործական շարէն մեղաց, եւ ասացեալն մեր (ըստ եկեղեցւոյ) զտանելի շարէն:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ պոռնկեցեալ կինն է որպէս թզենի անպտուղ տնկեալ ի յայգւոջ, որ զերկիրն խափանէ: Իսկ զայնմանէ ասաց այգեպանն կտրել, ուրեմն ի հրամանէ պարտաւորի այրն թողուլ զկինն պոռնկեցեալ:

Ասելի է, թէ արինակ թզենւոյն յարաբերի առ բարոյականն, իսկ բան առն եւ կնոջ՝ առ քաղաքականն, եւ զի անդ Տէրն խաւսի առ մշակ պահապան հրեշտակն, որ այլ է ի թզենւոյն: Իսկ աստ Տէրն է մարդն, եւ թզենի՝ կինն, յորոյ ի կամսն ապաստանէ թողուլն եւ ոչ թողուլն, կամ կտրելն յամուսնութենէ, ուստի ոչ հրամանաւ պարտաւորի առ այրն:

Ասիցես՝ երրորդ, եթէ բարի կինն յառնէն իւրմէ պատուիրանաւ սիրելի է, ըստ այնմ. «Արք, սիրեցէք զկանայս ձեր» (Եփես. Ե 25), ուրեմն եւ շարն պատուիրանաւ ատելի եւ թողլի է:

Ասելի է, թէ կնոջ շարութիւն ատելի է, այլ ինքն որպէս զմարդ սիրելի, զի եւ բժիշկք ընդ ախտին մարտնչին խարելով, այլ ոչ զհիւանդն ատեն այնպէս առնելով: Բայց եզրակացութիւն, որ ի վերոյ, ոչ է միշտ ճշմարիտ, մինչ պատուիրի սիրել եւ զթշնամին, նաեւ զի ներընդունակացն ոչ տրի բացորոշեալ կանոն, զի կարէ լինիլ եւ ոչ

լինիլ: Այլ պոռնկեցեալ կինն կարէ զղջալ եւ զայրն իւր հաշտեցուցանել, ուրեմն այրն պատուիրանաւ ոչ պարաւանդի թողուլ զնա: Ուստի եւ ի ԻԴ. հարցման ի սրբոյն Աթանասէ ասի. «Եթէ պոռնիկ կինն ասիցէ ցայր իւր, եթէ ապաշխարեմ զմեղս իմ՝ մի՛ թողուր զիս, եւ այրն կամիցի ունել զնա ի կնութիւն, անվնաս են իրքն, թէ՛ ոչ: Պատասխանէ. Տէր է եւ իշխան ունել զկին»²⁶⁵:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ ոչ ոք պարտի պատժիլ վասն այլոց մեղաց որպէս եւ ոչ արդարն ընդ ամբարշտին (Ծննդ. ԺԼ 25): Իսկ ի ԽԲ. կանոնին սրբոյն Բարսղի ասի. «Կին, որ գիտիցէ զչարիս առն իւրոյ, եւ ծածկէ, Ե. ամ ապաշխարեսցէ»²⁶⁶: Նոյն արէն է եւ զառնէն ծածկողի զչարութիւն կնոջն. ԺԸ. տիտլոս ԻԸ. գլուխ²⁶⁷: Ուրեմն առ ի զերծանիլ յապաշխարութենէ մեղացն այլոց պարտաւորի այրն թողուլ զկինն պոռնկեցեալ:

Ասեուի է, թէ անդ խաւսի սուրբն Բարսեղ զմեղաց առն, որ կամ ոչ գիտելով զմեղք գոլն, գործէ պարզամտութեամբ, եւ կինն գիտէ զմեղք գոլն, եւ ծածկէ, որով եւ կարաւոր ապաշխարութեան վասն ականառութեան, եւ կամ վասն անհոգ գոլոյն զփրկութենէ նորա իբրեւ իւրոյ մարմնոյն, եւ կամ գիտէ այրն, զի մեղք է, եւ յամառի ի մեղս, գիտէ եւ կինն, եւ ոչ բողոքէ առ եկեղեցին, եւ կամ աղաւթիւք՝ առ Աստուած, ուստի եւ կարաւոր ապաշխարութեան: Սակայն այսու ամենայնիւ իբր առ ի զերծանիլ յապաշխարութենէ մեղաց կնոջն ոչ ի պատուիրանէ պարտաւորի մարդ թողուլ զկինն, այլ ի կամս իւր ապաստանէ, զի կարէ ներել յուսով դարձման նորա, եւ կամ ոչ ներել նկատմամբ յանդգնութեան նորա, բայց եւ ոչ ինքն կարէ ամուսնանալ:

Պրակ Գ.

Արդեաւ իւրով դատաստանաւ կարճ մարդ թողուլ զպոռնկեցեալ կինն

Մինչ պսակն է խորհուրդ եկեղեցւոյ որպէս միաւորելն արհնութեամբ առ եկեղեցին վերաբերի, նմանապէս եւ թողուլն: Դարձեալ ոչ ոք իւրովի զգաւսացեալ անդամն պարտի հատանել, այլ վիրահատին ցուցանել: Այլ կինն է մասն մարդոյն, ուրեմն ոչ պարտի ինքն զինքն հատանել, այլ առ եկեղեցին բողոքել: Դարձեալ,

²⁶⁵ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 300:

²⁶⁶ Կանոնագիրք հայոց, հտ.Բ., էջ 111:

²⁶⁷ Corpus Iuris Civilis, III, Berolini, 1959

որպէս ասէ Յաւսէփոս, թէ զանձնասպանն անթաղ ընկենուլ ասեն արէնքն²⁶⁸, եւ արէնսդիրքն կռապաշտից զանձնասպանի զձեռն հատանել արինադրեցին: Զի որպէս հոգին ի մարմնոյն ատար համարէին, ուրեմն եւ ոչ ոք իւրով յատուկ կամաւքն եւ վճռան կարէ արձակել զկինս իւր: Դարձեալ վասն խափանման մեծագոյն չարի, զի թէ կարէր ամենայն ոք յատուկ վճռաւ իւրով արձակել զկին իւր սակս պոռնկութեան, ամոնայն ոք սկսանէր զրպարտել զկին իւր առ ատելութեան իբր պոռնկեցեալ, եւ թողոյր: Դարձեալ, զի Աստուած գոլով ի բնութենէ Տէր եւ Իշխան եւ Դատաւոր, տակաւին ի փաստի իւրում ոչ կամի յառաջանալ թարց ամբաստանողի եւ վկայի (տէն Ես. Ա, Բ. 3): Նմանապէս եւ սակս պոռնկութեան, մինչ այն է ոսոխ, ոչ պարտի լինիլ դատաւոր եւ վճռահատ (տէն Բ. ար. Դ 26), թէպէտ կարէ յանկողնոյ կնոջն խոյս տալ, այլ ոչ իւրովի արտաքսել եւ թողուլ ի բաց:

Առարկիցես՝ նախ, թէ վկայն նախապէս յառաջանալոց է ի պատիժ չարագործին, իսկ այրն վկայէ զպոռնկութենէ կնոջն, ուրեմն եւ ինքնին թողուլ զնա կարէ իւրով դատաստանաւ:

Ասելի է, թէ վկայն ականատես պարտի լինիլ, այլ ոչ ոք ականատես է պոռնկութեան կնոջն, ուրեմն եւ ոչ ձեռնարկել կարէ ի դատաստան արձակման: Նաեւ տացուք, թէ իցէ վկայ եւ դատախազ, այլ ոչ դատաւոր եւ վճռահատ: Իսկ ձեռամբ անտանաւոր ոչ իմանի նախաձեռնութիւն ի պատիժ մեղանշողին, այլ աւգնութիւն եւ հաւաստեցուցանելն զիրն ամբաստանեցեալ, եւ թէ ձեռն իմանի ի պատժումն մեղանշողին, այլ ոչ առանց վճռոյ դատաւորին:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ զպատճառս գայթակղութեան, այսինքն՝ զակն եւ զձեռն ինքնին հատանել ասէ Տէրն (տէն Մատթ. Ե 30): Իսկ ակն եւ ձեռն ամենայն ումեք առաւել ինքեանց մերձաւորք են քան այլոց, նմանապէս եւ կինն առ այրն գոլով մարմին նորա, ուրեմն կարէ այրն իւրով դատաստանան թողուլ զնա:

Ասելի է, թէ ակամբ եւ ձեռամբ իմանին իբրեւ զակն եւ զձեռն սիրելիքն, կամ ակամբ տեսականութիւն ներքին եւ ձեռամբ գործքն արտաքին, որք եւ ի գթեցուցանելն զոք ի կամաց Արարչին, խլելիք են եւ ի բաց ձգելիք: Իսկ կինն ըստ որում այլ անձն է, եւ այրն դատախազ, ոչ կարէ դատաստանաւ իւրով պատժել զնա, այլ բողոքել առ դատաստանն եկեղեցւոյ, թէպէտ կարէ ոչ ննջել ընդ նմա

²⁶⁸ Հմմտ. Иосиф Флавий, Иудейские древности, книга IV, г. 8, 6, т. 1, Москва, 1994, с. 163.

առանց դատաստանի եւ դատաւորի, եւ այս է իբր խլումն ական եւ հատումն ձեռին:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ է Աստուած փեսայ հոգւոց հաւատացելոց, իսկ Աստուած ետ զգիր ապահարզանի ի ձեռս շնացեալ ազգին Յուդայ (տէս Երեմ. Գ 8), ուրեմն եւ ամէն ոք կարէ արձակել զպոռնկեալ կիսն իւրով դատաստանաւ:

Ասելի է, թէ աստուած կարէ առնել զինչ եւ որպէս կամի, զի բարձակ իշխան է, այլ ոչ այնպէս մարդն, մինչ է ընդ իշխանութեամբ եկեղեցւոյ եւ կարաւոյ դատաստանի, ուստի ոչ պարտի ձեռնարկել անդր քան զկարողութիւն իւր:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ անհաւատ կիսն, կարէ ինքեամբ մեկնիլ ի հաւատացեալ առնէն, ուրեմն եւ հաւատացեալ այրն յանհաւատարիմ պոռնկեալ կնոջէն, զի այրն առաւել իրաւունս ունի ի վերայ կնոջն որպէս տէր եւ զլուիս նորա քան կիսն՝ ի վերայ առն:

Ասելի է, թէ ըստ անկողնոյ, այլ ոչ ըստ թողլոյ, ապա թէ ոչ որպէս բաժանմամբ անհաւատին այրն կարէ զայլ կին ածել, նմանապէս եւ այր պոռնկին կարէր զայլ կին ածել, որ է ընդդէմ: Նաեւ զի անհաւատն այլ ոչ եւս է անդամ եկեղեցւոյ եւ ենթակայ խորհրդոյ ապաշխարութեան, վասն որոյ ոչ կարէ թողանիլ յառնէն յատուկ վճռով նորին, այլ թէպէտ այրն տէր եւ զլուիս կնոջն ասի, այլ ոչ կարէ ասել ցոտն, թէ չես ինձ պիտոյ (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 21):

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ յամենայն ուրեք ի Սուրբ Գիրս այրն ասի առող կնոջն եւ ոչ՝ կիսն, այլ առողն կարէ եւ թողուլ (ըստ որում եւ Փրկիչն ասաց վասն իւր հոգւոյն, թէ՝ «զանձն իմ ոչ ոք կարէ հանել յինէն, իշխանութիւն ունիմ զնեւ զնա եւ առնուլ» [Յովհ. Ժ 18]), ուրեմն որպէս իշխանութիւն ունէր այրն յորժամ էառ զկիսն, նմանապէս ունի իշխանութիւն եւ թողուլ զնա վասն պոռնկութեան:

Ասելի է, թէ գործ պսակին ոչ միայն է գործ բնութեան, այլ եւ խորհուրդ եկեղեցւոյ, որ առ անբաժանելի միաւորութիւն Քրիստոսի վերաբերի, զի յորմէ ոք կապեցան, յայնմանէ եւ արձակի:

Պրակ Դ.

Արդեաւ յայսմիկ պատահման այրն և կիսն իցնն հաւասարապէս դատելիք

Թէպէտ ի խորհրդոջն պսակին յատկապէս այրն ասի առող (զի Աստուած էաժ զեւայ առ Ադամ, եւ Աբրահամ եւ Ղաւտ առին կանայս, եւ գրէ թէ յամենայն ուրեք [Ծննդ. Բ 22, ԺԱ 29, ԻԴ 7, ԻԸ 1, ԽԱ 45]): Սակայն եւ անյատկապէս կիսն ասի առող առն, ըստ այնմ

իւրաքանչիւր այր զիւր կինն կալցի եւ կինն զիւր այր կալցի: Ուստի ի պատահման պոռնկութեան հաւասար կերպիւ կարեն թողուլ զմիմեանս, բայց ոչ հաւասարապէս դատին եւ պատժին: Նախ, զի այրն է գլուխ եւ տէր կնոջն, այլ ի սխալիլ այլոց անդամոցն, որպէս թէ ի ձեռամբ սպանանելն զոք պատժի մարդ ի գլուխն իւր հատմամբ: Եւ զի այրն տէր է. ի սխալիլ տեառն եւ աղախնոյն ոչ հաւասարապէս պատժին (Ծննդ. ԺԸ 12, Ա. Պետ. Գ 6), զի առաւել ի կարգի գիտնոց է տէրն: Իսկ որ գիտութեամբ մեղանշէ առաւել քան զոչ գիտողն եւ զհաւասարապէս սխալողն պատժի, որպէս ասէ Տէրն (Ղուկ. ԺԲ 47): Երկրորդ, զի այրն է վարժիչ կնոջն, ըստ այնմ. Կանայք լուռ լիցին յեկեղեցւոջ, եւ եթէ կամին ուսանիլ՝ ի տան իւրեանց զարս իւրեանց հարցանիցեն (Ա. Կորնթ. ԺԴ 34): Ուրեմն եւ հաւասարապէս մեղանշելն ոչ հաւասարապէս պատժին, զի այրն որպէս զվարժիչ եւ կինն որպէս զհամբակ պատժի: Ուստի եւ «Դիողինէս տեսեալ զմանուկ ստամբակ, զմանկածուն եհար ասելով, թէ ընդէ՞ր այդպէս դաստիարակես»²⁶⁹: Երրորդ, զի Պետրոս արանց պատուիրէ, զի իմաստութեամբ վարիցին ընդ կանանց իւրեանց, եւ իբրեւ տկար անաւթոյ արասցեն նոցա պատիւ (Ա. Պետ. Գ 6): Որպէս եւ բեկանելի նուրբ ապակին պահեն մարդիք կարի զգուշութեամբ, իսկ անգիտութիւն եւ տկարութիւն յամենայն ուրեք անմեղադրելի առնէ զգործողն, եւ ըստ այսմ Դաւիթ աղաչէր զԱստուած, թէ՛ «զմեղս մանկութեան եւ անգիտութեան իմոյ մի յիշէր, Տէր» (Սղմ. ԻԴ 7): Զորրորդ, զի կինն է ընդ տէրութեամբ առն, ոյր պարտ էր գոլ լաւագոյն կառավարիչ, եւ աչք ի բաց ի վերայ նորա: Այլ եթէ ինքն գծարէն սխալիցի, տայ համարձակութիւն կնոջն մակերեւութապէս սխալիլ, զի առաւել դիւրահակ է կինն ի սխալիլ, եւ ընդ ինքեան քարշել զայրն ի խորխորատ շարեաց, որպէս յայտ է յեւայէ, որ յանցոյց զԱդամ (Ծննդ. Գ 6), եւ Յեզաբէլայ, որ յիմարեցոյց զԱքաաբ (Գ. Թագ. ԻԱ 25): Իսկ հզարք զաւրեղագոյնս պահանջին ի տալ զպատասխանի, զի դատաստան անաշառ իշխանաց լինի (Իմաստ. Զ 6): Հինգերորդ՝ Սեկունդոս փիլիսոփայն զկինն կոչէ անժուժ ցանկութեան*, ²⁷⁰զի կանայք գիճայինք գոլով բնութեամբ, դիւրաւ սահին ի բղջախոհութիւն, իսկ արքն գոլով հրայինք եւ աւդայինք, ի բարկութիւն եւ ի հպարտութիւն, իսկ դիւրասահութիւն եւ տկարութիւն

* Տեն Գիրք Պիտոյից, աշխտ. Գ. Մուրադեանի, Եր., 1993, էջ 31:

* Տեն Բանք իմաստնոց, Սոփերք Հայկականք, հտ. Ա, Վենետիկ, 1853, էջ 67, նաև՝ ՄՄ, ձեռ. 4307, թ. 102բ:

առ բասրէն ի սխալանաց: Սակայն ի կողմանէ բաժանման, ըստ որում պատճառն է հաւասարապէս անվայելուչ միոյն եւ միւսոյն, հաւասարապէս դատին, եւ կերպիւ ինչ կիներ քան զայրն պատճառաւ բարւոյ զաւակին, զի ի պոռնկութենէ աւտար ժառանգ կացոյց առն, յարէնս բարձրելոյն անհաւատացաւ, յայր իւր յանցեալ (Սիրաք ԻԳ 33), քանզի այրն ոչ գիտէ զծնեալն ի պոռնկութենէ աւտար գոլ, եւ զայլոյ անդաստան ոռոգանէ իբրեւ զիւրն, եւ կամ զսերունդ զայլոյ որպէս զգառն սնուցանէ: Իսկ թէ ասիցես մինչ բաժանումն է պատիժ շնութեան, եւ հաւասարապէս դատին ի բաժանման: Զի՞նչ զանազանութիւն է ի մէջ երկոցունցն:

Ասելի է, թէ որպէս զփափուկ ոմն եւ զայր մի լեռնականն, նմանապէս եւ կիներ քան զայրն, զի կիներ առաւել զգայ զվիշտն, ըստ որում անժուժկալ ցանկութեան եւ հեշտասէր: Ուստի զրկումն ի բաղձալեաց նորա առաւել չարչարէ զինքն, բայց առ կատարելութիւն առն նկատմամբ, առաւել պատժոց արժանի է այրն քան զկիներն: Եւ Աւգոստինոս ասէ. Որ ոք պատճառաւ պոռնկութեան կամի հերքել զկիներն՝ նախ պարտի մաքուր գոլ ի պոռնկութենէ: Նմանապէս եւ զիգաց ասեմ. զայրանան արքն, եթէ լուիցեն, թէ շնացեալ արանց տրին նման պատիժք որպէս եւ շնացեալ կանանց, մինչ ինքեանք ծանրապէս պատժիլ պարտին որքան առաւել առ նոսա պատկանի առաքի՛նութեամբ յաղթել եւ բարի արիւնակաւ կառաւարել զկանայս:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ի բաժանման առն եւ կնոջ ոչ երեւի հաւասարապէս դատումն, զի այրն կարէ թողուլ զկիներն շնացեալ եւ զայլ կին առնուլ ընդ հնոյ արիւնաց (եւ եաւթն կանոնի սրբոյն Ներսիսի ասի, թէ՛ որ զպոռնիկ կիներն թողու՛մի ամ ապաշխարեսցէ, եւ կին առցէ, բայց կիներն ոչ առն լիցի²⁷¹, եւ ի ԿԳ. կանոնի սրբոյն Աթանասի նոյնպէս ասի²⁷², եւ ի Դատաստանագրքոյ ՃնՆ. կանոնին²⁷³) ալ կիներն ոչ կարէ թողուլ զայրն շնացեալ, զի ոչ է առողջ: Ուրեմն անհաւասարապէս դատին:

Ասելի է, թէ վճռովն եկեղեցւոյ ի պոռնկիւն միոյն եւ միւսոյն հասարակ լինի բաժանումն, զի որպէս այրն կարէ կալնուլ զկիներն եւ կիներն՝ զայրն (Ա. Կորնթ. է 7), նմանապէս եւ ի թողուլն, զի ըստ որում այրն կատարելագոյն է քան զկիներն, առաւել իրաւունս ունի կիներն բաժանիլ ի շնացեալ առնէն քան այրն ի կնոջէն, եւ մեծագոյն է յաղթու-

²⁷¹ Տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 259:

²⁷² Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 316:

²⁷³ Մխիթար Գոշ, Գիրք Դատաստանի. տե՛ս Մատենագիրք հայոց, հտ.ԺԹ., էջ 262

թիւն կնոջն (զկնի բաժանման) պահել զժուժկալութիւն քան թէ առն: Իսկ առ բանս կանոնաց ասեմ, թէ այրն կարէ առնուլ զկին զկնի մահուան անպարտ առն իւրոյ, նոյն կանոն է եւ զշնացեալ առնէն եւ զանպարտ կնոջէն: Բայց թէ եկեղեցին տնաւորինեսցէ՝ այլ իմն է:

Ասիցես՝ երկրորդ, եթէ հաւասարապէս դատեցեալք լինէին արք եւ կանայք ի պատժի բաժանման՝ Յուդայ՝ որդին Յակոբայ՝ շնալով ընդ Թամարայ՝ նուոյ իւրոյ, եւ վճռելով զնա այրելի, երբ իմացաւ յինքենէ յղացեալ, եւ զինքն ընդ նմին այրելի գոլ վճռելոց էր, եւ սակայն ոչ արար այնպէս եւ այլն (տե՛ս Ծննդ. ԼԸ 24):

Ասելի է, թէ որովհետեւ իրն փոխեցաւ, նմանապէս եւ՝ վճիռն: Ուստի ոչ ետ զնա այրել եւ ոչ զինքենէ հարկ եղեւ վճռել այրելի գոլ, եւ ըստ այնմ եւս հաւասարք գտան յազատման:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ կինն է դիւրաբեկ անաւթ եւ դիւրասահ ի մեղանչել եւ այրն՝ ոչ այնքան: Իսկ առաքեալքն անկիրթ եւ նորահաւատ քրիստոնէից ոչ կամեցան զծանր լուծ ւարինաց դնել, ուրեմն եւ ի մեղանչել առն եւ կնոջ ոչ հաւասար կերպիւ դատելիք են (Գործք ԺԵ 10):

Ասելի է, թէ ըստ որում մի մարմին են, եւ անհամեստութիւն հասարակ չար է երկոցունցն, նոյնով պատժին, որով եւ մեղան, զի եւ յաւրէնսն զայրն եւ զկինն շնացեալ միապէս մահու մատնէին (տե՛ս Դեւտ. Ի. 10): Իսկ ի նորս արձակել միայն յիրերաց ի մշտնջենաւորս եւ կամ հաշտիլ, այլ ոչ ի կենդանութեան միոյն եւ միւսոյն ամուսնանալ, որպէս ի վերոյ ասացաւ: Իսկ վերոգրեալ ւարինակաւն եւս համոզի բանն, զի որ հասարակ հրէից ծանր լուծ էր ւարէնքն Մովսիսի, քրիստոնէից թեթեւ բեռն եւ քաղցր լուծ եղաւ ւարէնքն Քրիստոսի (տե՛ս Մատթ. ԺԱ 30):

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ առաքեալն զպոռնկեալն ի Կորնթոս ընդ խորթ մաւրն մատնէր սատանայի, ուր ոչ յիշէ եւ զպատիժ կնոջն, ուրեմն պոռնկեալքն ոչ հաւասարապէս դատին պատժով բաժանման:

Ասելի է, թէ կամ մեռեալ էր խորթ մայրն, եւ կամ ինքն բռնութեամբ ննջեալ էր ընդ նմա, իսկ ըստ ւարինի եւ ընդ խաւեցեալ աւտար աղջկան ննջողն ածիւր ի մահ (տե՛ս Բ. ւար ԻԲ. 25)՝ ոչ պատժիլով աղջկանն որպէս զնա, եւ կամ զի ապաշխարութեամբ բաւարարեալ էր որպէս ցուցանէ առաքեալն, ուր ասէ զնա մխիթարել (տե՛ս Բ. Կորնթ. Բ. 7): Ուրեմն յայտ է, թէ ունէր զանմխիթար սուգ վասն պոռնկութեան անտանելոյ:

Պրակ Ե.

Արդեաւք զկնի բաժանման պաճառ իցեն մնալ առանց ամուսնութեան

Մինչ բաժանումն առն եւ կնոջ բարոյական մահ իմն է, եւ ոչ ոք զկնի մահուան կարէ ամուսնանալ, ուրեմն եւ ոչ ոք զկնի բաժանման, թէ այրն եւ թէ կինն, ապա թէ ոչ ար ըստ արեական զրպարտութիւնք ոչ պակասէին, զի յուսով ընդ այլոյ սիրեցելոյ լինելոյ այրն եւ կամ կինն միշտ բժաւորէին զմիմեանս: Դարձեալ, զի բաժանումն առն եւ կամ կնոջն է պատիժ մեղաց շնութեան: Իսկ ի հնումն սպանեալք լինէին շնացողքն՝ թէ՛ այրն եւ թէ՛ կինն: Այլ զկնի մահուան խափանի ամուսնութիւն, ուրեմն եւ զկնի բաժանման մինչեւ ի մեռանիլ պարտաւոր կողմանն: Դարձեալ, զի առաքեալն զմեկնիլն յիրերաց ցսուցանէ միայն պատճառաւ շնութեան, եւ տակաւին այր եւ կին զնոսա կոչէ, ամենեւին ոչ մեկնիլ ասէ, եւ թէ մեկնեցի կինն՝ անայր մնասցէ, կամ անդրէն ընդ առն իւրում հաշտեացի: Ուրեմն նոյն կանոն է եւ զմեկնեցեալ առնէն: Դարձեալ՝ ոչ ոք արեան արժան համարի ի չար գործոց զոք վարձատրել եւ ի բարի գործոց զոք պատժել: Իսկ եթէ այրն կարէր զայլ կին ածել յետ թողլոյն զշնացեալն, շնութեամբ նորա ինքն վարձատրիւր, եւ վարձատրիւովն իւրով կինն կրկնակի պատժիւր: Դարձեալ, զի կինն առնակին ի կենդանի այր իւր կապեալ է, թէ եւ իցէ որպէս զգաւսացեալ ձեռն ի մարմնի, եւ այն կապն է յԱստուծոյ: Ուրեմն ոչ ոք կարէ զկապեալն Աստուծոյ արձակել, եւ զոր ոչն կապեալ է Աստուած՝ ընդ այնմիկ կապիլ՝ իբր խզելով զոսկի շղթայն եւ կապելով սարդիոստայնիւ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ի կանոնս սրբոց հարց ի բազում տեղիս գտանի, թէ շնացեալ կինն արձակելի է եւ անպարտն զայլ կին ածելոյ: Տէս Մեծին Ներսէսի է. կանոնին²⁷⁴ եւ Դատաստանագրքոյ ՃԽԵ. գլուխ²⁷⁵ եւ ի ԻԳ. կանոնի սուրբ Լուսաւորչին, ուր թողուլ ասէ զկինն վասն պողնկութեան, եւ Ա ամ ապաշխարել²⁷⁶, թէպէտ ոչ ասէ զայլ կին ածել: Եւ սրբոյն Աթանասի ԿԳ. կանոնի ասի՝ շնացեալ կինն արձակեալ, այրն կարէ այլ կին առնուլ, եւ կինն ոչ այլոյ լինիլ²⁷⁷: Եւ

²⁷⁴ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 259:

²⁷⁵ **ՁԵՈ.** ԽԵ **ՓԽ.** ՃԽԵ. **Մխիթար ԳՈՂ,** Գիրք Դատաստանի. տէս Մատենագիրք հայոց, հտ. ԺԹ., էջ 262:

²⁷⁶ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 248:

²⁷⁷ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 316:

սրբոյն Բարսղի ի ԺԳ. կանոնին առ Ակակիրոս²⁷⁸, եւ այլ բազում տեղիս գտանին կանոնք սոյնպիսիք: Ուրեմն յետ բաժանման ի շնացելոյն որն եւ իցէ կարէ ամուսնանալ:

Ասելի է, թէ սուրբ հարքն կամ թողլով զբաժանումն, որ ըստ անկողնոյ իմանային եւ կամ զայլ առնուլ զկնի մահուան շնացելոյն: Զի այսպէս իմանալի է, թէ այրն կարէ զայլ կին առնուլ, այսինքն՝ զկնի մահուան շնացող կնոջն, եւ կինն ոչ կարէ, այսինքն՝ եւ զկնի մահուան անմեղ առն, այլ ի պատիժ ըոպէականի հեշտութեան մշտնջենապէս ապաշխարելոց այրիութեամբ: Նմանապէս եթէ եւ առն նոյն դիպեսցի յանցանք:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որ շնայ՝ կերպիւ ինչ մեռանի կամ ներգործութեամբ ըստ աւրինացն եւ կամ զաւրութեամբ որպէս ասի, թէ՝ «Որ շնայ առ պակասութեան մտաց զկորուստ անձին իւրում ստանայ» (Առակ. 2 32): Ուրեմն իբրեւ մեռելոյ այրն կամ կինն շնացելոյն, (որ ի հնումն) փոխեցաւ ի Քրիստոսէ յաւրէնն միայն ըստ անկողնոյ բաժանման: Իսկ առ բանն Առակաց ասեմ, թէ զկապն պսակին ոչ ոք բարոյական մոլութիւն կարէ լուծանել, եթէ ոչ մահն բնական, ապա թէ ոչ եւ բազմաւք ստանայ մարդ զկորուստ հոգւոյն, որովք ոչ պարտաւորի բաժանիլ յամուսնոյն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ կարի անտանելի է համբերել շնացեալ կնոջն կամ առն, զի որպէս ասէ Առակ. Մեծաւ նախանձու ոգորի այր շնացելոյն, եւ ոչ խնայէ ի դատաստանի, եւ ոչ ոք փրկանաւք եւ պարգեւաւք փոխէ զթշնամութիւն յղացեալ ի սրտին (Առակ. 2 34), յորոց երեւի, թէ մահումբ շնացելոյն հազիւ թէ շիջանի հուր սրտի առն կամ կնոջն շնացելոյ, ուրեմն ի խափանումն մեծի չարին սպանութեան թոյլատրելի է ամուսնանալ:

Ասելի է, ըստ առաքելոյն, թէ՝ «ոչ է պարտ առնել զչարն, զի եկեսցէ բարի» (Հռոմ. 9 8): Եւ թէպէտ անտանելի չար է տանիլ շնացեալ կնոջն կամ առն, սակայն տանելի է յուսով վարձուն եւ պայծառ անուամբ ժուժկալութեան, զի կամ տանելոց է այրն պակասութեան շնացելոյն եւ համաբնակելոց ի միասին եւ կամ եթէ ոչ կարէ տանիլ՝ թողլոց եթէ կարէ տանել այրիութեան այրմանն:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ Փրկիչն ասէ՝ ոչ թողուլ զկին, եթէ ոչ վասն բանի պոռնկութեան եւ ոչ կարել զայլ կին ածել, եթէ ոչ այնու պատճառաւ, ապա թէ ոչ շուն կոչի, որ առնու զթողեալն: Ուրեմն Փրկիչն հրաման տայ թողլոյ եւ զայլ առնելոյ (տէս Մատթ. 6):

²⁷⁸ Կանոնագիրք հայոց, հտ.Բ., էջ 103-104:

Ասեմ՝ նախ, թէ Աստուած զԱդամայ եւ Եւայի ասաց լինիլ մի մարմին, եւ Քրիստոս ասաց. «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեացէ»: Այլ հարցանեմ. արդեա՞ւք մի անգամ կամ քանիցս անգամ շնութեան կնոջ տանելն կարելի եւ տանելի է, թէ տեսանել զերկիր ամենայն ի գործս իւր անիծիլ՝ տրտմութեամբ ուտել զհաց զամենայն աւուրս, փշալից տեսանել զհերկեալ անդաստանս, քրտամբ երեսաց ուտել զհաց եւ ի հող դառնալ, եւ թերեւս պատճառն այնոցիկ անիծից ոչ յինքենէ, այլ ի շողոքորթութենէ կնոջն յառաջացաւ: Այլ ո՞ր գրեալ է, թէ Ադամ եթող զկինն վասն այնքան չարեաց պատճառ ինքեան լինելոյն իսկ, եւ տակաւին ծնաւ ի նմանէ որդիս եւ դստերս: Եւ զի մի՛ գուցցէ Ադամ զայն մտաբերեսցէր, ասաց Աստուած եւ առ կինն, թէ՛ «գարձ քո առ այր քո, եւ նա տիրեսցէ զքեզ» (Ծննդ. Գ 16), որով եցոյց, թէ ոչ իւրք պատճառ կարէ մարդ զկինն թողուլ եւ զայլ առնուլ:

Երկրորդ՝ ասեմ, թէ Քրիստոս եցոյց զայն արէնն արձակման շնացելոյն ի խստասրտութենէն հրէից առաջացեալ, եւ սակայն ոչ վերայիշեաց զարէնն վասն քարկոծելոյ եւ սպանանելոյ զշնացեալ կինն եւ զայրն: Ուրեմն եթէ զայն արէնն անխախտ պահեաց կամ մեղմացոյց արձակմամբ: Եւ եթէ առն արինաւոր է առնուլ զայլ կին (Բ. ար. ԻԳ 4), ընդէ՛ր առաւղն կնոջ նորա շնացեալ կոչի, եւ սակայն բաց ի նմանէ, որ եթողն, այլ ոք կարէր առնուլ զնա, եւ ոչ շնացեալ կոչիւր:

Երրորդ՝ զի որպէս վասն կնոջն առաքեալն ասէ յառնէն մի՛ մեկնիլ, նմանապէս եւ վասն առն ասէ, եւ առն զկին իւր մի՛ թողուլ, այլ որպէս կնոջն պատուիրէ, զի ի պակասաւոր առնէն մի՛ մեկնիցի, նմանապէս եւ առն: Իսկ որ անդրէն հաշտիլ ասէ յայտ է եթէ այրն շնացեալ իցէ եւ կինն խոժորեալ եւ ի բաց գնացեալ (որովհետեւ ոչ կարէ առն այլոյ լինիլ) հաշտեսցի ընդ առն իւրում, նմանապէս եւ այրն՝ ընդ կնոջ, որովք յայտ է, թէ ոչ ոք թողլով զշնացեալն կարէ զայլ առնուլ եւ կամ առն այլոյ լինիլ:

Զորրորդ՝ տացուք, թէ Մովսէս արինադրեալ իցէ վասն խստասրտութեան հրէից՝ արձակել զկանայս վասն շնութեան եւ այլոց: Մի՛ թէ արէնն Մովսէսի կարէր ջրել զարէնն Աստուծոյ, որ ասէ. «Եղիցին երկոքեանն ի մարմին մի» (Ծննդ. Բ 24), եւ կամ զարէնն Քրիստոսի, թէ՛ «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեացէ» (Մատթ. ԺԹ 6): Ասիցես, թէ Մովսէս արինադրեաց այնպէս ի բերանոյ Աս-

տուծոյ, միթէ թողլով զկանայս, անպարտ լինէին ի խստասրտութեանէ մեղացն:

Հինգերորդ՝ տեսցուք զհամաձայնութիւն հնոյ եւ նորոյ արինաց հաւաքելով զվկայութիւնս ի միասին: Զի Մովսէս արինաց ասէ. «Եթէ առնուցու ոք կին, եւ մտանիցէ առ նա, եւ եղիցի եթէ ոչ գտանիցէ շնորհս առաջի նորա, զի եգիտ ի նմա իրս անարգութեան, գրեացէ նման գիր ապահարզանի եւ տացէ ի ձեռս նորա, եւ արձակեացէ զնա ի տանէ իւրմէ: Եւ եթէ գնացեալ լինիցի առն ալլում, եւ ատիցէ զնա այրն վերջին, գրեացէ նմա գիր մեկնելոյ, եւ արձակեացէ զնա ի տանէ իւրմէ, եւ ի մեռանիլ վերջնոյ առն, մի՛ կարացցէ այրն առաջին վերստին առնուլ զնա ի կնութիւն յետ պղծելոյ նորա» (Բ. ար. ԻԴ 1-4): Յորմէ երեւի, թէ զկնի արձակման, եթէ ոչ լինէր կին առն ալլում առաջին այրն, կարէր զնա վերստին առնուլ: Այլ իր անարգութեան գտանելն ի նմա (յառաջնում մերձաւորութեան) զինչ իցէ, եթէ ոչ անկեալ գոլն ի կուսութենէ: Իսկ զայսպիսիս յայլուր քարկոծել ասաց (տես Բ. ար. ԻԲ 21): Այլ ի մեզ ըստ առաջնոյն թոյլատրի, եթէ յետ առաջնոյ մերձաւորութեան, եւ չգտանելոյ զկուսութիւն ամբողջ, նոյնժամայն բողոքեացէ եւ այլ ոչ եւս մերձաւորեսցի, ապա թէ ոչ այնու արատաւորութեամբն հաւանեալ երեւի, եւ ոչ կարէ արձակել: Իսկ Մատթէոս ի բերանոյ Տեառն ասէ. «Ամենայն, որ արձակէ զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան, նա տայ նմա շնալ, եւ որ զարձակեալն առնէ՝ շնայ: Եւ կին, եթէ ելցէ յառնէ իւրմէ, եւ եղիցի առն ալլում, շնայ» (Մատթ. Ե 32): Եւ Ղուկաս ասէ. «Ամենայն, որ արձակէ զկին իւր եւ առնէ այլ՝ շնայ, եւ որ արեձակեալն առնէ՝ շնայ» (Ղուկ. ԺԹ 18): Եւ առ Կորնթացիսն ասէ առաքեալն. «Կանամբեացն պատուիրեմ ոչ ես, այլ՝ Տէր, կնոջ յառնէ մի՛ մեկնիլ, ապա թէ մեկնեսցի, անայր մնացցէ, կամ անդրէն ընդ առն իւրում հաշտեսցի, եւ առն զկին իւր մի՛ թողուլ» (Ա. Կորնթ. Է 10-11), այսինքն՝ ընդ որում հաշտեցան մի թողուլ զայն: Եթէ կինն իցէ մեղանշականն, եւ եթէ ինքն, որովք ցուցանի, թէ մեղանշականութեամբ միոյն եւ միւսոյն ոչ լուծանի կապն ամուսնական, այլ տակաւին ըստ կապոյն անլուծանելիք են եւ ընդ անկողնոյ եւ բնակութեան միայն անջրպետեալքն կարեն հաշտիլ եւ գալ ի միասին: Արդ, առ բանն արինաց (Բ. ար. ԻԴ) ասեմ, թէ հրէայք խոստովանեցան զայն արէնն ի Մովսիսէ եղեալ իբր մեկնութիւն արինաց եւ կրկնաբանութիւն, ըստ որում ոչ գոյ ի գիրս Ելից, եւ ոչ ի գիրս Ղեւտացւոց, յորում յամենայն ուրեք ասի. «Խաւսեցաւ Տէր ընդ

Մովսէսի»։ Եւ Փրկիչն մեր ստուգեաց համաձայն հրէիցն խոստովանութեան, թէ՛ «Մովսէս վասն խստասրտութեան ձերոյ (այսինքն՝ վասն արգիլելոյ զձեզ ի կնասպանութենէ) հրամայեաց ձեզ արձակել զկանայս ձեր, այլ ի սկզբանէ ոչ եղեւ այնպէս» (Մատթ. ԺԹ 8)։ Որով եցոյց զաւրէնն Աստուծոյ գերազանցելի իբրեւ անխախտ աւրէն Աստուծոյ քան զաւրէնն Մովսիսի, որ էր աւրէն մարդոյ եւ ծառայի։ Իսկ աւրէնն Աստուծոյ ասաց. «Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի» (զոր ոչ այլ ինչ կարէ լուծանել, եթէ ոչ մահն), եւ Փրկիչն համաձայն այնորիկ կնքեաց, թէ՛ «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեացէ»։ ոչ Մովսէս եւ ոչ ահարաւնեան քահանայութիւն, եւ ոչ այլ ոք բնաւ ի մարդկանէ։ Զի այլ աւրէնք մարդկայինք համեմատեալք աստուածայնոց աւրինացն են որպէս պատահմունք առ գոյացութիւն, իսկ պատահումն լինի եւ բացալինի առանց ենթակային ապականութեան, եւ գոյացութիւն է, որ ի գոլն գոյացուցանէ եւ յոչ գոլն ապականէ։ Ուրեմն եւ զմիաւորեալն եւ զզուգեալն յԱստուծոյ ոչ պոռնկութիւն եւ ոչ շնութիւն կարեն լուծանել, զի պատահականք են, այլ՝ միայն մահն։ Եւ եթէ այս հաւաստի իցէ, յայտ է եւ յաւրինացն Մովսիսի, որ զշնացեալն ասաց քարկոծել, որպէս զի այրն շնացելոյն կարասցէ զայլ կին առնուլ, զի ի կենդանութեան շնացելոյն ոչ կարէր առնուլ զայլ կին։ Եւ եթէ այր մի եւ կին մի աւտարք շնային զերկոսինն եւս սպանանել ասէ աւրէնն, որ զկնի այնորիկ ոչ այրն կարէր զայլ կին առնուլ եւ ոչ կինն՝ առն այլում լինիլ։ Եւ այս աւրէնս յԱստուծոյ կարգեցաւ ի դեղ շնութեան, ուր ասի. «Այր ոք եթէ շնասցի ընդ առնակնոջ՝ մահու մեռցին եւ շնացողն, եւ՝ շնացեալն» (Ղեւտ. Ի 10)։ Բայց թէ յառաջնում մերձաւորութեան ոչ գտցի ամբողջ կուսութիւն աղջկանն, ըստ որում իր անարգութեան ասի՝ տալ գիր արձակման, եւ կարել կինն լինիլ առն այլում։ Իսկ եթէ հրատարակեալ եղիցի արատաւորութիւն աղջկան՝ քարկոծել զնա (Բ. աւր. ԻԴ 13,21), որովք եւս ցուցանի, թէ մահն միայն կարէր լուծանել զկապ երկոցունցն։ Իսկ առ այն մարդիք մի՛ ինքնաձեռն եղիցին ի սպանութիւն իբրեւ դատաւորք, հրամայեցաւ ի Տեառնէ արձակումն պոռնկեցելոյն։ Այլ թէ կենդանութեան միոյն եւ միւսոյն ոչ կարէին անցանել առ երկրորդ ամուսնութիւն, յայտ է զի այն լինէր մահուամբ։ Ուրեմն որքան որ մինն եւ միւսն կենդանի իցեն, թէ եւ շնացեալ իցէ կինն կամ այրն, ոչ կարեն ամուսնանալ, եւ ոչ եւս զկնի մահուան անմեղին միւս կողմն մեղանշական, որպէս ասացաւ յայլուր։ Այլ արդ, Փրկիչն մեր գիտելով զսահականութիւն եւ զտկա-

րութիւն բնութեան մարդկան, թէ անհնարին է առանց դիպուածոյ երբեմնականի անցանել իրին ամուսնութեան, եւ ոչ եւս արժան է գործիլ սպանութեան ի նիւթն այնքան բեկանելի, այլ արին ընդ արեան միայն է ճշմարիտ սպանութիւն եւ կամ այլ քրէական յանցանք: Վասն այնորի թուլացոյց զարէնն սպանութեան, եւ հրամայեաց գոնէ բաժանմամբ յիրերաց շիջուցանել զբարկութիւն սրտի: Իսկ առաքեալն կայացոյց զվախճան այնպիսի ցասման ի հաշտիլն անդրէն: Իսկ եթէ առաքեալն մահու մտանել ասաց զպոռնկեալն ի Կորնթոս, այն էր վասն անտանելի ազգապղծութեան, զի որդին առեալ էր զկին հօւր իւրոյ՝ զխորթ մայրն իւր:

Իսկ առ բանն Մատթէոսի ասելի է. «Ամենայն որ արձակէ զկին իւր առանց պատճառի պոռնկութեան, նա տայ նմա շնալ, եւ որ արձակեալն առնէ՝ շնայ» (Մատթ. Ե, ԺԹ): Նոյն է եւ հետեւեալն, որովք կամի ասել. եթէ ոք առանց պատճառի պոռնկութեան ի բաց թողու զկինն, մերժէ ի տանէն, արտաքսէ ի բնակութենէն, հերքէ յանկողնոյն, եւ նա չժուժէ, եւ երթայ առ այլ ոք, ինքն՝ այրն պատճառ լինի շնութեան կնոջն եւ շնութեան առողին զնա, որովք կրկին է զմեղս իւր, եւ եթէ ինքն եւս չժուժելով զայլ կին ածցէ ի կենդանութեան կնոջ իւրոյ, անպարտի կամ պարտաւորի արտաքսեցելոյ՝ եռապատկէ զմեղս իւր՝ շնալով ընդ այլոյ ի կենդանութեան կնոջ իւրոյ, եւ քառապատկէ զմեղս իւր հաղորդ առնելով զկինն (նորապէս առեալ) մեղաց իւրոց անժուժկալութեան եւ իբրեւ զբող եւ զպոռնիկ զնա սիրելով: Իսկ եթէ պատճառաւ պոռնկութեան կնոջն եթող՝ իբր չկարելով տանիլ աղտեղութեան նորա, ուրեմն ոչ ինքն պարտ էր աղտեղանալ ընդ այլոյ ի կենդանութեան կնոջ իւրոյ, սակայն եթէ ստուգիւ կինն շնացեալ գտաւ, եւ ինքն եթող ի պատիժ մեղաց նորա, եւ ինքն ոչ ամուսնացաւ, եւ նա անժուժկալ գտաւ, եւ ընդ այլոյ եղեւ, այրն ոչ եղեւ պատճառ շնութեան նորա, այլ կինն ի ներքոյ ապաշխարութեան զայլ մեղս գործեաց:

Եւ այս գիտելի է, զի հրէայքն ոչ միայն պատճառաւ շնութեան, այլ եւ վասն ոմանց թեթեւ պատճառաց, որպէս թէ վասն տգեղութեան եւ միզագրաւ լինելոյ, եւ թէ վասն ի բերանոյն հոտ գալոյ, թեթեւացուցանէին զարէնն արձակման, եւ արտաքսէին զկանայս յանմեկնելի միաւորութենէն: Իսկ այնք պատճառքն եւ որք ի կանոնս Թագաւորաց երեք տիտղոսին գրին²⁷⁹, ոչ էին կարելորդ պատ-

²⁷⁹ Corpus Iuris Civilis, III, Berolini, 1959:

ճառք բաժանման կնոջն, այլ՝ հեռացման միայն ի միմեանց առ ժամանակ մի: Իսկ Փրկիչն մեր այնոքիւք պատճառաւք զարտաքսումն ի համաբնակութենէ միմեանց արգել, եւ միայն զաւրինաւոր պատճառ այնպիսի արտաքսման զպոռնկութիւն ասաց լինիլ, ուրեմն այնու պատճառաւ եթէ ոք թողու ի բաց զկին իւր (առ ժամանակեայ պատժելի եւ վերսրին հաշտելի) եւ առցէ զայլ ի կենդանութեան նորա իբրեւ զաւրինաւոր (որպէս ասացաք ի վերոյ) քառապատկաբար մեղս գործէ, զի թէ եւ բանիւ պոռնկութեան եթող զկինն, եւ ոչ ժուժելով էառ զայլ կին, եղեւ շնացող, զի ըստ առաքելոյն, կին առնակին ի կենդանի այր իւր կապեալ է աւրինաւք, իսկ եթէ մեռցի այրն, արձակեալ է յաւրինաց առն, չհամարեալ շուն, եթէ լինիցի առն այլում (Հռոմ. Է., Ա. Կորնթ. Է. 39):

Արդ, թէպէտ բանքն Մատթէոսի ընդարձակք են, սակայն զնոյն միտ մարկոսի եւ Ղուկասու ունին, զի Մարկոս ասէ. «Եթէ այր արձակեացէ զկին իւր եւ արասցէ այլ շնայ, եւ կին եթէ ելցէ յառնէ իւրմէ եւ լինիցի առն այլում՝ շնայ» (Մրկ. Ժ 11): Նմանապէս եւ Ղուկաս ասէ. «Ամենայն, որ արձակէ զկին իւր եւ առնէ այլ շնայ, եւ որ զարձակեալն առնէ՝ շնայ» (Ղուկ. ԺԶ 18), յորս երկոքեանն ոչ միջադրեն զբանն պոռնկութեան: Սակայն կամին ասել, թէ վասն ոյր պատճառի եւ իցէ (եթէ վասն պոռնկութեան եւ թէ վասն այլոց) բաց ի մահուանէ, եթէ ելցեն ի միմեանց իբր պատճառաւ պոռնկութեան, ցորքանս որ ոչ ժուժեն տանիլ ցանկութեան, եւ ընդ այլս իբր ընդ աւրինաւորս զուգակցին, շնացողք են եւ ոչ այլ ինչ: Եւ եթէ այնպէս չիցէր, այսինքն՝ միայն ընդ անկողնոյ բաժանման սակա պոռնկութեան եւ այլոց, ոչ ասէր առաքեալն անդրէն հաշտիլ, զի ի հին աւրէնս, եւ ոչ զկնի հաշտելոյն կարէր ոք առ առաջին անարգեցեալ կինն դառնալ եւ առնուլ ի կնութիւն (տէս Բ. ար. ԻԴ. 4, Երեմ. Գ. 1): Թէպէտ զաւրութեամբ իմանի, թէ զկնի արձակման կնոջն, եթէ ոչ եղեալ է առն այլոյ, այլ որպէս աստ զաւրութեամբ իմանի, թէ կինն արձակեցեալ ոչ եղեալ առն այլոյ, կարէ յառաջին այրն իւր դառնալ, յորժամ ինքն ներէ եւ ընդունի: Այսպէս եւ ի բանի անդ Տեառն, որ ասէ. «Ամենայն, որ արձակէ զկին իւր առանց բանի պոռնկութեան, եւ առնէ այլ շնայ, եւ որ զարձակեալն առնէ՝ շնայ», այսինքն՝ արձակէ զկապեալն Աստուծոյ՝ շնայ, եւ եթէ զկնի այնորիկ զայլ ածիցէ ի կենդանութեան կնոջ արձակեցելոյ՝ անդրէն կրկնապէս շնայ: Որպէս թէ ասիցեմք. Որ ոք գողանայ զսկիհ՝ յեկեղեցւոյ եւ վաճառէ հրէի՝ նզովեալ է: Զի ոչ թէ վասն երկուց մեղացն միան-

գամ նզովի, այլ՝ զատաբար եւ վասն երկուցն, որպէս թէ ասիցեմք. Որ գողանայ զսկիհ յեկեղեցւոյ՝ նզովեալ է վասն գողութեան, եւ որ վաճառէ հրէի վասն սրբապղծութեան՝ կրկին նզովեալ է: Այսպէս, որ արձակէ զկին իւր վասն պոռնկութեան՝ շնայ, եւ կամ թէ ասիցեմք. Ամենայն որ արձակէ զկին իւր ըստ անկողնոյ եւ ոչ պատճառաւ պոռնկութեան կնոջն ի շնալ կնոջն՝ ինքն շնայ, զի պատճառ լինի նորին շնութեան: Եւ եթէ առնու ալ ի կենդանութեան նորա, միւսանգամ շնայ իւրով շնութեամբ առաջնովն մեղաւք կնոջն աղտեղանայ եւ շնայ եւ երկրորդին յատուկ մեղաւք իւրովք իբր վէրս ի վերայ վիրաց դնելով:

Առարկիցես, ուրեմն եթէ վասն պոռնկութեան ոչ ոք կարէ արձակեալ զկին իւր եւ զայլ առնել, ուրեմն եւ ոչ պատճառ կրանաւորութեան կարէ թողուլ եւ հրաման տալ կնոջն այլոյ լինելոյ:

Ասելի է, եթէ պսակն հասեալ է ի վերջին կատարելութիւն ի ձեռն մերձաւորութեան ոչ կարէ մարդ հրաժարիլ ի կնոջէն, իսկ եթէ տակաւին ոչ եկեալ առ միմեանս, եւ խոստանայ մինն զկրանաւորութիւն՝ կարէ, եւ կամ երկոքին ի միասին անձնիշխանք են՝ կարեն: Զի որպէս ասէ սուրբն Աթանաս. Որ ոք թողցէ զկին վասն աստուածպաշտութեան, եւ կամիցի կրանաւոր լինիլ՝ նզովեալ եղիցի²⁸⁰: Իսկ ի պատճառի արձակման վասն շնութեան, նախաանցեալ է բազմիցս մերձաւորութիւն, եւ եղեալ միաւորութիւն, վասն այնորիկ անքակտելի է:

Պրակ Զ.

Արդեաք զկնի բաժանման կարէն հաշտիլ

Մինչ տակաւին կապն պսակին չեւ է լուծեալ մահուամբ (որ միայն է ւարինաւոր լուծիչ պսակին) կարեն այրն եւ կինն հաշտիլ ընդ միմեանս, որպէս ասէ առաքեալն, թէ՝ իսկ եթէ մեկնեսցի կինն՝ անայր մնասցէ կամ անդրէն ընդ առն իւրում հաշտեսցի, եւ առն զկին իւր մի թողուլ (Ա. Կորնթ. է. 10), եւ ւարինաց զկնի բաժանման, եթէ կինն ոչ լինիցի առն այլոյ, կարէ այրն առաջին առնու զնա ի կնութիւն (Բ. ւար. ԻԴ.), թէպէտ ներգործութեամբ ոչ է եղեալ առնու, այլ զւարութեամբ իմանի, բայց շնացեալ կողմն երկու կերպիւ բաւ առնելոյ է նախ ըստ եղելոյ ապաշխարութեան յեկեղեցւոյ, եւ երկրորդ՝ տեւողութեամբ շիջման հրոյ սրտի անմեղի կողմանն, որ եթէ մնասցէ պարտաւորն յամառեցեալ ի մեղս ոչ է պարտական

²⁸⁰ Իրապէս քաղուած է. Կանոնք Գրիգորի Լուսաւորչի. ԻԴ. տէս Կանոնագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 248:

ընդունիլ զնա անմեղն, զի մի՛ երեւիցի շատագոյ մեղաց նորա, որ-
պէս եւ Աստուած ասաց վասն տանն Յուդայ կռապաշտութեամբ
պոռնկեցելոյ (Երեմ. Գ. 7):

Առարկիցես՝ նախ Աւրինաց եւ Երեմիայ, եթէ արձակեսցէ այր
զկին իւր ի դառնալն անդրէն առ այր իւր, պղծեալ համարի (Բ. աւր.
ԻԴ., Երեմ. Գ), ուրեմն ոչ կարէ հաշտիլ այրն ընդ կնոջ պղծեցելոյ եւ
հակադարձեալ:

Ասելի է, թէ բան Աւրինաց եւ Երեմիայ են յայնցանէ, որք զկնի
թողման առն նախկնոյ՝ ոչ ժուժելով, եղեն ընդ առն այլոյ, ուստի ի
դառնալն առ առաջին, նա ոչ կարէր ընդունիլ: Սակայն ի նորումս
կարելի է, եթէ այրն կամ կինն կամեսցին, զի եւ Աստուած ասաց
վասն ազգին Յուդայ. «Եւ ասացի յետ այնչափ պոռնկութեան նորա
դարձ առ իս» (Երեմ. Գ. 7) եւ այլն, ուր ոչ բարկանայ վասն դարձ-
մանն, այլ վասն անզղջութեան:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որ հաշտի ընդ ումեք ցուցանէ զինքն զղջա-
ցեալ: Իսկ հաշտիլն, որ է գործ առաքինութեան անյիշաչարութեան,
դառնայ ի զղջումն զչարէն վրէժխնդրեցելոյ, ուրեմն ոչ ոք կարէ
զղջալ զարարեալ արդար վրէժխնդրութենէն եւ հաշտիլ:

Ասելի է, թէ զղջալով ոք եւ կամելով հաշտիլ ոչ ցուցանէ զինքն
գոլ մեղուցեալ, այլ մեղուցելոյն ներող, որ է գործ առաքինութեան
արիութեան: Այսպէս եւ Աստուած զղջացաւ ի շարեացն նինուէաց-
ւոց, եւ Աբայաբու, յորժամ ոչ կամեցաւ վրէժխնդրել վասն նոցին
զղջմանն (տե՛ս Յովն. Բ. 10, Բ. Թագ. ԻԱ. 29), որ ոչ էր գործ տկարու-
թեան, այլ մեծի անյիշաչարութեան (տե՛ս Երեմ. ԺԼ 8): Նմանապէս
եւ այրն կամ կինն, յորժամ ներեն իրերաց, ոչ ցուցանեն զինքեանսն
զղջացեալս յարդար վրէժխնդրութենէն անցելոյ, այլ զղջման իրե-
րաց ներեն եւ ողորմին, որ է արդարութիւն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ հաշտիլն լինելոց է հատուցմամբ եղեալ վնա-
սու անմեղ կողմանն, իսկ ի ձեռն զղջման կինն շնացեալ ոչ կարէ
զհաւատարմութիւն նորոգել, եւ ոչ իբրեւ զոչ շնացեալ զինքն առնել:
Ուրեմն մինչ վնասն ոչ կարէ յետ դառնալ, հաշտութիւն ունայն է:

Ասելի է, թէպէտ վնասատուն պարտական է հատուցանել, յոր-
ժամ կարէ, սակայն վնասեցեալն կարէ հաշտիլ որքանեաւք եւ կա-
մի, կամ բնաւ ոչ ինչ պահանջելով: Եւ այսպէս Աստուած թողու մեզ
ըստ իւրոյ առատութեան երբեմն դոյզն ինչ ապաշխարութեամբ եւ
երբեմն ձրիապէս: Ուստի եւ ասեմք յաղաւթս. «Թող մեզ զպարտիս
մեր»՝ ոչ ցուցանելով զփոխարէնն վնասուն: Նմանապէս եւ այրն

կամ կինն վիրաւորեալ կարեն հաշտիլ առատաւրէն առանց փոխարինի, եւ կամ զղջմամբ իւրիք, եւ անտես առնելով զմեղս իրերաց իբրեւ զոչ երբէք գործեալս, ըստ այնմ ասիցն Աստուծոյ. «Զմեղս քո եւ զանաւրէնութիւնս այլ ոչ եւս յիշեցից» (Եզեկ. ԼԳ. 10, Երեմ. ԺԸ 8):

Ասիցես՝ շորրորդ, թէ արձակումն շնացելոյն է դեղ եւ պատիժ, իսկ շնութիւն ոչ է մահ մահկանացու, այլ անմահ չար է, որպէս ասէր ոմն փիլիսոփայ վասն ումեմն շնացելոյ, այլ ցորքան հիւանդութիւն գոյ ներկայ, ոչ է պարտ հատանել զդեղն, ուրեմն ոչ է պարտ հաշտիլ, զի մի դեղն կտրիցի:

Ասելի է, թէ շնացողն կրկին դեղաւք դարմանի. մինն՝ բաժանմամբ ի հեշտալի անկողնոյն մինչեւ ի բժշկիլ առն խոցեցելոյ, եւ միւսն ի վերայ եդեալ ապաշխարութեամբն յեկեղեցւոյ, որոց տանելով եւ կտրելով ասի բուժիլ ի հիւանդութենէն, վասն որոյ եւ վերջ լինի դեղն բուժողական, զի բաւարարութիւն առաւել զաւրութիւն ունի ի կողմանէ ընդունողին քան ի կողմանէ կրից կրողին: Իսկ ընդունիլ առն բաւական ապաշխարութիւն համարի առ կինն, որ թէ եւ ոչ երբէք բաժանիցի այրն զշնացեալ կինն եւ հակադարձեալ տակաւին ընդունելոց է յեկեղեցւոյ զփոխարէնն ինչ պատժական վասն ընդդէմ խորհրդոյ եկեղեցւոյն մեղանչելոյ: Իսկ եթէ երկոքումբք բաւ առնիցէ, լուիցէ ի մարգարէէն. «Թողեալ լիցին դմա մեղք, զի ընկալաւ ի ձեռանէ Տեառն կրկին զհատուցումն մեղաց իւրոց» (Ես. Խ 2):

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ ըստ Ոսկեբերանին, որպէս անողորմ եւ անիրաւ է զողջախոհն թողուլ, այսպէս յիմարութիւն եւ անաւրինութիւն է զբոզն պահել, զի ջատագով եւ պաշտպան գարշութեան է, որ զյանցանս կողակցին ծածկէ: Եւ ասի. «Որ ունի զկին շուն՝ անմիտ է եւ ամբարիշտ» (Առակ. ԺԸ 22):

Ասելի է, թէ բան Ոսկեբերանին է զհրապարակական պոռնկէ եւ ոչ զմիանգամ շնացողէ եւ ապաշխարողէ, այսպէս եւ միտ բանին Առակաց, այսինքն՝ զպանդոկական պոռնկէ:

Գլուխ Քսաններկու

Յաղագս երկրորդ ամուսնութեան՝

յերկուս պրակս բաժանեալ

Նախ՝ արդեաւք արինաւոր է երկրորդ ամուսնութիւն

Երկրորդ՝ արդեաւք իցէ՛ խորհուրդ երկրորդ պսակն

Պրակ Ա.

Արդեաւք արինաւոր է երկրորդ ամուսնութիւն

Մինչ այրն եւ կինն պսակի արինաւք կապին եւ մահուամբ լուծանի կապն միոյն եւ միւսոյն ըստ առաքելոյն. «Կին առնակին ի կենդանի այր իւր կապեալ է արինաւք, իսկ եթէ մեռցի այրն, արձակեալ է յարինաց առն, եւ չհամարի շուն, եթէ լինիցի առն այլում» [Հռոմ. է 3]), ուրեմն արինաւորապէս կարեն կապակցիլ ընդ այլում, ուստի երբ սուրբն Բարսեղ ԻԱ կանոնին առ Ակակիրոս ասէ. Թէ ոչք յայրիութեան են իշխանութիւն ունին զուգիլ ընդ ում եւ կամեսցին, եւ առանց ստգտանելոյ են, մի՛ ոք մեկնեսցէ զնոսա ի միմեանց²⁸¹: Այսպէս եւ անմեղադրելի եղեւ Աբրահամ մինչ ի ծերութեան իւրում յետ մահուանն Սառայի էառ զՔետուրայ (տէն Ծննդ. ԻԲ, ԻԵ): Դարձեալ առաքեալն զայրեաց ամուսնանալն լաւագոյն ասէ քան զչեռնուլն, եւ թէ՝ «Կամիմ մանկամարդացն ամուսնանալ» (Ա. Կորնթ. է 9), ուր խաւսի զայրեաց, նաեւ զի որպէս վասն կուսանաց ասէր առաքեալն զհրամանի ի Տեառնէ չունիլ (Ա. Տիմ. Ե 14): Նմանապէս եւ ոչ ուրեք գտանի, թէ այրիքն ի հարկէ զժուժկալութիւն պահեալ իցեն (Ա. Կորնթ. է 25), եւ ոչ առ այն ի հրամանէ պարաւանդին, եթէ ոչ միայն ի կամաց եւ ի կատարելութենէ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ժուժկալութիւն է առաքինութիւն ողջախոհութեան, իսկ կրկին ամուսնանալն է նշան անժուժկալութեան, ուրեմն երկրորդ պսակն է անպատեհ:

Ասելի է, թէ ոչ ոք պարտական է ի հրամանէ պահել զժուժկալութիւն, եթէ ոչ կրանաւորական անձինք, այլ անպատեհ է մանաւանդ այրիութեան ջեռնուլ եւ ոչ ամուսնանալ, զի որ ոչն ունի ժոյժ՝ ամուսնասցի ըստ առաքելոյն:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ «անկինն հոգայ, թէ որպէս հաճոյ լինիցի Տեառն» (Ա. Կորնթ. է 32): Ուրեմն որ ունի զկին եւ կամ երկրորդապէս պսակի՝ ոչ կարէ հաճոյ լինիլ Աստուծոյ եւ այլն:

Ասեմ, թէ առաքեալն անդ խաւսի վասն կուսանաց, բայց բազումք յամուսնացեալ այրեաց հաճոյացան Աստուծոյ, որպէս Աբրահամ եւ այլք:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ Նիոկեսարիա Ը. կանոնին քահանայից արգելանի գնալ յերկրորդաց հարսանիսն²⁸², զոր ոչ արգելոյր, եթէ ոչ իցէր անպատեհ:

²⁸¹ Կանոնագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 348, ուր սակայն՝ ԻԲ.:

²⁸² Կանոնագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 181-182, ուր սակայն՝ Է:

Ասելի է, թէ ոչ վասն անպատեհութեան արգելու, այլ զի ոչ է իբրեւ զառաջինն հանդիսաւոր, եւ կամ զայնմանէ խաւսի, որ ի կենդանութեան կնոջն առաջնոյ առ երկրորդն ձեռնարկէ առնել, որպէս ասի ի գրքոջն Վճռոց²⁸³:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ այրեաց պատուիրէ առաքեալն անարատ լինիլ (տե՛ս Ա. Տիմ. Ե 7): Իսկ որ կրկին ամուսնանայ արատաւորէ զպատիւն իւր: Ուրեմն անպատեհ է երկրորդ պսակն:

Ասելի է, թէ առաքեալն անդ խաւսի վասն ուխտիւ զայրիութեան պահողաց որպիսի էր Աննա մարգարէուհին (Ղուկ. Բ 36), եւ ոչ թէ զզկրկին ամուսնացողաց:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ առաքեալն ասէ. Արձակեալ ես ի կնոջէ՝ մի՛ խնդրէր զկին, իսկ արձակումն լինի մահուամբ: Ուրեմն բացասական պատուիրանաւ արգելանի երկրորդ պսակն:

Ասելի է, թէ առաքեալն անդ գովէ զԺուժկալութիւն այրիական ոչ քամահելով զերկրորդ պսակն, զի ասէ զկնի այսորիկ. «Եթէ ամուսնանայցես՝ ոչ մեղար», այսինքն՝ զկնի մահուան կնոջդ առջնոյ եւ արձակման ի կապից նորա:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ ոչ ոք արգելանի յեկեղեցւոյ, եթէ ոչ անպատեհն, որպէս այսահարք, երախայացեալք եւ հանդիսի ապաշխարողք: Իսկ երկրորդ պսակն ոչ աւրհնի յեկեղեցւոյ, այլ՝ ի դրան եկեղեցւոյն, որպէս ասէ սուրբն Բարսեղ ՄԼԲ. կանոնին²⁸⁴, ուրեմն անպատեհ է:

Ասելի է, թէ այսահարք եւ այլքն արգելանին յեկեղեցւոյն, զի տակաւին անյարմարք էին եւ առ հաղորդութիւն մերձենալոյ անպատեհք: Իսկ երկրորդ պսակն ոչ զի անպատեհ է արգելանի, այլ զի ոչ ունի այնքան զնմանութիւն միաւորութեան Քրիստոսի ընդ մարմնոյ իւրոյ եւ եկեղեցւոյ, ուստի առ ի զանազանութիւն կուսական պսակին ի դրան եկեղեցւոյն եւ կամ ի տան աւրհնի:

Պրակ Բ.

Արդեաւք երկրորդ պսակն իցլ՝ խորհուրդ

Երկրորդ պսակն ըստ որում զանբաժանելութիւն ունի մինչեւ ցմահ, է եւ ասի խորհուրդ, եւ ոչ վասն կրկնեցմանն անկանի ի պատուոյ խորհրդոյ ապաշխարութիւն եւ վերջին աւժումն կրկնին, եւ

²⁸³ Նկատի ունի. **Petri Lombardi**, Sententiarum libri quator (= Doctrina rerum et signorum) երկի Չորրորդ գրքի (De Sacramentis) համապատասխան բաժինը՝ conjugium:

²⁸⁴ Կանոնագիրք հայոց, հտ.Բ., էջ 166, ուր սակայն՝ ՄԼԸ:

են ճշմարիտ խորհուրդք: Դարձեալ, զի եւ այնու լինի հարազատ զաւակ եւ հաւատարմութիւն մշտակայ եւ դեղ ընդդէմ պոռնկութեան, որովք յայտ է, թէ ոչ յիմիք անկանի ի նշանակութենէ երկրորդ պսակն ի խորհուրդ գոլոյ: Իսկ ի թէութենէ խորհրդոյ ոչ պակաս ոչ պակաս գտանի երկրորդ պսակն, զի է եւ լինի ի մէջ աւրինաւոր անձանց, որք ունին զտեղի նիւթոյ, եւ զներքին հաւանութիւն զներկայէ բանիւք, ուրեմն է եւ ասի ճշմարիտ խորհուրդ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ որ ինչ յարաբերի առ խորհուրդ ինչ, եւ ոչ ունի զնմանութիւն նորա, ոչ ասի խորհուրդ: Իսկ պսակն ունի զյարաբերութիւն ի խորհուրդ միաւորութեան Քրիստոսի ընդ մարդկային բնութեան եւ եկեղեցւոյ, եւ զայն առաքեալն խաւսեցեալ կուսիւ յայտ առնէ (տէս Բ. Կորնթ. ԺԱ 2): Ուրեմն մինչ երկրորդ պսակն ոչ է կուսական ոչ ունի զնմանութիւն այնորիկ, ուրեմն ոչ է խորհուրդ:

Ասդելի է, թէ խորհրդով ապաշխարութեան հաշտի մեղաւորն ընդ Քրիստոսի եւ պարգեաւք փարթամանայ, նմանապէս եւ երկրորդ պսակին կրկնապէս յարաբերէ առ ինքն զխորհուրդ նախկնոյ միաւորութեան յետ մահուան առաջնոյ ամուսնոյն, որպէս թէ տաճարն Սողաւմոնի վերստին կանգնիցի ի Զաւրաբաբելէ, թէպէտ ոչ հաւասար առաջնոյն: Նաեւ մեղաւորն բաժանեալ ի Քրիստոսէ, կարէ ապաշխարութեամբ առ նա վերստին միաւորիլ եւ զնա փեսայացուցանել, նմանապէս եւ՝ երկրորդ պսակաւ: Իսկ առ նմանութիւն ասեմ, թէ որպէս հոգին մեղաւք աննման լինի Աստուծոյ, այլ ոչ անկանի ի պատկերակցութենէն Աստուծոյ, այսպէս եւ թէպէտ երկրորդ պսակն ոչ ունի զառաջին նմանութիւն Քրիստոսի ընդ կոյս եկեղեցւոյ, սակայն ոչ անկանի ի պատկերակցութենէն:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ոչ է խորհուրդ, որ զհիմն ունի ի վաւաշտութենէ եւ ոչ պատճառաւ զաւակի, իսկ վաթսնամենի այրիքն հազիւ կարեն ծնանիլ կամ՝ ոչ երբէք: Եւ առաքեալն զվաթսնամենիսն ստոյգ այրիս կոչէ (Ա. Տիմ. Ե 9): Ուրեմն մինչ բազմաց առ դիպի վաթսնամենի եւ այլ աւելի երկրորդապէս ամուսնանալ, երեւի թէ պսակն այն զուրկ է խորհրդոյ, զի եւ սուրբն Բարսեղ ԲՃԶ. կանոնին այնպիսեաց անպատշաճ համարի զամուսնանալն, այլ միայն պարապիլ աղաւթից²⁸⁵: Ապա թէ ջեռնուցուն ի ցանկութիւն, եւ կամեացին ամուսնանալ, զայնպիսիսն ասէ ոչ ընդունի եկեղեցի, զի պոռնկութիւն է:

²⁸⁵ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 156:

Ասելի է, թէ մինչ բնութիւն կարէ զպարտս կնոջն վճարել, եւ որոգայթաւորէ այրի մնալն, լաւ է (ըստ առաքելոյն) ամուսնանալ քան ջեռնուլ (Ա. Կորնթ. է 9): Իսկ առ հասակն ոչ է նկատելի մինչ բնութիւն ոչ նկատէ ի պատիւ հասակին, զի եւ Աբրահամ ի ծերութեան իւրում կրկին ամուսնացաւ, զի ցանկութիւն ծերոց (ըստ ասից) զվէմս պատառեն ²⁸⁶: Ուստի որ ոչ լինի աւգտութեան տեսակի, լինի թերեւս ի խորշումն պոռնկութեան: Իսկ առ բան սրբոյն Բարսղի ասեմ, թէ նա ի պատշաճաւորութիւն նկատէ, այլ ոչ ի կարեւորութիւն: Եւ սակայն ի վերջն ասէ, թէ՝ «իշխան է առաջնորդն զինչ եւ կամեսցի»: Իսկ վաթսնամենիքն եւ այլք տարեւորքն կարեն ծնանիլ՝ ընդ միջահասակ կնոջ ամուսնանալով, զի Աբրահամ ճ' ամեայ ծնաւ զբազում որդիս ի Քետուրայ վասն առոյգութեան նորա, որպէս եւ խորշակահար սերմունք ի պարարտագոյն անդաստանս սերմանեալք լաւապէս պտղաբերեն քան լաւագոյնքն ի ցած հողս:

Ասիցես՝ երրորդ, եթէ երիւք բարեաւքն անմեղադրելի լինի երկրորդ պսակն, նոյնք բարիքն եւ ի յերրորդն եւ ի չորրորդն գտանին, ուրեմն եւ նոքին են խորհուրդք, զսորոյ ընդդէմն ասէ սուրբն Բարսեղ ՄԼԹ. կանոնին, թէ՝ «երրորդացն եւ չորրորդացն ոչ է ամուսնութիւն, այլ յարակալ պոռնկութիւն, եւ ոչ ընդունի զայնպիսիսն եկեղեցի» ²⁸⁷: Այսպէս իմանան եւ այլք հարք:

Ասելի է, թէ մահու եւ կենաց Աստուած է իշխան, այլ մահուամբ առաջնոյն եւ երկրորդին լուծանի կապն աւրինի, ըստ առաքելոյն, եւ չհամարին շուն թէ՛ այրն եւ թէ՛ կինն ի կրկնեալն: Եւ զի՞արդ իցէ պոռնկութիւն մինչ արգելանին եւ այնոքիւք պոռնկութիւնք եւ այն չարագոյն դիպուածք: Բայց եւ սուրբն Բարսեղ զկնի այնց բանիցն ասէ, թէ՝ «առաջնորդն իշխան է ըստ ժամանակին ուղղել»: Ուրեմն որպէս երկրորդ պսակն նկատեալ առ առաջինն ունի զպակասութիւն ինչ, նմանապէս երրորդն եւ չորրորդն համեմատեալ առ երկրորդն, զի ոչ ունին զլիակատար նշանակութիւն մինչ ոչ են մի ըստ միոյ, որպէս եւ Քրիստոս ըստ միոյ եկեղեցւոյ: Եւ վասն այսորիկ, որպէս ասէ Աքունացին, աւրհնութիւնքն, որ յառաջին պսակին ի

²⁸⁶ Միտքը քաղուած է Վանական վարդապետ Տավուշեցու «Վասն Սաղմոսի» մեկնողական ճառից (ՄՄ, ձեռ. 2273, թ. 52բ. տպ. աշխտ. 3. Քէօսէանի, «Հանդէս ամսօրեայ», 2020, էջ 64), որն, ի դեպ վկայաբերուած է նաեւ Գրիգոր Տաթեւացու Հարցմանց գրքում. Հրատ. Կ.Պոլիս, 1729, էջ 377:

²⁸⁷ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 166:

բաց բառնին յերկրորդացն եւ յայլոցն²⁸⁸։ Բայց թէ մինն այրի իցէ եւ միւսն՝ կոյս՝ կոյսն ոչ զրկի յաւրհանութենէ առաջնոյ պսակին, զի վասն կուսին արհնի պսակն որպէս կուսի, այլ ոչ որք երկիցս զկոյս առնուն եւ կամ յանդգնութեամբ սակս վաւաշտութեան երիցս, բայց որ մինն կոյս եւ միւսն այրի Գ ամեայ ապաշխարութեամբ, ապա թէ հաղորդիլ արինաց ասի յութն կանոնի Նիոյկեսարեայ²⁸⁹, որպէս դիպեցաւ յանբաղդ մերումս ժամանակի կամապաշտութեամբ ոմանց կանոնակոխ իշխանաց։ Բայց եթէ կնոջն երկրորդ իցէ եւ փեսային՝ առաջին՝ ոչ արհնի պսակն, զի պակասի ի նշանակութենէ կոյս եկեղեցւոյ հարսին, զոր Պաւղոս կամէր հարսնացուցանել Քրիստոսի (տէս Բ. Կորնթ. ԺԱ 2, Եփես. Ե 27)։ Իսկ երկրորդ պսակի ի կանոնս հարանց յետ առաքելոց տուեալ լինի հրաման ՃՀԱ. կանոնին։ Եւ այն վասն որդեծնութեան եւ տնարարութեան, եւ ընդունել զայնպիսիսն եկեղեցի²⁹⁰։ Իսկ սուրբ Բարսեղ ասէ յերրորդ բանին առ Ակակիոս վասն երրորդաց եւ չորրորդաց, թէ՝ «երրորդ ամուսնութեան արէնք ոչ գոն, վասն զի յԱւրինաց չհրամայեցաւ ինչ այսպիսի, այլ որպէս արտաքս ընկեցեալ յեկեղեցւոյ տեսանեմք։ Եւ դարձեալ հրապարակագոյժ առնել չէ բարութ, բայց ըստ ոմանց (ասէ) լաւ է այս քան զպոռնկութիւն»²⁹¹։ Եւ զչորրորդն ոչ անուանեսցին շնութիւն, այլ՝ բազմամուսնութիւն, եւ ըստ արինաց պոռնկաց ընդունել զտանջանս (այսինքն զապաշխարութիւն), եւ այսպիսեացս ոչ ըստ կանոնաց դնելի է զապաշխարութիւն, այլ՝ ըստ կամաց սովորութեան։ Եւ պարտ է զայնպիսիսն ոչ ատարացուցանել յեկեղեցւոյ Աստուծոյ։ Տես՝ եւ Նիոկեսարիայ տասն կանոնին²⁹²։

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ առաքեալն երանելի կոչէ զԺուժկալող այրին յետ առաջնոյ պսակին (տէս Ա. Կորնթ. Է 40)։ Իսկ խորհուրդքն եկեղեցւոյ խողովակք են աստուածայնոց շնորհաց ներբերողք ի հոգիս։ Եւ շնորհն է պատճառ փառաց։ Ուրեմն որ զրկէ զմարդն ի շնորհաց որպէս երկրորդ պսակն զրկէ եւ ի փառաց, եւ ըստ այսմ այրիքն կրկին ամուսնանալով զրկին ի շնորհաց եւ հետեւապէս՝ ի փառաց։

Ասելի է, թէ առաքեալն ոչ խաւսի զվերնոյ երանութենէ, այլ զանգբաղ երանութենէ այրեացն, ապա թէ ոչ Աբրահամ կրկին ամուսնա-

²⁸⁸ Տէս Աքուիւնացի, Մեկն. խորհրդ., ՄՄ, ձեռ. 560, Թ. 4ա-24ա։

²⁸⁹ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 182։

²⁹⁰ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 107, ուր սակայն՝ «ԺԴ»։

²⁹¹ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 337, ուր սակայն՝ «Դ»։

²⁹² Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 183։

նալով զրկելոց էր յերանութենէ, զոր մի՛ լիցի ասել: Սակայն որքան զշնորհս հաճոյարար, ո[ր] տայ առաջին պսակն, թուի թէ ոչ այնքան երկրորդն որպէս եւ աշխարհիկք վկայեն, եւ զաւակունք առն եւ կնոջ, եւ այլք դիպուածք ցրտականք:

Գլուխ Քսաններեք

Յաղագս մնացելոց խնդրոց ամուսնութեան՝

ի հինգ գլխոջ պարունակեալ.

Նախ՝ զհատուցմանէ պարտուց, երկրորդ՝ զբազմակնութենէ, երրորդ՝ զկրկնմանէ հարսանեաց, չորրորդ՝ զգրոց արձակման, Հինգերորդ՝ զորդւոց՝ ապաւրինաւորապէս ծնիցելոց:

Շուրջ զառաջնովն խնդրին պրակք է.

Նախ՝ միամուսնութիւն պարտաւորի՝ հատուցանել զպարտս միւսոյն

Երկրորդ՝ արդեաւք պարտ իցէ երբեմն հատուցանել ոչ խնդրողին երրորդ՝ արդեաւք այրն եւ կինն ի պարտահատուցման իցեն հաւասարք

Չորրորդ՝ մինն թարց միւսոյ հաւանութեան կարիցէ առնել զուխտս, որով հատուցումն պարտուց արգելանիցի

Հինգերորդ՝ արդեաւք ժամանակն արգելո՞ւ զհատուցումն պարտուց Վեցերորդ՝ արդեաւք խնդրելով ի սուրբ ժամանակս մեղանչէ՞ մահացաւրէն

Նախերորդ՝ արդեաւք հատուցանել պարտաւորի՝ ի ժամանակս տանից

Պրակ Ա.

Արդեաւք մի ամուսինս պարաւանդի՞ հատուցանել զպարտս միւսոյն

Մինչ այրն եւ կինն տան զիշխանութիւն ի վերայ մարմնոց միմեանց, նոյնով իշխանութեամբն կարեն ի կիր արկեալ զիշխանութիւն զայն ի վերայ տուեցելոցն: Այսպէս Աբրահամ ընչիւք ստացեալ զայրն կրկին յեփրանէ իբրեւ ի սեփական կալուածս իւր թաղեաց զՍառա (տե՛ս Ծննդ. ԻԳ): Իսկ ըստ առաքելոյն յատկապէս պարտք կոչի փոխաբերական հատուցումն, ըստ այնմ կնոջ այր իւր պարտսն հատուցէ եւ հակադարձեալ (Ա. Կորնթ. Է 3): Այլ եւ յանուանէն յայտ է, զի պարտք ասի, ոյր փոխառուն պարտական լինի

հատուցման առելոցն յորժամ եւ խնդրէ փոխատուն: Ուրեմն որ իբր փոխ տայ զիշխանութիւն ի վերայ իւրոյ մարմնոյն, նա կարէ ըստ կամաց իւրոց ի կիր արկանել զիշխանութիւն զայն ի վերայ մարմնոյ նորա, եւ ի պահանջելն միւսոյն տալ որպէս զնորայն իւրն որպէս եւ նա տայ զիւրն ի խնդրել նորա որպէս զնորայն: Այսպէս եւ երկիր ընկալեալ զցաւղ եւ զջերմութիւն արեգական, անդրէն հատուցանէ զարդիւնսն առաւելաբար, եթէ ոչ արգելցի յիմիք ի բնական եւ ի վերնական պատճառաց, որպէս եւ սերմնական զաւրութիւն, եթէ ի սնուցականէն ընկալցի զճարակն, տայ խնդրողի առն կամ այրն կնոջն որքան եւ կարեն, եւ թէ արգելցի պատճառաւ իմիք ոչ մնայ պարտական, այսինքն՝ կամ տկարութեամբ իւրիք եւ կամ (ըստ առաքելոյն) ուխտի աղաւթիցն պարապելով (Ա. Կորնթ. է 5):

Առարկիցեա՝ նախ, թէ ոչ ոք պարաւանդի ի հատուցումն անհամեստ իրին: Եւ թէպէտ «պատուական է ամուսնութիւն եւ սուրբ անկողին», բայց ոչ էր զպարտք անունն դնել ի վերայ ցանկական շարժման եւ անհամեստ փոխառութեան եւ փոխատուութեան:

Ասելի է, թէ ամուսնական գործն թէպէտ անհամեստ երեւի ի կողմանէ վաւաշոտութեան, սակայն համեստանայ երիւք բարեաւքն, այսինքն՝ հաւատոյ, զաւակի եւ խորհրդոյ, զի այնոքիւք խոյս տրի յանշափութենէ, որ ըստ անասնական ըղձիցն է, եւ իբր քանոնաւ չափով եւ կշռով կանոնաւորի անհամեստութիւն ցանկութեան: Եւ զի այնու իշխանութիւն մարմնոց մինչ յանձնի իրերաց ոչ անպատեհ երեւի ի յանձնեալ այգեացն՝ տալ միմեանց ըստ խնդրոյ պիտոյիցն զողկոյզն խաղողոյ, եւ այն մինչեւ ցյազումն միայն եւ ոչ յաման հաւաքելով, այսինքն՝ զամենայն ցանկութիւնս, ըստ ամենայն ըղձիցն կիրառմամբ: Որպէս եւ պարտականն ոչ պարտի ի գողութենէ վճարել զպարտսն, այլ՝ յարդար վաստակոցն իւրոց:

Ասիցեա՝ երկրորդ, թէ առաքեալն զփոխաբերական հատուցումն պարտուց ոչ ասէ հրաման, այլ՝ ներումն (Ա. Կորնթ. է 6): Ուրեմն ոչ ի հարկէ պարտաւորին ի հատուցումն պարտուց:

Ասելի է, թէ որ ըստ առաքելոյ մտացն ներումն է, այն առ կողակիցսն պարտք է: Ուստի որ առնու որքան կամի եւ տուողն կարէ ի խնդրելն յինքենէ որքան եւ տալ կարէ, ոչ պարտի բացասել:

Ասիցեա՝ երրորդ, թէ իղձ կանանց անլնլի է, եւ ոչ ասէ. բաւ (Առակ. Լ 15), եւ Սեկունդոս անյագ գազան կոչէ զկինն²⁹³: Իսկ բնու-

²⁹³ «Խοιρὸν Ὑπεκὸν ἡτοῦσι τὴν ἀσποτάσιον αὐτὸν Ἀνդρῶν ἄνθρωπος καὶ ἡσυχία», հտ.Ա, Վենետիկ, 1853, էջ 67:

թիւն արանց փախչի յանշափութենէ, ուրեմն կինն, որ առաւել խնդրէ քան զիւր տուեալն, եւ այրն չկարէ բաւ առնել ըղձից նորա, մնայ յաղթեցեալ եւ պարտական, եւ ըստ այսմ ոչ պատուիրանէ պարաւանդի ի հատուցումն պարտուց:

Ասելի է, թէ որքան եւ կարէ, տալ պարտի եւ վճարել, զի որպէս պարտական մի ունելով տալիք ումեք հարիւր ոսկի, եւ անկեալ ի չքաւորութիւն, եւ հազիւ թէ տալ կարէ զկէսն յընդունիլ պարտատիրոջն, համարի զբոլորն վճարեալ, զի ոչ է պարտ նեղապէս եւ խստաւրէն համար պահանջել, զի «սէրն ոչ խնդրէ զիւրն» (Ա. Կորնթ. ԺԳ 5):

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ բազմադիմի անկարութիւնք առ դիպին ի մէջ առն եւ կնոջ որպէս ուրկութիւն եւ գաւդութիւն, որովք անկարանան պարտուց հատուցման: Ուրեմն ոչ ի պատուիրանէ հարկին ի հատուցումն պարտուց:

Ասելի է, թէ որպէս տկարացեալ յատուկ մարմնոյ իւրոյ ոչ ոք դնէ զբեռն ծնրադրութեան եւ զուխտագնացութիւն եւ զոտնակացութիւն, նմանապէս եւ այսպիսեալք յախտացեալ ամուսնոյն ոչ է հարկ պահանջել զպարտս: Եւ թէ ախտացեալն խնդրէ եւ միւսն ոչ գարշի եւ ոչ երկնչի, պարտական է հատուցանել, զի ի կամս ապաստան է առողջին հատուցանել կամ ոչ, զի եւ ողորմութիւն ըստ գոյին ընդունելի եւ ըստ չգոյին: Իսկ եթէ ոչ խնդրեսցէ առողջն, այն համարի իւրն ի տեղի ժուժկալութեան եւ առ տկարն իբր ողորմութիւն եւ բաշխումն ըստ այնմ իբրեւ ոչ գոյր հատուցանել երկոցունց շնորհեաց, եւ թէ գթացեալ տէր ծառային եւ զփոխն եթող նմա (տէն Մատթ. ԺԸ 27):

Պրակ Բ.

Արդեաւք պարտ իցէ երբեմն հատուցանել ոչ խնդրողին

Որպէս ասի, թէ շնորհին կանգումն ոչ պիտոյանայ, իսկ եւ առատասիրտն ոչ միայն տայ կարաւտացելոյն, այլ եւ ոչ խնդրողին (որպէս եւ Տիտոս կայսրն ոչ զոք առանց շնորհի դարձուցանէր յատենէ իւրմէ, թէ եւ ոչ այնու պատճառաւ գնային յատեան նորա²⁹⁴), նմանապէս եւ որ առ դիպեալ է ամաւթխած ամուսնոյ, որ ոչ համարձակի ի խնդրել զպարտս, կարէ միւսն իբրեւ անհամարձակի եւ իբրեւ անխաւս ցամաքեալ երկրի տալ զջուր ոռոգման, եւ կամ տեսանե-

²⁹⁴ Հմմտ. Սվետոնիոս Գայոս Տրանքվիլոս, Տասներկու կեսարների կյանքը, Եր., 1986, էջ 283-287:

լով զթառամութիւն բանջարաց եւ կորագլուխ իբր ամաւթխածաւ-
րէն ոռոգանել ի զովացումն՝ իբր ի բնութենէ իմանալով զկամք նո-
րա մտաւորական: Եւ այսպիսի պատահման թէ՛ այրն, եւ թէ՛ կինն
նմանին ինքնաբուղիս աղբեր, եւ արեւու, որ թէ ջուր առող իցէ եւ թէ
ոչ. նա ոչ խնայէ զշնորհն ի հոսման, եւ իբր արեւու, որն թէ՛ տեսող
իցէ եւ՝ ոչ, առ հասարակ ծագէ եւ տայ զլոյսն ձրիապէս:

Առարկիցեա՝ նախ, թէ յայսմիկ պատահման պարտի այրն նմա-
նիւ ըղծիւ խնդրողի, զի խնդրողին տալի է, եւ բաղխողին՝ բանալի:
Իսկ յոչ խնդրելն տալ՝ ապաշնորհ լինի տուրքն յաչս ոչ խնդրողին,
ուրեմն ոչ է պարտ հատուցանել ոչ խնդրողին:

Ասելի է, թէ որ վասն ամաւթխածութեան ոչ խնդրէ, թէպէտ բա-
նիւ լռէ, սակայն մտաւք թախանձէ, որում ոչ պարտի բացասել, զի
եւ ոչ խնդրեալն Սաղամանի ետ Աստուած իւրով ազատաբարոյու-
թեամբն (տե՛ս Գ. Թագ. Գ 13): Եւ սամարացին գթացեալ պատեաց
զվէրս անկելոյն ի ճանապարհն Երիքովի, եւ զանդամալոյծն թարց
աղաշանաց բանի նորա, ըստ ըղծից նորա առողջացոյց (տե՛ս Ղուկ.
Ժ 13 Յովհ. Ե 6): Այլ շնորհքն այնոքիկ առաւել ըղծալիք եղեն ոչ
խնդրողացն իբրեւ համերց լռութեամբ ողորմութիւն խնդրողաց
քան թէ անհարկի եւ լիւր ձանձրացուցչաց զականջս դատողաց:

Ասիցեա՝ երկրորդ, թէ ոմանք գուցէ վասն ողջախոհութեան լռեն
ի խնդրելոյ զպարտսն, եւ յայնպիսեաց խնդրելն է իբր ի բղջախո-
հութիւն հրաւիրել զողջախոհն:

Ասելի է, թէ եւ տուողն ողջախոհ իցէ, սակայն գթալ պարտի կա-
մեցողին, զի մի՛ անկանիցի նա ի պոռնկութիւն, եւ ինքն պատճառ
գտանիցի անկման նորա: Եւ զի զմարմին իւր նմա յանձնեալ է, ոչ
պարտի արգելուլ ի կիր առմանէն, յորժամ եւ կամի նա, ապա թէ
ոչ տակաւին իշխող մարմնոյն իւրոյ երեւի միայն թէ ի պատշաճ
ժամանակի եւ ի համեստ տեղւոջ, եւ իբր հիւանդի խնդրողին զգեղ
մատակարարելի:

Ասիցեա՝ երրորդ, եթէ կինն յղի իցէ, եւ չկամիցի զմերձաւորութիւն,
բայց եւ այրն զայն գիտելով ոչ համարձակեսցի խնդրել, թէ եւ փա-
փագի, մի՞թէ յայնժամ կինն պարաւանդի զիջանիլ ի կամս նորա:

Ասելի է, թէ վասն սիրոյ զաւակին, զի մի հաշմանդամ եւ այլ կեր-
պիւ ախտաւոր ծնցի հրաժարիլ եւ ժուժել պարտի: Եւ ի խնդրել
կնոջն եւս զնոյն վտանգ մանկանն այրն պատճառել, զի յայսմ մա-
սին բանականքն վեհագոյնք պարտին լինիլ քան զանբանսն, զի
նոքա ի յղիսն ոչ մերձենան, եւ ոչ յղիքն թոյլ տան: Բայց որքան եւ

նուազ (մինչ վաւաշոտացն անտանելի թուի) գոնէ նախ քան զծնանիլն ըստ չափու ծանրանալոյ յղւոյն բանականաւրէն շարժիլ եւ ի հասարակ բարին զաւակին խնայելոց են:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ մարդն բանիւ զարդարեալ առաւել քան զանբանսն կանոնաւորաբար շարժելոց է: Իսկ նոքա ի բնութենէ ուսեալք ի սահմանեալ ժամանակի մերձեանան առ իրեարս, եւ վասն մարդոյ եւս ասէ Ժողովողն. «Ժամանակ ի գիրկս արկանելոյ եւ ժամանակ հեռանալոյ ի գիրկս արկանելոյ» (Ժող. Գ 5): Ուրեմն ի տապախառն ժամանակի, թէ եւ կինն յաւժարիցի սրտիւ, այրն ոչ պարտի հաճիլ:

Ասելի է, թէ անբանքն միայն ձգտին ըստ ըղձից, յորում ժամանակի եւ բնութիւն բռնադատէ, եւ ոչ նկատեն ի կրթութիւն ծնիցելոցն, ուստի ըստ բաւականին սնուցեալք կաթնատուքն աքացելով վարեն, եւ թռչունքն բռնութեամբ թռուցանեն եւ այլ ոչ խնամեն: Սակայն զի մարդն յամենայնում ժամանակի ունի զղեկ բանին ի ձեռին, կարէ եւ զանդէպ ժամանակսն դիպաւորել, եւ շրջահայեցութեամբ կանոնաւորել: Վասն որոյ յամենայնում ժամանակի կարէ մերձաւորիլ, բաց ի բնութենական արգելմանց, այսինքն՝ մերձ ծնանելոյն կնոջն, եւ կամ պատճառաւ սաստկագունի տկարութեան միոյն եւ միւսոյն, եւ վասն այլոց այնպիսեաց արգելմանց: Իսկ եւ բանն Ժողովողին նկատէ յայնպիսի արգելմունսն:

Պրակ Գ.

Արդեաւք ի խնդրելն և ի հատուցանելն այրն և կինն իցեն հաւասարք

Որովհետեւ այրն եւ կինն հաւասարապէս տան զիշխանութիւն միմեանց ի վերայ մարմնոց իւրեանց, զի այն զնորայն եւ սա զնորայն իբրեւ զիւրեանցն ըստ պատշաճի եւ տեղւոյ եւ ժամանակի ի կիր արկցեն, յայտ է թէ հաւասար իշխանութիւն ունին ի խնդրելն եւ ի հատուցանելն, թէպէտ կինն պատկառանաւք եւ ամաւթխածութեամբ խնդրելոց է եւ հնազանդութեամբ տալոց, զի մի՛ այրն կարծիցի զնա թուլամորթ: Եւ զի այս խորհուրդս նկատէ եւ ի միաւորութիւն բանին ընդ մարմնոյն: Իսկ ըստ աստուածաբանից այնքան միաւորութիւն է անդ, զի որ ինչ ասի զբանէն, ասի եւ զմարմնոյն: Եւ ըստ սրբոյն Կիւրղի, «հասարակորդ արար Բանն զիւր մարմինն իւրոյ աստուածավայելուչ ներգործութեամբն մինչ զի եւ յարուցա-

նել զմեռեալս»²⁹⁵ (որպէս եւ հուրն զերկաթն փոխէ ի շերմութիւն եւ ի գոյն իւր), այսպէս եւ առն եւ կինն, թէպէտ մինն է առող եւ միւսն առեցեալ, սակայն հաւասար կերպիւ իշխեն ի վերայ մարմնոց միմեանց իբրեւ ի վերայ մարմնոց իւրեանց թէ՛ ի խնդրելն եւ թէ՛ ի տալն: Զի թէպէտ ի բազումս այրն իբրեւ գլուխ կնոջ վեհագոյն է ի կառավարելն եւ ի հրամայելն, բայց առ ի փոխառութիւն եւ ի փոխատուութիւն մարմնոց միմեանց հաւասարք են:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ի մէջ հրամայողին եւ հնազանդողին ոչ նոյն է իշխանութիւն եւ պատիւ, իսկ զկանանց ասէ առաքեալն. «Կանայք իւրեանց արանց հնազանդ լիցին իբրեւ Տեառն, զի այր է գլուխ կնոջ» (Եփես. Ե 22), ուրեմն միայն արքն հրամայելոց են ի մերձաւորութեան եւ կանայքն միայն հնազանդելոց:

Ասելի է, թէ որպէս կամքն ի մարդն առաւել զաւրէղ է ի մէջ այլոց զաւրութեանց հոգւոյն, սակայն առ ի լրումն ըղձից իւրոց կարաւոր շարժման նոցին, որոց հրամայեն: Նմանապէս եւ այրն, թէպէտ որպէս զգլուխ է ի մարմնի, սակայն կարաւոր շարժման կնոջն կամաց ի լնու զկամս իւր: Եւ մինչ կինն ունի ի ձեռին զիշխանութիւն մարմնոյ նորա (որպէս զղեկ նաւուն ի ղեկավարել) կարէ մարմնով նորա վարիլ ըստ կարգի եւ աւրինի բնութեան: Եւ ըստ այսմ հաւասարք են ի խնդրելն եւ ի հատուցանելն: Ուստի եւ առաքեալն ասէ. «Մի՛ զրկէք զմիմեանս» (Ա. Կորնթ. Է 5):

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ամենայն շարժող պատուական է քան զշարժեալն որպէս հոգին քան զմարմինն, այլ ի ծնունդ զաւակին թէպէտ այրն շարժէ որպէս տեսակ եւ կինն որպէս զնիւթ եւ կրող, սակայն գեղեցկութիւն կնոջ շարժէ զսիրտ առն իբրեւ զբաղձալի ինչ, եւ ըստ այսմ կինն առաւել իրաւունս ունի ի վերայ առն ի խնդրելն եւ ի հատուցանելն:

Ասելի է, թէ որպէս տեսակն քան զնիւթն պատուական է, այսպէս եւ այրն՝ քան զկինն: Եւ կամ որպէս ցորեանն քան զբուսուցիչ հողն, բայց գեղեցկութիւն կնոջ շարժէ զսիրտ առն պատեհականապէս, զի եւ այնու գեղով իբրու մահացու դեղով բազումք կորեան: Սակայն ըստ պարգեւեալ իշխանութեան, որ ի վերայ միմեանց մարմնոյ, ի խնդրելն եւ ի հատուցանելն հաւասարք են, թէպէտ հրամայելն յատուկ առ այրն վերաբերի եւ հնազանդիլն՝ առ կինն, բայց եւ շողոքորթութիւն կնոջն լնու զտեղի հրամանի:

²⁹⁵ Ս. Կիրեղ Ալեքսանդրացի, Գիրք Պարապմանց. տես ՆԲՀ, Բ, էջ 52 (հասարակորդ)

Ասիցես՝ երրորդ, թէ այրն տէր եւ կինն է աղախին որպէս Սառայ տէր իւր կոչէր զԱբրահամ, իսկ տեառնէ հրամայել եւ աղախնոյն հնազանդել, որպէս ասացաւ առ Եւա, թէ նա տիրեսցէ քեզ: Ուրեմն ոչ են հաւասարք ի գործս ամուսնութեան: Առ առաջին ասեմ, թէ որպէս Սառա տէր կոչէր զԱբրահամ, նմանապէս եւ Աբրահամ տիրուհի կոչէր զնա, զի Սառա տիրուհի թարգմանի²⁹⁶: Առ երկրորդն ասեմ եւս նմանապէս, զի Ադամ թէպէտ տէր կոչեցաւ Եւայի ըստ խնամարկութեան, սակայն եւ Ադամ կոչեաց զնա Եւայ, որ թարգմանի կեանք: Այլ աղախին անունն ոչ էր նուաստութեան, այլ՝ խոնարհութեան: Այսպէս եւ մայր Տեառն զինքն կոչեաց աղախին Տեառն, եւ սակայն թագուհի էր հրեշտակաց եւ տիրուհի մարդկան:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ կինն զառաւել իրաւունս ունի ի պահանջման պարտուց (վասն կրեալ վշտացն ի ծնունդ եւ ի սնունդ հասարակ բարւոյ զաւակին) քան այրն:

Ասելի է, թէ իղձ կանանց ոչ այնքան նկատէ ի ծնունդ զաւակին որքան ի հեշտութիւն (պատճառաւ զաւակին), այլ եւ թէպէտ մայրն երկնէ եւ սնուցանէ, սակայն հայրն նկարէ ըստ տեսակի տալով զսերմն եւ զկնի ծնանելոյն մաւրն եւ սնուցանելոյն, հայրն երկրորդապէս նկարէ բանական արհեստիւ ուսուցմամբ, այլ եւ ցորեանն ոչ գովի յանդաստանէն, այլ ի պատուականութենէն, այլ ըստ որում եւ ցորեանն ոչ յինքեան մնալով բուսանի՝ գոլով կարաւտ հողոյ եւ ջրոյ եւ ջերմութեան արեւու եւ սնուցման աւդոյ, այսպէս եւ ոչ առանց կնոջ՝ զաւակն, եւ ըստ այսմ հաւասարք են:

Պրակ Դ.

Արդեաւք այրն և կինն առանց հաւանութեան միմեանց կարեն ուխտել զծովկալութիւն, որով արգելանիցին ի պահանջման պարտուց

Եզրակացութիւն է յայտնի, թէ՛ ոչ կարեն: Նախ՝ զի ի ներքոյ լծոյ ամուսնութեան եւս կարեն հաճոյանալ Աստուծոյ, որպէս ասի զՁաքարիայէ եւ զԵղիսաբէթէ, թէ գնային յամենայն իրաւունս եւ պատուրանս Տեառն անարատք (տէն Դուկ. Ա 6): Եւ վասն Աբրահամու եւ Սառայի ասի, թէ բարեգործք էին եւ ոչ կասկածէին (տէն Ա. Պետ. Գ 6): Նմանապէս Ադամ եւ Եւա մերկք էին ի մեղաց եւ ոչ ամաչէին: Երկրորդ՝ զի որպէս կիսաբոլորակն թարց միւսոյն ոչ լինի անիւ

²⁹⁶ Սառայ- իշխան կամ առաքինի. տէն Բառգիրք հայոց, քննական բնագիրը, առաջաբանը եւ ծանոթագրութիւնները Հ.Ամալեանի, Եր.,1975, էջ 284:

շրջաբերելի, իսկ այր եւ կին են իբր յերկուց կէս բոլորակաց միաւորեալք, ուրեմն ոչ կարեն թարց կամաց իրերաց հոլովիլ:

Երրորդ՝ զի քաղաքական տունն ըստ նմանութեան թագաւորութեան յանձն իւր բաժանեալ կործանի, այսպէս եւ թարց միմեանց հաւանութիւն ի կրաւնաւորել:

Չորրորդ՝ զի նզովիւք արգելուն զայս կանոնք սրբոց հարցն, որպէս ասէ սուրբն Բարսեղ ԿԹ. կանոնին, թէ այր որ թողու զկին իւր վասն աստուածպաշտութեան եւ կամի աղաւթական լինիլ՝ նզովեալ եղիցի²⁹⁷:

Հինգերորդ՝ զի ոչ ոք կարէ զմիանգամ վաճառեալն իւր իբրեւ զիւրն ի կիր առնուլ, այլ դնէ զնա զնա ի կամս գնողին: Իսկ այր եւ կին վճռեն զմարմինս իւրեանց ենթհրամանի միմեանց: Ուրեմն ոչ կարեն ուխտել զժուժկալութիւն զնոցանէ, զի դնեն զնոսա ընդ իշխանութեամբ իրերաց, ըստ առաքելոյն:

Վեցերորդ՝ ոչ ոք կարէ իրաւք այլոց գնել զայլոցն, եւ այս լինէր, եթէ յակամայ ժուժկալութիւն տայր առնել այրն կնոջն, եւ հակադարձեալ՝ իբր առ ի գնել զարքայութիւն: Այսպիսիքս իբր գոյիւք այլոց Աստուծոյ կամին պատարագել, եւ թէ զինչ լսեն. Որ մատուցանէ զողջակէզ ի գոյացութենէ աղքատի իբրու թէ ոք զենու զորդի առաջի հաւր նորա. տէս Սիրաք ԼԴ 24, Առակ. ԺԵ 8, Մատթ. ԺԵ 6:

Առարկիցես՝ նախ, թէ որ ունի ընդ իշխանութեամբ իւրով զիր ինչ ստացեա, կամ գնեալ, կրէ զնմանէ ուխտել, եւ եթէ համեստ իր է եւ աւրինաւոր՝ ի կիր արկանել: Իսկ այրն գնեաց զմարմին կնոջն եւ հակադարձեալ, ուրեմն կարէ զնմանէ ուխտել եւ կիր առնուլ ըստ հաճոյիցն:

Ասեմ, թէ եւ իւր մարմինն է ընդ իշխանութեամբ կնոջն, ուրեմն ոչ կարէ զնա յատուկ կամաւք իւրովք ճնշել, բայց լինի հաւանութեամբ երկոցունցն, եթէ զկնի մերձաւորութեան հաւասար կերպիւ ուխտեսցեն զժուժկալութիւն մինչեւ ցմահ, եւ ոչ ամուսնացին:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ սուրբ հայրն Պաւղ եթող զկին իւր ի կամս սեղեխին, եւ գնացեալ կրաւնաւորեցաւ աշակերտեալ մեծին Անտանի²⁹⁸:

Ասելի է, թէ այնու միակ պատահմամբն ոչ առնանի ընդհանուր կանոն, զի մի ծիծառն ոչ առնէ գարուն, ոչ գիծ մի՝ զերկրաշափն,

²⁹⁷ Կանոնագիրք հայոց, հտ.Բ., էջ 118:

²⁹⁸ Տէս Վարք սրբոց հարանց եւ քաղաքավարութիւն նոցին, հտ. Ա., էջ 82-88:

եւ ոչ ծովագնացութիւն մի՛զնաւաւարն, ըստ Նազդիացւոյն: Նաեւ զի զայն ոչ արար Պաւղ ըստ կանոնաց, այլ ի պոռնկէն խոյս ետ:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ որպէս խափանումն չարին բարի է, նմանապէս եւ խափանումն բարւոյն չար է: Իսկ եթէ կինն զայրն եւ այրն զկինն խափանիցեն ի բարի կամաց, այս երեւի չարագոյն: Ուրեմն ի յառաջացումն բարւոյն մինն միւսոյն թոյլ տալոյ է: Եւ ըստ այսմ կարեն ուխտել թարց հաւանութեան միմեանց եւ կամ յաւժարիլ առ այն:

Ասելի է, թէ պսակն է խորհուրդ անբաժանելութեան, եւ որ ոք քակէ զնա՝ մարտնչի ընդդէմ Աստուծոյ, ուրեմն այս զի չար է, խափանումն բարի է: Իսկ վերոգրեալքն են զպարզ բարւոյ եւ զպարզ չարէ խափանման, ուստի ոչ է նման:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ Փրկիչն վարձս յաւիտենականս խոստանայ թողողացն զկին եւ զնացողացն զկնի խաչին: Ուրեմն վասն արքայութեան կրէ մարդ թարց հաւանութեան կնոջ ուխտել զկրանաւորութիւն:

Ասելի է, թէ բանն Քրիստոսի կամ զապագայ առնելոց կնոջն իմանի եւ կամ սոսկ պսակաւ ամուսնացելոց, եւ տակաւին զոչ մերձեցելոցն եւ կամ որ մինն վասն հաւատալոյ ի Քրիստոս ի բաց ձգէ զսէր կնոջն, յորժամ նա ոչ հաւատայ եւ հաւատացեալն ոչ կարէ կեալ, ըստ այնմ, թարց անարգանաց անուանն Քրիստոսի եւ թարց վնասու ծնեալ եւ ծնանելոց զաւակացն այլ ոչ զաւրինաւք միաւորելոցն, զորոց Տէրն ասաց, թէ «զոր Աստուած զուգեաց մարդ մի՛ մեկնեսցէ», եւ կամ զնոցանէ իմանի, որք ոչ կամաւ թողուն զկանայս, այլ առ ժամանակ մի, որպէս զի ազատիցին պատճառաւ կնոջն ի մահացաւրէն մեղանշելոյ:

Պրակ Ե.

Արդեաւք ի սուրբ աւուրսն արգելանի պարտոց խնդրումն

Ոչ միայն ի խնդրելոյ, այլ եւ ի հատուցանելոյ զպարտսն արգելուն տէրունական ատուրքն, յորժամ չիցէ որոգայթ տկար կողմանն ի պոռնկութիւն անկանելոյ: Ուստի ասէ սուրբն Բարսեղ ՃԶ կանոնին իւրում, թէ՝ «Որք յամուսնութեան են սուրբ անկողնաւք, զսուրբ Քառասնորդսն, եւ զաւր Մեծի շաբաթու եւ կիրակէի սուրբ լիցին, եւ յաղաւթսն ընթացեն եւ ի զղշումն մեղաց²⁹⁹»: Բայց ծանիր, զի ոչ թէ գործն ամուսնութեան պիղծ է, այլէ տարաժամութիւն (որպէս եւ կերեալ պտուղն Ադամայ եւ Եւայի թէպէտ բարի էր, բայց զի

²⁹⁹ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 127:

անհնազանդութեամբ տարաժամ կերին վասն անհնազանդութեան
այնորիկ պարտաւորեցան, ըստ այնմ առաքելոյն, թէ՛ «գտաւ ինչ
պատուրանն այն, որ ի կեանս, նոյն ի մահ» [Հռոմ. է 10]), այսպէս
եւ գործն ամուսնութեան սուրբ է, այլ որպէս վերագալով արեգակն
խափանին աստեղք, նմանապէս եւ երբ հոգեւոր եւ տէրունական
աւուրք առ դիպին, այնոքիւք զմայլեցեալք տեղի տալոց են մարդիք
ի մարմնական զմայլեցմանէ: Ապա թէ ոչ տէրունի աւուրքն քրիս-
տոնէից դառնան յաւուրս ուրբաթուց սարակիրնացուց, զորս եւ կո-
չեն շնորհալի ար մերձաւորութեան:

Առարկիցես՝ նախ թէ ըստ Դաւթի փիլիսոփայի ոչ ոք ըստ բնու-
թեան գործելով մեղանչի³⁰⁰, իսկ գործն ամուսնութեան բնութեան
գործ է, ուրեմն ոչ է մեղք յաւուրս տաւնից:

Ասելի է, թէպէտ ոչ է մեղք, սակայն ոչ է պատշաճ, նաեւ ըստ
որում խորհուրդ է եկեղեցւոյ, հրամանաւ եկեղեցւոյ արգելանի, զի
մի սուրբ աւուրքն քրիստոնէից նմանիցին տաւնից կոռն հեթանո-
սաց, որք մանաւանդ յայն աւուրսն գործէին զանառակութիւնս, զո-
րոց զտաւնսն հեգնելով ծաղր առնէ Աստուածաբանն ի ճառս իւր³⁰¹:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ամուսնութիւն պատուական, եւ անկողին
սուրբ ասի, ուրեմն ի պատուական եւ ի սուրբ աւուրսն մանաւանդ
թոյլատրելի է:

Ասելի է, թէ կերակուրք մսեղէնք եւ ըմպելիք պարարտեցու-
ցիչք ոչ զի պիղծ են՝ արգելանին յաւուրս պահոց, այլ զի աւուրքն
ապաշխարութեան են, ուտողքն պղծին վասն քամահելոյ զկանոնս
եկեղեցւոյ: Իսկ եւ մանաւանդ, յորժամ ոք ի մտոյ պահիցէ եւ չար
կամացն հետեւիցի, որ լսէ այնպիսին ի մարգարէէն, թէ՛ «Յաւուրս
պահոց ձերոց գտանին կամք ձեր կատարեալք» (Ես. ԾԼ 3): Նմա-
նապէս եւ ի սուրբ աւուրսն յանկողին մերձենալն թէպէտ ըստ ին-
քեան ոչ է մեղք, սակայն անդէպ է, զի ըստ Սիրաքայ. Երաժշտու-
թիւն ներսգում անդէպ պատմութիւն³⁰²:

³⁰⁰ Միտքը քաղուած է միջնադարում Դաւիթ Անյաղթի անունով շրջանառուող
«Ամենայն չար տանջելի» երկից, որ իրապէս պատկանում կամ վերագրուում է Գրիգոր
Նիսացուն. PG, t.46, 541:

³⁰¹ Նալեանը նկատի ունի հեթանոսական առասպելների վերաբերեալ Գրիգոր
Աստուածաբանի ճառերում տարտղնուած վկայութիւնները, որոնք վերլուծուած են
Նոնոսի կողմից. տես A. Manandian, *Die Scholien zu funt Reden des Gregor von Nazianz*,
Marburg, 1903, s.3-81:

³⁰² Ինչպէս երեւում է, քաղուած է ընկալեալ թարգմանութիւնից զանազանուող մեկ
այլ տարբերակից:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ըստ ԺԳ. կանոնի սրբոյն Աթանասի, յաւուրս կիրակէի եւ շաբաթու պատարագք մատչէին, եւ վասն այնորիկ մերձաւորութիւն արգելանիւր³⁰³, իսկ այժմ՝ յամենայն աւուր: Ուրեմն որքան աւուրս պատարագք մատչիցին՝ արգելանի մերձաւորութիւն³⁰⁴:

Ասելի է, թէ բաւական է, զի արգելանին յընկալմանէ հաղորդութեան, ապա թէ ոչ երբ կարեն ծառայել կարեաց բնութեան, բայց կարեւոր է զգուշանալ ի մեծամեծ տաւնս տէրունականս:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ այս կանոնս ոչ գտանի ի Սուրբ Գիրս, այլէ յեկեղեցւոյ միայն բեռն եղեալ:

Ասեմք, թէ գտանի եւ ի Սուրբ Գիրս. Նախ զի եբրայեցիք մինչ տեսանելոց էին զԱստուած ի Սինա, երիւք աւուրքք սրբեցան տէս (Ելք. ԺԹ 15): Երկրորդ՝ Յակոբ նահապետն արար նմանապէս մինչ ելանելոց էր ի Բէթէլ (տէս Ծննդ. ԼԵ 2): Երրորդ՝ զի ի հնումն ի հացէն առաջաւորութեան ոչ կարէին ուտել մերձեցեալքն ի կանայս (տէս Ա. Թագ. ԻԱ 4): Ուրեմն եւ յաւուրս տէրունականս, որ առաւել պատուական եւ գերազանց Գառն Աստուծոյ նուիրի, որքան կարելի է զգուշանալ ի գործոյն: Չորրորդ՝ Զաքարիա ընկալեալ զաւետիս յղութեան Յոհաննու, ոչ գնաց ի տուն մինչեւ ի լնանիլ աւուրցն պաշտաման (տէս Ղուկ. Ա 23): Հինգերորդ՝ Պաւլոս յատկապէս վասն աշխարհականաց ուխտողաց ի ժամանակս աղաւթից արգելու զգործն ամուսնութեան (տէս Ա. Կորնթ. Է 5): Իսկ եւ յամենայն տաւնախմբութիւնս, թուի, թէ եբրայեցիք հրաժարէին յանկողնական գործոյ:

Պրակ Զ.

Արդեաւք խնդրելով զպարտս ի տաւնս տէրունականս մեղանչէրք մահացաւրէն

Որ ոչն է մեղք ըստ սեռի իւրում եւ ոչ ըստ պարագայի, ասի մեղք: Բայց որպէս եւ բարի գործքն, թէպէտ բարի է ըստ սեռի իւրում, բայց երբեմն խառնմամբ չարի ուրուք (եւ կամ գործելով ի մահացու մեղս, կամ կեղծաւորաբար եւ ի ցոյցս մարդկան) ոչնչանայ իբր ցրուեալ ի հողմոց: Այսպէս եւ մարմնական մերձաւորութիւն թէպէտ բարի է եւ ի սեռէ իւրմէ, ըստ իւրմէ յաճումն տեսակի եւ ի պաշտանն Աստուծոյ զծառայս բազմացուցանելոյ, սակայն լինի

³⁰³ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 296:

³⁰⁴ Եկեղեցական տօներին նախորդող օրերին սեռական մերձաւորութիւնն արգելող կանոնական մի ճառ ունի ս. Եղիշէն. տէս Մատենագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 1069-1071:

անդէպ եւ մեղք ներելի, յորժամ լինի սակա խորշելոյ միայն ի պոռնկութենէ, եւ լինի մեղք մահացու միայն սակա բաւ առնելոյ ցանկութեան, յորում կլանի բանականութիւն, եւ զգայութիւն անասնաւրէն դիմէ միայն ի հեշտալին, եւ զմարդն բանական հաւասար առնէ անասնոց անբանից: Ուստի սուրբն Ամբրոսիոս ասէ. Ոչ ոք ի պահս Քառասնորդականս ամենեւին յառաջ քան զութաւրէքն Զատկին ի կին իւր մերձեսցի: Եւ Աւգոստինոս ասէ. Լերուք յայսոսիկ աւուրս յաճախ ի պահս եւ ի տուրս աղքատաց, եւ յամուսնական շաղաշարութենէ ի բաց կալովք: Եւ սուրբն Գրիգոր պապն ասէ. Ոչ որ զիրաւունս պարտուց խնդրէ՝ զանիրաւութիւնս առնէ, այլ արժան է, զի իւրաքանչիւր ոք ի յապաշխարութեան զինքն մաշիցէ եւս, որ արդարն է եւ ինքեան զպատկանն եւս արգելցէ: Բայց խորհուրդ կատարելութեան է ժուժկալելն ի սուրբ տաւնս: Զի որպէս խրատքն կատարելութեան առ կրանաւորան հրամանք են եւ առ աշխարհականսն կարեւորք, այլ ոչ հարկաւորք: Այսպէս եւ յաւուրս տաւնից տէրունականաց յանկողնոց հրաժարիլն աշխարհականաց խրատ կատարելութեան է, եւ մեծապէս վարձատրելի, բայց անժուժկալիցն՝ դեղ բժշկական:

Առարկիցես՝ նախ որպէս խառնմամբն շարին ապականի բարին, այսպէս եւ՝ զգայական հեշտութեամբ, իսկ ամուսնական գործն անհնարին է գոլ առանց հեշտութեան, ուրեմն յաւուրս պահոց եւ տէրունական տաւնից շաղաշարութիւն է մեղք:

Ասելի է, թէ ոչ ամենայն հեշտութեան զգացումն է մեղք, զի եւ մարդ յակամայ ի կերակուրս եւ յուսման գիտութեան կամաւ հեշտանայ, որք ոչ են մեղք, ուստի զայն հեշտութիւն զգայական բարեխառնեն բարիքն պսակին, եթէ բանականութիւն ոչ կլանիցի յայնպիսի հեշտութենէ վախճանապէս, եւ անդր քան զսէրն ստեղծողին, բայց խայթմամբ խղճի մտաց թեթեւանայ կամքն ի հեշտութեան, եւ ոչ կամի եթէ ոչ յերկիւղէ անկման, եւ առ ի ոչ տրտմեցուցանելոյ զկողակիցն:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ցանկութիւն ի պատիժ մնացեալ ի մեղացն Ադամայ, եւ սպրդեալ առ զաւակս նորա, իսկ հեշտութիւն ոչ լինի առանց ցանկութեան, ուրեմն յորպիսի աւուր եւ իցէ, մահացու մեղք է:

Ասելի է, թէ եւ մահն է թոշակ մեղաց, այլ ոչ է մեղք, այսպէս եւ՝ ցանկութիւն: Բայց հեշտութիւն, եթէ ոչ ներշարեսցի ի կամաց առաւել տուփումն, եւ սոսկ ախորժակ շաղաշարութեան ոչ է մեղք մահացու, այլ՝ ներելի, եւ քաւի այն տէրունական աղաւթիւքն, յորում ասեմք. «թող մեզ զպարտիս մեր»:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ մեղքն արինաւք կենդանանայ, զի առանց արինաց մեղքն մեռեալ ասի (տե՛ս Հռոմ. է 8), իսկ եթէ եկեղեցական արինաւք արգելանի ամուսնական գործն յաւուրս պահոց եւ տէրունական տանից, յայտ է, թէ հեշտութիւն յայնմանէ գրգռի, եւ լինի ներելին իբրեւ մահացու:

Ասելի է, թէ եկեղեցին ոչ գիտէ ի գրգռել զհեշտութիւն մինչ արինաւք խրատէ յայնպիսի աւուրս, այլ որպէս եւ բժիշկն արգելու հիւանդին յուտելոյ զվնասակարս, եւ ախորժակն հիւանդին առաւել բորբոքի եւ շարժի ի պատերազմ, այլ բժիշկն ոչ դրականապէս ներմղէ զպատերազմն զայն, այլ բնութեան արգելմամբն վնասակարին բորբոքի, այսպէս եւ եկեղեցի յանսուաղութիւն յորդորէ յաւուրս պահոց եւ ի մերձաւորութենէ արգելու, եւ ոչ է միտքն առ ի զարթուցանել զախորժակն հեշտութեան, այլ վասն սրբութեամբ անցուցանելոյ արւն քաւարար, եւ թէ ոչ, եւ պատուիրանքն Աստուծոյ տուեալք լինէին ի պատիժ քան թէ յարգելումն վնասակարաց, թէպէտ յիմար բնութիւն ցանկայ վնասակարաց իւրոց: Դարձեալ որպէս թէ ոք լնու զջուր ի վերայ կրի, եւ նա բորբոքի, եւ միտք լցողին ոչ է բորբոքել, այլ՝ շիջուցանել զհուր ցանկութեան, թէպէտ եւ կիրն զգաղտնի հուրն յարտաքս հանեալ կամի ոչ նուազեցուցանել զջուրն, եւ անդէն շիջանի, այսպէս եւ մեղքն գազեալ ի մաւրմնի տեսեալ զջուր արինաց շիջուցիչ, ելեալ ի թագնութենէն մարտնչի ընդ արինաց, եւ ի նմանէ շիջեալ սպառի:

Պրակ Է.

Արդեաւք պարաւանդի՞ ամուսինն հատուցանել զպարտս միւսոյն յաւուրս տանից

Թէ եւ մինն յամուսնեաց ողջախոհ իցէ, եւ սակայն առ ի զերծուցանել յամուսինն յորոգայթէ պոռնկութեան, զիջանել պարտի ի բաղձանս ամուսնոյն, որպէս եւ Եսթերայ թագուհւոյն զգուելի էր թագն գլխոյն եւ շաղաշարութիւն ընդ Արտաշիսի, սակայն վասն փրկութեան ազգին յակամայ տանէր յանձին զփաղաքշումն արքային (տե՛ս Եսթ. ԺԴ 16):

Առարկիցես՝ նախ, թէ ոչ ոք յանարժանս պարտական է լսել ստիպողին, ուստի ոչ միայն աւձն անիծաւ յԱստուծոյ վասն խաբելոյն զԵւա, այլ եւ կինն անիծաւ լսելով շողոքորթութեան նորին: Ուրեմն զի յանիծից զերծանիցի ամուսինն, ոչ պարտի հատուցանել ստիպողին յանդէպ աւուրս:

Ասելի է, թէ գործն պսակին ոչ է մեղք ի սեռէ իւրմէ, այլ եւ՝ արդիւնաւոր՝ պատկանաւոր պարագայիւք կիրարկեալ: Այլ թէպէտ պարագայն փոխէ զորակութիւն մեղացն, այլ ոչ՝ զտեսակն: Ուստի որպէս պարաւանդիմք սրբութեամբ անցուցանել զաւուրս տաւնիցմ նմանապէս եւ ամուսինքն պարաւանդին ի հրամանէ հատուցանել զպարտս, որում ոչ զժամանակ ցուցանէ առաքեալն, այլ կնոջ այր զիւր պարտսն հատուցէ եւ այլն (տե՛ս Ա. Կորնթ. է):

Հասիցես՝ երկրորդ, թէ այրն եւ կինն ոչ պարտին ընդդէմ խղճի մտաց հրաւիրել զմիմեանս ի գործ ինչ, այլ պատահի ումեմն յամուսնոյն ուխտ եղեալ անձինն, եւ կամ լծեալ ընդ ապաշխարութեամբ, եւ ոչ է պարտ զաւրէնս Աստուծոյ լուծանիլ վասն աւանդութեան բնութեան:

Ասելի է, թէ մինչ պարտքն միջադրի, ոչ ոք մեղանչէ խնդրել, որպէս եւ ոչ յաւուրս կիրակէի մեղանչէ ոք, յորժամ զփոխ առեալ դրամն հատուցանէ, թէպէտ խնդրողն ներելապէս մեղանչէ՝ ոչ տալով զպատիւ աւուրն ազատութեան իբր յոբելեան տաւնի եւ եաւթներորդ ամին թողութեան, բայց թէ վասն խորշելոյ ի պոռնկութենէ խնդրիցէ, առ խնդրողն անտարբեր է գործն եւ առ հատուցողն վասն հնազանդութեան վարձատրելի, զի ի յորոգայթէ զերծոյց զայր իւր իբրեւ զկէս մարմնոյ իւրոյ:

Գլուխ Քսանկորս

Յաղագս բազմակնութեան՝ ի հինգ խնդիրս բաժանեալ

Նախ՝ արդեաւք ունել զբազում կանայս իցէ՞ ընդդէմ բնական աւրինաց

Երկրորդ՝ արդեաւք բազմակնութիւն երբեմն եղե՞ւ ճահաւոր

Երրորդ՝ արդեաւք ունել զհարճս իցէ՞ ընդդէմ բնական աւրինաց

Չորրորդ՝ արդեաւք մերձենալ ի հարճս իցէ՞ մահացու մեղք

Հինգերորդ՝ արդեաւք ունել զհարճս երբեմն եղե՞ւ աւրինաւոր

Պրակ Ա.

Արդեաւք ունել զբազում կանայս, իցէ՞ ընդդէմ բնական աւրինաց

Նախ ասեմ, թէ բազմակնութիւն ոչ է ի բնական աւրինաց, զի Աստուած է հիմն բնութեան, եւ այնպէս զոլ սահմանեաց ի սկզբանէ միոյ առն զմի կին տալով եւ ասելով. «Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի»: Ուրեմն որք առնեն զբազում կանայս մեղանչեն ընդդէմ բնական աւրինաց:

Երկրորդ՝ զի մարմնաւոր գոյացութիւն ոչ կարէ գոլ մի ի բազումս եւ ոչ ի բազում տեղիս, իսկ եթէ այրն կարէր առնուլ զբազում կանայս, յայտ է, թէ ընդդիմանայր բնութեան՝ զինքն զբազումս բաժանելով եւ զինքն եւ զմարմինն իւր տալով միոյն՝ տալով յետոյ զնոյն բազմաց:

Երրորդ՝ զի Աստուած ասաց. «Թողցէ այր զհայր եւ զմայր իւր եւ երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ», եւ ոչ թէ զհետ կանանց իւրոյ:

Չորրորդ՝ ի սկզբանէ միայն զմի արու եւ զմի էգ ստեղծ Աստուած, եւ ասաց. Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի, եւ Քրիստոս զայն երկուց միութիւն կնքեաց՝ ասելով. «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեսցէ»:

Հինգերորդ՝ եթէ Աստուած կամէր առ ապայն, զի մարդիք առնուին զբազում կանայս, կամ տայր Ադամայ զբազում կանայս, եւ կամ միոյ կնոջ՝ զբազում արս: Սակայն ըստ այնմ կերպի մարդն լինէր բոզարած եւ կինն՝ հրապարակական պոռնիկ եւ բոզ, եւ նմանիւր ազոաւու յանձս ճանապարհի նստելոյ, եւ կամ միոյ ծուղակի լարեցելոյ վասն բազմաց թռչնոց (տե՛ս Երեմ. Գ 2, Առակ. է 23):

Վեցերորդ՝ եթէ վասն հարկի բազմանալոյ իցէր ճահաւոր բազմակնութիւն առ ապայս, մանաւանդ ի սկզբանն ստեղծմանն՝ այն առաւել պիտոյ էր, եւ սակայն արար Աստուած ի միոջէ առնէ եւ կնոջէ զայնքան բազմութիւն մարդկայնոց (տե՛ս Գործք. Ժէ 26):

Եաւթներորդ՝ զի Նոյ այր արդար եւ սուրբ, եւ որդիք նորա ամենեքեան ունէին զմի մի կին, եւ Աստուած նոքաւք էլից զտիեզերս բազմութեամբ մարդկանց:

Ութերորդ՝ Ղամէք, որ եղեւ սկիզբն բազմակնութեան, եաւթանասնեկի եաւթն պատժոց զինքն արժան դատեաց (տե՛ս Ծննդ. Դ 29,24):

Իններորդ՝ ի միոյ կողէն Ադամայ շինեցաւ մի կին եւ ոչ ի բազմաց կողից բազում կանայք:

Տասներորդ՝ բազմակնութիւն է ընդդէմ բարեհաճութեան Հոգւոյն Սրբոյ, որպէս ասէ Սիրաք. «Երէք բարեհաճոյացան հոգւոյ իմոյ, որք են ընտիրք առաջի Աստուծոյ եւ մարդկան՝ առն եւ կնոջ առ միմեանս բարւոք համարձակութիւն»³⁰⁵ եւ այլն: Զնոյն ասէ եւ Արիստոտէլ, թէ չորք պիտոյ են առ բարւոք կառավարութեան տան. Միամտութիւն առն եւ կնոջ առ իրեարս, սէր յորդւոց վերայ, երկիւղ ի վերայ ծառայից եւ չափաւորութիւն ելումտից: Իսկ ի մէջ բազմաց

³⁰⁵ Ի լուս. արձանագրուած. «Սիրք. ԻԵ», որը սակայն քաղուած է հայերէն մէկ այլ թարգմանութիւնից:

կանանց մտանէ նախանձ եւ ատելութիւն որպէս ի մէջ Սառայի եւ Ագարայ, ի մէջն Ռագելի եւ Լիայ, ի մէջ Աննայի եւ Փենանայի, կանանցն Եղկանայ, նոյն նախանձ մտանէ եւ ի մէջ որդւոց նոցա, որոց եւ անհանգստութիւն առն եւ մշտակայ կազ եւ կռիւ:

Դարձեալ անբաւականութիւն միոյ առն՝ առ ի պատասխանել ըղձից բազմաց կանանց եւ անհաւասարութիւն առն եւ կնոջ, զի այրն յամենայնում գտանէ զմերձաւորելի ընդ միոյ եւ ոչ կանայք նորա, որոց իղձն առաւել սաստիկ է քան զարանց: Դարձեալ ընդդէմ է եւ համեստութեան առն, զի դնէ զինքն ի կարգի աքաղաղաց: Իսկ եթէ ըստ ամենայնից ըղձիցն վարիցի թուլութիւն անդամոցն, սպառումն շնչական ոգեացն, անզաւրութիւն սերմնական զաւրութեան, անբաւականութիւն ստացուածոց ի պէտս նոցա եւ որդւոցն, յորոց եւ գողութիւնք պատճառին եւ յափշտակութիւնք:

Առարկիցես՝ նախ, թէ բնական արէնն եկաց զԱդամայ մինչեւ ի Մովսէս, իսկ յայնմ ժամանակի Ղամէք եւ զԱբրահամ եւ Յակոբ առին զերկուական կանայս, ուրեմն բազմակնութիւն ոչ ընդդիմանայ բնական արինաց:

Ասելի է. այնք եղեն ոչ ի կացուցմանէ հեղինակին բնական արինաց, որ միոյ առն ետ զմի կին, այլ արտահետեցմանէ բնական արինաց, զի զոր Աստուած ի բնէ զհիմն եդ, այն է բնական, եւ ոչ զոր մարդկային թիւր իղձն հնարեաց ի լցումն վաւաշոտութեան:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ Արիստոտէլ ի Բնազանցական գրքոջ ասէ, թէ մի մարդ կարէ լցուցանել զբազում կանայս, եւ ոչ մի էգն՝ զբազում արուս: Իսկ որ ունի զբազում ինչս կարէ ունել զբազում ընկերագիրս, այսինքն՝ արթախա³⁰⁶: Ուրեմն եւ մի այրն կարէ ունել զբազում կանայս, զի ոչ է ընդդէմ բնութեան:

Ասելի է, թէ Արիստոտէլ արինակաւ խաւսի, եւ յապականեալ կարգէ ապացոյց առնու, ապա թէ ոչ ինքն ոչ արգելոյր զմեծն Աղէքսանդրոս ի բազմակնութենէ: Իսկ ընկերագրութիւն ըստ բազմաց ոչ համեմատի այսմ, զի ըստ նմա եւ կանանց եթէ հարցանիցես՝ խոստովանին զինքեանց կարող գոլ պատասխանել ըղձից բազմաց արանց, իսկ այս է հրապարակական պոռնկաց, իսկ բնականն նոյն է առ ամենեսեան:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ Քրիստոս զբնական արէնն հաստատեաց, ըստ այնմ. «Զոր ինչ կամիրք, թէ այլք ձեզ արասցեն, եւ դուք արարէք

³⁰⁶ «արթախ». թրք. գործընկեր:

նոցա» (Մատթ. է 12) եւ այլն: Այլ Քրիստոս մի է եւ փեսայ միոյ եկեղեցւոյ, այլ ամենայն հոգիք հաւատացելոց են հարստունք Քրիստոսի, ուրեմն նա զբազմաց պսակեցեալ է, եւ մի այրն կարէ պսակիլ ընդ բազմաց կանանց:

Առ առաջին մասն ասեմ, թէ ըստ այնմ եւ արքն ոչ պարտին ընդդիմանալ կանանց առ ի լինելոյ բազմաց արանց, որ է առասպել: Ուրեմն եւ ինքեանք ընդ միոյ եւ ոչ ընդ բազմաց պարտին զուգակցիլ: Այլ եւ Քրիստոս ասաց. Ի սկզբանէ ոչ եղեւ այնպէս, այլ միոյ առն մի կին սահմանեցաւ, ուրեմն հաստատեաց զբնական արէնն:

Առ երկրորդ մասն ասեմ, թէ այլ է խորհրդականն եւ այլ է բնականն, զի Քրիստոս միաւորի ընդ բազմաց հոգեաց անախտաբար, ուրեմն եւ որք զպացոյց առնուն ի Քրիստոսէ, պարտին մնալ կուսաբար: Նաեւ ոչ միաւորի Քրիստոս ընդ հոգւոց որպէս տեսակ՝ ընդ նիւթոյ, այլ՝ շնորհիւ: Իսկ այս է ընդդէմ բնութեան, որով ոչ լինի աճումն զտեսակի:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ լծոյ բազմակնութեան կարէ տանիլ բնութիւն, իսկ որ ոչ է ի վեր քան զկարողութիւն բնութեան, բնական է: Ուրեմն ընդդէմ բնութեան են արգելմունքն եկեղեցւոյ եւ Սուրբ Դրոց:

Ասելի է, թէ որում կարէ տանիլ բնութիւն, այն նմա բնական է, զի եւ կարէ սպանանել եւ գողանալ, որք ոչ են ի բնական արինաց, այլ ի գազանային բարուց եւ յանիրաւութենէ, եւ վասն այնորիկ բնական իրաւամբք պատժին:

Պրակ Բ.

Արդեաւք բազմակնութիւն երբեմն եղև ճահաւոր

Բազմակնութիւն ի բնութենէ եւ ի հեղինակէ բնութեան ոչ հրամայեցաւ, որպէս ի վերոյ ցուցաւ, այլ որպէս ասէ Ոսկեայ, Աստուած զագահութիւն ոչ արար, այլ անշափութիւն եգիտ զանհագութիւն: Այսպէս եւ զոր ոչն Աստուած արինադրեաց, մարդկային հնարն եգիտ: Այլ թէ ոմանք ի ծառայիցն Աստուծոյ առ այն թեքեցան, ոչ էր այն հրամանաւն Աստուծոյ, այլ՝ առ ժամանակեայ զանցառութիւն իմն, զի բնութիւն յայնժամ իբրեւ յղի կանանց սիրէր զխակ պտուղս եւ զթթուաշաղս, եւ ոչ ինչ փոյթ եղեւ Աստուծոյ վասն սնոտեաց արէնս դնել, եւ մանկանց զհաստատուն կերակուր ջամբել, այլ միայն զպաշտան միութեան իւրոյ յարգելի ցուցանել: Այսպիսի էր եւ քառադիմի պատուիրանքն առաքելոց ի ժամանակս նորընծայ հաւա-

տացելոց, որք առ ժամայն բաւական զայնս համարեցան հաւատացելոցն ի փրկութիւն (տե՛ս Գործք. ԺԵ 20): Այլ թէ ոմանք ասեն ճահ գոլ երբեմն. այն է առ ի չմեղադրել ոմանց ընտրելոց նախնեաց հնոյ աւրինաց, որք բարեպաշտաւրէն երկեան, զի մի՛ լսիցէին յառաքելոյն, թէ՛ «Ո՞վ է, որ մեղադիր լիցի ընտրելոցն Աստուծոյ» (Հռոմ. Ը 33): Զի զթոյլատրութիւն յԱստուծոյ եւ զզանցառութիւն առ ժամանակեայ իբր աւրէնս գոլ կարծեցին:

Առարկիցես՝ նախ, թէ զանց արասցուք զՂամբեայ, որ էառ զերկուս կանայս, զի՛նչ ասելի է զԱբրահամայ, զԵղկանայ, զԴաւթէ եւ զՍաղաւմանէ, որք ունէին աւելի քան զմին, եւ ոչ մեղադրին ի Սուրբ Գիրս: Ուրեմն եւ ճահ էր երբեմն, եւ հրամանաւն Աստուծոյ առին:

Նախ վասն Աբրահամու ասեմ, թէ ոչ յինքենէ առ այն ձգտեցաւ, այլ ի Սառայէ, որ տապիր սիրով զաւակի, եւ վասն ամուլ գոլոյն ետ զաղախին իւր ի ծոց նորա, զի որդեգիր ստասցի, եւ զկարատութիւն զաւակի նովաւ անցուցէ: Երկրորդ՝ զի ասաց Աստուած. «Խսահակաւ կոչեսցի քեզ զաւակ» (Ծննդ. ԻԱ 12): Երրորդ՝ զի ծնեալն յաղախնոյն հետեւեցաւ յատկութեան մաւրն, եւ ծառայ կոչեցաւ: Զորրորդ՝ զի տակաւին ոչ գոյր արգելիչ աւրէն, եւ Աբրահամ այնպէս առնելով ոչ մեղաւ, այլ զի փոյթ եղեւ նմա միայն բնական աւրինաւք Աստուծոյ հաճոյանալ, եւ զնա միայն պաշտել, եւ Աստուած զայն բազմակնութիւն յառաջ քան զաւրէնսն, եւ յետ աւրինաց մինչեւ ի Քրիստոս մեղք տղայական եւ անգիտութեան համարէր, եւ զանց առնէր:

Ասիցես, թէ եւ Իսմայել կոչի որդի հաւասար Իսահակայ (տե՛ս Ծննդ. ԻԵ 9):

Ասեմ, թէ ըստ որում սէրն Աբրահամու ըստ բնութեան կերպի որդի, զի եւ որդիք հարճից եւ աղախնեաց կոչին որդիք, այլ ոչ կարեն անցանել ի տեղի յատկի որդւոյ եւ ժառանգի: Նմանապէս եւ որդիք պոռնկաց: Թէպէտ Աբրահամուն ոչ համարի պոռնկութիւն, այլ իբր երկրորդ ամուսնութիւն, զի Սառայ զինքն եղեալ էր ի տեղի մեռելոյ վասն անզաւակ գոլոյն, եւ համարէր կենդանանալ այնու որդեգրաւն: Այսպէս եւ Ռաքել ետ զաղախին իւր ի ծոցն Յակոբայ եւ ծանոյց ի գիրկ իւր զԴան, եւ արար զնա իւր որդի նախ քան զծնանելն Յաւէփայ եւ Բենիամենի, այլ որք խղճահարեն զբիծ դնել ի վերայ Աբրահամու զԱստուած առնեն հեղինակ բազմակնութեան, եւ ընդդէմ աւրինաց իւրոց մարտնչող: Այս կարծեացս հե-

ղինական է Աբուլինացին ³⁰⁷ եւ Մարտիրոս Պեքանեան՝ շարադրողն Անալաւճիայ գրքոյն³⁰⁸: Իսկ եւ Նդկանայ եւ Դաւիթ եւ Սաղաւմաւն յայսմ մասին հետեւեցան բնական արինաց, եւ ոչ վասն այնորիկ ասելի է էր զնոցայն ճահաւոր ամուսնութիւն, այլ զանցառութիւն թոյլատրական: Իսկ թէ վասն բազմանալոյ մարդկան եղեւ ճահաւոր ասէ Պէքանոսն, մանաւանդ այն պարտ էր լինիլ յետ ջրհեղեղին: Եւ սակայն Աստուած կարաց ի միոյ առնէ եւ կնոջէ ընուլ զաշխարհս մարդկամբք, եւ զգաւակս Աբրահամու ծերոյ եւ յամուլ Սառայէ առնել որպէս զաստեղս երկնից բազմութեամբ: Ապա թէ ի բազմութենէ կանանց բազմանային մարդիկք՝ Սաղաւմաւն ունելոց էր զհագար որդիս, զի ունէր Կ(60) թագուհիս եւ Զ (80) հարճս, եւ անթիւ արիորդս, եւ սակայն ունէր զմի միայն որդի՝ զԲոբովամ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ բնական արէնքն բնական լոյս իմն ոչ գրով աւանդեալ, այլ ի մտի ներտպեալ, եւ ի այնպէս վարիւր բնութիւն մինչեւ ի Մաւսէս: Իսկ յայն ժամանական ոչ արգելաւ եւ ոչ յետ արինացն, այսինքն՝ բազմակնութիւն, ուրեմն ճահաւոր էր:

Ասելի է, թէ հիմն բնութեան Ադամ էր, եւ այն ոչ արար այնպէս, այլ եւրաց ի վերայ սահմանադրութեան Աստուծոյ՝ շատանալով միայն Եւայիւ: Այլ ամենայն շինուած ոչ եղեալ ի վերայ հիման, անհաստատ է, եւ այսպէս էր բազմակնութիւն անպատշաճագոյն: Այլ ոչ ամենայն, որ հասարակ է, պարտի ասել բնական, ապա թէ ոչ Աստուած ոչ պատժէր զաշխարհս ջրհեղեղաւ վասն ընդհանրական ապականութեան մեղաց: Այլ եւ թէպէտ գրական արինաւք ոչ արգելաւ բազմակնութիւն, այլ եւ ոչ դրական արինաւք հրամայեցաւ:

Ասիցես՝ երրորդ, մինչ տարակուսելեաց կանոն աւանդի, լինի յայնմհետէ իբրեւ արէն եւ ճահաւոր, այլ եթէ ոմն առեալ իցէր զերկուս կանայս. մինն՝ սիրելի եւ միւսն՝ ատելի, եւ որդի ատելոյն իցէր անդրանիկ, զորդի սիրելոյն ոչ էր պարտ անդրանկացուցանել, ուրեմն լռելեայն հրաման տուաւ բազմակնութեան, իսկ ոչ հրամայի, եթէ ոչ ճահաւորն եւ այլն (տէն Բ. ար. ԻԱ 25):

³⁰⁷ Աբուլինացի, Մեկնութ. Խորհրդ., ՄՄ, ձեռ.560

³⁰⁸ *Analogia Veteris et Novi Testamenti*. տէն «Անալոճիա, այսինքն՝ համեմատութիւն Հնոյ եւ Նորոյս Կտակի, յորում նախ կացութիւնն հնոյ Կտակին, յետոյ համակամութիւն, յարմարութիւն եւ միաբանութիւն ընդ Նորոյս Կտակի մեկնաբանի: Շարադրեցեալ նախ ի Մարտիրոսէ Պեքանեան յաստուածաբան վարդապետէ, ի Յիսուսեան կարգէ, լեզուաւ լաթինականաւ, եւ անտի թարգմանեցեալ ի հայկական բարբառ ի Պետրոսէ վարդապետէ Թիֆլիզեցոյ» (յամի Տեառն 1714). ՄՄ, ձեռ.2216 (զ. ԻԱ. Յաղագս պոլիգամեայ, որ է բազմակնութիւն):

Ասելի է, թէ որպէս վասն խստասրտութեան հրէից հրամայեցաւ ի Մովսիսէ գիրն արձակման, որպէս ասաց Փրկիչն (տէս Մատթ. Ե 31), եւ սակայն արձակումն անճահ էր բնական արինաւք, այսպէս եւ պատահմանն այնմիկ՝ դեղ հիւանդութեան այնորիկ այնպէս ցուցաւ, զի մի՛ վասն հեշտախտ ցանկութեան կնոջն սիրեցելոյ անդրանիկն ատելւոյն զրկիցիր յիրաւանց իւրոց, եւ ըստ այսմ հիւանդութեան դեղ առնելով ոչ լինի հիւանդութեան ճահաւոր, այլ զի անճահն բուժեսցի, որ է հիւանդութիւն եւ բնութեան յառաջին աստիճանն դարձցի: Եւ զի Մաւսէս անկարացաւ զայն խաւթութիւն բառնալ, Քրիստոս եբարձ աւետարանական արինաւք, եւ եցոյց, թէ եւ ի բնէ իսկ այն անըմբոն էր, այլ որպէս զարձակելն արգել յառաջին կէտն եւ կերպն զպսակն հասուցանելով նմանապէս եւ զայս:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ արինաց արգելանի իշխանաց եւ թագաւորաց յաճախումն կանանց, այլ ոչ ոմանց եւ բազմաց, եւ զպատճառն ցուցանէ, զի մի՛ խոտորեսցի սիրտ նորա: Եւ Վճռոց Դ. գրքոյ ԼԴ բաժանման Դ. գլխի ասի. Սաղոմոն էանց զայսմանէ պատուիրանէ, բայց Դաւիթ ունեցաւ զբազումս, ոչ էանց, զի Դաւիթ զբազումս էառ եւ այն յաստուածապաշտից, որք ոչ գթեցուցին զնա յԱստուծոյ, այլ Սաղոմոն յաճախեաց եւ յանցեալ, զի էառ եւ ի կռապաշտից, որք թիրեցին զսիրտ նորա, ուրեմն ի պաշտաւնակցէն առնուլ զոմանս ոչ արգելանի եւ ըստ այսմ ճահաւոր է:

Ասելի է, թէ մասնաւոր դիպուածքն ոչ ունին զգաւրութիւն ընդհանրական արինի, այլ ընդհանրական կանոն էր բանն Մովսիսի, թէ իշխանն կարգեալ մի՛ յաճախեսցէ զկանայս, զի մի՛ խոտորեսցի սիրտ նորա, ուրեմն եթէ թագաւորաց արգելանի՝ եւս առաւել ռամկաց, եւ այնք թէ յաւտար ազանց այլակրաւնից իցեն եւ թէ ի պաշտաւնակցաց, զի թէպէտ առաջնոյ բարւոյ պսակին, այսինքն՝ զաւակին ոչ ընդդիմանայ, բայց հաւատարմութեան եւ խորհրդոյն առաւելապէս:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ Աստուած ոչ տայ ումեք զիր ինչ, եթէ ոչ զճահաւորն, որ պատկանի ինքեան տալ եւ առողին աւգտակար լինել: Իսկ Աստուած ետ Դաւթի բազմութիւն կանանց եւ զկանայսն Սաուլի, որպէս ասաց Նաթան մարգարէ բերանովն Աստուծոյ առ Դաւիթ (տէս Բ. Թագ. Բ 8), որում եւ խոստացաւ զառաւելն տալ, եթէ ոչ շատանայր այնոքիւք: Ուրեմն բազմակնութիւն է շնորհ Աստուծոյ եւ ճահաւոր:

Ասելի է, թէ այն թոյլատրեալ եղեւ յԱստուծոյ յապականեալ բնութեան, եւ թէ ոչ մանաւանդ յԱղամայ տալոց էր զբազմութիւն

կանանց յաճուժն տեսակին: Իսկ եւ երբեմն տայ Աստուած ումեք զբարիս, զորս տալով բարկանայ, եւ ոչ տալով ողորմի: Որպէս եւ ետ զմանանայն, եւ զտրտնջողսն կոտորեաց, տակաւին կերակրոցն ի բերանոյ նոցին գոլով, իսկ եւ այնոցիկ թոյլ ետ Աստուած, թերեւս ճանաչիցէր Դաւիթ, թէ խնդրեալ երանութիւն իւր առ այնոցիկ ոչ կայանային, այլ ի տեսութեան իւրում, որ փորձիւ ուսեալ զգառնութիւն բղջախոհութեան, յետոյ լինիցէր քարոզիչ ողջախոհութեան:

Պրակ Գ.

Արդեաւք ունել զհարճս Է ընդդէմ բնական արիւնաց

Եթէ բազմակնութիւն ունելով զոմանս աւրինակս տակաւին ցուցաւ գոլ ընդդէմ բնական արիւնաց, ապա որչափ եւս հարճապահութիւն, որ է ի կարգի պարզ պոռնկութեան եւ դատապարտեալ ի Սուրբ Գիրս: Նախ զի Սուրբ Գիրք յամենայն ուրեք դատապարտեն զպոռնկութիւն, իսկ հարճապահութիւն է տեսակ իմն պոռնկութեան, ուրեմն դատապարտելի է: Երկրորդ՝ զի այնու ապականի ամուսնական հաւատարմութիւն, զոր ուխտեցին ի խորհրդոջ պսակին, եւ որ իրաւամբ վաճառեալն էր կնոջն, նոյնն կրկին իբրեւ սեփական վաճառի հարճի: Երրորդ՝ որ պահէ զհարճս, առնէ զկրկին անիրաւութիւն, զի կամ ամլացուցանէ զհարճն, եւ խնու զբարին բնութեան, եւ կամ թոյլ տայ եւ յանարէն անկողնոյ առնէ ժառանգս զրկելով զիւրսն: Չորրորդ՝ զի հարճածինքն են գարշելիք ի մէջ ամենայն ազգաց, ուստի Եփթայի իբրեւ պոռնկածին արտաքսեցաւ յեղբարցն (տէս Դատ., ԺԱ 2): Հինգերորդ՝ արտաքոյ արինաւորի ամուսնութեան ոչ է ճշմարիտ եւ անմեղադրելի մերձաւորութիւն: Իսկ հարճամերձութիւն ոչ է արինաւոր, ուրեմն է արտաքոյ բնական արիւնի: Վեցերորդ՝ զի թէ ոչ է պարտ հայիլ, որում ոչ է պարտ ցանկալ (որպիսի է հայիլ ի կին աւտար եւ ի խառնակութիւնս անասնոց), ուրեմն եւս առաւել հարճամերձութիւն: Եւթներորդ՝ բնութիւն եղ զհեշտութիւն ի մարդն, զի այնու հեշտութեամբ, յաւժարութեամբ տարցէ մարդ զբեռն որդեծնութեան եւ սնուցման: Իսկ ի հարճս ոչ պահի նոյն կարգ, այլ՝ միայն զգայական հեշտութիւն ի շաւշափականն, ուրեմն է ընդդէմ բնութեան եւ ախտ անբանական: Ութերորդ՝ զի բնութիւն նկատէ ի կատարեալ նմանութիւն ըստ տեսակի, իսկ «որդիք շնացելոց թերակատարք լինին», ըստ առակաց (տէս Իմաստ. Գ 16): Իններորդ՝ զի այր եւ կին զհաւասար իրաւունս ունին ի վերայ մարմնոց միմեանց: Իսկ որ տայ զմարմին

իւր հարճից եւ կին նորա՝ սեղեխաց, եւ զինչ ամբարշտագոյն քան զայն: Տասներորդ՝ պատճառաւ միոյ հարճի դեւտացւոյ, զոր լլկեցին բենեամենեանքն ջնջեցան ի մետասան ցեղիցն ԽՈՒ (40000), եւ բենեամենանքն բոլորովին բաց ի վեց հարիւրոց, մինչեւ ի վերջ գրքոյն տէս զեղեալ սոսկալիսն (տէս Դատ. ԺԹ):

Առարկիցես՝ նախ, թէ ըստ Դաւթի. Կինն է, որպէս զայգի վայելուչ յանկիւնս տան (Սղմ. ՃԻէ 3), այլ յարէնսն ասացաւ, թէ ի մտանէն յայգի ինչ՝ ուտել ըստ մինչեւ ցյագումն, եւ ոչ ամանով բառնալ (Բ. ար. ԻԳ 24): Իսկ հարճքն իբրեւ այգիք ատարաց, ըստ որում ոչ են ամուսինք, իսկ եւ ստացուածք ունողացն իւրեանց: Իսկ որ յաւտար այգւոյ կարէ ուտել մինչեւ ցյագումն, եւս առաւել յայգւոյ իւրմէ, ուրեմն հարճապահութիւն ոչ է ընդդէմ բնական արինի:

Ասելի է, թէ կինն է այգի բնական առն իւրոյ, այլ ոչ հարճն, իսկ բանն արինաց առնանի ըստ բնական իմացուածոյն, այլ ոչ այլաբանարէն, եւ հարճն ոչ վախճանաւ մերձաւորութեան առնանի ի տան, այլ վասն ծառայութեան, եւ ոչ է ստացուած այնպիսաբար կիրառելի, այլ թէ եւ ստացուած եւս լեալ իցէր, ոչ առ ամենայն գործս անտարբերաբար գործածելի լինէր, զի եւ դրամն է ստացուած Տեառն, այլ ոչ կուռք ձուլելի: Այսպէս եւ դուստրն բնութեան ստացուած է, այլ ոչ տնկողին ճաշակելի, զի գրեալ է՝ զառականս դստեր քոյ մի՛ յայտնեսցես (Ղեւտ. ԺԷ):

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ հարճն կամ աղախինն վասն այնորիկ խտրի, զի մի՛ բնական կողակիցն վիրաւորեսցի, իսկ Սառա եւ Ռաքէլ ետուն զաղախինս իւրեանց ի ծոց արանց իւրեանց (տէս Ծննդ. ԺԶ 2, Լ 13) ուրեմն եւ ամենայն կին, որ ունի զաղախին, իւր ազատ կամաւքն կարէ տալ ի ծոց առն իւրոյ իբր զգրաւեալ ինքեան մարմին առն իւրոյ՝ գործածելով ըստ կամաց իւրոց: Ուրեմն այրն ոչ մեղանչէ ընդդէմ բնական արինի յայնպիսի պատահման: Ասելի է, թէ Սառա եւ Ռաքէլ նախ քան զարէնսն այնպէս արարին, եւ զղջացան, զի Սառա արհամարհեցաւ յաշս աղախնոյն: Եւ Ռաքէլ ծնաւ որդիս, եւ հնարեալն իւր որդին Դան ոչ էանց ի տեղի ժառանգի, զի Աստուած խափանեաց զյուսահատութիւն նորա՝ տալով սեփական զՅաւսէփ եւ զԲենիամին, որով խրատեաց զազգ կանանց՝ հանել զայնպիսի գինտս ականջաց իւրեանց: Իսկ ի նորումս եթէ կին ոք կամաւ իւրով այնպէս վարեսցի՝ բողկաւատ լինի առն իւրոյ, եւ տայ նմա շնալ, իսկ զգրաւեալ մարմին առն իւրոյ ոչ կարէ առ ամենայն ոք գործածել, այլ միայն առ ինքն, ապա թէ ոչ եւ այրն նորա զգրաւեալ մարմին կնոջն ում եւ կամէր ընծայէր իբրեւ զիւրն, եւ ըստ

այսմ այրն եւ կինն լինէին միմեանց պոռնկախառնիչք եւ միջնորդք պոռնկութեան, որ է անլուր: Եւ թէ ի ստեղծմանէ առն իւրոյ առ այն-պիսին յաւտարեսցի որպէս զի հարկիւ առն տացէ զաղախին իւր ի ծոց նորա, զրկի այրն ի բոլոր կեանս իւր ի խնդրելոյ զպարտս ի կնոջէն եւ կախեալ մնայ ի կամաց կնոջ:

Ասիցես՝ երրորդ, եթէ ըստ առաքելոյն, ի չար գործս կամակիցքն հաղորդք են պատժոց գործողացն: Ուրեմն եթէ կամակիցն անպատիժ մնայ, նմանապէս եւ՝ գործողն: Իսկ սուրբ Բարսեղ ի հինգ կանոնին ասէ. «Եթէ աղախինն ի տեսառնէ իւրմէ պոռնկի յակամայ՝ առանց պատժոց է»³⁰⁹:

Ասելի է, թէ յակամայութիւն անպատիժ առնէ զաղախինն (բաւական պատիժ գոլով նմա զրկիլն ի կուսութենէ), այլ ոչ բռնադատողն, զի եւ յաւրէնսն բռնադատողն նշանեցելոյն քարկոծելի էր, այլ ոչ բռնադատեալն (տէն Բ. ար. ԻԲ 25): Ասիցես զոչխաւսեցեալն իբրեւ հարճի, բռնադատողն երկդրամեան արծաթով զերծանիւր ի հաւրէ աղջկանն: Ուրեմն դիւրաւ զերծանի եւ հարճագէտն: Ասելի է թէ սակայն առնոյր զնա ի մշտնջենաւոր կնութիւն, եւ ոչ կարէր այլ եւս արձակել, որպէս ասի անդ:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ բնական աւրէնն նոյն է առ ամենայն ազգս գրեալ ի միտս ոչ ումեք վնասեալ եւ ամենեցուն աւգուտ լինել: Իսկ եթէ հարցանիցես ամենայն ազգի, ոչ ոք անհատ զայն հարճապահութիւն անճահ գոլ վարկէ, ուրեմն ոչ է ընդդէմ բնական աւրինի:

Ասելի է, թէ ոչ ամենայն, որ հասարակ է, նոյն եւ բնական է, զի գոյ եւ հասարակ չար ի սովորութենէ իբր աւրէն ընկալեալ որպիսի է ստութիւն, ըստ այնմ՝ «Ես ասացի, թէ ամենայն մարդ սուտ է» (Սղմ. ՃԺԵ 11), այսինքն՝ ստասաց: Եւ սակայն յամենայն ազգաց դատապարտեցեալ է ստութիւն: Այսպէս եւ հարճապահութիւն ի միտս թիւր մարդկանց եւ վաւաշոտաց երեւի քաղցր, եւ ոչ ընդդէմ աւրինի բնութեան, սակայն որպէս ի վերայ ցուցաւ բազմաւք, ընդդէմ է բնական աւրինի, ապա թէ ոչ եւ ի ջրհեղեղին ամենայն մարդ խնամով խորհէր ի շարիս, ոչ պատժէին, զի ոչ ոք ըստ բնութեան գործելով մեղանշէ:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ երբեմն բնական բարեաց տէրութեան եւ գերբնականի եկեղեցականի աստիճանաց, ընդունակք լինին պոռնկորդիք: Որպէս ասէ սուրբն ՃԾԵ կանոնին, թէ՝ պոռնկորդի կամ անհաւատ, եթէ վարժին դպրութեամբ եւ սուրբ վարուք մատ-

³⁰⁹ Կանոնագիրք հայոց, հտ.Բ., էջ 102:

չին ի քահանայութիւն վկայութեամբ գիտողացն, եղիցին արժանի, զի չիք խտիր ի ձեռն աւազանին: Իսկ ի մարմնականս Եփթայի պառնկորդի էր, եւ Զ (6) ամ եկաց դատաւոր ի վերայ Իսրայէլի: Ուրեմն եւ հարճապահութիւն գոլով պարզ պոռնկութիւն, ոչ է ընդդէմ բնական արիւնի: Ասելի է, թէ առ մարմնական տէրութիւնսն ժառանգեցուցողքն գիտեն, բայց ոչ պարտին, յորժամ ունին զաւրինաւոր ժառանգս: Իսկ առ հոգեւորսն ասեմ, թէ ոչ կարեն լինիլ կղերիկոս պոռնկորդիքն եւ աղախնածինքն: Զի թէ մարմնաւոր պակասութիւնս անդամոց խտրէ եկեղեցին՝ որչափ եւս զհոգեկանսն, զի ըստ Սաղոմոնի յանաւրէն անկողնոց ծնեալքն վկայք են շարութեան ծնողաց իւրեանց, զի ի փուտ շառաւեղաց մի՛ տացի արմատս ի խորս (Իմաստ. Դ 6, 3): Իսկ առ բան սրբոյն Բարսղի ասեմ, թէ նա ոչ խաւսի զկնի քրիստոնէութեան զծնելոցն ի պոռնկութենէ, այլ որք ի կռապաշտութենէ դառնան եւ մկրտին, թէ եւ պոռնկորդիք իցեն, սրբեալք աւազանաւ կարեն քահանայանալ, զի շնորհն յաղթէ զբնութիւն:

Պրակ Դ.

Արդեսաք մերձենալ ի հարճս իցէ մահացու մեղք

Եթէ ստորասական պատուիրանքն պարտաւորեն միշտ՝ բացասականքն միշտ առ միշտ: Եւ որ ընդդէմ ստորասականացն գտանէ զթոյլատրութիւն (որպէս ի շաբաթու առնել զթլփատութիւն եւ եփել զկերակուր, եւ կամ ոչ պատուել զծնաւղս, յորժամ խտորեցուցանեն զոք ի հաւատոց եւ յաւրինացն Աստուծոյ), ընդդէմ բացասականացն՝ ոչ երբէք, զի սպանանելն, յորժամ չէ ոք դատաւոր ի վերայ արեան, շնալն, գողանալն (առանց մահու ստիպման), սուտ վկայելն եւ ցանկալն կնոջ այլոց, եւ ամենայնից իրաց աւտարին եւ ընկերին ոչ երբէք կարեն տնաւրինել: Իսկ հրաժարական պատուիրանաւ արգելանի պոռնկութիւն, ուրեմն եւ մահացու մեղք է:

Նախ, զի ասի Առակաց. «Մի՛ մերձենար ի դրունս տանց նորա» (Առակ. Ե 8), այսինքն՝ պսակին, «արբ ջուր ի քոց ամանոց եւ ի քոց աղբերաց ջրհորոց: Բղխեսցի քեզ ջուրք ի քումմէ աղբերէ, եւ եղիցի քեզ միայնոյ լինիլ, եւ մի՛ ոք քեզ հաղորդեսցի, աղբիւր ջրոյ քոյ եղիցի քեզ առանձին, եւ ուրախ լեր ընդ կնոջ մանկութեան քոյ, մի՛ յաճախէր առ աւտար, եւ մի՛ փարիւր ի գիրկս, որք ոչ քո իցեն» (Առակ. Ե 15-18,20): Երկրորդ՝ զի ոչ ոք մեղք պարտական առնէ յաւիտենական մահուն, եթէ ոչ մահացուն, իսկ պոռնկութիւն իջուցա-

նէ առ ինքն զհպեցեալն ի դժոխս: Ուստի զկնի ասելոյն Սողամաւ-
նի. «Մի՛ հայիր ընդ կին չար», յետոյ ասէ. «զի ոտք անզգամութեան
իջուցանեն զմերձաւորս նորա մահու հանդերձ ի դժոխս» (Առակ, է
26): Տէս զնմանն. «Զբազումս տապաստ արկեալ է նորա խոցոտե-
լով, եւ անթիւք են սպանեալքն ի նմանէ, ճանապարհ դժոխոց են
տուն նորա, որք իջուսցեն ի շտեմարանս մահու» (Առակ, է 26- 27):
Երրորդ՝ ոչ ոք զրկէ զմարդն ի վերջնոյ վախճանէն, եթէ ոչ մահացու
մեղքն: Իսկ առաքեալն ասէ. «Անիրաւք, պոռնիկք եւ այլք զարքա-
յութիւն Աստուծոյ ոչ ժառանգեն» (Ա. Կորնթ. 2 9): Եւ պատուիրա-
նաւ եւս արգելանի: Իսկ հարձագիտութիւն է պոռնկութիւն եւ այլն
(տէս Տովբ. Դ 13): Զորրորդ, զի պոռնկութիւն թէպէտ ոչ ընդդի-
մանայ առաջնոյ բարւոյն ամուսնութեան, սակայն ընդդիմանայ
հաւատարմութեան, որ առ կինն միայն պահելի է: Ընդդիմանայ եւ
խորհրդոյն, զի որ անբաժանելի մնալոց էր ընդ արիւնաւորին, քա-
կի եւ տրի պոռնկին, եւ առնէ մարդ այնու զանդամս Քրիստոսի
անդամս պոռնկի, զի «որ մերձենայ ի պոռնիկ՝ մի մարմին է» (Ա.
Կորնթ. 2 16): Այլ պոռնիկն առաջնովն քակէ զսէրն ընկերին, եւ
երկրորդին՝ զսէրն, որ ընդ Աստուծոյ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ մահացու մեղքն ոչնչացուցանէ զսէրն, իսկ
ըստ սրբոյն Դիոնիսիոսի նաեւ ցանկութիւն ոչ ամենեւին զուրկ է ի
բարւոյ, զի ըստ մասին իմիք հաղորդ է սիրոյ, եւ սէրն է բարի³¹⁰: Ու-
րեմն հարձագիտական պոռնկութիւն ոչ է մահացու մեղք:

Ասելի է, թէ այն նշուական սէրն է որպէս զկաթիլ իմն մեղեր, որ
անկեալ ի կարաս մի քացախոյ ինքն կորնչի եւ քացախն ոչ քաղց-
րանայ: Նաեւ իրն գովի ի վախճանին, իսկ վախճան հարձագիտին
ոչ է սիրոյն հաղորդակցիւն, այլ հեշտութեան բաւ առնելն: Կարէ եւ
մարդ ի ձեռն շնորհաց մոլիլ, որ թէպէտ շնորհն բարի եւ պարգեւ
Աստուծոյ է, այլ ի ձեռն շնորհին մոլիլն այլանդակ ցուցանք է: Այս-
պէս ոչ ոք կարէ պոռնկիլ, եւ պատճառ սիրոյն առ բասրել զինքն ի
մահացու մեղաց:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որոյ ունիլն ոչ է մեղադրելի, այնմ եւ՝ կի-
րառութիւն: Իսկ զհարձս պահել ոչ է մեղադրելի, զի ունէին եւ բա-
զումք ի սրբոց: Ուրեմն եւ կիրառութիւն ոչ է մեղք:

Ասելի է, թէ ոչ ամենայն ունեցեալ անտարբերաբար կիրառելի
է առ ամենայն գործս, այլ ըստ պիտոյից, ապա թէ ոչ՝ մարդ ու-

³¹⁰ «Յաղագս աստուածայնոց անուանց»/Յաղագս տոփման/. տէս **Dionysius**, p.163

նելով յորովայնին ճճիս, ուտելոց էր, որ է անդէպ: Նմանապէս եւ մարդ կարէ ունել եւ պահել զաղախնոյս, ոչ ի կիր առնուլ ընդ նոսա զգործս ամուսնութեան, այլ ի պէտս սպասաւորութեան տանն եւ ի խնամարկութեան զաւակացն: Իսկ եւ սուրբքն որպէս Յակոբոս եղբայր Տեառն եւ Կեփաս քորս եւ կանայս շրջեցուցանէին ընդ ինքեանս առ ի պէտս տնտեսութեան կերակրոց եփման եւ հանդերձից լուացման եւ կամ յընկերակցութիւն քարոզութեան, որք քան զմարմնաւոր քորս եւ եղբարս, այլ առաւել մաքրապէս վարէին ի միասին, որպէս եւ Քրիստոս՝ ընդ Մարթայի եւ Մարիամու, ընդ Սաւղամեայ եւ Յոհաննայ: Եւ զկանանց քահանայից ասի ԻԳ. կանոնի հարանցն սրբոց յետ առաքելոց՝ «սերմնաբանել ի խրատ աշխարհականին»³¹¹:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ երկիրն անվար մնացեալ խոպանանայ եւ անպտուղ լինի, իսկ աղախնեայքն են որպէս երկիր ունողացն, ուրեմն վարելիք են, զի պտղաբերեսցեն զզաւակս, եւ մի՛ խոպանասցին: Ուրեմն մինչ բարիք արտադրին ոչ է մեղք աղախնագիտութիւն:

Ասելի է, թէ արանց յատուկ կանայք իւրեանց են վարելիք եւ ոչ թէ հարճքն, որք ոչ են կանայք իւրեանց, այլ թէ կամին եւ զպտղաբերել նոցին, եւ ոչ զխոպանանալն, ամուսնացուցեն՝ կատարելով զհրաման առաքելոյն, թէ՝ «Որ ամուսնացուցանէ զկոյսն բարւոք առնէ» (Ա. Կորնթ. է 38): Իսկ թէ զպաշտանէիցն Աստուծոյ զբազմանալն պատճառեսցեն, Աստուած կարէ եւ ի քարանց որդիս Աբրահամու յարուցանել, եւ չէ կարաւտ պոռնկորդաց, որոց սակս ասաց. «Պոռնկորդին մի՛ մտցէ ի տուն Տեառն մինչեւ ի Ժ ազգս» (Բ ար. ԻԳ 2):

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ երբեմն ի հարկաւորութեան, ի բռնանալ սովու վասն ազատման ի մահուանէ գողութիւն ոչ է մեղադրելի, որպէս ասի (տէն Առակ. 2 30) այլ հարճագիտութիւն է տեսակ իմն գողութեան զանխուլ ի կնոջէն, ուրեմն ոչ է մահացու մեղք:

Ասելի է, թէ բարոյական առարկութիւնդ այդ ոչ կարէ կարկատել զայնպիսի լայնագոյն պատուումն, զի զկնի այնորիկ ասէ Սաղաման, «բայց թէ ըմբռնեսցի եաւթնապատիկ տուժեսցի» (Առակ. 2 31): Այլ զյատկապէս շնացողացն ասէ, «իսկ որ շնայ առ պակասութեան մտաց՝ զկորուստ անձին իւրում ստանայ» (Առակ. 2 32): Նաեւ զի բնութիւն առանց շնութեան ոչ ինչ կերպիւ մահանայ, որպէս սովածութեամբ դիւրաւ, ուստի ոչ է նման, զի ցանկութիւն սպանանէ զվատն, եւ որ ողջախոհն է, յաւելու ի կեանսն:

³¹¹ Տէն Կանոնագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 111, ուր սակայն՝ ԻԴ.:

Պրակ Ե.

Արդեաւք ունելն զհարճ երբեմն եղև արինաւոր

Մինչ հարճագիտութիւն է տեսակ պոռնկութեան եւ շնութեան, ոչ երբէք եղեւ ւարինաւոր, զի բացասական պատուիրանաւ արգելեալ եղեւ, որոյ տնաւրինիլն է անկարելի, քանզի պարունակի ենթապատուիրանին՝ «մի՛ շնար»։ Իսկ շնութիւն յամենայն ազգս եւ դարս դատապարտեալ եղեւ բնական ւարինիւ եւ ընդաբոյսդ լուսով։ Եւ հարճագիտութիւն ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ արտաքոյ ւարինաւոր ամուսնութեան յատկապէս շնութիւն եւ պոռնկութիւն։ Դարձեալ, զի շաղաշարութիւն անասնական եւ հեշտութիւն զգայական բարեխառնի միայն պատճառաւ որդեծնութեան, որ է առաջին վախճան եւ բարին ամուսնութեան։ Իսկ հարճագիտութիւն զուրկ է յայսմանէ բարւոյ, ուրեմն է ընդդէմ բնական ւարինի։ Դարձեալ բնական ւարէնն ուսուցանէ՝ ոչ ումեք վնաս առնել եւ ամենայնից աւգուտ բերել, եւ զոր ոչն կամի որ ինքեան ոչ կամիլ եւ այլոց, եւ զոր կամի զի այլք արասցեն ինքեան զբարի, եւ ինքն արասցէ նմանապէս։ Իսկ հարճագիտութիւն ապականէ զայս կարգս բարութեան, զի մինչ ինքեան կամի այրն զբազմութիւն հարճից, զի առաւել հեշտասցի զայն ոչ կամի կնոջն, զի զբազում սիրողս ունիցի բաց յինքենէ։ Ուրեմն որով իրաւամբ արգելանի կինն ի խնդրելոյ զայլս բաց ի յաւրինաւոր առնէ իւրմէ, եւ նոյնով իրաւամբ արգելանի եւ այրն ի խնդրելոյ զայլս, բաց ի յաւրինաւոր կնոջէ իւրմէ, նաեւ, զի այս է ի վնաս յատուկ կնոջն եւ ոչ ի յաւգուտ այլոց։

Առարկիցես՝ նախ, էթէ որ ունիցի զբան եւ զվախճան խորհրդոյ ասի եւ է երրորդ։ Իսկ յաղախնոյ եւ ի հարճէ յառաջ գայ զաւակ ւարինաւք բնութեան, նաեւ լինի կապակցութիւն իմն, ուստի Ագար յետ դարձուցաւ ի հրեշտակէն առ Աբրահամ։ Գոյ եւ հաւատարմութիւն իմն անխզելի, զի բազումք ընդ հարճից առաւել սիրով կապակցին քան ընդ յատկի կանանց իւրեանց։ Ուրեմն հարճապահութիւնն է ւարինաւոր։

Ասելի է, թէ հարճապահութիւն ոչ ունի վախճան զորդեծնութեան, այլ զլրումն ցանկութեան, իսկ ոչ որ ի խորհրդոց ունի զչարն ի տեղի վախճանի, ուրեմն հարճագիտութիւն ոչ է ամուսնութիւն եւ ոչ խորհուրդ։ Իսկ թէ եւ յառաջ գայ զաւակ, ոչ այնու ասիլ կարէ ւարինաւոր, զի եւ Եփթայի ի բնութենէ ծնեալ էր, բայց արտաքսեցաւ յեղբարց իւրոց իբրեւ պոռնկորդի։ Նաեւ կապակցութիւն, որ ի մէջ հարճին եւ հարճագիտին է, ոչ է մշտնջենաւոր շաղկապ, զի Ագար

արտաքսեցաւ ի տիկնոջէ իւրմէ, եւ թէպէտ հրամանաւ հրեշտակին յետ դարձաւ, այլ ոչ ի կողակցութիւն ընդ Աբրահամու (զի եւ ոչ յետ այնորիկ Աբրահամ գիտաց զնա, եւ ոչ զայլ որդի ծնաւ ի նմանէ), այլ ի հնազանդիլ տիկնոջ իւրոյ: Իսկ առաւել սիրելութիւն, որ ի մէջ հարձագիտին եւ հարճին, է ի մոլեկան սիրոյ զգայականի հեշտութեան, եւ ոչ արինաւք ամուսնութեան, ուրեմն հարձապահութիւն ոչ է արինաւոր:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ սուրբ նահապետքն ծնան յաղախնեաց զաւակս, եւ համարեցան ծնեալքն ի նոցանէ ընդ ծնեալսն յարինաւոր ամուսնութենէ, որպէս որդիքն Յակոբայ՝ ծնեալքն ի Բալլայ եւ ի Զելփայ հարճից ընդ որդիսն Լիայ եւ Ռաքէլայ: Ուրեմն մինչ բնութիւն ոչ խտրէ զորակութիւն, թէ յորմէ իցէ, այլ թէ զինչ իցէ, ապաքէն արինաւոր է:

Ասելի է, թէ այն թոյլատրութիւն յԱստուծոյ եղեւ այլ ինչ վախճանաւ ապագայ խորհրդոյ, որ նշանակէր զՔրիստոսիւ արդարանալն ամենայնից ցեղից, ըստ որում ասէ առաքեալն. «Ի Քրիստոս Յիսուս չիք խտիր ոչ ծառայի եւ ոչ ազատի» (Գաղատ. Գ 28): Իսկ որակութիւն թէպէտ ոչ զանազանէ զբնութիւն, ըստ որում բնութիւն, սակայն զանազանէ ըստ որում արինաւոր եւ ապարինաւոր: Ուստի ասաց Սառա. «Ի բաց հան զաղախինդ եւ զորդի դորա, զի մի ժառանգեսցէ որդի աղախնոյ ընդ որդւոյ ազատի» (Ծննդ. ԻԱ 10): Եւ ահա բնութիւն ոչ աւգնեաց ներհակ բաղդին, նաեւ, զի սուրբ հարքն թէպէտ ըղձիւ յատկի կնոջ մերձենային առ հարճս, զի մի շնալ երեւէին, եւ սակայն զայն առնէին ստիպմամբ յատուկ կողակցաց իւրեանց, զի Սառա եւ Ռաքէլ ետուն զաղախինս իւրեանց ի գիրկս արանց իւրեանց՝ առնուլ ի նոցանէ զարինաց որդիս, զորս ոչ կարացին ունել ըստ բնութեան: Եւ մինչ ինքեանք պտղաբերեցան եւ աղախնեայքն եւ ծնեալքն ի նոցանէ խոտելիք եղեն յաշս նոցա իբրեւ հարձածինք եւ ծառայք:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ոչ գերազանցի իրաւք ինչ զխորհրդոյն առաւել խորհրդագոյն է, որպէս թէ ծառայն թագաւորեսցէ, ըստ այնմ. «Իմաստուն ծառայք տիրեսցեն տերանց անմտաց» (Առակ. Ժէ 2): Իսկ զհարձագիտութենէ նահապետաց ասէ վարդապետն Վճռոց ԼԳ բաժանման Դ. գրքոյն, թէ զԱբրահամ եւ Յակոբ ոչ մեղան այնու, որք արտաքոյ կողակցաց իւրեանց զորդիս յաղախնաց խնդրեցին³¹²,

³¹² Petri Lombardi, Sententiarum libri quator/=Doctrina rerum et signorum. տես Չորրորդ գրքի՝ De Sacramentis-ի Conjugium բաժինը:

բայց ոչ արհեստագործական նոցա արտաքույն ամուսնեաց խնդրելի է զգալակս մինչ նոցին ամուսնութիւն հանգիտանայ մերոց կուսութեան եւ անբարեխառն կիրառումն ամուսնութեան մերոց ժամանակի գրեթէ հետեւի գարշութեան պոռնկութեան այնորիկ ժամանակի:

Ասելի է, թէ վարդապետն Վճռոց գովէ զնահապետաց ողջախոհութիւն եւ ոչ թէ ջատագովէ զնոցին զհարճագիտութիւնն, զի այնոքիկ պատճառաւ զաւակի այնպէս առնէին, իսկ նարդենիքն վասն սոսկ հեշտութեան եւ լցուցման վաւաշոտութեան: Իսկ այսպիսիս ոչ ունի զբան խորհրդոյ եւ ոչ է խորհրդագոյն, այլ յաւէտ աղտեղութեան: Իսկ սրբոց նահապետաց ջանն ոչ էր ի բորբոքմանէ ցանկութեան, զի ըստ վարձուց հաւասարիւր նոցին զուգակցութիւն (ի ձեռն ողջախոհութեան) ժամանակիս մերոց կուսութեան, որք զՔրիստոսիւ խայտան ըստ մարմնոյ եւ մտաւք շնան ի խորհուրդս իւրեանց, այլ ի կարճոյ ասեմ. նահապետաց սէրն զաւակաց, մի լիցի առիթ եւ պատճառ վաւաշոտաց, զի ոչ ի յարինակ մեզ արարին: Ուրեմն մեք լուրիցուք ողջախոհութեան քարոզիչ սրբոյ Աւետարանին. բաւ է:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ ուրեմն ի ժամանակի այսմիկ կարելի է նոյն վախճանաւ թոյլատրել վասն զաւակի:

Ասելի է, թէ յայնժամ աստուածգիտութիւն կարաւտէր բազմացուցման, իսկ այժմ բազմացեալ է Տէրամբ, եւ զոր նոքա զհարճածինսն ունէին ի տեղի բնական զաւակի, մերայինքն ունելոց են ի տեղի խողխողելի զուարակի: Մինչ գիտեն չարութեամբ իւրեանց յղացեալ զհարսն տան վիժել, եւ յանկարանալն հանեն ի վաճառ եւ կամ մահացուցանեն, զի մի՛ խայտառակիցին:

Գլուխ Քսանհինգ

Յաղագս երկրորդ պսակի, և թէ կարեն երկրորդապէս պսակեցեալքն զկարգ առնուլ, շուք զորովք խնդրին հինգ.

Նախ՝ արդեաւք երկիցս ամուսնացեալքն կարեն զկարգ առնուլ կանոնաւորապէս

Երկրորդ՝ արդեաւք որ ունի զերկուս կանայս զմինն արհեստաւք եւ զմիւսն պոռնկաբար կրէ զկարգ

Երրորդ՝ արդեաւք զոչ կոյս առողն կարէ՞ լինիլ հոգեւոր

Չորրորդ՝ արդեաւք երկկնութիւն արձակի՞ մկրտութեամբ

Հինգերորդ՝ արդեաւք երկիցս ամուսնացելոց կարէ՞ տնաւրինիլ, զի կարգ առցէ

Պրակ Ա.

Արդեաւք երկիցս ամուսնացեալքն կարնն զկարգ առնուլ կանոնաւորապէս

Երկիցս ամուսնանալն ի մեռանիլն առաջնոյ թէպէտ ոչ է մեղք, եւ է խորհուրդ, զի ունի զերիս բարիս պսակին, սակայն ունի զտեսակ իմն անժողկալութեան եւ բարոյականապէս անընդունակ առնէ սուրբ կարգի խորհրդոյն, զի թէ ի հնումն զանարատն ըստ մարմնոյ կամէր կամէր Աստուած քահանայանալ, ի նորումս ոչ միայն զըստ մարմնոյն, այլ եւ զըստ հոգւոյն եւ համբաւոյն: Ուստի եւ առաքեալն զմիոյ կնոջ միայն այր եղեալսն կոչել ասէ յեպիսկոպոստոթիւն եւ ի սարկաւազութիւն, եւ այն թէ կենդանի իցէ առեալն, եւ թէ մեռեալ առաջինն եւ այլ ոչ եւս ամուսնացեալ (տէս Տիտ. Ա 6), իսկ եւ ոչ կարէ ժառանգաւոր լինիլ, որ զմինն ունի աւրինաւք եւ զայլսն՝ պոռնկութեամբ (Ա. Տիմ. Ե 3, 12) եւ կամ զբազումս ունի գործով, եւ զմինն միայն աւրինաւք, եւ կամ որ զայրի կինն առեալ է, եւ կամ որոյ կինն յաշխարհականութեան ի շնութեան գտաւ, որպէս ասի ի Խ. կանոնի Երկրորդ Նիկիոյ, եւ կամ որոյ կինն ի քահանայութեան շնացաւ, արգելանի ի կարգի կիրառութենէն եւ կամ արձակել³¹³:

Իսկ պատճառն, թէ վասն ո՞յր արգելանին. նախ՝ զի հրեշտակական պաշտան է կարգն, ուստի զնոցին բնութեամբ կուսութեան աւրինակ գոնէ ժողկալութեան զկնի առաջնոյն բերելոց են յինքեանս: Երկրորդ՝ զի ասէ առաքեալն. «Պարտ է եպիսկոպոսին անարատ լինիլ» որպէս Աստուծոյ տնտեսի (Ա. Տիմ. Գ 2), որպէս եւ Յաւէփ անարատ գտաւ ի տնտեսութեան տանն Պետափրեայ (տէս Ծննդ. ԼԹ 9): Երրորդ՝ զի ոմանք յառաքելոց թէպէտ ամուսնացեալք էին, այլ վասն անզբաղաւրէն պարապելոյ ի քարոզութիւն Աւետարանին, հրաժարեցան ի գործոյն, եւ սուրբ Լուսաւորչին զկնի եպիսկապոսութեան եւ մեծին Ներսիսի եւ Իսահակայ Պարթեւի ոչ լսին որդիք ծնեալ: Բայց Սորմակ Ասորի եւ Բարդիշու Նախատին, զի կանամբք եւ մանկտաւք յաւրանային ի սուրբ աթոռն: Զորրորդ՝ զի յորժամ կուսութիւն պատուեցաւ եւ կուսակրօնից եպիսկոպոսաց յանձնեցաւ հոգն եկեղեցւոյ, գոնէ ի հարկին պահանջման միանգամ ամուսնացեալքն լինիլ սարկաւազ եւ եպիսկոպոս արժանիք վարկան, եւ կամ զկնի մահուան առաջնոյն ոչ եւս ամուսնացեալքն: Հինգերորդ՝ զի առաջին հաւատոցն արհամարհաւոր ասին այրիքն,

³¹³ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 80, ուր սակայն՝ ԽԱ.:

որք զկնի առաջնոյն մահուան երկրորդապէս ամուսնանան, եւ կամին ի կարգի այրեաց պատուիլ, զորս եւ դատապարտելիս կոչէ (Ա. Տիմ. Ե 12): Վեցերորդ՝ զի միով պսակաւ մարդ նմանիլ կարէ Քրիստոսի, որ ընդ միոյ եկեղեցւոյ պսակեցաւ, ուստի եւ եկեղեցականքն, կամ որպէս զԱդամ միոյ Եւայի այր լեալ, մատչելոց են ի կարգն եւ կամ ըստ Աբելի կուսութեամբ զանդրանիկ գառն պատարագելոց: Եւսթաներորդ՝ զի եւ թագաւորք ի կառավարութեան տան աշխարհի, զկնի առաջնոյն մահուան ոչ եւս կարեն ամուսնանալ, յորժամ ունիցին զժառանգ թագաւորութեան: Իսկ յեկեղեցւոջ տան Աստուծոյ, եւ ոչ եւս ժառանգաւոր կարեն լինիլ, թէ եւ անզաւակ կինն ուրուք մեռանիցի: Ութներորդ՝ զի ի հնումն զայրին եւ զհանեալն ոչ թոյլ տայր առնուլ քահանային, այլ՝ զկոյս (տէս Դեւտ. Ա 7): Ուրեմն թէ կանայք նոցին խտրին, եւս առաւել քահանայքն խտրելիք են ի կարգաւորութենէ, եթէ երկիցս իցեն ամուսնացեալք:

Առարկիցես՝ նախ, թէ բազմութիւն է հաւաքումն միակաց, եւ երբ ի բազմութենէ զմիակսն բարձցես, կամ ի միակն դադարի եւ կամ յոչինչ, ուրեմն յամենայն առման կնոջ միակն երկպատկի եւ կրկնի, եւ առնէ զայլ տեսակ թուոյ եւ միակն ոչ անկանի ի պատուոյն:

Ասելի է, թէ գոյացական տեսակքն նմանին թուոյ, որք ի բարդիլն առնեն այլ եւ այլ տեսակս: Այլ զի ի կարգին ժուժկալութիւն պատկանի, ուստի զկնի առաջնոյն մահուան եւ կամ ի կեալն կարէ ոք պաշտել զկարգն, զի ոչ լինի անկանոնական, այլ ոչ ի փոփոխել տեսակին ժուժկալութեան:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ ի ԺԲ. կանոնս առաքելոց արգելանին պոռնկեալքն եւ շնացեալքն ի կարգ առմանէ³¹⁴, այլ երկրորդ պսակն ոչ է շնութիւն եւ պոռնկութիւն, ուրեմն այնու ոչ լինի ոք անկանոնական:

Ասելի է, թէ որպէս անդամնահատութիւն եւ այլ խտրելի արատք ի մարմնոյ արգելուն յընկալմանէ կարգին, նմանապէս եւ՝ երկրորդ ամուսնութիւն: Զի թէպէտ առաքելական կանոնն զայնու լռէ, այն է վասն խնդիր ոչ անկանելոյ զայնմանէ: Իսկ թէ ի ՀԲ. կանոնս առաքելոց ի ձեռն Կղեմայ ասի, թէ խեղ աշաւքն եւ վիրաւորեալն ըստ բարուցն բարութեան կարէ լինիլ եպիսկոպոս, զի ոչ է այն հոգեկան պղծութիւն³¹⁵: Ասեմ, թէ «զեղիցին» անդ իմանալի է զկնի եպիսկոպոսութեան, եթէ այնք պատահեալք իցեն, մնասցէ, կացցէ ի կարգին,

³¹⁴ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 34-35:

³¹⁵ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 94:

եւ կամ յորժամ քամահելի եւ տգեղ՝ արատ չիցէ: Իսկ զերկրորդապէս պսակելն արգելու սուրբն Աթանաս ի կարգ առմանէ ԿԹ. կանոնին³¹⁶, որոյ կանոնքն հաւասարապատիւք են Կղեմայ կանոնացն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ հոգեկան պղծութիւն այլ առաւել չար է, եւ սակայն զպոռնիկն կարել քահանայանալ ասէ սուրբն Բարսեղ ՃԾԵ. կանոնին³¹⁷: Իսկ երկրորդ պսակն ոչ է պոռնկութիւն, որպէս ասաց, ուրեմն ոչ է խտրելի:

Ասելի է, թէ սուրբն Բարսեղ զայն խաւսի նախ քան զմկրտութիւն, այլ յետ մկրտութեան, չիք խտիր, ասէ, ի ձեռն մկրտութեան, այլ ոչ կարէ ոք լինիլ ժառանգաւոր վասն անժուժկալութեան, որ երկրորդապէս ամուսնացաւ:

Պրակ Բ.

Արդեաւ որ ունի զերկուս կանայս զմինն արինաւք և զմիւսն պոռնկութեամբ, կար՛ջ զկարգ առնուլ

Եթէ արինաւոր երկրորդ պսակաւն արգելանի ոք յընկալմանէ կարգին եւս առաւել, եթէ զերկուս ունիցի, որ ոչ ի կենդանութեան նոցա եւ ոչ ի մեռանիլ պոռնկին, կարէ արինաւորն ընկալնուլ զկարգ, զի եւ հնոյ արինացն քահանայից ոչ էր արժան զպղծեալն եւ զթողեալն առնուլ ի կնութիւն (տէս Դեւտ. ԻԱ 7):

Առարկիցես՝ նախ, թէ ապաշխարութիւն է երկրորդ տախտակ զկնի նաւաբեկութեան, որ է լուացարան ներգործական մեղաց: Իսկ մկրտութեամբ պոռնիկն կարէ լինիլ առ ապայն քահանայ, որպէս ասէ սուրբն Բարսեղ ՃԾԵ. կանոնին: Ուրեմն եւ որ ընդ այլոյ պոռնկի եւ ապաշխարէ, կարէ ընկալնուլ զկարգ:

Ասելի է, թէ մկրտութեամբ վերստանայ մարդ զնախկնական անմեղութիւն, եւ կարէ քահանայանալ զկնի ուսման, եւ բարի վարուք զարդարման, այլ ապաշխարութեամբ, թէպէտ կենդանացուցանէ մարդ զառաջին մեռեալ բարի գործսն, այլ ոչ զառաջին համբաւն անմեղութեան: Ուստի ըստ Մագդաղենացւոյն պոռնիկ անուամբ յատկանայ, եւ ըստ Սիմաւնի սրբեցելոյ՝ բորոտ կոչմամբ: Վասն որոյ եւ լինի անկանոնական, այսինքն՝ անպատկան եկեղեցական արժանապատուութեան, զի համարի երկակին:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որ էառ զաղջիկ մի եւ ոչ եգիտ կոյս, եւ նոյնհետայն հրաժարեցաւ՝ ոչ եւս մերձենալով, եւ էառ զայլ ոք, այն-

³¹⁶ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 317-318, ուր սակայն՝ Կէ.:

³¹⁷ Կանոնագիրք հայոց, հտ.Բ., էջ 140:

պիսին ոչ համարի կրկին ամուսնացեալ, զի մոլորութիւն արգելու զգաշնադրութիւն, ուրեմն ոչ լինի անկանոնական:

Ասելի է, թէ համարի եւ ինքն այրացեալ եւ անկեալ ի պատուոյ կուսութեան, վասն որոյ իբր թէ մեռեալ առաջնոյ կնոջն համարի կրկին ամուսնացեալ, վասն որոյ լինի անկանոնական: Նաեւ եթէ յետ այնորիկ մերձեցաւ իբր հաւանեցաւ բեկման կուսութեան նորա, տակաւին լինի անկանոնական, զի համարի զայրի առեալ, վասն որոյ ոչ եւս կարէ լինիլ սարկաւագ եւ քահանայ եւ այլն:

Ասիցես երրորդ, եթէ հետեւեալն ոչ առնէ անկանոնական եւ արգիլեալ, ուրեմն եւ նախընթացն: Այլ Ղազար կաթողիկոսն³¹⁸ տնաւորինեաց եղբար իւրոյ տէր Յաւսէփ քահանային ամուսնանալ եւ պաշտել զկարգն: Իսկ եթէ զկնի կարգին կարէ տնաւորինել, ուրեմն եւ նախ քան զկարգառութեան: Այսպէս եւ Կարապետ կաթողիկոսն³¹⁹ հրաման ետ ումեմն դպրի գաղատացոյ զկնի երկրորդ պսակին առնել զդպրութիւն:

Ասելի է, թէ Ղազար կաթողիկոսն այնպէս տնաւորինեաց վասն մարմնաւոր ժառանգի, եւ սակայն արգել ի պատարագելոյ եւ ի մկրտելոյ: Իսկ մանաւանդական պատճառ անկանոնականութեան է վասն պատուոյ պատարագին: Իսկ Կարապետ կաթողիկոսն միայն հրաման ետ դպրութեան, որ տակաւին ոչ ունէր զսուրբ աստիճանսն: Բայց ի վեր քան զկանոնսն ոչ է ձգտելի, եւ ոչ կրկին պսակելոց զկարգ պաշտել հրամայելի եւ ոչ զկարգաթողսն ի պաշտան ինչ հպեցուցանելի:

Պրակ Գ.

Արդեաւք զոչկոյս առաւոյն կարճ ընկալնու զկարգ

Մինչ նոր արէնն է վախճան հնոյն եւ կատարելագոյն քան զնա, եւ պաշտանեայք նորոյ արինացս խորհրդոց պարտին գերազանցիլ քան զպաշտանեայսն հնոյ արինաց: Իսկ նոցա արգելաւ ի ներքոյ հրամանի առնուլ զայրիսն եւ զթողեալսն (տէն Բ. ար. ԻԱ 6): Ուրեմն մանաւանդապէս արգելանի աստիճանաւորաց առումն այրեաց: Եւ պատճառն է, զի որքան կարելի է պաշտանեայքն Քրիստոսի նմանելոց են զլիսոյն: Իսկ Քրիստոս է զլուիս միոյ եկեղեցոյ ընդ միոյ կուսի պսակեալ, ուրեմն եւ պաշտանեայքն նմանապէս միոյ կնոջ արք պարտին լինել, որպէս ասէ առաքեալն վասն սարկաւագաց եւ եպիսկոպոսաց (տէն Ա. Տիմ. Գ 2, 12): Դարձեալ,

³¹⁸ Ղազար Ա. Ջահկեցի. կաթողիկոս Ամենայն հայոց. 1737-1751:

³¹⁹ Կարապետ Բ. Ուլնեցի. կաթողիկոս Ամենայն հայոց. 1726- 1730:

զի որպէս կնքամայրութիւն յառնէն անցանի առ կիներն խառնմամբ արեան, նմանապէս եւ որ զայրի առնու ինքն կուսան գոլով, համարի այրիացեալ: Ուստի սուրբն Աթանաս ԿԸ. կանոնին ասէ, թէ զայրի առողն չէ արժանի քահանայութեան, վասն զի եւ նա որպէս զկիներն համարի երկեակ³²⁰: Իսկ երկեաքն ոչ կարեն սարկաւագ եւ քահանայ լինիլ, որպէս ասի ի ԺԶ. կանոնս սրբոյն Կղեմայ³²¹: Եւ սուրբ Գրիգոր պապն կանոնեաց՝ ոչ ձեռնադրել զերկամուսնացեալսն, կամ որ զկոյս ոչ է առեալ, կամ զանտեղեակս Գրոց, եւ որ արատաւորեալն է ի մարմնի եւ զհանդիսի ապաշխարողս³²²: Այլ աստ խնդրիլ կարէ, թէ որպէս զոչ կոյս առողն լինի անկանոնական, միթէ որ զկոյս առնու եւ ինքն պարզ պոռնկութեամբ ապականեալ է, լինի՞ անկանոնական:

Ասեմ, թէ ոչ. նախ զի թէ ապականութիւն կուսութեան ի յայրն արգելոյր զոք յընկալմանէ կարգին, ոչ ոք ամուսնացեալ ըստ արիների կարէր լինիլ սարկաւագ եւ քահանայ: Երկրորդ՝ զի գնողն ոսկւոյ կարէ տալ զարծաթ եւ փոխանակել ընդ ոսկւոյն տալ զկապար, եւ թէ ոչ՝ սակարկութիւն եւ դաշն քակի, զի ամենայն խաբէութիւն դառնայ ի խաբողն: Երրորդ՝ զի կուսութիւն ի յայրն ոչ է այնքան յայտնի եւ ի զգուշութեան որքան աղջկանցն: Ուստի ծնողքն առաւել զհոգ ունին զպահպանութենէ կուսութեան աղջկանն քան թէ տղային: Զի թէ աղջիկն ապականի՝ ոչ ոք ընդունի ի կնութիւն, բայց տղայն գտանէ զկոյս որպէս Յակոբ զկնի Լիայի՝ զՌաբէլ: Զորրորդ՝ զի աղջիկն ունի գնմանութիւն եկեղեցւոյ, իսկ եկեղեցի գոլով կոյս հարսնացու ընդ Քրիստոսի մինչ Քրիստոս կայր ի վերայ խաչին վիրաւորեալ, ուրեմն վիրաւորեալն ի կուսութեան, այսինքն՝ այրն, կարէ առնուլ զկոյս անարատ, եւ տնաւրինմամբն եկեղեցւոյ կանոնական լինիլ, եւ առնուլ զկարգ: Հինգերորդ՝ զի թէ անկումն առն ի կուսութենէ արգելոյր ի կարգառութեան, նմանապէս եւ յանկանիւն զկնի կարգին զրկիւր ի կարգէն, բայց ոչ զրկի ջնջմամբ, զի կարգն կնիք անջնջելի է, սակայն կարաւորի մեծի ապաշխարութեան մինչեւ ի քաւելն, եւ այս այնքան խստութեամբ քան զաշխարհականն որքան եւ քանի աստիճանաւք զնա բարձրագոյն է: Ուստի ի վարս հարանց պատմի, թէ եպիսկոպոս մի եւ սարկաւագ մի անկեալք, հրաժարեցան ի կիրառութենէ աստիճանաց իւրեանց, եւ այնքան

³²⁰ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 317, ուր սակայն՝ «ԿԶ».::

³²¹ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 79:

³²² Regula pastoralis. տնի Правило пастырское Григория I Двоеслова, Киев, 1873:

խստութեամբ ապաշխարեցին մինչ զի Աստուած հրեշտակիւ յայտնեաց զընդունելութիւն ապաշխարութեան նոցա, եւ կացուցան անդրէն ի պաշտանի իւրեանց³²³։

Առարկիցես՝ նախ, թէ խորհուրդն խորհրդոյ ոչ է ներհական, ապա թէ ոչ ի միասին ոչ կարէին գոլ ի մի մարդ բազում խորհուրդ։ Իսկ թէ երկրորդ պսակն է խորհուրդ, ընդէ՞ր լինի այնու ոք անկանոնական զայրի կին առնլով։

Ասելի է, թէ ոչ ի պակասութենէ խորհրդոյն է, որ զայրի առնելով ոք արգելանի ի կարգաւորութենէ, այլ զի անյարմար է նշանակութեան Քրիստոսի փեսային ընդ հարսին եկեղեցւոյ։ Եւ զի արէնքն եւս արգելոյր զայն ղեւտացւոց (տե՛ս Ղեւտ. ԻԽ 7)։ Նաեւ զի թէպէտ եւ երկրորդ պսակն է խորհուրդ այլ ոչ ըստ նմանութեան հաւասար առաջնոյն։

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ մինչ իրաւունքն հաւասար է ի մէջ առն եւ կնոջ, ընդէ՞ր այրի մարդն կարէ առնուլ զկարգ, եւ զայրին առնելովն արգելանի ի կարգաւորութենէ։

Ասելի է, թէ այրն եւ կինն հաւասարք են, որքան առ շնորհումն մարմնոց իւրեանց ի կիրառումն, այլ ոչ ըստ որում այրն է գլուխ կնոջ։ Ուստի գլուխն կրէ հանել զատամն, այլ ատամն ոչ զգլուխն հատանել։ Նմանապէս այրն ազատապէս կարէ ընտրել զկոյսն, թէ եւ ինքն պարզ պոռնկութեամբ ապականեալ իցէ, այլ կոյսն ոչ խտրել եւ քննել կարէ զկուսութենէ առն իւրոյ։

Ասիցես՝ երրորդ, թէ մինչ Աստուած էր Փեսայ հոգւոց եբրայեցւոց զկնի անկման նոցա ի կռապաշտութիւն եւ շնալով տակաւին ընդունել կամէ՞ր ի հարսնութիւն, ըստ այնմ. «Եւ ասացի յետ այնչափ պոռնկութեան նորա, դարձ առ իս» (Երեմ. Գ 7) եւ այլն։ Ուրեմն եւ քահանայն եւ նախ քան զկարգն կարէ առնուլ զայրի եւ լինիլ քահանայ։

Ասելի է, թէ միաւորութիւն Աստուծոյ ընդ հոգւոց հաւատացելոց ոչ է խորհուրդ եւ ոչ խորհրդով, այլ՝ շնորհիւ։ Իսկ աստ խորհրդոյն անարգութիւն երեւի, թէ քահանայացուն առցէ զապականեալ կոյս, վասն այնորիկ արգելանի ի կարգաւորութենէ։

Ասիցես՝ չորրորդ. ուրեմն եւ առողն, որ ոչ է կոյս, վասն միութեան ընդ կուսի, զնա առնէ հաղորդ ոչ կուսութեան իւրոյ, եւ համարի եւ առեալն վասն առողին անկուսացեալ։ Եւ ըստ այսմ զոչկոյս առողն

³²³ Տե՛ս եւ հմմտ. Վարք սրբոց հարանց եւ քաղաքավարութիւնք նոցին, հտ. Ա., էջ 620-621։

ոչ արգելանի ի կարգաւորութենէ:

Ասելի է, թէ բանն ոչ է զհետեւմանէ, այլ զնախընթացէն, զի առողն յայտ է, զի բանալոց է զկուսութիւն առեցելոյն, սակայն անպատուութիւն լինի յատկական նմանութեան, որ առ Քրիստոս, վասն որոյ արգելանի:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ այրի կինն ոչ է մեղադրելի մինչ զրկի յաւրինաւոր առնէն մահուամբ, բայց այրն թէ գտցի ի պարզ պոռնկութիւն, զհոգեկան պակասութիւն ստանայ եւ զաղտեղութիւն: Ուրեմն առաւել նա արգելանի քան թէ, որ առնու զայրիացեալն:

Ասելի է, թէ եւ սակայն արգելանի զոչկոյսն առնուլ ղեւտացւոցն քահանայից եւ քահանայք նորոյս ոչ պակաս գտանիլոց են քան զնոցայն (տե՛ս Ղեւտ. ԻԱ. 7):

Պրակ Դ.

Արդեաւք երկկնութիւն արձակի՞ մկրտութեամբ

Իբրեւ թէ որ ունեաց զերկուս կանայս ի հեթանոսութեան, եւ եկն ի մկրտութիւն, եթող զյետինն, եւ բաւականացաւ առաջնովն, համարի՞ ոչ երկակին. որպէս թէ մկրտութեամբ բարձեալ թուեսցի երկակնութիւն եւ վարժեալ յընթերցման, կարիցէ՞ լինիլ քահանայ:

Ասելի է, թէ՛ ոչ երբէք, քանզի մկրտութիւն թէպէտ բառնայ զամենայն մեղս. թէ՛ զսկզբնականս եւ թէ՛ զներգործականս, սակայն ոչ նորոգէ զապականեալ կուսութիւն, որպէս եւ ոչ զանդամահատութիւն, ապա թէ ոչ եւ արձակեալն կամելով մկրտիլ, ընդունելի լինէր որպէս զկոյս, որ է ընդդէմ: Ուստի եւ սուրբն Կիրեղ Աղէքսանդրացին ի պատասխանիս հարցմանն Տիբերիոսի վասն այսպիսի խնդրոց ասէ, թէ Աստուած կարէ զապականեալն կոյս առնել, այլ ոչ երբէք իբրեւ զոչ բնաւ ապականեալ, զի այս ընդդիմանայ նորին ճշմարտութեան, որպէս թէ զսուտ առնել ճշմարիտ³²⁴: Այսպէս եւ եթէ երկակինն ի ձեռն մկրտութեան համարիցիւր միակին, եւ կարել քահանայանալ եւ այլն: Դարձեալ, զի որպէս ի հեթանոսութեան ապականեալ աղջիկ ոք եւ անկեալ ի կուսութենէ, ի մկրտիլն ոչ կարգի ի թիւս կուսանաց (զի թէպէտ մկրտութիւն զմեղս բառնայ, այլ ոչ զբանական պակասութիւն եւ զպատիժն վերաեկեալ ի մեղաց, ապա թէ ոչ մկրտեցեալն ոչ եւս մեռանելոց էր, որ է սուտ), այսպէս եւ բեկման կուսութեան մեղաց լինի թողութիւն, այլ լուծումն կնքոյն

³²⁴ «Հաւատարիմ քահանայապետի Քրիստոսի, մտերիմ ծառայի Աստուծոյ՝ սրբոյն Կիրիլի Աղէքսանդրացոյ ի Տիբերեայ քահանայէ եւ յեղբարց». տե՛ս **ս. Կիրեղ Ալեքսանդրացի**, Գիրք Պարապմանց, Կ.Պոլիս, 1717, էջ 88-95:

գոլով պատիժ ոչ նորոգի: Ուրեմն եւ որ միանգամ զերկուս կանայս գիտաց ի հեթանոսութեան, եւ եկն ի մկրտութիւն, որ երբէք համարի ի կարգի միակնաց, եւ ոչ առնուլ կարէ զաստիճան ինչ:

Առարկիցես նախ եթէ ոք ի հեթանոսութեան արարեալ զկին եղբար իւրոյ նախ քան զմկրտիւն ոչ բաժանելի ենթադատի, զի ոչ էր ընդ արինաւք, յորժամ զկին արար, որպէս ասէ սուրբն Աթանաս ի ժԹ պատասխանիս հարցողաց³²⁵: Ուրեմն եւ որ դարձաւ ի հաւատն գոլով նախ երկակին, ոչ համարի յայնմհետէ իբրեւ զերկակին:

Ասելի է, թէ եւ սակայն զկնի մկրտութեան, իբրեւ անդամ եկեղեցւոյ, պարտի արինացն եկեղեցւոյ հնազանդիլ, եւ թողուլ զկին եղբար իւրոյ, զի արէնքն այնոցիկ ասեն, որ ընդ արինաւքն են: Ուրեմն եւ որ նորապէս մկրտի անցեալ ի նոր կացութիւն առանց գիտութեան արինաց մինչ կենդանի էր աշխարհի, մեռանի յառաջին կենացն մեղաց, եւ կենդանանայ ընդ Աստուծոյ, վասն որոյ համարի երկակին, թէ զմինն թողցէ, զի իբր բնական պակասութիւն ոչ դառնայ յունակութիւն: Ուստի եւ ոչ կարէ եկեղեցական աստիճանաց վիճակիլ: Նաեւ զի առաքեալն Տիմոթեայ պատուիրէր ի նորահաւատից զմիականոյսն սարկաւագ եւ քահանայ ձեռնադրել:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ի ժամանակս առաքելոց հասարակութիւն հեթանոսաց գրեթէ անխտրաբար անկեալ կային ընդ ախտիւ երկակնութեան: Ուրեմն եւ առաքեալքն անտարբեր առնէին ի նոցանէ քահանայս եւ սարկաւագունս, զոր ոչ առնէին, եթէ ոչ հաւատալին զնոսա մկրտութեամբն սրբեալ յայնմհետէ:

Ասելի է, թէպէտ ոչ յատկապէս գրեալ ցուցանի, սակայն մինչ առաքեալն զանազանել ասէ զձեռնադրելիսն ի միականաց, յայտ է, թէ զերկակնայսն ոչ համարէին լուծեալս յերկակնութենէ ի ձեռն մկրտութեան (տե՛ս Ա. Տիմ. Գ 2, 12, Տիտ. Ա 6):

Ասիցես՝ երրորդ, թէ որ ունիցի զերկուս կին ի միասին եւ կամ զմինն զկնի միւսոյն, մինն միայն համարի արինաւոր եւ մինն՝ պոռնկութեամբ: Այլ պոռնկութիւն չնչի մկրտութեամբ: Ուրեմն զկնի մկրտութեան թողեալ զերկրորդն իբր զպոռնիկ, համարի արինաւորան իբրեւ զմիակին, եւ կարէ ժառանգաւոր լինիլ:

Ասելի է, թէ սակայն համարի իբրեւ զհրապարակական ախաշխարող, վասն որոյ արգելանի արժանապատուութենէ, զի առաքեալն անարատ լինիլ ասէ եպիսպոսին (տե՛ս Տիտ. Ա 7): Այլ թէպէտ մկրտութիւն չնչէ զամենայն մեղս, այլ զպակասութիւն ոչ փոխէ յունակութիւն, եւ կամ զունակութիւն ի պակասութիւն, զի ոչ զկոյրն

³²⁵ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Ա., էջ 298:

առնել տեսող եւ ոչ զշնագլուխն՝ մարդագլուխ: Նմանապէս եւ ոչ զերկակինն ի միասին, նաեւ զի մկրտութիւն ոչ շարակարգի ի բարձումն անկանոնականութեան, այլ ի լուացումն մեղաց:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ արդարութիւն համարի ի հաւատոց, եւ մեղքն ոչ համարի վասն շնորհաց (տես Մենդ. ԺԵ 6, Սղմ. ԼԼ 2): Այլ համարումն արդարութեան ըստ հաւատոյ զներգործական արդարութիւն նշանակէ: Ուրեմն եւ որ գոլով երկակին, եւ գայ ի հաւատն եւ մկրտի, աւրինաւորաւն միակին համարի, եւ կարէ կանոնաւորիլ եւ կարգ առնուլ:

Ասելի է, թէ որպէս կոյսն անկանելով կարէ ապաշխարութեամբ զպարտսն սրբել, այլ ոչ զկուսութիւն նորոգել: Նմանապէս եւ որ երկակին գտաւ յանհաւատութենէ դառնալով ի հաւատն եւ մկրտիլով քաւի ի պարտեաց, այլ ոչ ի սպիեացն բժշկեցեալ վիրացն, այլ միշտ մնայ անկանոնական եւ անընդունակ կարգի, զի երբեմն խոցեցեալ գտաւ, թէ եւ յետոյ բժշկեցաւ:

Պրակ Ե.

Արդեաւք երկիցս ամուսնացելոց կարճ տնաւրինիլ, զի կարգ առցեն

Թողեալ զայլ ամենայն հետաքրքրութիւնս առ այս բաւական է հեղինակութիւն առաքելոյն, թէ սարկաւագ եւ եպիսկոպոս լինիցին միոյ կնոջ արք (Ա. Տիմ. Գ 2,12): Իսկ եթէ Աքուինացին ջատագովէ եւ արդարացուցանէ Լուկիոս պապն³²⁶, թէ տնաւրինեաց Փաւնոմիթանոս եպիսկոպոսին, որ երկակին էր, այսինքն՝ յաջորդաբար առեալ եւ մեռեալք էին, այս է՝ կեղծելով, որպէս զի մի՛ ցուցցէ զպապն գոլ մոլորեալ: Սակայն իշխանութեան անուամբ եւ սնափառ մոլութեամբ բազմիցս առ դիպի պապիցն սխալիլ, եւ որպէս ի Թովմայէ, նմանապէս եւ յայլոց թիկնապահիլ եւ արդարացուցանիլ: Իսկ որ ասէ, թէ եկեղեցին զնոյն իշխանութիւն ունի այժմ, զոր ունէր ի ժամանակս առաքելոց: Ասելի է, թէ ունի իշխանութիւն ոչ առ ի քակել զսահմանադրութիւնս առաքելոց, այլ ի պահպանել եւ ի ջատագովել, եւ կամ ի նորագոյն դիպուածս զճարն գտանել, եւ ոչ եթէ զգտեալ կանոնս խափանել եւ այլափոխել: Զի թէ նոյն Հոգւով վարի եկեղեցին այժմ, որպէս եւ յայնժամ, ընդէ՞ր Հոգին Սուրբ յայնժամ այնպէս ուսուցանէր առաքելոց եւ այժմ՝ այլապէս պապիցն Հռոմայ: Իսկ թէ ոչ Հոգին Սուրբ եւ առաքեալքն զուղիղն ուսուցին,

³²⁶ Թերեւս նկատի ունի Հռոմի Լուկիոս Գ. պապին, որ աթոռակալել է 1181-1185 թթ.:

եւ պապքն այլափոխեցին եւ շեղեցան: Զի անկարելի է Հոգւոյն Սրբոյ մոլորիլ, ըստ որում Աստուած է եւ առաքելոցն մինչ նովաւ վարէին: Ուստի եւ Աքուինացին ոչ հեղինակութեամբ, այլ միով դիպուածովն այնուիկ եզերէ զխնդիրն: Ասիցէ նախ Աքուինացին, թէ երկամուսնութեան ոչ է առակցեալ անկանոնականութիւն ի բնական իրաւանց, այլ ի դրական իրաւանց, եւ թէ ոչ է ի յետթեանականաց կարգին: Եւ թէ, եթէ երկամուսին ոք առ կարգն մատչիցի՝ ընկալնու զկնիք եւ այլն:

Առ առաջին մասն ասեմ, թէ բազմիցս ի վաղնջուց եղեալ սովորութիւն ունի զգաւրութիւն իմիք մակստացական բնականի: Ուստի զի եկեղեցւոջ բնաւին չէ առ դիպել զայն մոլորութիւն ջատագովել, եւ զներհակն աւանդել, մնայ թէ այն բացասական ւարինաւք արգելեցեալ է: Եւ զի պսակն եւ կարգն եկեղեցւոյ խորհուրդք են, եկեղեցին դրական ւարինաւք, որ միանգամ բարեպէս արգելեալ է ոչ թարց մոլորութեան կարէ տնաւրինել, զի ինքն ինքեան հակառակի: Առ երկրորդ մասն ասեմ, թէ դրական ւարինաւք բազում ինչ եղեալ է Աստուած, զոր ոչ կարէ մարդ խափանել որպիսիք են ազգահամարութեան աստիճանքն: Առ երրորդն ասեմ, թէ եւ կնիք կարգին ներտպի, սակայն ոչ ըստ ւարինի կիր առնուլ կարէ (որ առնու զկարգն), զի մշտնջենապէս արգելանի ի կիրառութենէն, ապա թէ կնիքն տայ եւ զկիրառութիւն, ապաքէն եւ յակամայ բռնութեամբ մկրտեցեալն լինէր քրիստոնեայ, զի եւ այնու ներտպի կնիք:

Ասէ Աքուինացին՝ պապն կարէ տնաւրինել ի մեծագոյն աստիճանսն եւ եպիսկոպոսն՝ ի փոքր աստիճանսն:

Պատասխանեմ՝ թէ մինչ առաքեալն աւանդէ զմիականաց կանոնականութենէ, եւ ինքն ասէ. «Որ աւելի աւետարանեսցէ քան զոր մեք՝ նզովեալ եղիցի» (Գաղատ. Ա 8):

Ասէ՝ երրորդ, թէ որք կամին կրանաւորապէս ծառայել Աստուծոյ, այնպիսեաց կարէ պապն եւ եպիսկոպոսն տալ զկարգ:

Ասելի է, թէ զինչ ընդդիմանայ, եթէ առանց կարգի ծառայիցեն Աստուծոյ, ուստի այս է անհամ պատճառ, զի է զսրբապիղծն որոշել ի պաշտաւն սրբազան, եւ սակայն յաւրէնսն սուրբ կենդանիքն միայն հրամայեցան յողակէզս, որչափ եւս ի պաշտաւն Աստուծոյ անարատքն, ըստ Պաւղոսի (տէն Տիտ. Ա):

Գլուխ Քսանկվեց

Յաղագս ապահարզանի գրոյն արձակման՝ յեաւթն պրակս բա-
ժանեալ

Նախ՝ արդեաւք միթէ անբաժանելութիւն պսակին իցէ՞ ի բնա-
կան աւրինացն:

Երկրորդ՝ արդեաւք արձակել զկինն իցէ՞ կարելի գոլ ճահաւոր ի
տնաւրինմանէ

Երրորդ՝ արդեաւք յաւրէնս Մովսէսի եղե՞ւ ճահաւոր

Չորրորդ՝ արդեաւք արձակեալ կնոջ եղե՞ւ ճահաւոր առնուլ զայլս

Հինգերորդ՝ արդեաւք ճահ իցէ՞ առն զարձակեալն յինքենէ առնուլ

Վեցերորդ՝ արդեաւք պատճառ արձակման եղե՞ւ ատելութիւն
կնոջն

Եաւթներորդ՝ արդեաւք պատճառք արձակման պարտ իցէ՞ին
գրիլ ի քարտիզում

Պրակ Ա.

Արդեաւք անբաժանելութիւն պսակին իցէ՞ ի բնական աւրինաց

Բնութիւն ոչ միայն առնողական է ի նմանն իւր, այլ եւ կրողա-
կան ի վերնական պատճառաց, որպէս տունկք թէպէտ յառաջ բե-
րել զնմանն իւրեանց բնաւորեալք են, եւ սակայն կարաւտին չորից
տարերաց, եւ ջերմութեան արեգական արտաքուստ: Նմանապէս
եւ գործ պսակին է յաճումն տեսակին, բայց յայնժամ բարեպէս եւ
ըստ կարգի եզերի, յորժամ հեղինակին բնութեան աւրինացն են-
թադրի, որպէս զի ըստ կամաց նորին աւրինաւք աճիցի եւ կացցէ
կախեալ զկամաց նորա: Իսկ Տէրն ասաց եւ մեկնեաց զհրամանն
Աստուծոյ զայն «զեղիցին երկոքին ի մարմին մի», թէ՛ «գոր Աս-
տուած զուգեաց՝ մարդ մի՛ մեկնեսցէ»: Ուրեմն անբաժանելութիւն
պսակին է ի բնութենէ:

Դարձեալ, զի այն է աւրէն բնութեան, զոր Աստուած եղեալ է իւ-
րաքանչիւր էակի, եւ կան, մնան ի վերայ նոյնոյ կարգի, ըստ որում
եւ ծովու եղ սահման զեզերսն, զի անդրաքայլելով մի՛ կոխիցեն զեր-
կիր: Իսկ Աստուած եղ սահման առն եւ կնոջ՝ ասելով՝ «եղիցին», եւ
զի մի՛ անդր քան զերկոսին ասաց. «երկոքեան»: Եւ զի մի՛ աւտարք
կարծէին ի միմեանց եւ բաժանելիք, ասաց. «ի մարմին մի»:

Դարձեալ զամենայն ինչ Աստուած չափով, կշռով եւ սահմանաւ
կարգեաց, եւ ըստ բնականին եղ ի ցանկականին զհեշտութիւն, զի

այնու մարդիկ զմայլեցեալք յաւժարութեամբ տանէին զբեռն որդեծնութեան եւ սննդեան եւ ուսուցման, որոց թէ բաժանումն ըստ աւրինի իցէր եւ բնական՝ ոչ պարտական մնային ծնողքն մինչ ցհատանիլ զաւակացն ի ստեանց եւ անդր, այլ նմանք անբանից ըստ ընթացից բնութեան թոյլ տային շարժիլ ըստ բերմանց: Եւ զինչ լինէին յայնուհետեւ մարդիկ, եթէ ոչ վայրենիք առանց ուսման եւ արհեստից՝ ուսողք իրերաց: Եւ լինիւր յայնմհետէ զաւակացն առ դիպիլ կամ խորթ հաւր եւ կամ խորթ մաւր, եւ սաստիկ ատելութիւն ի մէջ խորթ եղբարց, զի թէ մայրն առեալ պահէր զզաւակսն վարձուք ծառայէր զաւակացն, զոր բնութիւն ձրի տուեալն էր, եւ թէ հայրն պահէր՝ երկրորդ կնոջ աշացն փուշ լինէին, մանաւանդ թէ ինքն ծնանէր զայլս, ուրեմն անբաժանելութիւն պսակին բնական է, թէ պէտ վասն խստասրտութեան հրէից թոյլ ետ Աստուած զբաժանումն, եւ այլք ըստ ախտից իւրեանց իբրեւ ջատագովք Մովսիսի աւրինացն, որ սակայն ի բազումս ընդդիմանան եւ հակառակին Մովսիսի եւ Քրիստոսի:

Դարձեալ, զի այն, որ ըստ գոյացութեան միաւորեալ է, ոչ ոք պատահումն վերաեկեալ կարէ զնա եղծել եւ քակել: Իսկ աւրինաւոր անձինքն մինչ դաշնադրին ի մէջ իւրեանց զպսակ ներկայական բանիւ, եւ ի վախճան հասուցանեն մերձաւորութեամբ (որք համարին իբր գոյացականք պսակին) ոչ ոք պատահական անկեալ ի միջի պատճառ, կարէ լուծանել, եթէ ոչ մահն, ըստ որում իբր ապակաւութիւն միոյն տայ սկիզբն լինելութեան միւսոյն:

Առարկիցես՝ նախ, թէ նախ քան զմերձաւորութիւն եթէ մինն խոստանայցէ զկրանաւորութիւն՝ կարէ հրամանաւն եկեղեցւոյ մտանել ի կրանս եւ միւսն ամուսնանալ: Ուրեմն մինչ այն պատահական իրն անկանի ի մէջ եւ քակէ զպսակն, ոչ եւս է անբաժանելի բնական աւրինաւր:

Ասելի է, թէ ոչ քակէ զկատարեալն, որ լինի խառնմամբ արեան, այլ որ հոգեւոր մահուամբ, որ լեալ էր միայն ըստ կամաց: Եւ կամք մարդոյն ի բնէ փոփոխական է, ուստի պատահական միաւորութիւն միայն փոփոխի եւ ոչ գոյացականն, զի ոչ ոք ընդդիմանայ աւրինադրին, յորժամ ըստ կամաց նորա վաճառէ զարծաթն, զի գնեսցէ զոսկին: Եւ այսպէս իմանի բանն Քրիստոսի, թէ՝ «ամենայն, որ եթող զկին» եւ այլն «վասն արքայութեան հարիւրապատիկ առցէ» (Մատթ. ԺԹ 29): Այսպէս սուրբն Ալէքսիանոս եւ Յոհաննէս եւ աբբա Մարկոս նախ քան զմտանելն յառագաստ եւ զուգաւորիլ կարացին հրաժարիլ եւ կրանաւորք լինիլ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ անկարելեաց ոչ ոք պարտաւորի, եւ զի սէրն ի նմանութենէ յառաջ գայ: Այլ անկարելի եւ անտանելի ընդ աննմանին մինչեւ ի մահն տեւել, ուրեմն, զի մի՛ սէրն (որ է ըստ կամաց) լիցի բռնութեամբ, պատճառ ատելութեան իմիք կարէ բաժանիլ:

Ասելի է, թէ ոչ ոք պատճառ ի մէջ անկեալ զաւրեղագոյն է քան զմահն, իսկ ըստ առաքելոյն. «Կին կապեալ է աւրինաւք ի կենդանի այր իւր» (Ա. Կորնթ. է 39): Ուրեմն բաւական պատճառ բաժանման միայն մահն է: Իսկ թէ սէրն ի նմանութենէ յառաջ գայ, եւ անկարելեաց ոչ ոք պարտաւորի:

Ասելի է՝ արդեաւք, որ առնու զամբողջ իր մի, եւ բեկեալ զնա կարէ՞ ի տէրն դարձուցանել. Ոչ երբէք: Ուրեմն եւ որ էառ զկոյս եւ կամ զայրին զայրի հաւանեցան ներկայական բանիւ, եւ միաւորեցան ի կատար հասուցանելով ոչ կարեն զգուգեալն Աստուծոյ որպէս մարդիկ քակել: Իսկ ատելութիւնն եւ աննմանութիւնն ոչ են բաւական պատճառք բաժանման, եւ փոքրագոյն չարք են եւ տանելիք՝ համեմատելով այնոքիւք պատճառաւք բաժանմանն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ իրին այն է առաւել բնական, զոր հեղինակն եւ աւրէնսդիրն կամի քան զոր ենթարկելն աւրինաց յաւժարի: Իսկ Աստուած որ ասաց վասն անբաժանելութեան առն եւ կնոջն, թէ՛ «եղիցին երկոքեան ի մարմին մի»: Նոյն եւ Մովսէսիւ ասաց վասն անարգ իր գտանելոյ ի կինն եւ առ ատելութեան՝ արձակել (տես Բ. աւր. ԻԴ): Ուրեմն անբաժանելութիւնն ոչ է ի բնական աւրինաց:

Ասելի, թէ յայնժամ տակաւին բնութիւնն ոչ ունէր զշնորհն աւգնական, ուստի առանց շնորհաց ստէպ ստէպ բնութիւն վրիպիր, այլ մինչ Քրիստոս զշնորհն ետ աւժանդակ ամենայն դժուարինք եղեն ի դիւրինս, եւ առապարքն ի հարթս: Ուրեմն զայն բնականն, որ «զուգելով» Աստուած «մի» արար, եւ խստասրտութիւն հրէից պատճառ եղեւ, զի Աստուած թոյլ տացէր բաժանման Որդին Աստուծոյ կամաց եւ բնական կանոնի Հաւրն իւրոյ տեղեակ գոլով, եւ չկամելով մարդկանց լուծանել մեկնել զնորին զմիաւորեալն ասաց. «զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեսցէ»: Զի այն առնէ ընդդէմ բնութեան, յորժամ ի տեղի հատեալ գլխոյ մարդոյն միաւորէ զգլուխ արջաուռոյ քան թէ որ զհատեալն միաւորէ: Մովսէս արար ըստ առաջնոյն, եւ Քրիստոս՝ ըստ երկրորդին: Արդ, ո՞րն է բնական. ո՞չ ապաքէն յետինն: Իսկ եւ ատելութիւնն մարդկան ոչ կարէ այնքան զաւրել մինչ զի զմիաւորեալն Աստուծոյ մեկնել: Նաեւ զի պսակն է խորհուրդ վերաբերեալ առ միաւորութեա Քրիստոսի ընդ մարդկութեանն եւ ընդ

եկեղեցւոյ: Ուստի նախ քան զմարմնանալն թոյլ տուաւ, այլ ոչ զկնի աշնորիկ: Ուրեմն առաւել մեղանչէ քրիստոնեայն քան զհրեայն, յորժամ բաժանումն առնէ պսակին, զի նոքա մոլարաբար սպասեն այնմ, որ գալոցն է, եւ մեք հաւատամք եկեալ եւ միաւորեալ:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ պսակն է վասն վախճանի որդեծնութեան, իսկ ամլութիւն խաւիանէ զնոյն վախճանն, ուրեմն կարէ բաժանիլ վասն ամլութեան:

Ասելի է, թէ ամուլն ու զծննդականն Աստուած արար, եւ որ զամուլն ընդունի իբր նոյնոյ վախճանի ծառայէ վասն հրամանին Աստուծոյ, թէ՛ «զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեցէ»: Զի եւ ոչ ոք ի հնոց սրբոց թողին զկանայս վասն ամլութեան. ո՛չ Աբրահամ զՍառայ, ո՛չ Իսահակ՝ զՌեբեկայ, ո՛չ Յակոբ՝ զՌաքել, ո՛չ Եղկանայ՝ զԱննա եւ ո՛չ Զաքարիա՝ զԵղիսաբէթ: Ուստի որք այնու պատճառաւ թողուն, զշնացողի ապաշխարութիւն կրեն: Տես կանոնաց Առաջնոյ մասին ՃՀԲ. կանոնին:

Պրակ Բ.

Արդեաւք արձակել զկինս իցէ՛ ճահաւոր ի տնաւրինմանէ

Տնաւրինոումն ասի, յորժամ անկարելեաց հնարն գտանի հրամանաւ եւ կամաւք վեհագունից, այլ զի պսակն է կարգեալ յԱստուծոյ, եւ ոչ ոք կարէ տնաւրինել զբաժանումն, եթէ ոչ քո արէնսդիրն Աստուած, եւ ըստ այսմ ինքն՝ Աստուած կարէր հրամայել զբաժանումն, որպէս Ագարայ ի յԱբրահամու: Ուստի արձակումն այն եղեւ ճահաւոր, զի էր իշխանութեամբ գերազանց արինադրին: Նաեւ, զի ոչ էր մշտնջենաւոր, վասն որոյ հրամանաւն Աստուծոյ անդրէն դարձաւ Ագար, թէպէտ Աբրահամ այլ ոչ եւս գիտաց զնա, զի պատճառն էհաս ի վախճան իւր, այսինքն՝ Սառա էհաս իւրոյ բաղձանացն ծնեալ որդւովն ի նմանէ: Այլ այն յատուկ կամքն Աստուծոյ ոչ եղեւ հասարակաց կանոն եւ ոչ եւս արինակ այլոց բաժանման, զի երկուց կասկածելեաց հաստատագոյն կողմն ընդունելի է, այլ զի ոչ ոք գիտէ զկամս Աստուծոյ, թէ թողուն իւր իցէ՛ նմա հաճելի թէ ոչ, ապահովագոյն կողմանն հետեւելոց է, ըստ որում զհասարակաց պսակն Աստուած անբաժանելի գոլ արինադրեաց, եւ մնալոց է մարդ ի վերայ նոյնոյ սահմանադրութեան Աստուծոյ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ոչ միանգամ Աստուած ասաց, թէ՛ «աճեցէք», եւ բնութիւն միշտ առ այն նկատէ մշտնջենաւոր կանոնաւն Աստուծոյ: Այսպէս եւ մինչ զլիաւոր բարեկամս իւրոյ Աստուած

թոյլատրեաց զարձակումն Ագարայ զաւրութենաբար թոյլ ետ ամէնից, ուրեմն ճահ եղեւ ի տնաւորինմանէ արձակումն, եւ ոչ է անբաժանելութիւն յարակայ:

Ասելի է, թէ ոչ ամենայն, որ յատկապէս հրամայի յԱստուծոյ, նոյնն լինի հասարակ կանոն, ապա թէ ոչ՝ ամենայն ոք պարտիր զորդին իւր զենուլ, զի այն Աբրահամու հրամայեցաւ յԱստուծոյ: Ուրեմն որ ոք հետեւի այնմ կանոնի առանց յատկի կամացն Աստուծոյ՝ մարդասպան է եւ մահացաւրէն մեղանշէ: Նմանապէս եւ յարձակման կնոջ ոչ ոք լինի անմեղադրելի՝ զԱբրահամ առնելով զապացոյց, զի ոչ ունի նմին նման զյատկական տնաւորինումն, ուստի բաժանումն այն, որ եղեւ Աբրահամու ճահաւոր, այլոց ամէնից մնաց առանց տնաւորինման յաւրէնս Աւետարանին:

Ասիցեա՝ երկրորդ. երբեմն անբաժանելութիւն պսակին երբեմն տնաւորինեացի բաժանմամբ, թէ եւ հրամանաւ երեւի յատկի անուան իւրում հակառակիլ, որ առնու զնշանակութիւն իւր անբաժանելի միաւորութենէն Քրիստոսի ընդ եկեղեցւոյ եւ ընդ մարդկութեան: Ուրեմն ոչ կարէ լինիլ ճահաւոր, թէ եւ հրամանաւ:

Ասելի է, թէ որ հուրն ի ցաւ լի փոխարկեալ եւ հուրն ի կարկտի թագուցեալ ջուրն ի պարիսպ կառուցեալ, եւ պարիսպն Նրիքովի իբրեւ զմոմ հալեալ, ըստ կամացն Աստուծոյ եղեն նոցին իբրեւ զբնութեան արէն: Նմանապէս եւ անբաժանելութիւն մինչ երբեմն տնաւորինեցաւ հրամանաւն Աստուծոյ առ այն պահն եղեւ ճահաւոր, այլ ոչ միշտ, զի ոչ ումեք հրամայեցաւ ի ներքոյ պատուիրանի արձակման, այլ զի ի նոր արէնս ունի զնմանութիւն միաւորութեան Քրիստոսի, որ եղեւ, եւ ոչ երբէք լինելոց է ճահաւոր, զի յորժամ տակաւին ապառնի էր նոյն միաւորութիւն, վասն որոյ անբաժանելութիւն ոչ ինչ վնաս կրեաց յայնժամ, զի ոչ էր նշանակ խորհրդոյ միաւորութեան Քրիստոսի: Իսկ այժմ մինչ եղեալ եւ անցեալ է եւ միշտ մնացական, ոյք անբարշտինն բաժանելով, ոչ զնորին անբաժանելութեան վնասել կարեն, այլ զինքեանսն դատապարտեն, զի որպէս ասէ առաքեալն, նա ի չհաւատալն մեր, զինքն ուրանալ ոչ կարէ (Բ. Տիմ. Բ 23, Հռոմ. Գ 3):

Ասիցեա՝ երրորդ, թէ երկու կտակարանքն զնոյն դիտումն ունին, թէպէտ վասն վախճանին տարբերին, կամ ըստ սրբոյն Դիոնիսիոսի նա պատկերաւք տպաւորէր զլինելոցն, եւ սա մերձ գոլն եցոյց: Եւ միայն զանազանին որպէս անկատար ի կատարելոյ (տե՛ս Ա. Կորնթ. ԺԳ 10): Իսկ եթէ երբեմն ճահ եղեւ եւ արձակումն եւ ի

Քրիստոսէ կնքեցաւ անմեկնելի գոլ, ուրեմն երկու կտակարանքն ընդդիմանան միմեանց:

Ասելի է, թէ Քրիստոս ի նոր արէնս ոչ նոր սահման եղ պսակին անբաժանելութեան, այլ զհնագունի միտն բացատրեաց, թէ ի սկզբանէ ոչ եղեւ այնպէս, այլ թէ՝ «զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի մեկնեսցէ»: Ուրեմն զզուգեալն Աստուծոյ միայն Աստուած կարէ մեկնել որպէս եւ զհոգի ի մարմնոյն բաժանել: Ուրեմն երկու կտակարանքն ոչ ընդդիմանան միմեանց մինչ նորս լնու զնորին անկատարութիւն, եւ զոր Աստուած գերբնական պատճառաւ իմիք թոյլատրեաց հնոց զբաժանումն, ի նորս կնքեաց գոլ անբաժանելի, եւ ոչ յումեքէ հնարն գտանելի:

Պրակ Գ.

Արդեաւք յաւրէսն Մովսիսի եղև ճահաւոր արձակումն կնոջ՝

Որ վասն խափանման մեծագոյն շարին թոյլատրի փոքր շարն՝ հաւանելով ոք այնմ, ոչ լինի անմեղադրելի, թէպէտ ի բնականսն հասարակ վճռէ, թէ յերկուց շարեաց փոքրագոյնն ընտրելի է: Զի եւ Դաւիթ յերից պատժոց ընտրեաց զմահտարածամն, եւ զայն նկատմամբ ողորմութեան Աստուծոյ, զոր զղջմամբ յուսայր հաշտեցուցանել, թէ եւ մահտարածամն սարսռելի էր քան զեռամեայ սովն եւ քան զերեքամսեայ հալածումն ի թշնամեաց (տէս Բ. Թագ. ԻԳ 12): Արդ, մինչ խստասրտութիւն պատճառ եղեւ այնորիկ թոյլատրութեան արձակման, ոչ այնու ազատք եղեն հրէայքն յարձակմանէն, զի տակաւին վասն խստասրտութեան իւրեանց յանցաւորք էին, եւ Աստուած առ ի խափանումն մեծագոյն շարին սպանութեան, ըստ ըղձից նոցա զիջաւ այնպէս առնել, ուրեմն ոչ էր ըմբոն արձակումն գրով ապահարզանի: Այլ թոյլատրութիւն Դ կերպիւ ասի ըստ Ագուինացւոյն. Առաջինն է, յորժամ մեծագոյն բարւոյն ոչ ամենեքեան տանիլ կարեն, որպէս կուսութեան, յայնժամ ամուսնութիւն թոյլատրի, որ է փոքրագոյն բարի: Երկրորդ՝ բաց բառնալով զմինն յերկուց արգելմանց, որպէս յորժամ ներելին թոյլատրի, զի մի մահացաւրէն ոք յանցանիցէ, որպէս թէ յաւուրս պահոց ոմն հիւանդացեալ կամ հարկ լիցի ի բժշկաց մերձենալ առ պոռնիկ ոք եւ կամ ուտել զմիս եւ ըմպել զգինի, թերեւս գտանին յիմար խոստովանահարք, արգիլողք զմսակերութիւն եւ թոյլատրողք զպոռնկամերձութիւն, որոց պատուիրեմք ոչ առնել այնպէս: Երրորդ՝ զրկելով ի բռնադատութենէ, ըստ որում զԱստուծոյ ասի մարգարէութիւն,

Թոյլ տաց յամենայն տեղիս զչարիս եւ ամբարշտաց զմեղս իւրեանց Թոյլ տայ (տէն Յայտ. ԻԲ 11), ըստ որում ոչ բռնադատէ յաւրէնս իւր զոք յակամայ, եւ այն Թոյլատրութիւն լինի եւ պատճառ հեռաւոր գլորման մեղաւորի: Զորրորդ՝ Թոյլատրի ինչ պատճառաւ բարձման պատժոց, որպէս Թոյլատրի արձակման կնոջ, զի մի գործիցի սպանութիւն, որ եւ երբեմն Թոյլատրեցաւ յԱստուծոյ զկնի ջրհեղեղին բազմակնութիւն վասն աճման տեսակի մարդկան, այլ յետինն էր վասն բարւոյ իմիք տեսակի աճման, եւ առաջինն վասն խափանման մեծագոյն չարին: Այսպէս Թոյլատրեցաւ նոցա առնուլ զաւտարագգիս ի կնութիւն, որէս զի մի վրնջէին առ մերձաւոր ազգակիցս իւրեանց, այլ որպէս նշտրական ըստ ինքեան փախչելի է եւ վասն այլոց ընտրելի, այսինքն վասն աւգտի արեան առման: Նմանապէս եւ արձակելն ի հնումն թէպէտ անըմբոն էր եւ անճահ, սակայն վասն խափանման սպանութեան ճահաւոր թուեցաւ, որպէս զի Քրիստոս եկեալ շնորհիւ Հոգւոյն Սրբոյ կակղացուցէր զնոյն խստասրտութիւն լծով քաղցր աւրինի իւրոյ, եւ լռեցուցէր զարձակումն առ նախկին կացութիւն հասուցանելով զպսակն որպէս էր ի դրախտին: Ուրեմն եթէ յայնժամ ըստ ներողութեան Թոյլատրելի եւ ճահ էր ի նորս գոլով խորհուրդ սրբազնութեան եւ նշան սուրբ իրի անբաժանելի միաւորութեան Քրիստոսի ոչ է ներելի, ոչ Թոյլատրելի, այլ եւ ոչ ճահ եւ ըմբոն, այլ յաւէտ պատուիրանաւ արգելեալ, եթէ ոչ միայն վասն պոռնկութեան, եւ այն ոչ կապոյն լուծմամբ, այլ միայն ընդ անկողնոյ ի բաց կալով մինչեւ ի վերահաշտիւն:

Առարկիցես՝ նախ, թէ Թոյլատրելն նախ ներողութեան ոչ լինի, եթէ ոչ վասն մեղաց, ուրեմն յայնժամ մեղանչէին հրէայք՝ տալով զգիր արձակման:

Ասելի է, թէ որպէս ի պոռնիկս մերձենալն չար էր եւ զարշելի եւ պատժելի, բայց ըստ ներողութեան Յաւսէէ մարգարէն էառ զկին զպոռնիկ, եւ ոչ մեղանչեաց, նմանապէս եւ արձակումն ընդ ինքեան անճահ էր եւ ընդդէմ բնական աւրինին Աստուծոյ, սակայն զի առ ի խափանումն մեծի չարին Թոյլ ետ Աստուած միայն յայնժամ ճահաւոր եղեւ մինչեւ որ Քրիստոս վերստին խափանեաց անփոփոխելի հրամանաւ եւ զճահաւորն արար անճահ եւ աններելի:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ զբացասական հրամանսն Աստուծոյ ոչ ոք կարէ առնել ճահաւոր եւ ներելի, իսկ Քրիստոս ասաց. «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի՛ մեկնեցէ», որով եցոյց զներողութիւն այն եղեալ գոլ հակառակ աստուածայնոյ սահմանադրութեան:

Ասելի է, թէ մինչ Աստուած է, որ ներէ եւ արգելու, թէ՛ արգելումն եւ թէ՛ ներումն ճահաւորք են, զի հրամանն Աստուծոյ մարդն ոչ ներել կարէ, որպէս թէ շնութիւն երբեմն լիցի ներելի եւ գողութիւն տանելի, բայց թէ Աստուած թոյլ տայ այլ իմն պատճառաւ տէր է հրամանին իւրում, ուստի զայն, որ անճահ գոլ եցոյց ի սկզբանն եւ երբեմն ներեաց, վերստին արգել եւ փակեաց:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ անպատեհն ոչ երբէք կարէ լինիլ պատեհաւոր, իսկ Աստուած է աւրէնսդիր, եւ ոչ հրամայէ եթէ ոչ զբարին եւ ոչ արգելու եթէ ոչ զչարն: Ուրեմն մինչ ասաց. «Եղիցին երկոքեան ի մարմին մի», ոչ էր պատեհ զայն մեկնելի եւ ներելի ցուցանել, զի անսխալ բնութիւն է Աստուած, յորում մոլորութիւն ոչ կարէ: Ուրեմն արձակումն ոչ էր ներելի:

Ասելի է, թէ որպէս մինչ բժիշկք ի թունաւորաց զըմպելիս եւ զգէղս կազմեն՝ բառնալով զզաւրութիւն մահացուցիչ, ոչ սխալին եւ ոչ վնաս առողջաց զայն հնարեն, այլ վասն տկարաց (եւ թէ վասն առողջաց եւս, այն է վասն նախապահպանութեան), այսպէս եւ Աստուած զարձակումն երբեմն տնաւրեաց ներելով, եւ զմահացուն արար երբեմն առողջարար եւ կատարեալ առողջութեան բնութեան իբրեւ զանպէտ արգել եւ էհատ: Իսկ զանպատեհն մարդիկ ոչ կարեն առնել պատեհաւոր, զի աւրինաց ենթարկեալք են, եւ միայն զնոյնս պահպանելոյն պարտականք իբրեւ զհոգիս քաղաքաց: Իսկ Աստուած կարէ եւ միով ժամու գործողացն յայգւոջ տալ զվարձ երկոտասան ժամու գործողացն, իսկ եւ այնպէս առնելով եւ կամ այսպէս, յանսխալութիւն Աստուծոյ ոչ ինչ մոլորութիւն անկանի, զի բազում ինչ մարդիկ անգիտանան ի խորոցն Աստուծոյ, եւ կարծեն զոմանս չար, որ փրկաւէտքն են եւ բարիք:

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ որ ի բարձումն մեծի չարին թոյլատրէ զփոքրն թէպէտ երեւի ողորմիլ եւ ներել, սակայն ի տալն խոժոռի եւ բարկանայ, որպէս ի տալն զմանանայն եւ զլորամարգին, որ սակայն մինչդեռ ուտէին, բարկացաւ եւ սատակեաց զբազումս: Ուրեմն մինչ զբաժանելութիւն պսակին ի դրախտին սահմանեաց, եւ ետես զխստասրտութիւն հրէիցն, եւ թոյլ ետ արձակման. յայտ է, թէ ներեաց բարկանալով, իսկ վասն ճահաւորին ոչ ոք բարկանայ, ուրեմն անճահ էր արձակումն:

Ասելի է, թէ այն առ նեղսիրտն վերաբերի որպէս առ Մովսէս, որ բարկութեամբ էհար զվէմն (տէս Ելք. Ժէ), այլ ոչ առ ազատաբարոյն Աստուած, որ հեզութեամբ եւ բազմալ խնայութեամբ դարմանէ զա-

մենեսեան (Իմաստ. ԺԲ 18): Ուստի որպէս ազատարէն արգել զբա-
ժանումն եւ ի միջոցին թոյլ ետ ներելով, նմանապէս եւ յետոյ յառա-
ջին կացութիւն դարձոյց զներեալն: Իսկ թէ ի տալն զմանանայն եւ
զլորամարգին բարկացաւ եւ կոտորեաց ուտողսն, ոչ էր այն վասն
պարգեւեալ բարեացն, այլ վասն անցելոց տրտնջանացն, ապա թէ
ոչ պարգեւն դառնայր ի պատիժ եւ կամ վասն ոչ ճանաչելոյ նոցա
զպատիւ ամենաճաշակ կերակրոյն (տե՛ս Իմաստ. ԺԶ 20):

Պրակ Դ.

Արդեաւք արձակեալ կնոջն եղև ճահաւոր առնուլ զայլ այր

Այս խնդիրս վասն երկուց առաջնոյ. նախ, զի առնուլն առ այրն
վերաբերի եւ առ կինն: Երկրորդ՝ զի որ արձակէր զկինն կարէր առ-
նուլ զայլ այր, որ թէ փոխանակ առնելոյ ասասցի գնալ առ այլ այր
ոչ ինչ դժուարութիւն մնայ: Զի թէպէտ առաքեալն հասարակաց
առն եւ կնոջ ասէ. «Իւրաքանչիւր այր զիւր կին կալցի եւ իւրաքան-
չիւր կին զիւր այր կալցի» (Ա. Կորնթ. Է 2): Սակայն մեկնութեան կա-
րաւտի, որոյ իմացուածն է, թէ այնու շատասցի թէ՛ այրն, թէ՛ կինն:
Աքուինացին զարձակումն պատճառաւ պոռնկութեան իմացեալ՝
եզրակացութիւն տայ խնդրոյն վկայութեամբ Տեառն, թէ «որ ար-
ձակեալն առնու՝ շնայ» (Մատթ. Ե 32)³²⁷: Որ եթէ այնու պատճառաւ
միայն իցէր արձակումն՝ ի հնումն ոչ արձակել հրամայէր զայնպի-
սին, այլ՝ քարկոծել եւ կամ լռեալեայն արձակել: Ուրեմն մնայ, թէ
վասն անարգութեան եւ գարշելի թուելոյ ումեք կինն, որ արձակէր
զնա այրն իւր, մի՞թէ կարէր առն այլոյ լինիլ: Սուրբ Գիրն այսմ ոչ
ընդդիմանայ, զի թէպէտ առ առաջին այրն իւր դառնալ ոչ կարէր
զկնի լինելոյ առն այլում, սակայն կարէր գրովն արձակման ազա-
տարէն գնալ առ այլ ոք ընդունէր զնա (տե՛ս Բ. աւր. ԻԴ): Եւ այսմ
երկրորդ մտացս հաւանի եւ Աքուինացին եւ յիրաւութիւն, զի գերա-
զանց արիւնադրի հրամանաւն ճանապարհս տնաւրինիւր արձա-
կումն, նմանապէս եւ առն այլոյ լինիլ կնոջն ճահաւոր էր, իսկ զար-
ձակեալն առնողն շնացեալ կոչի ի Տեառնէ: Ըստ որում արձակեալն
է վասն պոռնկութեան, զի այր նորին ոչ կարէ զայլ կին առնուլ, զի
մնայ կապն անքակելի ի մէջ նոցա, եւ միայն ընդ անկողնոյ լինի
բաժանումն: Արդ, թողեալ զներողութենէ, որ լինէր ի հնումն զկնի
արձակման կնոջ յառնէն եւ լինելոյ առն այլում տեսանելի է միթէ

³²⁷ Աքուինացի, Մեկն. խորհրդ., ՄՄ, ձեռ. 560,թ. 4ա -24 ա

եւ զկնի արձակման եւ թողլոյ կնոջն յառնէն, կարէ՞ արձակեցեալն լինիլ առն ալլում, եւ այրն կարէ՞ առնուլ զայլ կին: Երկաքանչիւրոց պատասխանին է բացասական, զի որպէս շուն կոշի որ զկնի թողլոյ զկինն առնու զայլ կին, նմանապէս եւ որ զկինն թողեալ առնու ի կնութիւն, շնայ ընդ նմայ վասն առնելոյն զշնացեալն, եւ ըստ որում առնու ի կենդանութեան առն նորա, զի ոչ է այն ամուսնութիւն, այլ՝ յարակայ պոռնկութիւն:

Առարկիցես՝ նախ, թէ սուրբն Բարսեղ յԵրրորդ կանոնին, որ առ Ակակիոս ասէ, թէ «սահմանադրութիւն ապաշխարութեան ոչ ի յուլութիւն ժամանակին է, այլ՝ ի յուղղութիւն բարուցն ի զղջումն եկելոց»³²⁸: Այլ վասն միոյ պոռնկութեան ի մշտնջենաւորս մնալ կնոջն առանց առն լինի մեծագոյն անգթութիւն, զի վեր անցանէ ապաշխարութիւն զչափու մեղացն: Ուրեմն զի մի՛ իցէ գործ անողորմութեան, մայր եկեղեցին պարտի տնաւրինել:

Ասելի է, թէ որպէս միով մահացու հարմամբ մարդ մեռանի, եւ ոչ կարէ ի կեանս դառնալ, եթէ ոչ գերբնականապէս, եւ որ միանգամ վաճառէ զիր ինչ այլ ոչ եւս իբր զիւրն կարէ յետ առնուլ, նմանապէս եւ որ միանգամ պոռնկեցաւ եւ կորոյս զհաւատարմութիւն որ առ այրն իւր, ի պատիժ այնորիկ ոչ եւս կարէ լինիլ առն ալլում ի կենդանութեան եւ յետ մահուան առն իւրոյ, զի մահացուցեալ երեւի զհաւատարմութիւն, որ է երկրորդ բարի պսակին: Ուստի խստութիւն հնոյ արինաց քարկոծման շնացելոյն փոխարկի ի յարակայ այրիութիւն, որպէս զի յակամայ ապաշխարեսցէ, զոր կամաւ մեղաւ, զի այն է ուղղութիւն բարուցն ի կենդանութեան առն իւրոյ անմեղի: Բայց անմեղ այրն կարէ զկնի մահուան շնացեալ կնոջն առնուլ զայլ կին: Բայց եթէ մինն հաշտեցուցէ զայր իւր այնմ չունիմք զիր ինչ ասելոյ ըստ առաքելոյ (տե՛ս Ա. Կորնթ. է 11):

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ թողութիւն մեղաց լինի շնորհիւ, իսկ ի հին արէնս շնորհն գոլով կարի աղաւտ, տակաւին արձակեցեալ կինն կարէր ամուսնանալ, որպէս ասի արինաց (տե՛ս Բ. ար. ԻԴ), ուրեմն եւս առաւել ի նոր արէնս նոյնն շնորհելի է վասն շնորհաց խորհրդոյ ապաշխարութեան, եւ թոյլատրելի թողեցելոյն ամուսնանալ:

Ասելի է, թէ արէնն հրամայէր զշնացեալն քարկոծել, զի ունէր եւ զմարմնաւոր սուր, այլ արէնքն Քրիստոսի, ունելով միայն զհոգեւոր

³²⁸ «Գիր կանոնական մեծի եւ գիտնաւորի եպիսկոպոսապետի Բասղի սուրբն Ամփիլոքոս յիկոնացոց եպիսկոպոս բանս ԾԱ». տե՛ս Կանոնագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 336 [12-14]:

սուր, ոչ սպանանէ եւ ոչ քարկոծէ, այլ պատժէ զամուսնութիւն արգիլելով, եւ զի այրն կենդանի է, շուն կոչի, եթէ լինիցի առն այլում:

Ասիցեա՛ երրորդ, թէ կինն պոռնկելով ընդ առն այլոյ, լինի ընդ նմա մարմին ըստ առաքելոյն (տէ՛ս Ա. Կորնթ. Զ 16): Ուրեմն գոնէ, զկնի արձակման յաւրինաւոր առնէն, պարտ էր նմա մնալ, եւ այրն զայլ ոք ածել ի կնութիւն, որոց ցաւոցն լինէր բաւական սպեղանի:

Ասելի է, թէ պոռնկութիւն ոչ լուծանէ զկապն պսակին ի կենդանութեան առն կամ կնոջ, զի մնան միաւորեալք կապովն, թէպէտ շնացեալն որպէս զգաւսացեալ ձեռն ի մարմնի, որ ոչ կարէ կտրիլ մինչեւ ոչ մեռցի, ուստի եւ երկոքին արգելանին յամուսնանալոյ: Իսկ կինն շնացեալ եւ յետ մահուան առն, զի որպէս հաւատացեալ հոգին վիրաւորեալ մեղաւք, թէպէտ ըստ աղտեղութեան աննման լինի միաւորելոյ ընդ Քրիստոսի Փեսային, բայց խորհրդով հաւատոյն, այսինքն՝ մկրտութեան, յեցեալ է առ նա, այսպէս եւ կինն վիրաւորեալ պոռնկական գործով տակաւին կապեալ է առ այրն ցորքան կենդանի է այրն անմեղ (եւ զկնի մահուան նորա, եթէ գթութիւն եկեղեցւոյն տնաւրինեսցէ, կարէ լինիլ առն այլում), ուստի այնպիսի մկան այնպիսի կատու վայելէ, եւ այնպիսի մսին այն-խիսի դանակ վայելէ:

Ասիցեա՛ չորրորդ, եթէ արձակեալ կնոջն անճահ իցէր լինիլ առն այլոյ, տակաւին երեւէր կին առն իւրոյ արձակողի, իսկ այս է հակասութիւն լինիլ կին եւ ոչ լինիլ:

Ասելի է, թէ ի յարէնսն Մովսիսի ոչ համարիր կին, զի արձակեալ էր գրովն ապահարզանի, եւ կարէր լինիլ առն այլոյ, եթէ ոչ իցէր վասն շնութեան, զի շնացեալն քարկոծելի էր: Իսկ ի նորումս ոչ վասն շնութեան եւ ոչ վասն այլոյ պատճառի արձակողն եւ արձակեալն կարեն առնուլ եւ այլոյ լինիլ, եւ ըստ այսմ ոչ լինի հակասութիւն:

Պրակ Ե.

Արդեաւք զարձակեալն յինքնէ կարէ՞ր ոք առնուլ

Թէպէտ բացայայտ բանիւք ոչ երեւի, թէ որ արձակէր զկինն՝ կարէր առնուլ զնա կրկին, սակայն յայնմանէ արտահանիլ կարէ, թէ որ արձակեալ կինն ոչ լինէր առն այլում, արձակողն կարէր զնա առնուլ վերստին, որպէս երեւի յաւրինաց (տէ՛ս Բ. աւր. ԻԴ, Երեմ. Գ): Եւ զի գրով ապահարզանեալ լինէր արձակումն, որ թէ ոչ այնպէս, ոչ ոք կարէր ընդունիլ ի կնութիւն զարձակեալն, զի համարիր առողն յափշտակող, եւ արձակեալն՝ յայտնի պոռնիկ: Ուրեմն երեւի

թէ ըստ կերպի այլազգեաց նորոգէին զպսակն, թէպէտ Աքուինացին զներհակն իմանայ:

Առարկիցես՝ նախ, թէ ըստ վճռոյ Տեառն շուն կոչի որ զարձակեալն առնու:

Ասեմ, թէ այս է վասն յայտնի պոռնկութեան, զի ի կենդանութեան առն պոռնկին ոչ ոք կարէր զկին նորա առնուլ ի կնութիւն եւ ոչ զկնի մահուան նորա, եթէ ոչ ի նորս տնաւրինմամբն եկեղեցւոյ: Այլ որ արձակէր վասն ամուսնութեան, ուրկութեան, արբեցութեան, հոտոյ բերանոյն, ընչից առն մսխելոյ, զպարտս ի խնդրելն չվճարելոյ, միզագրաւութեան, հանապազորդականի հիւանդութեան, լեզուագարութեան, թարց հրամանի առն յաւտար տունն ննջելոյ, եւ վասն այլոյ սոյնպիսեաց եւ դիւահարութեանց եւ անկարութեան, բաց ի պոռնկութենէ, որ քարկոծելի վճռիր, կարէր այրն արձակող եթէ հաճիր վերստին առնուլ զարձակեալն, զի ոչ համարիր պոռնիկ վասն վերոգրեցեալ պատճառացն, եթէ ոչ լինէր առն այլոյ զկնի առն նորա զնա արձակելոյ: Այս եւ ի մէջ հեթանոսաց թուի, թէ ճահէր, զի Մեծն Աղէքսանդրոս զարձակեալ մայր իւր զԱւլոմպիա հաշտեցոյց ընդ առն նորա եւ հաւր իւրոյ Փիլիպպոսի³²⁹:

Ասիցես երկրորդ, թէ արձակեալն պղծեալ կոչիր, եւ որ վերստին առնոյր զնա ի կնութիւն՝ նմանապէս:

Ասեմ, թէ այս նման է վերնոյն, զի պղծեալ համարիր, եթէ յետ արձակմանն լինէր առն այլում:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ ի գրոջ արձակման հրաման տայր արձակողն լինիլ առն ում եւ կամեսցի: Ուրեմն լուծեալ կապոյն ոչ եւս նորոգիր:

Ասելի է, եթէ համբերէր կինն եւ ոչ լինէր առն այլում, այնու հաշտեցուցեալ զայր իւր, կարելի էր թէ առնոյր զնա այր իւր: Զի եւ առաքեալն թուի, թէ զզարէնն հաշտութեան յաւրինացն Մովսիսի առեալ է (տե՛ս Ա. Կորնթ. է 11):

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ առաքեալն խաւսի ըստ մտաց նորոյ աւրինաց, յորում մեկնելոյն ոչ տրիր թուղթ արձակման, այլ մեկնէին ի միմեանց ըստ անկողնոյ: Ուրեմն որ արձակիր գրով, ոչ եւս կարէր դառնալ առ առաջին այրն, եւ ոչ նա կարէր առնուլ:

Ասելի է, թէ զարուսեամբ իմանի ի մէջ բանին Աւրինաց եւ Երեմեայ, թէ արձակեալն կարէր հաշտիլ ընդ առն իւրոյ ոչ գնալով առ

³²⁹ Տե՛ս Պաղմոսին Աղէքսանդրի Մակեդոնացւոյ, էջ 455

այլ ոք: Թուի, թէ եւ այլազգիք յաւրինացն Մովսիսի առեալ ունին զանդրէն նորոգումն նիքեահին, թէպէտ յերրորդումն անասելի կերպիւ: Եւ վասն այնորիկ նրբամիտքն ոչ յանձն առնուն նարդենիս զկերպն զայն: Իսկ առ այն, թէ արձակիւր գրով ոչ կարէր այլ եւս դառնալ առ առաջինն: Յիրաւի ոչ կարէր ինքեան կինն դառնալ, բայց թէ այրն ընդունէր՝ կարելի էր:

Ասիցես՝ հինգերորդ, թէ յԱստուծոյ սահմանեցաւ ի հնումն արձակումն կնոջ ի պատիժ մեղաց: Ուրեմն եթէ այրն վերստին առնոյր զարձակեալն՝ հակառակիւր եղեալ Աստուծոյ սահմանին:

Ասելի է, թէ ներհակիւր, եթէ այն հրաման եւ պատուիրան իցէր, այլ զի թոյլատրութիւն եւ ներումն էր վասն արգելման սպանութեան, ոչ ներհակիւր Աստուծոյ, յորժամ հաշտիւր ընդ անարգեցեալ կնոջն, եւ յորժամ ոչ գոյր բան պոռնկութեան, թէպէտ յայնժամ քարկոծելի էր: Զի եւ ի նորս ոչ ոք մեղանչէ, յորժամ ոչ ընու զաւետարանական խրատսն կատարելութեան, այսինքն՝ յորժամ հարկանողին ոչ մատուցանէ զմիւս ծնաւտն, թէ որպէս վարձատրի մեծապէս մատուցանելովն, զի խոնարհութեամբ ջախջախէ զբարկութիւն սրտմտողին, բայց մեղանչէ յոչ մատուցանելն՝ քամահելով զխրատ Տեառն իբրեւ զդատարկ ինչ խրատ:

Պրակ Զ.

Արդեաւք պատճառ արձակմանն եղեալ է ատելութիւն կնոջն

Թէպէտ ատելութիւն էր պատճառ արձակման կնոջ, ըստ բանին Մաղաքեայ (տե՛ս Մաղաք. Բ 16), բայց ոչ յայտնի երեւի, թէ ատելութիւն այն, յորոց ծնանէր. ի բարուց թէ՛ ի պակասութենէ իրիք բնութեան: Ի բարուց որպէս թէ կինն իցէ անտանելի հպարտ, լեզուագար, կռուասէր, կարի վաւաշոտ եւ այլն, իսկ ըստ բնութեան որպիսիք են վերոյգրեալքն եւ կամ բղիսումն արեան, որք եւ գարշութիւնք կոչին: Իսկ զոր Կուռնելիոս եւ պոռնկութիւն թուէ ի կարգի ատելութեան (տե՛ս Բ. աւր. ԻԴ, Մաղաք. Բ 16)³³⁰, ոչ է ուղիղ. զի պոռնիկքն քարկոծելիք էին ըստ աւրինաց եւ ոչ արձակելիք միայն: Սակայն թէ եւ վասն ատելութեան իցէ արձակումն ոչ վասն այնորիկ անպարտ լինի արձակողն, զի յանաւրէնութիւն ոչ զերծանի, զի փոխանակէ զմեծ չարն սպանութեան ընդ փոքեր չարին արձակման, սակայն

³³⁰ Տե՛ս **Cornelius Cornelli A Lapida...**, *Commentaria in Pentateuchum...* Venetiis, 1761 (Comm.in Deuter.) p.748-750 D-G, *Commentaria in Duodecim propetas Minores*, Venetiis, 1761 (Comm.in Malach. II, 16), p. 620-621 A-E:

զսեռ չարին այնու ոչ կարէ փոփոխել, զի եթէ կինն վասն իմիք տհաճութեան (կամ վասն գեղոյն, կամ ըստ բարուցն եւ ըստ բնականի իմիք պակասութեան, կամ վասն անախորժ գալոյ ի մերձաւորութեան ըստ շաւափականին) թողցի յառնէն իբրու բաւական պատճառաւք, սակայն եւ ինքն՝ այրն տկարանայ ախտիւ ատելութեան, որ ընդդէմ է արինաց. «Մի՛ ատեսցես զեղբայր քո ի մտի քում» (Ղեւտ. ԺԹ 17) որչափ եւս առաւել զկողակիցն, որ է մի մարմին ընդ առն, զի թէպէտ ատելիք են մոլորութիւնքն թէ՛ յայրն եւ թէ՛ ի կինն, սակայն սիրելիք են ըստ որում ընկերք եւ կենակիցք: Այլ թէպէտ հրէայքն իբրու պատուիրանաւ Աստուծոյ իմանային զարձակումն կնոջն, եւ հրամանաւ նորա պարականդեալք, սակայն Քրիստոս եցոյց զայն ոչ ի պատուիրանէ, եւ իբր զհրամանէ Աստուծոյ, այլ իբր ի թոյլատուութենէ եւ ներողութենէ, զի մի՛ վասն խստասրտութեան իւրեանց առ սպանութեան ձեռնարկէին: Բայց եւ պատճառ սպանութեան էր յատելութենէ (որպէս եւ կռիւն՝ ի նախատանաց, ըստ Արիստոտէլի³³¹), վասն որոյ Մաղաքիաս իբր զհեռաւոր պատճառն դնէ նիւթ արձակման զատելութիւն: Բայց ոչ ամենայն ատելութիւն չար է, եւ ոչ ոք կարէ դնել զչարն սեռ ատելութեան, զի եւ ատելիք են ատելիքն Աստուծոյ, որ է բարի ատելութիւն: Բայց խստասիրտ հրէայքն ոչ միայն ատէին զբնական եւ զբարոյական պակասութիւն կողակցաց իւրեանց, այլ եւ զնոյն կողակիցսն եւս ձեռնարկէին ի սպանութիւն: Նմին իրի թոյլ ետ Աստուած զարձակումն, զի մի՛ առ ի սպանութիւն ձեռնարկէին: Իսկ գլխաւոր պատճառ արձակման ի Քրիստոսէ կացուցաւ պոռնկութիւն եւ վախճան արձակման անդրէն հաշտութիւն՝ յառաքելոյն: Իսկ պատճառք ատելութեան ի միտս հրէից կամ տկարութիւնք մարմնականք ի կինն էին ամուսինն եւ այլք վերոյգրեալքն: Իսկ հոգեկանքն պէսպէս մոլութիւնքն ի բարս: Սակայն Աքուինացին, որ դնէ եւ զպոռնկութիւն անդէպ է, զի վասն պոռնկութեան քարկոծելի էր կինն: Իսկ թէ խաւսի զբանէ Տեառն, յայնժամ այլք պակասութիւնք մարմնականք եւ մոլութիւնք հոգեկանք ոչ են եւ ոչ եւս լինելոց են պատճառք արձակման: Բայց երեւի թէ Սուրբ Գիրն վասն տանելի պակասութեանց ըստ մարմնոյ եւ ըստ հոգւոյ ոչ թոյլատրէր զբաժանումն այնքանույ անբաժանելոյ միաւորութեան, եթէ ոչ իցէր կինն գարշելի նկատմամբ առաջի Աս-

³³¹ Տես Արիստոտէլի Յաղագս առաքինութեան. տես Կորին վարդապետի, Մամբրէ Վերծանողի....մատենագրութիւնք, էջ 633:

տուծոյ եւ անշնորհ առաջի առն, զի զայս երկու բառս յիշէ Սուրբ Գիրն (տե՛ս Բ. աւր. ԻԴ):

Առարկիցես՝ նախ բազում կերպիւ եւ այրն կարէր ատելի լինիլ կնոջն, որովք նա հնարէր զսպանութիւն առն: Ուրեմն զի մի՛ այն պատահիր, էր թոյլատրելի եւ կնոջն բաժանիլ յառնէն:

Ասելի է, թէ որպէս առողին յետ տալն եւ կամ ազատելն, նմանապէս եւ այր մարդոյն է զառեալ կինն արձակելն եւ ոչ առեցեալ կնոջն: Ուստի այս պատճառս յայտնապէս առ բերի վասն առն արձակելոյ ի Սուրբ Գիրն, այլ ոչ վասն կնոջ, զի այրն մերձ է ի գործ սպանման վասն արականի զաւրութեան, իսկ կինն հազիւ թէ խորամանկութեան իւր, զի բնականաբար ի կանանց բարձեալ է կիրառութիւն սրոյ եւ զենման: Նաեւ, զի բնականապէս կինն եղև պատճառ գլորման առն, վասն այնորիկ եւ յետնորդս իւր համացեղս կրէ զպատիժն արձակման: Զի որ տիրուհի էր յանմեղութեան եւ հաւասար մարդոյն, զկնի պատրելոյն յաւձէն (տե՛ս Ա. Տիմ. Բ 14) եւ խաբելոյն զմարդն անկաւ ընդ տէրութեամբ նորա որպէս զաղախին, եւ կորոյս զհաւասարութիւն առ մարդն, վասն որոյ եւուշ կարէ արձակել զմարդն ի կապից ամուսնութեան վասն նուաստանալոյն իւրոյ:

Ասիցես՝ երկրորդ, պսակն ի դրախտին հաստատեցաւ պատճառաւ աճման բնութեան եւ զկնի մեղացն՝ ի դեղ ցանկութեան առ ի խորշելոյ ի պոռնկութենէ: Ուրեմն մինչ ամլութիւն ընդդիմանայր առաջնոյն, եւ պակասութիւն հեշտութեան ի շաւշափականն երկրորդին, բաւական պատճառք էին արձակման, եւ ոչ ատելութիւնն, որով առաջանայր սպանութիւնն:

Ասելի է, թէ ամլութիւն ոչ առժամայն յայտնի լինիւր, ուստի եւ Թագաւորական նոմոսս եաւթն ամաց միջոց տուեալ լինի³³²: Բայց ի սուրբ հարց արգելանի այնու պատճառաւ արձակումն, զի ոչ ոք ի սրբոց հարց առ այն ձեռնարկեաց, որոց կանայքն ամուլք էին՝ Աբրահամ, Իսահակ, Եղկանայ եւ Զաքարիայ: Իսկ նուազութիւն հեշտութեան ի շաւշափականն ոչ էր բաւական պատճառ արձակման, զի եւ ի կազմութենէ անբարեխառնութեան ի մարդն կարէր այն պատահիլ: Եւ քաւ լիցի, թէ Աստուած լինէր ջատագով հեշտախտ ցանկութեան եւ տնաւրինիչ արձակման, զի եւ ի նուազութենէ հեշտութեան ոչ պատճառի պակասութիւն բարւոյ զաւակին: Ուրեմն եթէ յայտոցիկ յառաջ գայր արձակումն՝ կարի անբաւական պատ-

³³² Corpus Iuris Civilis, III, Berolini, 1959:

ճառաւք լինիւր արձակումն այնորիկ միաւորութեան, որ կարի անդէպ է, մնայ թէ խորշումն ի սպանութենէ էր պատճառ թոյլատրութեան արձակման:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ սպանութիւն ոչ էր բաւական պատճառ արձակման մինչ սպանիւր եւ սպանողն: Եւ ո՞վ ոք կարէր առ այն ձեռնարկել եւ մահուամբ կնոջն որոգայթ դնել կենաց իւրոց:

Ասելի է, թէ զայն հնարէր կուրութիւն մտացն եւ խստասրտութիւն, եւ զի ասէ Սաղաւմաւն. «Լի է նախանձու այր նորա, եւ ոչ խնայեսցէ յիւր բարկութեան» (Առակ. 2 34):

Ասիցես՝ չորրորդ, թէ անբաժանելութիւն պսակին է բնական աւրինաց, իսկ սպանութիւն է ի մոլութենէ կատաղեալ բնութեան: Այլ բնական արեւնն յաղթող է, ուրեմն եւ ոչ պատճառաւ սպանութեան տնաւրինելի էր արձակումն, զի ըստ այնմ չարն յաղթող լինէր բարւոյն, որ է անպատեհ:

Ասելի է, թէ ուր ի ներքս մտանէ կատաղութիւն անբնական, տապալէ եւ զբնականն, ուստի զի մի՛ բնութիւն զվնաս կրեսցէ, առ ժամանակ մի թոյլատրեցաւ արձակման, մինչեւ յանցանել ցասման կատաղութեան եւ ցմեղմանալ մոլութեան ի ձեռն շնորհացն Քրիստոսի: Այլ փոքր չարին յակամայ թոյլատրեցաւ, զի մեծ չարն խափանեսցի, եւ կամ որպէս ասէ Դիոնիսիոս ի տուփական աստուածաբանութեան, թէպէտ չարն ապականիչ է էիցս, սակայն Աստուած ոչ ի բաց հանէ զչարն գոլ յէիցս, այլ եղիցի եւ սա ինչ եւ էից ծննդագործ: Զի ոչ թողու Աստուած զչարն լինիլ, եթէ ոչ պատճառաւ իմիք յառաջ ածելոյ զբարի ինչ³³³:

Պրակ Է.

Արդեաւք պատճառք արձակմանն պարտ էին գրիլ ի քարտիզի

Թուի, թէ անհամեստ պատճառքն ոչ գրեալք լինէին յապահարգանում, զի արձակողն երեւիւր անհամեստաբան եւ կամ վաւաշոտ, եւ վկայելով զչարութենէ կնոջն, զինքն տայր ի կարծիս մոլութեան: Եւ զի ոսոխ միայն էր եւ ոչ վկայ, եւ ի վկայն խնդրիւր ճշմարտութեամբ, թէ վասն այսպիսի ախտիս իմայ անժուժկալութեան արձակիմ, եւ ըստ այնմ լինէր յիմար՝ ոչ կարելով սանձել զբարկութիւն իւր: Եւ արձակեալ կնոջն եւս լինէր անողորմութիւն: Զի որպէ՛ս կարէր նա զխայթող իւր զաւճն կրել ի ծոցին, եւ ով ոք զնա ընդունէր

³³³ «Դիոնիսիոսի Արիսպագացոյ Յաղագս աստուծային անուանց». IV 19-20, տե՛ս Dionysius, p.171:

յայնմհետէ ի կնուծիւն՝ տեսանելով զպատճառս արձակման նորա ի ձեռին իւրում: Ուրեմն պատճառք արձակմանն ոչ յատկացուցեալք լինէին ի գրոջ, այլ ի հասարակի, եւ իբր զնշան հրամանատրութեան, ըստ աւրինի լինելոյ առն այլում, զի մի կարծիցիւր առնակին եւ պոռնիկ: Այսպէս եւ Աւրինաց մթաբար տրին պատճառքն արձակման (տե՛ս Բ. աւր. ԻԴ) վասն գարշութեան եւ վասն ախորժ ոչ թուելոյ առն արձակողի, այլ ոչ որ միում գարշ թուիցի, զի իր մի, որ միում անհաճոյ թուի, բազմաց թուիլ կարէ հաճելի եւ ընդունելի:

Առարկիցես՝ նախ, թէ պարտ էր գրիլ ի քարտիզին արձակման պատճառն յատկապէս, զի մի՞ ոք յաւելորդաւք ի կարծիս անկանէր զարձակմանէ նորա:

Ասելի է, թէ բաւական էր արձակման գիրն ի ձեռին, որով կարէ ընդ այլոյ զուգակցիլ, եւ ոչ էր փոյթ առողացն զնա հետաքրքիր լինել զպատճառաց արձակման նորա: Զի եւ ոչ հարկ է զիր ինչ գնողին հարցանել վաճառողին, թէ զինչ եւ կամիմ եւ առնելոց եմ: Արդեաւ՝ զգնեցեալս այս կարէ՞ լինիլ բաւական ըղձիցս իմոց. այլ միայն զգնելն նկատէ:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ մինչ արձակումն լինէր վասն մեծամեծ պատճառաց, իսկ եւ թարց գրեցմանն հասարակաւրէն իմանային տեսողք գրոյն, թէ վասն անտանելի պատճառաց արձակեցեալ է, ուրեմն զի՞նչ վնաս լինիւր, եթէ յատկապէս գրեալք լինէին պատճառքն:

Ասելի է, թէ զգարշելիսն ծածկելն քան ի յայտ բերելն բարւոք է, ըստ Պղատոնի, եւ զի թէ յատկապէս գրեալք լինէին՝ կինն արձակեցեալ ատելի լինիւր բնաւից, եւ ոչ ոք ընդունէր ի կնուծիւն:

Ասիցես՝ երրորդ, թէ մինչ դատաստանաւ արձակիւր կինն իբր ի դատակնքի արձակման գրոյն, պարտ էր նշանագրել զյանցանսն, որպէս եւ մահապարտից առաջի գնան մունետիկք, թէ վասն այսինչ պատճառի մեռանի:

Ասելի է, թէ այլ է բան մահապարտին եւ այլ է բան արձակեցելոյն, զի մահապարտն գոլով վնասակար հասարակութեան, հրատարակելի է յանցանքն, զի եւ այլքն երկիցեն, իսկ աստ վնաս կնոջն միայն առ այրն է, եւ բաւական էր շփոթաբար անցանել զպատճառաց արձակելոյն զնա թարց յատկացուցանելոյ, զի գոնէ մնայր տեղի այլոց զնա ընդունելոյ: Իսկ թէ եւ դատաստանաւ արձակիւր կինն, այլ ոչ ի դատաւորաց տրիւր դատակնք արձակմանն, այլ ի բերանոյ առն իբրեւ զձեռագիր, յորում կնքէին եւ վկայքն, եւ ատենականքն:

Գլուխ Քսաննետաթն

Յաղագս պոռնկորդոց՝ յերիս պրակս բաժանեալ՝

Նախ՝ արդեաւք որք ծնանին արտաքոյ արինաւոր ամուսնութեան, իցէն ապարինաւորք

Երկրորդ՝ արդեաւք պոռնկորդիքն պարտիցին յայնմանէ կրել զվնաս

Երրորդ՝ արդեաւք պոռնկորդիքն կարիցէն արինաւորիլ

Պրակ Ա

Արդեաւք պոռնկորդիքն իցնն ապարինաւորք

Մինչ անունն է յայտնիչ բնութեան, եւ պոռնկորդին է արտաքոյ արինաւոր ամուսնութեան, յայտ է, թէ ապարինաւոր է. նախ՝ զի լինի ցանկապատառութեամբ, եւ ըստ այսմ հարկանելի ի դժոխային աւձէն, երկրորդ՝ զի արգելանի պոռնկորդին ի մտանելոց ի տուն Տեառն (տէս Բ. ար. ԻԳ 2), վասն որոյ եւ արգելանի ի ժառանգաւորութենէ կղերիկոսութեան, որպէս ասի ի ձեռնադրութեան³³⁴, երրորդ՝ զի ընչիցն հայրենականացն ոչ լինին ժառանգաւորք, չորրորդ՝ զի է ընդդէմ բնական արինաց, ուստի հռոմայեցիք զպոռնիկն եւ զծնեալն ի միասին կենդանւոյն թաղէին, հինգերորդ՝ զի յաւրէնսն Մովսիսի արգելաւ բողոթին յորդոցն Իսրայէլի (տէս Բ. ար. ԻԳ 17), եւս առաւել յաւրէնս Աւետարանին, յորում եւ ցանկութեամբ հայելոյ պատճառն արգելանի (տէս Մատթ. Ե 28), ուրեմն եւ՝ ծնեալքն ի նոցունց: Իսկ պոռնկորդի յատկապէս ասի հրապարակական պոռնկացն որդւոց, որ այլ է յաւրինաւորէն ըստ բնութեան եւ այլ յորդեգրէն եւ այլ է յաղախնոյն ծնիցելոյն:

Առարկիցես՝ նախ, թէ բնութիւն զբարին իւր ոչ խնայէ յումեքէ, ըստ նմանութեան Աստուծոյ, որ ծագէ զարեւն ի վերայ չարաց եւ բարեաց (Մատթ. Ե 45), ուրեմն եւ պոռնկորդիքն հաւասարք են բնութեան որդւոց եւ արինաւորք:

Ասելի է, թէ որպէս բնութիւն երբեմն խառնածին յառաջ բերէ, կամ ի վերնական պատճառաց եւ կամ ի ստորին պատճառաց՝ զոմանս շանագլուխ եւ զոմանս՝ ակն ի ճակատ եւ վեցամատանի (որ այնոքիւք ի հասարակէն խտրեցեալք լինին իբրեւ պակասաւորք) այսպէս եւ որք ի բնութենէ ծնանին ի պոռնկաց, թէպէտ բնութիւն

³³⁴ Տէս Մեծ Մաշտոց, էջ 252:

իբրեւ կոյր բժշկի տայ նոցա անզանազանապէս զդեղն, բայց Աստուած եւ եկեղեցին եւ արէնն բնութեան տարբերէ զնոսա յարինաւոր որդւոց, որպէս զի այնու արինադրին հնազանդելով իբրեւ զբարեգործ զգովութիւն ընկալցի յիշխանապետէն Աստուծոյ, ծնողն եւ ծնեալ զաւակն (Հռոմ. ԺԳ 3):

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ պոռնկորդին վարժեալ գիտութեամբ եւ բարի վարուք կարէ յեկեղեցական աստիճան բարձրանալ, որպէս ասէ սուրբն Բարսեղ ՃԾԵ. կանոնին իւրում³³⁵: Ուրեմն ոչ է ապաւրինաւոր:

Ասելի է, թէ զայն ասէ վասն պոռնկորդաց ի հեթանոսաց դարձելոց, որք մկրտութեամբ մաքրեալք համարին, տես եւ զնմանն յերկրորդ Նիկիոյ ժողովոյն³³⁶:

Պրակ Բ.

Արդեաւ պոռնկորդիքն պարտին վնաս կրել յայսմանէ

Պոռնկորդիքն ըստ որում հաւասարին ի բնութիւն թէպէտ ինքեանք ոչ զրկին ի հասարակ բարեացն եկեղեցւոյ, զի անխտրապէս մկրտելիք են, բայց զրկին ի յատկական բարեաց եւ ի կարգաց եւ յաստիճանացն եկեղեցւոյ, որպէս ասի ի վեց կանոնի սրբոյն Իսահակայ Պարթեւի, թէ պոռնկորդիքն մինչեւ ցերկորդ ազգ հեռի կացցեն ի կարգէն եւ ի շնորհաց³³⁷: Իսկ ըստ բնութեան կարգի եւս ոչ կարեն հաւասարիլ ընդ բնական եւ արինաւոր որդւոց, ուստի քետուրածինքն թէպէտ էին ի սուրբ ամուսնութենէ, այլ զի էին հարճածինք, ոչ եղեն ժառանգակիցք Իսահակայ, այլ մասնաւոր պարգեւաւք ի կենդանութեան Աբրահամու արտաքսեցան ի ժառանգութենէ (տես Ծննդ. ԻՆ 6), թէպէտ եւ ի հաւրէն նախահոգալիք են ապրուստաւք, ըստ բաւականի կենացն իւրեանց, եւ վեցերորդ մասին ընչից նոցա ժառանգաւորք լինելոցք: Եւ թէ չիցէ զաւակ ծնողաց, որպէս եւ կտակագրեն եւ արինաւորէն, այն ի կամս նոցա է ապաստան, զի ունիլ կարեն այնպիսի պոռնկորդիքն զտեղի որդեգրական որդւոց:

Առարկիցես՝ նախ, թէ գրեալ է յարէնսն, թէ փոխանակ հաւրն մի՛ մեռանիցի որդին, իսկ պոռնկածինն ոչ է պարտական մեղաց հաւրն, ուրեմն անդէպարէն պատժի վասն պոռնիկ հաւրն:

³³⁵ Կանոնագիրք հայոց, հտ. Բ., էջ 140:

³³⁶ Հմմտ. Կանոնագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 117-118:

³³⁷ Կանոնագիրք հայոց, հտ.Ա., էջ 371, ուր, սակայն՝ Ը:

Ասելի է, թէ ըստ որում իբր ձեռագործ է պոռնկորդին պոռնիկ հաւրն. փոխանակ այնորիկ կրէ զվնաս, ըստ այնմ որպէս ասի վասն կոոց. Անիծեալ է ձեռագործն եւ որ արարն զնա (Բ. աւր. Իէ 15), եւ թէ՛ «Առ հասարակ ատելիք են Աստուծոյ ամբարշտեալն եւ ամբարշտութիւն նորա» (Իմաստ. ԺԴ 8), զի Իսմայէլ ընդ մաւրն արտաքսեցաւ, զի մի՛ ժառանգիցէր ընդ ազատին Իսահակայ (Մննդ. ԻԱ 10): Ուրեմն թէ եւ պոռնկածինն ունի զհաւասարութիւն ընդ հաւրն իբր բնութեան գործ, այլ ոչ ընդ որում հրամանաւն Աստուծոյ արինաւոր գործ (որոյ հրամանացն մարդն է ենթակայ), վասն որոյ պակաս գտանի քան զաւրինաւորն, ըստ այնմ «որդիք շնացելոց թերակատարք եղիցին, եւ զաւակ անաւրէն անկողնից՝ սատակեսցի» (Իմաստ. Գ 16):

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ որդիքն հետեւին յատկութեան մարցն քան թէ հարցն, իսկ եթէ ոք բռնադատեսցէ զազատ կոյս մի, ծնեալն ոչ համարի պոռնկածին վասն հետեւելոյ յատկութեան մաւրն անպարտի, ուրեմն ոչ ինչ վնաս կրելոց է ծնեալ զաւակն:

Ասելի է, թէ պատճառաւ ներգործողի հաւրն սերմնատուի համարի պոռնկածին, եւ ոչ մտանէ ի ժառանգաւորութիւն բնական որդւոցն, զի թէպէտ որդին անպարտ է, սակայն վասն անարժանապէս յառաջ գալոյն՝ վնասապարտ է ըստ արինաց: Զի թէպէտ բնութիւն ետ զիւր բարին, այլ ոչ կարաց տալ զբաղդն արինաւորի:

Պրակ Գ.

Արդեաւ ապարինաւոր որդին կար՛ն արինաւորիլ

Մինչ ի բնութիւն նկատեմք, թէ եւ ի պոռնկութենէ ծնեալ իցէ ոք բնական բարեաւքն հաւասար տեսանեմք զծնեալն իւրում ծնողին: Իսկ եթէ ի դրական արէնսն նայիմք, որք զանազանին զպոռնկորդիսն յարինաւոր որդւոց, նոյնով դրական արինաւք կարեն եւ պոռնկորդիքն արինաւորիլ հեղինակութեամբ արինաց, ոչ սակայն փոփոխմամբ բնութեան որպէս թէ ապարինաւորն իցէ յայնմ հետեւ արինաւոր (զի այս է իբր գոյափոխութիւն եւ անկարելի) այլ ազատեալ ի պարտուց համարեսցի արինաւք ժառանգ եղեալ պոռնիկ հաւրն: Այլ, ըստ Թովմայի, չորս կերպք են արինաւորելոյ զպոռնկորդիսն. նախ՝ եթէ հայր ոք ի պոռնկութենէ զծնեալն ի պաշտան կայսեր մատուցէ, վասն այն պաշտանին համեստացուցանի, եւ համարի պոռնկածինն իբրեւ արինաւոր, երկրորդ՝ եթէ հայրն ի կտակագրին զպոռնկածինն իւրեան արինաւոր որդի

գրեցէ, երրորդ՝ եթէ չունելով զայլ որդի զնա մատուցէ իշխանին իբր զաւրինաւոր, չորրորդ՝ եթէ հայրն ի հրապարակի եւ երից վկայութեամբ եւ ստորագրութեամբն զնա իւր որդի անուանիցէ³³⁸:

Առարկիցես՝ նախ, թէ որպէս գրեալ պատկերն ոչ հաւասարի նախատպին եւ ոչ ստուերն՝ արձանին, եւ ոչ նմանութիւն Հոգւոյն Աստուծոյ, այսպէս եւ ապաւրինաւոր որդին՝ բնական որդւոյն:

Ասելի է, թէ ի տուեալ արինական ոչ գոյ հաւասարութիւն բնութեան, իսկ ի պոռնկորդիսն գոյ հաւասարութիւն եւ զներհակութիւն, որ ըստ արինաց տնարինեն հեղինակութիւնք արինաց եւ թագաւորաց, վասն որոյ կացուցանիլ կարեն ի տեղի ստոյգ ժառանգաւորաց՝ յոչ ունենլ արինաւք ամուսնութեան որդւոց: Իսկ թէ ունին զաւրինաւոր որդիս, եւ զպոռնկածինն հաւասարեն որդեգրական որդւոց վեցերորդ մասին ժառանգութեամբք:

Ասիցես՝ երկրորդ, թէ պոռնկածինն յերկուց բարեաց պսակին զուրկ է, զի հայրն արար զանհաւատարմութիւն ընդ կնոջն, եւ ոչ կարաց մնալ անբաժանելի ընդ պոռնկին: Ուրեմն երկոքին բաբաւք պակաս գտանի պոռնկածինն քան զբնականն, եւ զրկի ի ժառանգաւորութենէ:

Ասելի է, թէ ըստ արինաց ընկալեալ լինի եւ տնարինի, զի թէ եւ այնպէս, սակայն բնութեամբ որդի է պոռնկեցեալ հայրն, եւ բնութիւն ոչ նկատէ ի հաւատն եւ ի խորհուրդն, այլ, ըստ կերպի աղաւորոյ, զինչ եւ գտանէ, աղայ, մանրէ:

ՅԱՎՈՒ ՇԱՀԱՄԻՐԵԱՆ³³⁹

Ամենայն դուստր մաքուր պահալսրբութիւն կուսութեան իւրոյ ընծայեալ առ ամուսնացեալ առն իւրոյ, ունի պատիւ ելանել դաշտ ի զբօսանս, մտանել հանդէս, բազմիլ ի սեղան եւ կաքաւել ընդ ամենայն բդեշխս պատուելի տիրուհիս Հայոց, այլ դուստր ապականիչ սրբութեան կուսութեան իւրոյ յառաջ քան զամուսնանալն իւր եթէ ընդ առն, որում յետոյ ամուսնացեալ եւ եթէ ընդ այլ այր նախատեալ լինիցի ի միջի պատուելի կանանց հայոց եւ ոչ ոք թոյլ մի տացէ սմա մտանել առ խումբս իւրեանց:

³³⁸ Աքուինացի, Մեկնութ. Խորհրդ., ՄՄ, ձեռ. 560, թ. 4ա-24ա:

³³⁹ Տես «Գիրք անուանեալ Որոգայթ փառաց վասն կալանաւորելոյ ամենայն գործ անկարգութեան՝ շարադրեցեալ Յակոբայ Շահամիրեանց Նոր Զուղայեցոյ առ ի օգուտ յագգին Հայոց. Ի հայրապետութեան տեառն սրբազան Սիմէօնի Ամենայն հայոց կաթողիկոսի ի Վաղարշապատ... յամի Տեառն Փրկչին մերոյ Քրիստոսի 1773», Թիֆլիս, 1913, էջ 355 (324):

ՑԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ

- Աբրահամ նիպտ. - 72, 91, 98, 99, 112, 209, 237, 244, 248, 257, 272, 280, 313, 355, 369, 372, 373, 374, 380, 391, 392, 393, 400, 401, 417, 431
- Աբել - 404
- Աբրահամ Աղբաթանեցի - 31, 47
- Աբելլի Լուդովիկոս - 38, 184, 238
- Աբեսաղամ - 213
- Աբիմելեք - 91
- Աբիսողոմ - 279
- Ադամ - 5, 36, 37, 47, 57, 60, 104, 109, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 126, 127, 128, 131, 132, 138, 148, 149, 150, 165, 173, 177, 191, 203, 217, 237, 257, 263, 264, 265, 320, 356, 361, 380, 381, 389, 405
- Աման - 350
- Ամբրոսիոս (Մեդիոլանեցի) - 10, 385
- Անդրիանոս (մայր Անատոլայի) - 328
- Աղմատեղ (դեմ Սառայի) - 314
- Աթանաս (Ալեքսանդրացի) - 319, 337, 349, 350, 353, 358, 367, 384, 406, 407, 411
- Աթանասիոս Ա. Կ. Պոլսի պատր. - 15
- Աթենք - 330
- Ալբերտ Մեծ - 38, 201, 218
- Ալեքսանդր Մեծ (Մակեդոնացի) - 185, 341, 390, 425
- Ալեքսիոս Ա Կոմնենոս - 14, 15, 16, 29
- Ալեքսիանոս սրբ. - 181, 192, 207, 217, 345, 348, 416
- Ալակիոս (հասցեատեր Բարսեղ Կեսարացու) - 350, 360, 369, 374, 423
- Ահարոն - 99
- Աման (որդի Դաթի) - 268, 350
- Անդրիանոս կայսր - 376
- Անդրոնիկոս Բ Պալեոլոգ - 15
- Աննա մարգարէուհի - 12, 142, 235, 277, 370
- Աննա (կին Եղկանայ) - 389, 417
- Անանիա Մոկացի կաթող. - 53
- Անանիա Նարեկացի - 53, 63
- Անանիա Սանահնեցի - 57
- Անաստասիոս քիւյ. - 186
- Անտիոք - 285
- Անտոն Մեծ - 382
- Առան - 273
- Ազգերեան Մկրտ. վրդ. - 345, 346
- Արեւշատեան Ա. - 133
- Արիստակէս վրդ. - 63
- Արիստոտել - 135, 167, 185, 190, 191, 210, 212, 265, 389, 390, 427
- Արկադէոս կայսր - 340
- Արսիան (քոյր Պաղոմէոս Ֆիլադելֆոս թագաւորի) - 267
- Ափրահատ - 122
- Բալլ - 401
- Բաղդասարեան Էդ. - 87, 88
- Բասիլիդէս - 7
- Բարդիշու - 403
- Բարսեղ Կեսարացի - 8, 16, 17, 18, 21, 22, 165, 182, 188, 189, 216, 236, 263, 285, 292, 302, 315, 322, 323, 332, 336, 344, 347, 349, 350, 353, 369, 371-374, 381, 382, 396, 397, 405, 422, 431
- Բարսեղ Մակեդոնացի - 20
- Բարսեղ Մաշկետոցի - 32, 92
- Բենիամին - 391, 395
- Բիզանդիա - 19
- Գաբրիէլ Ֆիլատելֆիացի - 10
- Գաբրիէլ հրեշտ. - 109, 115, 124, 145, 147, 148
- Գանգրայի ժող. - 25
- Գէորգ Երզնկացի - 147
- Գրիգոր Աստուածաբան - 8, 27, 75, 233, 246, 329, 383
- Գրիգոր Լուսաւորիչ - 57, 359, 366, 403
- Գրիգոր Նարեկացի - 299
- Գրիգոր Նիսացի - 114, 168, 255, 383
- Գրիգոր Տաթևացի - 8, 17, 31, 35, 36, 87, 105, 111, 137, 140, 193, 221, 372
- Գրիգոր Մեծ (պապ) - 232, 287, 386, 408
- Գրիգորեան Խ. - 133
- Գողգոթա - 148
- Դալիլա - 259
- Դան - 395
- Դարեհ - 341
- Դաւիթ Անյաղթ - 168, 169, 176, 210
- Դաւիթ մրգ. - 47, 50, 57, 75, 135, 173, 209, 222, 232, 268, 280, 321, 339, 357, 392, 394, 396
- Դաւիթ Ալակա որդի - 59
- Դաւիթ փիլիսոփա - 193, 383
- Դինա - 213, 350
- Դիոգինէս - 356
- Դիոնիսիոս Արիսպագացի - 120, 275, 398, 426
- Դիոնիսիոս Սիկիլիացի - 246
- Եզնիկ Կողբացի - 41
- Եղիա Կարնեցի Սիմոնեան - 37, 164
- Եղիշէ - 45
- Եղիսաբէթ - 296, 380, 416
- Եղկանա - 276, 391, 416, 427
- Եմաւր - 211
- Եպիփան Կիպրացի - 10
- Եսայի մրգ. - 57, 130, 274
- Երեմիա մրգ. - 333, 367
- Երիթով - 377, 417
- Եւա - 33, 36, 37, 47, 57, 112, 113, 121, 128, 131, 132, 148, 177, 203, 217, 263, 265, 319, 337, 356, 380, 404
- Ետրքսիա - 339
- Եփթայի (դատ.) - 240, 279, 400
- Եփրեմ վրդ. - 63
- Եփրեմ (թոռն Յակոբ նիպտի) - 305
- Եփրոն - 373
- Երեմիաս մրգ. - 171
- Զամբրի - 331
- Զաքարիա (հայր Յովհաննէս Մկրտչի) - 380, 384, 416, 428
- Զեքեթոս - 346
- Զելփ - 401
- Էսսենեաններ - 7
- Թադէոս առք. - 21
- Թամար - 213, 268, 292-294, 350, 358
- Թարա - 272
- Թէոդոսիոս Բ - 14
- Թէոդորոս կրանաւոր - 235, 259
- Թէոդորոս Ստուդիտ - 29

- Թէոդոս թգր - 304, 318
Թէոփանոս - 328
Թէոփիլակտոս Սիմոկատա - 28
Թովմաս առք. - 28, 118
Թովմա Աքովինացի - 38, 181, 215, 272, 284, 285, 301, 304, 320, 333, 373, 392, 412, 421, 424, 426, 432, 433
Թովմա Մեծփեցի - 153
Թրիդենտինոյ ժող. - 236
- Իգնատիոս Անտիոքացի (Աստուածագեաց) - 7, 14
Իգնատիոս Սեպեւնցի - 59
Իգիդորոս - 283, 286
Իսահակ նիպտ. - 72, 112, 135, 209, 216, 228, 241, 392, 417, 429, 432
Իսմայէլ - 240, 248, 280, 391, 432
Իսրայէլ - 135, 279, 334, 397
- Լաւողիկէի կան. - 23, 26, 323
Լաւեռնայի դուքս - 248
Լեւոն Զ Իմաստուն - 14, 15, 22, 29
Լեւոն Իսավրացի - 20, 21
Լեւոն թգր. - 304, 318
Լիա - 213, 276, 389, 401, 407
Լուկիոս պապ - 411
- Խաչատրեան Պ. - 147
- Կալկաթա - 164
Կայեն - 221
Կարապետ Բալուեցի կաթող. - 290
Կարապետ Բ Ունեցի կաթող. - 40
Կարին - 164
Կ. Պոլիս - 28, 64, 90, 92, 372
Կիպրիանոս Կարթագենացի - 17, 32
Կիսագոս) շնական փիլիսոփայ) - 341
Կիրակոս Գանձակեցի - 24, 85
Կիրել Ալեքսանդրացի - 379, 410
Կղեմէս Ալեքսանդրացի - 8, 9, 11
Կղեմէս (Հռոմէացի) - 245, 405, 407
Կղեմէս Գալանոս - 11, 12, 38, 273
Կորնթոս - 351, 359
- Կոստանդիանոս կայսր - 305, 319
Կոնստանդին Ա Բարձրաբերդ-ցի կաթող. - 24, 85
Կոնստանդին Կոպրոնիմոս - 20
Կորին վրդ. - 210
Կուռնելիոս Ա' Լափիտա - 272, 425
Հազար (Ազար) - 240, 281, 392, 417, 418
Հակոբյան Վ. - 17, 50
Հայրապետեան Շ. քին. - 266
Հերոնիմոս (Ջերոնիմոս) - 216
Հերովդէս - 334
Հիմերիոս Տարրագոնացի - 28
Հովհաննիսյան Ս. - 20, 21, 23
Հուստինիանոս կայսր - 29
Հոմ - 37, 286
Հռագուէլ - 184, 261
Հռեբեկա (Ռեբեկա) - 186, 198, 228, 324, 417
- Ղազար (Ջահկեցի) կաթող. - 162, 406
Ղազարեան Խ. քին. - 144
Ղամէք - 388, 389, 391
Ղտմեան Ա. - 304, 309, 318
Ղովտ - 267, 356
Ղուկաս աւետ. - 35, 59, 100, 237, 365
Մաղաքիա մրգ. - 426, 427
Մամբրէ Վերժանող - 210
Մանասէ (թոռն Յակոբ նիպտի) - 305
Մատթէոս աւետ. - 32, 34, 57, 63, 100, 156, 237, 363, 364, 365
Մատթէոս Ջուղայեցի - 31, 144
Մատրոնա կոյս - 328
Մարթա (քոյր Մարիամի) - 399
Մարիամ Աստուածածին - 106, 182
Մարիամ (քոյր Մարթայի) - 399
Մարիա Թերեզա - 248
Մարկիոն - 7, 9
Մարկոս աւետ. - 35, 100, 365
Մարկոս (անապատական) - 217, 345, 414
Մարտինոս Պեքանեան) - 392
Մխիթար Գոշ - 31, 77, 269, 294, 319, 332, 338, 357, 359
Մխիթար Գոնեբցի կաթող. - 37
Մխիթար Սեբաստացի - 160
Մխիթարեան Ա. - 30, 97
Մովսէս մրգ. - 50, 83, 99, 107, 140, 143, 156, 157, 162, 179, 225, 231, 241, 266, 269, 284, 324, 330, 359, 361, 363, 390, 393, 394, 414-417, 423, 425
Մովսէս - 339
Մուրադեան Կ. - 283
Մուրադեան Գ. - 355
- Յակոբ նիպտ. - 72, 112, 187, 200, 206, 213, 220, 228, 262, 267, 306, 318, 324, 344, 358, 385, 390, 402, 408, 416
Յակոբոս Տեառնեղբայր - 397
Յակոբ Ղրիմեցի - 153
Յակոբ Նալեան - 38, 167
Յակոբ դպր - 161
Յակոբ Շահամիրեան - 433
Յեզաբէլ - 356
Յեսք - 272
Յոր - 181, 314
Յօթոր - 50
Յովսիա թագաւոր. - 187, 321, 322
Յովսքալ - 321
Յովհաննէս աւետ. - 162, 163, 217, 337, 345
Յովհաննէս (անապատական) - 414
Յովհաննէս Մկրտիչ - 36, 101, 103, 124, 165, 166, 256, 274, 295, 384
Յովհաննէս Պլուզ Երզնկացի - 87
Յովհաննէս Մուշի որդի - 76
Յովհաննէս Ծործորեցի - 90
Յովհաննէս Կոլոտիկ - 87
Յովհաննա - 398
Յովհան Ոսկեբերան - 8, 10, 15, 28, 32, 33, 57, 75, 76, 166, 235, 258, 259, 275, 339, 368
Յովհան Մանդակունի կաթող. - 50
Յովհան Օձնեցի - 51
Յովհաննիսեան Պ. - 191
Յովնաթան - 57, 229, 248
Յովսէփ (որդի Յակոբ նահապետի) - 261, 323, 391, 395, 403
Յովսէփ (Աստուածահայր) - 183, 189
Յովսէփ քին. (եղբայր Ղազար Ջահկեցու) - 406
Յովսէփեան Գ. վրդ - 86
Յովսէպոս (Փլափոս) - 222, 270, 334, 354
Յորդանան - 300

- Յուդա (Յակոբի և Լիայի որդին) - 169, 267, 268, 292, 293, 358
 Յուդա առք. - 186
 Յուլիոս (պապ) - 282, 283, 286, 287
 Յուստինիանոս կայսր - 22
- Նաբուգոդոնոսոր - 211
 Նարինեան Անդ. Վրդ. - 92
 Ներսէս Շնորհալի - 20, 60, 63, 90, 166, 186, 262, 269, 319
 Ներսէս Լամբրոնացի - 31, 32, 68
 Ներսէս Մեծ - 41, 357, 359, 403
 Ներսէս Բ - 23
 Նեոկեսարիա - 369, 373
 Նիկիոյ Կեսարեայ (Նեոկեսարեայ) - 336
 Նիկիոյ Երկրորդ ժող. - 403
 Նիկիական կանոն. - 23
 Նիկողայոս պապ - 305
 Նեոկեսարիա կանոն - 26
 Նիկողայոս Լիւրացի - 217
 Նոյ - 141
- Շահապիվան - 42
 Շուշան - 209
- Ոսկեայ - 390
 Ովսէ (Յաւսէ) մրգ. - 48, 88
 Որոգինէս - 9, 12
- Չրաքեան վրդ. Ք - 28
- Պալլադիոս Հելենապոլսեցի - 28
 Պապիաս - 106
 Պամսեմն - 328
 Պարտաւ - 50
 Պետափրես - 323, 403
 Պետրոս առք. (Կեփաս) - 102, 150, 152, 211, 327, 346, 357, 399
 Պետրոս Լոմբարդացի («վարդապետն Վճռոց») - 243, 252, 283, 286, 287, 370, 393, 402
 Պետրոս (Թիֆլիզեցի) թարգմանիչ - 392
 Պետրոսեան Ե. եպս. - 8, 156, 182
 Պղատոն - 246, 429
 Պոլիկարպոս (Չմիտնիացի) - 7, 14
 Պողարեան Ն. Արք. - 22, 30
 Պոլիքրոնիոս Ապամեացի - 132
- Պորփիրիոս - 125, 249
 Պտղոմէոս Ֆիլադելֆեան - 266
 Պաւլ (անապատական) - 382
 Պօղոս առաքեալ - 5, 6, 10, 18, 23, 25, 33, 93, 94, 95, 98, 108, 118, 123, 134, 140, 146, 147, 150, 164, 167, 244, 246, 250, 268, 330, 351, 412
- Ռաքել - 200, 213, 220, 228, 389, 396, 402, 407, 416
 Սահակ Պարթև - 14, 22, 41, 88, 403, 431
 Սամուէլ մրգ. - 98, 330
 Սամսոն - 259
 Սատուրնիոս - 7
 Սաուդ - 229, 248, 330
 Սարրա (Սառայ) - 91, 142, 184, 235, 248, 280, 369, 380, 389, 392, 395, 401
 Սարգիս Շնորհալի - 31, 64
 Սարգիս Կունդ - 31, 32, 33, 74
 Սեբէոս - 48
 Սեթ (որդի Կայենի) - 220
 Սեկունդոս - 119, 356, 375
 Սեքստոս (պապ) - 173
 Սէնէքա - 291
 Սիոն կաթող. - 24, 49
 Սինա - 384
 Սիւ - 24, 37
 Սիրաք - 221, 383, 388
 Սիրիցիոս պապ - 28
 Սիքեմ (որդի Եմաւրայ) - 212, 349
 Սողոմոն Իմաստուն - 57, 72, 125, 135, 222, 392, 393, 397, 399, 428
 Սորմակ Ասորի - 403
 Սկալթոս - 242, 271
 Սաղամէ (թոյր Հերաւղէի) - 334
 Սողոմէ - 399
 Սվետոնիոս Գայոս Տրանքվիլոս - 377
 Ստեփանոս Սինեցի - 193
 Սրապիոն (ս. հայր) - 263
- Վաղենտինոս Գ - 14
 Վանական վրդ. Տափուշեցի - 372
 Վարդան Արեւեցի - 85, 143
 Վարդան Այգեցի - 266
- Տէր-Ստեփանեան Ա. - 156
 Տէր-Միքելեան - 6, 8, 18, 19, 20, 24
 Տերտուլիանոս - 9, 13, 14, 23, 27, 32
- Տիբերիոս քնն. - 409
 Տիմոթէոս (հասցեատեր Պողոս առաքյալի) - 250, 323, 410
 Տիտոս կայսր - 376
 Տրիդենտեան (Դրիդենտեան) ժող. - 273
 Տրուլեան կանոն - 16, 22
 Տովբիթ - 261
 Տուրիա - 174, 184, 261
- Րոբովամ - 392
- Փաւստոս Բուզանդ - 30, 41
 Փենանա (կին Եղկանա) - 389
 Փենէիէս - 331, 340
 Փանոսմիթանոս - 411
 Փիլիպպոս (հայր Ալեքսանդր Մեծի) - 424
- Քաւք - 331
 Քեստուրա - 369, 372
 Քէօսէան Յ. - 57, 87, 122, 147, 372
 Քոստոթարոս - 334
- Օլիմպիա (Ալոմպիա. մայր Ալեքսանդր Մեծի) - 424
 Օգոստինոս Երանելի (Ագոստինոս) - 10, 252, 385
 Օրմանեան Մ. Արք. - 37, 85
- Агеев Е. А. - 7, 8, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 29
 Григорьевский М. - 8
 Гурьев П. - 132
 Желтов М. С. - 7, 8, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 29
 Катанский А. Л. - 12, 13
 Липшиц Е. Э. - 16, 22, 29
 Медведев И. П. - 19
 Орехов Г. свящ. - 7
 Пляшкевич В. А. - 12
 Цыпин Вл. прот. - 7
 Черниговский Ф. архиепс. - 7, 8, 12
- Cornelius Cornelii A. Lapida - 265
 Zeros J. - 20
 Zeros P. - 20
 Manandian A. - 383
 Mansi J. D. - 37
 Monferatus A. - 20
 Orengo A. - 21

ՅԱՆԿ ԱՍՏՈՒԱԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ

Գիրք Ծննդոց

Ա 22 - 98, 108, 147
 Ա 28 - 6, 98
 Բ 15 - 37, 163
 Բ 18 - 42, 111
 Բ 22 - 109, 115
 Բ 23 - 196
 Բ 24 - 42, 108, 121, 122, 126, 138, 361
 Բ 18 - 6, 111
 Բ 20, 25 - 5
 Բ 22 - 5, 355
 Բ 23 - 57, 192
 Գ 6 - 356
 Գ 7 - 129
 Գ 16 - 65, 342, 361
 Գ 20 - 57
 Գ 24 - 104
 Թ 1 - 147
 Թ 6 - 342
 ԺԱ 29 - 271, 355
 ԺԵ 6 - 411
 ԺԶ 2 - 395
 ԺԸ 1 - 98
 ԺԸ 25 - 352
 Ի 2 - 208
 ԻԱ 10 - 247, 280, 432
 ԻԱ 12 - 323, 391
 ԻԱ 13 - 280
 ԻԴ 7 - 355
 ԻԴ 22 - 183
 ԻԴ 28 - 197
 ԻԴ 57 - 183
 ԻԴ 60 - 202
 ԻԵ 5 - 280
 ԻԵ 6 - 431
 ԻԵ 9 - 391
 ԻԵ 21 - 227
 ԻԶ 7 - 208
 ԻԶ 27 - 261
 ԻԸ 22 - 186
 ԻԹ 20 - 184
 ԻԹ 21 - 185, 206, 344
 Լ 10 - 227
 Լ 13 - 395
 Լ 15 - 245
 Լ 20 - 276
 ԼԳ 13 - 343
 ԼԵ 2 - 384
 ԼԸ 6 - 288
 ԼԸ 24 - 267, 292, 357
 ԽԱ 45 - 242, 355
 ԽԸ 5 - 305
 ԽԹ 4 - 317

Ելք

Դ 25 - 296

ԺԹ 15 - 384

Ի 12 - 25

Ի 14 - 24

ԻԱ 4 - 241

ԻԱ 7 - 245

ԻԱ 19 - 339

ԻԲ 2 - 339

ԻԲ 14 - 343

ԻԲ 16 - 200

ԼԲ 32 - 330

ԼԴ 16 - 322

Ղեւտացուց

Ա 7 - 404

ԺԵ 18 - 231

ԺԵ 28 - 173

ԺԸ 2-4 - 47

ԺԸ 6 - 265, 287

ԺԸ 7 - 266

ԺԸ 9-11 - 270, 285

ԺԸ 10 - 47

ԺԸ 11 - 47, 287

ԺԸ 15 - 48, 287

ԺԸ 18 - 283

ԺԹ 18 - 339

Ի 10 - 349, 358, 363

Ի 12 - 286

Ի 19 - 317

Ի 20 - 317

ԻԱ 1 - 318

ԻԱ 7 - 409

ԻԱ 13 - 260

ԻԴ 16 - 329

Թիւք

ԺԲ 3 - 99

ԻԵ 4 - 294

ԻԵ 7 - 331

Բ Արիւնաց

Գ 26 - 353

ԺԵ 6 - 338

ԺԹ 19 - 293

Ի 8 - 207

ԻԱ 12 - 322, 323

ԻԱ 25 - 392

ԻԲ 20 - 214

ԻԲ 21 - 361

ԻԲ 22 - 160, 351

ԻԲ 25 - 358, 396

ԻԲ 28 - 211

ԻԲ 28-29 - 43, 200, 205, 343

ԻԳ 2 - 399

ԻԳ 17 - 430

ԻԳ 21 - 252

ԻԳ 24 - 395

ԻԴ 3 - 350

ԻԴ 4 - 332, 361

ԻԴ 13 - 363

ԻԵ 5 - 289

ԻԵ 15 - 168

ԼԲ 7 - 298

ԼԲ 25 - 206

Դատ.

ԺԱ 2 - 394

ԺԶ 27 - 259

Ա Թագ.

Ա 8 - 276

Ա 11 - 203

Ա 11-28 - 173

Բ 22 - 52

Ի 30 - 228

ԻԱ 4 - 384

Բ Թագ.

Ա 26 - 56

Բ 8 - 393

ԺԳ 13 - 267

ԺԳ 15 - 136

Ի 3 - 279, 317

Ի 22 - 279

ԻԱ 29 - 367

ԻԳ 12 - 418

Գ Թագ.

Գ 13 - 377

ԺԱ 11-12 - 72, 135

ԻԱ 25 - 356

Ա Մնացորդաց

ԻԱ 25 - 351

Բ Եզրաս

Թ 12 - 323

Եսթեր

ԺԴ 16 - 386

Տովբիթ

Դ 13 - 398

Զ 17-18 - 16

Է 10 - 183

Է 13 - 183, 240

Ը 9 - 173, 208

Սաղմոսներ

Ժ 12, 23 - 292

ԺԱ 6 - 140

ԺԸ 6 - 104, 138

ԻԴ 7 - 356

ԻԳ 9 - 105

ԼԱ 2 - 411

ԼԳ 15 - 351

ԼԶ 10 - 135

ԽԳ 23 - 338

ԽԸ 21 - 103, 231

Ծ 7 - 171

ՀԲ 24 - 129

ՂԱ 1 - 127

ՂԲ 1 - 101

ՃԲ 16 - 72

ՃԺԵ 11 - 396

ՃԺԸ 49 - 47

ՃԺԸ 103 - 100

ՃԻԴ 1 - 208

ՃԻԴ 4 - 75

ՃԻԷ 3 - 395

Առակք

Սողոմոնի

Դ 3 - 215

Դ 4 - 221

Դ 3-4 - 322

Ե 15 - 178

Ե 15-18, 20 - 397

Զ 1 - 277

Զ 30 - 399

Զ 31 - 399

Զ 32 - 359, 399

Զ 34 - 92, 360, 429

Է 23 - 388

Է 26 - 397

ԺԲ 4 - 73, 192

ԺԵ 2 - 401

ԺԸ 22 - 18, 368

ԺԵ 8 - 381

ԺԷ 6 - 192

ԺԹ 18 - 221

ԻԱ 19 - 330

Լ 15 - 375

Ժողովող

Գ 5 - 377

Է 29 - 65

Երգ երգոց

Գ 11 - 103, 131

Իմաստութիւն

Սողոմոնի

Գ 11 - 314

Գ 16 - 394, 432

Դ 6 - 397

Զ 4 - 308

Զ 13 - 211

Է 1 - 312

Է 2 - 172

Ը 21 - 172

Թ 14 - 229

Թ 25 - 174

ԺԶ 20 - 421

Սիրաք

ԻԳ 33 - 357

ԻԵ 2 - 344

ԻԵ 10 - 221

ԼԳ 25 - 337

ԼԴ 24 - 381

ԼԴ 26 - 91

Յոք

Լ 11 - 326

Եսայի

Ա 16 - 352

Գ 20 - 68

Ե 4 - 274

ԺԱ 6 - 199

ԼԸ 19 - 221

Խ 2 - 368

ԽԳ 26 - 293

ԾԴ 1 - 170

ԾԸ 1 - 293

ԿԱ 10 - 130, 138, 192

ԿԲ 5 - 56, 164

ԿԵ 1 - 212

ԿԵ 23 - 128

ԿԶ 2 - 75

Ովսէ

Բ 20 - 164, 326

Դ 1-4 - 48

Մաղաքիա

Ա 14 - 253

Բ 7 - 145

Բ 14 - 5

Երեմիա

Գ 1 - 1

Գ 2 - 388

Գ 6 - 332

Գ 7 - 366, 408

Գ 8 - 353

Գ 9 - 108

Ե 8 - 177

Ե 16 - 325

ԺԸ 8 - 367

ԼԱ 3 - 164, 211

ԼԱ 9 - 324

Ողբ Երեմիայ

Գ 28 - 34

Դանիէլ

ԺԳ 22 - 207

Եզեկիէլ

ԺԶ 10 - 163

ԺԸ 32 - 113

ԼԳ 10 - 367

ԽԴ 24 - 340

Մատթէոս

Ա 10 - 185

Ա 18 - 185

Ա 20 - 183, 344

Գ 12 - 97

Ե 5 - 75

Ե 15 - 125

Ե 27-28 - 24

Ե 28 - 430

Ե 30 - 354

Ե 31 - 90

Ե 32 - 18, 43, 80, 346, 362, 421

Ե 33 - 188

Ե 45 - 431

Զ 10 - 140

Է 12 - 389

ԺԱ 30 - 358

ԺԲ 36 - 134

ԺԲ 37 - 200
 ԺԳ 8 - 139
 ԺԿ 43 - 130, 131
 ԺԵ 6 - 381
 ԺԵ 13 - 253
 ԺԶ 23 - 247
 ԺԸ 25 - 244
 ԺԸ 27 - 376
 ԺԹ 5 - 103, 146
 ԺԹ 6 - 26, 90, 120, 146
 ԺԹ 7-9 - 83
 ԺԹ 8 - 58, 213, 362
 ԺԹ 9 - 18, 80
 ԺԹ 12 - 7, 169
 ԺԹ 14 - 207
 ԺԹ 29 - 415
 ԻԲ 2 - 164
 ԻԲ 13 - 94
 ԻԵ 6 - 147
 ԻԵ 10 - 104
 ԻԵ 26 - 201
 ԻԵ 34 - 129
 ԻԶ 26 - 109, 116
 ԻԶ 28 - 116
 ԻԶ 39 - 209
 ԻԷ 37 - 103
Մարկոս
 Ա 7 - 101
 Դ 21 - 125
 Ժ 5 - 212
 Ժ 9 - 90
 Ժ 11 - 365
 Ժ 28 - 102
 Ժ 29 - 102
 Ժ 39 - 102
 ԺԶ 18 - 324
Ղուկաս
 Ա 6 - 380
 Ա 23 - 384
 Ա 28 - 115
 Ա 36 - 115
 Ա 38 - 109, 115, 145
 Բ 36 - 369
 Գ 8 - 169
 Գ 17 - 97
 Զ 31 - 169
 Ժ 13 - 377
 ԺԲ 34 - 128
 ԺԲ 47 - 355
 ԺԲ 51 - 324
 ԺԵ 22 - 101
 ԺԵ 29 - 105
 ԺԵ 42 - 129
 ԺԶ 18 - 365
 ԺԷ 8 - 69
 ԺԸ 30 - 344
 ԺԹ 18 - 362
 ԺԹ 41 - 102

ԻԲ 29 - 302
 ԻԳ 41 - 338
Յովհաննէս
 Ա 29 - 164
 Ա 30 - 103
 Բ 1-11 - 26
 Բ 10 - 367
 Բ 3 - 102
 Գ 4 - 299
 Գ 16 - 211
 Գ 29 - 86, 101, 124, 138
 Գ 30 - 30
 Ե 6 - 377
 Ե 25 - 75
 Ե 29 - 75
 Զ 50 - 46
 Ժ 1 - 199
 Ժ 16 - 325
 Ժ 18 - 355
 ԺԱ 52 - 325
 ԺԴ 6 - 46
 ԺԴ 12 - 102
 ԺԵ 5 - 103
 ԺԶ 22 - 130
 ԺԷ 21 - 132, 139
 ԻԱ 5 - 104
Գործք
 Դ 32 - 189
 Է 26 - 263
 Թ 3 - 241
 Թ 32-43 - 70
 Ժ 35 - 326
 ԺԵ 10 - 358
 ԺԵ 20 - 390
 ԺԶ 3 - 240
 ԺԷ 10 - 329
 ԺԷ 26 - 388
 ԻԱ 23-24 - 250
Հովմայեցի
 Ա 20 - 97
 Ա 32 - 341
 Բ 4 - 241
 Գ 3 - 418
 Գ 8 - 360
 Դ 4 - 169
 Է 2-3 - 18
 Է 3 - 368
 Է 3 - 180, 237
 Է 8 - 385
 Է 10 - 382
 Ը 3 - 173
 Ը 33 - 390
 Ը 35 - 137
 Թ 3 - 329
 ԺԱ 16 - 171
 ԺԱ 20 - 333
 ԺԲ 21 - 350
 ԺԳ 3 - 431
 ԺԴ 11 - 308
 ԺԶ 4 - 7

ԺԶ 5 - 23
Ա Կորնթացի
 Բ 7 - 98
 Բ 8 - 101
 Դ 15 - 298
 Ե 1 - 317
 Ե 5 - 291, 350
 Ե 12 - 292
 Զ 9 - 398
 Զ 16 - 18, 279, 318, 325, 398, 423
 Զ 17 - 139
 Զ 19 - 337
 Զ 26 - 258
 Է 1-6 - 24
 Է 1 - 227
 Է 2 - 278, 334, 421
 Է 4 - 42, 171
 Է 4 - 26, 144, 195, 246
 Է 5 - 375, 379, 384
 Է 6 - 374
 Է 2-9 - 6
 Է 7 - 169, 171, 251
 Է 9 - 369, 371
 Է 12, 15 - 240, 250, 334
 Է 10 - 366
 Է 10-17 - 26
 Է 11 - 80, 93, 349, 422, 425
 Է 12-13 - 327
 Է 14 - 322, 325
 Է 20 - 270
 Է 25 - 369
 Է 26 - 254
 Է 27 - 237
 Է 29 - 312
 Է 31 - 312
 Է 32 - 255
 Է 38 - 167, 169, 170, 346, 399
 Է 39 - 18, 23, 364, 415
 Է 40 - 373
 Թ 19 - 245
 Թ 27 - 259
 Ժ 13 - 226
 ԺԱ 2 - 165
 ԺԱ 3 - 337
 ԺԱ 28 - 231
 ԺԱ 29 - 49
 ԺԲ 21 - 355
 ԺԲ 27 - 128
 ԺԳ 5 - 375
 ԺԳ 10 - 418
 ԺԳ 12 - 131
 ԺԳ 13 - 125
 ԺԴ 34 - 355
 ԺԴ 40 - 53
 ԺԶ 19 - 7

ԺԹ 12 - 169
Բ Կորնթացի
 Ա 9 - 338
 Ա 18 - 226
 Բ 7 - 291, 358
 Դ 7 - 258
 Զ 14 - 23, 75
 ԺԱ 2 - 73, 96, 99, 124, 372
Գաղատացի
 Ա 8 - 412
 Գ 6 - 98
 Գ 26 - 103
 Գ 27 - 33, 94
 Գ 28 - 401
 Դ 1 - 303, 307
 Դ 19 - 297, 332
 Զ 15 - 125
Եփեսացի
 Բ 28 - 187
 Դ 5 - 108
 Ե 22 - 223, 224, 337, 340
 Ե 23 - 163
 Ե 25 - 174
 Ե 25-27 - 180
 Ե 28 - 33, 51, 76, 219, 345
 Ե 30 - 123
 Ե 32 - 9, 51, 56, 73, 95, 98, 119, 176, 221, 222
 Զ 4 - 25
 Զ 5 - 243
Փիլիպեցի
 Ա 2 - 23
 Բ 6 - 126
 Բ 10 - 175
 Բ 11 - 104
 Գ 12 - 324
 Գ 21 - 131
Կողոսացի
 Ա 15 - 128
 Ա 24 - 100
 Ա 26 - 97
 Գ 19 - 330
 Գ 20 - 26
 Դ 15 - 7
Ա Տիմոթէոս
 Ա 10 - 169
 Բ 9-10 - 95
 Բ 14 - 427
 Բ 15 - 322
 Գ 2 - 255, 403, 411
 Գ 4 - 307
 Գ 8 - 255
 Գ 12 - 260, 411
 Ե 7 - 369
 Ե 9 - 371
 Ե 12 - 252, 404

Ե 14 - 180, 251, 278, 369
 Բ 12 - 71
 Գ 2 - 407, 410
 Դ 1-3 - 7
 Դ 3 - 171
 Ե 3 - 403
 Ե 8 - 25
 Ե 12 - 257, 403
 Ե 14 - 6, 171
 Ե 23 - 250
 Ե 24 - 257
Բ Տիմոթէոս
 Բ 12 - 138
 Բ 23 - 418
Տիտոս
 Ա 5-6 - 256, 410
 Ա 6 - 403
 Ա 7 - 411
 Ա 15 - 326
Ա Ռեմաղոնիկեցի
 Բ 15 - 104
 Դ 3 - 219
 Դ 5 - 326
 Դ 16 - 129
Փիլիմոն
 2 - 7
 14 - 210
Եբրայեցի
 Զ 4, 26 - 331
 Թ 9 - 172
 Ժ 21 - 226
 Ժ 26, 30 - 331
 ԺԱ 6 - 328
 ԺԲ 9 - 295
 ԺԳ 4 - 42, 108, 140, 147, 326
 ԺԴ 14 - 26
Յակովբ
 Ա 15 - 232
 Ա 17 - 171
 Գ 2 - 134
 Ե 10-11 - 181
Ա Պետրոս
 Ա 3 - 298
 Գ 6 - 356, 380
 Գ 7 - 51, 152, 345
Ա Յովհաննէս
 Գ 10 - 221
 Գ 15 - 51, 337, 341
 Գ 17 - 337
 Գ 21 - 198
 Դ 10 - 138, 211
 Դ 18 - 209
Յայտնութիւն
 ԺԴ 7 - 164
 ԻԲ 11 - 419

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

ա/ Խորհրդի աստուածաշնչական ակունքը.....	5
բ/ Խորհրդի աստուածաբանությունը	7
գ/ Խորհրդի իրաական բովանդակությունը	13
ե/ Խորհրդի ծիսական բովանդակությունը	26

ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ ՍՈՒՐԲ ՊՍԱԿԻ

ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ

Բնագրեր	39-433
Փաստոս Բուզանդ.....	41
Սահակ Պարթև	41
Եզնիկ Կողբացի	41
Կանոնք Շահապիվանի (444)	42
Եղիշէ	45
Աբրահամ Աղբաթանեցի	46
Սեբէոս	49
Սիոնի հայոց կաթողիկոսի (Պարտաւի. 768 թ.)	50
Յովհան Մանդակունի.....	50
Յովհան Օձնեցի	51
Անանիա Մոկացի.....	53
Անանիա Նարեկացի	53
Գրիգոր Նարեկացի.....	56
Անանիա Սանահնեցի	57
Իգնատիոս Սսելւեռնցի	59
Դաւիթ Ալավկա որդի	59
Ներսէս Շնորհալի	60
Արիստակէս, Եփրեմ վարդապետներ	63
Սարգիս Շնորհալի	64
Ներսէս Լամբրոնացի	68
Սարգիս Կունդ	74
Յովհաննէս Մուշի որդի	76
Մխիթար Գոշ	77
Սահմանք կանոնականք տեառն Կոստանդէայ հայոց կաթողիկոսի (1243)	85
Վարդան Արեւելցի	85
Յովհաննէս Պլուզ Երզնկացի.....	87
Յովհաննէս Ծործորեցի	90
Բարսեղ Մաշկեւորցի (Շնորհալի).....	92
[Վասն պսակի].....	97
Գրիգոր Տաթեւացի	105
Կանոն ազգահամար ճիւղագրութեան	142
Մատթէոս Ջուղայեցի.....	144
Գէորգ Երզնկացի	147
Յակոբ Ղրիմեցի.....	153
Անանուն	156
Մխիթար Սեբաստացի	160
Եղիա Կարնեցի Սիմոնեան	164
Յակոբ Նալեան	167
Յակոբ Շահամիրեան	433

ՅԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐԻ	434

ՅԱՆԿ ԱՍՏՈՒԾԱՇՆՉԱԿԱՆ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ	437

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

**ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՆԵՐԸ
ՍՈՒՐԲ ՊՍԱԿԻ ԽՈՐՀՐԴԻ ՄԱՍԻՆ
(Ե.–ԺԸ. դարեր)**

Աշխատասիրութեամբ
Յակոբ Բէօւտեանի

Հրատարակչութեան Ս. Արարատ քինյ. Պօղոսեան
տնօրէն՝

Հրատարակչութեան
գլխաւոր խմբագիր՝ Սարգիս Մելքոնեան

Հրատարակչական Ս. Մկրտիչ եպս. Պռօշեան,
խորհրդի անդամներ՝ Ս. Ռուբէն վրդ. Զարգարեան,
Ս. Ասողիկ արք. Կարապետեան,
Ս. Արարատ քինյ. Պօղոսեան,
Ս. Գաբրիէլ քինյ. Վարդանեան,
Գեորգ Տէր-Վարդանեան,
Կարէն Մաթեւոսեան

Սրբագրիչ՝ Անի Ֆիշենկճեան
Էջադրումը՝ Ղեւոնդ աւ. քինյ. Մայիլեանի

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌ ՍՈՒՐԲ ԷԶՄԻԱԾԻՆ
2022

Թուղթ՝ օֆսէթ 80 գր., չափսը՝ 70x100 1/16,
ծաւալը՝ 440 էջ

ISBN 978-9939-59-297-8

9 789939 592978

